K. Szimonov

AZ UTOLSÓ NYÁR

Konsztantyin Szimonov

AZ UTOLSÓ NYÁR

Fordította

BRODSZKY ERZSÉBET

Konsztantyin Szimonov

AZ UTOLSÓ NYÁR

REGÉNY

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST 1973

ELSŐ RÉSZ

Első fejezet

A kilencszáznegyvennegyedik esztendő, hasonlóan az előző negyvenharmadikhoz, sűrű ágyúdörgés közepette, a mi téli offenzívánk tetőfokán kezdődött. De akkor, egy évvel ezelőtt, a háború még Oroszország mélyében folyt, a Volga–Don között, most pedig már nagy léptekkel nyugat felé haladt, a Dnyeperen túlra, a folyó jobb partjára, Ukrajnába tevődött át.

Január végére a Leningrádot körülzáró ostromgyűrű teljesen széttöredezett, februárban a Korsuny–Sevcsenkovszkoje alatti katlanban megsemmisült tíz német hadosztály. Március–áprilisban a németeknek csaknem az egész Ukrajnát – Umanyt, Herszont, Vinnyicát, Proszkurovot, Kamenyec-Podolszkot, Csernovicit, Nyikolajevet, Odesszát – fel kellett adniuk. Csapataink benyomultak Észak-Romániába, felszabadították a Krímet, és május elején ostrommal elfoglalták Szevasztopolt.

Ámde mindez együttvéve is még csak a kezdetét jelentette azoknak a hatalmas eseményeknek, amelyeknek e viharos esztendő végére kellett kibontakozniok.

Április közepétől fogva az offenzíva fokozatosan lelassult. A frontok, hadműveleteik befejeztével, egymás után megálltak a tavasszal elért frontszakaszokon. Szevasztopol bevétele után pedig általános és hosszú hallgatás következett, ami már a felkészülést jelentette az új támadásra.

Az emberek tudatában az elvégzettek okozta elégedettség a még rájuk váró feladatok megsejtésével párosult. Ettől a sejtéstől és a mindinkább fokozódó meggyőződésünktől, hogy a németekkel szemben immár végérvényesen katonai fölényben vagyunk, egyre gyakrabban támadt az az érzésünk, hogy a közeledő negyedik háborús nyár az utolsó lesz. Legalábbis így akartuk hinni...

Csak ennek az érzésnek az ismeretében érthető a maga teljességében a katonaember aggodalma és bosszúsága, aki a véletlen körülmények folytán éppen ebben az időben szakadt ki a háború sűrűjéből, és először a műtőasztalon, majd a kórházi ágyon találta magát. Szerpilin egy autóbaleset következtében kulcscsonttöréssel, valamint enyhe agyrázkódással került kórházba, és harmadik hete lábadozott a Moszkva környéki arhangelszkojei ka-

tonai szanatóriumban. Május vége volt, és még teljes tíz napig kellett várnia a felülvizsgálatra, hogy visszatérhessen a frontra, ha engedik.

A baleset Sztugyenyec község határában érte, a vasúthoz vezető országúton, amely Szerpilin számára még negyvenegyből igen emlékezetes maradt. Akkor Mogiljov alól tört ki az övéihez, és hadosztályának maradványaival éjjel vágott át ezen a kricsovorsai úton, most pedig, három évvel később, hadseregét a téli harcok után ugyanezeken a helyeken vonta össze, a németektől még mindig megszállt Mogiljov előtt.

Miután az ismerős helyeket megszemlélte, már visszatérőben volt a törzshöz, amikor az előtte haladó Willis, amelyben a felderítő osztag egy tisztje ült, az út szélén megcsúszott, és ráfutott egy ördög tudja, mióta ott heverő aknára.

Szerpilin sofőrje félrekanyarodott, és egy fának szaladt. Most, Moszkvában – odarendelték, hogy parancsnokának segítségére legyen –, még mindig lógó orral járt, jóllehet helyesen cselekedett, és csak azért szaladt neki a fának, mert éjszaka volt, és a robbanás fénye elvakította. Ámbár még helyesebb lett volna, ha nem tér le az útról, hanem inkább fékez. Persze Szerpilin ezt nem mondta neki, nem akarta még jobban elkeseríteni. Csak magában fontolgatta, ne váltsa-e le, ha visszatérnek a frontra. Nehogy a történtek után túlzottan óvja magát.

Szerpilin kegyetlenül bosszankodott a baleseten, attól a pillanattól kezdve, amikor, még az autóban, útban a kórház felé, magához tért. A hadsereg nélküle ér ki az új támadási frontszakaszra, nélküle töltődik fel, nélküle tanulmányozza az ellenfél védelmét, és készül fel a nyári harcokra – ő pedig még mindig lábadozik. Bal karja csak nehezen engedelmeskedett, és a kezelőorvosnál naponta tornáztatnia kellett. Itt alaposan gyógykezelték; a parancs is így szólt: ha egyszer valaki idekerült, úgy hozzák rendbe, hogy a háború végéig vissza ne kerüljön. Egyelőre teljes a csend, és az orvosok ezt kihasználják!

Arhangelszkojéban várakozó, türelmetlen légkör uralkodott. Mind a nyarat várták. A múlt évben is a nyarat várták ez idő tájt, de aggodalommal: nem törnek-e ránk még egyszer a németek?

Ezen a nyáron azzal a szilárd meggyőződéssel várakoztak, hogy kezdettől fogva mi fogunk támadni.

A szanatóriumban a katonákon kívül másokat is gyógykezel-

tek. Köztük volt az uráli ágyúgyár igazgatója, akit Szerpilin még a harmincas évekből ismert. Páncéltörő ágyúi nagy kezdősebességükkel kitűnően mutatkoztak be a kurszki ívben, most már a harckocsikat is fölszerelték velük. Ő is, noha nemrégiben alig tudták talpra állítani egy súlyos szívroham után, ahogy Szerpilin a beszélgetésükből megállapította, arról ábrándozott, hogy mielőbb visszatér az Urálba, a gyárba. Mindenki sietett! Mindnyájan úgy érezték, hogy nélkülük nem boldogulnak sem a fronton, sem a hátországban.

Háború idején az ember állandóan a hadseregében van; akivel együtt harcol, azt látja. Itt ellenben, a szanatóriumban, a különböző frontokról jött emberek találkoznak. Szerpilin már nem is csodálkozott, hány ismerőssel akadt össze a három hét alatt. Egyikkel az akadémián tanult együtt, a másiknál a gyakorlóévét töltötte, a harmadikkal együtt szolgált... Ma reggel pedig, reggeli után, ahogy az arhangelszkojei parkban sétált, hátulról hirtelen rászólt valaki:

– Fjodor Fjodorovics, te vagy az?

Ahogy megfordult, Batyukot, volt hadseregparancsnokát pillantotta meg, teveszőrszínű, bolyhos meleg flanellpizsamában és papucsban.

Az ismerős borotvált fej és fekete bajusz ellenére nem ismert rá azonnal, olyan váratlan volt a találkozás meg Batyuk egész megjelenése ebben a rőt flanellpizsamában.

Amikor a sztálingrádi harcok után Szerpilin még nem tudta, mi lesz a sorsa, és Sztálin parancsára Moszkvába repült, előtte megjelent a parancsnokánál, hogy elbúcsúzzon tőle. Batyuk a Willise mellett állt, téli öltözékben: szőrmebekecsben, kucsmában és nemezcsizmában. Így maradt meg az emlékezetében: többet nem találkoztak. És most ez a pizsama meg a papucs!

– Szervusz, Ivan Kapitonics! – köszönt Szerpilin, megbizonyosodva, hogy mégiscsak Batyuk az, és elindult feléje.

Lehet, hogy nemcsak ő, de Batyuk is észrevette a pillanatnyi késlekedést, amely az összeölelkezésüket megelőzte. De amikor már összeölelkeztek, Batyuk tovább tartotta magához szorítva, mintsem várni lehetett volna. Talán meg akarta mutatni, hogy nem haragszik a múltbeli dolgokért.

„No, ha így van, hát jó" – gondolta Szerpilin, és lélekben ismét megköszönte az akkori rossz időnek, hogy mindkettőjüket megkímélte a nehéz percektől: Batyuk vonattal utazott Moszk-

vába, huszonnégy óráv l azelőtt, hogy Szerpilin repülőgépen megérkezett a hadseregparancsnoki kinevezés átvételére.

– Tudtam, hogy itt vagy – kezdte Batyuk, amikor kiengedte az öleléséből. – Tegnap, ahogy megérkeztem, felderítettem a helyzetet: ki van itt rokkantállományban? Benéztem hozzád, de a nővér azt mondta: a doktornőhöz mentél teázni. Gondoltam, nem zavarlak. Te most nőtlen ember vagy.

Szerpilin hallgatott. Nem válaszolt. Majd Batyuk egészséges, napbarnította arcára pillantott, és megkérdezte:

– Hát te nem rokkantállományban vagy itt?

– Kegyes volt hozzám az ég – felelte Batyuk. – A Krím után két hét szabadságot kaptam. A gárdahadseregemet a legfelső hadvezetés tartalékba, engem meg ide vezényelt. Varfolomejev törzsfőnök helyettesít. Ő is akadémikus, mint te. De parancsnoki vénája nincs, ezért nem intrikál.

– Én sem intrikáltam... ezt tisztázzuk – mondta Szerpilin nyugodtan, de hangjának furcsa árnyalata óva intett a téma folytatásától.

– Csak tréfáltam mindkettőtökkel kapcsolatban! Tudom, hogy nem intrikáltál, különben most nem kerestelek volna meg. Van itt sok sétány ebben a parkban... Ha jól tudom, nem nősültél meg.

– Nem.

– Én meg idevárom a feleségemet. A pilóták megígérték, hogy ma elhozzák Omszkból.

– Régóta nem láttad?

– A háború kitörése óta. Először azt gondoltam, magam megyek el hozzá, de aztán úgy döntöttem, jöjjön csak ő ide Moszkvába. A fiunk a fronton van, unokánk nincs.

– Hol van most a fiad? – kérdezte Szerpilin; emlékezett, hogy akkor, negyvenháromban, Batyuk fia a tüzérségnél szolgált, Leningrád alatt.

– Most is ugyanott van, a Karéliai földszoroson. A második háború, amiben részt vesz. Minálunk, a déli frontokon mégiscsak vidámabb! Ma itt vagy, holnap ott.

– Igen – mondta bizonytalanul Szerpilin: emlékezett, hogy negyvenkettőben mint vonultak vissza Batyukkal a Dontól a Volga felé, és eltűnődött rajta, hogy még nem tudni, hol is volt akkor vidámabb a helyzet: Leningrádban vagy ott náluk, délen.

– Igen... – ismételte rövid hallgatás után. – Most természetesen vidámabb délen.

Nem magára gondolt, hanem a háborúra, de Batyuk az arckifejezéséből úgy vélte, hogy önmagára és a voronyezsi fronton elesett fiára gondol.

– Zaharovval akkor a közeledbe akartuk áthelyezni, a mi hadseregünkbe – mondta. – De nem sikerült. Ha sikerül, talán ma is élne. Habár a háború olyan...

Nem fejezte be a mondatot. Mindketten jól tudták, milyen a háború, és milyen nehéz megjósolni, hol marad meg épségben az ember, és hol pusztul el.

– Az enyém csak egyszer kapott könnyű sebet, ott Leningrádban. Egy hónapig feküdt, aztán vissza a csapatához – mesélte Batyuk a fiáról. Majd, szünetet sem tartva, megkérdezte: – A krími csatáinkról hallottál?

Szerpilin bólintott. A krími csatákról eleget hallott, mint minden, a háborúban benne élő ember. Szevasztopol felszabadításában a háború negyedik nyarának küszöbén a jövő szerencsés előjelét látta. Tudta, hogy Batyuk hadserege ott harcolt a Krímben, a fő irányban, de a találkozás első percében, bizonyára a flanellpizsama miatt, megfeledkezett róla, hogy Batyuk ezekért a harcokért nemcsak kitüntetést kapott – a Szuvorov-rend első fokozatát –, de elő is léptették, a háború folyamán első ízben: vezérezredessé. Egy héttel ezelőtt ezt valamennyi újság közölte.

– Kétszeresen gratulálok – mondta, és megszorította Batyuk kezét.

Batyuk elégedetten mosolygott: a sikeres krími hadműveletek után végre elérte a háborúban azt a rangot, amelyet már régen megérdemeltnek tartott a maga számára.

Az, hogy most gárdahadsereget vezetett, a Szuvorov-rend első fokozatának tulajdonosa és vezérezredes volt, Szerpilin pedig, aki annak idején Sztálingrád után rangban utolérte, még mindig altábornagy, Batyukot a saját szemében mintegy ismét rangidőssé tette Szerpilinnel szemben, annak ellenére, hogy mind a ketten egyformán hadseregparancsnoki tisztet töltöttek be. Ismét létrejött köztük az a távolság, amely lehetővé tette Batyuk számára, hogy ne kelljen a hiúságán csorbát ejtenie, felemlegetve azt az időt, amikor együtt szolgáltak, és ő Szerpilin beosztottja volt.

– Hogy áll a gazdaságod? – kérdezte Batyuk. – Sok embert kicseréltél, amikor a helyembe jöttél?

– Én alig cseréltem ki valakit, a háború cserélte ki őket. Némelyeket Harkovnál, másokat a kurszki ívben.

Felsorolt néhány rangidős tisztet, akik elestek, vagy olyan súlyosan megsebesültek, hogy már nem tértek vissza a hadseregbe.

– Még most is Zaharov a haditanácstagod?

– Még most is ő – bólintott Szerpilin. – Hadseregtörzsfőnököt viszont Moszkvából küldtek, bizonyos Bojko nevezetűt, ezredes volt, most vezérőrnagy.

– Nem megfelelő? – kérdezte Batyuk, aki ellenszenvet vélt kihallani a „bizonyos" szóból.

De Szerpilin nem ellenszenvből használta ezt a szót, hanem régi megszokásból, amely még a cári hadseregből maradt.

– Ellenkezőleg, nagyon is megfelel – mondta. – Pikinről pedig bizonyára hallottál, parancsban volt.

– Olvastam. Kínos helyzetbe hozott téged az a gazember. Szerencse, hogy megszabadultál tőle.

– Igen – hagyta rá Szerpilin. – Habár azt, hogy gazember, nem hiszem.

– Mit nem hiszel? A parancsban nyíltan kimondták: a fogságba esésekor nála volt a hadműveleti térkép.

Szerpilin a homlokát ráncolta. Kezdetben nem akart belemenni ebbe a nehéz históriába, amelynek csak valami csoda folytán kerülte el a következményeit. De aztán erőt vett magán, és kimondta, amit gondolt, és megírt az igazoló jelentésében akkor negyvenhárom márciusában, Harkov alatt: Pikint ismerve nem hiszi, hogy a pilóta tévedése folytán, aki az U–2-es futárrepülőgéppel a német állásokban szállt le, megadhatta magát anélkül, hogy megsemmisítette volna a nála levő hadműveleti térképet. Az ellenkezőt tartja valószínűnek: hogy nem volt ideje agyonlőni magát, és azért esett fogságba, mert elsősorban azt a térképet sietett megsemmisíteni.

– A parancsban másként állt. Hogy a hadműveleti tervekkel adta meg magát.

– Ez állt benne – hagyta rá Szerpilin.

– A németek is erről írtak. Onnan tudtuk meg.

– Írták, igaz – mondta Szerpilin. – De megtévesztésül is írhatták, hogy összezavarják a terveinket. Ha egyszer a hadsereg hadműveleti osztályának főnöke fogságba esett, miért ne írják, hogy a tervekkel? Mi talán nem használtuk ki az alkalmat, nem írtunk ilyesmiket?

– Minden előfordulhat – bólogatott Batyuk. – De nem tartod lehetségesnek, hogy nem véletlenül tévedtek el? Akármit mondj

is, harmincban mégiscsak kiszűrték a törzsállományból, és nem ok nélkül: a háború kitöréséig tartalékban volt...

– Nem valószínű. Annyiszor láttam őt harc közben, hogy nem tartom lehetségesnek.

– Így vagy amúgy, téged mégis nagyon kínos helyzetbe hozott – ismételte Batyuk. – Elsietett dolog volt odavenned őt a hadműveleti osztályra.

– Ez igaz, elsiettem.

Ezután egy-két percig szótlanul mentek egymás mellett, hallgatásuk mögött elidegenedés rejlett. Batyuk hirtelen feltörő boszszúságában a múltban történtek miatt, azt gondolta, hogy Szerpilin még mindig túlságosan sokat képzel magáról: „tudom", „láttam", „nem tartom lehetségesnek"... egyre csak „én" meg „én". Magában most is azt gondolja, mint azelőtt, hogy mindenkinél okosabb.

Szerpilin pedig, amint ott lépkedett, önmagára és Pikinre gondolt: „Abban, hogy hittem neki, és továbbra is hiszek, igazam van. De hogy a hadsereg átvétele után Pikint tüstént magamhoz vettem a hadműveleti osztály főnökének, azt csakugyan elsiettem. A törzsfőnök új volt, nem ismerte a viszonyokat, a saját emberét kívánta maga mellé, elfogultságot, helyesebben gyengeséget mutatott, amit aztán később megbánt. A hadosztálynál Pikin jól megállta a helyét, a hadműveleti osztályon azonban a méretek, de főleg a Harkov alatt váratlanul kialakult nehéz helyzet teljesen összezavarták. Saját hibájából későn juttatta el két hadosztályhoz a visszavonulási parancsot, később pedig, amikor teljesen elvesztettük a kapcsolatot velük, maga kérte, hogy odarepülhessen: személyesen akarta rendbe hozni a helyzetet." És Szerpilin a maga szakállára megengedte.

Ezt azután ellene akarták fordítani. Végül még csak parancsbeli megrovást sem kapott. Mai napig sem tudta egészen pontosan, hogy miért. Természetesen közrejátszott az a körülmény, hogy Zaharov haditanácstag megírta a frontparancsnokságnak, amit gondolt, és mint mindig, nem igyekezett találgatni, hogy ott ki milyen kedvében van. Ám ez egymagában kevés. A legvalószínűbb – Szerpilin már nemegyszer gondolt erre –, hogy amikor Moszkvában jelentették a legfelső hadvezetésnek, Sztálin, aki csak nemrégen nevezte ki hadseregparancsnokká, nem állt el a szándékától, és nem engedte, hogy azonnal leváltsák. Mert hogy a leváltását javasolták, az kétségtelen. Súlyos felelősség ter-

helte. Pusztán a Pikinbe vetett hitével ezt nem háríthatja el, más bizonyítékai pedig ezen a hitén kívül nem voltak.

– Barabanovra emlékszel? – kérdezte hirtelen Batyuk.

– Emlékszem – felelte Szerpilin, rápillantva.

Batyuk kérdésében kihívást érzett. Pedig alaptalanul: Batyuk csak úgy említette Barabanovot, mint aki annak idején más módon ugyan, de hasonlóan kínos helyzetbe hozta őt, mint Pikin Szerpilint.

– Múlt nyáron írt nekem, amikor a kórházból kikerült, bocsánatot kért azért, amit elkövetett. Ismerte a jó szívemet, hogy visszaveszem.

– És visszavetted?

– Vissza. Nagyon szerényen jelentkezett nálam a fronton, főhadnagyként; öngyilkossági kísérletért két ranggal lefokozták. Most ismét őrnagy.

– Segédtiszt.

– Segédtiszt. A felderítéshez kérezkedett, de magamnál tartottam. Akár hiszed, akár nem, hiányzott nekem, kitűnő segédtiszt.

– Lehetséges – hagyta rá Szerpilin. – Ha akkor nem tukmálod rám ezredparancsnoknak, neked sem hiányzott volna, és ő sem röpített volna golyót a koponyájába.

Batyuk figyelmesen nézett rá, mintha váratlanul olyasmit látott volna meg benne, amiről már megfeledkezett:

– Igen, látom, te nem békülsz. Azt hiszed, nem tudom, miket beszéltetek rólam, hogy hirtelen természetű vagyok, ha felingerelnek, olyasmit teszek, amit azután magam is megbánok? Csakhogy én heves vagyok ugyan, de hamar lecsillapodok. Te azonban szelíd szóval keményen sújtasz. Ha egyszer valaki a begyedben van, az ne várjon bocsánatot.

– Nem nekem volt a begyemben, Ivan Kapitonics, hanem az ügynek állt útjában – mondta Szerpilin, azon a Batyuk által jól ismert, vészesen nyugodt hangon, amelyre ő a „szelíd szó"-val célzott. – Még most sem ismered el, hogy nem tudott ezredet vezetni?

– Tudott, nem tudott! Ha nem iszik, tudott volna. Már tíz hónapja egy korty sem volt a szájában.

– No, ha így van, akkor most már akár hadosztály élére is állíthatod. – Szerpilin elnevette magát, nevetésével enyhítette azt, amit mondott.

– No és te még mindig engedélyezed magadnak – kérdezte Batyuk –, vagy az egészséged már nem engedi meg?

– A baleset óta tartózkodom tőle. Mégiscsak agyrázkódásom volt, mondják. De addig nem tágítottam a régi normától. Aláírom este az utolsó papirost, és felhajtok egy fél pohárral a közelgő álomra.

– Erős rázkódás volt?

– Nem emlékszem. Azt mondják, vagy öt métert repültem, amíg földet értem.

– Nem szeretem ezeket a Williseket – mondta Batyuk. – Nem tudok meglenni nélkülük, de mégsem szeretem őket. Veszélyes járművek. Hallottam, hogy az elődöm a Willisén belerohant a németek előretolt állásába, géppuskatűzzel szemben!

– A Willisnek, úgy gondolom, ehhez semmi köze – jegyezte meg Szerpilin.

– Hogyne lett volna! – kiáltott fel Batyuk. – Úgy száguldott rajta, hogy a fedezet nem ért a nyomába. Azt mondják, okos ember volt, de ebben meggondolatlan. Visszahátráltak, de már kész volt! Tizenkét golyót kapott a mellébe. Így hát elment, ahogy mondják. És jöttem én. S a hadműveletet azokkal együtt kezdtem, akiket tőle átvettem. Egy embert sem cseréltem ki... Ott, meg Tavriában és a Krímben, jó kefír van. Még a polgárháborúból emlékszem rá. Ahogy a hadsereghez megérkeztem, tüstént elrendeltem, hogy nekem reggel-este kefírt adjanak.

Szerpilin elmosolyodott. Emlékezett rá, hogy a haditanács étkezdéjében, akármi volt is, Batyuk számára kefírt készítettek. Szeszt ritkán ivott, csak épp a hangulat kedvéért. De akkor is kikanalazta utána éjszakára a kefírjét.

„Hányan hitték a háború folyamán – gondolta –, amikor Batyuk belevörösödött a méregbe, hogy ez nemcsak harag, hanem más, jól ismert oka van. Valójában pedig Batyuknál nem volt más ok, azért kiabált és engedett szabad folyást haragjának, mert régtől fogva rendíthetetlenül vallotta, hogy mindez az ügy érdekében szükséges."

„Igen – gondolta Szerpilin –, a fronton kellene megnézni Batyukot, hogy most milyen. Mennyire és miben változott meg? Csúnyán szidni az embereket, ez egyre jobban kimegy a szokásból. Kevesebb ok is van rá, mert egyre nagyobb a rend, és az emberek erősebben tiltakoznak ellene, mint régen, mert idővel mind kevesebb bűn terheli a lelküket, és nagyobb a büszke-

ségük. Végeredményben mindez ahhoz vezet, hogy jobban harcolunk."

Batyuk, mintha a gondolataira válaszolna, lényegében ugyanezt mondta:

– Amikor a Krímben menekültünk, olykor elnézed a sztyeppet, és látod: temetetlen csontok fehérlenek, még negyvenegy óta. Visszaemlékezel mindarra, ami volt, és csodálkozol a katonákon: hogyan álltak helyt akkor? És önmagadon is: hogyan maradtál életben mindazok után, amiken keresztülmentél? Nézed ezeket a kis fehérlő csontokat, és eltűnődsz: ki nem szidta szegényeket meg önmagát is, amiért itt visszavonultunk, amott nem tartottuk magunkat... Most pedig, azt hiszem, feltámasztaná és megölelné őket, de nincs kit... Tegnap Moszkvában voltam, ahol elmagyarázták az új oktatási rendszert: ősztől kezdve a fiúkat külön fogják oktatni az iskolákban. Nem hallottad?

– De igen – felelte Szerpilin.

Már hallott erről a külön oktatásról, és úgy vélte, hogy ha a fiúk a lányoktól elkülönülve fognak tanulni, az jobb lesz a katonai előképzés szempontjából, tehát a hadseregnek. Negyvenegy óta még mindig fájt, ha csak rágondolt is: hányan voltak akkor, akiket egyenest az iskolapadból hívtak be. Készek feláldozni az életüket, de olyan kiképzetlenek, olyan siralmasan tudatlanok, hogy haragra lobbant, ha rájuk nézett.

– Te hogyan vélekedsz a kérdésről? – kérdezte Batyuk.

– Örülök, hogy így határoztak.

– Igen a fiatalok – dünnyögte Batyuk. – Sok bajunk volt velük a háború elején.

– És nekik velünk – szaladt ki váratlanul Szerpilin száján, pedig úgy látszott, az imént még tökéletesen egyetértett Batyukkal.

– Vezérezredes elvtárs, röntgenre kell mennie, elkésik!

Mindketten hátrafordultak.

Egy ápolónővér állt előttük, zavartan, amiért hátulról csaknem nekik szaladt a nagy lendülettől: rózsás arcú és nyakú, nyúlánk, fiatal nő.

– Igaz, ideje odamennem – helyeselt Batyuk, visszahajtva a pizsamája ujját. – Úgy rontott nekünk, mint egy tank...

Nézte a lány nagy, fiatal testét, amely csaknem szétrepesztette a szűk ápolónői köpenyt, majd valami különös, jóságos és egyben nyers csodálkozással mondta:

– Hű, ez derék! Csak hova tesszük magukat a háború után?

A nővér szeme könnybe lábadt. Attól, hogy arcán még mindig ott ült az az ijedt mosoly, amellyel Batyuk és Szerpilin előtt megállt, ezek a váratlanul kibuggyanó könnyek szinte szíven ütötték az embert, emlékeztetve arra, ami mindannyiukra tartozik, de amit jobb szavakkal nem érinteni.

Ki tudja, talán hirtelen önmagára gondolt, és arra, hogy a háború kit hagy meg neki.

– Gyerünk – mondta Batyuk, és nem nézett a lány szemébe.

Elmenőben Szerpilinhez fordult:

– Ha a feleségemet ma nem hozzák, vacsora után még járunk egyet.

Szerpilin bólintott.

Batyuk és a nővér egymás mellett lépkedve távolodtak a kis ösvényen. Most, így hátulról nézve, a zömök, súlyosan lépkedő Batyuk mellett a nővér még magasabbnak, még fiatalabbnak látszott.

„Csakugyan, mit csinálunk velük a háború után?" – gondolta Szerpilin, és eszébe jutott, hogy az ebédnél félre kell tennie az édességet a kisunokája számára. A fia feleségének ma szabadnapja van, és a segédtiszt a „csendes pihenő" után elhozza ide, Arhangelszkojéba.

Ebéd után, mielőtt a szobájába ment volna pihenni, Szerpilin megállt a szanatórium előcsarnokában az egész falat elfoglaló nagy térkép előtt, amelyen kis zászlócskákkal tűzték ki a frontvonalat: egyik helyen, délen, Romániában, már vagy száz kilométerrel túlhaladt az államhatáron. Az utóbbi napokban a zászlócskák nem mozdultak: a helyzet változatlan maradt.

Mikor és hol kezdődik majd a nyári offenzívánk, azt egyelőre még csak a legfelső hadvezetés tudta, de számos előjelből ítélve, nyárra döntő tervek készültek. Sztálin májusi parancsában, amelyet Szerpilin még a kórházban olvasott, a katonaember számára eléggé világos utalások voltak: nemcsak arról volt szó, hogy egész területünket megtisztítjuk az ellenségtől, hanem testvéreink – a lengyelek és a csehek – felszabadításáról is. Ezután csak rá kellett nézni a térképre, hogy megértse az ember: a leendő támadások feladatai, katonai nyelven szólva, igen nagy mélységre vonatkoznak. Enélkül Sztálin aligha említette volna a lengyeleket és a cseheket.

Szerpilin ott állt a térkép előtt, és miközben ki tudja, hányad-

szor mérlegelte pillantásával a frontvonal általános elhelyezkedését a nyugati támadási irányban, a jövő nyárra gondolt.

A németek, Belorusszia nagy részét még mindig megszállva, hatalmas ékként nyomultak be északon a Polock és délen a Kovel határolta sávon.

A szomszédok számlájára alakult új front, amelyhez Szerpilin hadserege tartozott, az Orsa–Mogiljov és Bihov vonallal szemközti szakaszt foglalta el, éppen ott, ahol a német ék legmélyebben nyomult be a mi területünkre.

„Több, mint valószínű, hogy a főcsapásokat a szomszédos frontok mérik az ellenségre, tőlünk jobbra és balra, mi pedig kisegítő irányban leszünk" – gondolta Szerpilin.

A térkép a mennyezettől a padlóig ért, és rajta az a rész, amelyen már Szerpilin nélkül vonult fel a hadserege, egészen kicsinek látszott: mint egy fél gyufa. A törzsnél használt térképeket kórházba vagy szanatóriumba magával vinni szigorúan véve még a hadseregparancsnoknak sem volt szabad. Természetesen engedélyt kérhetne a vezérkartól, vagy pedig beültethetné egy Willisbe a segédtisztjét, hogy robogjon el a hadseregéhez, és hozzon el egy megfelelő térképszelvényt, a hadihelyzet feltüntetése nélkül... Különben nem nagy baj. Az a térképszelvény meg a hozzácsatlakozó két másik, kelet felé, Jelnya irányában, és még egy nyugatnak, amelyik Mogiljov térségét ábrázolja, mindez kitörülhetetlenül ott van az emlékezetében negyvenegy óta. Lehunyt szemmel még most is eszébe tudja idézni, hogyan festett az ezekből a szelvényekből összeragasztott térkép, amelynek alapján kezdetben harcolt, aztán pedig kivezette a bekerítésből a hadosztály maradványait. Sőt fejből tudta, milyen lakott helyek estek a hajtásokba, amelyek annyira megkoptak, hogy nehéz volt a neveket elolvasni.

Gondolatban maga előtt látta ezt a kétversztás térképet, és rajta, a második szelvényen, azt a frontszakaszt Mogiljov alatt, amelyen most nélküle vonult fel a hadserege. Annak idején, negyvenegy júliusában, amikor Mogiljovból kitörve, először erdőségeken át vonultak, egyenesen Blagovicsi felé, de nem tudtak kijutni, és északkeletre fordultak, Scsekotovo, Dribeny, Sztugyenyec, Tatarszk irányába, éppen ezen a szakaszon haladtak át.

Emlékezetében mindaz, amit a háború három éve alatt átélt és

átvészelt, rá volt vezetve a térképekre. Később talán a háborúra sem emlékszik majd ezek nélkül a megmaradt térképek nélkül.

Jelenleg, ha nincsenek is kéznél, ott vannak a szeme előtt: a mogiljoviak meg a Moszkva alattiak negyvenegyből meg negyvenkettő nyaráról valók, amikor a Donyectől vonultak vissza a Volga felé, a téliek a sztálingrádiak, a tavasziak a Harkov és Belgorod alattiak, és az újak a kurszki ívben a védekezés alatt megkezdettek, majd az egymás után felragasztott szelvények mind nyugatabbra és nyugatabbra, a Dnyeper felső folyásáig.

Helyettük most hamarosan újat kapnak, a vezérkar térképészeti hivatala már előre kinyomatta őket. A németeknek Moszkváig, de még tovább is megvoltak a kész térképeik, és feltételezhetően nekünk is megvannak Berlinig. S hogy aztán a harcok során ezeken a térképeken mit és hogyan jelöl meg az élet, majd meglátjuk. Ez sok mindentől függ, egyebek közt tőled magadtól is. Jobbra és balra a szomszédoktól hadseregsávhatárokkal elválasztva húzódik ezeken a térképeken az életvonalad, a hadsereged útja, te vezeted ezt a hadsereget, s nem valaki más... Ezt a sávot most Mogiljovtól keletre a német hadállások vastag kék kígyója szeli át. A térképen leradírozod, és kész. Az életben azonban harcolni kell...

Szerpilin enyhe izgalmat érzett amiatt, hogy a sors éppen azokra a helyekre vezérelte, ahol a háborút elkezdte. Azt lehetne hinni, a katonaembernek mindegy, hol számol le a németekkel, csak leszámoljon! Ahová állítottak, ott számolj le velük, aztán kiderül, hogy nem így van, nem mindegy!

– Mi az, Fjodor Fjodorovics, a térképet nézi? Úgysem írjuk ki hamarább – mondta a háta mögött egy ismerős női hang, és Szerpilin érezte, hogy az asszony nem ment tovább, hanem megállt a háta mögött, és várta, hogy megforduljon.

Elfordult a térképtől, ránézett az asszonyra, és, ezekben a napokban már ki tudja, hányadszor, ismét azt gondolta, milyen szép, és hogy mindez semmi jóra sem vezet.

– Engedje meg, hogy jelentsem, Olga Ivanovna... – mondta az asszony szemébe nézve.

– Ha már „jelent", akkor rang szerint – vágott szavába mosolyogva az orvosnő.

– Engedje meg, hogy jelentsem, orvos alezredes elvtárs, e pillanatban nem annyira a jövőre gondoltam, mint a múltra. A jö-

vőre vonatkozóan bízom az önök józan eszében. Aligha fognak feleslegesen itt tartani egy háborúban használható embert.

– Köszönöm, hogy legalább a józan eszünkben nem kételkedik. Nem minden betegtől halljuk ezt. – Az asszony szép kezének csuklóján viselt nagy férfikarórára pillantott, és hozzátette: – És ez a józan ész most azt súgja, hogy ideje lepihennie.

– Értettem.

Szerpilin kissé lehajtotta fejét, és szintén rápillantott a nagy férfikarórára, majd az orvosnő szép kezét figyelve megjegyezte:

– Azt mondják, a sebészeknek valamiféle különös kezük van.

– Egyikben véső, a másikban kalapács? – kérdezte az asszony mosolytalanul. – Ahány sebész, annyiféle kéz. Csak gyakrabban és hosszasabban mossuk, mint más emberek. És forró szappanos vízzel, kefével meg alkohollal, és ezért nem mindig olyan, amilyennek szeretnénk. Most különben, azt hiszem, megjárja – tette hozzá, hosszú ujjú, rövidre nyírt körmű kezére pillantva, és elmosolyodott. – Mert itt nem annyira sebész vagyok, mint a maguk, tábornokok dajkája. Bele is untam már. Megválok ettől a Moszkva környéki paradicsomtól, és odakérezkedek a maga hadseregkórházába főseb észnek. Mit szól hozzá?

– Nem tudom, mennyire komoly ez.

– Igaza van. Még magam sem tudom, mennyire komoly. Mehetünk. Vagy még nem végzett a szemlélődéssel? – intett fejével a térkép felé.

– Azonnal – felelte Szerpilin. – Még öt perc, és lepihenek. Becsületszóra.

– Megpróbálom elhinni. Este pedig jöjjön be hozzám teázni. Időben szólok: estig nem találkozunk.

– Köszönöm. De nem túl gyakran járok magához?

– Ahogy gondolja – felelte a doktornő kis szünet után.

– Nagyon szívesen mennék – mondta egyszerűen a férfi.

– Hát akkor ne fojtsa el a kívánságait! Azt mondják, káros. – A doktornő nevetett, és kiment az előcsarnokból, Szerpilin pedig, aki tudta, hogy most a szobájába megy, a gyógyászati pavilonba, az ablakhoz lépett, és látta, hogyan lépked a kis úton: már biztosan nem is gondol rá. Szokott gyors, határozott járásával megy, szép fejét enyhén jobbra-balra ingatja, a keményített, kis fehér orvosi sapkában, mintha menet közben magában beszélgetne, valamit kérdezne önmagától vagy vitázna. Messziről egészen fiatalnak látszik, még fiatalabbnak, mint amennyi valójában.

Tegnap csak úgy mellesleg megjegyezte, hogy hamarosan betölti a negyvenet. Tehát amikor ezerkilencszáznegyvenegy telén találkoztak, harminchét éves volt... Akkor idősebbnek látszott, mint most.

Nézte, amíg az asszony befordult az épület mögé, és csak lassan kényszerítette magát, hogy ne gondoljon rá, amikor az ablaktól eltávolodva visszatért a térképhez.

Második fejezet

Ebéd után Szerpilin mégsem aludt el.

Batyukra gondolt, aztán megrohanták a gondolatok önmagával kapcsolatban, és úgy feküdt, a mennyezetet bámulva, a csendespihenő végéig.

Csodálkozott rajta, hogy Batyuk mennyire megörült a találkozásnak. Úgy látszik, rosszabbul vélekedett róla, mint ahogy megérdemelte. De hát miért is ne találkozna veled barátian? A bíráló gondolataidat nem jelentetted a feletteseknek – ez nem szokásod –, ellenben segítetted, amennyire módodban állt. Azzal, ahogy nála a törzsfőnöki tisztet betöltötted, meg azzal, hogy amikor az ügy megkívánta, vitába szálltál vele, és olyan döntésekre bírtad rá, amelyeket helyeseknek tartottál, sőt még azzal is, hogy ha úgy esett, a magad feje után cselekedtél, a törzsfőnök lehetőségeinek határain belül.

Hogy aztán a helyébe léptél mint hadseregparancsnok, ezért már ne terád, hanem Sztálinra nehezteljen.

De Sztálinra sincs miért neheztelnie. Az, hogy őt a másodlagos front parancsnokhelyettesévé nevezte ki, persze nem nagy öröm. De sértésnek sem vehető. Aztán egy év múlva ismét hadsereget adott neki, ráadásul gárdahadsereget, és kedvező pillanatban, a csata kezdetén.

De vajon miért ez a hirtelen kinevezés? A frontparancsnokhelyettes szerepében az ember nem emlékeztet magára, még ha akármilyen okos is. Tehát mégis Sztálin tartotta emlékezetében Batyukot. A háború már hosszúra nyúlik, és emberek dolgában szűkösen állunk, kevés a tartalék. Az utóbbi időben csupán harckocsizó hadsereget hatot állítottak fel újra. Meg néhány összfegyvernemet. És mindegyik élére hadseregparancsnok kell. Ha az ember

a saját emlékezetében turkál, emlékezhetik rá, hogyan tétovázott: kinevezze-e a mégoly kitűnő ezredparancsnokot is egyszerre hadosztályparancsnokká? Az ezred élén jó volt, de milyennek mutatkozik más szerepben, más méretek között?

Eldönteni, hogy kit állítsanak egy hadsereg élére, még sokkal nehezebb. Olykor megkockáztatják, kineveznek újat, fiatalt, máskor meg éppen megfordítva, abban bíznak, hogy az öreg ló nem teszi tönkre a barázdát. Batyuknak mégiscsak közel kétévi hadseregparancsnoklás állt a háta mögött. Természetesen másfajta tapasztalat. Különben erős akaratú ember, és a maga módján munkaszerető. Nem ül egy órát sem feleslegesen a törzsben, mindennap már reggel a csapatoknál van, ezt pedig értékelik nálunk. És az egyéni bátorságot, amit Batyuktól nem lehet elvitatni, szintén nagyra tartják, sőt némelykor túlzott jelentőséget tulajdonítanak neki; ez már így szokás minálunk Oroszországban. Hát kinevezték. Jó hadsereghez került, kialakult, megállapodott hadsereghez, jó törzskarral, háborús hagyományokkal. Jött, és a szavaiból ítélve úgy harcolt tovább, hogy nem bontotta meg a rendet, nem csereberélte az embereket. Ezt pedig ma sem egyszerű megcsinálni: nem hagyják! A csata a már átgondolt hadműveleti tervnek megfelelően indult, elegendő erővel és felszereléssel biztosítva. Az eredményekből ítélve nem tévedtek: a hadsereg Batyuk vezetése alatt ott a Krímben jól megállta a helyét. És hogy esetleg egy másik hadseregparancsnok vezetésével még jobban megállhatta volna a helyét, azt hogy ellenőrizheted? A háborúban éppen ebben rejlik az értékelés nehézsége, ebben van végérvényesen igazságos vagy igaztalan voltának bizonyíthatatlansága.

Mindannyian bő tapasztalatokat szereztünk, mindnyájan vagy csaknem mindannyian jobban harcolunk, és nyilván Batyuk sem kivétel. De hogy mennyivel jobban? Ez a kérdés. Az ő számára, a te számodra és mindenki számára. Ha kendőzés nélkül nézed a saját dolgaidat, kiderül, hogy ez alatt a tizenöt hónap alatt, amíg hadsereget vezettél, különféleképpen harcoltál.

Kedvező helyzetben vetted át a hadsereget, mögöttünk volt a sztálingrádi harcok tapasztalata és az a fajta hangulat a nagy győzelem után, amikor az emberek úgy érzik, hogy továbbra is hegyeket fognak elmozdítani.

Ámde ilyen kezdet után, amely látszólag csupa jót ígért, a legelső hadműveletedet a legnehezebb körülmények között kellett megindítanod. A hadseregedet sebtiben átdobták Harkov alá,

amelyet ismét elfoglaltak a németek. Újra végig kellett csinálnod azt, amitől már elszoktál. Először betömni egy harminc kilométeres rést, aztán pedig harcolva visszavonulni, feltartóztatni a németeket olyan terepszakaszokon, amelyek nem voltak berendezve védelemre. És mindezt rögtön, azon melegében, alig volt időd a hadsereget a szerelvényekről kivagonírozni a járhatatlan márciusi hóba, latyakba...

A harchelyzet megtervezetlen volt, hol ez, hol az hiányzott, az utánpótlás késéssel rakodott ki, és máris visszavonulásba kezdett, még fel sem fejlődhetett.

A kritikus helyzettel megbirkózni nem tudó frontparancsnokot leváltották, újat neveztek ki. A legfelső hadvezetés képviselője megérkezett a frontra; a sztálingrádi vereség után a németek márciusban Harkov alatt megmutatták, hogy még mire képesek. És meg kellett állítani őket, ha belehalunk is. Amíg megállítottuk, a legfelső hadvezetés képviselője háromszor járt nálad. Az utolsó alkalommal a beszélgetés úgy fordult, hogy azt hitted: leváltanak, nem szólhattál volna ellene, mert hátráltál, nem tudtad teljesíteni a parancsot: megállítani a németeket. Az utolsó alkalommal olyasmiket kellett végighallgatnod, amit jobb lett volna nem hallani: hogy a hadsereged nem sztálingrádi, és te nem parancsnok vagy, hanem... Hallgattál. Mert nem volt mit válaszolnod.

Aztán mégis megvetetted a lábadat, egy helyen, a másodikon, a harmadikon... Megint nem bírtad tartani magadat, ismét visszavonultál még néhány kilométert, és újból megkapaszkodtál egy hadosztállyal, majd egy másikkal... Megkapaszkodtál, és tartottad magad. Megállítottad a németeket olyan helyzetben, amilyenben negyvenegyben bizonyára nem állítottad volna meg. Azért állítottad meg, mert Sztálingrád után te és az embereid mégsem azok voltatok már, akik azelőtt.

Aztán az újabb átdobás után kezdődött a harmadik háborús nyár, hosszú, fárasztó szünet a kurszki ívben. Olyan fárasztó, hogy úgy érezted, az idegeid nem bírják tovább.

Minden rosszban van valami jó. Az, hogy a németek ott Harkov alatt ismét emlékeztettek rá, hogy mire képesek, arra késztetett, hogy még a parancsokon is túlmenő igyekezettel készüljünk fel a jövőre. Hogy a németek nyáron minden erejükkel támadnak, amit csak összeszedhetnek, mindnyájan éreztük, fent is,

lent is. Ilyen mély védelmi vonalat még sohasem építettünk ki Szünet nélkül folyt a csapatok kiképzése, mintha a kiképzés min den egyes napja élet-halál kérdése volna. Lényegében az is volt

Még a német támadás kezdete előtt kapott a hadsereg két rohamlöveg-ezredet, egy katyusa-brigádot, és kilenc tüzérezredet. Már nem azt kellett tanulnod, hogyan foltozgasd a lyukakat – ezen túl voltál –, hanem miként irányítsad ezt az egész mindenséget.

A végső kontroll mindig ugyanaz: a harc. Az egész felkészülés és azon meggyőződésünk ellenére, hogy szilárdan állunk, az első három napon a németek csapásai alatt mégis visszavonultunk, hol három, hol öt, hol pedig nyolc kilométert. És csak a negyedik napra virradó éjjel jelenthettük végre, hogy a németeket mindenütt megállítottuk a hadsereg arcvonala előtt.

Ötödik nap ismét hevesen fellángolt a harc. Külső szemlélőnek úgy tűnhetett, hogy egyre ugyanaz történik. De nem így volt. A németek továbbra is a parancs szerint cselekedtek, de lassan kezdték felismerni annak teljesíthetetlen voltát.

A hatodik nap reggelén pedig Szerpilin megérezte, hogy a hadseregét most már semmiféle erő ki nem mozdítja a helyéből.

Várta és kívánta, hogy a németek újra támadjanak, és teljesen kimerüljenek az eredménytelen rohamokban.

Amikor elmúlt az a reggeli óra, amikor a németek kezdeni szoktak, de ezúttal nem kezdtek, majd még egy óra eltelt és megint egy, és még mindig nem kezdték el a támadást, akkor nem megkönnyebbülést érzett, mint azelőtt, más időkben, hanem bosszúságot, amely lényegében az ellenséggel szembeni fölény érzése volt.

Majd mi mentünk át támadásba. Északabbra, Orjolnál, és délen, Belgorod táján, meg ott, ahol Szerpilin hadserege védelemre rendezkedett be. Abban a támadási irányban nem voltak nagyvárosok, olyanok, amelyek mindenkinek az emlékezetében élnek, és a hadsereg mindössze három ízben került bele a legfelső parancsnok napiparancsába, olyan lakott helyek elfoglalásáért, amelyekről a rádióhallgatók talán csak ezekből a napiparancsokból szereztek tudomást.

Nagyvárosok elfoglalása helyett viszont különösen sok átkelést kellett végrehajtania a hadseregnek, kis és közepes folyókon, tőzeges lápokon és elmocsarasodott árterületeken. Ha széles arcvonalon folyik a támadás, akkor valamelyik hadsereg csaknem

mindig ilyen vad területen halad át, hol elmaradva szerencsésebb szomszédaitól, hol beérve őket, és hadmozdulataival biztosítja számukra a parancsokba foglalt babérokat.

Háborúban mindenféleképpen alakulhat a helyzet. És az embernek elég jellemesnek kell lennie hozzá, hogy felismerje annak a nem mindenki számára észrevehető munkának a szükségességét, amely az ő hadserege vállára nehezedik, és ne fújjon a szomszédaira. És ha nem látsz tovább a sávhatáraidnál, ha közönyös vagy az iránt, hogy ott, tőled jobbra, balra, a szomszédaidnál mi történik – fütyölsz a világra! –, akkor nem is vagy te még hadseregparancsnok, hanem ukrán kulák, felsőfokú katonai képzettséggel. Persze némelykor a közös kórusban olyan szólót szeretnél kivágni, hogy mindenki meghallja! De szólózás manapság kevés van a háborúban, és a karmesterek is szigorúak. Jól van az így. Ez azt jelenti, hogy a háború beleilleszkedett a kereteibe.

Olyan ember, aki távol van a háborútól, talán furcsállaná ezt a megfogalmazást, hogy a háború beleilleszkedett-e vagy sem a kereteibe. Mintha egy háborúnak lehetnének valamiféle keretei. De Szerpilin éppen így gondolta.

A közelgő nyári offenzíva gondolata eszébe juttatta az orvosi bizottságot, amelynek tíz nap múlva kellett összeülnie. Eszébe jutott, és megtapogatta a kulcscsontját: „Az orvosok azt mondják, hogy jól összeforrt, a lehető legjobban. És csakugyan nem is fáj. De a karom még mindig mintha nem az enyém volna."

Felállt az ágyról, és néhány óvatos mozdulatot tett a két karjával, mint amilyeneket a gyógytornán szokott csinálni. Majd néhányszor ökölbe szorította a bal kezét. A keze még mindig merev volt, és az ujjai sajogtak.

De általában sokkal jobban érezte magát, mint amikor idekerült. A fejfájásai is elmúltak, és már nem riadt fel ötször is egy éjjel, mint az első időkben, a túlságosan életszerű, gyötrő álmoktól.

A fronton, ahogy mondják, a lélekre gondolt, a testére gondolni nem volt ideje. A test Williseken robogott, lövészárkokban járt, térképek mellett ült, telefonált, napjában kétszer futtában evett valamit, éjjel aludt, amennyit lehetett, mint akit agyonütöttek, és még egy-két órát bóbiskolt útközben, előre-hátra dülöngélve a Willisen. Mindent teljesített, amit megkívántak tőle, nem gondolva magára. Itt viszont, Arhangelszkojében, az orvosok mindjárt mi mindent rá nem olvastak! Még nemrégen, a baleset

előtt, úgy vélte, makkegészséges, és most a szavaikból kiderült, hogy igen sok baja van. Nem vitatkozott, megtett mindent, amit előírtak – ha injekció, hát legyen injekció, fürdők kellenek, legyenek fürdők, tornára, elektroterápiára járt, mindent megtett. Ha már egyszer beteg, gyógyítsák ki tökéletesen!

Szolgálatnak fogva fel a gyógykezelést, így könnyebb volt elviselnie a távollétet a hadseregtől. Még le is mondott néhány találkozást, amelyek miatt be kellett volna mennie Moszkvába, hogy ne zavarják a kezelést. Kezdettől fogva egyetlen kivételt tett csupán: a fia felesége kedvéért, aki szabadnapjain az unokával együtt eljött hozzá Arhangelszkojéba, az ebéd utáni csendespihenőt követően.

Órájára pillantott, és kiment a szobájából a parkba. A segédtiszt tizenöt percet késett.

„Mi történhetett velük? Talán megbetegedett az unokám?" – tűnődött, és csaknem abban a pillanatban meglátta Jevsztyignyejevet, a segédtisztjét, aki a fasorban közeledett az épület felé.

Láthatóan elgondolkozott valamin, és váratlanul pillantotta meg Szerpilint, és abban a pillanatban ijedtség ült ki az arcára.

– Mi történt velük? – kérdezte Szerpilin.

– Anna Petrovna nem jön... – A segédtiszt arcán még mindig ott maradt az ijedt kifejezés.

– Hogyhogy nem jön? Miért?

– Tessék a levél.

Szerpilinhez lépett, és átnyújtotta a markában szorongatott levélkét.

Egy fél, kockás füzetlapon ez állt:

„Üdvözlöm, papa! Bocsásson meg, hogy nem mentem ki. Nem bírok kimenni magához. Szégyellek a szemébe nézni. Anatolij mindent megmagyaráz. Ánya."

– Magyarázd meg, ha rád bízta. – Szerpilin lassan felnézett a levélkéről az előtte álló segédtisztre.

A segédtiszt csak állt és hallgatott. Kerek, szép vonású, fiatal arcán gyötrelem ült, és rettegés attól, amit mondania kell.

– No, mit hallgatsz? – csattant fel türelmetlenül Szerpilin, aki mindig, egész életében sietett megtudni a rosszat, ha már úgyis meg kellett tudnia. – Mi bajuk?

A kapott válasz teljesen váratlanul érte, és váratlanságában ostobaságnak tűnt.

– Megegyeztünk Anna Petrovnával. Én biztattam, de azt mondta, hogy most nem mer ön elé kerülni.

– Mire biztattad? – kérdezte Szerpilin ugyanazon az éles hangon, amelyen kezdte, de ahogy a kérdést kimondta, megértette: Jevsztyignyejev arra biztatta Ányát, hogy együtt magyarázkodjanak, de az asszony ezt nem akarta, és őt magát küldte el.

A segédtiszt két kezét továbbra is a nadrágja varrásához szorítva állt; így vigyázzban beszélni vele tovább erről a témáról kényelmetlen volt.

– Gyerünk, üljünk le arra a padra – javasolta Szerpilin. Amikor leültek, hozzátette: – Vedd le a sapkádat!

A segédtiszt levette a sapkáját, zsebkendőt húzott elő, és megtörölte a sapka alatt megizzadt homlokát.

– Most magyarázd meg! Ha egyszer úgy parancsoltátok. Mit jelent az, hogy megegyeztetek, mikor egyeztetek meg?

Ez a „mit jelent az, hogy megegyeztetek" természetesen ostoba kérdés volt. Ugyan még mi mást jelenthetett? Ha megegyeztek, hát megegyeztek. És ha ezzel azt akarta volna megkérdezni, hogy mindez mennyire komoly, az is felesleges. Hiszen lerí a segédtiszt arcáról.

– Tegnap egyeztünk meg – felelte Jevsztyignyejev engedelmesen; sóhajtott, és megint hallgatásba merült.

– Hogy általában hallgatag vagy, tudom – mondta Szerpilin. – De mégiscsak meg kell magyaráznod, semmiképpen sem vártam tőled ilyen jelentést. Képzeld magad az én helyembe.

Szerpilin a helyzete félszeg voltának tudatában elmosolyodott, de a segédtiszt ezt a mosolyt a harag jelének vette, és ettől még jobban összezavarodott.

Mit magyarázzon meg? Hogy ők teljes erejükből tartották magukat a két hét alatt, miután kettesben elmentek egy moziba, majd késő este tértek haza, és az asszony ajtaja előtt elbúcsúzva megérezték, hogy ez úgyis bekövetkezik? Megmagyarázza, hogy ő nem hibás, mert tegnap Ánya magától borult a nyakába, aztán mozdulatlanná dermedt, és sírva fakadt tenetetlenségében, hogy bármit is megváltoztasson, majd megint csak ő kezdte el csókolgatni? Megmagyarázza, hogy nem tehet róla, amiért mégis hibás, hogy idáig hagyta jutni az ügyet, és azért hagyta, mert maga is kívánta az asszonyt? Hosszas hallgatás után csak egy szót mondott, azt, amit ebben a pillanatban érzett:

– Bocsánat – és megszokásból hozzátette –, hadseregparancsnok elvtárs.

– Miféle hadseregparancsnok vagyok én most neked – mondta Szerpilin –, mikor rokonommá lettél? – Azért mondta így, mert ismerve a fia feleségét, nem gondolhatta máshogy.

„Megszerette ezt a fiút. Ha nem szeretné, akkor nem kezdett volna vele, türtőztette volna magát."

– Összeházasodunk – mondta sietve a segédtiszt. – Én ma akartam, de ő nem egyezett bele.

– Miért nem egyezett bele? Talán az én engedélyem kell hozzá?

Szerpilin felállt, mire a segédtiszt is felpattant a helyéről, megijedt, hogy ezzel a beszélgetésüknek vége. Akárhogy félt is idejövet ettől a beszélgetéstől, az, hogy az egész beszélgetés így ér véget, még jobban megrémítette.

– Ülj le – mondta Szerpilin, és lenyomta a padra, amitől megsajdult a felső karja, majd fel-alá kezdett járkálni.

A pad előtt járkált, és a segédtiszt ide-oda kísérte a pillantásával, miközben Ánya arca lebegett előtte, amilyennek aznap reggel látta, azután, hogy az asszony kora hajnalban sietve felkeltette, és ráparancsolt, hogy öltözzön fel, még mielőtt a kislány felébred. Visszaemlékezett a szavaira: hogy ő most boldogtalan, meg a szemére, amely elárulta, hogy e szavak ellenére mégis boldog. Emlékezett, hogy a kezébe nyomta ezt a levélkét, és kituszkolta az ajtón. Ő pedig azért jött késve Szerpilinhez, mert bár régen megérkezett, de csak a parkban járkált, mivel nem tudta rászánni magát, hogy ezzel a levélkével jelentkezzen. Egész szolgálata alatt először késett el.

Szerpilin pedig fel-alá járkálva nem őrá gondolt, hanem a fia feleségére. „Szóval nem mer idejönni! Elküldte maga helyett ezt a..." Segédtisztjére sandított. Az, hogy az asszony így cselekedett, nem vallott rá. Egyetlen magyarázata: bizonyára azt írta, amit érez, hogy nem mer a szeme elé kerülni, képtelen rászánni magát.

„No és ezután hogy lesz? Ezen keresztül fogunk vele magyarázkodni?" – tűnődött, minden harag nélkül „ez" iránt, csupán a kínos helyzetre gondolt, amelyet el kell kerülnie.

A fia feleségét életében tulajdonképpen csak ötször látta: kétszer ugyanazon a napon, múlt év februárjában, amikor otthon a lakásán várta, hogy Sztálinhoz hívják, és aztán visszajött tőle, és

most háromszor itt, Arhangelszkojében, amikor a kis unokájával kijött hozzá. A két időpont között nem volt más, csak az asszony frontra írt levelei.

Úgy alakult, hogy Ánya egyszer sem szólította őt a keresztapai nevén: Fjodor Fjodorovics. Akkor, ismeretségük első napján, így beszélt: „maga", „üljön le", „egyen", „dőljön le", „pihenjen". Aztán a legelső levelében már így írt a frontra: „Üdvözlöm, papa." Bizonyára ilyen szellemben nevelték. Úgy gondolta, hogyan is lehetne másként, amikor elhunyt férjének ő az édesapja.

Gyakran írt, de rövid leveleket: egy-egy kis füzetlapra, és alul egy sort nyomtatott betűkkel a kis unoka helyett, az ő nevében.

Így hát ez az asszony és a kislány, akiket azelőtt, a fia haláláig, nem ismert, lassankint elfoglalták helyüket az ő háborúval telített életében. Minden harmadik levélre válaszolt – gyakrabban nem sikerült, pénzt utalt át neki, és csomagokat küldött –, legutóbb ősszel, ugyanezzel a segédtisztjével, aki más ügyekben utazott Moszkvába.

Akkor ismerkedtek meg. A segédtiszt visszatérve beszámolt a látogatásról, a fia feleségét Anna Petrovnának nevezte, és elmondta, hogy teával vendégelte meg. Nem, akkor semmi sem volt köztük. Észrevette volna: a segédtisztnek mindig minden az arcára van írva. Ahogy némelyek mondják, a butaságig becsületes. Ezért értékelte legfőképpen, hogy megbízhatott benne.

Szerpilin a rá váró veszteségre gondolt, amely nála kevésbé magányos embert, talán, nem érint olyan érzékenyen. Mert hogy veszteség lesz, e tekintetben nem áltatta magát. Ánya szégyenkezik előtte. És a jelleménél fogva továbbra is szégyenkezni fog. Nem jött ide, szégyelli, hogy már máshoz pártolt, pedig a férje még csak egy éve esett el. Szégyelli, hogy azt írta neki a frontra: „Üdvözlöm, papa", szégyelli, hogy házasságra lép, amikor átutalással pénzt kap tőle, az elesett férje apjától. És most le fog mondani erről a pénzről, biztosan gondolt már rá.

Természetesen ő úgy intézi majd, hogy az asszony idejöjjön és beszéljen vele, mindez ne fessen ilyen ostobán. De a veszteség mégis meglesz, azt nem kerülheti el.

És nem is egyszerű veszteség, hanem kettős, mert Jevsztyignyejev, aki természetesen feleségül veszi, most szintén olyan rokonféle lesz. Rokont pedig nem tart az ember segédtisztnek maga mellett. Meg kell válnia tőle, noha nehéz lesz: megszokta a szót-

lan jelenlétét, már második éve, hogy a háborúban nap nap után ott van mellette.

„Ugyan mit talált rajta?... Nagyon egyszerű, hogy mit: fiatal és erős. Meg bizonyára kedveskedő, mint egy kisborjú. Mért ne szeretné? Másmilyeneket is szeretnek. Rosszabb talán a fiamnál? – gondolta Szerpilin, a szokott igazságosságra törekedésével. – És az asszony második éve él férj nélkül. Miért második? – helyesbített gondolatban, mert eszébe jutott, hogy fia a halála előtt több mint egy éve nem látta a feleségét. – Nem második, hanem harmadik. Az a csodálatos, hogy ilyen sokáig kibírta."

Jevsztyignyejevre nézett, aki egyre kísérte a tekintetével, amíg járkált, és azt mondta:

– Kicsavarodik a nyakad. Húzódj arrább!

Két kezét a pad támlája mögé téve, még egyszer rásandított a segédtisztjére. Az most ültében a csizmája orrára meredt. Amíg kiegyenesedve állt, férfinak látszott. De így, ülve, sapka nélkül, kisfiút formált: duzzog, és lebiggyeszti ajkát, mint egy gyerek.

– Mondd el részletesen!

A segédtiszt még jobban lebiggyesztette remegő ajkát, és halkan ugyan, de szilárdan mondta:

– Részletesen nem mondom el, főparancsnok elvtárs.

Azt hitte, arról kéri a részleteket, hogy mindez hogyan is alakult ki köztük.

– Hogyhogy „nem mondom el"? Mégiscsak özvegyet veszel el, ráadásul egy négyéves gyerekkel, s náladnál hat évvel idősebbet. Mindenre kész vagy? Mindent meggondoltál? Ezt kérdezem!

– Semmit sem tudok, sőt nem is gondolok – felelte a segédtiszt suttogó, boldog hangon. – Még ő sem mondta meg nekem, hogyan lesz. Ahogy ő mondja, úgy lesz.

– „Mondja, mondja" – dünnyögte Szerpilin. – Kiderül, hogy most még helyetted is ő maga határoz?

Valami hasonlót akart még hozzáfűzni, de egy hirtelen agyába villanó gondolat megállította.

– Talán az első nő az életedben?

– Az első – felelte halkan a segédtiszt, és Szerpilinre emelte tekintetét; egyenest az arcába nézett, olyan mereven, mintha ebben a pillanatban, Szerpilin következő szavaitól, sőt arckifejezésétől függne, hogy továbbra is úgy fogja-e szeretni és becsülni őt ez a tiszti váll-lapos, hórihorgas fiú, mint régen.

„Ánya persze azt sem felejtette el, hogy hat évvel idősebb ná-

lad, és hogy a más gyerekét kapod tőle hozományul, mindezt százszor is elgondolta – tűnődött Szerpilin, ahogy magán érezte ezt a tekintetet. – És mégis, akármilyen félve is, de elszánta magát. Vagyis hisz a szerelmedben, és bízik a maga erejében."

Még valamire gondolt: a háborúra, arra, hogy egy özvegyasszony egy gyerekkel ész nélkül a nyakába borul valakinek, aki egy hét múlva ismét a fronton lesz, távol tőle.

Segédtisztje pedig Szerpilin nyugodt, szomorú arcába pillantva ismét bűntudatot érzett, és azt gondolta, hogy a főparancsnok arca bizonyára azért lett ilyen, mert elesett fiára emlékezik.

– A mamának ma megírtam – mondta, s egyre Szerpilin arcát nézte.

„No lám, szóval még a mama is itt van – gondolta Szerpilin, és bólintott, ugyanazzal a bánatos arckifejezéssel. – Úl, hetedhét országon túl, és napról napra várja a kis háromszögletű levélkét, hogy a fia él, egészséges, és mindennap retteg az értesítéstől, hogy »hősi halált halt«, most azután egy háromszögletű levélkéből váratlanul megtudja magáról, hogy anyós és nagyanya. De a számára leglényegesebb változásról ebből a levélkéből nem értesül. A leglényegesebb változás pedig az anya számára, ami addigra, mire a levelet megkapja, már minden valószínűség szerint megtörténik, nem az lesz, hogy a fia feleségül vesz egy özvegyasszonyt egy gyerekkel, hanem hogy emiatt megszűnik a hadseregparancsnok segédtisztje lenni, és ismét csapatnál szolgál, közelebb a fronthoz, tehát a halálhoz is. Itt aztán már semmit sem tehetek, mert tovább nem tarthatom magam mellett, a hadtápszolgálatnál pedig ő nem akar elhelyezkedni."

– Nos hát, Anatolij – Szerpilin ezzel a számára szokatlan megszólítással most öntudatlanul enyhíteni igyekezett azt, amit mondania kellett –, amennyiben szükséged van az áldásomra, vedd úgy, hogy megkaptad. Úgy legyen, ahogy nektek kettőtöknek a legjobb. De egyet tisztázzunk. Ha visszatérünk a frontra, nézz új hely után. Lenin még húszban azt tanácsolta nekünk, hogy rokonok ne szolgáljanak ugyanannál az intézménynél. – Mosolygott, még ezzel a mosollyal is enyhítve a mondottak visszavonhatatlan voltát.

– Értem. Ma reggel már megmondtam neki – felelte a segédtiszt, és arcán látszott, hogy nem hazudik, valóban megmondta Ányának, de más is látszott: meglepte az a gyorsaság, amellyel Szerpilin határozott.

– Holnap milyen műszakban van? – kérdezte Szerpilin a fia feleségéről.

– A másodikban.

– Mondd meg neki, hogy holnap délben, munka előtt jöjjön el hozzám. – Megállt, átgondolta, hogy holnap mikor és milyen kezelései lesznek. – Adj neki egy Willist, tizenhárom órára legyen itt. Egyedül. – Mikor észrevette a segédtisztje arcán a riadalmat, hozzátette: – Ne félj, nem bántom meg. Te az én szememben nem vagy senkinél se rosszabb, sőt talán jobb. – Ezt mondván, nemcsak rájuk kettőjükre gondolt, hanem a halott fiára is. – Indulj.

A segédtiszt felugrott, és feltette a sapkáját.

– A kislányát magával hozza?

Nyilván úgy gondolta, az asszonynak könnyebb lesz idejönnie a gyerekkel együtt.

– Azt mondtam: egyedül. – Szerpilin szerette volna látni az unokáját, de a holnapi beszélgetésnél esetleg könnyek is lesznek, és a kislánynak ott semmi keresnivalója, az nem neki való.

A segédtiszt tisztelgett, és megindult az úton.

– Jevsztyignyejev! – kiáltott utána Szerpilin.

– Hallgatom, főparancsnok elvtárs!

– Hogy állnak ott azzal a kikéréssel?

– Megígérték, hogy holnap kiállítják.

– Ha holnap kiállítják, holnapután készülj fel az elutazásra.

– Értettem. Távozhatok?

– Menj.

A segédtiszt ismét sarkon fordult, és elment. Szerpilin pedig csak állt, és sokáig nézett utána, egészen az út kanyarulatáig. Arcán olyan döbbent kifejezés ült, hogy a segédtiszt bizonyára elcsodálkozik, ha ezt látja annak az embernek az arcán, aki az imént látszólag olyan könnyedén és gyorsan, egy csapásra eldöntötte a sorsát.

Szerpilin megdöbbenése önmagára vonatkozott. Amikor azt mondta a segédtisztjének, hogy nézete szerint ő senkinél sem rosszabb, sőt talán jobb, ezzel elárulta, mennyire ragaszkodik hozzá.

Segédtiszt különféleképpen lesz valaki. Némelykor valaki közbenjárása folytán. Olykor pedig nem tudni, hogyan. Jevsztyignyejev azelőtt Batyuk segédtisztje volt. Amikor Batyuk Barabanovot elküldte, hogy ezredparancsnokká „nőjön", akkor halászta

ki a tiszti tartalékból Jevsztyignyejevet. Egyszer vacsora közben, amikor dicsérően nyilatkozott róla, hogy kitűnően vezet, a sofőrt pótolja, azt is elmondta, hogy egyik néhai kenyeres pajtásának a fia, akivel együtt hizlalták a tetveket még a német háborúban, azért vette magához segédtisztnek, amikor felbukkant.

Ez volt minden, amit Szerpilin Jevsztyignyejevről tudott, addig az ideig, amikor az ő segédtisztje lett.

Amikor Szerpilint hirtelen Moszkvába hívták, elengedte a régi segédtisztjét, hogy ne tétlenkedjen, és kérte, hogy helyezzék el valahová. Amikor pedig Moszkvából visszatért a kinevezésével, Batyukot már nem találta a helyén, de csodálkozva látta a nála jelentkező Jevsztyignyejevet. Vagy Batyuk nem vitte magával, vagy Jevsztyignyejev kívánt a hadseregnél maradni. Szerpilin nem kérdezte, miért. Ha megfelel, marad, ha nem felel meg, másikat választ.

Viselkedéséből az első napokban úgy látta: nem azért igyekszik, hogy mellette maradhasson. Ez volt az első, ami akkor megtetszett neki Jevsztyignyejevben. Kevés beszédű volt, megbízható és képzett, jól eligazodott a térképen meg a terepen, egyszer sem akadt el és nem tévedt el, ha parancsot vitt, mindig megtalálta azokat, akikhez küldték, ami a háborúban nemcsak jó tájékozódóképességről tanúskodik, hanem bátorságról is. A legtöbbször nem azért nem találják meg, akit kell, mert nem tudják, hol van, hanem mert nem kockáztatják, hogy odamenjenek. Ő mindig odatalált.

És másfél hónap múlva Harkovnál megmutatta, hogy többre is képes.

Nagyon nehéz nap volt. Azzal kezdődött, hogy reggel, amikor az egyik távoli hadosztályukhoz igyekeztek, valami idegen hadtápra bukkantak, amely összegabalyodva hátrált, sőt pontosan nem is lehetett tudni, hogy kié. Saját vagy idegen, de mindenképpen meg kellett állítani, hogy rendet teremtsenek: a hadseregben nincs idegen!

Amíg elértek a hadosztályukhoz, belekerültek egy bombázásba, majd amikor ettől a hadosztálytól a másikhoz értek, egy másikba. Ahogy napszálltakor visszatértek az előretolt állásokból a parancsnoki pontjukra, a német nehéztüzérség tüzébe kerültek, a németek az útkereszteződéseket lőtték. A Willis felborult volna, ha Jevsztyignyejev hátulról idejében el nem kapja a kormányt, és el nem fordítja. Egy sáros árokban megvárták a támadás vé-

gét, majd vizesen, fülig sárosan ismét beszálltak a kocsiba. A sofőrt a hátsó ülésre fektették, és Jevsztyignyejev ült a volánhoz.

Már úgy látszott, mindenen túl vannak, amikor az alacsonyan úszó felhőkből, éppen az út felett, hirtelen két Messerschmitt bukkant elő, és sivítva elhúzott a gépkocsi felett. Jevsztyignyejev fékezett, és egész testével ráborult Szerpilinre, maga alá gyűrte őt, és csaknem kilökte a Willisből. Szerpilin nem is fogta fel mindjárt, hogy segédtisztje a testével akarta fedezni. Csak később értette meg, amikor minden elmúlt, és a Messerschmittek, mintha ott sem lettek volna, ismét eltűntek a felhők mögött, a szélvédő üveg pozdorjává zúzódott, és egy golyó Jevsztyignyejev felső karjának lágy részébe fúródott. Ez csak később derült ki, akkor nem szólt róla, még elvezette a kocsit a három kilométerre levő parancsnoki pontig. Megmentette-e vagy sem, amikor ráborult és az üléshez szorította, nehéz megmondani: a golyó ostoba. Lehet, hogy éppen saját magát mentette meg ezzel a mozdulattal. De téged akart megmenteni, önmagára nem gondolt.

Amikor ezután Jevsztyignyejevet egy hétre kórházba küldték, Szerpilin kitüntetésre terjesztette fel, és ez alkalomból megnézte a személyi lapját.

Apja ezredparancsnok-helyettes volt, 1929-ben esett el a Kelet-Kínai Vasútvonalon. Anyja gépírónő. Egyetlen fiú, önkéntesként ment ki a frontra tizennyolc éves korában, 1941 júliusában: a Bátorságért-érem, őrmesteri rang, sebesülés, kórház. Gyorsított gyalogsági tanfolyam, amit kitüntetéssel végzett, hadnagyi rang, és megint ki a frontra.

Nem hosszú életrajz, de tiszteletre méltó.

Persze Batyukhoz azért aligha az égből pottyant segédtisztnek. Felmerült a gondolat: talán anyja használta fel az ismeretségét, és írt a fia érdekében?

Amikor a segédtiszt visszatért a kórházból, Szerpilin a maga részéről köszönetet mondott neki, és nevetve jegyezte meg, hogy hatalmas kezének szorításától kék foltok maradtak a testén. Szolgálati érdemeiért pedig Csillagot tűzött a mellére.

Ettől kezdve együtt szolgáltak tovább, bizonyára kedvelték is egymást, mindegyik a maga módján. És továbbra is együtt szolgálnának, ha nem történik ez a mai esemény.

„Igen, nehéz elszakadnom tőle. Egyszer sem hagyott cserben, mindig mértéktartó volt, soha senkivel nem ütött meg pimasz hangot, visszaélve segédtiszti helyzetével – ez is sok mindent bi-

zonyít! Talán elmehetne törzsfőnökhelyettesnek a felderítő ezredhez: elég bátor hozzá. Most bizonyára a szerelméhez igyekszik. Különösen, hogy egyedül ül a volánnál. Siet meghánynivetni vele a dolgot. Gyerünk, vacsorázzunk meg mi is, vár ránk a túró meg az aludttej. Mindenkire a magáé..."

Szerpilin sóhajtott: anélkül, hogy akarta volna, maga az élet szakította el tőle az embereket, hol egyiket, hol másikat. Ne menjen-e vissza a szobájába, az asztalon heverő doboz Kazbekért, ne gyújtson-e rá ebből az alkalomból? De nem ment vissza, nem szegte meg az önmagával kötött megállapodást: hogy nem gyújt rá a kiírásáig.

Az étterembe menet utolérte az ugyanoda törekvő Batyukot. Batyuk délben pizsamában volt, most viszont teljes tábornoki egyenruhát viselt.

– A feleségem elé mentem – mondta Batyuk.

– És találkoztatok?

– A fene vigye őket! – Batyuk mérgesen legyintett. – Megígérték, hogy elhozzák, és nem hozták el. Inkább ne is ígérték volna. Éjszakára letették Kujbisevben, azt mondják, Moszkvában nincs jó idő. Hogyne lenne, amikor van!

Szerpilin felnézett. Sűrű felhők vonták be az eget.

– Talán zivatart jeleztek?

– Miféle zivatart? Biztosan Kujbisevben lakik a pilóta felesége, innen az egész zivatar. Ez rossz idő?

Szerpilin nem szállt vitába vele. Akármilyen idő volt is, Batyuk remélte, hogy ma találkozik a feleségével, akit a háború kitörése óta nem látott. Meg lehet érteni!

– Fjodor Fjodorovics – fordult hozzá Batyuk, ahogy pár lépést együtt haladtak –, amikor Sztálin elvtársnál voltál, semmit sem mondott rólam, és nem is kérdezett?

Ezt biztosan már reggel szerette volna megkérdezni.

– Tőlem semmit sem kérdezett.

– Ő maga beszélt? – kapta fel a fejét Batyuk.

A nyílt kérdésre feleletül meg kellett mondani, hogyan is történt: ő akkor megkérdezte Sztálint, melyik hadsereg élére nevezi ki, mire Sztálin azt felelte, hogy Batyuk helyébe, és azt is megmagyarázta, miért...

Megértette, mit jelent Batyuknak mindaz, amit Sztálin mondott róla, ezért szóról szóra elismételte, amit akkor hallott: hogy Batyuk elvtárs megrekedt a hadseregnél, és az a vélemény, hogy

fel kell emelni, lehetőséget kell adni neki képességei szélesebb körű kibontakoztatására.

Arról, hogy ő Sztálin szavaiban akkor valami érthetetlen iróniát érzett, nem beszélt, úgy vélte, ezt nem köteles megtenni, de minek is?

– Igen – mondta elgondolkozva Batyuk –, lehet, hogy akkor elő akart léptetni, aztán ott fent akadtak bizonyos jó barátok, akik ezt megakadályozták... Köszönöm, hogy megmondtad. Lesz min eltűnődnöm. – Aztán sóhajtva tette hozzá: – Így hát egyik alkalommal sem hívatott magához: akkor sem, amikor arra az isten háta mögötti frontra küldött megerősítésül, sem most, amikor kinevezett a gárdahadsereg élére.

Az, hogy Sztálin, aki igen jól ismerte őt még a polgárháborúból, ez alatt az egész háború alatt egyszer sem hívatta magához, továbbra is nyugtalanította, jóllehet igyekezett ezt a legkedvezőbben magyarázni a maga számára: Sztálin mérhetetlen elfoglaltságával. Ugyanakkor pedig mellette lépkedett egy ember, akinek a számára Sztálin egy évvel ezelőtt mégiscsak talált időt.

– Zaharov világosított fel – folytatta rövid hallgatás után –, hogy téged akkor a Grinykóról írt leveled kapcsán hívatott.

– Igen.

– No és mi történt?

– Azt mondta, visszahelyezik, ha megtalálják.

– Úgy látszik, nem találták.

– Meghalt – felelte Szerpilin kurtán.

– Igen, Pavel Jefimovics nem várta meg a szabadulása óráját – mondta Batyuk. – De lehet, hogy másként alakult volna a sorsa, ha akkor nem utazik oda hozzá a Távol-Keletre az a... tudod, ki... – Egy hadseregben jól ismert nevet mondott. – Az fűrészelte el.

Majd hirtelen, az előzőktől teljesen függetlenül, megjegyezte:

– Jevsztyignyejev tehát még mindig nálad van! Ahogy a repülőtérről visszajövök, látom: egy Willisen elrobog innen. Szóval jól bevált, ha Csillagot adtál neki.

– A Csillagot haditettért kapta – felelte Szerpilin. – Ha nem az én hadsegédem, Zászlót is kaphatott volna. Miért hagytad akkor ott, és miért nem vitted magaddal?

Batyuk a fejét csóválta.

– Furcsán ítélsz. Azt hiszed, csak te éreztél úgy, amikor Moszkvába hívtak: hogy hová megyek, azt tudom, de hogy ott mi vár

rám, arról fogalmam sincs! Amikor hirtelen megjött a parancs: „Átadni a hadsereget és jelentkezni", engem is gyötört az aggodalom. Mindent sorra vettem, ami a lelkiismeretemet terhelte, amíg odarepültem. Minek cipeljem magammal a segédtisztemet? Kiszakítsam a helyéből, azt sem tudva, hová és milyen célból? Annál is inkább, mert értékes fiú, nem alattomos. Jó, hogy nálad van.

„Igen, jó, hogy nálam van. Őneki mindenesetre jó volt" – gondolta a fia feleségével kapcsolatban.

Kedve lett volna még elmondani Batyuknak, hogy most meg kell válnia Jevsztyignyejevtől, de nem tette: megérkeztek az étkezdéhez.

– Vacsora után sétálunk még? – kérdezte Batyuk.

– Lepihenek, ma már eleget sétáltam – ravaszkodott Szerpilin; eszébe jutott, hogy teára hívták, és nem akart elkésni.

– Ma valahogy érzem a szívem, levegőre vágyom – magyarázta Batyuk. – Talán csakugyan időváltozás lesz. Ami azt illeti, a puszta öklömmel szét tudok törni egy deszkát, ugyanakkor, ha emlékszel: a világháborúban volt egy sebesülésem, a polgárháborúban meg három, közülük egy súlyos, ha mindezt összeadjuk... Néha jól érzem magam, máskor meg mintha a szívemmel nem volna valami rendben, és azt gondolom: lám, harcolni fogok az utolsó napig, a győzelemig, aztán meghalok!

– Mi ütött beléd? – kérdezte Szerpilin. – Én éppen ellenkezőleg úgy vélem, hogy a győzelem mindannyiunk egészségét visszaadja. Élni, élni, és megvárni a háború végét!

Eszébe jutott, hogy hamarosan visszatér a frontra, és Lvovra gondolt, a hajdani hadtestkomisszárra, jelenleg altábornagyra, akit Batyuk a Távol-Kelettel kapcsolatban említett.

– Mellesleg szólva: Lvovot a mi arcvonalunk felállításánál haditanácstaggá nevezték ki.

Batyuk füttyentett.

– Ezt az újságot még nem hallottam! Hová mindenüvé nem küldik még, ide-oda helyezgetik! Két év alatt, számold össze, az ötödik fronton van! Egyetlen főparancsnokkal sem fér össze. És minden lepereg róla. Nem irigylem a frontparancsnokot, akinek ilyen haditanácstaggal kell dolgoznia.

– Nem tudom. A megismerkedéskor jó benyomást tett rám. – Szerpilin nem akart Batyukkal vitatkozni, de ez igaz volt. – Talán túl sokat beszélnek róla. A rossz hír ragadós.

– Hányszor láttad? – kérdezte Batyuk.

– Eddig egyszer.

– Helyes, ismerd csak meg jobban! – Batyuk gúnyosan elmosolyodott.

Harmadik fejezet

Az asszony, akihez Szerpilin teázni készült, egyedül ült a szobájában, és őt várta. A teáskanna szalvétával, azonfelül pedig füles sapkával letakarva, a keze ügyében állt. A teáskannán, a cukortartón meg a süteményes tányéron kívül semmi sem volt az asztalon. Előre befőzte a teát, mert nem szeretett háziaskodni.

Kincstári volt a szoba, amelyben ült, de ő szerette a tisztasága miatt, és mert nem voltak benne felesleges holmik, amelyek most, a háborúban és a hozzátartozóktól való távollét idején, valahogy értelmetleneknek tűntek. Ott ült, és szép kezét, mely úgy tetszett Szerpilinnek, a hosszú ujjakkal és rövidre vágott körmökkel, az asztalon nyugtatta, s arra gondolt, hogy ma negyvenéves, és milyen jó, hogy ezen a napon eljön hozzá az, akit látni kíván.

Nem szándékozott megmondani Szerpilinnek, hogy ma negyvenéves, mert az esetleg más irányba terelhetné a beszélgetésüket, mint ahogy szeretné. A férfi esetleg visszamegy a szobájába az üveg konyakért, amely ott áll az asztalán a cigaretták mellett; ahogy nevetve mondogatja: a kísértés elleni harc kedvéért. Ő pedig azt akarta, hogy a mai beszélgetésük folytatása legyen annak a tegnapinak, amely után lassan kezdte megérteni, mért is vonzódik úgy ehhez a nem szép és már nem is fiatal, nála tíz évvel idősebb férfihoz.

Régen ismerte Szerpilint, azóta, hogy nyolc évvel ezelőtt, a most már halott férje a pályaudvaron összeismertette őket; mindketten, a férje és Szerpilin is, a nagy belorussziai hadgyakorlatokra utaztak akkor az akadémiáról. Később még kétszer látta futólag Szerpilint, és akkor, a háború előtt, érdeklődéssel és ellenszenvvel nézett rá, mert Szerpilin ellenszenvvel viseltetett a férje iránt. Így mondta ezt a férje, és ő elhitte neki.

Ám mindezekre a találkozásokra alig emlékezett, viszont élesen emlékezetébe vésődött az az utolsó, már a háború idején, negyvenegy decemberében lezajlott találkozás, amikor a férje a be-

kerítésből való kitörés alatt elesett, és ő elment Szerpilinhez, aki akkor jött ki a kórházból, majd a frontra indult, hogy megtudja, miként történt.

Ezt a találkozást követően sokat gondolt Szerpilinre, akkor nyomban is, de még inkább később, egy év múlva.

Szerpilin, amikor ő elment hozzá, azt mondta neki, hogy a férje hősi halált halt, noha valójában minden másként történt. Később másvalaki elmagyarázta neki, hogy a férje nem hősi halált halt, hanem okmányok nélkül, átöltözve akadtak rá az erdőben, azután pedig együtt haladt azokkal, akik megpróbáltak kitörni a bekerítésből, és valahol útközben agyonlőtte magát, nem bírta elviselni a súlyos fizikai és erkölcsi megpróbáltatásokat.

Talán nem is tudja meg a teljes igazságot attól a másiktól, ha nem feszegeti a kérdést, mondván: Szerpilin a háború előtt rossz viszonyban volt a férjével, és őt gyötri a gondolat, valóban úgy történt-e minden, ahogy Szerpilin mondta.

Ez a gondolat gyötörte, mert akkor, amikor Szerpilinnel beszélt, úgy érezte, hogy az valamit elhallgatott, furcsa szünetet tartott, mielőtt közölte vele, hogy a férje hősi halált halt. Mintha tétovázott volna, hogy mit feleljen.

És akkor az az ember, aki nyilván szerette Szerpilint, megsértődött, és azt felelte, hogy ellenkezőleg, Szerpilin túlságosan jó volt a férjéhez, mert véleménye szerint a férje abban a helyzetben a gyávaságáért golyót érdemelt volna, és ha akkor ő Szerpilin nélkül dönthet, meg is kapja.

Nem fakadt sírva, nem kiáltott fel e kegyetlen beszéd hallatán, de követelte, hogy ha ezt merte mondani neki, részletesen magyarázza el, hogyan történt. Az illető elmagyarázta, és ő, belátva, hogy mindez igaz, szótlanul végighallgatta az igazságot, majd azt kérdezte: „Ez minden?", és a felelet után: „Igen, ez minden", búcsú nélkül távozott.

Azóta bűntudatot érzett Szerpilinnel szemben.

Sőt, egy napon kedve támadt, hogy ír neki. Sztálingrád után történt, amikor ott olvasta a nevét a többi kitüntetett tábornoké között. Azután mégis úgy gondolta, hogy ez ostobaság lenne. Három héttel ezelőtt itt, Arhangelszkojéban, az előző este érkezettek névsorában megpillantotta Szerpilin nevét, és reggel, a villámvizitnél, magához osztotta be, noha más sebészek is megfigyelhették volna. Azért tette ezt, mert közelebbről akarta megismerni azt a férfit, aki annyira foglalkoztatta a gondolatait. Már

régen eszébe se jutott, hogy írjon neki, de azért figyelte a nevét az újságokban, és örült, hogy él, és hadsereget vezet. És erre az örömre megvoltak a személyes okai.

Ezek a nyomós okok összefüggésben voltak a férjéről maradt emlékeivel. Néhány évvel a háború előtt a férje, akit hozzászoktatott, hogy beavassa őt a szolgálati ügyeibe, nagyobb mértékben, mint ahogy ez katonáéknál általában szokás, beszélt neki az összetűzéseikről Szerpilinnel, aki okos ember létére furcsa makacssággal nem akarja megérteni, hogy felesleges az akadémián a hallgatóit olyan katonai példákon nevelni, amelyek a német vezérkar tevékenységének erős oldalait hangsúlyozzák. „Ez a mi leendő ellenfelünk, és az akadémia hallgatóit felesleges az ellenség erejének túlzott felnagyításával demoralizálni."

Férje haragudott Szerpilinre, és talán féltékenykedett is rá a hallgatók előtti tekintélye miatt, akkoriban más dolgokat is mondott, de ezeket az asszony már elfelejtette. Csak az általános elv maradt meg emlékezetében, amellyel akkor ő is egyetértett, mert férje szemével nézte az elkövetkezendő háborút.

Egy napon a férje késő este tért haza az akadémiáról – jól emlékszik rá, hogyan történt –, és felindultan közölte, hogy Szerpilin aznap négyszemközt beszélt vele, és megpróbálta meggyőzni, a maga hitére téríteni: – „A feltételezett ellenség erejének józan felmérése a saját erőnk záloga", „Jobb túlértékelni, mint lebecsülni", „Ha nem vértezzük fel eléggé hallgatóinkat az ellenfél ismeretével, ez azt jelenti, hogy lefegyverezzük őket" – és ehhez hasonló szólamokat hangoztatott. Természetesen mindezt fölöslegesen, fel sem tételezve, hogy én is a hadsereg javát tartom szem előtt, amikor tanítok. Le kellett intenem. Köszönés nélkül váltunk el egymástól.

Emlékezetébe véste ezt a beszélgetést, nemcsak a férje felháborodása miatt, hanem azért is, mert egy héttel ezután Szerpilint letartóztatták. Nem gondolta, hogy férje, Baranov ezredes, megírhatta valahová a Szerpilin dandárparancsnokkal folytatott beszélgetését, akkor nem gondolta, és most sem gondolja. Csak elborzadt: a minap beszélgettek, vitáztak, a minap haragudott a férje Szerpilinre, felháborodott miatta, és lám, Szerpilin már nincs ott...

Amikor a férje a letartóztatásról értesült, széttárta a karját, és azt mondta: „Megütötte a bokáját" – de olyan hangon, mintha mindez csakis így végződhetett volna.

Később, amikor visszagondolt a férje szavaira, azt bizonygatta magának, hogy Baranovnak nem lehetett része a dologban; ha része lett volna, akkor nem meri használni előtte ezt a kifejezést. Ő így gondolta, de Szerpilin másként gondolhatta. Talán gondolja is.

Hamarosan mindez valahová a távolba tűnt, mert a saját családjukban is hasonló szerencsétlenség történt, és a férje ezzel a szerencsétlenséggel szemben úgy viselkedett, ahogy az ő elképzelése szerint egy férfi nem viselkedik, és nem viselkedhet.

Ő akkor a kisebbik fiával elköltözött az édesanyjához, Szaratovba, és már második éve élt és dolgozott ott, csaknem hozzászoktatva magát a magányossághoz, amikor Baranov elment érte, és könyörgött, hogy térjen vissza hozzá.

Hogy a férje mennyire szereti, azt a férfi Szaratovba érkezése napján erősebben érezte, mint valaha. Nem könnyű ez a tudat, ha az emberben akkorra már csak az erősebb fél szánalma maradt meg a gyengébb iránt, s a megszokott, de a régi boldogságot már nem adó közelség szükségessége.

Vannak nők, akik szükségét érzik, hogy erősebbnek érezzék magukat a férfinál. Ismert asszonyokat, akiknek éppen ez adta a legnagyobb boldogságot, de ő maga nem tartozott közéjük. Az ilyen élet, az erősebb jogán, kimerítette, mert értelmetlennek találta ezt a lelki jogegyenlőtlenséget.

Aztán kitört a finn háború, és Baranov ezredes kiment a frontra. Három hónapig harcolt az egyik hadsereg hadműveleti osztályán, ő meg a gyerekek pedig aggódtak az életéért, és várták a leveleit.

Aztán visszatért, mégpedig nem akárhogy, hanem kitüntetéssel. De amikor az ilyen találkozás minden velejáró öröme után a gyerekek nélkül egész éjszakára reggelig kettesben maradtak, az éjszaka rettenetes volt, mert a férje idegei felmondták a szolgálatot, és a gyengébb jogán, amihez már hozzászokott mellette, beszélni kezdett, és beszélt, vég nélkül, kapkodva, szinte hisztériásan, mindarról, amit a frontokon látott.

Nem a Karéliai földszorosra került, ahol az első hetek fejetlensége után, ha drága áron is, de újrakezdve, mégis mindent megtettünk, amit kellett. Északra került, Karéliába, éppen abba a valamennyinél balszerencsésebb hadseregbe, amely semmi lényegeset nem tudott tenni, de a többinél nagyobb veszteségeket szenvedett.

Az, amit a nagy vérveszteségről mondott – azelőtt mindig csak kicsikről beszélt –, nem lepte meg az asszonyt, aki mint sebész dolgozott a kórházban, és tudta, mennyi sebesült érkezett ebből a háborúból. De az, ahogy a saját katonai hozzá nem értésünkről nyilatkozott, amilyen önbecsmérlően és nemcsak mások, de önmaga iránti megvetéssel beszélt erről, az megdöbbentette. Nemcsak a férjét ért megrázkódtatás erejét érezte meg, hanem a férfi gyengeségét is e megrázkódtatással szemben.

Csak hallgatta, és szótlanul eszébe idézte mindazt a cseppet sem hasonlót, amit a férje egy évvel meg két-három évvel ezelőtt mondott neki a leendő háborúról.

Férje, miután kiöntötte a lelkét, elerőtlenedve, halk, iszonyú suttogással mondta el neki azt, amit később a gyengeség és az őszinteség egybeeső pillanataiban még néhányszor elismételt előtte:

– Félek a németektől. Ha megtámadnak bennünket a mai állapotunkban, nem is tudom, mit csinálnak velünk!

Ez történt azon az éjszakán. És az asszony visszaemlékezett erre negyvenegyben, amikor elbúcsúzott a háborúba induló férjétől. Rettegett mint feleség, mint két fiú anyja, és még másért is: hogyan viselkedik majd ott, ebben a bizonyára valóban iszonyú háborúban? Hiszen annyira fél tőle, ámbár az induláskor semmiben sem különbözött a többiektől.

Eltelt három háborús esztendő; férjét elvesztette, utána útnak indította a frontra az idősebb fiát, és a három évből kettőt maga is ott töltött; és most itt üli meg a negyvenedik évét, ebben a kincstári szobában, és a fiain kívül, akik nem jöhettek el, mert egyik a fronton van, a másik a katonaiskolán, ma csak egyetlen embert kíván látni: Szerpilint. Azt az embert, akivel itt találkozott ismét, mindössze húsz nappal ezelőtt. „Nem, tizenkilenc" – számolta össze, és visszaemlékezett, hogy ült előtte a férfi az első napon a műtőben, és pihente ki a fájdalmat, miután levette róla a rögzítő kötést, és megvizsgálta a kulcscsontját. Még nem múlt el a fájdalma, de mosolyogva mondta, hogy az ujjai bizseregnek, és figyelmesen nézett rá.

– Jól emlékszem magára, negyvenegy decemberében járt nálam.

– Igen – felelte az asszony.

– Csak az első pillanatban kételkedtem, mert most más nevet visel. Férjhez ment?

– Nem. Mindig más nevem volt. Amikor huszonkettőben férjhez mentem egy katonához, nem akartam megzavarni a szüleimet azzal, hogy a férjem nevét veszem fel. Mind a ketten zemsztvo-orvosok voltak, szabadgondolkodók, ők maguk is csak harminckettőben léptek házasságra, amikor hirtelen személyi igazolványt kellett kiváltaniuk. Így hát megtartottam a lánynevemet. Magának azért mondtam Baranovát, hogy mindjárt tudja, ki vagyok.

– Hol van a fia? Harcol?

Tehát emlékszik rá, amit akkor a nagyobbik fiáról mondott. Azt felelte, hogy a fia most főhadnagy, és a Harmadik Ukrán Fronton harcol, a harckocsielhárító tüzérségnél. És egész idő alatt egyszer sem sebesült meg.

– Látta azóta?

– Egyszer.

– Hát a kisebbik?

Tehát őrá is emlékszik, a kisebbikre. Azt felelte, hogy a kisebbik fia betöltötte a tizenhetedik évét, és beíratkozott a tüzériskolába.

– Általánosságban helyes. Persze az lenne a jó, ha a háború véget érne, mielőtt felavatják őket. Maga pedig, úgy emlékszem, valamelyik moszkvai kórházban szolgált. A frontra nem került ki?

– De igen. A kórházunkat még akkor kivitték a nyugati frontra. Ide a sebesülésem után kerültem, akárcsak maga – tette hozzá. – Aztán itt hagytak.

– Hol sebesült meg?

– Mellen, vállon meg az arcomon, a kórház bombázásakor.

Szerpilin elfintorodott.

– Mért fintorog?

– Nem tudom elviselni, hogy nőket ölnek és sebesítenek meg, bár már hozzászokhattam volna. A hadseregemben is éppen elegen vannak... – Nem fejezte be, az asszony arcába pillantott, és mintha csak most vette volna észre azt az elég feltűnő forradást a szemöldöke felett, amelyet az imént említett, úgy gondolván, hogy elcsúfítja. Ennyiből állt az egész első beszélgetésük, és utána több más következett, némelykor egészen rövid – amikor Szerpilin vizsgálatra ment hozzá, vagy gyógytornára –, máskor pedig hosszabb, amikor néhányszor együtt sétáltak a parkban vacsora után.

Tegnap, amikor első ízben hívta meg magához, beszélgetésük azzal a kérdéssel kezdődött, amelyet előbb vagy utóbb mindenképpen fel kellett tennie:

– Miért mondott nekem akkor valótlanságot Baranovot illetően?

– Valótlanságot? – kérdezte a férfi, sem tagadva, sem megerősítve az asszony állítását. – És ki mondta meg az igazságot? Kivel beszélt utánam?

– Smakovval, a komisszárjával.

– Mikor beszélt vele?

– Negyvenkettőben.

– Régen elvesztettem szem elől. – Szerpilin nem mondott többet, mintha a kérdést kimerítettnek tekintené.

Az asszony másként vélekedett, és ismét megkérdezte tőle ugyanazt: miért mondott akkor valótlanságot?

– Hogyan, akkor feltétlenül az igazságot kívánta tőlem?

Szerpilin szemében apró, kegyetlen fény villant, amely a beszélgetéseik során már azelőtt is átsuhant a tekintetén, emlékeztetve rá, hogy nemcsak szánni tudja az embereket, hanem ha kell, a halálba is küldi őket.

– Igen, az igazságot akartam, még ha féltem is tőle. Hazugságra semmi esetre sem volt szükségem.

– Én pedig úgy éreztem: az kell. Legalábbis a fia számára. Azután, hogy Smakovtól megtudta, megírta a fiának a valóságot?

– Nem, nem írtam meg. De amikor később találkoztunk, megmondtam. Ő áll hozzám legközelebb a világon, és nem hagyhattam, hogy mást gondoljon, mint amit én gondolok.

– Nem szánta meg.

– Szeretem őt, és nem szánom.

– Talán igaza van – mondta Szerpilin. – Engem a feleségem megszidott akkor, hogy hazudtam magának.

Nem azt mondta: „a néhai feleségem", de az asszony tudta, hogy a felesége meghalt. Azt is, hogy mikor. Az ilyesmit a kórházakban és szanatóriumokban az első naptól fogva tudják.

Sohasem látta Szerpilin néhai feleségét, és most nem akarta elképzelni, milyen jellemű vol és milyen külsejű. Szerpilin válasza hallatán, mégis elgondolta, hogy erős asszony lehetett, hozzá illő. Úgy gondolt rá, mint önmagára, Szerpilinre pedig mint olyan emberre, akit jól ismer. Tudta, hogy az olyan ember erkölcsi értékét, mint Szerpilin, teljességgel felmérni csak ott lehet, a

fronton, ahol harcol, nem pedig itt, ahol lábadozik, de érezte benne ezt az erőt.

Tetszett neki, ahogy ott járkált Arhangelszkoje sétányain, gyors, nem tábornokias járásával, régi sötétkék síöltönyében, amelyről félig komolyan, félig tréfásan mondogatja, hogy valamikor abban teljesítette a „munkára, harcra kész" jelvény elnyeréséhez szükséges normákat. Járásában és izmos, vállas alakjában rendkívüli szívósság érződött, amely a hozzá hasonló embereknél nem annyira a testi egészséggel függ össze, inkább a lelkierőből táplálkozik.

Tetszett neki hosszú, csöppet sem szép, de erélyes és okos arca is, meg a szeme, amelynek mélyén valahol mindig szomorúság bujkált, akkor is, ha mosolygott, meg amikor haragudott is, mint tegnap, amikor ő azt mondta neki, hogy ott a fronton sokszor elfogta a düh, haragudott rájuk, tábornokokra, amikor napról napra, éjszakáról éjszakára, szinte futószalagon érkeztek a már a puszta megjelenésükkel is megmentésért üvöltő, összeroncsolt, repeszektől összeszabdalt, légnyomástól elkékült, megkínzott emberi testek. És ez így ment minden támadás után...

– Nem tudnak valahogy másként harcolni, valahogy jobban, hogy mindebből legalább egy kicsivel kevesebb lenne? – kérdezte, abban a pillanatban nemcsak azokra a súlyos sebesültekre gondolva, akik többnyire hozzá kerültek, mint vezető sebészhez, de arra a kettőre is, akik még egyszer sem feküdtek így, semmiféle műtőasztalon, a saját két fiára.

– Úgy látszik, nem tudunk, képtelenek vagyunk rá – felelte ingerülten Szerpilin. – És sohasem leszünk képesek úgy csinálni, hogy maguknak ne legyen munkájuk – tette hozzá még indulatosabban –, akárhogyan igyekezzünk is. Ha pedig azt gondolja, hogy igyekezetünkben akár egy fikarcnyival is kevesebbet teszünk, mint amire képesek vagyunk, akkor fogja magát és köpjön szemen, ne álljon szóba velem. Hogy tud velem beszélgetni, ha így vélekedik? – kérdezte kíméletlenül, és szemében, valahol a tekintete mélyén, szomorúság bujkált.

– Nem így gondolom.

– Ha nem így gondolja, akkor ne beszéljen ezekről a témákról, miattuk már úgyis három éve fáj a lelkem. És fájni fog a háború utolsó napjáig. Vagy tartsa tőlük magát minél távolabb, amíg a helyzete megengedi.

Az asszonyt nem az sértette, hogy a szavába vágott, és azt

mondta: „ne beszéljen", hanem ez az utolsó megjegyzése a helyzetéről. Meg nem érdemelt szemrehányást érzett ki belőle, amiért itt van, Arhangelszkojéban, és nem a fronton.

– Vegye tudomásul – felelte haraggal, de nyugodt hangon –, hogy a múlt héten az orvosi bizottság elé álltam, és írásban kértem: küldjenek ismét hadseregkórházba. Van még valami kérdése?

– Bocsánatot kérek. – Szerpilin átérezte az asszony mély megbántódottságát. – Lehet, hogy ostobán fejeztem ki magam, de maga sem helyesen értette. Hogyan is gondolhatta, hogy magának, egy asszonynak, ilyen szemrehányást teszek? Nem tudom, ki hogy van vele, a magam részéről úgy érzem, a sírig lekötelezettje vagyok minden nőnek, aki kiment a frontra. És örülnék, ha ezt elkerülhetnénk. Csak azt akartam mondani magának, hogy igyekezzék megszabadulni ezektől a gondolatoktól. Ez a háború törvénye, nem lehet állandóan ezen töprengeni.

– Jó – mondta az asszony; elhitte, hogy nem az ő megbántódottságától hátrált meg, hanem valóban úgy gondolkodik, ahogy mondta, és békítően rátette kezét a férfi öklére, amely súlyosan pihent az asztalon. – Nem sértődtem meg. Megértettem, a kérdést kimerítettük... És ne szoruljon ökölbe a keze miattam!

Szerpilin kinyitotta az öklét, és elmosolyodott.

– Nem magának szólt. A háborúnak, nyilván. – Aztán megváltozott, szelíd hangon folytatta az előbbi témát: – Maga azt mondja, hogy a műtőasztalukra hajtjuk őket. Igen, hajtjuk. De minden hadművelet előtt mennyit törjük a fejünket – legyen az okos vagy ostoba –, miként is csináljuk, hogy a maguk asztalára ne kerüljenek! Egy fabatkát sem ér az olyan ember, aki ezeket a szavakat: „kímélni a katonákat", csak azért mondja, hogy a levegőt megrezegtesse! Nem mondani kell ezt, hanem beleépíteni a hadműveleti tervbe! Így van ez nálunk, és nyilván maguknál is. Maguknál talán jó orvosnak tartják azt, aki a leghangosabban sóhajtozik a beteg felett?

Ezután mintegy magától terelődött a beszélgetés arra, hogy az asszony miért lett sebész. Azt mondta, hogy most, amikor már régen ez a hivatása, nehéz lenne kihámozni, kezdetben hogyan is volt minden.

– Meghitt viszonyban voltam a szüleimmel, és a házunk az orvostudománynak élt. Bizonyára szerepet játszott a beléjük vetett hitem és az a meggyőződésem, hogy a világnak ez a két legjobb

embere a világon a legnemesebb dologgal foglalkozik. Az egyetemi hallgatók sem hiányoztak nálunk. Apám azok közé a professzorok közé tartozott, akiknek a lakására járnak...

Szerpilin közbevágott, és megkérdezte: élnek-e a szülei? Azt felelte, hogy nem, mind a kettő meghalt, gyors egymásutánban, az utolsó háború előtti évben. Aztán tovább beszélt magáról, olyan készséggel, hogy maga is csodálkozott rajta.

Amikor a fronton töltött két esztendőhöz elérkezett, hirtelen megjegyezte:

– Noha itt eldicsekedtem maga előtt, ne higgye, hogy nincsenek hibáim. Nekem is van sokféle fogyatékosságom. Sőt, a múlt ősszel, életem negyvenedik évében, viszonyom volt egy lábadozó alezredessel.

– No és meggyógyult az illető? – kérdezte Szerpilin valahogy kiismerhetetlen módon, látszólag mintha tréfált volna, de arckifejezéséből ítélve komolyan beszélt.

– Meg.

– És maga? – Ezt úgy kérdezte, hogy az asszony megérezte: nem hisz annak a könnyed hangnak, amit megütött, és megérti, hogy valami okból ezt el kellett mondania neki.

– Pontosan megállapítottam a diagnózist, és meggyógyultam – felelte ugyanazon a könnyed hangon, nem tudott felhagyni vele. – Hiszen sebész vagyok, előttem mindennek egyszerűnek és világosnak kell lennie.

– Nem hiszek abban, ahogy önmagáról beszél – mondta haragosan a férfi.

És helyesen tette, hogy nem hitt. Mindez egyáltalában nem volt egyszerű, és ő sem volt sebész a saját dolgában; megpróbálta, de nem tudta elmetszeni magában azt a tisztán asszonyi vágyat, amely ahhoz az emberhez vonzotta, mindattól az emberi és szintén női érzéstől, ami tiltakozott benne e közelség ellen, amikor ráébredt az illető lelki szegénységére. Erkölcsi közelség nem jöhetett létre, és nem is jött, a testi közelség pedig olyan gyorsan átváltozott valami éjszakánkint sebtiben megismételt örömtelen tornává, hogy mindezt egyszerűbbnek látszott megszakítani, mint elnyújtani. Akkor szörnyetegnek nevezte magát ezért, és nevetett saját magán: „Lelki egyenletek megoldásával foglalkozom ott, ahol minden olyan világos, mint a kétszerkettő."

Most pedig a megesett lány ostoba arckifejezésével valami okból mindezt kitálalta egy ember előtt, aki valóban és komolyan

tetszik neki, aki soha nem kérne tőle, a negyvenéves asszonytól semmi hasonlót. S aligha kívánta ezt hallani tőle.

Mégis, valamiért meg kellett mondania neki. Nem ilyen ostobán, de meg kellett. És nem azért, mintha mindez olyan fontos volna, hanem mert e nélkül a nemrégi sikertelen kísérlet nélkül, hogy lélekre és testre szakadjon, ő sem volna az, aki. Márpedig a férfinak tudnia kell, hogy milyen is valóban. Különben minden értelmetlen.

Azután, hogy a férfi azt mondta: „Nem hiszek abban, ahogy önmagáról beszél", sokáig hallgattak. Majd a férfi megszólalt:

– Az, amiről beszélt, volt és elmúlt. Vagy rosszul értettem?

– Jól értette.

– És miért mondta el? – kérdezte szigorúan a férfi.

„Csakugyan miért?" – gondolta ismét az asszony, és zavarában tréfával próbálta kivágni magát:

– Úgy látszik, rámjött: mindent elsorolok magának, ami a lelkemet nyomja.

– Szükségtelenül – vetette közbe a férfi. – Csak aztán én is kedvet ne kapjak hozzá. Sok feleslegeset kellene meghallgatnia.

Mielőtt az asszony azt felelhette volna, hogy ettől nem fél, felállt, búcsúzkodni kezdett, s kétségben hagyta afelől, hogy ezzel mit akart mondani: megfenyegette-e, hogy válaszul elmondja egy saját esetét, vagy eszébe jutott valami, ami őrá meg a férjére vonatkozik, és amit jobbnak látott nem érinteni.

Most, amikor erre gondolt, ismét kínosan érezte magát, sőt úgy érezte, lehet, hogy a férfi ma el sem jön hozzá.

A félig nyitott ablakon át hirtelen behallatszottak a lépései a kis ösvény felől. Kinézett, de senkit sem látott. A saját felindulása miatt dühösen becsukta az ablakot, hogy tovább ne hallgatózzon – éppen abban a pillanatban, amikor Szerpilin az ajtón bekopogtatott.

– Elnézést, hogy elkéstem. De Batyuk vezérezredessel ültem egy asztalnál, és sehogyan sem tudtam befejezni a vacsorát.

– Hogyan, olyan ízletes volt?

– Nem mondhatnám: túró. De közben megtárgyaltuk, miként fogunk harcolni a nyáron; aztán hosszú vitába keveredtünk: lehet-e a magunkfajta embert harminchét éves korában kinevezni frontparancsnokká, mint ahogy nemrégiben egy fiatal tábornokkal tették? Nem túl fiatal-e ehhez a beosztáshoz? És lehet-e ilyen, még éretlen fejjel elsajátítani a szükséges haditudományokat?

– Maga szerint lehet?

– Úgy vélem, lehet – felelte Szerpilin. – De Batyuk tábornok minden ponton ledorongolt. Azt mondom neki: „Mi már ötvenévesek vagyunk, és mégsem sajátítottuk el mindazt a tudományt, amit tudnunk kellene." Mire ő: „Ha nem is sajátítottuk el, de nagy tapasztalatunk van." Azt mondom: „Emlékezzünk csak vissza a polgárháborúra: nem voltak-e akkor harmincéves és még fiatalabb frontparancsnokok?" Erre ő: „Az más dolog, akkor szinte mindnyájan fiatalok voltunk." Emlékeztettem, hogy Napóleon harminchárom éves korában fővezér volt. Így válaszolt: „Napóleon minket nem kötelez, nekünk Szuvorovunk és Kutuzovunk volt, ők pedig milyen idős korban aratták győzelmeiket..." Egyáltalán, aki évekkel fiatalabb nálunk, nem emelkedhet fölénk! Még Sztálin elvtárs tekintélyét is megpróbáltam latba vetni. Ez sem segített. Azt mondja: „Természetesen Sztálin elvtárs jobban látja, mégis ezt a jelölést valaki sugalmazta neki. Ő csak megerősítette. Adja isten, hogy meg ne bánja!" Így hát nem tudtunk megegyezésre jutni.

– Remélem, nem túlságosan kiabáltak egymással? – kérdezte az asszony Szerpilin hangnemében: örült, hogy a férfi felderült.

– Mérsékelten. Nem rontottuk az egészségünket... Mármost ha, mint Münchausen báró kalandjaiban, valamennyi tábornoki vitánkat itt Arhangelszkojéban befagyasztanánk, aztán később, a háború után megolvasztanánk és meghallgatnánk, sok érdekeset hallanánk a háborúról meg egymásról.

– Ha az egész háború alatt naplót vezetnénk mindenről! szép sorjában, később még az enyémet is érdekes lenne elolvasni – jegyezte meg az asszony.

– A naplóírást nekünk tiltja a szabályzat, és nem is hagynak időt rá – mondta a férfi. – De azért a háború annyi papirost hagy maga után, hogy aztán, ha száz évig olvassák is, akkor sem érnek a végére. Napi jelentések, összefoglaló jelentések, felderítői jelentések, a harci cselekményekről vezetett naplók, ráadásul az ezredeknél, ha veszteség van, a törzsparancsnok-helyettes mindennap megírja a halotti listát: névvel, ranggal, a hozzátartozók címével, a halál körülményeinek és a temetés helyének leírásával. És a szolgálatvezető minden században megírja, az ellátmányban hány főre kell számítani, hogy megkapják, ami a létszám szerint jár. És hány ilyen szolgálatvezető van a hadseregben! Aztán esténként mind ül és ír. No és a maguk orvosi jelentései, a kísérő jelentések,

a betegségek kórlapjai? Mindez a maguk papiros-körhintája a harctértől a gyógyulók csapatáig, az ezredsegélyhelytől az egészségügyi zászlóaljakon, kiürítési kórházakon, sebesültszállító vonatokon keresztül... Csak a maguk orvosi irataival a háború után alighanem egy négyemeletes házat teletömhetnénk.

– Miért négyemeleteset?

– Egy emeletet számítok egy évre. Vagy ötemeleteset kíván?

– Akkor már legyen csak inkább négyemeletes.

– És maga majd ott ül ebben a házban, rendezgeti ezeket az iratokat, és utólag disszertációt ír belőlük.

– Ma valahogy haragszik az orvostudományra.

– Ellenkezőleg. A feladatuk komolyságára gondolok, hogy milyen erő van a kezükben maguknak, orvosoknak. Minden négy sebesültből hármat visszaadnak nekünk, ismét csatasorba állítják. Képzeljük el egy pillanatra, ha a háború eleje óta senkit sem adnak vissza, most már nem volna kivel harcolnunk! Jómagam is, ha nem kerülök a hadsereg kötelékébe, bizonyára orvos leszek, mint maga. Vagy talán felcser maradok. Aztán a háború kitörésekor megkapom a behívót meg a három-három hasábot a vállamra, és most a maga beosztottja volnék a hadseregkórház kötelékében. Maga melyik kórháznál volt?

– A negyvenkilencesnél.

– Tételezzük fel, hogy a negyvenkilencesnél: Tarusza-Kondrova-Juhnov... Helyes?

– Helyes. De valahogy nem tudom elképzelni magát a felcser szerepében – mondta az asszony.

– Kár. Mert éppen hogy felcser voltam a világháborúban, amíg az októberi forradalom után ki nem neveztek zászlóaljparancsnokká. Az apám is felcser. A mai napig is az, ugyanott, ahol ötven évvel ezelőtt, Tumában, a hajdani Vlagyimiri kormányzóságban.

– Hány éves?

– Hetvenhét. Talán még meglátja egyszer. Engedélyt akarok szerezni neki, hogy itt meglátogasson. Elküldöm érte a segédtisztemet. Tegnap megkérdeztem magát, hogyan lett orvos, és magamra gondoltam: mennyit álmodoztam róla! Otthon, nálunk is orvosi szellem uralkodott, persze nem professzori, mint maguknál, hanem csak egyszerű, falusi, viszont mindent csináltunk. Maga például vezetett már le szülést?

– Egyszer, ötödéves koromban asszisztáltam, a gyakorlat idején.

– Maga asszisztált, én meg hármat levezettem, méghozzá sikeresen. Szóval, ha másként alakul az élet, a mai napig ott dolgozhatnék mint felcser mifelénk, a Mescsora-vidéken!

– Én pedig azt hittem, hogy egészen más alkatú.

– Milyen értelemben? – Első pillanatban nem értette a kérdést.

– Azt gondoltam, katonacsaládból származik, mint... – Kényszeríteni akarta magát, hogy kimondja: „a férjem", de valahogy mégsem bírta, és így fejezte be: – Mint Baranov.

– Ilyen bűn nem terhelt, hogy nemesi származású lettem volna – nevetett Szerpilin. – Ami nem volt, az nem volt. Még amikor mindenfélét rám kentek, ez akkor sem jutott az eszükbe.

Így érkeztek el ahhoz a témához, amit az asszony mégis elkerülhetetlennek tartott.

– Fjodor Fjodorovics, maga hogyan vélekedett és hogyan vélekedik Baranovról?

Szerpilin lassan ráemelte tekintetét, és az asszony megértette: nem akart erről beszélni vele, de ha már megpendítette, akkor nem tér ki előle, és megmondja:

– Nem tudtam, hogy ez szükséges magának, és most sem vagyok meggyőződve róla – mondta valahogy idegenszerű, kemény hangon, majd elhallgatott, mintha mégis azt várná, hogy az asszony felmenti a válaszadás alól.

De ez nem történt meg a hangjából kiérződő veszély ellenére sem; a szemébe nézett és hallgatott, s a férfi megértette, hogy beszélnie kell.

– Vegye figyelembe – kezdte –, én képtelen vagyok a szabályhoz igazodni: „A halottakról vagy jót, vagy semmit." A halottakról is úgy beszélek, mint az élőkről, azt, amit gondolok. Róla visszavonhatatlanul rosszat gondolok. – Elhallgatott, mintha ehhez már nem volna mit hozzátennie, de aztán föltekintve az asszonyra, mégis folytatta: – Nem a háborúról beszélek. Nem ő az egyetlen, aki az első napokban gyáván viselkedett. Ismerek másokat is, akik régen bebizonyították az ellenkezőjét, ideje már fölmenteni őket. Feltételezem: ha életben marad, nála is így lett volna. Nem vagyok meggyőződve róla, de feltételezem. Azokkal az időkkel kapcsolatban őrzök róla megmásíthatatlanul rossz véleményt, amelyeket maga is ismer.

– Gondolja, hogy vétett maga ellen? Én nem hiszem!

– Félreértett.

– Hogyan érthettem volna félre, úristen! – kiáltott fel az asszony, de a férfi súlyos pillantása elhallgattatta.

– Olga Ivanovna – folytatta Szerpilin –, én nem akarok erről beszélni még magával sem. Nem istenfélelemből, hanem mert úgy vélem: a magamfajta embereknek kötelességük nem gondolni az ilyesmire. Még csak ez hiányozna nekünk most, a háború idején: elbeszélgetni mindarról, amire szerencsétlenség emlékeznünk! Ami pedig a férjébe vetett hitét illeti, higgyen csak továbbra is! Látva, hogy maga milyen ember, szívesen osztoznék ebben. Habár ez sem sokat változtat a lényegen.

– Hogyhogy nem sokat változtat?

– Megint félreértett – vágott közbe ismét a férfi. – Hogy velem személy szerint mi volt vagy mi nem volt, az tizedrangú kérdés. És nem azért mondtam magának, hogy megmásíthatatlan a véleményem Baranovról, hanem amiatt, amilyen azokban az években volt, az akadémián, harminchatban és harminchétben, az utolsó napig, amíg együtt voltunk. Lehetett-e a hallgatókat úgy előkészíteni, ahogy ő tette, egy ilyen háborúra, amilyet most magával együtt átélünk? És ha csak a száját jártatta volna! De valóban nagy tudású ember volt. Csakhogy mást mondott, mint amit tudott. Szándékosan valótlanságokat hirdetett! Hová jutottunk volna mindezekkel, ha a finn háború után, bár megkésve, fel nem ocsúdunk?

Felállt, és ide-oda járkált a szobában, dühös volt, amiért elragadtatta magát, és mindezt elhadarta egy jó, sőt nyilván kiváló asszonynak, aki teljesen ártatlan abban, amiért ő nem kedvelte a férjét.

– És maga kezdettől fogva nem hitte, hogy úgy is gondolja, ahogy beszél? – kérdezte az asszony.

– Nem hittem – felelte Szerpilin járkálás közben, és a fejét ingatta.

– Én akkor hittem.

– Én nem. Voltak olyanok is, akik őszintén hitték, hogy „hetet egy csapásra"! Ezeknek bocsássa meg az ég. Ha élnek... De ő nem hihetett ebben. Túl okos és nagy tudású volt ehhez.

Az asszony csak figyelte, milyen komoran járkál a férfi a számára szűk szobában, és már-már azon volt, hogy elmondja neki azt a régi, iszonyatos beszélgetését Baranovval: közvetlenül a finn háború után.

De türtőztette magát; nem olyan egyszerű volt ez akkor. És az

az éjszakai beszélgetés az immár halott férfival csak rá tartozik. Szerpilin régi vitáját pedig a férjével – hogy kinek volt igaza és kinek nem – régen eldöntötte maga a háború. A férje csak úgy mutatta, hogy nem fél ettől a háborútól, míg Szerpilin...

„Szerpilin... Mi is van Szerpilinnel?" Elvesztette a gondolata fonalát, és a férfira pillantva, egészen más jutott eszébe: hogy mégiscsak sántít egy kicsit a negyvenegyben kapott seb óta, amelyet feljegyeztek a kórlapjára.

Ezt eddig nem vette észre, de most, amint ott járkált fel-alá a szobájában, a szemébe tűnt.

– Fjodor Fjodorovics...

– Tessék?

– Üljön le. Teázni jött, igyuk hát meg a teát. Talán már ki is hűlt.

Szerpilin leült az asztalhoz, levette a teáskannáról a füles sapkát meg a szalvétát, kitöltött magának egy pohár teát, majd hirtelen eltolta magától.

– Bocsásson meg, még néhány szót, hogy tisztábban lássunk.

– Hadd halljuk, mi hiányzik még nekünk ehhez – próbálta tréfával elütni az asszony.

Szerpilin mozdulatlan arckifejezéssel elengedte a füle mellett ezt a tréfás megjegyzést.

– Tudom, hogy sok súlyos dolgot mondtam magának. De a maga iránti legőszintébb tiszteletem ellenére sem vonhatok vissza semmit abból, amit mondtam.

– Ne is vonja vissza – felelte az asszony. – Kevés derűs dolgot hallottam magától, ez igaz. De hiszen nem is azt vártam. Ne gondolja, hogy valami különösen új dolgokat tárt fel előttem. A legtöbbjükre magamtól is rájöttem. Igaz, nem egyszerre. És minderről nem asszonyi gyengeségből beszéltem magával, hanem ahogy mondja: hogy tisztábban lássak. Tehát, hogy tisztábban lásson: én már régen egyedül élek. „Magányosan álló fa", ahogy a térképészek mondják. Amikor az imént eltolta magától a poharat, olyan arccal, mint aki mindjárt olyasmit mond nekem, ami után már teáznunk sem lehet, azt akartam válaszolni: hagyja, igyon inkább.

Itták a teát, és hallgattak; megkönnyebbülést és egyben fáradtságot éreztek. Most, amikor ez a beszélgetés mögöttük volt, úgy érezték, nem végződhetett másként, mint ahogy végződött. Pedig valójában végződhetett volna másként is, mint minden olyan

beszélgetés, amelyben elég, ha csak egy ponton nem tudják vagy nem akarják megérteni egymást, hogy aztán minden olyan vágányra térjen, ahonnan már nem lehet visszafordulni, még közös erőfeszítéssel sem.

– Honnan vette azt a gondolatot, hogy nemesi vérből származom? – kérdezte Szerpilin, amikor megitta a teát.

– Van magában valami olyan kiirthatatlanul katonás, mintha ráadásul már egészen gyermekkora óta ebben nevelkedett volna.

– „Ráadásul" – nevetett Szerpilin.

– Mit nevet?

– Azt gondoltam: vajon a harmincéves katonai szolgálatomhoz még ráadás is szükséges, hogy katonásabb ember legyek, mint amilyen vagyok? Amióta a váll-lapokat bevezették, olykor a beszélgetésekben fölösleges meghatódást tapasztalok a mi régi orosz tisztikarunkat illetően. Ezt nem osztom. Akadt ott mindenféle: búza is, meg konkoly is. Ha valaki, hát én mint felcser sok mindent láttam... A minap hallottam egy nagyokos megjegyzést annak a frontnak a főparancsnokáról, ahol azelőtt szolgáltam: hogy azt mondja, nagyon intelligens ember – amit nem vitatok –, de miért? Azért, tudja, mert még a cári hadseregben zászlós volt! Tehát az, hogy később elvégezte a mi Frunze Akadémiánkat, a Vörös Hadseregben még a béke idején hadosztályt meg hadtestet vezetett, ebben a háborúban pedig hadsereg- és frontparancsnok lett, és olyan hadműveletet irányított, mint a sztálingrádi, mindez még nem bizonyítja, hogy intelligens ember! De az, hogy a cári hadseregben zászlós volt, ez már igen! És ha ezt valami kis hadnagyocska szájából hallottam volna, de egy meglett korú embertől!

– Apropó – nevetett az asszony, miután hirtelen átgondolta, hogy megmondja-e neki –, a mai naptól fogva én is érett korú vagyok. Pontosan negyvenéves.

A férfi úgy nézett rá, mintha tréfálna, túlságosan váratlanul hatottak rá az asszony szavai.

– Egészen komolyan. Sőt a fiaimtól is kaptam egy-egy levelet ez alkalomból, már egy héttel ezelőtt. Jó előre írtak, nehogy elkéssenek. Tudjuk, hogy jár a posta. Nem, ne menjen el a konyakjáért, tudom, hogy van a szobájában, de ma nem kívánom. Majd máskor, más alkalomból.

– Köszönöm, hogy meghívott ezen a napon – szólalt meg Szerpilin rövid hallgatás után. – Gratulálok.

Az asszony azt várta, hogy most kezet csókol neki, de valami okból nem csókolt kezet.

– Én köszönöm, hogy eljött – mondta az asszony. – A maga kivételével senkit sem akartam ma látni, nem is mondtam meg senkinek. A fiaimat természetesen még jobban kívánom látni, mint magát, de ez lehetetlen. Most megírom nekik a beszámolót, hogy itt volt, és teával meg süteménnyel vendégeltem meg.

Ezt az egész beszélgetést a születésnapjáról tréfára akarta fordítani, de ellenkezőleg alakult: Szerpilin váratlanul megkérdezte:

– Megírja a fiainak, hogy magánál voltam?

S az asszony az arcáról leolvasta, hogy ugyanazt a dolgot egészen más oldaláról látja, mint ő.

– Megírom – felelte ugyanolyan komolyan, mint ahogy a férfi kérdezte. – Mindig megírok nekik mindent, ami az életemben fontos.

– Ez számomra is fontos – mondta Szerpilin.

– Értem – bólintott az asszony. Azután olyan sokáig hallgatott, mintha kiment volna a szobából, mintha ott se lett volna.

Szerpilin pedig az asszony kisebbik fiára gondolt, aki nemrégen iratkozott be a tüzériskolába, és arról kezdett beszélni, amit ma már megtárgyalt Batyukkal, hogy bevezetik a fiúk és lányok számára a külön oktatást. Megkérdezte, mi a véleménye: sokat jelent-e ez a fizikai nevelés szempontjából.

– A fizikai nevelés szempontjából talán jó – felelte az asszony –, de minden más szempontból nem tetszik nekem.

– Miért?

– Magának tetszik?

– Nekem igen.

– Akkor először mondja meg maga: miért?

Szerpilin azt felelte, hogy azokban az iskolákban, ahol csak fiúk fognak tanulni, spártaibb lesz a szellem, a háború után a katonai szolgálatra edzettebb nemzedék kerül majd a hadseregbe.

– És minek az magának? Ráadásul edzett, azt mondja? Háború után megint harcolni készülnek? Ezért?

– A „készülünk" túlzás, de azért gondolni kell rá. A mi utunk már ilyen.

– No, tételezzük fel, hogy ostobaságot kérdeztem, tételezzük fel, hogy maguknak már most gondolniuk kell rá. De mi közük ehhez a lányoknak? Magát például miben zavarták?

– Amikor én tanultam, velünk még nem voltak lányok. A felcseriskolában meg éppenséggel nem.

– Jó, ne fogjon a szavamon. Mást kérdezek: életében miben zavarták a nők, amikor maga mellett voltak? Zavarták abban, hogy katona legyen, bátor legyen, zavarták a kötelességteljesítésben? Vagy talán most, a háborúban, zavarják? Külön hadsereget alakítana belőlük?... Nem, nem – észrevette, hogy a férfi elmosolyodott –, nagyon komolyan beszélek. Látja, magának volt felesége, sok éven át megosztotta magával mindazt, ami osztályrészéül jutott. A jelenléte talán zavarta valamikor, hogy azzá legyen, aki lett? Vagy talán éppen megfordítva, segítette?

– Nem erről van szó. – Szerpilint meghökkentette az az egyszerűség, amellyel az elhunyt feleségéről beszélt. – Én az iskoláról beszélek, a fiúkról és lányokról.

– Hogyan, azt akarja, hogy amikor egy tizennyolc éves fiú kikerül az iskolából, úgy bámulja a lányokat, mint borjú az új kaput? Úgy véli, ettől bátrabb lesz? Nem tudom, ki hogyan, de az én fiaim a szoknyám mellett nőttek fel, és eddig még semmi rossz sem származott ebből. Habár a nevelés terén katonai szigorban nem jeleskedtem. De négy szót mindig tudtam nekik mondani: „igen", „nem", „jó", „rossz".

Szerpilin hallgatott. Hallgatott, és nem a külön oktatásra gondolt, nem ennek a neki egyre jobban tetsző asszonynak a fiaira, hanem a saját életére és a saját fiára, arra, amire már nemegyszer keserűséggel gondolt, amikor különféle emberekkel találkozott a fronton: milyen messze van az igazságtól az a közmondás: „...alma... a fájától..."

– Miért hallgat, miért nem vitatkozik? – kérdezte az asszony.

– Elment tőle a kedvem. Eszembe jutott, hogy amíg anyám meg nem halt, tizenkét éves koromig, ahogy maga mondja, magam is a szoknyája mellett nevelkedtem. Tatár nő volt, elhagyta az otthonát, és megkeresztelkedett, hogy feleségül mehessen apámhoz. Nem volt családja, senkije, mind elszakadtak tőle. Csak apám meg én maradtunk a számára. Két bátyám meghalt, én vagyok az egyetlen, bennem találta meg minden vigaszát. Hogy dédelgetett! Némelykor azt gondolom, egész életemre előre úgy elhalmozott a kedveskedésével, ahogy csak tudott.

Szavaiból az asszony keserűséget érzett, és valami titkos gyöngédséget, amit nehéz élete során bizonyára nemegyszer el kellett

fojtania magában, mégis ott élt benne a korán megszakadt, boldog gyermekkor visszhangjaként.

– Miben halt meg?

– Egy bika felöklelte. Odaszaladt, hogy engem megmentsen. – Arca még most, annyi év után is megvonaglott, ahogy visszaemlékezett erre. – Egy nap és egy éjjel kínlódott, amíg elment, önkívületében tatárul beszélt, senki sem értette meg, csak én. Egy kicsit megtanultam tőle tatárul, még most is tudok.

– Az apja biztosan nagyon szerette őt? – kérdezte az asszony azt, amit egy nőnek talán meg is kellett kérdeznie.

Szerpilin csak szótlanul bólintott felelet helyett... Mi ez, mi történt? Mit tett ez a vele szemben ülő asszony, hogy most egyszerre annyit beszél itt neki magáról, amennyit talán soha senkinek sem beszélt? Mi az ördög késztette erre a gyónásra, és egyáltalán hogy mesélheti el az ember valakinek elölről az életét, amikor már ötvenéves? Hogyan fest a szemében ez a te életed? Mit gondol róla? És szükséges-e egyáltalán, hogy bármit is gondoljon? Mi köze hozzá?

Hallgatott, és megmakacsolta magát, önmaga ellen védekezett. Ettől a belső vívódástól kegyetlen kifejezés ült ki az arcára – s az asszony ezt tüstént észrevette. Kegyetlen tudott lenni önmagához, most is az volt. De az asszony ezt nem értette meg, arcából ítélve azt gondolta, hogy most szótlan szemrehányással illeti őt és önmagát...

– Ne haragudjon, hogy az úton fölemeltem a kezem, és felugrottam a kocsija hágcsójára. Le is ugorhatok... De nem szeretnék.

Ebben a pillanatban – nem az előbb, amikor várta, hanem most, váratlanul – a férfi áthajolt az asztalon, és megcsókolta az asztalon pihenő két kezét: egyiket a másik után. Majd felegyenesedve hátradőlt a székén, és azt mondta:

– Nem maga emelte föl a kezét, hanem én. Tehát ha valakit le kell lökni a hágcsóról, az én vagyok!

Ez súlyos kijelentés volt. Talán túlságosan is súlyos. Olyan, ami után szinte nincs is mit mondani.

Ha úgy tetszik, ez vallomás volt, hogy szüksége van rá, és ez egy ilyen ember szájából sokkal többet jelentett a szokásos férfiszavaknál: hogy csinos, és mennyire tetszik. Azt, hogy még mindig csinos, úgyis tudta, hogy tetszik, nemegyszer hallotta, és szintén tudta. Most is tudta. De hogy a férfi ilyen erővel képes ki-

fejezésre juttatni, hogy szüksége van rá – ezt nem tudta. És sem a józan ész, amely egyszeriben ezerféle dolgot juttatott eszébe – a háborút, az éveket, a fiait –, sem iróniára hajló értelme nem tudta meggátolni az egyszerű és az ostobaságig boldog gondolat megszületését: „Így hozza össze az embereket a sors!" Noha a sors még nem hozta össze őket, és lehet, hogy nem is hozza össze.

Nem válaszolt a hágcsóról mondott szavaira, csak a szemével jelezte, hogy egyikük sem ugrik le róla, és az ügyekre terelte a szót. Ma – ezt a szanatórium parancsnokától tudta – közvetlen vonalon telefonáltak Moszkvába a fronttörzstől, és türelmetlenül érdeklődtek Szerpilin egészsége iránt. Eddig nem akart szólni róla, nehogy feleslegesen izgassa, de szükségesnek tartja bizonyos intézkedések megtételét.

– A napokban konzultáción itt lesz nálunk a hadsereg belgyógyász főorvosa, majd beviszem hozzá. Igyekezzék jó benyomást kelteni benne az egészségi állapotával és a megjelenésével, nehogy elakadjon aztán a bizottság előtt. Nem akarom, hogy a bizottság ne úgy határozzon, ahogy maga várja. Ha visszatartják is, lélekben már úgysem lenne itt, hanem ott... Nekünk pedig nincs szükségünk ilyenekre...

Mosolygott, a férfi pedig azt gondolta, hogy ha már az ő gyógyulására terelődött a szó, talán ideje felállnia.

– Menjen, csakugyan ideje már – búcsúzott az asszony, elkapva a férfi várakozó pillantását.

Azért mondta így, mert most, a köztük elhangzottak után, már csak a kettő közt választhatott: vagy ezt mondja, vagy azt, hogy maradjon.

Negyedik fejezet

Ugyanazon a napon, amikor Szerpilin és Batyuk, a fronttól távol, Arhangelszkojéban, Lvov altábornagy fronthaditanácstagot emlegették, Lvovnak is eszébe jutott Szerpilin, és telefonon magához hívta Zaharov hadsereghaditanács-tagot.

– Mikor menjek? – kérdezte Zaharov.

– Azonnal. – Lvov válaszából kicsengett a kérdés helytelenítése. – Mennyi idő szükséges az útra?

– Két óra.

– Városm.

Azon, hogy így éjszakára hívatta, még csak meg sem kérdezve, hogy el tud-e indulni azonnal, nem volt mit csodálkozni. Lvovnak megvolt a maga napi beosztása: éjjel szeretett dolgozni, s hogy másoknak milyen a beosztásuk, vagy mikor érnek rá aludni, az nem érdekelte.

Zaharov káromkodva búját bele a köpenyébe, és mielőtt elindult, bement Bojko törzsfőnökhöz, aki a hadseregparancsnok teendőit is ellátta.

– Vacsorázunk? – kérdezte Bojko.

Rendszerint – még Szerpilin vezette be ezt a szokást –, miután minden ügyet befejeztek és minden iratot aláírtak, együtt vacsoráztak, és beszélték meg a másnapi terveket.

– Nem tehetem – felelte Bojko. – Lvov elvtársnak valamiért szüksége van rám.

– Most?

– Személyesen, sürgősen! Sőt, még az iránt is érdeklődött, hogy mennyi idő alatt érek oda. Nem észleltél ma valami különöset a fronttörzsben?

– Ellenkezőleg. Egész nap csak kétszer telefonáltak.

– Talán késő este a hadseregújságunk mai számában fedezett fel valamit. Vagy a vezércikk nem megfelelő, vagy rosszul tördelték. Esetleg új ötlete támadt, amellyel nem várhat másnapig... Természetesen telefonon is megmondhatta volna, de nyilván úgy gondolta, nem árt, ha riadóztat, ellenőrzi a harckészültségemet!... No, szervusz!

– Aztán hogy leszünk a hetvenegyes hadtest meglátogatásával?

– Hétkor elindulunk, ahogy megállapodtunk. Mihelyt felkelsz, csöngess oda, ébressz fel. Ha pedig sokáig magánál tart, akkor ott találkozunk, majd útközben alszom.

Zaharov sóhajtott, fáradtan végigsimított kerek, ősz fején, és kiment.

A sofőr a volánra dőlve aludt.

– Gyerünk, Nyikolaj – szólt Zaharov, meglökve a vállát, és beült melléje. – Ha elalszom, tudd: egy óra tizenöt perc alatt oda kell érnünk.

De fáradtsága ellenére a várt álom mégis elkerülte.

– Tábornok elvtárs – kérdezte a sofőr, látva, hogy nem alszik, már a háború előtt is ő fuvarozta, amikor Zaharov a moszkvai

katonai körzetben szolgált –, nem hallotta, mikor tér vissza a hadseregparancsnok?

– Ki tudja? Írta, hogy lábadozik, de az utolsó szó mégiscsak az orvosoké. Mért kérdezed? Csak úgy, vagy mert a katonaposta hozott valamit?

– Csak úgy. Látom, hiányzik önnek...

Zaharovnak valóban hiányzott Szerpilin, noha unatkozni éppenséggel nem volt ideje. A hadsereg emberekkel és harci eszközökkel töltődött fel, készülődött a csatákra, a vízi akadályok erőszakos leküzdésére. Mindennap gyakorlatokat, edzéseket tartottak, hol a parancsnoki és politikai állomány gyűlésezett, hol ellenőrzés folyt... Nyugalmi állapotnak számít, pedig a valóságban se éjjelük, se nappaluk.

„Hiányzik" – üres kifejezés! Ez a legegyszerűbb. A lényeg azonban: hogy Szerpilin nélkül is minden a maga rendjén menjen.

„Bojko fiatal, egy évvel ezelőtt még ezredes volt, most pedig kettős teher nyomja a vállát: amit eddig is ő viselt, meg amit Szerpilin. Ha megszakad is, de megcsinálja, sőt azt se mondhatni róla, hogy megszakad. Izzad, de nem fitogtatja" – gondolta Zaharov elismeréssel; nem szerette azokat az embereket, akik tüntetően nyögve húzták az igát.

„Vajon miért hívott?" – tűnődött Lvovval kapcsolatban.

A legutóbbi alkalommal is így, az éjszaka beálltával hívatta: megbízta, hogy szerkesszen meg egy hasábot a hadsereg lapjában a mesterlövész-mozgalomról, aztán egy álló óráig magyarázta, hogyan állítja össze ezt a rovatot. Szakértelemmel magyarázott, csak az volt az érthetetlen: miért pont éjjel? És miért őt hívatta?

Akármilyen fontos is egy ilyen rovat, a betördelése mégsem a haditanácstag feladata, hanem a szerkesztőé. Egyszerre mindenbe belekapni odavezethet, hogy éppen a legfontosabb marad el.

Igaz, a kérdést másként is fogalmazhatja: „Hogyan? Én, a fronthaditanács-tag, mindennel foglalkozom, mindenre jut időm, te pedig, hadsereghaditanács-tag létedre nem érsz rá?"

Mit felelne erre? Meg tudna felelni rá. „Amit én elmulasztok, vagy amire nem jut időm, te onnan fentről mindazt látod, vagyis hiszed, hogy látod, és ha neked ott fent eszedbe jut, hogy magad intézz el valami jelentéktelen apróságot, akkor persze én legyek elragadtatva! Világos! De azt, hogy te magad ott fent, a sok jelentéktelen dolog miatt, nem mulasztottál-e el valami fonto-

sabbat, azt nem illik megkérdeznem. Habár nagyon valószínű, hogy így van. És ha csak két órát alszol naponta, akkor sem csinálhatsz meg mindent egymagad a világon. Ha pedig így van, akkor mégiscsak meg kell osztani: ezt a dolgot magad csinálod, amazt mások. Természetesen ha az embereid a helyükön vannak. Ezt kell elérni, hogy mindenki a helyén legyen, ez a legfőbb, enélkül, akármilyen jelentéktelen ügyekhez fogsz is, nem sokra mész."

„Vajon mégis miért hívatott? – gondolta ismét. – Talán, miután megismerkedett a hadsereggel, úgy gondolta, hogy valakit, aki megtetszett neki, maga mellé vesz a front politikai főcsoportfőnökségébe?... Bárcsak Basztrjukovot elvinné tőlem! Úgy látszik, megtetszett neki, két óráig elüldögélt nála éjjel a megbeszélésen. És olyan elégedetten jött ki tőle, mint aki kincsre bukkant. Odaadom, nem sírok utána..."

Elnevette magát a gondolatra, hogy Lvov mit sem sejtve mivel ajándékozná meg, ha végre elvinné tőle Basztrjukovot.

– Mit nevet, tábornok elvtárs? – kérdezte a sofőr.

– Egy anekdota jutott eszembe. A fritzek elfogták a katonai bolt vezetőjét. Az esetet jelentik a főparancsnoknak, és megkérdezik: „Parancsolja, hogy kiszabadítsuk?" Mire a főparancsnok azt feleli: „Nem kell, mi már két éve kínlódunk vele, hadd kínlódjanak most vele ők is..." Egy hátramozdítóra gondoltam. És eszembe jutott. Nem hallottad?

– Hallottam. Elmondta már egyszer.

– Akkor mért nevetsz másodszor is? Szóval romlik az emlékezetem, ezen nem nevetni, hanem sírni kell...

Megérkeztek a fronttörzsbe, és késés nélkül, pontosan éjfél után egy órakor, megálltak a kunyhó előtt, amelyben Lvov lakott.

Zaharov levette köpenyét, és a Willis ülésére dobta.

– Ha elaludnál, takarózz be vele.

Bal kezével megdörzsölte gémberedett jobbját, amely egész úton a szélben a Willis szélvédőjének keretébe kapaszkodott, megmutatta okmányait a géppisztolyosnak, felment a tornácra, és benyitott.

Az asztal mellett a falnak dőlve, kövér arcát kövér kezére támasztva, aludt a kövér ezredes, aki már régen szolgált Lvov mellett segédtiszti s egyben parancsőrtiszti minőségben, és árnyékként követte frontról frontra.

„Hogy tud ilyen pufók maradni ilyen nyugtalan felettes mellett? Más az ő helyében már az utolsó gramm súlyát is leadta volna" – gondolta Zaharov az alvó ezredesről, és tréfából akkorát kurjantott, hogy az ugrott egyet a széken.

– Az altábornagy parancsára megjelentem! Kérem, jelentse...

Az ezredes felriadt, kelletlenül felállt, és pislogva, rosszallóan közölte, hogy Lvov elvtárs még nem tért vissza a főparancsnoktól. Felettesét nem a rangján s nem a beosztásán nevezte, ahogy a hadseregben szokás, hanem „Lvov elvtárs"-nak, megszokásból kifejezésre juttatva ezzel a felfogását, miszerint az, hogy a felettese most altábornagy, kisebb jelentőségű, mint az, hogy neki „Lvov elvtárs" volt és maradt.

Néhány pillanatig ott állt az asztal mögött, Zaharovval szemben, és végül, mintha szívességet tenne neki, fejével az ajtó felé intett:

– Fáradjon be, ott várjon.

Zaharov bement a másik szobába, és nyitva hagyta az ajtót. Az ezredes hangjában valami alig észrevehető tétovázást érzett, az késztette erre.

Körülnézett a helyiségben. A legutóbbi alkalommal Lvov nem itt fogadta, hanem a szomszédos faluban, a front politikai főcsoportfőnökségén: ott jutott eszébe hirtelen az az újságrovat, oda hívatta.

Elég nagy szoba volt, gerendafalait talán külön lesúrolták, ezért olyan tiszták. Semmi sem lógott a falakon, sem a ház gazdáitól maradt régi holmi, sem valami új.

A szoba egyik sarka a padlótól a mennyezetig egymáshoz varrt sátorlapokkal volt elkerítve, ezenkívül csak egy asztal állt benne egy székkel, egy tűzbiztos láda, meg még négy szék az asztallal szemközti fal mellett. Más semmi.

Az asztalon: nagy üres jegyzettömb, vastag ceruza, egyik hegye piros, a másik kék, meg egy füles sapka. Sem iratok, sem térképek – semmi.

Igaz, hogy többfiókos irodai asztal volt, s az iratok és a térképek is, mindaz, ami nélkülözhetetlen, bizonyára ott rejlett a fiókokban meg a tűzbiztos ládában. Most azonban, hogy a gazdájuk nem volt a szobában, mindebből szintén semmi sem látszott.

Zaharov fel-alá járkált a szobában, majd leült, és hirtelen úgy érezte, mintha nem hadsereghaditanács-tag volna, hanem a fal melletti széken ülő látogató. Mosolygott ezen az érzésen.

A szék kemény volt, festett, sárga, irodai szék. Ugyanolyan, mint a többi négy – még három a fal mellett és egy amott, az asztal túlsó oldalán. Az asztal is ugyanolyan sárga, festett.

Zaharov arra gondolt, hogy mindez bizonyára frontról frontra vándorol a gazdájával együtt. Lvovról tudták, hogy eddig még sehol sem maradt meg sokáig.

És ezt a hat sátorlapból összevarrt, karikákon lógó függönyt is minden valószínűség szerint magával cipeli. Mi lehet mögötte? Alighanem csak egy összecsukható ágy meg egy bőrönd.

Zaharov, miért, miért nem, feltételezte Lvovról, hogy ezt az irodai asztalt és a székeket magával viszi, de hogy egynél több bőröndje legyen, azt kizártnak tartotta. És még ezt a bőröndöt meg az ágyat is elfüggönyözte az avatatlan szemek elől, hogy az istenért valahogy azt ne gondolják, hogy ő is, mint más földi halandó, ágyban alszik, és tiszta fehérneműt tart a bőröndjében.

Olyan szoba volt ez, hogy nem is kellett a felirat: Ha befejezted a dolgodat, távozz! Úgysem üldögélne el itt az ember!

Zaharov, amint ott ült a fal melletti széken, még csak a lábát sem rakta keresztbe, ami szokása volt. Lvovra gondolt; még nem tisztázta magában, milyen benyomást is tett rá ez az ember.

Túlságosan is sokat hallott róla, s egy ízben, amikor járt nála a Távol-Keleten – Lvov magához kérette –, vagy tizenöt percig beszélgettek. Az a találkozás azonban nem számít, akkor más körülmények voltak. Voltaképpen itt ismerkedtek meg, a fronton, és legfőképpen az alatt a három nap alatt, amit Lvov nemrégen náluk töltött a hadseregben.

Különféle dolgok történtek ez alatt a három nap alatt, érthetőek meg érthetetlenek is. Voltak éjszakai hívások és beszélgetések, amikor az éppen lepihenő és a hívást nem váró emberek álmosan pislogtak, s bűnösnek érezték magukat az éber parancsnok előtt. Habár átlagban véve ők sem fáradoztak kevesebbet és nem aludtak többet nála.

Csak egyedül Basztrjukov, aki, úgy látszik, előre megtudakolta Lvov szokásait, és nappal jól kialudta magát – ehhez értett –, „virágzott" éjjel, mint a tök, ahogy mondani szokták.

Persze ha szigorúan vesszük, a háborúban nincs éjszaka. Az embernek készenlétben kell állnia a nap bármelyik órájában. Ha csakugyan szükséges. De Lvov, Zaharov úgy vette észre, szerette állandó feszültségben tartani az embereket, ha kell, ha nem. Mintha a háborúban éppen csak ez hiányoznék nekik!

Az első vonalban Lvov sokat mászkált a peremsávban, és ez különböző alkalmakkor Zaharovban különböző érzéseket keltett. Az egyik ezrednél Lvov nemcsak hogy az egész peremsávot bejárta, de még a harcelőőrsök gödrébe is bebújt, a legelső gödörbe, a legelső katonához. Mint később kiderült, nem alaptalanul, jelzést kapott, hogy két napja nem visznek ki oda meleg ételt, sőt a katonáknak még hideg élelmiszeradagjuk sincs. Maga kúszott hozzájuk, a végére járt az igazságnak, s az egyik századnál kiderült, hogy csakugyan ez történt. A század szolgálatvezetőjének haditörvényszék elé kellett állnia. Az ezred politikai helyettese is megkapta a magáét, meg a hadosztály politikai helyettesének, sőt még Zaharovnak is pirulnia kellett...

Másutt viszont nem értette, hogy Lvov miért mászkál a peremsávban. Úgy járkált ott, mintha az ellenség peremsávját akarná kiértékelni, és a megfelelő helyet kiválasztani az áttöréshez. Valójában pedig nem választott, nem értékelt ki semmit, és nem tett fel ezzel kapcsolatos kérdéseket. Csak jött-ment, szükségtelenül hurcolva magával egész kíséretét, a hadtestpolitikai helyettestől az ezredpolitikai helyettesig, hogy csak úgy sápadoztak, nem annyira a maguk életéért, mint az övéért. Úgy mászkált, mintha rájuk akarna pirítani, hogy nélküle nem jártak ott, most pedig, hogy ő kijött, ők is kénytelenek erre! Pedig hát nélküle is jártak ott, amikor szükséges volt.

Sokakkal beszélt a futóárkokban, némelykor hosszasan, különösen ha a németek észrevették a mozgolódást, és tüzet nyitottak; mintegy próbára téve ezzel a körülötte levőket. Megtudta, hogy a katonáknak a zsebében szétmorzsolódik a mahorka, nincs miben tartaniuk; megparancsolta a hadtápbelieknek, hogy azonnal varrjanak dohányzacskókat. Ugyanakkor egyetlen meleg emberi szót sem mondott senkinek, ami emlékezetes maradt volna.

Voltak apróságok is, amelyekkel megbántotta az embereket. Hogy mindhárom éjszakát ott töltötte náluk, a hadseregben, és közülük egyet a peremvonalban, ez helyes. De hogy egy kis összegöngyölt matracot hozott magával, meg a saját lepedőjét, a saját takaróját terítette az ágyneműtetejébe, annak semmi értelme. A tetvektől félt-e, vagy azt gondolta, hogy a hadseregben nem találnak számára tiszta ágyneműt, és nem azzal ágyaznak?... És soha senkivel egy korty vodkát meg nem ivott, mintegy eltolta magától az embereket. És ami fő, ez a Slejov, az ezredese, nemcsak termoszt, de még külön poharat is cipelt utána, meg valami-

féle pergamenbe csavart kis diétás húspogácsákat meg más egyebeket. És mindezek ellenére képes volt nappal a sárban hason odakúszni a harcelőőrsökhöz...

Zaharov az órájára pillantott – már harminc perce várt –, és ismét körülnézett Lvov szobájában, amely szinte azt sugallta a gazdájáról, hogy a rábízott ügyön kívül nem volt és nem is lesz soha semmi az életében – és hirtelen eszébe jutott, amit egyik tolmacsovkai bajtársa, Gavrilin, a front politikai főcsoportfőnökségének főnöke mondott Lvov feleségéről: a már nem fiatal, sőt idős asszony az egyik frontkórház gyógyszertárának vezetőjeként dolgozott, és néhányszor meglátogatta a férjét. A kórház a fronttörzstől mintegy negyven kilométerre volt, és Gavrilin kerülő úton megtudta, hogy Lvov felesége első ízben oda-vissza különféle gépkocsikra kéredzkedett fel. Alkalomadtán megkérdezte Lvovtól: miként történt ez? Ha az ő gépkocsija foglalt volt, találtak volna másikat. Mire Lvov azt felelte: „Nem fogok kivételezni vele. Jöjjön ide csak úgy, mint más ember!" „Természetesen megtaláltuk a megoldást – nevetett Gavrilin. – Ezt a beszélgetést követően más alkalmakkor – az ember szíve nincs kőből! – a magam kocsiját kellett érte küldenem." Zaharov, amikor ezt hallotta, akkor is és most is azt gondolta, hogy Lvovnak ebben a túlzott szigorában van valami hivalkodó, megfontolt szándékosság, amely lehetővé teszi számára, hogy a maga elvhűségének magaslatáról a legjelentéktelenebb apróságok miatt is kíméletlenül lesújthasson másokra...

– Üdvözlöm, Zaharov elvtárs – hallotta a háta mögött Lvov hangját.

Lvov belépett, betette maga mögött az ajtót, gyorsan kezet szorított a székéről felemelkedő Zaharovval, majd megkerülte az asztalt, és leült.

– Hozzon ide egy széket. Beszélgessünk.

Zaharov fogta a széket, és odaült az asztalhoz, vele szemben.

– Eszembe jutott ma, hogy mi már Habarovszkban találkoztunk – mondta Lvov.

„Három napig ott volt nálunk a hadseregben, és nem jutott eszébe, most pedig hirtelen eszébe jutott – gondolta Zaharov. – Nyilván a személyügyi lapom érdekelte."

A sarokban álló tűzbiztos ládára sandított, mintha a személyügyi lapja csakis ott lehetne, abban a ládában.

– Az ön hívására voltam önnél Habarovszkban ezerkilencszáz-

harminckilenc májusában – felelte. – Akkoriban sokunkat hívatott. Azt hittem, elfelejtette.

– Nem, nem felejtettem el. Az ön sorsának kérdése akkor meglehetősen kiéleződött.

Zaharov nem válaszolt.

„Minek ez a bevezetés? – töprengett. – Másként is emlékezhetett volna rá, hogy régi ismerősök vagyunk. Vagy hangsúlyozni akarta, hogy a sorsom akkor őtőle függött? Mi többiek, mintha szótlan megegyezés volna köztünk, igyekszünk minél ritkábban emlékezni arra, ami fáj. Lám, ő emlékezik. Neki, úgy látszik, nem fáj."

– Iszik teát? – kérdezte Lvov.

– Köszönöm, jólesne az út után.

– Slejov! – kiáltott ki magas, éles hangon Lvov.

Máris nyílt az ajtó, és megjelent a kövér, álmos, sápadt arcú ezredes.

– Teát kérünk – mondta Lvov.

Az ezredes eltűnt, és betette az ajtót maga mögött.

Lvov maga elé húzta a jegyzettömböt, felvette az asztalról a ceruzát, kékkel ráírt egy egyes számot, bekarikázta, de nem írt hozzá semmit.

Sovány, háromszögletű arca volt, keskeny áll, széles homlok, felette a fejét sapkaként borító kemény szálú, göndör hajzat.

Most, ahogy ott ült, és nehéz szemhéját lesütve a jegyzettömbre meredt, a szemhéjakból és a szeme körüli ráncokból látszott, hogy már nem fiatal ember és fáradt.

„Tizenkét évvel idősebb nálam, de én már régen megőszültem, ő pedig még mindig fekete. – Zaharov Lvov halántékára pillantott: szépen fésült hajában, amelyet talán épp aznap nyírt meg a fodrász, alig látszottak ősz szálak. – Nohát, mivel kezdi?"

Lvov felpillantott a jegyzettömbből, és úgy nézett Zaharovra, mint aki még maga sem határozta el, mi lesz az első pont és mi a második.

Most, amikor fölvetette a szemét, megint fiatalabbnak látszott az ötvennyolc événél. Nem egyenest a szemébe nézett Zaharovnak, hanem kissé feljebb, a homlokára. Mintha a vele szemben ülő embernek nem a hangulata érdekelné, nem arcának és szemének kifejezése, hanem azok a gondolatok, amelyek a homloka mögött rejlenek, és amelyeket meg kell ismernie.

– Csernyenko – kezdte pattogó hangon. Semmit sem tett

hozzá, ismét a jegyzettömbre nézett, és a kék ceruzával bekarikázott egyes szám után odaírta: „Csernyenko", és csak azután nézett fel és kérdezte meg: – Hogyan vélekedik róla?

Csernyenko dandárkomisszár, jelenleg ezredes, már két éve állandóan Zaharov szeme előtt volt, attól a naptól kezdve, hogy megérkezett a hadseregbe. Negyvenkettőben, a visszavonulás idején, a politikai osztály elesett főnökét helyettesítette, másnap nyaklövés érte, de a csatasorban maradt, mint ahogy ott maradt még két ízben a két év alatt, két – igaz, hogy könnyebb – sebesülése ellenére.

Zaharov nagyon jól ismerte őt, erényeit és fogyatékosságait egyaránt; ismerte bátorságát, nyerseségét, lobbanékony természetét, írásiszonyát, azt a képességét, hogy egyszerű szavakkal hőstettekre tudta buzdítani a katonákat, meg azt, hogy képtelen tervszerűen tudatosítani a katonákban bárminemű bölcs utasítást. Csernyenko a harcokban fáradhatatlan volt, a nyugalom napjaiban pedig lusta, s az volt a szokása, hogy a felettesei elől az előretolt állásokba menekült.

Zaharov úgy vélekedett, hogy Csernyenko aranyat érő ember, bár komoly hibái vannak. Az ilyen embert könnyű félreállítani, de nehéz pótolni.

Ha nem Lvov, hanem valaki más ül vele szemben, aki megérti, hogyan fér meg mindez egy emberben, Zaharov, a jelleménél fogva, mindent kitálalt volna, amit Csernyenkóról gondolt. Véleménye szerint azonban Lvov ezt nem érthette meg, ezért óvatos lett, és szárazon azt felelte, hogy Csernyenko megfelel a rábízott feladatnak.

– Tökéletesen? – kérdezte Lvov.

Azzal sorolni kezdte Csernyenko vétkeit: nem törődik vele, hogy a hadseregükben hogyan szerkesztik az újságot, nem fogja fel annak jelentőségét, túlságosan sokat hárít a helyettesére, sőt a legutóbbi, az 512. parancsban elrendelt tanácskozást nem maga vezette, a helyettesét bízta meg vele, maga pedig ezalatt valahol a hadsereghadtápnál lebzselt. A politikai jelentéseket hanyagul kezeli: hol olvasatlanul írja alá őket, hol kitörli belőlük a negatív tényeket, amelyek véleménye szerint lényegtelenek, valójában pedig jellemzőek.

Ahogy Zaharov ezeket hallgatta, arra gondolt, hogy Basztrjukov akkor éjjel, amikor két óráig ott ült Lvovnál, nem vesztegette az időt: nemcsak elsorolta neki felettese bűneit, de sikerült

megismertetnie a maga lepedőivel – a politikai jelentések piszkozataival –, amelyeket Csernyenko később megkurtított.

– Ami munkájának hibáit illeti, igazak, altábornagy elvtárs – mondta; jól tudta, hogy Lvov szereti, ha nem altábornagynak nevezik, hanem Lvov elvtársnak, de nem akarta megszerezni neki ezt az örömet. – Az pedig, hogy a hadtápnál lebzselt, az nem áll, nem lebzselt, hanem a haditanács tudtával jelen volt a gyakorlatozásnál, amikor a mögöttes területen harckocsikhoz szoktattuk az embereket. Ott ült velük a fedezékekben, megmutatta, hogy ez nem is olyan rettenetes... Kitartok a véleményem mellett. A munkájában mutatkozó hiányosságokról még lesz hozzá néhány szavam, de egészében úgy vélem, hogy megfelel a tisztségének.

– Tartson ki a véleménye mellett, helyes – bólogatott Lvov. – Nem becsülöm az olyan embereket, akik könnyen változtatják a véleményüket. De a véleményt nem nyakasságra kell alapozni, hanem tényekre. Ön pedig a felsorolt tények közül egyelőre csak egyet cáfolt meg.

– Vannak más tények is, altábornagy elvtárs. Három Vörös Zászló-rend, három sebesülés, és mindig a csatasorban maradt. Ha még nem a Szovjetunió Hőse, csak azért van, mert ezt a címet a politikai munkásoknak nem valami gyakran osztogatják, ön is tudja. Különben már az volna! A hadsereg felterjesztette. Harchelyzetben mindig a csapatoknál van, a legveszélyesebb szakaszokon. Tények szólnak mellette.

Mindezt azért mondta el, mert arra számított, hogy Lvovnak, aki értékeli a személyes bátorságot, és nem tűri a gyávaságot, nehéz lenne ellenvetést tennie. De Lvov mégis talált ellenvetést:

– Megtörténik az is, Zaharov elvtárs, hogy látszatra a tények mind az ember mellett szólnak, a tisztének mégsem felel meg. És ugyanazok a tények más értékűek lesznek, mihelyt az illetőt más beosztásba helyezzük. Fontolja meg, talán jobb lenne Csernyenkót a hadtest politikai helyettesének tisztébe áthelyezni? Egyrészt közelebb lesz a peremvonalhoz, másrészt pedig távolabb attól a tevékenységi területtől, amellyel teljes egészében nem tud megbirkózni. Az ő helyére pedig mást nevezünk ki. Vagy mi adunk valakit maguknak, vagy maguknál keresünk és találunk.

Ami az „adunk"-ot illeti, ezek csak szavak. A „maguknál keresünk és találunk" viszont világos, hogy hol keresünk és kit találunk. Basztrjukovot keressük és találjuk meg.

Természetesen, ha Csernyenkót hadtestpolitikai helyettessé nevezik ki, azt ő sem fogja bánni. Jól fog harcolni is, és nem hordoz magában semmiféle elfojtott sérelmet. De hogy Basztrjukov kerüljön helyette a politikai osztály élére, ezt nem engedheti!

„Akárhogy is, de ez nem így lesz! – gondolta Zaharov. – Ha küzdenem kell is, de nem hagyom! Lám csak, milyen sikeresen recsegtél!" Basztrjukov nyugodt, recsegő hangjára emlékezett, és fennhangon ezt mondta:

– Altábornagy elvtárs, hadtestpolitikai helyettes kettő van nálunk, és mind a kettő megállja a helyét. És véleményem szerint a hadsereg politikai osztályának főnöke is a helyén van. Nem látok okot az áthelyezésre.

Amikor ezt mondta, jól tudta, hogy kiélezi a viszonyukat, tudta, hogy ha Lvov most elhelyezhetné a hadsereg politikai osztályának főnökét anélkül, hogy az ő véleményét megkérdezné, ha Csernyenkónak nemcsak hibái volnának, hanem olyan tény merülne fel, amely után nyakon lehet ragadni, akkor máshogy beszélne. De egyelőre nincs ilyesmi! Ha ő helyeselne, akkor áthelyezhetné. De ha ő, a hadsereghaditanács-tag nemcsak hogy nem helyesli, de ellenzi, odafent esetleg nem értik meg és nem támogatják Lvovot. Lvov pozíciója pedig már nem a régi, nem az, ami valamikor volt, és neki ezzel számolnia kell!

„Ámbár ki tudja, lehet, hogy erőszakkal keresztülviszi!" – gondolta Zaharov, Lvov szemébe nézve, amelynek tekintete továbbra is a szeme fölé, a homlokára irányult.

– No jó, egyelőre elhalasztjuk – mondta Lvov nyugodt hangon, mint aki az egész beszélgetésnek nem tulajdonít különösebb jelentőséget. – Noha úgy gondolom, később megbánja.

És hangját felemelve, ismét kikiáltott:

– Slejov!

Az ezredes megjelent az ajtóban.

– Hogy áll a tea?

– Kész. – Slejov ismét eltűnt, de nem tette be az ajtót.

Behallatszott, amint a másik szobában kitöltik a teát, és Zaharov azt várta, hogy most a küldönc lép be ezzel a teával, de megint csak Slejov jött be, és hozta csészealjakon a két poharat.

Bejött, letette a poharakat az asztalra, és ismét kiment, ezúttal becsukta az ajtót.

„Puffadt az arca, biztosan attól ilyen puhány, mert beteg a szíve. És nem hagyják aludni!" – gondolta Zaharov hirtelen részvéttel.

– Igyon! – Lvov felvette a csészealjról a kiskanalat, kavargatta poharában a cukrot.

Zaharov nem értette, miért kellett másodszor is kikiáltania: „Slejov"! – amikor már meghagyta, hogy hozzanak be teát.

Itt talán az a rend, hogy hívás nélkül senki se léphet be, még teával sem?

Már elmúlt hajnali két óra.

„Ha teázunk, akkor még hallunk valamit" – gondolta Zaharov.

Lvov apró kortyokban, de nagyon gyorsan megitta a teáját, bricsesze zsebéből fehér zsebkendőt vett elő, megtörölte az ajkát, olyan gondosan, mintha tea helyett legalábbis kását evett volna, és minden bevezetés nélkül, kereken kimondta:

– A maguk hadserege csaknem egy hónapja hadseregparancsnok nélkül van. Ma telefonáltam Moszkvába, és érdeklődtem. Nem hajlandók pontos választ adni, hogy hány nap múlva jöhet vissza a szolgálati helyére. Az orvosi véleményektől függ. Ez tűrhetetlen helyzetet teremt. A hadseregtörzsfőnököt, tekintettel a küszöbönálló hadműveletre, mivel nem rendelkezik még kellő parancsnoki gyakorlattal, nem lehet kinevezni hadseregparancsnoknak. Az események közelednek, és nem tudjuk, mikor tér vissza a hadseregparancsnok. De még ha idejében visszatér is – folytatta ugyanolyan keményen Lvov –, az egészsége már a háború előtt is megrendült, és a háború elején súlyos sebet kapott, most pedig, a baleset következtében, agyrázkódást szenvedett... Még ha az orvosok visszaküldik is a csatasorba, kérdés, hogy egy ilyen beteges ember vezethet-e hadsereget teljes erővel. Felmerül a kérdés: ne más munkára használjuk-e inkább?

Miután mindezt elmondta, elhallgatott. Mint aki már úgyis mindent eldöntött, és nem akar kérdezni semmit senkitől.

Némi szünet után mégis megkérdezte:

– Egyetért ezzel?

– Nem értek egyet, altábornagy elvtárs – vágta rá Zaharov, pillanatnyi habozás nélkül.

– Miért nem ért egyet, és voltaképpen mivel nem? – kérdezte Lvov gyorsan.

– Nem értek egyet azzal, hogy beteges – felelte Zaharov, és Lvovra pillantva, azt gondolta: „Szerpilin, mindannak ellenére, ami osztályrészéül jutott, szerencsére még mindig olyan erős, hogy szükség esetén az ilyen magafajtát egyszerűen felnyalábolna. És te meg se nyikkanhatnál!"

Ezt a bolond gondolatát természetesen nem mondta ki, hanem hozzátette, hogy nem egy ízben volt tanúja, amikor a fiataloknak lógott a nyelvük a fáradtságtól, a hadseregparancsnok pedig tovább dolgozott, mint egy gép, és semmi baja sem lett.

– Az orvosok most, úgy látszik, másképpen vélekednek – jegyezte meg szárazon Lvov –, ha még mindig nem közölhetik, hogy mikor fog visszatérni. Közben pedig a hadseregben egyre tűrhetetlenebbé válik a helyzet.

– Nem tudom, miből jutott erre a következtetésre, altábornagy elvtárs. Én mint hadsereghaditanács-tag, azt jelentem önnek, hogy Bojko tábornok ez alatt az idő alatt normálisan ellátja a hadseregparancsnok tisztét. Ami pedig engem illet, ha voltak is mulasztásaim, azt, hogy a hadseregben tűrhetetlen helyzet alakult volna ki, eddig még nem hallottam sem öntől, sem senki mástól.

– Nem „alakult", hanem „alakul" – mondta Lvov. – És nem az ön mulasztásairól van szó; azok vannak, és ki kell küszöbölni őket. De ne terelje saját magára a beszélgetést. A hadseregparancsnok hosszúra nyúlt távollétéről van szó. Ez most a fő.

– Ezt a kérdést nem nekem kell eldöntenem, altábornagy elvtárs. De a véleményemet, ha szükség van rá, mindenütt, ahol kell, kifejtem – mondta Zaharov, értésére adva ezzel Lvovnak, hogy tudatában van a jogainak, és ha nem ért egyet vele, akkor mindent megtesz ellenére is, amit csak megtehet. Más kérdés, hogy ez mivel végződik, de megtenni megteszi.

Keményen mondta ezt, de közben nyugtalanul arra gondolt, hogy Lvov nagyon is magabiztosan viselkedik. Természet ide, természet oda, de ilyen magabiztossághoz ezenfelül még alapok is kellenek! Talán már beszélt a frontparancsnokkal, és meggyőzte őt? Az imént tért vissza tőle...

„Másrészt mégis mért jött nekem ezzel a kérdéssel? Tehát mégis szüksége van a közreműködésemre? Olykor már csak egy lökés hiányzik, hogy a hegyről egy követ legurítson az ember. Meglököd... és megindul!"

A Lvov előtt heverő jegyzettömbre sandított, és látta, hogy már ott van kék ceruzával a kettes szám, bekarikázva, és ez a szó: „Főparancsnok", név nélkül, kérdőjellel.

Lvov kinyújtotta kezét az asztal szélén álló telefonért, mintha fel akarna hívni valakit, aki egyszeriben eldönt mindent, és a további beszélgetést feleslegessé teszi. De meggondolta magát, fogta a poharat, és felhörpintette a maradék korty kihűlt teát.

„Most elbocsát – gondolta Zaharov. – Miről beszéljünk még?"
De Lvov nem bocsátotta el.

– Mint hadsereghaditanács-tag, fejtse ki nekem a saját véleményét a főparancsnokról – mondta nyugodtan, de erősen megnyomva a „saját" szót, mintegy már előre jelezve, hogy a hallottakat nem veszi figyelembe.

Zaharov azzal kezdte, hogy Szerpilin a hadseregükben hadosztályt vezetett, aztán törzsfőnök lett. Nem felejtette el megemlíteni, hogy a hadseregparancsnoki kinevezése azt követően történt, hogy Moszkvába hívatták, Sztálin elvtárshoz.

Lvov közbeszólás nélkül hallgatta, és jegyzegetett a jegyzettömbre. Ugyanazzal a kék ceruzával írt, de most apró betűkkel, és Zaharov már nem látta, hogy mit ír.

– Fölösleges részleteznie. – Lvov csak ez egyszer szakította félbe, amikor a hadműveleteket kezdte sorolni, amelyekben a hadseregük részt vett. – Engem nem a hadműveletek menete érdekel, hanem az ön értékelése.

Hogyan válassza külön az ember ezt a kettőt a háborúban: a hadműveletek menetét és az értékelésüket? De ha a felettesének jelent, akkor nem annyi ideje van, amennyi kell, hanem amennyit adnak. Zaharov tudta magáról, hogy ha kell, belelendül, áthágja a katonás rövidség határait, ezért megállt, és megkérdezte:

– Öt percem van még?

Amikor Lvov szótlanul bólintott, ez alatt az öt perc alatt elmondott Szerpilinről minden jót, amit csak tudott: elmondta mindazt, amiről egy politikai munkásnak föltétlenül beszélnie kell, amikor a parancsnokát jellemzi, akivel már régen együtt harcolnak. Azt is hozzátette, ami nem tartozott egészen oda, hogy a három főparancsnok közül, akikkel együtt dolgozott, s legerélyesebb és legperspektívikusabb Szerpilin.

Ezzel befejezte.

– A perspektíva egyelőre homályos: hogy továbbra is hadsereget vezethet-e – közölte Lvov olyan hangon, mintha minden egyebet elengedett volna a füle mellett. – Befejezte?

– Befejeztem.

– A negatív oldalairól nincs mit mondania?

– Olyasmi, ami figyelmet érdemelne, nincs.

– Furcsa álláspont egy haditanácstag részéről. Ahelyett, hogy a párt szemével nézné a hadseregparancsnokot, az a benyomásom,

hogy éppen ellenkezőleg, mindent az ő szemével néz, és nem lát túl ennek határain.

– A hadműveleti helyzetet, igaz, rendesen az ő szemével nézem – felelte Zaharov. – Sokat tanultam és tanulok tőle. Nem tagadom. Egyébként megvan a magam szeme, azzal nézek.

Fejjel ment a falnak, de már nem türtőztethette magát. Tudta, igen jól tudta, hogy Lvovot annak idején lefokozták, hadseregkomisszárból hadtestkomisszárrá, éppen azért, mert maga alá gyűrve a hadseregparancsnokot, egymaga vette kezébe a hadműveleti kérdések eldöntését, és olyan kalamajkát csinált, hogy még máig is emlegetik.

Lvov azonban, várakozása ellenére, semmi jelét sem adta, hogy megsértődött a szavain, csak hallgatott egy percig, megroppantotta a kezében szorongatott ceruzát, és ugyanazon a száraz, nyugodt hangon, amelyen eddig beszélt, azt mondta:

– Nem arról van szó, hogy ő rossz, hanem hogy ön csak jót lát benne, vagyis egyáltalán semmit sem lát. Hogy miben áll valóban a magaslaton és miben nem, arra az ön elfogult szavaiból nehezen lehet következtetni. És ebből az a következtetés kezd kialakulni, hogy ön mint haditanácstag sem áll a helyzet magaslatán. Mindenesetre szavaiban nyoma sincs pártszerűségnek.

– Nem tudom – Zaharov felállt –, saját magát bizonyára roszszul látja az ember! A párt állított erre a helyre, ha szükséges lesz, majd levált.

– Ha szükséges lesz, leváltja – visszhangzott Lvov, most sem emelve fel a hangját.

Zaharov megfordult, fogta a széket, amelyen eddig ült, keresztülment vele a szobán, odaállította a falhoz, ahol azelőtt volt, megigazította, hogy egy sorban legyen a többivel, és ezeknek a lassú, kimért mozdulatoknak a segítségével visszanyerte önuralmát, megfordult, és kezét a varrásra szorítva megkérdezte:

– Távozhatok?

– Menjen – felelte Lvov, de még mielőtt Zaharov sarkon fordulhatott volna, hozzátette: – Láttam a mesterlövész-mozgalomról szóló cikket. A fejlécek gyengék, egyébként megfelelőnek tartom. Szervezze meg a katonáik hozzászólását.

– Megszerveztük – jelentette Zaharov, még mindig vigyázzban.

– Távozhat.

Zaharov lement a tornáclépcsőn, és órájára pillantott. Már négy

felé járt. Legjobb egyenest a hadtesthez hajtani. Két és fél órás út. „Akár ki is alhatom magamat útközben, csakhogy fenét alszik el az ember az ilyen beszélgetés után..."

Amikor a sötétséghez hozzászokott, tekintetével a kocsiját kereste. Nem volt ott, sem a ház előtt, sem jobbra, sem balra tőle.

– Hol a kocsim?

– Balra a nyolcadik ház mögött, tábornok elvtárs, a mellékutcában. Az a parancs, hogy minden kocsit oda tereljünk. A sofőrje már járt itt, kereste önt, aztán visszament a kocsihoz.

Zaharov megindult balra a hosszú falusi utcán, a házakat számlálva.

Mindez rendben volt. A kocsikat oda kellett irányítani. De most, a Lvovval folytatott beszélgetés után, még ez is bosszantotta.

„Felhős az ég, ilyen időben erre semmi szükség, éjjel senki sem látja meg őket fentről..."

Már nem volt olyan hideg az éjszaka, és Zaharov télen is kigombolt köpenyben szokott járni, de most Lvovtól kijövet, úgy érezte, hogy reszket.

„Mi ez? Úgy beijedtem, hogy borzong a hátam? – gondolta önmagára bosszankodva. – Nem, nem igaz! Ha kihozott is a sodromból, azért meg nem ijesztett. Ami Csernyenkót illeti, érthető – Basztrjukov elvtársnak köszönheti az információt. De Szerpilinnel mi baja? Miért akarja egyszerre leváltani a hadseregparancsnokot? Amikor még alig látta! Honnan ez a nagy türelmetlenség? Írnom kell Fjodor Fjodorovicsnak oda Arhangelszkojéba. Értésére adni, hogy nemcsak ő, de mi is számoljuk itt a napokat. És elküldeni valakit a levéllel a hadműveleti osztályról. Majd a hadtestnél találkozunk Bojkóval, és megtanácskozzuk..."

Gondolataiba merülve elszámolta magát, és túlment a nyolcadik házon, rossz helyen fordult be, nem találta a kocsiját, visszafordult, és ekkor meghallotta a sofőrje hangját:

– Itt vagyok, tábornok elvtárs! Erre, jobbra!

– Mért nem alszol? Megmondtam, hogy aludj. Most álmosan fogsz vezetni, és nekiviszel valaminek, mint Gudkov főparancsnokot.

– Aludtam, tábornok elvtárs. Meghallottam a lépéseit, ahogy elment mellettem, erre aztán fölébredtem... Felveszi a köpenyét?

– Felveszem.

A sofőr behajolt a kocsi mélyébe, előhúzta a köpenyt, és fel akarta segíteni Zaharovra.

– Hagyd ezt. Hányszor mondtam már neked, hogy nem szeretem?

– Olyan sötét van, hogy bele se talál az ujjába – mosolygott a sötétségben a sofőr.

– Csakugyan sötét van – mondta Zaharov; belebújt a köpeny ujjába, és érezte a jóleső meleget. Úgy látszik, Nyikolaj nem hazudott, valóban az utolsó percig aludt, a köpennyel takarózva.

– Indulhatunk – szólt Zaharov, amikor beült, és a térde köré csavarta a köpenye szárnyát.

– Hová? Haza?

– Nem, egyenest a hetvenegyeshez.

A faluvégi sorompónál megmutatták az okmányaikat, és kikanyarodtak az országútra.

Zaharov teljes félóráig hallgatott. Majd a sofőrre sandítva, ezt gondolta: „Mégiscsak kiszivárgott valami a katonai postán. Enélkül nem kérdezte volna tőlem idefelé jövet, hogy mikor jön vissza Szerpilin..."

– Szabad tudnom, tábornok elvtárs... – szólalt meg a sofőr, észrevéve a pillantását.

– Mi az, meguntad a hallgatást? – mosolygott Zaharov. – Várj csak, majd hallgathatsz, ha a hadseregparancsnok visszajön. Vele nem lehet úgy, mint énnálam, a volán mellett nem beszélhetsz.

– Igen, ha néha a mi kocsinkon jön, lakatot kell tennem a számra – felelte a sofőr.

– Sebaj, nem árt az neked. Úgyis túlságosan sokat beszélsz. Mit akartál megtudni?

– Mitől van ma olyan rossz kedve, tábornok elvtárs?

– Nem rossz, hanem hogy úgy mondjam, pocsék – javította ki Zaharov –, mert éjjelente aludni kell, és nem hagynak aludni.

– Aludjon most. Hosszú az út.

– Megpróbálom, ha nem adsz fel kérdéseket.

A sofőr elhallgatott, Zaharov pedig arra gondolt, lehet, hogy a kelleténél jobban szabadjára engedi. Nyikolaj némelykor túlságosan fesztelenül viselkedik. Másrészt viszont hány éve ül már a balján a volán mellett, éjjel-nappal, csaknem mindennap, órákon át; olyan ember, amilyet keresni kell, aki kész mindent megtenni, amit megtehet, és aki az életét is képes odaadni. Ezek nemcsak szavak, ez így igaz, mert kipróbálta. A hosszú beszélgetés után,

amely az imént ért véget az irodává átalakított kunyhóban, nagyon fontos, hogy most Nyikolaj ül mellette, akivel kölcsönösen szeretik egymást, ki-ki a maga módján.

És ez a legegyszerűbbnek, legkézzelfoghatóbbnak tűnő érzés most, ebben a nehéz percében, valahogy erősebbé tette Zaharovot annál a kunyhóban maradt embernél, akit nemcsak ő, Zaharov, nem szeret, de úgy érezte, mások sem szerethetnek, mert ő maga képtelen, rá hogy szeresse őket.

„Vajon milyen lehetett a polgárháborúban, amikor komisszárnak küldték abba a tizennegyedik Vasbrigádba, amely Voronyezsnél kezdte, és Lengyelországban fejezte be? Akkor is ilyen lett volna, mint most? Nehéz elképzelni. És mi baja Szerpilinnel? Helyteleníti, hogy a főparancsnokkal egyetértésben élünk? De ha én nem tudok és nem akarok máshogy? Szóval szerinte már nem vagyok politikai munkás? Értésemre adta, hogy »összehangolódtunk« a főparancsnokkal. Nyilván ilyennek látja a kapcsolatunkat. Pedig mi nem »összehangolódtunk«, hanem összeszoktunk a munkában. Ő nem ismer különbséget. Hogy munkában szoktunk össze vagy összehangolódtunk, neki egyre megy. Egy jó ember ellen kellene áskálódnom, hogy bebizonyítsam: pártosan nézem a dolgokat. Még ha volna is mit jelentenem, akkor sem tenném. Hanem nyíltan feltenném és nekiszegezném a kérdést. A szempillám se rezdülne. Előfordult már ilyesmi az életem ben..."

Visszaemlékezett, miként is volt eddig az életében, és elégedetten gondolt rá, hogy ma nem hátrált meg. Össze kellett csapni, hát összecsapott. Lvov csakugyan azt hiszi róla, hogy ha szükséges volna, nem csapna össze Szerpilinnel? Vele, a fronthaditanács tagjával össze kellett csapnia, hát összecsapott, a hadseregparancsnokával miért ne csapna össze? Rosszul ismeri Lvov az embereket, akármilyen okos is! Szerpilin pedig a szanatóriumban lábadozik, és nem tudja, milyen felhők tornyosulnak a feje felett...

Hirtelen eszébe jutott az a régi találkozása Lvovval Habarovszkban, és a dolgokat összekapcsolva, lelkében kis kellemetlen borzongással gondolt vissza Szerpilin akkori sorsára.

„Minek igyekszel annyira? – gondolta Lvovról. – Talán ez nem tetszik neked Szerpilinben, az életrajza nem felel meg neked?... Sztálin elvtársnak megfelel, de neked nem."

Ötödik fejezet

Zaharov távozása után Lvov még egy percig mozdulatlanul ült az asztalnál, és a falra meredt, oda, ahol az imént még Zaharov állt.

Majd előhúzta bricsesze zsebéből a tűzbiztos láda kulcsát, kilépett az asztal mögül, lehajolt, kinyitotta a ládát, kivett egy kis rejtjeles táviratblanketta-füzetet, ismét becsukta a ládát, zsebre dugta a kulcsot, és a homlokát ráncolva, mint akinek a feje fáj, visszaült az asztal mögé.

Ritkán feküdt le aludni hajnali öt óra előtt. De ma éjfél után háromkor már fáradtabbnak érezte magát, mint máskor.

Beszélgetése a nyakaskodó Zaharovval csak a befejezése volt a hosszú és nehéz, tizennyolc órás munkanapnak, amelynek folyamán önmagára mindössze húsz percet fordított: tízet az ebédre és tízet a vacsorára. A reggeli nem számít: a két pohár erős reggeli teát, mint mindig, úgy itta meg, hogy közben ceruzával a kezében átnézte a front-, a hadsereg- és a hadosztályújságokat.

Majd a második lépcsőhöz látogatott, ott meghallgatta a hadtápparancsnok helyettesének jelentését, feljegyezte füzetébe a kapott adatokat, és késő estig járta a fronthadtápot, ellenőrizte: hogy áll a helyzet a valóságban.

Járt két tüzérségi raktárban, egy üzemanyagraktárban, majd ellenőrizte a repülőgépek feltöltését az egyik repülőtéren, onnan egy kórházba látogatott, amely a jelentés ellenére még mindig nem települt előre, végül elhajtatott előbb az egyik, majd a másik ellátó állomásra, ahová vasúton érkezett azoknak a rakományoknak a zöme, amelyek nélkül nem lehet a támadást megindítani.

Tulajdonképpen a feladatok megoszlása szerint mindannak alapos ellenőrzése, ami a hadtápra és az ellátásra vonatkozik, nem őt, hanem a másik haditanácstagot terhelte. De Lvov úgy vélte, hogy amaz nem birkózik meg vele, és a megkerülésével cselekedett.

Megszokta, hogy a vele együtt dolgozóknak csaknem mindegyikét gyengének tartsa a rábízott munka elvégzéséhez: ez a szokása nélkülözhetetlensége tudatának elidegeníthetetlen részévé vált.

Ha másként ítélt volna, akkor csodálkoznék: miért van itt, és mi célból küldték?

Az a tudat, hogy ő a mások hibáinak kijavítására hivatott, annyira áthatotta, hogy még amikor új szolgálati helyre indult is, biztosra vette, hogy azok, akiket ott talál, megérkezéséig nem tették meg mindazt, amit meg kellett tenniük.

Ma, a hadtápterületek ellenőrzése után elégedetlenül és egyben elégülten tért vissza. Elégedetlensége a mások munkájával szemben a maga tevékenysége iránti elégedettség érzését keltette benne.

Nem mondhatta, hogy a frontjuk ellátása a küszöbönálló támadással kapcsolatban rosszul állna. De a kép mégsem látszott olyan felhőtlennek, mint a hadtápparancsnok helyettesének reggeli jelentésében.

A grafikon ellenére nem érkezett meg néhány szerelvény, egyik állomáson üres vagonok vesztegeltek, egy másikon pedig a sürgős szállítmányt külső vágányokra terelték, és csak kevésbé sürgős szállítmány után rakták ki:

Ezenkívül feltételezhető volt, hogy a be nem érkezett szerelvények közül legalább kettőt feltartóztatott valaki útközben, és a szomszéd frontra irányított.

Minderről, a belső intézkedéseken felül, három éles hangú rejtjeles jelentést kellett küldenie Moszkvába: a közlekedésügyi népbiztosságnak, a vezérkarnak és a hadtáptörzsnek.

Ezzel foglalkozott most, maga elé téve a feljegyzéseit tartalmazó noteszt meg a rejtjeles táviratblanketta-füzetet.

Miután mind a három táviratot megírta, kikiáltott: „Slejov!" Amikor az ezredes álmos szemmel megjelent az ajtóban, megparancsolta neki, hogy hívja be a rejtjelzőt.

Slejov kiment. Lvov felkelt az asztal mellől, hogy a rejtjeles táviratblanketta-füzetet visszarakja a tűzbiztos ládába, majd miután ezt megtette, visszaült az asztalhoz. Leküzdve fáradságát és azt a vágyát, hogy a Sztálinnak küldendő legfontosabb okmány megírását másnapra halassza, úgy határozott, hogy még aznap halogatás nélkül hozzálát. Csak előbb még egyszer alaposan át kell gondolnia az ügyet, és főleg világosan és röviden megfogalmaznia az érveit.

Az, amit a dühösen távozó Zaharov a legfontosabbnak vélt, Lvov számára nem volt a legfontosabb. Szándéka, hogy Csernyenkót, a hadsereg politikai osztályfőnökét áthelyezi, meg az a kívánsága, hogy a Szerpilin mielőbbi leváltására irányuló elgondolása támogatásra találjon, mindez együttvéve csak egy része

volt azoknak az izgalmaknak, amelyek a küszöbönálló nyári offenzíva előtt hatalmukba kerítették.

Másfél hónappal azelőtt, amikor azt a frontot, ahol Lvov elég hosszú ideig volt haditanácstag, tovább, mint más frontokon, kettéosztották, és mindkettő élére új parancsnokot neveztek ki, őt ideküldték, ahol lényegében minden újonnan alakult.

Noha a kettéosztás után ott, a másik fronton kétszer annyi erő helyezkedett el, mint ezen, Lvov pillanatig sem kételkedett benne, hogy kinevezése erre a másodlagos frontra helyes és az ügy szempontjából szükséges volt. Sztálin nyilván úgy vélte, hogy ő, Lvov, nem hátrál meg a nehézségek előtt, és mindent megtesz, ami ennek az újonnan létesített frontnak a biztonságához szükséges. És ha valaki akadályozza, tétovázás nélkül jelenteni fogja, tekintet nélkül az illető személyére.

A gondolat, hogy sorsát, bárhogyan alakuljon is, mindig maga Sztálin intézi és senki más, ez a gondolat, amelynek megvolt az alapja, és régen meggyőződéssé lett, Lvov életének legnehezebb óráit is megkönnyítette. Ezzel a meggyőződéssel habozás nélkül vállalta a nehéz életet ígérő feladatokat. Ezzel a meggyőződéssel a kudarcok után kész volt zúgolódás nélkül odaállni akár egy ezred élére, ha ezt Sztálin szükségesnek látja.

Ki tudja, mi maradt volna ebből a zokszó nélküliségből, ha felmerül benne a kétely: nincs-e még valaki másnak is része sorsa alakításában? De ez eszébe sem jutott, és a sorscsapások alatt is az maradt, aki volt: könyörtelenül jelentgette Sztálinnak más emberek valóságos és vélt hibáit, fogyatékosságait, és életében még egyszer sem kért elnézést önmaga iránt.

Természetesen, amikor váratlanul kinevezték erre a frontra, ezt rendjén levőnek kellett önmagával elfogadtatnia. De a megszokás, hogy úrrá legyen magán, az első ösztönös sértődöttség és keserűség érzésén, már régen annyira vérévé vált, hogy még büszke is volt erre a képességére, hogy nem számol a saját érzéseivel.

Nem tartozott azok közé, akik csak másokkal kíméletlenek. Önmagával is kíméletlen tudott lenni. Éppen erre az önmagával szembeni keménységre alapozta azt a jogát, hogy másokkal könyörtelen legyen.

Amikor ma azt mondta Zaharovnak Csernyenkóval kapcsolatban: majd még megbánja, ezzel egyáltalán nem akarta megfélemlíteni. Csak egyet tartott szem előtt: az események reális menetét. Csernyenko a bátorságával, amit senki sem vitat el tőle, az

úgynevezett bürokrácia iránti ellenszenvénél fogva, amely mögött valójában lustaság és fegyelmezetlenség rejlett, nem alkalmas és a jövőben sem lesz alkalmas a politikai osztály főnökének. Ez úgyis bebizonyosodik majd a legközelebbi jövőben. Zaharovnak tehát mindenképpen meg kell bánnia a nyakasságát, és hozzá kell járulnia akkor már nem Csernyenko áthelyezéséhez, hanem leváltásához, ráadásul a mostaninál rosszabb körülmények között, mind Csernyenko, mind Zaharov, mind az ügy számára.

A hadseregnél eltöltött három nap alatt látta, hogy Zaharov mint haditanácstag megállja a helyét, hogy tapasztalt politikai munkás, és sokat tartózkodik a csapatoknál. Azoknak a célzásoknak, amelyeket Zaharov Csernyenko iránti elfogultságára vonatkozóan Basztrjukovtól, a hadsereg politikai osztályának helyettes főnökével folytatott beszélgetés során hallott, nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Amikor Zaharovot magához hívatta, úgy gondolta, még ha van is ebben egy kis igazság, Zaharov előveszi a józan eszét, és hozzájárul Csernyenko áthelyezéséhez, s még inkább belátja a helyzet abnormális voltát, amikor a hadseregnek a támadás megindítása előtt már négy hete nincs ott a parancsnoka!

Sajnos kiderült, hogy Zaharov a Csernyenkót illető nézeteiben nem eléggé érett. Szerpilinnel kapcsolatban pedig még rosszabbul mutatkozott be. Kétévi együttműködésük alatt annyira összeforrt a főparancsnokkal, és megszokta azt a könnyű életet, amelyet ilyen esetekben élni lehet, hogy még az ügy rovására is igyekszik mindent a régiben megtartani. Még ha a hadsereg megsínyli is a főparancsnok távollétét, csak valaki mást, meg nem szokottat, oda ne küldjenek.

Szóval Zaharov hadseregha ditanács-tag sokkal rosszabbul mutatkozott be, mint ahogy azt várni lehetett tőle, és Lvovnak eszébe sem jutott, nem juthatott eszébe az a gondolat, hogy éppen ellenkezőleg: Zaharov sokkal különb, mint ahogy ő gondolta.

Más embert maga az a heves ellenállás felbőszített volna, amelyet egy beosztottja, az adott esetben Zaharov tanúsított vele szemben. De Lvov szemében ez inkább Zaharov mellett szólt. Olyan ember, aki így vissza tud vágni, más körülmények között bizonyára a hadseregparancsnokkal folytatott vitában is ugyanilyen hévvel tudja megvédeni az álláspontját, amit el is várnak tőle! Csakhogy úgy látszik, az a fajta ember, aki elveszíti a kérdések kiélezésének képességét, ha túlságosan sokáig dolgozik egy

helyen, és mindent azoknak a szemével néz, akikkel együtt dolgozik, nem pedig a sajátjával. Ahhoz, hogy az ilyen ember, mint Zaharov, ismét jól megállja a helyét, el kell választani azoktól, akikkel összeszokott, és olyanokhoz tenni, akikkel nem szokott össze. Más körülmények közé kell helyezni, akkor még nem lesz elveszett ember a politikai munka számára.

Ha a lábadozó hadseregparancsnok mégis visszatér a hadsereg élére, akkor a haditanácstagot ki kell cserélni. Ha pedig új hadseregparancsnok jön, akkor meglátjuk. A kérdés nyitva marad, pedig nem jó, ha túlságosan sok kérdés túlságosan sokáig marad nyitva.

Zaharov tévedett, amikor azt gondolta, hogy Szerpilin kérdését Lvov már letárgyalta a frontparancsnokkal. Ellenkezőleg, amikor Lvov megbeszélésre a frontparancsnokhoz indult, felkészült rá, hogy nézeteik nem egyeznek meg. Azért mégis elment, mert tiszta vizet akart önteni a pohárba.

Szerpilin helyettesítéséről egy másik hadseregparancsnokkal úgy beszélt, abban az egyenes, célratörő formában, amelyben az ilyen kérdéseket általában fel szokta vetni, de a frontparancsnok nem foglalt el olyan határozottan elutasító álláspontot, amilyent várt tőle. Pedig várta, sőt jobban szerette volna, mert az ilyen álláspont megkönnyítette volna a lehetőséget, hogy felsőbb fórum elé terjessze a vitát, és ott hadakozzon az álláspontjáért. Tüstént, nem pedig majd akkor, amikor már késő lesz.

A frontparancsnok ellenszegült a nyomásnak, anélkül, hogy a vitát elmélyítette volna. Egyenes „Nem!" helyett kitérően azt mondta, hogy Lvov korán veri félre a harangot. Bojko egyelőre kifogástalanul, sőt várakozáson felül teljesíti a hadseregparancsnok feladatait, s ez lehetővé teszi, hogy türelemmel legyenek, és még egyszer megtudakolják Szerpilin visszatérésének várható időpontját. Közölte, hogy Szerpilin hadseregét állította a leendő fő támadási irányba, mert a front három hadserege közül csak ez az egy szerzett már tapasztalatokat a nagy mélységbe irányuló támadó hadműveletek terén, a másik két hadseregnek, a parancsnokát is beleértve, nincs még ilyen tapasztalat. Noha neki sem szolgál örömére Szerpilin ideiglenes távolléte a hadművelet előkészítésének időszakában, ez még mindig kisebb rossz, mintha egy támadó hadsereg élére új embert állítanak, aki nem szokott össze a törzzsel, és nem ismeri a csapatokat.

– És ha nemcsak hogy késéssel tér vissza, hanem ráadásul nem

tökéletes testi kondícióban is, a baleset és az agyrázkódás után? – kérdezte Lvov.

– Nem fogjuk az orvosokat leváltani – felelte erre a frontparancsnok. – Ők viselik a felelősséget, nem mi, azért, hogy milyen kondícióban írják ki az embert. Nyilván tudják, hogy a frontra írják ki, nem pedig a rokkantállományba. Várjunk! Ne siessen a következtetésekkel.

Ezzel végződött a dolog – mintha vattába csomagolták volna! A frontparancsnok ezekkel a „korán"-jaival és „még"-jeivel nehéz helyzetbe hozta Lvovot azoknak a sürgős akcióknak a szempontjából, amelyekre türelmetlenül készült. Ebben a kívánságában semmi egyéni érdek nem volt. Őt az ügy lényege izgatta: a támadásra készülés időszakában csaknem egy hónapja nélkülözi parancsnokát épp az a hadsereg, amelynek a főcsapást kell mérnie. No és ha mégis új hadseregparancsnokot kell kinevezni, mondjuk, nem most, hanem közvetlenül a támadás megindítása előtt, akkor mi lesz? És ha most nevezik ki, miért tételeznék fel előre, hogy rosszabb Szerpilinnél? Miért ne tudna a hátralevő és a még tökéletesen elegendő idő alatt megszokni a hadseregben, s összehangolódni a törzzsel a munkában? Miféle pótolhatatlanság ez? Pótolhatatlan emberek nincsenek! Őt, Lvovot is pótolták azon a fronton más emberrel, és most az a másik ember dolgozik ott. Előkészíti azt a frontot a támadásra. Ő, Lvov, pedig idejött, erre az újonnan alakult frontra, és itt végzi a dolgát. Fölösleges annyit sámánkodni az „összeszokni" szó körül! A háborúban ott dolgozik az ember, ahol parancsolják!

Ha ez a Szerpilin most épen és egészségesen itt van a helyén, nyilván fel sem merül ez a kérdés. De mivel nincs a helyén, felmerült!

A frontparancsnokkal folytatott beszélgetés után Lvov bosszúsan gondolt Szerpilinre, mint akadályra, amely meggátolja annak a tökéletesen tiszta helyzetnek a megteremtésében, amelyre törekedett. Amikor Zaharovban felötlött a gondolat, hogy Lvovnak mindezekhez ráadásul még Szerpilin életrajza sem felelhet meg, nem is járt nagyon messze az igazságtól.

Nem mintha Lvov nem bízott volna Szerpilinben, vagy bármilyen alapja lett volna rá, hogy rossz véleménnyel legyen róla mint hadseregparancsnokról. Erre nem adott elég okot sem a hadsereg állapota, sem az egyetlen találkozásukkor kialakult személyes benyomása. És mégis, Lvov az első naptól fogva, ahogy erre

a frontra kinevezték, valami zavaros elégedetlenséggel állandóan emlékezett rá, hogy a neki alárendelt három hadsereg egyikét olyan ember vezeti, aki a háború előtt négy évet töltött lágerekben.

Mindent tudott Szerpilinről, amit tudnia kellett. Tudta, hogy Szerpilin írt Sztálinnak, tudta, hogy Sztálinnak megtetszett a levele, és hadseregparancsnokká nevezte ki. Tudta a továbbiakat is, amit Szerpilin is csak sejtett. Amikor a németek röpcédulát nyomattak, hogy Pikin, a hadsereg hadműveleti osztályának főnöke leszállt az állásukban, és Szerpilint, aki személyesen adott engedélyt erre a balul végződött repülésre, már le akarták váltani, s ezt jelentették Sztálinnak, Sztálin nem járult hozzá, mondván: „Én megbízom benne."

Lvov mindezt tudta. Mégis elégedetlenséget érzett, azért, mert Szerpilin az ő frontján volt, meg azért is, hogy éppen ilyen ember iránt tanúsított olyan kritikátlan magatartást a hadseregháditanács-tag, és pont őt tartja különösen sokra a frontparancsnok, hangoztatva a tapasztaltságát.

Noha éppen most van rá a legjobb alkalom, hogy ésszerű, tárgyilagos okokból megváljon tőle, mintha csak összebeszéltek volna, mind meg akarják akadályozni ezt.

Maga Lvov a végleges döntések embere volt, nehezére esett, hogy a háborúban olyan emberekkel kell érintkeznie, akik onnan tértek vissza, ahonnan, azelőtt úgy gondolta, soha többé nem térnek vissza. Nem tudta úgy kezelni őket, mintha semmi sem történt volna velük, mintha semmi sem változott volna meg bennük, mintha ezután is ugyanolyanok maradtak volna, amilyenek azelőtt voltak.

A háborúban betöltött mostani tisztségük folytán kénytelen-kelletlen bele kellett nyugodnia, hogy némelyikük több tízezer embert vezet, és hogy minél tovább tart a háború, annál többen élveznek bizalmat odafenn, ugyanolyan mértékben, mint azok, akiknek életrajzában semmi ilyesmi nincs.

Ott azonban, ahol ez teljesen tőle függött, sohasem vett közvetlen alárendeltjének nemcsak olyanokat, mint Szerpilin, de egyáltalán senkit, aki magányosan jött ki a bekerítésből, sem olyat, aki valaha a régi időkben külföldön utazgatott. Minél távolabb akart lenni mindezektől az emberektől, és ők is legyenek csak minél távolabb tőle.

A makulátlanságot szerette, az ilyenekben pedig az ő számára mindig maradt valami homály.

Sztálin munkába állította az ilyen embereket, sőt frontok vezetését bízta rájuk. Ő ezt nem tenné Sztálin helyében. Így gondolta a lelke mélyén: nem, nem tenné! Nélkülük harcolna.

Minden, amit az életben csinálunk, végleges legyen. Azt vallotta, hogy erre maga Sztálin tanította meg őt. Ezt értékelte Sztálinban, és mint politikusnak éppen ebben látta legerősebb oldalát. Márpedig: ha a véglegességnél tartunk, akkor jobb, ha nincsenek kivételek.

A Sztálin iránti hűség volt Lvov életének lényege, mindannak, amit tett, és aminek élt. Lehetséges, hogy olykor éppen a saját, önzetlen, roppant nagy hűsége tudatában feljogosítottnak érezte magát, hogy lelkében ne helyeselje Sztálin némely cselekedetét. Elsősorban azokat, amelyek, ha bármivel is, de zavarták a régen kialakult elképzelését arról, hogy Sztálin milyen volt, milyen most, és milyennek kell lennie.

Abban, hogy Sztálin visszavett a hadseregbe sok Szerpilinhez hasonló embert, és visszahelyezésük után megparancsolta nekik és mindenki másnak, hogy felejtsék el, ami velük történt, Lvov Sztálinnak valami megmagyarázhatatlan gyengeségét látta. Mindenesetre szerette volna, ha Sztálin nem folyamodik ilyesmihez.

Ha másvalaki lett volna Szerpilin helyén, Lvovot akkor is nyugtalanította volna a beteg hadseregparancsnok időben történő leváltása. De mivel ez a parancsnok Szerpilin életrajzával rendelkezett, még inkább sietett volna leváltani, és dühös volt, amiért ellenkezésre talált...

A hívásra megjelent rejtjelző felvette az asztalról a három kitöltött táviratblankettát, és kérdőn nézett Lvovra.

– Mára kész – mondta Lvov.

A rejtjelző sarkon fordult, és nehéz csizmájában topogva kiment. Ez a váratlan hangos zaj visszhangzott Lvov fülében. Ebből, nem pedig az álcázott ablakokon beszűrődő nappali világosságból érezte, hogy későre jár.

De a Sztálinnak szóló jelentést mégis meg kellett ma írnia, hogy reggel a tábori összekötővel elküldhesse Moszkvába.

Az újonnan alakult front létének nehézségeivel kapcsolatos minden egyéb aggodalma mögött ott állt ez az egy, a legfőbb. Idővel mind erősebbé vált benne a meggyőződés, hogy a frontparancsnok már most nem tud megbirkózni, és a továbbiak során

még kevésbé birkózik meg mindazzal, ami a vállára nehezedik. Nem elég szigorú, túlságosan erélytelen és hiszékeny. Azt állítani, hogy keveset foglalkozik a leendő hadművelettel, valótlanság lenne. Foglalkozik. De hogyan? Túlságosan biztos benne, hogy, ahogy mondta, úgy is történik minden. Túlságosan ritkán ellenőrzi a végrehajtást. Sőt, egyik beszélgetésük során a szavaiból kicsendült, hogy úgymond állandóan éreztetni az emberekkel azt, hogy nem bízol a lelkiismeretükben, annyi, mint megfosztani őket saját méltóságuk tudatától, megrendíteni az önmagukba vetett hitüket.

Egyáltalán, túl sok szó esik a lelkiismeretről meg a méltóságtudatról, és kevés a konkrét előkészítő munka, mindenkinek és mindennek az ellenőrzése.

Most, a felkészülés időszakában, egye fene, még lehet várni, hogy mi milyen eredményeket hoz. De ha később is így lesz a harcok alatt, az már veszélyes, sőt végzetes lehet. Akkor nincs idő a várásra.

A front törzsapparátusának munkájában, a hírközlési apparátusban, egyáltalán mindenben, ami a csapatok irányításával függ össze, elég sok hiba van. Mindez nem meglepő: a front éppen csak megalakult. De a frontparancsnok, véleménye szerint, túlságosan elnézően kezeli ezeket a hibákat. Különösen az embereket, akik tehetnek róluk. Nem viszi rá a lelke, hogy leváltsa vagy áthelyezze legalább azokat, akiket Lvov meggyőződése szerint már nem szabadna megtűrni.

Az ügy rovására nem szereti megrontani a kapcsolatokat? Ne menjünk messzebb a mai napnál: amikor Lvov beszámolt neki az eltérésekről a hadtáphelyettes jelentése és az aznapi tényleges adatok között, mit tett a frontparancsnok? Amikor Lvov „hamis"-nak nevezte a hadtápfőnök-helyettest, egy kézmozdulattal megállította, és azt mondta: – No, ez már túlzás, nem gondolta meg.

Aztán felhívta ezt a helyettesét, és ahelyett, hogy megszidta volna, szemrehányóan azt mondta neki, a kereszt- és apai nevén szólítva, hogy nem várt tőle ilyen pontatlanságokat, és reméli, hogy ez soha többé nem ismétlődik meg.

Ilyen bizalommal ellehetnek egymás iránt az offenzíva megindításáig is! Aztán kiderül, hogy ugyan a kereszt- és apai nevükön nevezték egymást, megbíztak egymásban, de lőszerről és üzemanyagról nem gondoskodtak kellőképpen!

Lvov megpróbálta megmagyarázni magának a frontparancs-

noknak ezt az erélytelenségét, ezt az enerváltságát, amely mintha ellentétben állna előző harci tapasztalatának néhány fejezetével, amikor mint hadseregparancsnok, nyakasságával tűnt ki a súlyos védelmi harcokban – ennek részleges magyarázatát abban találta, hogy a frontparancsnok most betegeskedik. Cukorbaja fokozódott, és talán emiatt bizonytalanul érzi magát. Még amikor a csapatokhoz megy is, beülteti maga mögé a Willisbe az orvosnőt, aki napjában kétszer az injekciót beadja.

Lvov ma kereken megmondta neki, hogy ha injekcióra van szüksége, inkább valaki mással kísértesse magát a csapatokhoz. Esetleg az állandóan a kíséretében levő hadműveleti tisztek valamelyikét megtaníthatnák rá: inzulininjekciót beadni nem nagy művészet.

A frontparancsnok csak mérgesen krákogott:

– Ej, legalább ebbe ne avatkozzék...

De hát hogy ne avatkoznék bele, amikor lentről jelzéseket kapott: megindult a szóbeszéd, hogy a frontparancsnok orvossal járja a peremsávot. Mi ez? Mi történt vele? Ez már minden egyébtől eltekintve...

Igen, nem egészséges, és nyilván azért nem elég magabiztos és szigorú másokkal szemben. Ez a kettő csaknem mindig együtt jár.

És még egy, szintén aggasztó dolog: ennek az embernek nincs nagy támadást illető tapasztalata. Védelmi tapasztalata, főleg hadseregméretekben, van. De támadási tapasztalata nincs. Ezért ragaszkodik úgy Szerpilinhez, és állította hadseregét a fő támadási irányba. Szerpilinnek van támadási tapasztalata, de neki nincs.

Egyénileg bátor ember, ezt bebizonyította. Amikor tudta: egy lépést se hátra, vagy a tengerbe dobják! – jól oldotta meg a nehéz, bár egyszerű feladatát.

De most hogyan fog támadni, egész frontot irányítva? Hogyan fogja napról napra előretolni a csapatokat, ha nincs kellő tapasztalata, és hiányzik belőle a kellő keménység és szigorúság?

Valahol a lelke mélyén mindent önmagához mérve, amit másokról gondolt, Lvov azt tartotta, hogy a keménység és a szigorúság pótolhatja a tapasztalat és a tudás hiányát. De ha sem tapasztalat, sem szigorúság nincs, akkor mi van?

Aggasztotta a küszöbönálló támadás. Az a körülmény, hogy Sztálin őt erre az újonnan alakult frontra küldte, megkövetelte

tőle, hogy a legelső lépéseknél azt a szilárdságot tanúsítsa, amit elvártak tőle: megírja Sztálinnak, hogy a frontparancsnok gyenge, hogy más ember kell ide, harciasabb, szigorúbb.

A háború második évében, élete legsúlyosabb katasztrófájának napjaiban Lvov megégette magát: minden hatalmat a kezébe vett maga alá gyűrve az ugyan képzett, de erélytelen főparancsnokot. Akkor, egészen a katasztrófa pillanatáig, teljesen kielégítette a helyzet, amelyben voltaképpen ő maga vezetett; valóságos jogairól megfeledkezett, a tanácsadó szerepében pedig határozatlan ember állt mellette, most azonban, amikor a katasztrófa emléke már két éve árnyékként kísérte valamennyi fronton át, akárhová küldjék is, éppen ellenkezőleg, attól félt, hogy nem elég szigorú ember fog mellette harcolni, aki nem képes erélyesen megindítani és véghezvinni a hadműveletet. Márpedig a frontparancsnokot éppen ilyen embernek látta.

Igen, voltak idők, amikor Lvov a helyzeténél és önérzeténél fogva megtehette, hogy félreállítsa a főparancsnokot, és mindent maga vegyen a kezébe. Ezek az idők elmúltak a hadseregben, és semmi jel sem mutat arra, hogy visszatérhetnének. De mégis, Sztálin ideküldte, tehát továbbra is bízik benne. Az az aggodalom, hogy a főparancsnok nem birkózik meg a fronttal a küszöbönálló támadásban, és ő, Lvov, mindennél jelen lesz, miután a helyzet megjavításával elkésett, az utóbbi napokban állandóan nyomasztotta.

Megérett benne az elhatározás, hogy mindezt megírja Sztálinnak, és egyúttal megpendíti a még mindig távol levő hadseregparancsnok kérdését. Az elhatározás megvolt, mégis csak ott ült az asztalnál, előtte jegyzettömb és ceruza, amellyel a jelentést meg kellett írnia – ült, és nem tudta rászánni magát, hogy ezt megtegye. A lehetséges következmények gondolata zavarta.

Hátha Sztálin nem érti meg, nem akarja megérteni őt!

Az a katasztrófa kilencszáznegyvenegyben, amikor kezdetben maga alá gyűrte a frontparancsnokot, aztán pedig kudarcba fullasztotta a hadműveletet, tragédia volt a számára.

Amikor ez megtörtént, minden tőle telhetőt elkövetett, hogy megmentse mindazokat, akiket még meg lehetett menteni. Olyan keveset gondolt akkor a saját életére, hogy később azt beszélték róla: a halált kereste. Ez nem volt igaz. Nem kereste a halált, mert nem gondolt sem magára, sem arra, hogy később mi lesz.

A katasztrófa olyan méretű volt, hogy bármilyen következmé-

nyekre el kellett készülnie. De semmi sem látszott iszonyúnak ahhoz mérten, hogy nem váltotta be Sztálin reményeit, megcsalta őt.

Tízszerte kisebb feladatot kapott, mint azelőtt, de ezt a feladatot személyesen Sztálin bízta rá. Mert a történtek után csakis Sztálin dönthette el, hogy mi legyen vele.

Tudta, mit várnak tőle azok, akiket nem szeretett és nem értett meg: azt várták, hogy most szerényen meghúzza magát.

De várakozásuk ellenére hű maradt önmagához. Amikor hadsereghaditanács-tagként megkezdte a munkát, a legelőnytelenebb helyzetben volt, ennek ellenére csaknem azonnal megírta Sztálinnak a fronton tapasztalt rendellenességeket, amelyek lényegesek voltak nemcsak az ő hadseregük, hanem az egész hadvezetés szempontjából... Megírta, és megtette a maga javaslatait; ezeknek egy részét elfogadták.

Sztálin az után a katasztrófa után nem kívánta látni. Annyira nem tudott neki megbocsátani. De azt, amit Lvov írt neki, elolvasta, és amikor szükségesnek látta, intézkedett. Majd azt követően, hogy néhány hónapig hadsereghaditanács-tag volt, kinevezte fronthaditanács-taggá.

Lvov először negyvenháromban érezte hirtelen úgy, hogy Sztálin már nem érti meg őt. Legalábbis nem úgy, ahogyan régebben megértette.

Azelőtt, Sztálin bizalmára támaszkodva, jogot formált magának arra, hogy senkinek se higgyen. Ebben látta szerepét, és ezt jelölte ki a maga számára. Az emberek iránti bizalmatlanságát a politikai élet normájának tartotta, és a személyekre való tekintet nélkül informálta Sztálint mindenről, amire figyelmet kellett fordítani, mindenről, ami bizalmatlanságot ébreszthetett egyik vagy másik ember iránt, ami az éberség fokozását vagy az ellenőrzés megszigorítását követelte.

Nem talált ki negatív tényeket, de összegyűjtésükben buzgó és hajthatatlan volt, azt tartotta: a tényeket magukban nem lehet figyelmet érdemlőkre és figyelmet nem érdemlőkre osztani, mert minden úgynevezett csekély kis tény bizonyos körülmények között nagy horderejűvé válhat.

Ha az embereknek nincsenek nagy hibáik, vagyis olyanok, amelyek mindenkinek szemet szúrnak, akkor vannak kisebbek, kevésbé szembetűnőek. Nincs másként. Meg kell keresni és meg kell találni ezeket a kisebb hibákat, mert veszélyessé válhatnak.

Negyvenhárom elején, ahogy fronthaditanács-tag lett, sietett felvilágosítani Sztálint a frontparancsnok egyelőre „kisebb" hibáiról.

Két hónap múlva visszarendelték erről a frontról, és egy másikra küldték. Mint később megtudta, a frontparancsnok panaszkodott Sztálinnak, és kérte, döntse el, melyikük maradjon a fronton, ő vagy Lvov haditanácstag. Mert ketten, úgy látszik, nem dolgozhatnak együtt.

Csaknem mindez megismétlődött a következő fronton is. Nem találta meg a közös nyelvet a parancsnokával. Nem először történt ez vele. Életében másokkal sem találta meg, igaz, nem is kereste, és nem is gondolta, hogy a közös nyelv keresése is része a rábízott ügynek. Egyszerűen konokul jelentett minden hibát, fogyatékosságot és mulasztást, amit bárkinek a munkájában észrevett. Írogatott egyik-másik személy önző és erkölcsileg kifogásolható tetteiről is. Vagy azokról, amiket ilyeneknek ítélt. Ennek eredményeként öt hónap múlva ismét más frontra került. Ezen a harmadik fronton sem találta meg a közös nyelvet a parancsnokkal, és miután egyszerre vetették fel a leváltás kérdését Sztálinnak, ezúttal egyszerre mindkettőjüket leváltották.

A front, amelyet másfél hónappal ezelőtt kettéosztottak, szám szerint a negyedik volt számára, ez pedig az ötödik. De ő maga jottányit sem változott. Nem hagyta, hogy legyűrjék, nem lett azzá a kegyvesztett emberré, akiért két kegyeltet adnak. Megírt Sztálinnak mindent, aminek megírását kötelességének tartotta, tekintet nélkül a következményekre.

Nem változtatta meg sem az elveit, sem az emberhez való viszonyát. Mindig mindenütt elkülönülten élt és dolgozott a főparancsnoktól. Nem hangolódott össze velük, nem kereste a nyugalmas életet. Alighogy megérkezett, tüstént kinyilvánította, hogy nem kedvez senkinek, és maga sem tart erre igényt.

Azt tartotta, hogy úgy viselkedik, mint ahogy egy olyan embernek kell viselkednie, aki semmiképpen nem veszítette el Sztálin bizalmát, és köteles igazolni ezt a bizalmat mindig és mindenütt, bármibe kerüljön is.

De minél tovább tartott a háború, valahogy annál rosszabbul alakultak a dolgai. Nem egészen értette, voltaképpen miért is van ez így, de úgy vélte, nyilván azért, mert Sztálin már nem érti meg őt. De miért nem érti meg? Miért van az, hogy a háború elején, a legnehezebb napokban, amikor még rosszul mentek a

dolgok, hasonlíthatatlanul rosszabbul, úgy látszott, mégis megállta a helyét? Most pedig, amikor minden hiányosság ellenére a dolgok sokkal jobban mennek, mint azelőtt, most már nem állná meg, rosszabb lett azóta? Miért? Vagy mindaz, amit csinált, amit azelőtt olyan szükségesnek tartottak, most, ha ugyan még szükséges is, de már nem annyira? Mi az oka, hogy a mulasztásokról és szervezetlenségről küldött jelentéseinek egyre kevesebb figyelmet szentelnek? Mikor, hol és mivel kezdődött ez?

Most, ahogy visszaemlékezett mindarra, ami a másfél év alatt történt vele, túlságosan is jól megértette, milyen nagy veszélyt rejthet számára a Sztálinnak írt jelentés, a frontparancsnok és ráadásul a három hadseregparancsnok közül az egyik leváltásának javaslatával.

Mint olyan ember, aki szinte soha senkiben nem bízott egészen, lelkében most senkivel meg nem osztható tragédiát hordozott, mivel nem értette, hogy az utóbbi időben Sztálin miért érti meg őt kevésbé, mint azelőtt. És miért hisz jobban, mint bármikor, azoknak az embereknek, akik minden győzelmük és katonai szakértelmük mellett is a politikában hozzá, Lvovhoz mérten, kezdők.

Miért? Mi változott meg?

Milyen egyszerű lenne most meghátrálni! Milyen csábító erő rejlik a megbékélésben a változott körülményekkel. Milyen könnyű önigazolás: nem hisz, hát ne higgyen; nem veszi figyelembe, ne vegye!

Megvetést érzett azok iránt, akiknek az ilyen gondolatok minden egyébnél fontosabbak. Ahogy mindezt elgondolta, közelebb húzta magához a jegyzettömböt, feltette a szemüvegét, fogta a ceruzát, és erélyes, nagy betűivel felírta a lap tetejére: „Sztálin elvtársnak."

Így írt neki mindig, a húszas és a harmincas években és most is. „Sztálin elvtársnak", kereszt- és apai név nélkül. Kereszt- és apai név – ezt mind más, később jött emberek vezették be. Ő megőrizte azoknak a húszas éveknek a szokásait, amikor még csak elkezdett dolgozni Sztálinnal, csak tanulta tőle a munkát, ott mellette.

„Sztálin elvtársnak" – írta oda címnek, és ugyanezt megismételte a szövegben.

„Sztálin elvtárs, szükségesnek tartom, hogy közöljem Önnel..."

Hatodik fejezet

A 332-es lövészezred parancsnoka, Iljin alezredes, a Szovjetunió Hőse, éppen visszatérőben volt az ezredtörzshöz, a hadsereg hadműveleti osztályának egyik őrnagyával; egész nap, reggel óta együtt járták az ezred peremsávját, amely a Pronya folyó mocsaras árterülete mentén húzódott, Mogiljovtól ötven kilométerre. Légvonalban; ha majd támadásra indulunk, természetesen kiderül, hogy hosszabb...

Egész nap gyalogoltak, és most lóháton tértek vissza. Iljin estére két lovat rendelt oda egy lóvezetővel; a balszárnyon levő zászlóalj erdőben állt, s onnan az út az ezredtörzsig áttekinthetetlen volt.

Igaz, hogy a németek a nap folyamán egy-két ágyúból zavarótüzet nyitottak. De az ezredben az egyhónapos védelem után már tudták, hogy mikor és melyik terepszakaszt lövik a leggyakrabban. A többi a véletlen dolga.

Borús, de meleg idő volt, estefelé egy kis futó eső elverte az út porát, és az egész napi vesződség után jólesett a gyors járású, belovagolt lovon hazafelé tartani. Télen, amikor ezredparancsnok lett, Iljin tüstént kicseréltette a gebét, amelyik az elődjéé volt. Ha egyszer a szabályzat lovat ír elő, akkor az jó legyen. Iljin szerette és tudott is lovagolni. Általában nem szerette, ha valamit nem tudott.

Reggel, amikor megtelefonálták, hogy a hadsereg hadműveleti osztályának egyik tisztje az ezredhez látogat, Iljin bosszankodott. Bárhonnan jöjjön is a hadműveleti osztály tisztje – a hadtesttől vagy a hadseregtől –, azt képzeli, hogy segíthet az embernek az ezredet vezetni. A háborúban egyebet se csinálnak, mint folyton egymásnak segítenek. Még ha zavarnak, akkor is azt hiszik, hogy segítenek.

Iljinnek pedig megvolt az a hibája, hogy nem szerette, ha segítenek neki. Az ezredparancsnok amúgy sincs egyedül: van törzse, helyettesei, mindaz a segítség, amit a szabályzat előír. És ha ezenkívül még felülről is állandóan segíteni fogják, megette a fene!

Így gondolta ezt Iljin, aki huszonnégy éves fejjel már ötödik hónapja vezette a lövészezredet. Nem fiatalos hetykeségből gondolkodott így – mivel háromévi háború után már nem érezte fia-

talnak magát –, csak mert tapasztalatból tudta: az ezredparancsnok nem palánk, ha maga meg nem áll a lábán, akkor semmivel meg nem támogatják, kár a fáradságért.

Egy héttel ezelőtt kellemetlenség történt az ezrednél. Addig példásnak tartották őket nemcsak a hadosztálynál, hanem a hadseregnél is, és erre váratlanul egy csekélység miatt megütötték a bokájukat. Egyszeriben rajzani kezdtek az ellenőrök. Honnan mindenünnen nem jöttek! Még a hadtápparancsnok helyettese is eljött. Iljin kimerült ezektől az ellenőrzésektől, de amikor a mai őrnagyot meglátta, megörült, és elvetette a lelkében már-már feltámadó ellenszenvet. A hadsereg hadműveleti osztályáról ezúttal olyan valaki jött, akivel együtt volt a sztálingrádi harcokban, egykori zászlóaljparancsnoka: Szincov. Iljin hallotta, hogy a sebesülése után visszatért, és a hadseregtörzsnél dolgozik, de az ezredeknél még egyszer sem látta. Úgy vélte, hogy a megcsonkított bal keze miatt csak a létszámban szerepel.

Kiderült, hogy éppen ellenkezőleg, Szincov sokat jár a csapatokhoz. De mindig más hadosztályhoz. Ha Zavarzin őrnagy, aki hozzájuk szokott járni, történetesen nem kap sárgaságot, akkor ma sem találkoztak volna.

– Legalább egy jó dolgot csinált, idejében megbetegedett – jegyezte meg Iljin.

– Úgy látom, nem kedveled – jegyezte meg Szincov.

– Általában nem szeretem a magadfajtákat, az ellenőröket.

– Világos – nevetett Szincov –, akik a csatasorban vannak, mind angyalok, a törzsben levők meg boszorkányok, csak éppen nadrágot viselnek. Hagyjuk ezt az örök témát. Legalább az ezredről beszélj, ki van és ki nincs meg azok közül, akiket ismerek.

Ez a reggel elkezdődött beszélgetés még most sem ért véget, amikor már visszatérőben az ezredtörzshöz közeledtek. Egész nap természetesen nemcsak az emlékeikkel foglalkoztak, Iljin megmutatta az ezred peremsávját, Szincov pedig figyelt, ellenőrzött. Hogyan folyik az ellenség peremvonalának megfigyelése, mit figyelnek meg, és hogyan rögzítik? Hogyan teljesítik a két hete kiadott szigorú parancsot a stabil üzemi lövésszámra és az ellenség által megfigyelt területen végzett mozgásra vonatkozóan; vagyis hogy amennyi ember tegnap mutatkozott, ugyanannyi mutatkozzék holnap is, ugyanakkor és ugyanott. Valamint hogy ne lőjenek se ritkábban, se gyakrabban, mint tegnap és tegnapelőtt.

Ez a szigorú parancs már annak a jele, hogy küszöbön áll a támadás megindítása. A mögöttes területen folyik az előkészítés, a peremsávnak viszont ugyanúgy kell élnie – nem csendesebben és nem hangosabban –, mint addig, nehogy a németek változást észleljenek. Iljin tőle telhetően a legnagyobb pontossággal végrehajtotta a parancsot, és reggel óta remélte, hogy Szincov semmiféle mulasztást nem fedez fel. Így is lett, és azért maradt idejük, hogy más témákról beszélgessenek: a zászlóaljaknál is, meg most, amikor visszafelé lovagoltak. A lóvezető húsz lépéssel mögöttük poroszkált, és körülöttük alkonyi csend terpeszkedett.

Iljin reggel megfigyelte, hogy Szincov miként boldogul a csonka kezével. A nagyujjának csak az alsó perce maradt meg, a többi négy ujj teljesen hiányzik. Ezeket fekete kesztyűbe bújtatott merev vasujjak pótolják. Talán nem is vasból vannak, de kínos megkérdezni: miből? A nagyujj csonkjával szorítja a kesztyűhöz a villát, úgy eszik. És ezzel a csonkkal nyitja ki a térképtáskát, amikor a térképet előveszi.

Iljin reggel, a kezere célozva, megkérdezte:

– Lovagolni tudsz?

– Természetesen – felelte Szincov; hirtelenében meg sem értette. Majd amikor megértette, elmosolyodott, és megismételte: – Természetesen.

Iljin lassan hozzászokott és végül már nem is gondolt rá. Csak most, amikor a gázlóhoz értek, pillantott Szincovra: hogyan birkózik meg vele? Semmi baj, megbirkózott, átgázolt lovával a kis folyón.

„Igen, úgy látszik, megszokta" – gondolja Iljin, noha önmagáról nem tudta elképzelni, hogy megszokna egy ilyen idegen kezet. De Szincov megszokta, mintha ennek így kellene lennie. Különben hogyan éljen meg a fronton ilyen kézzel? Másként nem lehet.

– Megszoktad? Nem zavar? – kérdezte hangosan, amikor már átjutottak a folyón. Megérezte, hogy ezt most megkérdezheti.

– Nem mondhatnám, hogy megszoktam... De a munkában nemigen zavar. Ámbár amikor a hadseregparancsnok nyomására odavettek a hadműveleti osztályra, nem örültek. A legelső napon rosszkor léptem be, és meghallottam: „Nyakunkba varrták, most aztán az ollójával majd elszaggatja a térképeket." Azóta igyekszem, nem szaggatom.

– És a munkátok? Kedvedre való vagy sem?

– Mást nem kínáltak – mondta Szincov. – Egy hónapig hadakoztam a felmentési igazolvány ellen, egy hónapig könyörögtem, hogy engedjenek ki a frontra. Ezek után csak megköszönhettem, akárhova tettek! Te talán azt hiszed, hogy a hadműveleti osztály amolyan tizedrangú dolog, nélküle is meglennél? Kiadod a parancsot, és gyerünk!

– Már hogy lehetnék nélkületek? Nélkületek, ha akarnék, se tehetnék most egy lépést se! Köszönöm, hogy eszembe juttattad! – mosolyodott el Iljin.

– Hát persze! Ha már egyszer ez a dolgom, meg kell mutatnom, hogy szükség van rám!

– Szükségesnek szükségesek vagytok. Csak az a kérdés: hol, mikor és meddig? De némelykor a nyakunkon ültök, amikor pedig semmi szükség nincs rá!

– Addig ülünk, ameddig parancsolják. Azt hiszed, a nyakán ülni olyannak, mint te vagy, könnyű kenyér? És még nálad roszszabbak is vannak.

– Mennyiben vagyok én rossz?

– Annyiban, hogy nyilván így szereted: megparancsolták, teljesítetted, jelented. De hogy ott legyünk, amikor teljesíted, azt nem szereted. És hogy a megkerüléseddel jelentsük, miként mennek a dolgok, azt ugye szintén nem szereted? Ennyiben vagy rossz. Mi jó van benned a mi szempontunkból?

Szincov olyan komolyan kezdte, hogy Iljin először nem vette észre a gúnyt. De aztán megértette, és elmosolyodott:

– És jók is akadnak?

– Akadnak jók is – felelte ugyanazon a hangon Szincov. – Az ilyen, ahogy megkapja a parancsot, azt nézi, hol vannak a segítők, akik bátorítják, és kijavítják a helyzeteket. Hol vannak, s ha nincsenek, mikor jönnek? Lám, minekünk ez a jó ember! Itt tanácsot is adhatunk, és kifejthetjük hadműveleti képességeinket, aztán jelenthetjük, hogy segítettünk és biztosítottuk. Az ilyen emberrel van hol kitűnnünk. De veled? Egy frászt!

– Valóban így nézik ezt nálatok?

– Különféleképpen nézik különféle emberek. De hát ti is különfélék vagytok. Vannak köztetek olyanok is, hogy ha nem adsz mankót nekik, lesántulnak. Ha nem ellenőrzöd a jelentését, hazudik. Nincs ilyen?

– Törzsfőnöknek eljönnél hozzám? – kérdezte hirtelen Iljin.

– Eddig azt hittem, hogy van törzsfőnököd.

– Van. De válaszolj. Ha üresedés lenne?

– Ha lenne... – felelte mérgesen Szincov. – Majd ha lesz, akkor beszélünk róla.

– Akkor már késő lesz. Én itt leszek, te meg ott...

– No, hát eljönnék. – Szincov megállította a lovát. – Hát aztán? Mért kérdezed?

– Szeretnék veled együtt szolgálni.

– Tételezzük fel, hogy én is szeretnék. Régen elmentem volna a hadműveleti osztálytól, de a beteg kezemmel odatolakodni valakihez kínos. Csakhogy nem látom értelmét a beszélgetésünknek. Nem szép ilyesmiről beszélni, amikor a törzsfőnök él.

– Mért nem szép? A golyó elé lökdösöm talán? Bejelentette, hogy el akar menni, a hadosztályparancsnoktól tudom.

– És mért akar elmenni? – kérdezte Szincov. – Hivatásos tiszt, érzésem szerint értelmes ember, és már benne van a korban. Talán nyakaskodsz vele?

– Nem nyakaskodom – felelte Iljin –, de hogy nyakas vagyok, az igaz. Tudod, az egész így alakult: amikor Tumanjan elment az ezredtől, mivel törzsfőnök lett a hadosztálynál, mi ketten ott maradtunk, én meg ez a Naszonov. Én mint csapatparancsnokhelyettes, ő mint törzsfőnök. Ő hivatásos katona, rangja szerint már alezredes, én pedig őrnagy és egyszerű tiszt, az ezredben nőttem ki magam. Arra számított, hogy őt nevezik ki ezredparancsnokká, és engem neveztek ki. Én nem áskálódtam ellene, de ha már engem neveztek ki, akkor én parancsolok, és ő engedelmeskedik. Tapasztalt ember, de nehézkes. Ráadásul nem fért a fejébe, miért Iljin és nem én? Ettől a gondolattól aztán teljesen megállt az esze kereke. Most már eldöntött dolog, hogy elmegy. Lehetséges, hogy a mi hadosztályunkhoz, hadtáphelyettesnek. Mi ketten pedig, ha te eljössz hozzám, úgy megdolgozzuk az ezredet, hogy a legjobb lesz az egész hadseregben!

Iljinből őszintén feltört az a fiatalos, hetyke, huszonnégy éves hév, ami mégiscsak megvolt benne, ha érett embernek érezte is magát.

Szincov mosolygott.

– Vagy talán ha csapathoz kérezkedem, magasabb beosztást adnak, mint amit te ígérsz? Mégiscsak egy évet töltöttem a hadműveleti osztályon!

De Iljin nem vette észre a gúnyos mosolyt, és sietve, hévvel mondta:

– Ha nagyobb feladatra küldenek, eredj, megértelek!

– Tréfáltam. Miféle nagyobb feladatról lehet itt szó? A háborúban egyszerre mindent úgysem sajátíthatsz el: amíg egyfajta tapasztalatot megszerzel, a másikat elveszíted. Ellenkezőleg, örülök a szavaidnak.

– Ha visszamész, említsd meg a beszélgetésünket a hadosztályparancsnoknak. Rokonian. Mégiscsak a sógorod.

– Régen volt az, elfeledtük, eltemettük – mondta Szincov.

– No és aztán? Azért csak barátok maradtatok? És nem arról van szó, hogy a peremvonalból a mögöttes területre, hanem megfordítva.

– Megemlítem, ha a helyzet megengedi – ígérte Szincov.

– Hogy van a... – Iljin Tányára gondolva, már majdnem azt mondta: „a feleséged", de elharapta a szót. Mi minden nem történhet a háborúban! Akkor, Sztálingrádban, össze akartak házasodni, de meglehet, hogy azóta másként fordult. – Hogy van a te Tatyánád?

– Még márciusban elhagyta a frontot. Kislányt szült.

– Szóval nem vesztegettétek az időt! – mondta ügyetlenül Iljin, és elpirult, ahogy rádöbbent a saját tapintatlanságára.

De Szincov észre se vette a szavai tapintatlanságát. Mindaz, ami Tánya elutazása előtt volt és azóta van, annyira bonyolult, hogy ha őszintén el akarná mondani Iljinnek, hosszú magyarázkodásra lenne szükség.

– Hát te, hogy s mint?

– Csak nézdegélek. Többre nincs időm – felelte Iljin. – Ilyen a szolgálat, az ezred. A háború után majd kárpótolom magam mindenért, az egész háborúért egyszerre.

Néhány percig szótlanul lovagoltak az erdőszélen, a korán kizöldült dús lombok alatt. Langyos, esős tavasz volt, s az erdő zöldje sűrűbb, mint máskor ebben az időben.

– Negyvenegy júliusában ezeken a helyeken át jöttünk ki Szerpilinnel a bekerítésből. – Szincov egyre az erdőszélt figyelte. – Amikor most ott jártunk a második zászlóaljnál, ahol a patak a vízmosásban folyik, úgy rémlett, hogy éppen ezen a vízmosáson át mentünk akkor a kricsevi országút felé.

– És mi hírlik nálatok a hadseregparancsnokról, visszajön, engedi az egészsége? – kérdezte Iljin. Kérdéséből az emberi részvét mellett kiérződött az egyszerű katonáknak az a fent végbemenő esetleges változások iránti közönye, amely természetszerűen, aka-

ratlanul támad a hadsereg főparancsnokságával történő találkozásaik ritkaságánál, s a közte és köztük levő távolságnál fogva.

– Úgy hírlik, visszajön. Eddig még nem volt semmiféle más szóbeszéd.

– Ha visszajön, most majd ismerős helyeken támad, ez jó – mondta Iljin, és leküzdötte a vágyát, hogy megkérdezze, mégis mikor kezdődik mindez.

De Szincov úgysem felelhetett volna erre, még ha tudta volna is: ilyen dolgokról nem beszél az ember. Különben is világos, hogy a támadás megindítása már nincs messze. Iljin már sokszor eltervezte magában, hogy hogyan is lesz. Nagyon valószínű, hogy a hadosztályukat, miután már annyit állt a peremvonalban, az utolsó pillanatban leváltják, és a második lépcsőbe teszik. Volt már így, de Iljin gondolni sem akart erre. Az ő terve más volt: a frontot jobbról és balról más csapatokkal megerősítik, hadosztályuk az áttörés élén lesz, az ő ezrede pedig első lépcsőben.

– Huszonhetedikére virradó éjjel törtünk ki Mogiljovból a Dnyeperen át, harmincadikán pedig mindenki, aki életben maradt, már itt volt – emlékezett Szincov ismét a múltra.

– Megfordítva sem lenne rossz: három nap alatt innen Mogiljovig – mondta Iljin. – De amíg a Dnyeperhez elérsz, egyik vízi akadály a másikat éri. És szinte nevetséges: mindnek női neve van: Pronya, Bászja, Froszja, Maruszja.

Szincov elmosolyodott: Froszja és Maruszja, ilyen nevű folyók nincsenek arrafelé, de Pronya és Bászja valóban van, és az erőszakos átkelés rajtuk ismételten szerepelt az előzetes tervekben, amelyeket jól meghánytak-vetettek a hadműveleti osztályon.

Egymás mellett lovagoltak, és egymásra gondoltak. Iljin azon töprengett, hogy Szincov miért nem akart a Tatyánájáról beszélni. Elment, és szült. Többet egy szót se mondott. Talán összeküllönböztek? Hallgat, kemény jellem. De hát enélkül fél kézzel visszakerült volna-e a frontra? Azt mondta, hogy három napra küldték a hadosztályhoz, mindegyik ezredhez egy-egy napra. Magánál kell tartania éjszakára, és reggel elirányítani a szomszédhoz. Meghál, és közben majd beszélgetnek. Hacsak váratlanul be nem toppan valaki, mint a múlt héten a fronthaditanács-tag.

Visszagondolt erre az esetre, amely mind az ő, mind pedig az ezrede számára nagy kellemetlenségekkel végződött, és a homlokát ráncolta, mintha a foga fájna. Sírni tudott volna, hogy éppen nála, nemcsak a hadosztály, de az egész hadtest legjobb ezredénél,

nála, aki megszokta, hogy kérdőre vonás nélkül éljen, az egyik századánál, mintha minden összeesküdött volna ellene: a századparancsnok megbetegedett, a szolgálatvezető lazsált, és a harcbiztosítók nem kaptak enni. Szégyen nemcsak az ezredre, de az egész hadosztályra. A fronthaditanács-tag kellett hozzá, hogy mindezt kibányássza!

Iljin Szincovra sandított, és ezt gondolta: „Vajon tud-e róla vagy sem?"

– Eljutott hozzád a hír, hogy mi történt nálunk?

– Eljutott.

– Én meg azt hittem, hogy nem jutott el, azért nem kérdezed.

– Miért kérdezném? Egy jó ezredparancsnoknál olyan a felsülés, mint az eltévedt golyó. Mi célja kérdezni, honnan és miért? Azért hasonlítható az eltévedt golyóhoz.

– A jó ezredparancsnokot illetően még meggondolják – mondta keserűen Iljin. – Azelőtt jónak tartottak, de lehet, hogy megváltoztatják a véleményüket.

– Ha megváltoztatták volna, nem hagytak volna meg az ezred élén. Jónak tartanak, ha egyszer itthagytak.

– Elhiszed-e – kérdezte Iljin –, amikor mindez kisült, két éjszaka egyáltalán nem aludtam? Azon töprengtem: hogyan történhetett?

– Miért ne hinném? Ha megtudtad, hogy a katonák étlenszomjan ülnek ott, ezért illik is nem aludni. Annál is inkább, mert bizonyára nem egyedül gyötrődtél. A beosztottjaidat se hagytad aludni?

– Nem ám!

– Gondoltam – mondta Szincov. – Azt hiszed, nem emlékszem rád? Emlékszem.

Iljin bólintott. Tudta, hogy a beosztottjainak nem könnyű vele, sőt némelyek azt tartották, hogy nehéz. Büszke volt rá, hogy így vélekedtek róla, a szigorúsága elismerésének vette.

Szincov szavai ugyan sértették a hiúságát, de nyíltságukkal tetszettek neki. Jó lesz, ha Szincov valóban eljön hozzá törzsfőnöknek. A hajthatatlan beosztottaktól, akik nem adják be a derekukat, nem félt. Azoktól félt, akik beadják. Aki meghajlik előtted, az a baj előtt is meghajlik. Amikor ezredparancsnok lett, a legnyakasabb zászlóaljparancsnokát, Csugunovot azonnal kinevezte a maga helyére parancsnokhelyettessé. Mert noha sokat szidta még Sztálingrádban, amikor Csugunov századparancsnok volt,

de tudta, hogy a németekkel szemben még nyakasabb, mint a feletteseivel.

„Vajon mért kapta a negyedik kitüntetést? – gondolta Iljin Szincovra pillantva: mindig megfigyelte, hogy kinek hány rendjele van. – Sztálingrádnál kettővel jött a zászlóaljhoz. A harmadik kitüntetés parancsban volt, egy tábornok fogságba ejtéséért. A negyedik vajon honnan került?"

– Mikor kaptad a Csillagot?

– Télen – felelte Szincov, és valamiért elmosolyodott.

– Min derülsz? – kérdezte Iljin.

– Csak úgy. Még csak nem is fénylett, aztán maga hullott le az égről. Emlékszel, a Szljugyankán februárban elfoglaltunk egy hídfőállást, de kiszélesíteni nem tudtuk?

– Emlékszem.

– Elküldtek a kétszázkettes hadosztályhoz – úgy tudták, már harmadik napja támad –, hogy személyesen ellenőrizzem, hol a peremvonal. Hason csúszva ellenőriztem. És tüstént jelentésre mentem a törzsfőnökhöz, a mi Bojkónkhoz. Az én jelentésem szerint: ahol voltak, ott is maradtak. Szerinte pedig – a többi adat alapján – annyit nyomultak előre, amennyire parancsot kaptak. Ilyen esetekben tudjuk, kinek kell hinni: annak, aki a térképen nagyobbat lépett! Felülvizsgálni pedig nem sikerül! Hófúvás, a rádiót nem hallani, a telefonösszeköttetés megszakadt. Bojko azt mondja erre nekem: „Leváltani! Nem hiszem, hogy a peremvonalban járt! A hamis jelentésért hadbíróság elé áll!" És telefonon parancsot ad: „Kössenek össze az ügyésszel!" Jön a törzsparancsnok: „Jöjjön velem!" Az őrszobára visz, rám parancsol, hogy adjam át a pisztolyomat, és leültet a sarokba, a vöröskatonák őrizetére bízva. Ülök egy óráig, ülök kettőig. Jön a parancsnok, kihúzza az asztalfiókot, visszaadja a pisztolyt: „Menjen!" „Hová?" „Az a parancs, hogy adjam vissza a fegyverét, és mondjam meg: menjen vissza a hadműveleti osztályra." És egy hónap múlva a legközelebbi jegyzékben a többiek közt nekem is jutott rendjel. Maga Bojko írta alá a kitüntetési listát.

– Ezzel a rendjellel kért bocsánatot – jegyezte meg Iljin.

– Én is úgy gondoltam. Más mentegetőzést nem hallottam tőle.

– Szóval nálatok is adódik kellemetlen helyzet – mondta Iljin.

– Hallottam, a hadosztályparancsnok úgy nyilatkozott a törzsfőnökről, hogy kíméletlen ember.

– A hazugokkal szemben kíméletlen. Általában erélyes törzs-

főnök. Igazságos és munkaszerető. És erős, mint a bika. Ez is fontos. No meg fiatal. Csak három évvel idősebb nálam. Kilences. Harmincöt éves korában tábornok.

– Jól nekirugaszkodott – mondta Iljin némi örvendező irigységgel, bizonyára tüstént önmagára gondolt, meg arra, hogy ő mikor és hogyan lehet tábornok.

Egymás mellett lovagoltak tovább, és Szincov olykor Iljinre sandított, a kis cingár, hosszú orrú legényre, aki keményen megülte nagy vörös csődörét, amelyről reggel azt mondta, hogy a felderítőktől vette el. Akárhogyan bekötötték is a pofáját, a csődör nyerített, ez alkalmatlanná tette a felderítő szolgálatra!

Szincov most arra gondolt, hogy ezt a lovat Iljin még inkább a nagysága miatt választotta: magasabbnak érzi magát a nyergében. Még mindig bántja, hogy alacsony termetű.

Elnézte Iljint, és arra gondolt, hogy nem is olyan sokáig szolgáltak együtt. Ő a kórház után jött a zászlóaljhoz, január kilencedikén este, a támadás előestéjén, és a sebesülése után, február másodikán reggel átadta Iljinnek a zászlóalját. Az egész ismeretségük: huszonöt nap. Ám ez alatt a huszonöt nap alatt eleget megtudott róla. Különösen emlékezetében maradt az első őszinte beszélgetéseik egyike, amikor Iljin elmondta neki, hogy bár katonai hivatást érzett magában, a hétéves iskola elvégzése után miért nem ment katonaiskolába. Éppen azon a tavaszon halt meg az apja, így nem mehetett el más városba, magára hagyva anyját a három kishúgával. Ott helyben, a kerületi központban kellett beiratkoznia a tanítóképzőbe, és esténként dolgoznia a családra. Amikor végzett és tanítóskodni kezdett, mégis úgy határozott, hogy három év múlva, ha majd behívják, bent marad a hadseregben, örökre. Az élet maga sietett elébe: harminckilenc augusztusában kijött a törvény, hogy nem a huszonkét éveseket sorozzák, hanem a tizenkilenc éveseket; Iljin bevonult, és Tiraszpol alatt már mint törzsőrmester s a hadosztálytörzs írnoka kezdte a háborút. Azután már a háború nem hagyta, hogy az idejét vesztegesse.

Folyt a nagy háború, és a kis Iljin csak ment és ment benne előre. Az elesett törzsfőnök helyébe lépve, önhatalmúlag írnokból zászlóalj-törzsfőnökké lett, még mielőtt a hadnagyi rangot megkapta volna. Majd a sebesült Szincovot helyettesítette a zászlóalj élén. Most is, mint az első alkalommal, előbb töltötte be ezt a tisztet, aztán erősítették meg benne: alhadnagyból mindjárt főhadnaggyá nevezték ki, a régebbi, elheverő felterjesztést átugor-

va. A kurszki ívnél már zászlóaljparancsnok volt, A harcok első napján átengedte maga felett a német harckocsikat, de a gyalogságot nem engedte át. Akárhányszor visszatértek, akárhogy is „kivasalták", nem búját elő, nem futott el, ott maradt. Amikor megint támadott a német gyalogság, ismét: tűz a gyalogságra! Így ment ez négyszer egymás után. Éjszakáig, amíg oda nem kúsztak hozzá az ezredtől a paranccsal: aki él, visszavonulhat!

Ezt aztán megírták a front- meg a hadseregújságban is. És a zászlóaljban egyszerre mindjárt négyen kapták meg a Szovjetunió Hőse címet: három halott és egy élő: Iljin. Egyszerre lett Hős és százados. És három hónap múlva Tumanjan magához vette helyettesnek. És aztán télen ott maradt ezredparancsnoknak Tumanjan helyett – ekkor már őrnagy! A legutóbbi, májusi parancsban pedig: alezredes.

Gyorsan haladt előre, de aligha adtak neki bármit is azon felül, amit megérdemelt. Az a körülmény, hogy a Szovjetunió Hőse, természetesen szerepet játszott az előléptetésben. De hát hogy van ez háborúban? Ha önmaga ugyan Hős, de parancsnoknak gyenge, pusztán azért, mert Hős, nem léptetik elő. Hogy megbüntessék, az némelykor eszükbe jut. De hogy előléptessék, azt nem! Nekik is többe van.

Szincov irigység nélkül gondolt Iljinre. Olyasmin ment keresztül a háborúban, hogy nem sajnálta tőle sem az ezredet, sem az alezredesi rangot, sem a Csillagot a mellén. Mindent megadtak neki, és helyesen tették. Ha valamiben szerencséje volt Iljinnek a háború folyamán, akkor ebben az egyben: nemcsak hogy élt, de egyszer sem sebesült meg. Az egész háború alatt csak a háború foglalkoztatta, semmi mással nem töltötte az idejét. Sem átszervezéssel, sem a hátországban való üldögéléssel, sem kórházzal. Így élte át a három évet, egyetlen karcolás nélkül, nem úgy, mint ő, Phű, nehogy elkiabáljam!

Folyik a háború. S az emberek vagy elpusztulnak, vagy feljebb jutnak, mint Iljin. „Ámbár van az úgy, hogy a háborúban az emberek nem jutnak előbbre. Bár hajtja őket a háború, mennek előre, de a tekintetük a múltba néz" – gondolta ajkát bigygyesztve Szincov, és hirtelen megkérdezte:

– Még nem töltötted be a huszonötöt?

– Attól függ, hogy kinek – felelte Iljin. – Másoknak úgy számít: tizenkilencben születtem, tehát huszonöt éves vagyok. Magamnak csak huszonnégyet számítok. Még öt hónapig fiatalon akarok élni!

Mosolygott, de szavaiból kiérződött, hogy komolyan mondja. Bizonyára számadást végzett: mit ért el és mit nem, és talán lehetséges, hogy féltékenyen gondolt arra, vajon nincs-e a hadseregükben fiatalabb ezredparancsnok nála? Ámbár úgy látszott, nincs. Volt egy a kétszázkettes hadosztálynál, de az elesett a télen, azokban a téli harcokban a Szljugyankán.

„Becsvágyó, és tisztában van a maga értékével. De ettől még rendes ember" – gondolta Szincov, és eszébe jutott egy eset Sztálingrádnál, amely jelentéktelennek tűnt, de Iljinnel kapcsolatban sok mindent megmagyarázott.

Egyszer, már a harcok vége felé, amikor egy pincét foglaltak el parancsnoki állásnak, ahol azelőtt a német hadosztálytörzs helyezkedett el, amikor belépett, hallotta, hogy Iljin hangosan olvassa azoknak a papíroknak egyikét, amelyek mindenütt özönével maradtak a németek után: az asztalokon meg az asztalok alatt. Amennyire meg tudta ítélni, elég folyékonyan olvasta, nem botladozott a nyelve.

– Szóval tudsz németül? – kérdezte Szincov. – Eddig miért titkoltad?

– Ezt nevezed tudásnak? Csak érdekelt, hogy el tudom-e olvasni. Minálunk Balasovban sok Volga-vidéki német élt, a tanítóképzőben is velük együtt tanultam. Figyeltem a nyelvüket...

Ebben benne volt az egész Iljin, az egész jelleme. Ribocskin az ötven szónyi tudásával már a foglyok kihallgatásánál tolmácskodott. De Iljin – ő nem! Sokkal többet tudott Ribocskinnál, de ezt egyszer sem említette. Nem kívánt pirulni sem a németek, sem a mieink előtt a gyenge nyelvtudása miatt. Csendben viszont a német okmányokat olvasgatta, a tudását ellenőrizte.

– Amióta nem találkoztunk, előbbre haladtál a német nyelvben? – kérdezte Szincov, ahogy erre visszaemlékezett.

– *Nicht so gut* – mondta Iljin elég folyékonyan –, *aber ein bischen besser, als in der alten Zeit, nach Stalingrad!* – és nevetett rajta, hogy milyen jól pereg a nyelve. – Ha Németországba bevonulunk, jó hasznát veszem. Amióta ismét összehozott a sors Zavalisinnal, tőle tanulok, szakítunk rá időt.

– Minek a számlájára? Az alváséra? – mosolygott Szincov.

Iljin bólintott. Kérdezni se kellett volna. Mi másnak a számlájára szakíthatna időt az ezredparancsnok és a politikai helyettes? Ezekben a tisztségekben a rendes embereknek kevés szabad idejük akad.

Ha már Zavalisinról esett szó, Iljin elmondta, hogy a politikai helyettest kis híján megint elvitték a front politikai részlegének hetedik osztályára, mint akkor, Sztálingrád után. Alig tudta kivédeni.

Ezt a hírt Zavalisinról Szincov még nem tudta. Akkor, a németek kapitulációja után, két hónapra elvitték a foglyokkal kapcsolatos munkára, de sikerült kiharcolnia, hogy visszatérhessen az egységéhez. Sőt előléptetéssel. Mint zászlóaljpolitikai helyettes ment el a hetedik osztályhoz, és ezredpolitikai helyettesként jött vissza.

– Reszkettem, hogy elveszik tőlem – mondta Iljin; úgy beszélt Zavalisinról, mint a tulajdonáról, amit el nem vehetnek tőle. – Úgy igyekszem, hogy senkihez se vonzódjak, de hozzá igen.

Hogy Iljin iparkodik senkihez sem vonzódni, azt Szincov már észrevette. A hadműveleti osztály tisztjének minőségében elég gyakran megfordult a különböző alakulatoknál, parancsnokoknál, és meg tudta különböztetni a tüntető rokonszenvet, amellyel a gyenge és rossz megfigyelő parancsnokoknak szoktak kedvére tenni – a sietve elrikkantott „igenis"-eket, „értettem"-eket, „meglesz"-eket –, attól a valóságos feszültségtől, amely a valóban szigorú és a dolgát jól ismerő parancsnokkal szemben megnyilvánul a beosztottak részéről.

Iljin ezredében nemcsak igyekeztek. Nála azt tették, amit parancsoltak; és ugyanazt a parancsot kétszer sem ismételni, sem meghallgatni nem szokták. Ez érződött Iljin viselkedésén meg az alárendeltjein is, de még azon is, ahogy a lóvezetője most a kezdeti huszonöt lépés távolságot egész úton nem szegte meg.

„És huszonnégy éves vagy..." – gondolta Szincov Iljinről, majd hirtelen megkérdezte:

– Hány évesek most a húgaid?

– A legidősebb tizenkilenc, a középső tizenhét, a legkisebb tizenhat. Szépek a húgocskáim. Én apámra ütöttem, ők anyámra. Csak félek, hogy a vőlegényüket elviszi a háború. Ilyen háború után aligha adom férjhez mind a három húgomat!

– Bizony aligha – helyeselt Szincov.

– És tudod-e, hogy anyám most hány éves? – mondta Iljin. – Negyvenhárom. Tizenkilenc éves korában szült engem. És harmincöt éves korában megözvegyült. Negyvenegyben Tiraszpolba, a tényleges szolgálatba levelet írt nekem, áldásomat kérte a második házasságához.

– Mi az, hogy az áldásodat? – kérdezte Szincov.

– Ha értésére adtam volna, hogy ellenzem, nem ment volna férjhez.

– Megáldottad?

– Természetesen. Negyvenéves volt csak. Ismertem azt az embert... Májusban gratuláltam anyámnak az új férjéhez, szeptemberben pedig, amikor megírtam neki, hogy kijöttünk a bekerítésből, ezt a választ kaptam: „Köszönöm, hogy legalább te megkerültél. Fjodor Ivanovics elesett, megjött a hivatalos értesítés." Harminckilencben, amikor tényleges szolgálatra bevonultam, még fiatal volt és szép. Azóta nem láttam. Noha Sztálingrádnál a közelében voltam. Kétszáz versztára.

– Akkor ezt nem mondtad nekem.

– Minek fájdítsam feleslegesen a szívemet? Ki adott volna nekem akkor szabadságot? A múlt héten írtam a legidősebb húgomnak, ő a postán dolgozik: ha a törvény szerint még nem hívnak be, jelentkezz önként híradósnak. Ha kijössz a frontra, férjhez adlak. Csakis itt lehet... Mit nevetsz? Azt hiszed, sokan nem csupán ezért igyekeznek a frontra? Én semmi rosszat se látok benne, ha emellett becsülettel szolgálnak.

– Ide figyelj, Nyikolaj, teneked igazán semmiféle kapcsolatod nem volt a fronton?

– Ami volt, az elmúlt – felelte Iljin. – Most már nincs a múlt nyár óta, amikor újra harcolni kezdtünk. És te mit akartál: lányt? Vagy fiút?

– Tánya lányt akart.

– Miért lányt?

– Nem tudom. – Szincov vállat vont. – Nem magyarázta meg.

– Szerintem pedig jobb a fiú – mondta Iljin. – A háború után úgyis több nő lesz a kelleténél.

Közben maga is mosolygott a saját szavain.

– Megszokásból mindent a háborúhoz mérünk, hogy több férfi... Pedig akkorra már, amire a lányotok felnő, minden úgy lesz, mint a háború előtt...

Szincov csak szótlanul bólintott feleletül, és visszaemlékezett, hogyan búcsúztak el egymástól Tányával a hadsereg autójavító műhelye előtt. Onnan kellett egy-két óra múlva indulnia a Moszkvába küldött teherautónak pótalkatrészekért. Megígérték, hogy Tányát a vezetőfülkébe ültetik, de Szincov nem várhatta meg, amíg elindult, vissza kellett térnie a feladataihoz. Tánya ott ma-

radt, a teherautóra várva, ő pedig beült a Willisbe, és elrobogott. Tánya lányt akart, neki pedig mindegy volt, ami lesz, az lesz, csak Tányának ne történjék baja. Aggódott érte, különösen amióta túlságosan megszorította a derékszíját, nehogy észrevegyék a terhességét.

Különös volt mindez: ahogy Tánya kezdetben semmiképpen sem akart gyereket, és haragudott rá, amikor hirtelen úgy vette észre, hogy nem vigyázott. Majd, miután egy hónapig nem látták egymást, egyszerre csak nyugodtan kijelentette: ha így alakult, hát megszülöm!

Amikor bűntudatosan mentegetőzött, hogy nem vigyázott rá, Tánya megrázta a fejét: „Milyen csacsi vagy! Hát nem érted, mennyire hálás vagyok neked ezért? Asszony akarok lenni, mint a többi... Hát nem érted?" Majd azon az éjszakán, amelyet sikerült együtt tölteniük, mert minden jól alakult: Szincov két fedezéktársának egyike kiment a peremsávba, a másik pedig elvonult valahová éjszakára, reggelig ostobaságokat suttogott neki: „Hiszen gyengéd vagyok, jó vagyok, nő vagyok" – mintha bizony anélkül nem is tudta volna, hogy nő, hogy gyengéd és jó. Mint a legnagyobb titkot, úgy súgta a fülébe: „Amióta megtudtam, többé egy csepp vodkát sem iszom, egyetlen cigarettát sem szívok el életemben. Tán azt hiszed, nem veszem észre, hogy a hangom rekedt lett, hogy eldurvultam, és káromkodni is megtanultam!"

Majd a kérdésre válaszolva, amely kezdettől fogva ott izzott Szincov szívében, így szólt: „Megszülöm, elviszem és otthagyom anyámnál, aztán visszajövök hozzád!"

– Csak előbb szülj meg – mondta Szincov. – Talán addigra véget is ér a háború.

– Nem ér véget – ellenkezett Tánya. – Én ismerem magam, nem bírom ki, hogy te itt legyél, én pedig ott. Ha mind a ketten ott volnánk, az más...

– Miért beszélsz ostobaságokat? – mérgeskedett Szincov. – Hogyan lehetnénk ott mind a ketten? De te most ott lehetsz. Ki megy ki a frontra egy csecsemő mellől? Ezt semmiféle törvény nem írja elő...

– Inkább hallgatnál arról, hogy mit ír elő és mit nem – mondta Tánya.

Szincov megértette, hogy a kezére céloz. Azt is megértette, hogy annyira belefáradt a háborúba, hogy boldog lenne, ha ő

most szintén elutazhatna vele együtt. Mondani persze nem mondja, és önmagát illetően úgy fogja fel, hogy csak szabadságot kapott a fronttól.

Sokáig nem tudott magához térni, annyira meglepte Tányának ez az újfajta szemlélete. Mintha valami váratlan esemény mindent a visszájára fordított volna benne. Azelőtt a világért sem akart volna gyereket, gyakran mondogatta: „Nem akarok!" Durván beszélt, a múlt évi taskenti utazására emlékezve azt mondta: „A hátországban most tenger sok nő van, férfi meg alig, azt akarod, hogy lekopjak rólad? Azt hiszed, nincsenek köztük olyanok, szegénykék, akik arról álmodnak, hogy legalább itt a fronton asszonyok legyenek? Itt legalább rájuk néz valaki. De ott még csak olyan sincs, aki rájuk nézzen!" Ugyanazt mondta, amit ma Iljin a húgaival kapcsolatban.

Amikor a múlt év júniusában visszatért, a tífusz, a kórház és a négyhónapi hátországi élet után, soványan és rövidre nyírt hajjal itt ült, ki nem véve szájából a maga sodorta cigarettát, és valahogy másként beszélt, mint azelőtt, durvábban, szókimondóbban, erőltetett hangon, nehogy elárulja a gyengeségét, Szincov úgy érezte, hogy az egész lénye olyan, mint a hegesedő, gyógyulatlan seb.

Itt a fronton tengernyi emberi bánatot látott, beletörődött, megszokta. De ott a hátországban nem bírta elviselni, hogy milyen nehezen élnek az emberek. Sajnálta őket, haragudott, amiért lehetetlen segíteni, és ezért gorombáskodott. Elsősorban vele.

Dühösködött, amiért túl ritkán találkoznak: hogy nem maradhat ott nála, s hogy Szincov nem jöhet hozzá. És bár mindent megtett ezért, amit csak tudott, mégis mintha más-más városban éltek volna. Anélkül, hogy az ember másokra ne gondolna, a fronton nincs boldogság. Még egy éjszakára sem. A fronton mindig rövid a boldogság, mindenre szemet kell hunyni, mert másoknak még ez sincs! És a továbbiakban sem szabad megfeledkezni arról, hogy mit lehet és mit nem, ha mások szemében ember akarsz maradni.

Egy ízben, amikor megijedt, hogy teherben van, szidta magát, hogy ez nem más, mint szökés a háborúból, és még ki tudja, mitől... Nem lehetett más belátásra bírni, amíg csak meg nem állapította, hogy elmúlt a veszély. Amikor aztán megállapította, fáradtan és keserűen, könnyek közt súgta neki: „Biztosan a tífu-

szom miatt nem maradtam úgy. Olyan nyápic lettem, hogy most már gyereket szülni se tudok."

De aztán mégiscsak gondolt rá, és őt is emlékeztette. Dühösen mondogatta: „Mi az, el akarsz kergetni a háborúból?"

Némelykor csakugyan szerette volna elkergetni a háborúból. Hogy csak Tánya aggódjon őérte, és neki ne kelljen aggódnia.

Amikor ő hozta szóba a gyereket, Tánya haragosan közbevágott: „Hallgass! Ha nem tudok szülni, a háború után magunkhoz veszünk egyet." Vagy arra gondolva, hogy talán még megkerül Szincov kislánya, azt magyarázgatta, hogy milyen jó mostoha lesz.

– Neked saját gyerek kell – felelte Szincov.

– Kell, kell, persze hogy kell – helyeselt hirtelen Tánya. – Csak vége legyen a háborúnak. Majd együtt élünk valahol, és minden éjszaka igyekszünk.

Dühös volt a háborúra, és szándékosan bosszantotta Szincovot a durvaságával. De a gyengédség időnként olyan erővel ütött át ezen a durvaságon, hogy a férfi ezért talán még jobban szerette.

– Hagyd már abba ezt a füstölést! – szidta, látván, hogy egymás után sodorja a cigarettákat.

– Abbahagyom... Mihelyt a háború véget ér, másnap abbahagyom, vagy akarod, hogy még aznap abbahagyjam? – kérdezte Tánya, és továbbra is nagyokat szippantott.

– Füstszagú vagy!

– Ne csókolj meg, ha utálsz.

– Dehogy utállak. De nézd csak meg magad, milyen állapotban vagy! Hagyd abba, kérlek! Hiszen neked...

– Ne tartsd számon a betegségeimet, unom! Úgyis tudom, hogy rozoga vagyok. Hagyj a fenébe, minek neked egy ilyen nyavalyás! – dühösködött Tánya. Dühösködött, és nevetett a saját szavain meg a haragján, és tovább szívta maga sodorta cigarettáját.

Némelykor kifakadt:

– Ugyan miféle férj-feleség vagyunk mi? Csak el-eljárogatunk egymáshoz...

Gyötörte ez a természetellenes helyzet, amelyet mint nő, a háborúban elfoglalt. Tudta, hogy Szincov olyannak szerette meg, és szereti továbbra is, amilyenné a háború formálta, de mégis szeretett volna egyszerűen asszony lenni: gyereket foganni és szülni, neki meg magának. Minél jobban lemondott róla, mint lehe-

tetlenről, s minél jobban igyekezett, hogy ne legyen, annál inkább vágyott rá. Talán ezért is fordult meg minden így, egyetlen nap alatt. Nem mintha Tánya mássá lett volna, mint aki volt, hanem mert hirtelen mégiscsak megtörtént vele az, amit kívánt, de amit nem engedélyezett magának. Amikor mégis megtörtént, akkor ahhoz alkalmazkodott.

A keltezésből ítélve korábban szült, mint ahogy gondolta. Csak éppen odaért, és megszülte a gyermekét. Vagy talán oda se ért... Szincovot aggasztotta a levél bélyegzője: Arisz. Miért nem Taskent, hanem csak Arisz, talán nem ért el Taskentig? Meg a kézírás, amellyel a levél íródott, és hogy ez után a levél után semmit sem kapott tőle.

„Talán mire a hadseregtörzshöz visszatérek, lesz ott valami" – gondolta, és az utat nézte, amely nagy erdőcsücsköt került meg előttük; megkérdezte Iljint:

– Mintha a te törzsedhez közelednénk. Nem a mögött a csücsök mögött van?

– Honnan tudod? Hiszen nem ebből az irányból jöttél hozzám, hanem a hadosztálytól?

– Amikor második hónapja állunk egy helyben – mondta Szincov –, és napról napra ugyanazt a helyzetet jegyezzük fel a térképre, az ember éjjelente a térképről álmodik. Behunyom a szemem, és látom rajta ezt az erdőcsücsköt és mögötte a vízmosás rajzát meg a bekarikázott kis keresztet: a törzsedet. Nem így van?

– Pontosan így – felelte Iljin. – Még öt perc, és ott vagyunk. Majd hirtelen megkérdezte: – Mégis eljössz hozzám törzsfőnöknek, ha üresedés lesz?

Szincov csodálkozva nézett rá. Mindazok után, amiket Iljinnel beszélt, nem várta ezt a kérdést.

– Miért kanyarodtál vissza erre?

– Megütötte a fülemet, hogy éjjel a térképről álmodsz, és azt gondoltam: az ott nálatok mégiscsak tisztább munka. Hátha nem akarod otthagyni?

– Különféle a munkánk. Részletesen elmagyarázhatom neked, ha nem tudod. Habár tudnod kell. Akárhogy is, de ezredparancsnok vagy!

– Bocsáss meg, ha megbántottalak, nem akartam – kérte Iljin.

– Istennél a bocsánat. Én nem vagyok sértődős.

– Vajon a te Tatyánád hogyan vélekednék az ügyről, ha itt

volna? – kérdezte Iljin, akit még mindig bántott, hogy a beszélgetésük így félresiklott.

– Ha itt volna? Nem tudom – felelte Szincov. – Aggódom érte. Arról, hogy megszült, gyorsan megkaptam a hírt, tizenhat nap alatt. De azóta huszonhatodik napja már egy szót sem. Az egészsége nem a legjobb: súlyos tífusza volt, csaknem belehalt. Azt megelőzően meg súlyosan megsebesült: haslövést kapott, és akkor is csaknem meghalt...

– Ne félj – biztatta Iljin –, mi, kistermetűek, szívósak vagyunk. Nézd, alig van súlyom: csak a csont meg a porcok. És reggelente a kétpudos súlyzót tízszer feldobom és elkapom.

– Köszönöm, megnyugtattál... Most már minden világos. Több kérdés nincs – nevetett Szincov azon a katonai leleményességen, ahogy Iljin habozás nélkül önmagát hozta fel példának.

– Kuzmin, vegye át a lovakat! – kiáltotta Iljin a lóvezetőnek, és könnyedén leugrott a nyeregből.

Hetedik fejezet

Szincov vacsorára és éjszakára ott maradt az ezrednél. Az első, akit megpillantott, Ivan Avgyejevics volt, a sztálingrádi küldönce.

Ivan Avgyejevics szemre alig változott; az idős embereket általában kevésbé változtatja meg a háború, mint a fiatalokat. Csak két kitüntetéssel gazdagodott még ez alatt az idő alatt, és még ezer mérfölddel távolabb került a házától, Alekszandrov Gajtól, ahol a családja lakott.

– Ha messzebb vagyok is, a posta mégis rendesebben jár – mondta, amikor Szincov vacsora előtt mosakodáshoz készült. – Akkor, ott maguknál, egyetlen levelet se kaptam, most pedig írnak, írogatnak.

– És mit írnak?

– Mindig ugyanazt: hogy gyorsan győzzünk! Siettetnek, hogy fejezzük be a háborút, azt hiszik, nekünk nem sürgős.

– Hogyan férnek meg az alezredessel? – kérdezte Szincov, mert emlékezett rá, hogy Ivan Avgyejevics nemigen kedvelte Iljint.

Ivan Avgyejevics szemrehányóan nézett rá: hogy szabad a mostani katonai szolgálatában a volt és a jelenlegi feletteseiről érdeklődni? Majd ha leszerel és hazamegy, akkor kérdezze!

De a szemrehányó tekintet ellenére mégsem tért ki a válasz elől: ha már egyszer megkérdezték, válaszolt.

– Túlságosan önérzetes, és a többiek is mind körülötte. – És szükségesnek tartván, hogy az Iljin iránti érzületét megmagyarázza, hozzátette: – Nem kértem, hogy nála maradhassak, és nem igyekeztem elmenni tőle. Hát így élünk.

Szincov mosakodás előtt levette baljáról a protézist, és Ivan Avgyejevics, miközben a vizet töltötte neki, a fatuskón heverő fekete kesztyűt meg Szincov megnyomorodott kezét nézte. Majd megkérdezte, nem fáj-e, nem töri-e, és Szincov ennek az öreg és vele rokonszenvező embernek azt felelte, amit másnak nem felelt volna: hogy eleinte fájt is meg törte is, de most már kevésbé, csak télen erősen fázik a csonk.

– Micsoda orvostudományunk van nekünk – dünnyögte Ivan Avgyejevics, amikor Szincov a kesztyűt gombolgatta –, ilyen sebesüléssel vissza, harcolni!

Szincov megértette, hogy Ivan Avgyejevics nem az orvostudományon csodálkozik, hanem őrajta: mit keresel a fronton ilyen kézzel? Természetesen azt felelhette volna, mint az orvosi bizottság előtt, hogy a kivétel erősíti a szabályt... De Ivan Avgyejevics a rendet szerette, és nem tisztelte a kivételeket.

– Mit gondol, Ivan Avgyejevics – kérdezte Szincov, miközben belebújt az ingzubbonyába –, vajon az alezredes a találkozásunk tiszteletére először egy butykost?

– Hát hogyne. Még napközben telefonált, hogy készítsük elő.

– Ez jó – mondta Szincov. – Már majdnem azt hittem, hogy itt maguknál szesztilalom van. Nappal a zászlóaljnál egy szó célzás sem esett róla.

– Napközben az egész ezrednek megtiltotta – mondta helyeslően Ivan Avgyejevics. – Csak este engedi meg, amikor már...

Az ezredtörzs egy domb innenső lejtőjén helyezkedett el, egy kis derűs, sűrű fiatal fenyőerdőben. Itt is, mint mindenütt az ezrednél, érződött az a különös tisztaság és rend, amely akkor alakul csak ki, ha a csapatok sokáig vannak védelemben.

A horpadásból egyetlen autónyom húzódott a kiserdő felé, felesleges kacskaringók nélkül. A kiserdőben csak a szükséges ösvényeket taposták ki, s a törzs földkunyhói és sátrai mellett az óvóárkokat füves szegéllyel vették körül.

– Elég száraz itt? – kérdezte Szincov, amint Ivan Avgyejevics-

csel együtt felfelé kapaszkodtak a domboldalra a kis forrástól, amelyhez mosakodni lementek.

– A helyet tekintve száraznak kéne lennie. De kicsit nyirkos. Vagy a tavasz ilyen, vagy ezeknél mindig így van, ki tudja – mondta Ivan Avgyejevics Mogiljov vidékéről olyan hangon, mintha az ő megszokásaitól isten tudja, milyen távol eső és az ő számára érthetetlen föld volna.

Az ezredparancsnok házikója, amelybe Szincov már benézett, mielőtt mosakodni indult, egyik falával a domboldalba volt bevágva, három fala szabadon állt. Ajtaja is volt, meg két ablaka, mint a legvalódibb háznak, s a gerendákat megszámozták, ahogy az ácsok szokták.

– Magatokkal viszitek, vagy mi? – kérdezte Szincov Ivan Avgyejevicstől. – Az utászok számozták meg?

– Dehogy, itt találtuk nem messze, az erdőben, amikor az állást elfoglaltuk. Úgy látszik, a gazdái még a háború előtt szétszedték a házukat, és új helyre vitték át. S az alezredes meglátta.

Szincov bement a házikóba, de Ivan Avgyejevics nem követte, kint maradt. Szincov ismerte ezt a szokását: amíg azt teszi, amit parancsolnak, vagy amit a szolgálata előír, addig szívesen válaszolgat, ha szóba elegyednek vele, és beszédes embernek tűnhetik. De mihelyt a kötelességét teljesítette, nyomban eltűnik, vagy ha nincs hová elmennie, elnémul, mintha megszűnnék létezni a következő parancsig.

Iljin nem volt a házikóban. Ő, ahogy megérkeztek, a törzshöz sietett.

Az ajtótól jobbra-balra, az ablakok előtt, két kecskelábú asztal állt, az egyik kisebb, a másik nagyobb, és mellettük két-két pad. A nagy asztalon el volt készítve a vacsora, újságlapokkal letakarva. A házikó másik fele szép tiszta száldeszkából készült válaszfallal volt elkülönítve, s benne két megvetett tábori ágy állt.

„Kivel lakik itt, a politikai helyettessel?" – gondolta Szincov. S ahogy megfordult, a belépő Zavalisint pillantotta meg, aki egy év alatt annyira meghízott, hogy rá se lehetett ismerni.

– Iljin mindjárt itt lesz – közölte Zavalisin, miután megölelték egymást. – Tovább maradt, hogy aztán már ne kelljen elszakadnia.

– Értem. – Szincov Zavalisinra pillantott, és mosolygott a meglepő változáson.

Némely emberektől várható, hogy megváltoznak, másoknak

meg mintha mindig meg kellene maradniuk olyannak, amilyennek az emlékezetünkben élnek. Ilyen ember volt Szincov számára Zavalisin. De megváltozott! Rendkívüli módon! Még a kerek szemüvege is, amely azelőtt a sovány arcán nagynak tűnt, most a meghízotton kicsinek látszott.

– Mit nevetsz? – Zavalisin mosolygott, de még a mosolya sem volt a régi; azelőtt gyorsan és félénken suhant át a sovány arcán, most pedig a kerek arcon meglassult.

– Be kell vallanom, ezt nem vártam, legkevésbé egy ilyen nyughatatlan embertől, amilyen te vagy – mondta Szincov.

– Magam sem vártam – nevetett könnyedén Zavalisin. – Sztálingrád után megnyugodtam, hogy miénk a győzelem, és tessék az eredmény... Múlt hónapban a hadseregkórházban jártam – folytatta már mosolytalanul. – Egyik azt mondja: a szívem roszszul pumpál. Másik azt mondja: az anyagcsere. A harmadik meg ostobán fontoskodik: ki kell vizsgálni... A természet talánya: ugyanannyit járok, ugyanannyit eszem és alszom, többet dolgozom, és az eredmény: látod.

– Talán mégis a szív?

– Minden lehetséges – felelte Zavalisin. – Vagy az is lehet, hogy maga a természet tervezte így: a háború felében soványan tart, mint egy feltöltetlen alakulatot, aztán pedig feltölt. Akikkel együtt vagyok, már észre se veszik. Iljin nem mondta neked, hogy csaknem elvittek innen, tereferére a németekkel?

– Mondta.

– És tudod, hogyan kerültem el? Amikor a parancsra beadtam a jelentést, hogy nem akarok, mindjárt a fronthoz citáltak, magához Lvov elvtárshoz. „Miért vonakodik elmenni a hetedik osztályhoz? Megérti ennek a munkának a fontosságát?" „Igenis, megértem." „Tudja a nyelvet?" „Igenis, tudom." „Akkor miről van szó? Mik az indokai?" „Kérem, hogy hagyjanak az első vonalban. Más indokom nincs." Erre gúnyosan odavágta nekem: „Nem olyan első vonal az, ahol maga az ezredpolitikai helyettes." „Erről már nem tehetek! – mondom. – Közkatonaként kezdtem a háborút, és nem kértem, hogy rangokat adjanak. Ha úgy gondolja, hogy távol voltam az első vonaltól, kész vagyok visszatérni oda, ahol elkezdtem."

– Így mondtad?

– Pontosan. Úgy megharagudtam rá, hogy abban a pillanatban fütyültem mindenre.

– És ő?

– Mindezek után csak egy szót hallottam tőle: „Menjen." Azzal balra át, és ki az ajtón, az ezredhez! Mint később megtudtam, az mentett meg, hogy dühbe gurultam. Úgy látszik, ez a gyengéje: szereti az embereket az első vonalba küldeni. És azt tartja: aki reszket előtte, az ettől fél. Én meg, éppen megfordítva, felemeltem a hangomat. Sőt azután, hogy idejött és nagy botrányt rendezett nekünk, engem mégse váltott le. Csak magával cipelt ellenőrzésre a peremvonalba. Őrült egy ember! Hogy eddig még le nem vitte valami a fejét!

Szincov, amint Zavalisint hallgatta, megállapította, hogy nemcsak a külseje változott meg. Megkeményedett a háborúban, és eltűnt a korábbi lágysága. Eltűnt azzal a régi és félénk, gyors mosollyal együtt, amelyet már nehezen lehetett elképzelni az arcán.

– Őszintén mondd meg: a te nyelvtudásoddal miért nem akartál a hetedik osztály munkatársa lenni?

Amíg ezt fennhangon megkérdezte Zavalisintól, egyúttal hangtalanul önmagának is feltette a kérdést: miért kívánkozol ide az ezredbe? Miért rossz neked ott, ahol vagy?

– Megmondom – felelte Zavasilin. – A nyelv miatt. Az én számomra a német nyelv a gyermekkor nyelve, a naiv, jó kis képeskönyvé, amelyből anyám tanított még az iskola előtt. És habár orosz anyám van, de mert kettesben éltünk, és ő egész gyermekkoromban németre tanított, számomra ez nemcsak a gyerekkor nyelve, hanem a mamáé, aki később éhen halt Leningrádban, mert nem tudtam kihozni onnan, és azért nem tudtam kihozni, mert abban az időben háborúban voltam, és azért voltam háborúban, mert... Nekem nem könnyebb, hanem nehezebb ezekkel a németekkel beszélnem, amiért kisgyerek korom óta tudom a nyelvüket. Számomra ez nem az ő nyelvük! Az a nyelv, amelyet én gyerekkorom óta tudok, az én számomra egészen más nyelv, és egészen más németeké... Természetesen ha kényszerítenének, elmennék a hetedik osztályra is. De nincs kedvem hozzá. A mi dolgunk, hogy elfogjuk őket. És minél többet. A további beszélgetéseket a múltjukról és jelenükről csak folytassák velük mások! Egyáltalán, minél messzebb a felépítménytől és minél közelebb az alaphoz – mosolygott fanyarul. – Voltál a zászlóaljnál?

Szincov szótlanul bólintott. Zavalisin megértette a hallgatását. Az ő zászlóaljuk volt az, amelyik Iljin parancsnoksága alatt akkor, a kurszki ívben makacsul tartotta magát, és nem vonult visz-

sza a német harckocsik alól, és aztán, amikor éjjel elvezényelték onnan, az egész zászlóaljból mindössze tizenkilenc ember maradt. Ezután még egy év háború...

– Igen, a harmadik zászlóalj, a harmadik zászlóalj – mondta eltűnődve Zavalisin. – Akkor, a kurszki ívben, már ezredpolitikai helyettes voltam – tette hozzá mintegy mentegetőzve, amiért életben maradt. Aztán megkérdezte: – Harcsenko századost láttad?

Harcsenko volt az egyetlen ember a régi zászlóaljukból, akit Szincov most láthatott, és látott is.

– Elnézést kérek, hogy sokáig elmaradtam – vágott Zavalisin szavába a belépő Iljin. – Mért nem ültetek asztalhoz?

– A parancsait várjuk – mondta Zavalisin.

– Üljetek le. – Iljin levette az asztalt borító újságokat, és elsőnek ült le.

Az asztalon egy kulacs hevert, mellette vizespalack valami sötét folyadékkal tele, négy bögre, egy tányéron egész halom felszeletelt kenyér, egy másik tányéron érett, nagy kovászos uborkák, két amerikai kolbásztöltelék-konzerv és egy fedővel befedett kis bográcsa.

Iljin, ahogy leült, mindjárt felemelte a fedőt, és belenézett a bográcsba.

– Héjában főtt krumpli, még forró. Vegyetek. Kotletteket és teát hoznak. Csugunovot nem várjuk meg. – Fejével a negyedik bögre felé intett. – A zászlóaljnál van még dolga. Ha megjön, utolér. No tessék, kinek-kinek szükséglete szerint.

Fogta a vizesüveget, és telitöltötte poharát a sötét folyadékkal.

– Mi ez, amit iszik? – kérdezte Szincov.

– Ezt a „kisüstit" személyesen kotyvasztja magának aszalt gyümölcsből – nevetett Zavalisin. – Reggel megeszi az aszalt gyümölcsöt, este pedig megissza a levét a címkés palackból. Hát mi hogy igyunk, szabályosan? – Lecsavarta a kulacs tetejét, és tölteni készült.

– Szabályosan – felelte Szincov.

Zavalisin kitöltötte a vodkát, és koccintottak Iljinnel.

– A találkozásunkra! – mondta Iljin, és egy hajtásra kiitta az egész bögre kompótlevet.

– Engedd meg, hogy bemutassam neked – szólt Zavalisin, miután a vodkát kiitta, és Iljin felé bólintott, aki kovászos uborkát harapott a kompóthoz. – Iljin Nyikolaj Petrovics alezredes, ez-

redparancsnok. Alias Kolja. Nem dohányzik, nem iszik, és nem káromkodik. A háború után tüstént kiállításra küldjük.

– Milyen kiállításra? – kérdezte mosolyogva Szincov.

– Azt még nem tudom. Biztosan lesz valamiféle. Hová tegyünk ilyen csodát? Első helyre kerül ott mint példás ezredparancsnok, ha ugyan addigra hadosztályparancsnok nem lesz.

– Vegyél krumplit, különben elbeszéled az időt, és nem marad. – Iljin Zavalisin elé tolta a bográcsot.

Amíg Zavalisin kifigurázta, ő végzett az uborkával, meghámozott három szem krumplit, és a sóba mártogatva megette.

– Már megtelefonáltam, hogy itt maradsz éjszakára, és reggel elirányítunk a szomszédhoz. A hadosztályparancsnok nincs a helyén, a hadtestnél van, a törzsfőnök jóváhagyta – magyarázta Iljin, és hozzáfogott még egy krumpli meghámozásához.

– Tegnap, amikor munkához láttam, szintén nem volt ott a hadosztályparancsnok – emlékezett Szincov. – Csak Tumanjan van ott a törzsnél.

– Folyton gyakorlat meg gyakorlat – mondta Iljin. – Hol gyakorlat, hol terepfelderítés. A mi hadosztályunknak valahogy nehezen adják meg a gárdahadosztály címet. Talán ez után a hadművelet után megkapjuk.

– Milyen hadművelet után? – ugratta Szincov.

– Hogyan, egész nyáron itt fogunk állni? Fecsegni felesleges, de a magunk eszével rájönni valamire nem tilos! Legalább az olyan egyszerű igazságokra, mint a kétszer kettő négy.

– Az, hogy kétszer kettő négy, az nem tilos.

– Az első zászlóalj állásainál, az útszéli ingoványban a mi három BT-7 harckocsinkat láttad?

– Láttam – mondta Szincov.

– Így állnak negyvenegy óta szegénykék, belül semmi nincs, üres skatulyák csak. És a zöld festék itt-ott mégis megmaradt. Észrevetted? Meg azt a kis páncélautót a kanyarban láttad? Én csaknem naponta látom, és úgy elfog a düh negyvenegy miatt! Mikor számolunk le már végleg mindezekért? Ha tudni akarod, figyeltelek, amikor a volt zászlóaljunkban voltunk. Az egész zászlóaljban egyetlen ismerőssel találkoztál, ugye?

– Igen. De ilyen kegyetlen harcok után nem vártam mást. Láttam Harcsenkót... még ezért is köszönet.

– Kegyetlen harcok, azt mondod – vette át a szót Iljin. – Én ezeket a szavakat nem ismerem el. Mi az, hogy „kegyetlenek"?

A harc vagy sikeres, vagy sikertelen. Mindegyik harc valamelyik fél számára sikertelen. De a kegyetlen harc, miféle kifejezés ez? Ki kivel kegyetlenkedett? Mi velük, vagy ők velünk? Ha mi öltünk meg többet közülük, akkor ez számukra volt kegyetlen harc; ha tőlünk esnek el többen, akkor nekünk az. Én minden csatát így nézek: minél nagyobb eredmény, minél kisebb vérveszteség. Ebből kiindulva vezetek. És még egy dolog kívánatos: hogy az ember minél inkább a saját bőrén tapasztalja a katonaéletet. Úgy alkot legjobban fogalmat róla, hogy mit lehet a háborúban, és mit nem szabad. Azokat a harcokat, amiket te kegyetleneknek nevezel, én döntőeknek fogom fel, amikor helyes elhatározásra jutottunk, és előre biztosítottuk magunkat, hogy valóban elérjük, amit elhatároztunk. Az ilyen kegyetlen harcoktól nem félek, ezek a németeknek kegyetlenek. Nekünk viszont azok, amikor nem mozdulunk a helyünkről, mint ott a Szljugyankán, tél végén. A támadás folytatásához már nincs erőnk, arra, hogy védelembe helyezkedjünk, pedig még parancs nincs. Ezek a legkeservesebb harcok. És akkor még, mintegy bosszantásul, nyakunkra küldik a magadfajtákat – a mindennél jelenlevőket –, úgy szórják felülről, akár a borsót: egyiket a hadosztálytól, másikat a hadtesttől, harmadikat a hadseregtől. Valamennyien hátba bökdösnek, és minden jelentésedet ellenőrzik. Nem vagyok az ellenőrzés ellen. De akkor ellenőrizzenek mindenkit egyformán! Azt hiszed, a magamfajta ezredparancsnoknak elég azt mondania magáról: én pontos ember vagyok, azt jelentem, ami van, és hogy a szomszédaim hogyan jelentenek, ahhoz semmi közöm! És mit jelent az, hogy nem úgy jelentesz, mint a szomszédaid? Te is, meg akik tőled jobbra és balra vannak, tételezzük fel, hogy kevés eredményt értek el, szinte említésre sem méltót. Te szigorúan jelented, a szomszédod meg ráhagyással: nálad az ellenfél húsz embert vesztett, náluk meg „nem egészen egy századot". Mit jelent az, hogy „nem egészen egy századot"? Mindent, ami kevesebb egy századnál, lehet „nem egészen egy század"-nak számítani. És kiderül, hogy azonos körülmények között és azonos harctevékenységben, ha a te jelentésed közelebb jár az igazsághoz, te rosszabb vagy, mint a szomszédaid. És nemcsak rólad van szó, hanem mintha az egész ezreded rosszabb volna a többieknél!

– És milyen megoldást javasolsz? Mégis mit csináljunk, ellenőrizzünk vagy ne ellenőrizzünk benneteket? – nevetett könnyedén Szincov.

– Egy megoldás van csak: jobban harcolni, hogy valóban legyen mit jelentenünk – felelte dühösen Iljin. – De egyesek mit csinálnak nálunk? A saját veszteségüket úgy jelentik, ahogy van: azokat nem sikkaszthatják el. A saját előnyomulásuk jelentésében is valahol közel járnak az igazsághoz; a hazugság előbb vagy utóbb úgyis kiderül. Tehát a képzeletnek – különösen ha kudarcról van szó – csak ott van tere: hogy milyen félelmetes ellenféllel került össze! Ahol két, más-más ezredből való zászlóalj harcolt ellene, ő két ezredet jelent, ahol egy századot semmisített meg, azt jelenti: „nem egészen egy zászlóaljat", és ha elhiszik, no, akkor nincs hiba! A felnagyított szabvány veszélyes dolog! Megszokni könnyű, hanem aztán ugorj ki belőle! Még jó, hogy egyre kevésbé hisznek az ilyen hangoskodóknak. Azelőtt jelentette, és rendben volt. De most megkövetelik, hogy bizonyítsd be!

Iljin Zavalisinhoz fordult:

– Mondd el neki azt az esetet!

Zavalisin a lassú mosolyával elmosolyodott.

– Tavasszal a hadtest politikai osztályán kielemezték a szomszéd hadosztály egyik ezredének politikai jelentését – kezdte. – Iljin szavaival élve, keserves harcok voltak, siker alig, de a politikai jelentést egy nagyokos fogalmazta meg, valahogy így: az ellenség csak halottakban vagy kétszáz embert vesztett, és rémülten megfutamodott. Ha rémülten megfutamodott, akkor már nem éred utol, és nem kérheted tőle, hogy ezt megerősítse. De hol a kétszáz halott? Kimentünk, megnéztük: valójában, amikor az erdő szélét elfoglaltuk, megállapítottuk, hogy a peremvonalukban huszonkilenc német holttestét földelték el. Ez beigazolódott. Hát a többi hol van? No, ez a nagyokos, amikor megkérdezték, nem esett zavarba. „A többieket – mondta – magukkal cipelték. Mindig igyekeznek elvinni a halottaikat!" Hogy igyekeznek elvinni, ez igaz, de hogyan lehet összeegyeztetni azt, hogy rémülten megfutamodtak, és ugyanakkor százhetven holttestet cipeltek magukkal? Nevetés ide, nevetés oda, a jelentés szerzőjét leváltottuk. Maga Csernyenko, a hadsereg politikai osztályának főnöke jött ki, és foglalkozott a dologgal, ilyen hazugságot senkitől sem tűr el.

– Ilyesmiért még keveseket váltanak le nálunk – jegyezte meg Iljin. – Különben néha, amikor aláírod a jelentést, amely maga a színtiszta igazság, azt gondolod magadról: mamlasz vagy te, mamlasz!

– Nem egészen értem: szidod magad vagy dicséred? – kérdezte Zavalisin.

– Dicsérem – vágta rá Iljin.

– No, ha dicséred, akkor ne felejtsd el, hogy nemcsak te vagy ilyen mamlasz. Mások is akadnak. És ugyanolyan lelkiismeretesen fogják fel a jelentést...

– Beszélj csak, beszélj – biztatta Iljin. – Régen dorongoltál már le a túlzott individualizmusomért.

– Hát persze! – mondta Zavalisin. – Egyébként az oroszban az „én" személyes névmás, s ebben még speciális csapdák is vannak. Mondd meg például: hogyan van a „győzni" ige jövő idejének egyes szám első személye? Nincs. Nyilván azért, hogy ezt az igét többes számban használják. Látod, akkor közelebb is lesz az igazsághoz.

– Mikor ötlötted ki ezt a kis mesét? – kérdezte Iljin. – Még nem hallottam tőled.

– Ma. A zászlóaljtól tértem vissza, egyedül baktattam. Rád gondoltam, és kiötlöttem.

– Reggel munkával foglalkozunk, késő este pedig önkritikával – jegyezte meg Iljin, Zavalisin felé bólintva. – Állítólag semmit sem néz el nekem.

Szincov azt hitte, hogy Iljin most elmondja a javaslatát Zavalisinnak, a törzsfőnököt illetően. De Iljin, amíg együtt ültek, nem szólt róla. Csak azt kérdezte, hogy Szincov mikor látta utoljára Artyemjevet.

– Fél éve – mondta Szincov.

– Azt gondoltam, hogy mint sógorok mégiscsak sűrűbben találkoztok.

– Egész idő alatt kétszer.

– Kezdetben, amikor Kuzmics után idejött a hadosztály élére, nem tetszett nekem – mondta Iljin. – Túlságosan előírásosan hajszolt mindenkit, a látszatra ment. Aztán júniusban, a kurszki ív előtt, meglátogatta a felesége. Bemászott az állásokba, rángatta az ágyú elsütő zsinórját, állítólag tüzelt is, lovagolt, Willist vezetett, össze is törte... Noha azt mondják, hogy a felesége, de...

– No, mondd ki már, mit kínlódsz? – biztatta Szincov.

– Még mit nem! Tizenkilenc hónapja tartom a fogadalmam. Harckocsik alatt feküdtem, és akkor sem káromkodtam el magam... Amíg az a nő itt volt, aláásta a tekintélyét a hadosztálynál, amennyire csak tudta. De aztán a harcok alatt nem mondha-

tok rosszat róla, erélyesen vezette a hadosztályt. Ő maga is képzett, és az ezredesek kezdeményezését sem fojtja el. Amikor folyik a harc, nem tépi az idegeinket, nem telefonálgat ide minden öt percben: mi, hogy és miért? Ez szerintem helyes. De azért, amikor egymás között vagyunk, mégiscsak Kuzmicsot emlegetjük.

Iljin hirtelen, Kuzmicsot utánozva, vékony, hadaró hangon felkiáltott:

– Fiú! Derék fiú! Vagy már húszéves? Igen... No, akkor csak előre a mama nélkül, szaporábban haladj, ahol este leszel, oda megyek hozzád én is... Itt vagyok, kérem!

Olyan híven utánozta, hogy Szincov elnevette magát.

– Jól emlékszel rá!

– Hogyhogy emlékszem? – mondta Zavalisin. – Amióta a hadseregbe visszatért, már háromszor volt a hadosztálynál, ebből kétszer az ezrednél. Ahol most ülsz, ott ült egy héttel ezelőtt, teát ivott, és pirongatott bennünket azért az esetért, amikor a harcbiztosításban a katonák éhesen maradtak. Nem tudom, velem hogy volt, de Iljinnek vörös lett a füle.

– Neked is – bizonygatta Iljin. – Úgy megszólalt a lelkiismeretem, hogy még a szemüveged is bepárásodott!

– Pirongatott, pirongatott bennünket – Zavalisin levette a szemüvegét és megtörülgette –, aztán megkérdezi Iljint: „Mi vagy te elsősorban?" Iljin természetesen kijelenti, hogy ő elsősorban ezredparancsnok. „Nem, az másodsorban, de elsősorban mi vagy?" Iljin hallgat, nem tudja. „Hát elsősorban a forradalom katonája vagy, és ha az ezrednél a szolgálatvezető a katonák adagját csökkenti, azt neked mint a forradalom katonájának három verszta távolságból és három százseny mélyről is meg kell érezned. Így volt ez minálunk a polgárháborúban bevezetve – magyarázza. – És hogy te alezredes vagy, én meg altábornagy, ez mind aztán jön... A háború – azt mondja – különféle rangra emeli az embereket. Angyalira is. Élünk a további előmenetelre várakozva, a háború meg csak zutty! és minden más rangot átugorva egyszerre az angyali rangra emel! Másvilág pedig nincs. Ott nem teheted jóvá az életedben elkövetett bűneidet. A halottat nem támaszthatod fel, s az éhezőt nem etetheted meg. És mivelhogy ez így van, amíg élsz, vésd eszedbe, hogy a háború szent ügy, és büntelenül kell élned benne." Elmondta ezt a leckét, aztán a segédtisztjéhez fordult: „Harmonikát!" A segédtiszt harmonikás, és a Willisben

is magával hordja a hangszerét. Behozatta a harmonikát, és eljátszatta vele a „Végtelenül szétterül a tenger"-t. Búsongva hallgatta, ezzel emlékeztetett rá, hogy mind halandók vagyunk, felállt, többet egy szót sem szólt, elment. Mi pedig, amint látod, eszünkbe vésték...

– Én a hadseregparancsnokot Sztálingrád óta mindössze egyszer láttam – mondta Iljin. – Tavaly márciusban, amikor Harkov alól visszavonultunk. Odajött és azt követelte, hogy éjjelig tartsuk a peremvonalat, éjjel majd kiadja a visszavonulási parancsot, de addig egy lépést se.

– Visszavont benneteket? – kérdezte Szincov.

– Vissza. Mi is megtettük, amit megígértünk, és ő is. És azóta nem volt az ezrednél – mondta Iljin, és mintha igazságtalansággal gyanúsítaná magát, hozzátette: – Minek mászkáljon az ezredbe, amikor normális a helyzet? Te ott a törzsben gyakrabban látod. Mégiscsak közelebb vagy hozzá.

Szincov nem válaszolt, csak magában mosolygott. Mint ügyeletes tiszt néhány ízben jelentette Szerpilinnek a helyzetet. Négy alkalommal elkísérte a csapatokhoz. Gyakrabban, ez igaz. De ami a „közelebb"-et illeti... Egész év alatt egyetlen szolgálaton kívüli beszélgetés, amikor Tánya a tífusz után visszatért. Érdeklődött, hogy van, és kérte, adja át üdvözletét. Ez minden. De így is kell lennie. Máskülönben sokan igényelnék: az egyik, mint te, a főparancsnokkal együtt jött ki a bekerítésből, a másik a kórházban feküdt vele, a harmadik az akadémián együtt tanult... Nemrégiben beszélték, hogy a hadtáptörzsnél szolgál egy öreg népfelkelő, a régi hadsereg százados, az első német háborúban zászlóaljparancsnok volt, s a hadseregparancsnok őnála felcser. Mit csináljon most vele? Odajárjon hozzá a hadtáphoz teázni?

– Zaharovot, a haditanácstagot gyakrabban láttuk – magyarázta Iljin, nem tudva kivárni Szincov válaszát. – Csernyenko, a politikai osztály főnöke meg éppenséggel vagy tízszer járt nálunk. Szeret mozogni. Ha már egyszer ez a teendője, jön-megy. Ha nem jönne-menne, mit csinálna?

– Már megint a politikai munkást csipkeded – jegyezte meg Zavalisin.

– Megint csipkedem. Ha elmentél volna a hetedik ügyosztályra, most nem velem volna dolgod, hanem a fritzekkel.

– No és, talán még meggondolom, kivel könnyebb?

Iljin arról kezdte kérdezgetni Szincovot, miként történt, hogy

Kuzmics, miután csak egy évig volt betegállományban, megint az ő hadseregükbe került, és ráadásul hadseregparancsnok-helyettesi minőségben.

Szincov sem értette, hogy ez miként történt. A hadműveleti osztályon azt rebesgették, hogy állítólag Kuzmics írt Szerpilinnek, kérte, hogy találjon neki helyet a hadseregben, és aztán maga Szerpilin javasolta őt erre a tisztségre.

– Mégiscsak kicsit idős erre a munkára – mondta Iljin. – Ötvennyolc éves.

– A kettőtök éveit kellene összeadni, és aztán elfelezni – javasolta Zavalisin. – Éppen kijönne a háborúra érett kor.

– Eredj a fenébe! – legyintett Iljin. – Komolyan beszélek. Ha ez a tisztség szükséges, akkor ő már öreg hozzá. Ha pedig nem szükséges, akkor minek?

– Miért gáncsoskodol? – kérdezte Zavalisin. – Hiszen magad mondtad, amikor a hadosztályt vezette, hogy aranyember az öreg.

– Most se mondom, hogy réz. Azt mondom, hogy öreg. Amikor legutóbb elment tőled, láttad, hogy állt fel a padról?

– Láttam. No és aztán?

– Ha „no és aztán", akkor nem láttad. De én láttam. Három háborúban harcolt. Már darabokból van összerakva.

Iljin ezt a Kuzmics iránti legnagyobb rokonszenvvel mondta, amire csak képes volt a kemény természete mellett. Ám ezzel a rokonszenvvel együtt ott élt benne a fiatalok kérlelhetetlensége abban a tekintetben, hogy egy ember, aki véleménye szerint minden java erejét már elhasználta, ne térjen vissza a frontra, és méghozzá ilyen magas beosztásba. Lehetséges, hogy egész hadseregben nem akadt volna fiatalabb?...

– Majd vége lesz a háborúnak – Zavalisin már előre mosolygott, ezzel jelezve, hogy mindaz, amit ezután mond, tréfa –, hamarosan a mi Koljánk is hadseregparancsnokságig felviszi, vagy még magasabbra. És egyszerre minden alantasát, aki idősebb nála, tartalékos állományba helyezi. Csak azokat hagyja meg, akik fiatalabbak nála.

– Azt fel sem tételezed, hogy mire hadseregparancsnok leszek, eszem is több lesz? – nevetett Iljin.

– Azt nem tudom – mosolygott még mindig Zavalisin. – Az eszed megfelel a normának. De hogy a további rendfokozatok is megteszik a magukét a lelkületedben, az lehetséges.

Ebben a pillanatban felszolgálták a kotletteket meg a teát. Mind-

ezt nem Ivan Avgyejevics hozta be és tette le az asztalra, hanem egy másik katona, fiatal, megtermett legény, egyenruhája felett rövid fehér szakácskabátban.

– Túl markos az ilyen szolgálathoz – jegyezte meg Szincov, amikor a katona kiment. – Az ilyennek golyószóró kell a vállára.

Azért mondta ezt, mert a régi ellenszenvvel nézte, ha a törzseknél a parancsnokság körül kihízott fiatal küldöncök lebzseltek. A zászlóaljnál vagy a századnál, az más: ott ma küldönc, a következő pillanatban pedig géppisztolyos.

– Ha szükség lesz rá, kitesszük a peremvonalba – mondta Iljin.

– Mi az, hogy ez a Csugunov még mindig nincs itt? Ez nem szokott vele előfordulni.

Megforgatta a telefon fogantyúját, és a híradósokon keresztül keresni kezdte Csugunovot. Annál a zászlóaljnál, ahol lennie kellett, nem volt. Tehát egy másikba ment át.

– Ha ott sincs, akkor már úton van – szólt Iljin, le sem téve a kagylót.

De Csugunov nem úton volt, hanem éppen annál az említett másik zászlóaljnál.

– Vaszilij Alekszejevics, hol kallódsz? – kérdezte Iljin, amikor Csugunovot kapcsolták, de valami egyéb, amit ott a vonal másik végén mondtak, egyszerre megváltoztatta az arckifejezését. – Hallgatom – mondta. – Mikor?... Kihozták?... Helyes... – ismételte, Csugunovnak ott a zászlóaljnál tett intézkedését helyeselve, majd így szólt: – Maradjon ott, engedélyezem – aztán letette a kagylót, és ugyanazzal a megváltozott arckifejezéssel nézett Szincovra, mintha csak most látná ott először.

– Bocsáss meg, elfelejtettem neki átadni az üdvözletedet.

Majd Zavalisinhoz fordult:

– Makszimenko elesett.

– Mikor?

– Szürkületkor. Csugunov azt mondja: huszonegy óra felé lövést hallottak, és huszonegy-negyvenötkor, amikor odakúsztak leváltani, már halott volt. A bal szemén ment be a golyó, és a jobb füle mögött jött ki.

A további beszélgetésből Szincov megértette, hogy arról a mesterlövészről van szó, akiről Iljin aznap már beszélt. Az utóbbi két hét alatt nemcsak hogy jó néhány németet megölt, de a német védelem olyan részleteit figyelte meg, amelyek eddig kikerülték a figyelmet. Amikor Szincov a zászlóaljnál járt, Iljin sajnálkozott,

hogy nem kérdezgetheti ki magát Makszimenkót, mivelhogy váltásig a tüzelési pontján teljesít ügyeletes szolgálatot.

És most ezt a Makszimenkót megölte egy német mesterlövész golyója, Csugunov pedig az éjszaka leple alatt megfigyelőket akar a peremvonalba küldeni, és reggel több pontról bemérni a németeket.

Iljin elmondta Zavalisinnak a mesterlövész halálával kapcsolatos teendőket, amelyeknek elintézésére Csugunov ott maradt a zászlóaljnál, és amikor befejezte, elhallgatott.

A teendőkkel végeztek, a halál maradt.

És ez a halál most jelen volt ott az asztalnál, a három élő ember között, akik közül ketten ismerték az elesettet, egy pedig nem ismerte. Nem arról volt szó, hogy ki ismerte és ki nem ismerte, hanem másról: arról a pillanatról, amikor ez az ember elesett.

Háborúban különféle napok vannak. Vannak napok, amikor a sok egymást követő haláltól az emberek elfásulnak, és annyira érzéketlenné válnak, hogy csak később, távolodva, fokozatosan kezdenek ráébredni mindarra, ami velük történt, és újra egyenkint visszaemlékezni azokra, akik már nincsenek.

Vannak napok, amikor támadásra várnak, és mint minden alkalommal, remélik, hogy minél kevesebb embert veszítenek, ám ugyanakkor előre tudják, hogy elkerülhetetlenül sokan el fognak esni. De ennek ellenére nem akarják és nem kívánják elodázni azt az elháríthatatlant, aminek úgyis meg kell történnie.

De vannak a háborúban olyan csendes napok is, amikor csaknem mindenkibe visszaköltözik egy időre az eredeti, normális emberi érzés, és mintha új volna számukra ez a szó: „elesett", kezdenek ismét tudatára ébredni, mit jelent az, hogy az ellenség hirtelen fogta magát és megölt egy embert! Minden csöndes volt, ő élt, aztán hirtelen megölték, és most el kell földelni azt az embert, aki egy vagy két órával ezelőtt még ereje teljében volt, nem akart és nem készült meghalni...

Iljin, Zavalisin és Szincov most nem beszéltek egymással erről. De éppen ez az érzés, amelyet a halál hirtelen megjelenése keltett, szülte azt a mély hallgatást az asztal körül, amelyben két vagy három percig ültek.

– Hány napja nem írtatok gyászjelentést? – kérdezte Szincov.

– Hat nap óta egyet sem – felelte Zavalisin. – Sebesülések voltak, de halálhírt egyet sem írtunk. Különben nem, az ellátó szá-

zadnál meghalt egy ember gennyes vakbélgyulladásban. Kínlódott, nem szólt róla, és mire a kórházba bevitték, a hashártyagyulladás végzett vele.

– És mit írtatok a gyászjelentésbe?

– Azt írtuk: „Meghalt" – felelte Iljin. – Ha a harcoló hadseregben szolgálati kötelességének teljesítése közben halt meg, úgyis megállapítják a nyugdíjat. A törvény előírja.

„Igen, azért a háborúban mégis sokan meghalnak mástól... Tánya is meghalhatott volna akkor így tífuszban..."

Szincov ismét nyugtalanul gondolt arra, hogy Tánya levelén miért ez a bélyegző van: Arisz...

Iljin és Zavalisin közben arról beszéltek, hogy oda kell telefonálni a hadosztályhoz, és újból megerősíteni Makszimenko felterjesztését a Honvédő Háborúért első fokozatára, hogy legalább halála után megkapja. Aztán el kell küldeni a kitüntetést – külön csomagként – a lakóhelyére, hogy a hadkiegészítő parancsnokság majd a családjának...

– Ámbár – mondta hirtelen támadt kétellyel Iljin –, azt hiszem, Nyugat-Ukrajnából való, és a faluját talán még nem szabadították fel, nem emlékszem.

– Nem Nyugat-Ukrajnából való – mondta Zavalisin –, hanem Kamenyev-Podolszk vidékéről, a faluja még a tavasz elején felszabadult. Már levelet is kapott onnan, egy hete mondta nekem.

– Ha felszabadult, akkor a kiegészítő parancsnokság is a helyén van – jegyezte meg Iljin. – Tiraszpol, ahol a háborút kezdtem, régen szabad. Azok ott délen hol járnak már! Mielőttünk pedig még ott van egész Belorusszia!

– Nem az egész – mondta Zavalisin. – Fél Belorusszia, úgy számítsd. A fele még a németek kezén van, de a felében már szovjethatalom: partizánvidék!

– Úgy nézem, ti politikai munkások az ilyen kiszámításoknál túlságosan nagyvonalúak vagytok – mondta Iljin. – Lehet-e a háborúban úgy számítani, hogy a terület fele az ország fele? Mindazt a lényegest, amire szükségük van – városokat, vasúti csomópontokat, főútvonalakat –, a németek még ma is foggal-körömmel tartják! Minek így elvetni a sulykot: fél Belorusszia! Mintha miránk már csak fél munka maradna! A partizánok érdemeit senki el nem vitatja. Az itteni partizánok... Ha mindenütt ilyenek volnának! – Nem fejezte be, és elmosolyodott. – Két héttel ezelőtt egy „nyelvet" fogtak itt. Mielőtt a felderítőknek átadtam

volna, magam beszéltem vele, a gyakorlat kedvéért. Altiszt, már nem fiatal ember. Tudod, milyen sokra tartja az itteni partizánokat? Egész télen és tavasszal Minszk és Baranovicsi közt őrizte a vasútvonalat, aztán valami hibát követett el, és az első vonalba küldték! Tudod, a partizánok után ott az első vonalban mennyire tetszett neki? Csend! *So gut, so ruhig, so eine Stille!* Ott pedig, a mögöttes területen, azt mondja: *Schlecht! Sehr schlecht! Jede Nacht Sprengungen, Überfälle, Schüsse...* Általában minden éjjel partizántevékenység! A fronton pedig, azt mondja, csend van! Csak pechje volt, rosszkor és rossz bokorba ült le a szükségét végezni! Persze minálunk sincs teljes csend. Öt nappal ezelőtt, talán olvastad, jelentettük: éjjel a németeknél, éppen velünk szemben, hatalmas robbanást észleltünk; a tőzeges mocsarakon a keskeny vágányú vasúti híd a levegőbe repült! És kik csinálták? A partizánok, senki más! És hol? A szó szoros értelmében a peremvonal mellett! Hogyne adnánk meg nekik, ami megilleti őket? – ismételte Iljin, értésükre adva: egyáltalán nem azért szállt vitába Zavalisinnal, hogy a partizánok tetteit kisebbítse.

– Bemehetek?

Alacsony termetű százados lépett be, és betette maga mögött az ajtót. Szincovnak ismerős volt az arca.

– Hallgatom – törte meg a csendet Iljin rövid szünet után.

– Ön meghagyta, hogy azonnal jelentsem, mihelyt kideríttettem – mondta a százados. – Az egészségügyi zászlóalj főseb̈észe nem hagyta jóvá a határozatot. A leghatározottabban elvetette! És további vizsgálatot javasolt. A többi részletet reggel elmondhatom. Aludni megyek.

– Nem hagyta jóvá? No de ilyet! – Iljin meglepetten csóválta a fejét.

– Valami baj van? – kérdezte Zavalisin.

– Ellenkezőleg, olyan jó, hogy szinte nem is hihetem. – Iljin a századosra nézett. – Miért aludnál? Ha már egyszer bejöttél, igyál velünk egy kis teát. Látod, itt van Szincov, őt vacsoráztatjuk.

A százados szó nélkül lehúzta a köpenyét, sapkájával együtt felakasztotta egy szögre, majd zsebéből fésűt vett elő, és mielőtt odament volna az asztalhoz, megfésülte kócos, ritka haját. Amíg mindezt megcsinálta, Szincov végre rájött, hogy kicsoda tulajdonképpen.

Jevgrafov főhadnagy volt az illető, az ezred különleges osztá-

lyának megbízottja, akivel ott, Sztálingrád alatt, Szincov a legelső nap találkozott, ahogy a zászlóalját átvette, és azután később gyakran látta magánál, különösen eleinte.

– Nos, iszol ebből az alkalomból? – kérdezte Zavalisin Szincovra mutatva, amikor Jevgrafov leült az asztalhoz.

Jevgrafov bólintott, és Zavalisin vodkát töltött egy bögrébe: neki többet, magának és Szincovnak másodszorra kevesebbet.

– Az ezredparancsnok engedelmével még egyszer szervusz – mondta Zavalisin, és koccintott Szincovval. Jevgrafov bólintott, koccintott, és szintén ivott. Majd harapott hozzá valamit, és megkérdezte Szincovtól:

– A hadműveleti osztályon van?

– Igen.

– Közölték velem – folytatta Jevgrafov –, hogy a hadsereg hadműveleti osztályának egy tisztje idejött hozzánk, de a nevét nem mondták meg.

– Szóval nem jól dolgoztak az embereid? – nevetett Zavalisin.

– Mi közük ehhez az én embereimnek? – kérdezte Jevgrafov. – Kutujev, a küldönc mondta, hogy nem vagy egyedül. Tétováztam, bejöjjek-e.

– Maga azóta is itt van az ezrednél? – kérdezte Szincov.

– Hova menne tőlünk? – kérdezte Zavalisin. – Úgy élünk itt vele, mint a te időnkben. Se mi nem okozunk neki felesleges bonyodalmakat, sem ő nekünk. Megbízott volt, és főmegbízott lett. Másfél év alatt egy kis csillaggal lett többje, ennyi az egész.

– Minálunk ötször is meggondolják, hogy valamit adjanak – mondta Jevgrafov. – Ha az általános szabályzat szerint léptetnének elő, ahogy a peremvonalban szokás, akkor már alezredes volnék. És az alezredesi ranggal más hadosztályhoz vagy hadtesthez kellene átirányítaniuk. Ki ülne itt meg nálatok az ezrednél?

– Mit panaszkodsz? Megszoktál nálunk.

– Hogy megszoktam, kétszer hallottam már. Nem tőletek.

– Mi az, jó hírt hoztál, és te magad rosszkedvű vagy? – kérdezte Zavalisin.

– Mitől lennék víg, amikor kis híján haditörvényszék elé állítottak egy embert?

Jevgrafov szótlanul pillantott az egész idő alatt némán ülő Iljinre, majd Szincovra: elmondjon-e most, előtte mindent, amit kiderített, vagy hagyja holnapra.

– Rajta, most mondd el – biztatta Iljin. – Hogy holnapra az egészet kiszellőztessük a fejünkből.

Jevgrafov ismét Szincovra pillantott, és elmondott egy históriát, amilyet nem mindennap hallhat az ember.

Egy fiatal hadnagy, aki egyenest a katonaiskolából jött az ezredhez, szolgálatának harmadik napján hajnalban átlőtt bal kézzel futott az egészségügyi századhoz. Kérte, gyorsan kötözzék be és engedjék vissza, mondván, hogy a csatasorban akar maradni. A sebesülését illetően előadta, hogy hajnal előtt, amikor a lövészárok mellvédje fölé emelkedett és a németek felé nézett, hirtelen golyó találta a balját.

Kezdetben minden világosnak látszott: bal kéz, a golyó átfúrta a tenyerét, a seb körül pörkölés – tehát a lövés közvetlen közelről, vagy csaknem közvetlen közelről jött –, öncsonkítás! Azzal, hogy a csatasorban akar maradni, a gyanút akarta magáról elterelni, nem tudta a szabályt, hogy az öncsonkítás legkisebb gyanúját is tüstént jelentik.

Egy dolog volt csak érthetetlen: miként vetemedhetett ilyen aljasságra ez a hadnagy, aki csak az imént végezte el kitüntetéssel a tiszti iskolát, az ilyenek rendszerint arról álmodoznak, hogy mielőbb kikerüljenek a frontra, és csak egytől félnek: nehogy lekéssenek a háborúról.

Hogy és miért történt ez a szörnyűség? Jevgrafov kérdéseire válaszolva a hadnagy mindvégig kitartott állítása mellett, sírt megbántódottságában, hogy nem hisznek neki, és szinte meg sem értve, hogy letartóztatták, egyre csak azt kérte: engedjék vissza a századához – nem nagy a seb, mondta, lábon elviseli.

Fegyveres fedezettel kísérték át az egészségügyi zászlóaljhoz, szakértői véleményezésért.

A főseb̈ész igen sokáig vizsgálta a sebet, megismételtette a hadnaggyal a magyarázkodást, hogy miként sebesítették meg a németek, végighallgatta, egyszer sem szakította félbe, aztán, amikor kettesben maradtak Jevgrafovval, kijelentette, hogy a hadnagy elbeszélését színtiszta igazságnak tartja. A lövést nem a hadnagy revolveréből adták le, ahogyan az egészségügyi században írták, hanem puskából, de nem közvetlen közelből, hanem messziről, csak, úgy látszik, belövőtöltény volt, foszforral a hegyében, attól van a befúródás helyén az a pörkölésféle, a puskaporszemek és a koromnyomok pedig, amelyek a közvetlen közelből leadott lövésnél mindig ott vannak, hiányoznak.

Azt mondta, emlékezete szerint már volt egy ilyen esete. Tehát egy második sincs kizárva. Az pedig, hogy a golyó éppen a tenyérbe fúródott, az a háború ostoba csínyje! A hadnagy talán fiatalos ereje teljében nagyot nyújtózkodott, széttárta karját – nesze neked golyó a tenyeredbe! Ha keresik, lehetséges, hogy valahol meg is kerül az a puskagolyó.

– A pótnyomozáshoz hozzáláttak? – kérdezte Iljin, miután mindezeket meghallgatta.

Jevgrafov vállat vont.

– Azt, hogy a németek elszórt lövéseket adtak le azon az éjszakán a század körletében nyomjelzős lövedékekkel, már kinyomozták, beigazolódott. Úgy vélem, hogy ezzel lezárhatjuk az ügyet. A golyót keresni hiábavaló lenne, aligha találjuk meg, nem szobában lőtték. Hacsak meg nem parancsolja, hogy az egész század hason csúszva...

– Hagyjuk a tréfát! – mondta dühösen Iljin, kiérezve Jevgrafov szavaiból a gúnyt. – Ha nem kell, hát nem kell! De ha az ezred becsülete úgy kívánná, jómagam is hason csúszva keresném!

– Értem – mondta Jevgrafov. – A magam részéről most utólag mégis örülök, hogy nem hittem el.

– Te nem hitted, de én hittem – mondta Iljin. – Valamiért úgy rémlett, hogy becsapott a mennykő! Ma egész nap nem ment ki a fejemből. Úgy éreztem, magam röpíteném a golyót a homlokába, amiért ilyen foltot ejtett az ezred becsületén!

– Mi köze ehhez az ezrednek – kérdezte Zavalisin –, amikor csak három napja érkezett az ezredhez?

– Csak három napja érkezett! Szeretném látni, hogy magyaráznád meg ezt a politikai jelentésedben! Akármikor érkezett is, már a tiéd! Mindenki tudja, hogy nem az, és mégis az. Ha utánpótlást kapsz és első nap beveted a csatába, és minden megy, mint a karikacsapás, siker, és az emberek életben maradtak és kitüntetés jár nekik, akkor megállod, hogy ne terjeszd fel őket? Ezek, úgymond, még nem enyémek, még csak két napja jöttek ide, korai még nekik érdemrendet osztogatni! Ezt még soha senkitől sem hallottam! Tőled sem!

Iljin belenézett Jevgrafov bögréjébe, és teát töltött neki.

– Igyál! Még ma is viszket a tenyerem, ha arra az őrmesterre gondolok. Nappal is, meg álmomban is. Isten őrizz, hogy még ez is ráadásul...

– Jó, jó – vágott közbe Zavalisin –, elég a búslakodásból. Ami

volt, az volt! Viszont soha életünkben el nem felejtjük, ahogy hatosban a fronthaditanács-taggal, a hadsereghaditanács-taggal, a hadsereg politikai osztályának főnökével, a hadosztálypolitikai helyettessel, mondhatnám egész társasággal fényes nappal hason csúsztunk veled a harcbiztosítókhoz, és a feletteseinkért való rettegésben csaknem istenhez imádkoztunk! Van mire visszaemlékezni!

Iljin még csak el sem mosolyodott.

– Bátor ember, nem vitatom – mondta dühösen Lvovról. – De akkor egyetlen német akna mindannyiunknak tökéletesen elég lett volna!

– Esztelen! – vágott közbe dühösen Jevgrafov, aki addig hallgatott. Lapos, széles arca, amelyet Szincov addig olyan nyugodtnak látott, vérpirosra gyúlt az erőlködéstől, hogy visszafojtsa indulatát. De nem tudta visszafojtani, kitört belőle a szó.

– Kiről mondod ezt? – nevetett Zavalisin.

– Arról, akiről kell. Ti ezt a bátorságot itt először látjátok, de én már Tamanynál is láttam, amikor az egész öböl vizét katonasapkák lepték el miatta... Láttam, amikor ott a parton a végsőkig helytállt! A fene ezt a bátorságot, amikor az egész alosztályunkból ketten úsztunk csak ki élve egy tömlőn! Egyikünkben két golyó, a másikban három! Fél évig a kórházakban emlegettem a bátorságát, amíg hozzád nem kerültem.

– Ezt sohasem hallottam tőled – jegyezte meg Zavalisin.

– Most hallottad, és felejtsd el.

– Elfelejtem.

Jevgrafov kiitta a teáját, és szó nélkül felállt.

– Hová? – kérdezte Iljin.

– Aludni megyek. Elfáradtam.

Belebújt a köpenyébe, feltette sapkáját, és senkitől sem búcsúzva, kilépett a házikóból.

– Hány éves? – kérdezte Szincov Iljintől.

Eddig egyszerűen középkorúnak könyvelte el Jevgrafovot, és nem gondolkozott rajta, hogy hány éves is lehet.

– Negyvenkettő – felelte Iljin.

– És honnan jött, a katonaság előtt hol volt?

– Nem kérdezted meg, amikor zászlóaljparancsnok voltál? – kapta fel a fejét Iljin.

– Nem.

– Nohát, én sem kérdeztem. Amit elmond magáról, azért is

köszönet. Lefekszünk? Ivan Avgyejevics mindjárt leszedi az asztalt, összetoljuk neked a két padot. Szalmazsák van, ágynemű szintén.

Iljin füléhez emelte a váratlanul felberregő telefon kagylóját.

– Itt Iljin... Üdvözlöm, első... Nálam... Semmit sem csinálunk vele, aludni akarunk... Igenis!

– A hadosztályparancsnok telefonál – mondta Iljin, átadva a kagylót Szincovnak. – Veled akar beszélni.

– Itt Szincov.

– Hogyan, már aludni térsz? – kérdezte a kagylóban Artyemjev hangja.

– Készülünk.

– Nem lehet. Az a parancs, hogy reggelre itt legyél a hadseregtörzsnél. Félórára bejössz hozzám – látni kívánlak –, és tovább irányítalak. Énhozzám pedig Iljin juttat el. Egy zsákmányolt Opel ottrekedt nála, még sofőrje is van... Add át neki a kagylót!

– Igenis – felelte Iljin a kagylóba. – Igenis... Meglesz...

Mindezt közönyös szolgálati hangon mondta, de amikor letette a kagylót, arca sértődött volt.

– Nem szép eljárás ez tőle.

– Miért? – kérdezte Szincov.

– Az ezredparancsnok meghívott magához vendégségbe, és ő elszed. Ilyet nem szokás tenni.

– Megmagyarázta, hogy a hadseregtörzsbe hívnak.

– Az más. Miért?

– Nem közölte.

– Talán elő akarnak léptetni – mondta Iljin félig komolyan, félig tréfálkozva, s az ajtót kinyitva, kikiáltott a sötétbe: – Kutujev, ide gyorsan!

Nyolcadik fejezet

A hadosztály széles fronton állt védelemben. Az ezredtörzsből a hadosztálytörzsig csaknem tíz kilométert világítás nélkül kellett megtenni, mert utóbbi időben szigorúan megtiltották még azt is, hogy a peremvonal közelében az autók hálóval álcázott tompított fényszóróval közlekedjenek. Az éjnek idején felébresztett sofőr kelletlenül hallgatott. Szincov pedig ott ült mellette a

szűk kis zsákmányolt Opel-Kadettben, és önmagán elmélkedett. Hogy miért hívatják hirtelen, huszonnégy órával előbb, mint ahogy parancs szerint a hadosztálynál kell lennie, ezt hiába is találgatná. Háborúban az ember nem önmagáé. A hadműveleti osztályon pedig még kevésbé, mint bárhol. Nem azon tűnődött, hogy miért hívatták, hanem általában az életén. A mai beszélgetések mind erre indították.

„Igen, amikor ma Iljin felajánlotta, hogy menjek hozzá törzsfőnöknek, kedvem támadt hozzá. Miért? Közelebb akarok lenni a harchoz? Hogyan, hát most nem a harccal foglalkozom? A hadműveleti osztályon eltöltött egy év alatt ez a gondolat érlelődött meg bennem. »Megfigyelők« – mondja Iljin. Természetesen nem ebben merül ki a dolog. Leggyakrabban és elsősorban mégiscsak azt a feladatot adják: Segíts! De a mulasztásokat is jelenteni kell. Ezt nem kerülheti el az ember. És ebben persze kevés öröme telik. Némelykor, amíg a más hazugságát bebizonyítod, a poklot járod, amikor pedig bebizonyítottad, a lelkedet nyomasztja. Mert tudod: azt, hogy pontatlanul jelentenek, sőt hazudnak, a leggyakrabban nem hitványságból teszik, hanem mert a helyzet nehézre fordult. Képzeld magad annak az embernek a helyébe, aki nem talált magában elég erőt, hogy feladatát tökéletesen teljesítse, valamicskével lemaradt, nem ért el a célig. Ki tudja, hogy te jobban végre tudnád-e hajtani és hívebben jelenteni, mint ő? Némelykor úgy érzed: tudnád! Máskor, még ha ismét az ő bőrébe képzeled magad, kétely fog el, mert már máshoz szoktál; odamész és visszajössz, odamész és visszajössz, lélegzethez jutsz, a veszély után megpihenhetsz, de amazok folyton csak a csatában vannak... Kimész a peremvonalba télen, olvadás idején, latyakban, vizes nemezcsizmában, minden lépésnél hóba süppedsz. És a hó a tartós ágyúzások után csupa tölcsér. S az elesetteket még nem szedték össze. És szórványos aknák süvítenek figyelmeztetően a fejed fölött. Úgy mész, mintha a pokolba mennél. Pedig hát nem isten tudja, hová, csak a zászlóalj harcálláspontjára, nem tovább!"

Eszébe jutott, hogy az egyik téli harc után a Szljugyanka folyón túl, amikor a felvonulási területen levő magaslatot a hatodik parancs után estére végül is elfoglalták, Talizin vezérőrnagy hadosztályparancsnok, miután a figyelőponton egy kulacsot harmadrészben kiürített, maga is elindult a magaslat felé, sebesülteket felszedni.

– Jöjjön velem, őrnagy!

Sokan voltak sebesültek, a magaslat lábánál mindenütt szana-

szét hevertek. Talizin ment, ment, a harmad kulacs után nem volt részeg, még csak kótyagos sem, csak valahogy furcsa, levert. Vagy lélekben mentegetőzni akart a sebesült katonái előtt, akik ennek a magaslatnak a tövében feküdtek, vagy sajnálta őket, vagy nem tudta, mit kezdjen magával, olyan bánat fogta el a súlyos harc után, és magával cipelte Szincovot is meg a segédtisztjét, a küldöncöt meg két géppisztolyost. És a lejtőkön bolyongó szanitécekkel együtt szedte fel a sebesülteket a magas, vizes hóban. Némelykor csak segített, máskor pedig, amikor távolabb maga talált meg valakit, vállára emelte, és úgy vitte a hordágyig. Majd ahogy Szincov ügyetlenül, félszegen segített neki, hirtelen eszébe jutott, hogy annak csonka a keze, és azt mondta:

– Te hagyd, menj vissza. Miért jöttél velem?

De akkor már hogyan hagyhatta volna ott? És még egy óráig járkáltak, és szedték össze az embereket. Mi minden elő nem fordul a peremvonalban! Ha valakinek elmondaná, el sem hinné. Maga Szincov is, amikor megint ugyanahhoz a hadosztályparancsnokhoz került, később, mikor már minden rendben volt, tovább mentek előre, rá sem ismert, merőben más embert látott maga előtt. Mintha nemcsak az a magaslat maradt volna messze mögöttük, hanem az ember is, aki a sebesülteket összeszedte, ő is ott maradt volna a magaslat tövében...

„Igen, én jól tudom, mi az a peremvonal – gondolta Talizinnal kapcsolatban. – És akárminek menjek is – ezredparancsnoknak vagy törzsfőnöknek –, még sok szörnyűségen megyek keresztül a háború végéig. Mégis közelebb akarok lenni a harchoz. Ha akkor, a kórház után, nem fogadtam el a felmentési igazolványt, most már végig ki akarok tartani."

Azon tűnődött, amire a háború folyamán már nemegyszer gondolt: „Úgy van ez olykor: a jó rosszabbá teszi az embert, a rossz jobbá... Engem mindenesetre éppen a rossz tett más emberré, mint aki a háború előtt voltam. Hogyan felejthetném el azt az átkelést a Dnyeperen, amikor a németek a magas partról géppisztolysorozatokkal úgy aprítottak bennünket, mint a káposztát? Vagy azt a Sztálingrád alatt felszabadított hadifogolytábort, ahol Butuszovot megtaláltam? Most is él és harcol. Már a tábor után lefokozták közkatonává, amiért, századparancsnok lévén, a parancsok ellenére nem ejtett fogságba németet. Lefokozták, megsebesült, és nemrégen megírta, hogy visszatért a csatasorba, és megint századot vezet. Akárcsak én, ő sem akarja, hogy a háború nélküle

érjen véget. Mit kívánok a háborúban önmagamnak? Mint mindenki, élni akarok. És ezenkívül semmi különöset nem kívánok. Iljin megkérdezte, Tatyána mit szólna hozzá, hogy a csatasorba kívánkozom, helycselné-e vagy sem? Fennhangon azt mondaná: Igen! De hogy magában mit gondolna, nem tudom. Hogy ő milyen akar lenni, és hogy ehhez mennyire futja az erejéből, az két külön dolog. Az ember sokat kíván önmagától, de nem mindenre képes. Így vagyok ezzel. Ő is ugyanígy van vele" - gondolta, és ismét elfogta az aggodalom Tánya miatt.

A sofőr hirtelen fékezett: géppisztolyos katona állta el az utat, mögötte leeresztett sorompó sötétlett.

– Ritkán találkozunk – ezek voltak Artyemjev első szavai, amikor Szincovot bevezették hozzá a kunyhóba, ahol a hadosztályparancsnok be volt szállásolva. – Legutóbb több mint öt hónapja...

– Idestova hat – mondta Szincov.

– Annál inkább. Iszol teát? – Fejével az asztal felé intett, amelyen termosz állt két pohárral. – Mással nem kínállak, tudom, kaptál már.

– Teát sem kérek.

– Én iszom. Kívánom, így késő este. Olykor éjjel is felébredek, iszom. – Kitöltött magának egy fél pohár erős teát, és visszacsavarta a termosz fedelét.

– Mért hívatnak, nem tudod?

– Fogalmam sincs, úgy látszik, szükség van rád. Maga Perevozcsikov telefonált: akár végeztél nálunk, akár nem, pontosan hatkor legyél ott!

– Nem végeztem. Két ezrednél voltam.

– Ezt tudjuk. No és mondd, mit tapasztaltál?

Artyemjev megszokottan maga elé húzta az asztalon a jegyzettömbjét, és figyelmesen hallgatott. De feljegyeznivaló nemigen akadt. Szincov véleménye szerint a hadosztálynál, ott, ahol volt, kevés kivétellel minden rendben van, mind az álcázás, mind a tűzrend és a mozgás rendszeressége tekintetében. A harmincketedik ezredre, Iljinre vonatkozóan pedig éppenséggel semmit sem kifogásolhatott.

– Iljin mindig iparkodik első lenni – jegyezte meg Artyemjev, miután végighallgatta. – Az után az eset után a katonák menázsijával meg kétszeresen. De mit beszélek? Valamennyien iparkodunk. Tudod, a mi életünk a háborúban miből áll?

– Miből?

– Mint minden élet, csak két dologból: a jóból és a rosszból. A jó most igen megszaporodott, de még elég sok a rossz; ezt nem a felettesnek mondom!

– Csak nem énrám célzol?

– Akár rád is. A háborúban a katonákon kívül mindenki felettes. Holnap a te nyomdokaidon végigjárom a peremvonalat. Nem lehetetlen, hogy a törzsbeli embert esetleg átejthették.

– Nem hinném – mondta Szincov.

– Pedig lehet. Mégsem vagy hivatásos, és nem tudhatsz minden kis részletet.

– És Iljin tudja? – kérdezte Szincov.

– Iljin tudja, ha nem is hivatásos. Ő mindent elsajátított. Hogyan hasonlíthatod te hozzá magadat? Iljin negyven év múlva sem veti le az egyenruhát, holtáig viseli. Ha előbb küldik nyugállományba, úgy vedd, hogy megölték! Te addig harcolsz, ameddig a háború tart. Te, mondhatnám, a magad részét már leharcoltad, már csak jószántadból vagy itt.

– Helyes, hagyjuk ezt. – Szincov elkomorodott.

Iljin javaslatáról beszélni Artyemjevvel most, ezek után a szavak után, nehezebb lett. Mégis leküzdötte ezt a nehézséget.

– Iljin elhamarkodta a dolgot – mondta kelletlenül Artyemjev, miután végighallgatta. – Igaz, hogy Naszonov beadta a jelentést, de a kérését egyelőre nem teljesítjük. Amikor Tumanjan elment az ezredtől, mind a ketten igényt tartottak a helyére. Naszonov a régi tapasztalatainak alapján, Iljin a jövő kilátásainak reményében. Iljinnél maradtunk. Egy időre kedvét szegtük egy jó tisztnek. Mihelyt lehetőség nyílik rá – nálunk vagy nem nálunk –, valószínűleg Naszonov is ezred élére kerül. De addig együtt tartjuk őket. Mindkettőjüknek hasznos! A te szavaid után még jobban meg vagyunk győződve róla. Így hát bocsáss meg.

– Ellenkezőleg, te bocsáss meg, hogy ezt szóba hoztam. Ha nem Iljin...

– Ez az éppen! – nevetett Artyemjev. – Azt mondod, nem képesek átejteni téged! Iljin, a barátod, elsőnek ejtett át! Valóságnak tüntette fel az óhajtását. Ez pedig a háborúban az igazságtól való elhajlásnak legveszélyesebb formája.

Elkomolyodott.

– Hogy visszaigyekszel az ezredhez, azt becsülöm. Ha tehetném, hozzásegítenélek. De most nem áll módomban.

„Nem áll módjában, hát nem áll módjában." Szincov úgy érezte, hogy Artyemjev, amikor azt mondta: „hozzásegítenélek", zavarban volt. Ami a megbecsülést illeti, ezt elvben mondta. De magához venni a hadosztályhoz nem kívánja. Eszébe jutott, hogy sógorok, és éppen ezért nem akarja.

Artyemjev pedig mintha csak ezt a sejtését sietne beigazolni, rátért arra, ami kettőjüket összekapcsolta.

– Ha elképzeljük azt a nagyon kevéssé valószínű dolgot, hogy mi ketten, ahogy itt állunk, úgy megyünk a térképen, sehová le nem kanyarodva, a magunk ötvennegyedik párhuzamosán, akkor egyenest előttünk van előbb Mogiljov, aztán Minszk, majd Lida. És Grodno délkörét a várostól mindössze húsz kilométerre szeljük át. De ez persze csak a mesékben fordul elő, és nem a háborúban. Még addig némelyeket elsáncolnak, másoknak megváltoztatják a határvonalát, ismét másokat tartalékba küldenek...

Olyan hévvel sorolta fel mindezeket a lehetőségeket, mintha le akarná beszélni magát a kevéssé valószínű, de mégis agyában motoszkáló gondolatról, hogy a hadseregünk és annak hadosztálya végeredményben kiérhetne éppen Grodnóhoz.

– Minek áltassuk magunkat! – mondta Szincov. – Akármilyen határvonalak legyenek is, mégis mind a ketten erre gondolunk!

Erre gondolni azt jelentette, hogy egy öregasszonyra és egy kislányra gondolnak, Artyemjev anyjára és Szincov gyermekére, akik ottrekedtek Grodnóban. Minden egyében kívül, ami őket az életben összefűzte, még itt volt ez a közös emlékezés. Sem Artyemjev, aki ezredet vezetett a Bajkálon túli vidéken, sem Szincov, aki a feleségével együtt szabadságra utazott a Krímbe, nem tehet róla, hogy ez az idős asszony az egyéves kislánnyal nem tudott már elutazni vagy gyalog kijutni a Grodno környéki kis helyőrségi városból, amelybe a németek tizenhat órával a háború kitörése után bevonultak.

És mégis e vétek súlya mindkettőjük lelkét nyomasztotta, mint ahogy ránehezül minden testben és lélekben egészséges férfi lelkére, akinek a szeme láttára pusztul el valami védtelen lény. Még ha teljes fizikai képtelenség is, hogy segítsen rajta, ha ő maga is csak véletlenül menekült ki a katasztrófából, mégis bűnösnek érzi magát a meg nem menekültek előtt. Különösen ha nőkről és gyermekekről van szó.

Valami ehhez hasonló érzés lakozott Artyemjevben és Szincovban is. Noha egyikükről sem lehetett azt mondani, hogy óvták

magukat ebben a háborúban. Vagyis természetesen óvták, az észszerűség határain belül, amikor le kell hasalni a tűz alatt, vagy lehajtani a fejet. Egyébként nem óvták. Kezdetben tőlük telhetőleg igyekeztek megállítani a háborút, amikor az rájuk zúdult, és át akart hengeredni rajtuk meg más emberek milliói felett. Most pedig, miután megállították, visszafelé hengergették, oda, ahol kezdődött.

Az emberek nehezebben szokják meg az ismeretlent, mint akármi mást. De azt is megszokják. A hároméves megszokás – hogy nem tudják, mi van ezzel az idős asszonnyal és a kislánnyal –, mind Artyemjev, mind pedig Szincov háborús létének része lett. De ez a már megszokott bizonytalanság, mint a húsba belenőtt szilánk, olykor a régi fájdalommal emlékeztet magára. Így történt most is, amikor Artyemjev Grodnóra terelte a szót.

Számos előjelből mindketten megértették, hogy a tavaszi offenzíva már hamarosan megindul. Akárhová érjen is ki a hadseregük, a háború legközelebbi terveiben nyilván ott szerepel egész Belorusszia felszabadítása, tehát Grodnóé is. Ami nemrégen még távolinak látszott, közeledik. S a három év alatt szokássá vált bizonytalanságnak véget kell érnie, és vagy örömre, vagy bánatra átváltoznia. Behunyod a szemed vagy nem hunyod be, míg rettegve várod az élet válaszát – mindenképpen egyiket a kettő közül!

– Természetesen bocsáss meg érte – mondta Artyemjev –, de énnekem, ha rágondolok, egyre csak anyám jár eszemben... A lányotokat csak fényképen láttam. De anyámmal az egész életem...

Szincov bólintott.

– Természetesen, hogy is lehetne másként?

Ő is nehezen tudta elképzelni a kislányát. Akkor egyéves volt. Most, ha él, négy. És hogy most megismerje, ahhoz az kell, hogy más emberek mondják neki róla, hogy az övé.

– Tánya hogy van? – kérdezte Artyemjev. – Télen mondtad, hogy szaporulatot vártok.

– Elküldtem az anyjához Taskentbe. Kislányt szült – felelte Szincov; nem említette az aggodalmait.

– Gratulálok! A legjobbkor! Annál is inkább, mert itt hamarosan nagy zűrzavar lesz. Azok ott babusgathatják a gyereket – mi meg itt egyelőre Belorussziát szabadítjuk fel. No, ezek után én is, ürüggyel vagy anélkül, legalább egy napra kitörök innen

Moszkvába! Már nem bírom türelemmel. Múlt év novembere óta nem láttam Nagyezsdát! Egy napra kiruccantam Moszkvába, nem sokkal azelőtt, hogy veled találkoztunk. És azóta semmi! Tegnapelőtt múlt hét hónapja, hát lehet ez? Ha vétek is, ha megdorgálnak is érte.

Levette a vállszíját, kigombolta a gimnyasztorkája gallérját, és két kezét a bricsesze zsebébe dugva, fel-alá járkált a kunyhóban.

– És ő azóta nem tudott itt meglátogatni téged? – kérdezte Szincov.

– Hogy ő ne tudott volna! – nevetett Artyemjev. – Ő mindent el tud érni. Én nem bírom ki, hogy ideutazgasson. Megtiltottam neki, kereken. Kérdezd csak meg, vagy talán úgyis hallottál róla, mit művelt itt a nyáron! Ott nálatok is gurultak a nevetéstől az én számlámra, meg itt a hadosztálynál ócsároltak. Nem vagyok sem vak, sem süket, tudom!

Combját csapkodva hangos hahotára fakadt.

– Nagy botrány volt! Habár voltaképpen senkinek sem ártott. A szamár segédtisztemet levette a lábáról, és egyszerre csak ott termett a peremsávban, harchelyzetben akart látni engem! Rábeszélte a tüzéreket, engedjék az ágyút elsütni! Lovon nyargalt, gondold csak el, ki látott ilyet! Ráadásul a Willist is felborította, de senkinek sem történt baja, csak ő potyogott ki belőle. Más nőnél senki se törődött volna ezzel. No, hát járkált, autózott, hát aztán, és megrongálta a kocsit. De ennél minden feltűnő! Micsoda asszony! Még ha nem akarja, akkor is mindenkinek a szeme rajta! Hát még ha akarja! Sok bajom volt és lesz is még vele...

Artyemjev hangjában, e szavakkal ellentétben, több öröm érződött, mint lemondó belenyugvás. Maga is észrevette ezt, és elnevette magát.

– Nem tudok gyönyörűség nélkül rágondolni. Mit csináljak? Az az elpusztíthatatlan, fölényes hetykeség, ami mindig megmaradt a természetében, hirtelen minden egyebet háttérbe szorítva kitört belőle, és Szincovnak azt a Páska Artyemjevet juttatta eszébe, aki még nem volt semmiféle hadosztályparancsnok, csak a tiszti iskolára készülődött a középiskola utolsó osztályából, és úgy beszélt Nágyka Karavajeváról: „Ne képzelje, hogy sokáig járok utána!"

– Örülök, hogy jókedvűnek látlak!

– Nincs rossz kedvem, ez igaz – mondta Artyemjev. – Tizenhatodik hónapja vezetem a hadosztályt. Felderítőként meg had-

műveletiként is dolgoztam, és mégis itt találtam magamra, a parancsnoki poszton! Pedig nyáron, a kurszki ív előtt, csaknem repültem! És mindezt Nagyezsda miatt. Tűzszünet volt, ráadásul úgy jött hozzám, mint törvényes feleség, és olyan felettestől kapta az engedélyt, akibe nem lehet belekötni! De Szerpilin ilyen ügyekben szigorú! Nem szereti, ha asszonyok ténferegnek a fronton. Figyelte őt, és amikor az első, második, harmadik furcsaságot művelte, hívatott, leültetett magával szemben, és megkérdezte: „Mi fontosabb önnek, a felesége vagy a hadosztály?" Tréfával akartam elütni a kérdést: „Mind a ketten fontosak, főparancsnok elvtárs. Az ember ember." De ő azt felelte: „Igaz. De a katonai szolgálat az katonai szolgálat. És a lényege abban áll, hogy el kell felejtenünk, hogy az ember ember. Némelykor csak kis időre, némelykor sokra. Az ön feleségének a hadra kelt sereg légköre, úgy látom, elenindikált. Ha ön továbbra is hadosztályt szándékozik vezetni, akkor úgy intézze, hogy az ön hitvese negyvennyolc órán belül elhagyja a rám bízott hadsereg területét. Indok belátása szerint. Elmehet!" Vele két percig tartott a beszélgetés: Nágyával ezután vagy húsz óráig! Ennek eredményeképpen ő Moszkvában van, én pedig, amint látod, még mindig a hadosztály élén. Elég sok a dolgom. És úgy látszik, megbirkózom vele. Noha azt a beszélgetést én sem felejtettem el, és a főparancsnok is emlékezik rá. Érzem, azóta nem szeret!

– Nem tudom. Szerintem igazságos ember – mondta Szincov.

– Lehet, hogy az. De jobb, ha nem az ő igazságosságában, hanem saját magunkban bízunk. Szeret vagy nem szeret, de hogy én a hadosztályommal már háromszor belekerültem a legfelső hadvezetőség parancsába, ezt senki el nem veheti tőlem.

– Azt hiszem, nem is akarja elvenni – mondta Szincov. – Ismétlem, hogy igazságos ember.

– Annál jobb az ő számára. De nekem most nélküle, Bojkóval jobb. Ha tudni akarod, mint hadosztályparancsnoknak megvannak a nehézségeim. Negyvenkettő óta szám szerint a harmadik vagyok. És hol vannak az előzők? Itt van mind a kettő! A hadseregparancsnok énelőttem ezt a hadosztályt vezette. A hadseregparancsnok-helyettes énelőttem szintén ezt a hadosztályt vezette. Egyrészt nem közönyösek iránta, és ez nem rossz. Másrészt azonban nem túl sok emlékük van-e arról, hogy ők énelőttem hogy vezették? Hogy volt az ő idejükben, és hogy van most, az enyémben? És a hadosztálynál is akadnak vállalkozó szelleműek,

különösen ha valamiért lekapom őket, akik szeretnek összehasonlítani az elődeimmel, s ez természetesen nem az én előnyömre üt ki: az egyik csupa szív ember volt, ráadásul őstehetség, a másiknak mérhetetlenül több tapasztalata van, mint nekem, nemhiába lett hadseregparancsnok! Akinek aztán ilyen célzást olvasok ki a szeméből, az ne várjon elnézést tőlem!

– Nem olyasmit olvasol-e ki a szemükből, ami nincs is benne? – kérdezte Szincov.

– Meglehet. – Artyemjev elmosolyodott. – De kinek tálaljam ki mindezt? Most neked kitálaltam. Nem akárki jöttmentnek mondom el.

– És Berezsnojjal hogy vagy?

– Ez az éppen, hogy Berezsnojjal hogy is állunk – mondta Artyemjev. – Kérdéses. Becsülni becsüljük egymást, de ami a szeretetet illeti, én viszonzás nélkül képtelen vagyok valakit szeretni. A minap Kuzmics altábornagy jött el hozzánk. Ahogy illik, jelentés, harchelyzet, és utána azt mondja nekem: „Te, hadosztályparancsnok, elfoglalt ember vagy, nem akarom az idődet elrabolni..." Aztán Berezsnoj felé int: „Matvej Iljics, ő mint komiszszár mégiscsak kissé szabadabb nálad, majd vele megyünk el az ezredekhez." Mit felelnél erre? És két napig jártak egymásba karolva az ezredeknél, a régi emlékek nyomán. És végül a hadseregparancsnok helyettese úgy megy el a hadosztálytól, hogy a hadosztályparancsnokhoz be sem néz; Berezsnojjal küldi üdvözletét és köszönetét. Most azt várom, hogy talán a hadseregparancsnok is ugyanilyen módon látogatja majd meg a hadosztályt. Nekem: erőt, egészséget! – és továbbrobog a volt politikai helyettesével, mivelhogy mindhármunknak ugyanaz az egy jutott. Mi változunk, de ő marad. Bárcsak elvinnék tőlem valami magasabb beosztásba!

– Indulatos lettél! Nem ismertelek erről az oldaladról.

– Nem szolgáltunk együtt, azért nem ismertél – mondta Artyemjev. – A csapatszolgálat egyik irányba hajlítja a jellemet, a törzsszolgálat a másikba. Így történt, hogy én indulatosabb lettem, te pedig hűvösebb. Talán ha kiszáradtál ott a törzsnél, valóban csatasorba kell állnod. Ha elkezdődnek a harcok, veszteségek is lesznek – nektek odafentre tüstént jelentik, hol van hiány. Szerpilin mégiscsak személyesen ismer téged, találj rá alkalmat, és kérd meg őt. Persze jobb lenne a harcok előtt, már előre... – Nem fejezte be, órájára nézett. – No, indulj. Csakugyan annyit

fecsegtem, mint egy vénasszony. Minden elképzelhetőt és elképzelhetetlent megbeszéltünk, úgy hiszem. Ámbár másrészt, mikor találkozunk megint? Ha írsz a feleségednek, üdvözletemet küldöm.

– Én is a tiednek.

Szincov a régi iskolai emlékei alapján, ugyan nemigen kedvelte Nágyát, de mit számított ez most?

– Tánya elbeszélte nekem, hogyan találkozott a te Nágyáddal negyvenháromban, ott Moszkvában, Nágya lakásán. Akkor megtetszett neki.

– Hej, Ványa, Ványa! – mondta hirtelen Artyemjev, és erősen megropogtatta az ujjait. – Rossz az embernek a háborúban élni, amikor a hátországa nem megbízható. Ezt csak neked mondom, mint testvéremnek. Ne add tovább!

– Kinek?

– Még Tatyánának se...

– Fölösleges figyelmeztetés!

– Amikor velem van – folytatta Artyemjev –, tudom, hogy nincs nálam jobb, és senki más nem kell neki. De ha nem vagyok ott, akkor nem tudom mi van. És nem is akarom tudni. Máskor meg, éppen megfordítva, akarom! Néhányszor írt, követelte, hogy mint feleséget vegyem ide a frontra gépírónőnek, vagy aminek csak tudom! Miért akarja ezt, ha nem kellek neki? Rosszul él talán Moszkvában? Itt jobb lesz? Másrészt viszont azt gondolom: miért követeli ezt tőlem? Magától fél talán: hogy egyedül van ott? De mit tehetek, amikor tudom: ha itt van mellettem, nem bírok harcolni.

Már mindketten felálltak, csak a búcsúzás volt hátra.

– Kimegyek, elkísérlek. – Artyemjev leakasztotta a szegről az esőköpenyét, magára terítette, és megvonogatta alatta széles vállát, mintha önmagán csodálkoznék. – Valahogy borzongok. Ma reggel megfürödtem a folyóban, az idén először, lehet, hogy megfáztam. Várj csak, telefon!

Az ajtóból visszament az asztalhoz, és mielőtt felvette a kagylót, kelletlenül az órájára pillantott: kicsit késő volt a telefonálásra, hacsak valami baj nem történt...

De a telefonbeszélgetésből Szincov tüstént kihallotta, hogy semmi sem történt.

– Még itt van. Kicsit itt tartottam magamnál, hogy elmondja a megfigyeléseit. Világos! Világos! – ismételte néhányszor Ar-

tyemjev. – Igenis! Értem! Azonnal elirányítom, ha így áll a dolog.

De a kagylót letéve, Szincovnak éppen az ellenkezőjét mondta:

– Ha így vagyunk, még öt percre itt marasztallak. Ülj le! – Ledobva válláról az esőköpenyt, maga mellé tette a padra, és rámosolygott az elképedt Szincovra. – Pervozcsikov telefonált.

– Sejtettem – mondta Szincov.

– Érdeklődött, hogy elindultál-e már. Azért érdeklődött, mert őt meg a haditanács hívta fel. Kiderült, hogy Moszkvába akarnak küldeni téged valami megbízással, és előtte, reggel pontosan hétkor, jelenj meg a haditanácsnál. Ilyen hírért fizetség jár tőled.

Szincov vállat vont. Emlékezet szerint két vagy három alkalommal megtörtént, hogy a hadműveleti osztály tisztjei a fronttörzset elkerülve utaznak el valami megbízatással egyenesen Moszkvába. De hogy most miért éppen őt küldik oda, az nem fért a fejébe. S az aggodalom Tányáért nem hagyta, hogy az utazásnak örüljön.

– Találhattak volna másvalakit, aki erről álmodik.

– Így van ez minálunk mindig – húzta el a száját Artyemjev. – Azokat, akiknek, mint nekem is, ez a leghőbb vágyuk, nem küldik. – Odahúzta maga elé a jegyzettömbjét. – Ülj le még egy kicsit, írok egy levélkét Nagyezsdának. Moszkvában személyesen add át neki, és mondd el, hogy-mint vagyok itt nélküle... Nézegesd az újságokat. – Odatolta Szincovnak a dossziét, amelyben egyes újságlapok voltak. – A *Zvezda* érdekes cikket közöl az orosz tisztikar történetéről. Kivágom őket. Tegnap volt a negyedik, nyilván még nem láttad.

De Szincov nem olvasta el a kivágott cikkeket; nem érdekelte most az orosz tisztikar története. Hirtelen eszébe jutott, hogy Moszkvában esetleg megpróbálhatja elintézni, amit innen, a hadra kelt seregből semmiképpen sem lehet: elmegy a központi távíróhivatalba, és gyorstáviratot ad fel, a választ is fizetve, Taskentbe, Tánya anyjának. Megtudja, hogy miért nincs több levél. És mit jelent az első levélen az a postabélyegző: Arisz? Mi történt? Tánya nem ért idejében oda, és Ariszban szült? Vagy a gyorsaság kedvéért bízta rá valakire ott Taskentben, hogy Moszkvában dobja be, az illető pedig nem vitte odáig, útközben ebben az Ariszban dobta be a levelet?

Öt nappal ezelőtt, amikor megint nem kapott levelet a legújabb tábori postával, késő este autót kért, és elrobogott a máso-

dik lépcsőbe, az egészségügyi osztályhoz, hogy Zinaida Szergejevna orvosnővel, Tánya barátnőjével beszéljen; titkon reménykedett, hogy ez a beszélgetés megnyugtatja.

De amikor Zinaida megtudta, hogy Szincov egyetlen levelet se kapott, hangosan szidni kezdte Tányát:

– Makacs, mint egy kecskebak! Megmondtam neki: ilyen sebesüléssel, mint az övé, ha valakinek, akkor neki megengednék a magzatelhajtást! Még neked is meg akartam mondani, hogy semmi szín alatt ne hagyd megtartani! De féltem, hogy megesz, ha megtudja! És nem hordta ki, és nagyon valószínű, hogy Ariszban a vonatról szedték le, minden lehetséges – mondta; egyáltalán nem gondolt rá, hogy Szincovot megnyugtassa, mert szerette Tányát, és a szíve mélyén úgy érezte, nem kevésbé szenved miatta.

Szincov nem megnyugodva távozott tőle, hanem éppen megfordítva, még jobban aggódott; most döbbent csak rá, hogy Tánya tudta, jobban, mint bárki más, hogy mekkora kockázatot vállal.

– Azt írom Nagyezsdának – szólalt meg hirtelen Artyemjev, a gondolatait megzavarva –, hogy te ott kosztolj nála, és szállj meg éjszakára, különösen ha tovább maradsz. Nálunk ott a lakásban mosakodni is jól lehet: gáz van. A parancsnokságon csak bejegyezteted magad, és megadod a címedet; a magasabb rangú tiszteknek ezt megengedik.

– Helyes, majd ott elintézem. – Szincov nem akart elszakadni a saját gondolataitól.

Arra gondolt, hogy holnap reggel elutazás előtt be kell mennie a tábori postára, hátha az utóbbi két nap alatt jött valami. Vagy ahogy ma hazaér, ott fekszik a priccsen egy levél, és benne csupa jó hír!

– Nála vannak a régi lakásunk kulcsai is. Ha akarod, kérd el őket, menj oda, lényegében most a tiéd – szakította félbe ismét a gondolatait Artyemjev, amint éppen erről írt Nágyának.

Szincov bólintott, és magában azt gondolta erről a lakásról: „Miénk, enyém, tiéd – nem ismered már ki magad, hogy kié is most Artyemjevéknek ez a régi kétszobás lakása a Pirogovkán!" Amikor oda kezdett járogatni, a hetedik osztályba jártak Pavellel, és Mása még egészen kis lány volt: harmadik osztályos... Majd, amikor háború előtt összeházasodtak Másával, és Grodnóba költöztek, Artyemjev pedig Csitában szolgált, ezt a lakást, amelyben csak a nagymama maradt, valahogy közösnek tekintet-

ték, mindig azénak, amelyikünk éppen Moszkvába kerül. Artyemjev, minthogy elvette Nágyát, a háború után bizonyára ott fog lakni az asszonynak még az első férjétől, Kozirjovtól maradt nagy lakásában, valahol a Gorkij utcában, ez a régi lakás pedig a Pirogovkán...

– Te fizeted a lakbért? – kérdezte Artyemjevtől.

– Hát persze – felelte Artyemjev, és tovább írt. – Nem tart örökké a háború! Akárhogy alakuljon is, jó lesz. Neked elsősorban. – Felnézett a levélből. – Azt hiszed talán, ha anyám él, nem fogadja szívesen a te Tatyánádat, nem fogad be téged?! Csak éljen!

Mondta, és ismét belemerült a levélírásba.

Szincov pedig azt gondolta: „Nohát, elmegyek, ha már egyszer megvan a lakás kulcsa. Jó, hogy van ez a lakás. A háború után aligha hagynak meg ilyen kézzel a tényleges állományban. És ha van ez a lakás, akkor Moszkvában élhetek."

Az olyan ember élete, aki régen szolgál a hadseregben és régen van háborúban, valamivel bonyolultabb minden más emberi életnél, de valamivel egyszerűbb is. Maguk a katonai szabályzatok vonják meg a határát az egyéni és hozzátartozói gondjainak. Ő megteszi értük, amit kell, és ami tőle telik, de bizonyos határon túl már semmit sem tehet, és semmit sem kell tennie. A háború mintegy felmenti a felelősség alól azért, amit úgysem tud megtenni.

De most, hogy gondolatai kiragadták ebből a megszokott állapotból, rádöbbent, hogy a háború után egészen másként kell élnie, mint ahogy most él, amíg még tart a háború.

– Kész. – Artyemjev felállt, és felébe hajtott néhány papírlapot, amelyet sikerült teleírnia. – Tedd a zsebedbe. Nem öt percig késleltettelek, hanem tizenkettőig.

– Tovább is lehetett volna. Ha csak reggel kell jelentkeznem, van időm.

– Á – legyintett Artyemjev –, úgysem írhatok meg mindent. Választ hozz. És ami fő, meg akarom hallani tőled, hogy érezted magad ott nála. Ahogy visszajöttél, azonnal tudasd.

– Minden meglesz.

Szincov még egyszer felébe hajtotta a levelet, és begombolta a gimnasztyorkáját.

– Ne felejtsd el áttenni a zubbonyba, ha Moszkvába indulsz.

– Igen valószínű, hogy így indulok el, ebben az ingzubbony-

ban – mondta Szincov, és arra gondolt, hogy reggelig fel kell varrnia egy tiszta nyakbetétet.

Artyemjev ismét vállára vetette az esőköpenyt, és fedetlen fejjel kilépett Szincov után a kunyhóból.

– Azért mégis menj el a régi lakásra – tanácsolta már a Willis előtt állva, amellyel Szincovot a hadseregtörzshöz vitette.

Amikor Szincov ezt hallotta, arra gondolt, hogy a régi lakás Pavel számára olyan tartalék állás. Talán némelykor mégiscsak megfordul a fejében, hogy nem fog tudni együtt maradni a Nagyezsdájával.

– Kalasnyikov – fordult Artyemjev a sofőrhöz –, először is ne száguldjon: sötét az éjszaka, és nagy a forgalom, lőszeres teherautók jönnek szembe. Másodszor: az erdőből kiérve az elágazáson gyorsan szökelljen át. Éjszaka oda lőnek. Tegnap egy másfél tonnás kocsit telibe találtak...

Ezt már nem a sofőrnek mondta, hanem Szincovnak, majd megint a sofőrhöz fordulva megkérdezte:

– Érti?

– Mindent értek, ezredes elvtárs.

– Akkor induljon – parancsolta Artyemjev.

Nem ölelkezett össze Szincovval, csak erősen megszorította a kezét, és sokáig nem engedte el. Akkor eresztette csak el, amikor Szincov beszállni készült a kocsiba. Amikor a Willis már elindult, még mindig ott állt, és nézett utána...

Kilencedik fejezet

– Ezt átadod a főparancsnoknak. S a levélen túlmenően te magad is éreztesd vele, hogy várjuk. Képes vagy rá? Feltételezem, hogy képes – szólt Zaharov, amikor a levelet átadta Szincovnak. – Úgy gondoltuk, megörül majd, ha meglát. Tőle hallottam, hogy a nehéz órában ott maradtál vele, nem szolgálati kötelességből, hanem önnön jószántadból. Éppen ezen a vidéken. Így volt?

– Így.

– Szóval, ha kedve tartja, van mire visszaemlékeznie veled ott, a szabad idejében. – Zaharov elmosolyodott. – Valamikor egyebet se teszünk majd, mint hogy a háborúra emlékezünk... – Megint elmosolyodott. – Mi innen nem láthatjuk, hogy meny-

nyire egészséges. Kényes kérdés: siettetni nincs jogunk, márpedig siettetni szeretnénk. Így hát ehhez tartsd magad.

Többet nem mondott, hanem a törzsfőnökhöz küldte Szincovot.

Bojko tábornok is átadta zárt borítékban a Szerpilinnek írt levelét. Tapintásra rövid levélke volt: egy kis lap.

– Tudja meg a hadműveleti osztályon a reggeli helyzetet, és jelentse a hadseregparancsnoknak. Megengedem, hogy térképet vigyen, de a harchelyzet feltüntetése nélkül. Emlékezetből jelentsen. Ezenkívül hozza a főparancsnok tudomására... – Bojko lehalkította a hangját, noha a kunyhóban kettejükön kívül senki sem volt, és meghagyta Szincovnak, hogy közölje Szerpilinnel azt a hadseregre vonatkozó legújabb hírt, amely még nem jut kifejezésre a törzstérképen.

Szincov azt várta, hogy ezután a szokásos „hajtsa végre" következik, de Bojko szótlanul nézett rá, majd még hozzátette:

– A főparancsnok kérdéseire a valóságnak megfelelően válaszoljon. Túlzások és feltevések nélkül, a saját tájékozottságának keretein belül.

Úgy mondhatni ezt, mintha előre megróná. Szokása volt olykor a jövőbe pillantani.

Mindezek után következett az út Moszkvába; több időbe telt, mint ahogy kezdetben gondolták. A gumi eresztett, és a tartalék gumi is régi volt, három ízben kellett pumpálni és ragasztani, útközben kiesett az egyik kocsirugó, és végül lemerült az akkumulátor; vontatásra szorultak, amíg a motor be nem gyulladt.

Szincov úgy képzelte, hogy ha már egyszer a főparancsnoknak visz levelet, jó kocsit kap, nem kell megvizsgálni, egyszerűen beül és elrobog. De tévedett. Útközben a sofőrtől megtudta, hogy a hadsereg gépkocsitelepének parancsnoka ravasz számítással a saját, sok vihart látott Willisét küldte el, amelyen már régen ki kellett volna cserélni a gumit, az akkumulátort meg a hátsó hidat, és még valamit. És egy levélkét küldött a sofőrjével Moszkvába a régi barátjának, a javítóüzem vezetőjének. A levélke szerint az alatt az idő alatt, amíg a Willis Moszkvában lesz, cseréljenek ki rajta minden kicserélhetőt, és vadonatúj állapotban küldjék vissza a frontra. Moszkvába, úgy vélte, ilyenen is el lehet jutni: a hadműveleti osztály őrnagya nem valami fontos személyiség.

Ez persze igaz, de mégis, tekintettel Szincov megbízatására, a gépkocsitelep parancsnoka arcátlanul viselkedett, és hármas

számításra épített: hogy talán csak odaérnek, vagy ha nem érnek oda, talán nem jelentik, és ha jelentik is, majd csak megússza valahogy!

Szincov izgult, hogy még reggel nyolcra sem érnek Moszkvába, és elkésik az ébresztőről, amikor ott Arhangelszkojéban Szerpilinnél jelentkeznie kell. Végül, kimerülten bár, az éjszaka folyamán mégiscsak eljutottak a Moszkva előtti utolsó ellenőrző-átengedő ponthoz, és a sofőr kérésére, letérve az útról egy kiserdőbe, három órát aludtak a kocsiban, mint a bunda.

Viszont derűs, verőfényes reggelen robogtak be Moszkvába; a Bolsaja Poljankán éppen locsolták az úttestet, mint békeidőben; csakhogy most a házfelügyelők mind nők voltak.

Majd a Kamennij Mosztról megpillantották a Kremlt: úgy állt ott, mint azelőtt.

Noha Szincov nemegyszer hallotta, hogy az egész háború alatt a Kremlre egyetlen német bombát sem engedtek lehullani, mégis az épen és sértetlenül emelkedő Kreml látása eszébe juttatta negyvenegy november hetedikét, amikor utoljára volt itt Moszkvában; a Vörös téren állt a sorban, és az egyre sűrűbben hulló havon keresztül nézett a Mauzóleumra és Sztálinra, a díszszemle után pedig lement az ereszkedőn, elhaladt a Szpasszkij-kapu előtt, aztán a rakparton, majd a Bolsaja Poljankán, majd tovább a Szerpuhov téren át a frontra, a Moszkvát fenyegető németek elé.

A Gorkij utcán már nem locsoltak, befejezték. Az aszfalt a háború folyamán erősen összetöredezett, de a még fel nem száradt víztől mégis frissnek látszott.

Szincov a központi távíróhivatallal szemközti sarkon állíttatta meg a kocsit, és keresztülvágott az utcán.

A táviratfeladásnál nem sok nép volt, de ebben a hajnali órában nem minden ablak mögött dolgoztak, így meg kellett várnia néhány embert, amíg rákerül a sor.

A kis ablak mögött ülő sovány lány, olyan hosszú csirkenyakkal, hogy szánalmas volt ránézni, sokáig mintegy félálomban merengett, mielőtt a kérdésre felelt: hány óra alatt juttathatnak el egy gyorstáviratot Taskentbe. Majd azt mondta, hogy hat óra alatt oda kell érnie.

– Oda kell érnie, vagy odaér? – kérdezte Szincov.

A lány mártírarccal vállat vont, mintha Szincov ki tudja, miért gyötörné ilyen kérdéssel, és megint némi szünet után azt felelte, hogy bizonyosan odaér.

– Választ fizetve is vesznek fel gyorstáviratot?

– Felveszünk.

– És ha ide kérem a választ, poste restante, akkor onnan menynyi idő alatt jön meg?

A lány ismét elgondolkozott, és azt felelte, hogy ha poste restante kéri, akkor onnan gyorsabban jön meg a válasz, mint ahogy megy: nem telik idő a kézbesítéssel.

Szincov fogta az űrlapot, odalépett egy asztalhoz, és amíg az egyetlen tollszárra várt, ismét kiszámolta, hogyan is jön ki a lépés, ha ő huszonnégy órát tölt Moszkvában, és a gyorstávirat valóban hat óra alatt odaér Taskentbe, mindjárt otthon találja Tányát vagy az édesanyját, ők azonnal elmennek a postára, és feladják a választ. Kiderült, hogy akkor holnap reggel megkapja a válaszukat, sőt esetleg még aznap este. De ha sürgönye nem találja otthon őket, ha Tánya még kórházban van, anyja pedig nappali műszakban dolgozik, és csak este ér haza, akkor nem kapja meg a választ ez alatt a huszonnégy óra alatt, és ha nem marad Moszkvában, úgy megy el, hogy semmit sem tudott meg.

Végre szabaddá lett a tollszár, és Szincov az érdes, rossz minőségű papiroson kaparva a fröcskölő tollal, sietve megírta a gondolatban már megfogalmazott szöveget:

„Sürgönyözzetek egészségről központi távíróba poste restante huszonnégy óráig Moszkvában leszek csókollak Ványa."

Mit írhat az ember még egy gyorstáviratban?...

– Hány szóra fizeti a választ? – kérdezte a lány, amikor átadta a táviratot.

– Az enyém mennyi?

– Címmel együtt tizenöt.

– Harminc szóra.

A lány ráírta megjegyzéseit a táviratra, majd ajkát mozgatva sokáig számolgatta, mennyit kell fizetni ezért a gyorstáviratért, és amikor Szincov kifizette, azt mondta:

– Estére nézzen be, őrnagy elvtárs, hátha gyorsan megjön a válasz. Mégiscsak gyorstávirat.

Hangjából részvét csengett a táviratból kiolvasott aggodalma miatt, és Szincov, amint a lány ujjai közül, amelyek olyan vékonyak voltak, akár egy gyereké, elvette a nyugtát meg a visszajáró pénzt, arra gondolt, hogy ez a lány az ablak mögött talán nem azért nyújtja el úgy a szavakat, és nem azért gondolkodik és számol olyan lassan, mert nem aludta ki magát, ahogy először mér-

gében gondolta róla, hanem csak mert gyenge, kiéhezett, és minden nehezére esik: a beszéd is meg a számolás is, meg az is, hogy ott ül a kis ablak mögött.

„Biztosan tisztviselői élelmiszerjegyet kap, és még családtagokról is kell gondoskodnia..."

Eszébe jutott, amit Tánya mesélt múlt évben arról, hogy Taskentben hogyan élnek az emberek, és ismét megrohanta a félelem miatta: „Mi történt mégis, miért nem ír?" – és a táviratfeladó helyiségből kiment a központi távbeszélőbe, hogy a gyorstávirat mellett még megpróbálja odahívatni őket a taskenti postára.

A távbeszélő helyiség tömve volt; itt már rögtön, egyetlen pillantással fel lehetett mérni, hogy hány embert szakított el egymástól a háború. Az emberek lassan, egymást taszigálva furakodtak előre, álltak a falak mentén, ültek a székeken, padokon, ablakpárkányokon. Összerezzentek, valahányszor a megafonban egy recsegő hang valakit valamelyik telefonfülkébe hívott, némelyek pedig, akik talán már este óta vártak, egymáshoz szorulva aludtak.

A kis ablaknál, amelyhez Szincov mégiscsak odafurakodott, félórát töltve el ezzel, azt mondták, hogy a taskenti vonal jelenleg rossz, és ha megcsinálják, akkor is csak éjfél után vesznek fel újabb előjegyzéseket, vagyis taskenti időszámítás szerint hajnali háromkor. És ki fogja ott Taskentben megkeresni őket éjnek idején, hogy elhívja a távbeszélő állomásra?

Más, előrenyomuló emberek által szorongatva, még egy pillanatig ott állt az ablak előtt, majd a kijárat felé indult.

A nagy falióra háromnegyed hetet mutatott, Szincov előhúzta gimnasztyorkája zsebéből az óráját, és két perccel előreigazította. Azelőtt karórát viselt, de most, ha a jobb csuklóján viselné, amíg a művégtagjával a szíjat bekapcsolja, nagy művelet! Balján viselni pedig, mint azelőtt, szintén nem alkalmas: a protézist tartó szíj fölé kellene csatolnia.

Már ideje volt Arhangelszkojéba indulnia, Szerpilinhez. Negyven perc alatt odaérnek, de tartalék idő is kell hogy legyen.

Amint az óráját visszatette a zsebébe, eszébe jutott Artyemjev levele, elővette és megnézte: Gorkij utca 4, hatos számú lakás – a szó szoros értelmében itt van, a távíróhivatallal szemközt.

A borítékon nem volt családi név, csak cím, a telefonszám és kereszt- meg apai név: Nagyezsda Alekszandrovnának. Szincov

azelőtt is megnézte már ezt a borítékot, de csak most tűnődött el, hogy miért nincs rajta vezetéknév.

Talán amikor Nágya feleségül ment Artyemjevhez, nem vált meg a régi nevétől? Kozirjov ugyan már régen elesett, de a neve mindenkinek emlékezetében él, még Spanyolország óta. Ezért nem cserélte fel. Pavel pedig hiúságból nem akarta a borítékra a más ember nevét írni. Igen egyszerű.

Odalépett egy telefonhoz, és feltárcsázta a borítékon álló számot: úgy döntött, hogy mindjárt reggel közli, ha csak telefonon is, hogy levelet hozott a férjétől.

Egymás után mentek ki a hosszú csengetések. Tízet megvárt, aztán letette a kagylót. Biztosan alszanak még.

Hamarább ért Arhangelszkojéba, mintsem gondolta. Az irodában megtudta, hogy Szerpilin melyik épületben található, gyalog vágott át a parkon, és már háromnegyed nyolckor célnál volt. A hadseregtörzsben jól tudják, hogy a főparancsnok mindig ugyanabban az időben kel: pontosan hatkor, de hogy itt, a szanatóriumban, miként van, azt ki tudja... Ha egyszer azt parancsolták, hogy nyolckor jelentkezzék, akkor semmi célja korábban beállítani.

Leült egy kis padra a fasor elején, kikapcsolta a tábori táskáját, még egyszer átvizsgálta mindazt, ami benne volt, majd ismét bekapcsolva azt gondolta, hogy ha megint visszakéredzkedik a csatasorba, akkor ma kell erről a főparancsnokkal beszélnie, nem lesz még egy ilyen jó alkalma.

Órájára nézett: még tíz perc volt hátra, de amikor az órát visszatette a zsebébe, meglátta Szerpilint, aki éppen kilépett a lépcsőtornácra.

Szerpilin papucsban és sötétkék síöltönyben, hunyorogva állt a napfényben, s hol oldalra nyújtotta a két kezét, tenyérrel lefelé, hol ökölbe szorította, és a vállához nyomta, nyilván örült, hogy már meg tudja tenni.

Majd kinyitotta szemét, és megpillantotta Szincovot, aki közben odament, és most ötlépésnyire állt tőle.

– Nini – mondta szinte csodálkozás nélkül, és lement a lépcsőn.

– Főparancsnok elvtárs... – Szincov jelentette mindazt, amit kellett, hogy ki ő, és kinek a parancsára jelentkezik, majd kezdte kikapcsolni a tábori táska szíját, hogy a leveleket elővegye.

De Szerpilin megállította.

– Várj. Majd átadod. Először, szervusz. – Olyan erővel szorította meg Szincov kezét, hogy annak megsajdultak az ujjai; meg akarta mutatni, hogy egészséges. Megszorította, és elmosolyodott. – Gyerünk, üljünk le arra a padra. Kár elmenni a napról. Látod, milyen ma? A lábadozók a világ legboldogabb emberei. Szinte a bolondulásig örülnek mindennek.

Szemüveg nélkül olvasta a leveleket, csak messzebb tartotta a szemétől. Szincov pedig ott ült mellette a padon, és a szeme sarkából rásandítva azt gondolta, hogy a főparancsnok most fiatalabbnak látszik, mint legutóbb a fronton, és hogy ebben a sötétkék sídresszben holmi futball- vagy ökölvívó-edzőhöz hasonlít, ha kicsit sovány is, de kemény csontú, és a zeke alatt izmok sejlenek.

Bojko levelét egyszer olvasta el Szerpilin, Zaharovét azonban kétszer. Amikor másodszor is elolvasta, homlokát ráncolta, és valamin egy percig elgondolkozott. Majd Szincovhoz fordulva megkérdezte:

– Van egy ceruzád?

Szincov odaadta a ceruzáját, és térdére tette az oldaltáskáját, hogy a főparancsnok kényelmesebben aláírhassa a borítékokat.

Szerpilin aláírta a nevét, feljegyezte az átvétel napját és óráját, és visszaadta Szincovnak a borítékokat, de a leveleket továbbra is a kezében tartotta.

– Van nálad térkép?

– Igenis.

– Akkor menjünk be a „kunyhómba", jelentsd a harchelyzetet.

A hadseregparancsnok „kunyhója" szép tágas volt, benne nagy nikkelezett ágy, tükrös szekrény és vászonhuzatú ülőbútorok. A szoba közepén kerek asztal állt, plüssterítővel leterítve. Rajta egy csomó könyv meg egy vizespalack.

Szerpilin bólintott, jelezve, hogy majd itt kell kiteríteni a térképet a jelentéshez, azzal fogta a könyvcsomót, és maga vitte át az ablakpárkányra. Szincov a vizespalackot az ágy melletti éjjeliszekrényre rakta, és kezdte leszedni az asztalról a plüssterítőt. Szerpilin, visszatérvén az asztalhoz, olyan mozdulatot tett, mintha segíteni akarna, de Szincov gyorsan lekapta a terítőt, összehajtotta és egy székre tette. Az ember azt hinné, hogy ilyen megnyomorodott kézzel nemigen tud megbirkózni ilyesmivel, valójában azonban ez nem esett olyan nehezére, inkább azok az apró

mozdulatok voltak nehezek, amelyekről ezt fel sem tételezték volna, például hogy begomboljon két kis gombot az ingzubbonya jobb kihajtóján...

Miután a térképet kiterítette, belekezdett a harchelyzet ismertetésébe, ceruzájával csak halvány kis jeleket rajzolva, amelyeket később kiradírozhat. Az ilyen jelentés tiszta térképen, amelyen sem a mi peremvonalunk, sem az ellenfélé, sem az első, sem a második lépcsők, sem a parancsnoki pontok, sem a mögöttes területek, sem a tüzelőállások nincsenek feltüntetve, igen jó emlékezőtehetséget igényel. Szincov igyekezett, hogy a helyzet magaslatán maradjon, és egyetlen pontatlanságot se kövessen el, noha tudta, Szerpilinnek most nem a tüzelőállások elhelyezkedése vagy a parancsnoki pontokat jelző kis zászlócskák a fontosak, hanem egészen más, az, ami fokozatosan kirajzolódott előtte mindeme részletek mögött. Szerpilinnek az volt a fontos, hogy a hadserege által elfoglalt keskeny sávból ítélve, amelynek élvonalában mindössze két hadosztály állt, amíg négy mélyen hátul maradt, feltételezhette, hogy a főcsapást a front éppen itt, az ő hadserege övezetében tervezi. Ha a hadseregét tartalék frontszakaszra állítják, aligha jelölnek ki számára ilyen keskeny sávot, és nem lépcsőzték volna ilyen mélyen a hadosztályait.

Szincov kis szünetet tartott, majd, ezúttal ceruzájával nem is érintve a térképet, kört írt le vele a levegőben, körülbelül harminc kilométerre az arcvonaltól, amely egy nagy erődöt és néhány lakott pontot ölelt fel.

– Bojko tábornok parancsára jelentem önnek, hogy ide, a mi övezetünkbe, egy lövészhadtest is érkezik, amelyet a mi hadseregünk állományába szándékoznak átadni.

– Ezzel kezdted volna! Miféle hadtest? Ki a parancsnoka? – kérdezte vidáman Szerpilin.

Arcán látszott, mennyire örül a hadtest hírének: ha még egy hadtestet adnak, ez azt jelenti, hogy valóban az ő hadserege méri a főcsapást.

– Nem tudhatom, főparancsnok elvtárs.

– Ezt is köszönöm – mondta ugyanolyan jókedvűen Szerpilin. – A térképet hajtsd össze, és hagyd itt nekem.

Szincov összehajtotta a térképet, és oldaltáskájából tábori noteszt húzott elő.

– Kérem, írja alá, főparancsnok elvtárs.

Szerpilin aláírta a nevét, majd az asztalra dobta a ceruzát, és

megindult fel-alá a szobában, mintha nem tudná, hogy most mit is kezdjen magával meg az előtte álló Szincovval. Majd megállt, és megkérdezte:

– Reggeliztél már? De ne hazudj!

Mikor meghallotta, hogy nem, még nem reggelizett, azt mondta, többet nem garantál, de túróval vagy árpakásával megeteti. Minden egyebet majd később, teli gyomorral.

– Gyerünk, csak egy törülközőt viszek, reggeli után rögtön kezelésre megyek, te pedig a parkban várj, addig szedd össze a gondolataidat, sok kérdésem lesz!

Levette az ágy hátáról a törülközőt, és vállára vetve, azt kérdezte:

– Más alkalmi megbízásaid nincsenek Moszkvában? Lehetetlen, hogy ne adtak volna! Bojko tábornok nem olyan ember...

Szincovnak nem jutott ideje válaszolni. Nyílt az ajtó, és egy fehér köpenyes, magas asszony lépett a szobába – biztosan orvos –, és szigorúan, mint felettes az alantasát, kérdőre vonta Szerpilint:

– Miért nincs még mindig a reggelinél? Mindenütt kerestem. Megjött a felülvizsgáló főorvos... Már megbeszéltem vele, hogy maga mindjárt jön, és erre sehol sincs...

Csak most vette észre Szincovot, aki a szoba túlsó sarkában állt, és elégedetlenül nézett rá.

– Nem láttam, hogy vendége van.

– Egyik tisztem. Levelet hozott, és jelentette a harchelyzetet. És mindezeken kívül bajtársam volt a bekerítésben, velünk együtt tört ki... Ismerkedjenek össze.

Szerpilin bizonytalanul kezdte, szinte nem is hasonlított önmagához, mintha feszélyezné az asszony jelenléte. De az utolsó szónál elmosolyodott, sőt Szincovot a vállánál fogva feléje tessékelte.

– Én pedig a főparancsnokának a kezelőorvosa vagyok – mondta az asszony. – Belátom, hogy zavarok, de menni kell!... A maga számára most a felülvizsgáló főorvos a legfontosabb!

Ezt már nem Szincovnak, hanem Szerpilinnek mondta, miközben elsőnek lépett ki a szobából. A fasorban is így ment aztán előttük, olykor visszanézett, és sürgette őket, hogy gyorsabban kövessék.

Szincov mögötte lépegetve észrevette, amit lehetetlen volt, így hátulról nézve nem észrevennie, hogy az alakja tökéletes, és amikor előttük megy, húszévesnek látszik.

„Holott a valóságban talán idősebb nálam – gondolta Szincov, felidézve az asszony szép, de már nem egészen fiatal arcát. – Legalább harmincöt éves..."

Szerpilin az első száz lépést szótlanul tette meg, aztán Szincovra sandítva, aki illendően, valamivel a fölöttese mögött ment, ezzel a pillantásával hívta, hogy csatlakozzon hozzá, és azt mondta:

– Térjünk vissza a beszélgetésünkhöz. Vannak megbízásaid, vagy nincsenek?

Szincov azt felelte, hogy van megbízása: azt a parancsot kapta, hogy útközben térjen be a vezérkar térképészeti intézetébe, és vegye át az új térképlapokat.

– Milyen lapokat?

Szincov elsorolta az átveendő lapok betűit, és Szerpilin elégedetten mosolygott; minden összevág: a térképlapok, amelyeket Szincov kapni fog, szintén a küszöbönálló támadásra vallanak.

– No, ha megbízásod van – mondta Szerpilin, miután szótlanul ment még néhány lépést –, akkor így csináljuk: most menj, intézd el az ügyeket, és holnap reggel kilenckor már útra készen gyere ide a válaszlevelekért... Mit gondol, Olga Ivanovna, menynyi ideig tart a főorvosi vizit?

– Ezt nem tudom megmondani magának, Fjodor Fjodorovics. – Az asszony menet közben hátrafordult, de nem lassította le a lépteit. – Úgy gondolom, a vele töltött időt nem kell sajnálnia. Ameddig ott tartja, addig tartja, a fő, hogy hasznára legyen.

Szólt, és továbbment.

– Főparancsnok elvtárs, engedje meg, hogy egy személyes ügyben forduljak önhöz – kérte Szincov, miután magában elgondolta, hogy a főépületig már csak néhány perc van hátra, márpedig jobb, ha Szerpilinnel előbb beszél, mint ahogy a hadseregbe a leveleket megírja.

– No tessék, fordulj – mondta Szerpilin vidáman, mint csaknem mindent azon a reggelen. – Annál inkább, mert jó híreket hoztál a harcoló hadseregtől Moszkva fővárosába; a cárok idejében már csak ezért is keresztet kaptak a futárok.

Szincov elmondta, hogy a minap a száztizenegyeseknél járt, a volt ezredében, Iljinnél, és elfogta a vágy, hogy visszatérjen a csatasorba. A kezét egy év alatt megszokta, reméli, hogy ott sem akadályozza.

– Majd ha visszatértem, meggondoljuk. Ezredtörzsfőnöknek

küldhetünk... – Gondolatban sorra véve Szincov frontszolgálatának fokozatait, már csaknem hozzátette: „Sőt esetleg parancsnoknak is." De türtőztette magát: jobb kevesebbet ígérni és többet tenni, mint megfordítva. Ehelyett röviden azt mondta: – Mire a harcok megkezdődnek, csatasorban leszel. Ezt a kérésedet teljesítem. Más nincs?

– Nincs, főparancsnok elvtárs.

– A mi száztizenegyesünkről pedig majd holnap beszélsz nekem, régen nem voltam náluk... Mennyi idő alatt értél Moszkvába?

Szincov nem tett panaszt, csak jelentette, ahogy volt: huszonegy óra alatt, de hozzátette, hogy vissza majd gyorsabban mennek.

– Kicsit sok – mondta Szerpilin; bizonyára önmagára gondolt, és a saját köszöbönálló frontra indulására.

Feltűnt előttük a főépület és balra a kapu, amely előtt Szincov a kocsiját hagyta.

– Holnap kilenckor rossz idő esetén a „kunyhóban" keress – mondta Szerpilin –, de ha jó idő lesz, akkor itt sétálgatok.

– Értem, főparancsnok elvtárs.

Szerpilin elbúcsúzott, és az orvosnő is kezet nyújtott, olyan kedvesen, mintha Szincov valami nagy jót tett volna neki.

– Kívánom, hogy soha többé egyetlen golyó se találja!

És Szerpilinnel együtt belépett a főépületbe.

Szincov nem értette, hogy egyszeriben miért mondta ezt olyan szívélyesen... Talán észrevette a kezét meg a hat sebesülését jelző sávokat. Vagy még valami másért, ki tudja, miért...

Szincovnak egész napja különböző ügyekkel telt el. Először a moszkvai városparancsnokságra ment jelentkezni, átvette az étkezdei élelmiszerjegyeket, és engedélyt kapott, hogy éjszakára a parancsnokság épületében berendezett átutazó-tiszti szálláson egy ágyat elfoglalhasson; ezután el kellett mennie a sofőrrel a Jauzszkihíd táján levő javítóüzembe. És nemcsak elmenni, de a saját fülével kellett hallania, hogy a Willis másnap reggel nyolcra indulásra készen lesz. Otthagyta a kocsit, villamoson ment vissza a központba, és egy óráig várt a belépési engedélyeket kiállító irodában, feltelefonált a főnökségnek, amelyik az engedély kiállítása iránt intézkedhetett, és a telefonálás után várta, hogy mikor kapja

meg a belépési engedélyt. Miután megkapta és végre felment, kiderült, hogy a térképek kiadásának engedélyezése nemcsak attól a főnökségtől függ, amelyhez ő ment, hanem még egy másiktól is, meg kellett várnia ezt a másikat is. A térképeket viszont nem azon az osztályon adták ki, hanem egy másikon, a város túlsó végében; amíg oda ment, amíg felcsengetett és ismét a belépési engedélyre várt, már hat óra lett. Meghagyták, hogy másnap reggel tíz órakor jelenjen meg a térképek átvétele céljából. Igaz, hogy a többi elintéznivalóját már elintézte. Az pedig, hogy a térképeket másnap kapja meg, csak jó volt: minek cipekedett volna azokkal a térképekkel autó nélkül Moszkvában egész este? Úgy járkálna, mint akit megkötöztek, ki nem engedhetné őket a kezéből.

Tudta, hogy korán van, hogy még nem lehet ott a válasz a sürgönyére, de mégis elment a központi távíróhivatalba, odatülekedett a poste restante ablakhoz, bedugta a személyi igazolványát, és máris hallotta a választ, hogy I. P. Szincov részére semmiféle távirat nincs.

Ezután ismét felhívta telefonon Artyemjev feleségét. Aznap már háromszor odacsengetett – senki sem vette fel a kagylót. Most sem.

„Mindenesetre oda kell mennem, bedobni a levelet a postaszekrénybe, aztán megint odacsengetni. Talán fogta magát és elutazott valahová, ki tudja..." – gondolta Nágya iránti futó érdeklődéssel. Bármennyire gyötörte is Pavelt akkor a lány, amikor mind együtt jártak iskolába, bármilyen messze vetette is tőle a sors, a végén mégiscsak hozzásodorta. Pavel kivárta. Akkor mindhárman tizenhét-tizennyolc évesek voltak, most pedig Nágya is már harminckettő, mint Pavel, de legkevesebb harmincegy...

Mintha nyílt sebével kemény sarokba ütközött volna, ismét eszébe jutott Tánya, amint a legboldogabb éjszakáik egyikén, azt követően, hogy a tífusz után gyógyultan visszatért a frontra és ott találta őt, egész éjjel nem akart aludni, és nevetve mesélgetett neki mindenféle részleteket az életéből, amelyeket azelőtt még nem volt ideje elmondani. Egyebek közt azt is elmondta, hogyan ismerkedett meg Nágyával és az édesanyjával, hogyan fenyegette meg a lakásukon pisztolyával a spekulánst, amikor az Nágya anyjával a spekulációval szerzett cukron osztozkodott. Nágyáról azt mondta, hogy rendes asszony. Ő akkor nem vitatkozott vele;

mért is vitatkozott volna azon az éjszakán? Június végén volt ez, egy héttel a kurszki csata kezdete előtt...

Kilépett a távíróhivatal épületéből, és megindult lefelé a Gorkij utcán, minduntalan sapkája ellenzőjéhez emelve a kezét, a szembejövő katonákat köszöntve, vagy a köszönésüket viszonozva. Sok katona volt Moszkvában, ezt már reggel észrevette. Nagy háború folyik, és útjai a frontról a hátországba meg egyik frontról a másikra sokak számára Moszkván visznek át. Szincov egész nap érezte a háborúnak ezt a nagyságát, amikor a belépési engedélyre várt, meg a különféle hivatalokban és ügyosztályokon.

A frontharcos őrnagy, aki szolgálati ügyben érkezett a frontról, itt Moszkvában csak a háború kis porszemének érezte magát. Senki sem huzavonázott az ügyében, ellenkezőleg, épp jóindulattal voltak iránta, sőt tisztelettel néztek a négy háborús kitüntetésére, a Moszkváért és Sztálingrádért érdemekre, meg a sebesülésekért kapott hat sávra: három arany a súlyos és három vörös a könnyű sebesülésekért. De az ügy, amelyért idejött, végső soron mégis csupán annak a sok-sok ezer ügynek egyike, amelyeket ez a háborús gépezet napról napra intéz, két harcoló frontot meg két nem harcolót – a Kaukázuson túlit és a távol-keletit – igazgatva, tucatnyi katonai körzetet, szállítást, híradószolgálatot, több ezer kórházat és mindenféle más intézményt meg hivatalt, amelyeket még elsorolni sem lehet. S a katonák sokadalma Moszkva utcáin is csak e roppant hadigépezet hatalmasságának és beláthatatlanságának mindennapos tükröződése.

A Gorkij utca alsó végére érve Szincov átment a túlsó oldalra, és visszafelé indult. A számokból ítélve Nágyának itt, jobb kéz felől kellett laknia, a második kőházban.

Megállt, visszaemlékezett rá, hogy ez a jól ismert hely hogyan festett negyvenegy októberében. Nem októberben járt itt utoljára, hanem már novemberben, amikor a díszszemlére vonultak, és arról a hófúvásos november reggelről nem a házak maradtak meg emlékezetében, hanem a páncélosok, amelyek láncban sorakoztak, egyik a másik után, az egész Gorkij utcán végig. Október tizenhatodikáról azonban éppen a házak meg különféle részletek maradtak meg emlékezetében: a betört üvegű telefonfülke s a kagyló nélkül lógó zsinór, az ablakokból kiszórt égett papírcafatok meg a homokzsákokkal felső szélükig eltorlaszolt kirakatok. Most nem voltak homokzsákok, a kirakatüvegek épek, tisztára mosottak, és mögöttük emberek tolongtak.

Ahogy megállt, egy mellette elhaladó, kurta lábú, vörös férfira lett figyelmes, aki futó, kíváncsi pillantást vetett rá; az illető a hajához hasonló színű vöröses öltönyt viselt, feszes csomóra kötött tarka nyakkendővel. Szincov arra gondolt, hogy valahol már találkoztak; nem ment tovább, csak állt, és nézte a kirakatok mögött tolongó népet, s egyszerre csak ez az ember megint előtte termett.

– Üdvözlöm, zászlóaljp-p-parancsnok! – a „parancsnok" szónál úgy dadogott, hogy Szincov tüstént rájött, hol látta ezt a vöröshajút: a zászlóaljában, Sztálingrád alatt, a téli támadás első napján, Ljuszinnal együtt.

– Gurszkij vagyok – mutatkozott be a vöröshajú. – Ha p-persze nem t-tévedek, voltam a zászlóaljában a százharminchetes és k-kettes magaslaton, amelyet p-parancs nélkül foglalt el, ahogy mondják, saját k-kedvtelésből. Ezért emlékszem. Nem t-tévesztem össze valakivel?

Szeplős, vörös szőrös kezét Szincov felé nyújtotta.

– Nem tévesztett össze, én vagyok – mondta Szincov.

– Örülök, hogy látom ezen a v-világon, amely nemigen k-kedvez a gyalogos zászlóaljparancsnokok t-tartós megmaradásának – mondta Gurszkij. – Egyáltalán mindig örülök, ha valakit másodszor látok. Az én f-foglalkozásom mellett – ma itt vagyok, holnap ott –, ez nem gyakran f-fordul elő. M-mit csinál itt Moszkvában?

– Rövid kiküldetésben vagyok. Holnap visszamegyek a frontra.

– M-melyikre, ha nem t-titok?

Szincov megnevezte a frontját.

– Lám, hová k-került. Én meg hónapok óta Moszkvában t-tétlenkedem. Befejezetlen k-középiskolai műveltségem ellenére a szerkesztő t-tárcákat írat velem az orosz t-tiszti rangok t-történetéről. T-talán olvasta?

– Az első kettőt olvastam. De nem gondoltam magára, azt hittem, hogy valami névrokona a régi tisztek közül.

– S-sajnos még m-ma sem t-tartozom a t-tiszti karba, a k-katonai szolgálatra való t-teljes alkalmatlanságom miatt. – Ujjával a vastag marslakó-szemüvegére mutatott. – T-továbbra is k-kiképzetlen önkéntes maradok. Sz-származásomra nézve p-pedig c-cipész fia, mint Sztálin elvtárs.

Szincov elmosolyodott. Emlékezett, természetesen az életrajz-

ból, hogy Sztálin cipész fia, de most, háromévi háború után, valahogy furcsa volt erre emlékeznie.

– T-táplálékot vett már magához?

– Még nem. – Szincov ismét elmosolyodott azon a rendkívüli modoron, amelyben Gurszkij a leghétköznapibb dolgokat is mondta.

– Vannak sz-személyes t-tervei?

– Voltaképpen nincsenek. Csak egy levelet kell bedobnom a levélszekrénybe egy lakás ajtaján... – Szincov kezével a házra mutatott, amelynek közelében álltak.

– Menjen, d-dobja be – mondta Gurszkij –, megvárom. M-meghívom ebédre. Ahogy m-mondják, csa-csak úgy egyszerűen. *T-tête-à-tête.*

Tetszelegve mondta ezeket a szavakat, mintha az orosz tiszti rangok történetéről írt saját cikkeiből vette volna. Szincov megmosolyogta.

– Hol ebédelünk?

– Cs-csak bízza rám. M-ma rajtam a sor, hogy v-viszonozzam a szt-sztálingrádi kosztjukat.

– Valahogy nem emlékszem, hogy megvendégeltük volna.

– M-maga n-nem emlékszik, d-de én emlékszem a k-konzervhússal t-tele kondérra meg a d-dupla porció p-pálinkára, amelyet az ezredp-politikai helyettes engedett át nekünk. Ő hogy van, él, egészséges?

– Elesett.

– K-különös dolog. A jó emberek v-valahogy jobban s-sietnek a t-túlvilágra, mint a s-söpredék. No jó, menjen, itt m-megvárom, n-nem m-mozdulok el innen.

Amikor Szincov, miután felment a harmadik emeletre, és mindenesetre becsöngetett, majd bedobta a levelet a nyíláson, visszaért, Gurszkij ott várta, csakugyan el nem mozdult a helyéről, sőt ugyanabban a pózban állt, és valamin gondolkodott.

– Min gondolkozik? – kérdezte Szincov.

– A világ tökéletlenségén; m-mi máson gondolkodjon egy rendes ember, ha egyedül marad önmagával – mondta Gurszkij mosolytalanul. – Erre m-menjünk, k-kissé f-feljebb, engem ott n-némelykor ugyanazért a p-pénzért ellátnak, m-mint más sz-szabad k-kereskedelmi ét-termekben, cs-csak egy k-kicsit jobban.

– Nem égünk le? – Szincovnak eszébe jutott, hogy kevés pénz van nála.

– M-maga azért nem ég le, mert az én vendégem, én p-pedig azért nem, mert éppen az imént k-kaptam p-pénzt, egyszerre három vezércikkért. T-több, m-mint elég egy f-fél literre, a m-megfelelő harapnivalóval.

– Amikor újságnál dolgoztam, nem szerettem vezércikket írni – mondta Szincov. – Noha maguknál, a *Krasznaja Zvjezdá*-ban olykor jók is jelennek meg, a szarvánál ragadják meg a bikát.

– Köszönöm – felelte Gurszkij mosolytalanul, mintha Szincov dicsérete egyenesen neki szólna, mintha legalábbis ő írta volna azokat a vezércikkeket, amelyek szarvánál ragadják meg a bikát.

Könyökénél fogva megállította Szincovot.

– N-ne k-kerüljön autó alá, d-dicstelen halál egy frontharcosnak, még ha m-megszokásból azt írnák is, hogy hősi halált halt. Én sz-szeretek vezércikket írni. – Még mindig fogta Szincov karját, jóllehet már átmentek az utcán, és újra a járdán lépegettek. – Sz-szokásommá vált, tudatosan, hogy névtelen hősnek érezzem m-magam. Ezenkívül meg t-talán t-tudja, mit mondott M-moltke a vezérk-kari t-tisztekről: „Többnek lenni, mint látszani."

– A hadműveleti osztályunk főnökétől hallottam – mondta Szincov. – Szereti ezzel vigasztalni magát.

– M-most a hadműveleti osztályon van? – kérdezte Gurszkij, és mielőtt Szincov felelhetett volna, fejével a kezè felé biccentett. – Hol t-történt?

– Még ott Sztálingrádban, az utolsó napon.

– Értem.

Szótlanul mentek néhány lépést, és Gurszkij egyszerre csak megtorpant, s nem mozdult a helyéről, mintha valami láthatatlan erő visszafogta volna.

– Amikor az utolsó napról b-beszélt, azokra gondoltam, akik a háború ut-tolsó napján esnek el. A hozzát-tartozóik nyilván jobban fogják őket s-sajnálni a t-többieknél. M-mintha a háború utolsó napján ennek nem k-kellene m-megtörténnie. Noha valójában éppen mert ez a háború utolsó napja, el k-kell esnie az utolsó n-néhány száz vagy ezer embernek. Azt, hogy a háborúnak f-feltétlenül lesz utolsó napja, m-mindk-két fél az első naptól fogva t-tervbe vette. Cs-csak az a k-kérdés, hogy m-mikor és hol lesz ez a nap.

– No és maga szerint mikor lesz, vagy legalábbis hol?

– Az utóbbi idők eseményeinek logikája azt súgja, hogy Berlinben, hacsak a sz-szövetségeseink meg nem előznek minket,

ami a háború utáni elk-képzelésekből k-kiindulva nemk-kívánatos.

– Háború utáni elképzelések! – mosolygott Szincov. – Nem korai még ezekről beszélni?

– M-miért k-korai? Ha a háború utáni elk-képzelések a háború után merülnek fel, az k-késő. A háború idején k-kell felmerülniük, és megszabniuk a k-két háború, a mostani és a k-következő k-közti szünetet... Azokat az elk-képzeléseket, amelyek már ez után a háború után fognak felmerülni, már nem háború utáni, hanem háború előtti elk-képzeléseknek fogják nevezni. Sajnos t-történelmi szempontból ez így van.

– Az ördögbe a maga történelmi szempontjával!

– Rendben van. De hova t-tegyem? Ha egyszer megvan, és nem vághatok a képébe?... Ahogyan Majakovszkij mondta valami mással k-kapcsolatban. Vodkába fojtsam t-talán? Sajnos, k-képtelen vagyok rá, még ha egy litert számítok is k-kettőnkre. Egyáltalán a t-történelem a vígságra kevéssé van b-berendezve, ahogyan azt ugyanaz a M-majakovszkij mondta. Sz-szomorúsággal mondom ezt magának, mint hivatásos t-történész.

Szincov emlékezett, hogy Gurszkij a találkozásukkor be nem fejezett középiskoláról beszélt, és tréfásan megjegyezte:

– Még ha befejezetlen középiskolai műveltséggel is?

– T-tökéletesen igaz. A m-művelt ember abban különbözik a műveletlentől, hogy a műveltségét t-továbbra is befejezetlennek t-tartja. N-nem így van?

Szincov erre nem válaszolt, azt gondolta, hogy különféle emberek különféleképpen igyekeznek kimutatni fölényüket másokkal szemben: az egyik siet kimutatni, hogy a szolgálati beosztásának magasságából néz le rád, a másik meg mindent elkövet, hogy meggyőzzön arról: milyen okos! És ez legtöbbször a saját meghasonlottságukból ered: egyik nem képes elvégezni, amivel megbízták, a másiknak meg nem engedik, hogy azt csinálja, amire képesnek érzi magát.

Gurszkij okoskodása nem bosszantotta, inkább bizonyos fokú sajnálkozással nézett erre a túlságosan okos, vörös emberre.

– M-mit néz úgy rám? – Gurszkij valami furcsa, állati érzékenységgel rezzent össze a tekintete alatt.

– Maga okos ember.

– K-képzelje, néha magam is észreveszem – mosolygott Gurszkij.

„Te magad csak észreveszed – gondolta Szincov. – De mások, úgy látszik, nem mindig igyekeznek észrevenni."

Beléptek egy étterembe, és leültek egy sarokasztalhoz, amelyen kis papírlap hevert: „Foglalt".

– Nem szeretem a „f-foglalt" szót, van benne valami igazságtalanság. – Gurszkij megfordította a papírlapot, és odahívta a már nem fiatal, csúnyácska pincérnőt. – Gy-gyinocska, légy sz-szíves, adj nekünk fél litert és valami harapnivalót a t-te belátásod szerint. És a k-konyhában k-kérj K-koljától két szoljankát,* bográcsban.

Az idős, csúnyácska nő elmosolyodott, letett az asztalra egy hamutartót, és elment.

– Gyakran jár ide? – kérdezte Szincov.

– Ahogy a k-költségvetésem megengedi. Nem t-túlzottan. De megt-toldom a számlát, nehogy elfelejtsenek. Az emberek k-különben feledékenyek – felelte Gurszkij, és szünetet sem tartva megkérdezte: – Mikor esett el a p-politikai helyettesük?

– Szintén az utolsó nap Sztálingrád alatt.

– És hogyan?

– Közönségesen, ahogy általában elesnek. És egy perccel utána csend. Egyáltalán, minden véget ért. Talán igaza van, hogy a legjobban azokat fogjuk sajnálni, akik utolsó nap halnak meg.

– Őszintén szólva, ha hiszi, ha nem, d-de nekem már akkor úgy t-tűnt, hogy meg vannak sz-számlálva a napjai.

– Miért?

– T-túlságosan egyenes volt. Ha az ember zegzugosan megy, akkor ritkábban t-találja el a golyó. T-természetesen a szó t-tágabb értelmében...

A pincérnő vodkát és kenyeret hozott. Gurszkij töltött, és nem várva meg, amíg a harapnivaló is megérkezik, letört egy darab kenyeret, vastagon megkente mustárral, és megsózta.

– T-tanácsolom, hogy k-kövesse a p-példámat. Egészségére!

Felhajtotta a pohárka italt, nem várva meg Szincovot.

– A k-kis cikkecskénket arról a napról, amikor ott voltunk maguknál, olvasta?

– Olvastam – mondta Szincov.

– T-többé-k-kevésbé k-közel járt az igazsághoz? – kérdezte Gurszkij.

* Többféle húsból, virsliből készített, igen tartalmas leves.

Szincov nem kívánt a kérdéseire felelni, és Gurszkij észrevette ezt.

– Ne k-kerteljen, mondja k-ki nyíltan.

Szincov azt mondta, hogy természetesen, amikor a róluk szóló tudósítást olvasták az újságban, megtisztelve érezték magukat. De a harcot általában nehéz a valósághoz híven leírni. Ha a csata sűrűjében hirtelen megjelenne valami sebezhetetlen ember, aki képes nyugodtan megfigyelni mindent, ami körülötte történik, talán csak az írhatna le aztán mindent a valóságot megközelítően. De ha az ember visszagondol önmagára, hogy milyen is volt és mit csinált a harcban, önmagának se hisz: csakugyan így volt mindez?

– B-badarság – mondta Gurszkij. – Az a maga sebezhetetlen embere a harcban egy k-kukkot sem ért. Ahhoz, hogy valamit is m-megértsen, éppen az k-kell, hogy legalább k-kissé sebezhető legyen. D-de igaza van, a t-tudósításunk a k-közepesnél gyengébben sikerült: ez a legutóbbi t-tapasztalatom a k-kollektív alkotásról a m-maga Ljuszin b-barátjával...

Szincov megértette: Gurszkij azt várja, hogy Ljuszin felől kérdezzen. De nem volt kedve Ljuszin felől érdeklődni. Ha él, hát éljen. Ha meghalt, béke poraira.

– Ljuszin elvtárs m-most nagy ember: rovatvezető – mondta Gurszkij, miután hiába várta a kérdést, és arcán gúnyos kis mosoly jelent meg. – Ha m-még egy m-másfél évig t-tart a háború, ezredes lesz és sz-szerkesztőhelyettes.

„Egye fene, még ha szerkesztő lesz is, és akármelyik újságnál, vagy tábornok, meg ami csak akar, csak Tányával legyen minden rendben" – gondolta váratlanul Szincov. Amíg ezt elgondolta, tudatában volt maga is, milyen ostoba gondolattársítás ez, de valami okból mégis összekapcsolta a kettőt, mintha nem a szeretett lény életéért való aggódásról lenne szó, hanem általában a jó és rossz harcáról, s ennek a rossznak valami váltságdíjat kellene adni Tánya életéért és egészségéért.

– Azt gondolja, t-tévesen mondtam egy-másfél évet? – kérdezte Gurszkij, a maga módján értelmezve Szincov hallgatását. – Úgy v-véli, a háború hamarább v-véget ér?

– Egészen másra gondoltam most – felelte Szincov, aki nehezen tudott elszakadni a gondolataitól. – Ami pedig az időtartamot illeti: a háborúban az ember mindig a lezajlott vagy a küszöbönálló hadműveletnek él, kevés kivétellel arra gondol. Igaz, hogy a

minap, egymás közt beszélgetve, körzővel a kezünkben latolgattuk, hogy mi és mennyi maradt még nekünk. Kiderült, hogy attól az erdőtől, amelyben a hadműveleti osztályunkkal ülünk, Mogiljovig nyolcvan, Minszkig kétszázötven, a határig ötszáz, Varsóig hétszáz, Berlinig ezerkétszáz kilométer. Akármilyen ütemben folyik is a támadás, ez még tekintélyes távolság. Ők még most is feleannyira vannak Moszkvától, mint mi Berlintől. A térkép szerint.

– Amint a hadt-történetből t-tudjuk, az első v-világháború idején Németország k-kapitulált, amikor a csapatai még Franciaország területén voltak.

– Ezt én is tudom – mondta Szincov. – De hogy mi mikor lesz, annak megítélésére nem vállalkozom. A háború konkrét gondolkodásra tanított: a hadsereg hadműveleti osztályán magam előtt látom a térképen Mogiljovot: és Mogiljovra gondolok. Ha pedig visszatérek Moszkvába, akkor ezredtörzsfőnök leszek, a peremvonalban mocsár és erdő lesz előttem, s a távolban három magaslat meg egy falu: akkor azokra fogok gondolni.

– D-de miért... – kérdezte Gurszkij, és elhallgatott.

Végre odajött az asztalukhoz a pincérnő. Gurszkij ezt megelőzően már idegesen nyújtogatta a nyakát, többször is a konyhaajtó felé nézett, és úgy látszik, éppen meg akarta szidni a pincérnőt, de amikor a tálcáján a szibériai lazacon és a karikára vágott hagymán kívül egy kis tál forró burgonyát pillantott meg, így szólt:

– K-krumpli! D-derék Gy-gyinocska! M-most látom, hogy t-te valóban emlékszel rám!

Megittak még egy-egy pohárka vodkát, sós lazacot és vajas burgonyát haraptak hozzá, Szincov megdicsérte a lazacot meg a burgonyát is, mert mindez valóban ízletes volt, meg kedvébe akart járni Gurszkijnak, aki valósággal felragyogott ettől a burgonyától.

– Gondolkodó ember t-tudjon nagy élvezetet t-találni az élet apró örömeiben – mondta Gurszkij, a burgonyát harapdálva, és beszélgetésük során már nem első ízben, mintha kitalálta volna Szincov gondolatát. – M-mert minél több érdemleges gondolat van a fejében, n-nagy örömöt az életben annál k-kevesebbet t-talál. Minden reménye a k-kicsikben van. No, igyunk még egy p-pohárral, hogy m-mégis t-több akadjon. Most pedig f-felteszem a k-kérdést, amelytől a k-krumpli eltérített. Miért megy el a hadsereg hadműveleti osztályától ezredt-törzsfőnöknek?

– Közelebb leszek a harchoz – mondta Szincov, és Gurszkij beérte ennyivel, nem kérdezett többet.

– Ha megkezdik a t-támadást, elmegyek m-magukhoz az ezredbe. Gondolom, hogy m-megtalálom. A szerkesztőségünk jól t-tájékozott; csak be k-kell fejeznem az orosz t-tiszti rangok t-történetét, mielőtt a t-támadást megindítják, anélkül, hogy végigolvasták volna.

– Amíg nem olvastuk végig, nem kezdjük el a támadást – mosolygott Szincov. – Egyébként érdeklődéssel olvassák. Sok lesz még?

– M-már a vége felé jár. Nagy P-pétertől Szkobeljevig már eljutottam. Az orosz-japán és a német háború p-pedig sajnos nem bővelkedik p-pozitív p-példákban. Érdekelne – tette hozzá rövid hallgatás után –, hogy m-mit beszélnek ott a maguk t-tiszti köreiben a m-második frontról?

– Keveset beszélünk róla. Meguntuk a szalmacséplést – felelte Szincov.

Gurszkij elhúzta a száját.

– A második front megnyitása idejének megvan a maga d-dialektikája – mondta. – Egyrészt a második front késésének minden napja e-embereket jelent, akiket a harcban elveszítünk. Ez nekik t-teljesen a k-kedvükre való; másrészt p-pedig minél előbb megnyitják, annál több az eshetőségük, hogy elsőnek vonulnak be B-berlinbe. Most már hamarosan megnyitják. Az után, hogy mi t-tavasszal elértük Románia határait, számomra szinte t-teljesen nyilvánvaló. Nem engedhetik meg maguknak, hogy mi Európának t-túlságosan nagy d-darabját szabadítsuk fel n-nélkülük.

– Én pedig némelykor sokkal egyszerűbben gondolom – mondta Szincov. – Elszégyellik-e végre magukat, vagy sem?

– K-ki szégyellje el magát voltaképpen maga szerint? – kérdezte Gurszkij. – Churchill szégyellje el magát? És m-miért?

– Nem tudom – tűnődött Szincov. – De szerintem valahol a lelkük mélyén mégiscsak szégyenkezniük kell.

– No, hát lehet, hogy valamelyikük sz-szégyenkezik, ráadásul a lelke mélyén. D-de a második frontot nem azért fogják megnyitni, mert szégyenkeznek, hanem mert k-kénytelenek lesznek.

– A legegyszerűbb így gondolni – mondta Szincov. – Csak valahogy élni nincs így kedve az embernek.

Ezt nem a második frontra értette, hanem valami távoli és félelmes dologra, ami Gurszkij szavai mögött rejlett, és nem-

csak a második frontot érintette, hanem általában az egész életet.

– Általában nem az egyéni k-kívánságaink szerint élünk, hanem a szükségesség szerint – mondta Gurszkij. – Amint t-tudja, normális k-körülmények k-között nem fogadjuk el az öngyilkosságot. Egyszerűnek látszanék: nem akarsz élni, hát ne élj. D-de valójában mást k-kívánnak t-tőled. Nem akarsz élni, d-de élj, m-mert a társadalmi szükségesség így k-kívánja. Még ha olyan d-durva igazsággal ütközöl is össze, amitől nem k-kívánsz élni, m-mégis élj.

– Az ördög vigye el magát! – mondta Szincov. – Mindig olyan nyakatekerten gondolkodik, jobb kezével vakarja a bal fülét.

– N-nem mindig, d-de iparkodom – mosolygott Gurszkij. – Ha az ember ilyen kellemetlen helyzetben gondolkodik, az megkíméli az első felmerülő gondolatoktól, és t-tartalmasabbakra indítja.

Végre hozták az ételt. Gurszkij megint úgy megörült, mint az előbb a burgonyának, annak is, hogy bográcsban hozták, meg hogy épp most vették le a tűzhelyről, és még sistergett.

E tüzet lehelő szoljanka mellett gyorsan és észrevétlenül megitták az egész vodkát.

– No, k-kimerítettem az elvont t-témákról szóló beszédeimmel? – kérdezte Gurszkij.

– Igen, az én gyenge frontharcos agyamnak ez szokatlanul nehéz – mondta Szincov mosolytalanul.

– D-derék legény, zászlóaljp-parancsnok, orron fricskázott, és még csak el sem mosolyodott. Ez a gyengém, hogy okosabbnak tartom magam a beszélgető t-társamnál! T-térjünk át k-konkrét t-témára. Ne helyezzem el valahová éjszakára?

– Köszönöm, már elhelyezkedtem a városparancsnokságon.

– Az első k-kérdéssel megbuktam. Valamivel k-később egy hölgyhöz megyek. Feltételezem, hogy mások is lesznek ott. M-magammal vihetem, a t-többi már magától függ.

– Nincs kedvem – hárította el Szincov. – Félek, hogy a feleségemmel történt valami. Feladtam egy gyorstáviratot Taskentbe, és választ várok.

– Úgy vélem, ha k-kellemesen t-tölti el az estét M-moszkvában, ez semmi bajt nem okoz a feleségének T-taskentben. Ráadásul ilyen nagy távolságban. N-ne haragudjon. Olykor a k-kelleté-

nél b-butábban tréfálok. Úgy vegye, mint céltévesztési százalékot.

Elvette a pincérnőtől a számlát, és fizetett.

– Talán mégis megosztanánk? – kérdezte Szincov.

– A k-következő ebédet maga adja. Ott az ezredénél.

Fizetett, és felálltak.

Amikor az asztalok közt a kijárat felé mentek, egy távolabbi asztaltól, amelynél néhány nő és férfi ült, civilek és katonák, valaki felállt, és két kézzel integetett Gurszkijnak.

– Borja, ide gyere!

Gurszkij feleletül intett, hogy majd visszajön hozzájuk, kiment Szincovval az előcsarnokba, és megvárta, amíg Szincov kivette a ruhatárból a sapkáját.

– Nos – Szincov feltette a sapkáját –, köszönöm a vendéglátást és a beszélgetést az elvont témákról.

– N-ne legyen b-bosszúálló – nevetett Gurszkij. – Iparkodásom ellenére, hogy maga előtt t-tündököljek, alapjában véve jó fiú vagyok. Sok szerencsét, zászlóaljp-parancsnok, amennyiben ez lehetséges. És az istenért, a feleségével minden legyen t-teljes rendben, cs-csakugyan m-még csak ez hiányozna m-magának!

Erősen megszorította Szincov kezét, és Szincov már kilépett az ajtón, amikor még mindig a hátában érezte Gurszkij tekintetét; tudta, hogy Gurszkij ott áll és utánanéz, nem siet vissza a moszkvai ismerőseihez, akik ott az étteremben várják.

Tizedik fejezet

Amikor Szincov Gurszkijtól elbúcsúzott, ismét bement a távíróhivatalba, a poste restante ablaknál már másik lány ült, de a válasz ugyanaz volt: nincs távirat. Nem volt más hátra, mint hogy elmenjen éjszakára a városparancsnoksági szállásra.

Kifelé menet a lelkiismerete megnyugtatása céljából felhívta Nágyát, és már a legelső csengetés után meghallotta:

– Halló!

– Nagyezsda Alekszandrovnát kérem!

– Te vagy az, Ványa? – kérdezte sietve egy női hang.

– Én.

– Csak az imént jöttem haza, és olvastam a levelet. Pavel azt írja, hogy eljössz. Most gyere. Hol vagy?

– Nem messze.

– Eljössz, igen? – ismételte Nágya izgatottan, mintha félne, hogy valami okból nem megy el.

– Tüstént megyek.

– Tudod a címet? De hiszen te hoztad a levelet! Siess!

Amikor Szincov a harmadik emeletre felért, a lakás ajtaja kissé nyitva volt. Azért mégis csengetett.

– Gyere, gyere! – hallatszott egy női hang a lakás belsejéből. – A konyhában vagyok, mindjárt...

Vállán átvetett konyharuhával jött elébe, és lábujjhegyre ágaskodva rokonian összecsókolózott vele. Majd kezénél fogva behúzta a homályos előszobából az ebédlőbe, ahol már égett a lámpa, és érdeklődéssel nézegette.

– Hát ilyen lettél! Őrnagy...

Szemével megszámolta a sebesülési sávokat.

– Ilyen sok?!

Majd a bőrkesztyűre siklott a tekintete, és megkérdezte:

– Fáj?

– Általában nem.

Nágya csak állt, és nézte őt, mintha valahonnan a távolból nézné, és hasonlítaná a mostani alakját ahhoz, amilyennek utoljára látta az iskolai záróünnepségen.

Ő is csak állt és nézte. Tánya azt mondta róla, hogy szép asszony. Lehet, hogy az. Akkor az iskolában Nágyát a feltűnő szépségével valahogy kihívónak látta. Most pedig zavar volt a tekintetében, ki tudja, miért. Talán nem tudta, hogy mit kezdjen vele, habár a jövetelét siettette.

Azt akarta mondani, hogy egy kicsit elüldögél, aztán elmegy, de az asszony megint megfogta a kezét, és ezúttal az asztalhoz húzta.

– Üljünk le, és beszéljük meg, mi hogyan lesz. Elkezdtem vacsorát készíteni neked, de nem lettem kész. Honnan telefonáltál?

– A távíróhivatalból.

– Mikor utazol vissza?

– Holnap este.

– Akkor most rögtön elkészítem a vacsorát. Vacsora közben elbeszélgetünk. Aztán lemosod magadról az út porát, és aludni térsz. Ide ágyazok neked, a díványra. Éjjel megírom a levelet,

reggel megreggeliztetlek, és mehetsz. Rendben van? Pavel azt írta, hogy ha akarod, adjam oda neked a régi lakás kulcsát. De szerintem ez badarság. Ott tölteni az éjszakát egyedül, egy üres lakásban... Igaz, hogy egy hónappal ezelőtt kitakarítottam, még fel is mostam a padlót, de mégis. Semmi dolgod ott. Nincs igazam?

– Igazad van.

– Tehát megegyeztünk?

– Nem. – Szincov megmagyarázta, hogy már jelentkezett a városparancsnokság tiszti szállásán, reggel odamegy érte a sofőr, és keresni fogja.

Nágya, úgy látszott, bánkódik, amiért nem marad ott éjszakára. Talán szerette volna, ha majd elmondja Pavelnek, milyen rokonian fogadta. De nem erőltette. Csak azt ajánlotta:

– Legalább mosakodj meg. A kijárási tilalom kezdetéig még sok idő van.

Szincov eltűnődött, majd bólintott.

– Köszönöm.

Csakugyan, miért siessen el innen a városparancsnokságra? Mi az, amit ott még nem látott? Csak az a kár, hogy a csomagot, amelyben tiszta fehérnemű, mosdókesztyű meg szappan van, a Willisben hagyta. Úgy gondolta, visszafelé, ha meleg idő lesz, valahol egy kis folyóban megmosakodik.

– Amíg mosakszol, megterítek – mondta Nágya.

– Ide figyelj – Szincov kissé bizonytalanul tért át a tegezésre –, talán inkább megfordítva csináljuk? Elüldögélünk, beszélgetünk, aztán megmosakszom, és utána harapunk valamit. Az igazat megvallva, az imént vacsoráztam.

– Ahogy akarod – felelte Nágya. – Nekem még jobb! Mindjárt faggatni kezdelek.

Másik székre ült, úgy, hogy egyenest a szemébe nézhessen, és mindkét kezét maga elé tette az asztalra. Szincov csak most vette észre az öltözékét. Magasan zárt fekete gyapjúszövet ruhát viselt, csuklóig érő hosszú ujjal, csak a nyaka körül látszott ki egy keskeny fehér gallérka.

„Mint egy apáca." Szincov, miért, miért nem, megsajnálta ebben a pillanatban.

Az asszony kérdezgetni kezdte, hogyan is volt minden, amikor tegnapelőtt este találkozott a fronton Pavellel.

Olyan apró részleteket tudakolt, hogy Szincov végül is elnevette magát.

– Istenemre, nem emlékszem, hogy mi hol áll vagy hever nála, annál kevésbé, mert éjjel voltam ott, és máson járt az eszem. Egyik kunyhó olyan, mint a másik.

– És mit gondolsz, van valakije?

– Kire gondolsz? – kérdezte tréfásan Szincov.

– Ne beszélj velem úgy, mint egy kis libával.

– Hát hogy beszéljek veled? Talán azt vártad, amikor megkérdeztél, hogy azt feleljem: van?

– Nem, nem azt vártam. Igaz. De mégis? Bizonyára nehéz enélkül?

– Bizonyára nehéz. – Szincov önmagára gondolt, hogy néha nehéz, de legtöbbször eszébe se jut. Nemcsak mondják, de valóban, a háborún kívül semmi másra nem marad az embernek ereje.

– Talán megérteném őt, de mégis iszonyúan haragudnék! – mondta Nágya, és nyilván igazat mondott: már a puszta gondolatra is haragosra vált az arca.

– Mit kellene megértened? Szerintem egyelőre semmi megérteni való nincs.

– Akarok is én rágondolni! – mondta váratlan eréllyel Nágya. – Nem akarok, és mégis gondolok. Ilyen rossz természetem van. – Elhallgatott, majd megváltozott, nyugodt hangon kérdezte: – És mikor láttad még, ezt megelőzően?

– Csaknem ugyanolyan régen, mint te, még novemberben.

– De legalább telefonon beszélgettek?

– Ez alatt az idő alatt kétszer beszéltünk, amikor a hadműveleti osztályon ügyeletes voltam.

– Csak kétszer? – Nágya hangjában olyan csodálkozás csengett, mintha addig azt hitte volna, hogy ők Pavellel egyebet se csinálnak, csak egymásnak telefonálgatnak.

– Te, úgy látszik, még mindig tévesen képzeled el a való helyzetet, amelyben egy hadosztályparancsnok dolgozik, meg általában mi, bűnösök. – Szincov nem állta meg egy kis gúnyos mosoly nélkül.

– Nem az én hibám, ha tévesen képzelem el – felelte kihívóan az asszony. – Én akartam! Ő nem akarta. Tudsz róla? Elmondta neked?

Noha Szincov egy fejbólintással értésére adta, hogy mindezt tudja már, Nágya mégis belekezdett annak ecsetelésébe, hogy Pa-

vel milyen nyakas és lehetetlen ember, nem érti meg, hogy ő ott a fronton csak boldogságot hozna neki, és hogy minden egyéb bolondság.

Hangjából érződött, hogy ha meghátrált is, de nem békélt meg.

– A boldog ember talán rosszabbul harcol? – kérdezte hirtelen.

– Te jobban tudod.

Ez nyílt kérdés volt: mit feleljen rá? Azt mondja neki: „Te nem lehetsz Pavellel a fronton! De Tánya velem lehet. Te nem tudsz ott megfelelően viselkedni, nem tudsz, és nem is tanulsz meg! Tánya, ő tud." Hogyan mondja ezt a szemébe? Hogyan vegyen akkora bátorságot, hogy egy más ember életét bírálja, és ráadásul a sajátját állítsa oda példának?...

– Mért hallgatsz? – kérdezte Nágya. – Azon gondolkodol, hogyan vágd ki magad, hogy engem se bánts meg és Pavelnek se okozz kellemetlenséget?

– Ez az éppen. Erre gondolok.

– No és mit sütöttél ki?

– Semmit sem sütöttem ki. Ti éltek együtt, ti intézzétek el.

– De merész vagy! – Nágya úgy nézett rá, mintha Szincov valami meglepőt mondott volna. – Mások félnek velem így beszélni.

– Én pedig, lám, merek. Bocsáss meg.

– Ellenkezőleg szeretem, ha nem félnek tőlem. Megszoktam, hogy a férfiak az első szóra meghunyászkodnak előttem. Vigyázz, ha továbbra is ilyen bátor maradsz, nehogy beléd szeressek!

Futólag elmosolyodott a saját szavain, mint olyasmin, ami csak azért nem történhetik meg, mert ő nem hagyja, és megint Pavelről kérdezett:

– Mondd el, az utolsó előtti alkalommal milyennek láttad?

Szincov vállat vont.

– Mikor volt ez? Csaknem fél éve már, és akkor is csak futólag láttam!

– Én pedig még régebben nem láttam. Se futólag, se sehogy. Futólag vagy nem futólag, mégis mondd el nekem, hogy történt.

Szincov elmondta, hogyan volt. Hogyan küldték el őt a hadosztályparancsnokhoz, hogy átadjon egy levelet, amely az átcsoportosításra vonatkozó parancsot tartalmazta. A levelet a hadosztályparancsnok kezébe kellett adnia. De Artyemjev nem volt a törzsnél, már reggel elment egyik ezredéhez gyakorlatra.

- Miféle gyakorlatra? – kérdezte Nágya.
– No, hát miférére? Adott esetben feltöltést kaptak, és a tűzhenger mögötti támadásra oktatták a katonákat.
– Mit jelent az, hogy tűzhenger mögött? – kérdezte újra Nágya.
– Tűzhenger mögött azt jelenti, hogy néhány üteg tüzel, és úgy támadnak, hogy a gyalogság kétszáz-kétszázötven méterrel a becsapódások mögött megy, és nem marad le.
– És amikor oktatás van, akkor hogy lőnek, vaktöltéssel?
– Miért vaktöltéssel? Élessel!
– És ha véletlenül valami... Ha közelebb csapódik be?
– Meghalnak az emberek. Nem szabad rövidet lőni. Erre épül az egész.
– Na jó – Nágya homlokát ráncolta. – Aztán hogyan láttad meg őt?
– Utánuk indultam, és amikor utolértem, átadtam neki a levelet. Éppen akkor hangzott fel a lefújás.
– És milyen volt?
Szincov elnevette magát.
– Fülig sáros. Esett a hó és elolvadt, fülig sárban támadtak. Hogy nézett ki? Kezeslábasban volt, sárral telefröcskölve. Odamentem, jelentettem neki, ő megfordult, törülgette magát a zsebkendőjével. Majd a kulacsból megmosta a kezét, mielőtt a levelet átvette. Gyakorlat közben nyilván megbotlott valahol, s a hóba tenyerelt.
– És mit mondott neked?
– Átvette a levelet, aláírta a nevét, és azt mondta: „Elmehet."
– Csak ennyit?
– Amíg a borítékra ráírta a nevét, Tányát kérdezte, hogy van, egészséges-e.
– És rólam nem beszélt, nem mondta, hogy eljött hozzám Moszkvába?
– Nyilván nem jutott rá idő. Csak most tudtam meg tőle. De akkor olyan volt a helyzet: átadtam a levelet, és futás tovább, a következő hadosztályhoz!
– És kész?
– Kész.
– Untatlak a kérdéseimmel?
– Egy kicsit.
– Mi asszonyok ebben az értelemben butábbak vagyunk, mint

ti férfiak. Nektek elég annyit tudni rólunk, hogy élünk és egészségesek vagyunk. De nekünk, ha szeretünk valakit, ez kevés. Mindent el akarunk magunknak képzelni: hogyan néz ki, hogyan kel fel, hogy fekszik le, hogy ül, hogy jár, milyen az arckifejezése, amikor ránk emlékezik. Ezért faggatunk ilyen bután benneteket. Azt hiszed, a te Tányád más? Ugyanilyen! Úgy megörültem, amikor Pavel leveléből kiolvastam, hogy lányotok van! Tánya nekem akkor, azon a télen nagyon megtetszett. Ritka módon!

A fal mellett álló nagy tálalóhoz lépett, kihúzta egyik fiókját, és odaintette Szincovot.

– Gyere, nézd meg. Biztosan még sohase láttál ilyen gyönyörűséget.

Szincov odalépett, nem értve, hogy Nágya miért hívja. És amikor megértette, nem tudta, mit mondjon. De nem is jutott szóhoz. Nágya megállás nélkül beszélt tovább:

– Ez most mind a te lányodé! Amikor én negyvenben férjhez mentem Kozirjovhoz, és gyereket vártam, ő megkérte a bajtársait, akik külföldre repülgettek, hogy hozzanak babakelengyét. Azóta fekszik így itt mindez. Nekem a hetedik hónapban...

Heves kézmozdulattal jelezte, hogy mi történt vele.

– Nem szeretem ezt a szót... Az orvosok azt mondták, azért, mert előzőleg egymás után több abortuszom volt... Lehet, hogy igaz, de nem vagyok meggyőződve, hogy ez megérdemelt büntetés...

Keserűen elhúzta a száját.

– Voltaképpen miért is? Jó voltam, sajnáltam a fajtádat. Magam is szerettem odalenni a boldogságtól, és benneteket is boldoggá tettelek. És kiderül, hogy isten megbüntet érte. Szerintem igazságtalanul... Add meg a címed, és már holnap elküldök mindent.

– Köszönöm. Egyelőre nem kell. Nehogy magunkra idézzük a bajt – mondta Szincov komoran, nem nézve rá.

Nágya betolta a fiókot, és meglepetésében erősen becsípte az ujjait.

– Miféle bajt? – kérdezte, a becsípett ujjait szopogatva, és arca olyan kifejezést öltött, mintha mindjárt sírva fakadna, nem a fájdalomtól, hanem attól, amit hallott.

– Már második hónapja semmiféle hírt nem kaptam – magyarázta Szincov. – Nem értem, és félek.

Nem akart beszélni sem Tányáról, sem a gyerekről, sem az aggodalmairól. De most beszélnie kellett. Ez a fiók, amely már ötödik éve tele van a babakelengyével, magában véve is szerencsétlenség volt. És szerencsétlenséget juttatott eszébe.

– Miért nem írta meg nekem Pavel? – Nágya még mindig szájában tartotta az ujjait.

– Nem tudja.

– Hogyhogy nem tudja?

– Miért tudná, amikor még jómagam sem tudok semmit?

– Milyen kőszívűek vagytok ti mind! – Nágya végre kivette az ujjait a szájából. – Várj, a csap alá tartom! Azt hiszed, csak kényeskedem, pedig látod, milyen...

Odatartotta a kezét, és Szincov látta, hogy valóban erősen becsípte az ujjait: sötét, vöröses csík húzódott a körmökön keresztbe.

– Mindjárt jövök.

Kiment, és Szincov hallotta, miként zuhog a teljesen kinyitott csapból a víz, arra gondolt, hogy a nők általában jobban tűrik a fájdalmat, így vannak alkotva: „Ebben az értelemben erősebbek nálunk."

Nágya visszajött, kezével a levegőben hadonászva.

– Úgy kell nekem. Isten megbüntetett az ostobaságomért. Nektek, férfiaknak, minden a képetekre van írva. Mindjárt sejthettem volna, amikor beléptél, hogy nem találod a helyedet.

Szincov megemlítette a Taskentbe küldött gyorstáviratot.

Nágya bólintott.

– Lehet, hogy csakugyan megjön a válasz. De ha az elutazásodig nem jön meg, én átveszem helyetted, és még aznap közlöm veled a fronton.

– Hogyan közlöd?

– Megtalálom a módját, hogyan közöljem, ez már az én dolgom.

Olyan meggyőződéssel mondta ezt, mint aki jól tudja, mit kell tennie. Talán katonai telefonon? Tőle kitelik!

És Szincov, habár nem kívánta a lekötelezettjének érezni magát, elhitte, hogy megteszi. Volt a szavaiban valami, ami erre késztette.

– Nem gondoltad meg magadat, nem maradsz itt éjszakára? – kérdezte Nágya.

Szincov a fejét rázta.

– Akkor mosakodj meg, és utána megvacsorázunk. Mit akarsz, kádfürdőt vagy tust?

– Inkább tust. A kádat csak összesároznám.

– Megyek, meggyújtom a gázt. – Nágya kiment, és meglehetősen sokáig elmaradt. Szincov hallotta, amint becsapja az ajtót, megengedte a vizet, aztán még valahová elment a lakás távolabbi részébe, nyitogatott-csukogatott valamit. Nagy lakás volt. Majd visszajött, és azt mondta:

– Fehérneműt tettem oda neked. Teljesen tiszta, magam mostam ki Pavelnek, bebizonyítottam, milyen jó feleség vagyok, hogy kivigyen a frontra. De nem vitt ki. Vedd fel, ha beleférsz. No nézd, hogy megnőttél! – Pillantásában, ahogy nézte, volt valami rutinos női érdeklődés, noha ez most nem vonatkozott rá.

Majd, amikor Szincov már az ajtónál állt, tétován megkérdezte:

– Talán segítsek?

Szincov megfordult, nem értette meg mindjárt, de a tekintete láttán megértette. A keze miatt.

– Köszönöm. – Nevetett. – Már megszoktam. Mindent csinálok vele. Csak éppen nem zongorázom.

Kényelmesen megmosakodott, belebújt Pavel fehérneműjébe: éppen ráillett, csak egy kicsit rövid volt. Felcsatolta a protézist, felhúzta a gimnasztyorkát, megfésülködött. Már csak a derékszíj volt hátra. A vállszíjjal és a revolvertáskával együtt az előszobafogasra akasztotta fel: nem akarta bevinni magával a fürdőszobába. Ki kellett volna mennie érte, csakhogy az előszobába kimenni restellt, mert néhány perccel előbb ott valami botrány tört ki, amit még nem egészen értett. Valaki bejött a lakásba, és az előszobában hangoskodott. Nágya pedig eleinte halkan felelgetett, majd egyre hangosabban:

– Hagyj békében, távozz! Hányszor mondtam már neked, hogy telefonálás nélkül ne gyere! Micsoda szemtelenség!

– Tehozzád csakis így kell jönni – felelte egy hangos férfihang.

– Azonnal távozz innen, érted? – Nágya türtőztette magát, de azért behallatszott a hangja. – Honnan csöppentél ide?

– Hiszen megmondtam már – felelte a férfihang. – Hamarább tértünk vissza az utunkról, mintsem gondoltuk. És egyenest hozzád. Te meg...

– Távozz!

– Miért?

– Majd később beszélgetünk. Most távozz.

– Előbb mondd meg: ki van nálad? – A férfihang követelővé vált. – Azt hiszed, vak vagyok? Nem vagyok vak!

Szincov e szavak hallatán a sapkájára és a vállszíjára gondolt. Nem tudta, mi rosszabb: ha ott marad a fürdőszobában, és az ajtón keresztül akaratlanul meghallgatja mindezt, vagy ha kimegy az előszobába?

– Távozz! Nem akarok veled beszélni!

– Egyáltalában, vagy csak most?

– Most. És egyáltalán! Eltávozol-e végre, vagy sem?

Szincov félretolta a reteszt, és kilépett. Az előszobában égett a lámpa; kitárt ajtaja mögött a falhoz támaszkodva és hátratett kézzel állt Nágya, arcán cseppet sem színlelt düh kifejezésével.

Az előszoba másik végében, az ebédlőbe nyíló ajtóban, mindkét kezét az ajtófélfának vetve, az olyan ember kihívó pózában, aki otthon érzi magát, civil ruhás fiatalember állt, nyakig begombolt esőköpenyben, furcsa színűre kifakult hajjal.

Arca ismerősnek tetszett, de a továbbiak olyan gyorsan zajlottak le, hogy Szincovnak nem volt ideje eltűnődni rajta, hol is látta ezt az embert.

– Ahá, itt van, Krisztus megjelenik a nép előtt! – mondta borízű hangon a fiatalember, ahogy őt megpillantotta. – Most legalább minden világos.

– Világos vagy nem világos, távozz! Takarodj, hallod?! – kiáltott Nágya, és arca megvonaglott.

Úgy látszik, nem akarta, hogy Szincov kijöjjön. De most már késő volt.

– Szükséges a segítségem? – kérdezte Szincov Nágyához fordulva, és ráeszmélt, hogy olyan helyzetbe került, amelyből úgy sincs értelmes kiút.

– Ki ez itt, kidobóembernek fogadtad fel? – kérdezte a fiatalember a háta mögött.

Nágya nem felelt mindjárt. Először odanézett Szincov háta mögé, könyörgő pillantással, mintha azt remélné, hogy még engedelmeskedhetnek neki.

– Tégy, amit akarsz, Ványa, de ő menjen el! Már meguntam a kérlelést!

Szincov megfordult, és az ismerős arcú fiatalember felé indult; az még mindig ugyanabban a pózban állt az ajtóban, és csodál-

kozva nézett Nágyára, mintha nem tudná elhinni, hogy ő mondta ezeket a szavakat.

– Inkább engedelmeskedne és távozna!

Mint minden normális ember, Szincov sem volt vele tisztában, mit kell mondani ilyen esetekben, de egyet tudott: ennek a legénynek távoznia kell!

– Maga csak ne közeledjen hozzám – mondta a fiatalember, egyenest a feléje közeledő Szincov szemébe nézve, és önhitten, visszakézből, gyorsan arcul ütötte.

Szincov látta, hogy üt, de nem tudta idejében elkapni a kezét. Már csak az ütés után ragadta meg, és egész erejét és súlyát beleadva, elrántotta a fiatalembert az ajtótól, és úgy hátracsavarta a karját, hogy ropogott.

Amaz szabadulni próbált, bal kezét meglendítette, sőt megütötte Szincov protézisét, de Szincov jobbjával még magasabbra húzta a hátracsavart kart. Akkor a fiatalember, felnyögve, ráeszmélt helyzetére.

– Eressz el!

– Ha kint leszel az ajtón, eleresztelek – felelte Szincov. – Menj nyugodtan, különben fájni fog!

Észrevette, hogy amikor a legény felnyögött, Nágya csaknem odaugrott hozzá, de türtőztette magát, és ismét a falnak támaszkodott. Halkan, a foga közt csak annyit mondott:

– Ne törd el a karját!

– Semmijét se töröm el. Csak menjen nyugodtan.

A fiatalember egy szót sem szólt többet sem őhozzá, sem Nágyához, némán átlépte a küszöböt, még két lépést tett a lépcsőházban, és megállt.

Szincov elengedte a karját, és mozdulatlanul állva maradt a háta mögött. Visszamenni a lakásba és sietve becsapni maga mögött az ajtót valahogy kínos volt.

A fiatalember megmozgatta háta mögött a karját, mintha azt próbálná, hogy ép-e, majd leengedte, még egy lépést tett, és Szincovhoz fordult. Arcán nem harag tükröződött, hanem csodálkozás: nem gondolta, hogy így elintézik. Talán azért is ütött, mert meglátta a protézist. Ha így van, akkor gazember! De lehet, hogy csak részeg.

A fiatalember félig csodálkozva, félig megdöbbenten bámult rá néhány másodpercig, amíg ott állt Szincovval szemben, majd megindult lefelé a lépcsőn.

Amikor Szincov visszament a lakásba, Nágya még mindig ott állt a falnál.

– Hát így vagyunk – mondta Szincov, nem tudva, mit is mondjon, és kezével megérintette az arcát. Orrából folyt a vér.

– Vesd le – szólt Nágya, és a faltól ellépve közeledett hozzá. – A gimnasztyorkádra cseppent. Kimosom, különben nem megy ki.

Szincov nem ellenkezett, és lehúzta a gimnasztyorkát.

– Mindjárt kimosom – ismételte Nágya. – Menj be az ebédlőbe. Hajtsd hátra a fejed, gyorsabban eláll.

Szincov bement az ebédlőbe, és leült. Bricsesze zsebéből zsebkendőt vett elő, letörülte a vért, úgy ült ott tovább, hátrahajtott fejjel, és arra a legényre gondolt, aki beverte az orrát. Részeg vagy józan, mindenképpen világos, hogy Pavel távollétében megvannak itt a házban a jogai. Csak Nágya ne magyarázkodjon, ne mosakodjon! Legalább ez maradjon el!

– Nos? – kérdezte a belépő Nágya.

– Azt hiszem, elállt.

Szincov felállt, és a szabályosan két személyre terített asztalra nézett. Volt rajta vodka is meg kolbász, és még valamiféle harapnivaló, sőt nem tudni, honnan kerített friss uborka is.

– A gimnasztyorka addig csak lógjon, megszárad – mondta Nágya –, így ülj asztalhoz. Nem nagyon ütött meg?

– Semmiség. Nekem gyenge az orrom. Mindig így volt, még a gyermekotthonban. Mihelyt az orromhoz érnek, kész. Le is mondtam róla, hogy az első vérig verekedjek, előnytelennek tartottam a magam számára. – Szincov nevetett a váratlanul felmerült gyerekkori emléken.

– Olyan zabolátlan! Ugye? – kérdezte Nágya. – Mindig ilyen, ha ivott. – Úgy mondta ezt, mintha olyan emberről beszélne, akit Szincovnak már régebbről ismernie kell. – Hirtelen csak idecsöppen valahonnan, telefonálás nélkül beállít. És egyáltalán úgy viselkedik, hogy isten tudja, mit gondolhat! Azt, ami egyáltalán nincs.

– Ide figyelj, hagyjuk ezt, jó? – kérte Szincov, és a hangjában volt valami, ami elnémította Nágyát.

– Az ételből te vegyél magadnak, én nem tudom, mit szeretsz jobban. – Nágya vodkát töltött. És amíg Szincov szedett a tányérjára, felkacagott.

– Mit nevetsz?

– Megijedtem, hogy eltöröd a karját. És egyáltalán, nevetséges! Ezután már nem tudok nevetés nélkül ránézni, ha meglátom. Csak az hiányzott, hogy eltörd a karját. Nagy cirkusz lett volna! – mondta olyan hangon, mintha ennek az embernek semmiképpen nem szabadna eltörni a karját, és Szincovnak ezt meg kellene értenie.

Szincov ismét megpróbált visszaemlékezni, hol látta már ezt az embert, de nem emlékezett rá. Kérdezni pedig nem akarta.

– Nem fogok hazudni neked – kezdte Nágya –, régebben, Pavel előtt, jóban voltam vele. És ezt a mai napig nem tudja elfelejteni.

– Kértelek, hogy ne kezdj bele – ismételte Szincov.

– Jó, nem kezdek. Megmondod Pavelnek, elköveted ezt az ostobaságot?

– Ne izgulj, nem teszem meg. Elég gondja van ott nélküled is.

– Ez az éppen, hogy nélkülem. De ha ott volnék vele, semmi ilyesmi nem történhetne itt. Azt hiszed, én akarom mindezt? Azt hiszed, ha Pavel velem van, akkor kell nekem még valaki? De ha ő nincs itt, akkor így alakul...

Ezúttal, úgy látszik, őszintébb volt, elmagyarázta, mi volt valójában, nem mosakodott. És Szincov nem szakította félbe.

– Igen, hát így... – szólalt meg rövid hallgatás után Nágya, és ujjai közé fogta a poharat, de nem emelte ajkához, csak forgatta, és megint letette. – A frontra akarok menni hozzá, és kész vagyok akár holnap kimenni.

– Bocsáss meg, természetesen – mondta Szincov –, de a te szavaidból ítélve az derül ki: Pavel vagy cipeljen mindenhová magával, vagy pedig számodra itt Moszkvában nincs más kiút, mint ezek a...

– Igen, így van. Kiderül, hogy más kiút nincs. Miféle más kiutak lehetnének? A színházban van többféle kijárat: fő-, mellék-, tűzoltókijárat és még valamifélék. De az életben minden helyzetből csak egy kiút van. Nem tudok egyedül élni, ez az egész! Mások ezt nem ismerik be, de én beismerem. Csak ez a különbség. Ha más időben hoz veled össze a sors, talán rád is szemet vetettem volna. Ha nem szólsz Pavelnek, az jobb rá nézve. És ha megmondanád, úgyis letagadnám, kétségbeesetten hazudnék neki, az utolsó lehetőségig. Esküdöznék égre-földre, nem tudom, mit ki nem találnék, mert félek, hogy elveszítem őt. S azért félek elveszíteni, mert szeretem. Ha tudni akarod, amikor Kozirjov fele-

sége voltam, akkor is Pavelre emlékeztem. Már csak neki szánt a sors. Ilyen nőhöz, mint én vagyok, olyan ember való, mint ő. Ti férfiak is meg kell hogy értsétek ezeket a dolgokat...

Szincov hallgatta, és arra gondolt, hogy a „ti férfiak" Nágya számára kedvelt és egyben ellenséges fogalom. És hogy a szemében ő is beletartozik ebbe a fogalomba, ő is férfi, ha nem most, akkor egy más időben, ahogyan az asszony maga mondta. És az ilyenfajta beszélgetések arról, hogy neki is meg kell értenie, túlságosan messzire vezethetnek...

Felemelte a poharát:

– Hagyjuk a továbbiakat, igyunk Pavel egészségére!

– Csak ha elhiszed, hogy szeretem őt. Ha nem, akkor inkább ne igyunk!

Szincov erre semmit sem válaszolt. Némán fogta a poharát, és ivott. Ezek mind szavak. Szereti, nem szereti! Intézzék el egymás között. „Páska se gyerek. Legyen egészséges ott a fronton. És minél messzebb mindezektől, legalább míg a háború tart!"

– Köszönöm, hogy mégis ittál velem az egészségére – mondta mély átérzéssel Nágya. Ő is fenékig ürítette a poharát, és tüstént másikat töltött. – Most pedig a te Tányádra iszom! Szívből jót kívánok neki, és inkább engem érjen valami baj, mint őt. Vállalom. Őszintén mondom neked!

Szincov a homlokát ráncolta. „Tételezzük fel, hogy őszinte vagy, de mégis van a szavaidban valami olyan, amit inkább ne mondjanak egymásnak az emberek, még akkor sem, ha abban a pillanatban úgy érzik, hogy őszintén beszélnek."

– Ne beszélj így! – mondta fennhangon. – Engem a háború babonássá tett.

Kiürítette a poharát. Nágya is a magáét. Aztán kíváncsian megkérdezte:

– Csakugyan babonássá tett a háború?

– Hogy mondjam neked? Igaz is, meg nem is, az igazság valahol középen van. Van valami a háborúban, ami a babonára hangolja az embereket.

– Én nem vagyok babonás. Amikor Kozirjov elesett, nekem semmiféle előérzetem nem volt. Ellenkezőleg, amikor a háborúba indult és elbúcsúztam tőle, azt gondoltam, hogy akárkivel, de vele semmi sem történik.

Szincov felnézett a tányérjáról, és Nágyára pillantott. Annak idején Sztálingrádban, amikor elmondta Pavelnek, hogyan kez-

dődött a háború, azt is elmondta, mi játszott közre Kozirjov halála körül. Vajon Pavel beszélt-e erről Nágyának? Lehet, hogy nem beszélt.

Várakozóan nézett Nágyára, az pedig, a falra nézve, eltűnődve gurítgatott az abroszon egy kenyérbélgalacsint. Majd nyugodt hangon mondta:

– Mondd el részletesen, hogyan történt, amikor agyonlőtte magát. Mindig meg akartam kérdezni tőled, de sehogy sem tudtam rászánni magam. Most rászántam.

„Szóval mégis elmondta neki, eljárt a szája! – gondolta Szincov rosszallóan Artyemjevről. – Ámbár, mit el nem mond az ember egy asszonynak, akivel együtt él? Jött egy perc, és elmondta."

Nágya részleteket kért, ő pedig úgy érezte, hogy éppen ezt nem lehet: hogy hová és hogyan lőtt Kozirjov, és azután hogy festett? Agyonlőtte magát, és kész. Az ilyenről minél kevesebbet mond az ember, annál jobb.

Elmondta, miként találtak rá Kozirjovra ott a bobrujszki erdőben, és hogy németeknek nézve őket, rájuk lőtt, aztán pedig magára: semmiféle részletet nem mondott többet. A saját sebesülését sem említette: „Biztosan tud erről a csekélységről Paveltől, ha pedig nem tud, felesleges tudnia."

Nágya hallgatott. Majd még mindig a falra meredve, azt mondta:

– Csak egyben vétettem ellene: hogy feleségül mentem hozzá, amikor nem szerettem annyira, ahogy ő kívánta. Ezenkívül semmi más bűnöm nem volt. És úgy vártam vissza a háborúból, ahogy a versben mondják, ha a várással meg lehet menteni valakit, én megmentettem volna. De mindez lappália! – tette hozzá tompán.

Végre elfordította tekintetét a falról, nedves fényű sötét szemével Szincovra nézett.

„Valóban lappália" – gondolta Szincov, az egészséges gondolkozású emberek elevenségével. Először hatott rá Nágya szomorú hangja, de amikor azt mondta: „Vártam vissza a háborúból", megdöbbent: Miért mondja? Hogyan várta és meddig? Hiszen mindez a háború hetedik napján már megtörtént.

„Valóban lappália" – ismételte gondolatban Szincov az olyan ember kérlelhetetlenségével, aki három évet töltött a háborúban, és tudja, mitől döglik a légy, ha csakugyan megdöglik, nemcsak úgy mondják.

De Nágya nem vette észre a hangulatváltozását, és tovább beszélt, most már vaktában, ugyanazon a komor hangon, amelyet Szincov most hamisnak érzett:

– Ha felszabadul az a vidék, elmegyek, megkeresem a sírját... Nem nyugszom, amíg meg nem találom. Az egyetlen még fennmaradt adósságom. Semmi mással nem tartozom neki. De ezzel tartozom.

– Nem közölték veled akkor, hogy hol temették el?

– Nem. Telefonon értesítettek a haláláról, és azt mondták, hogy Moszkvában akarták eltemetni, felrakták a koporsóját egy teherautóra, kísérőket adtak melléje, és elindították. De a gazemberek nem hozták idáig, otthagyták! Majd én megkeresem őket!

– Miért gazemberek? Minek így beszélni? – csitította Szincov. – Elpusztulhattak útközben a kocsival együtt, bombázás közben. Elképzelni sem tudod, mi volt akkor az utakon. Talán elpusztultak azok a katonák, te pedig gazembereknek nevezed őket. Mire való ez?

Minden, amit most Nágya mondott, bosszantotta, és ellentmondásra ingerelte. Jóllehet rosszabb dolgokat nyugodtan meghallgatott tőle: azt, hogy miként csalja meg Pavelt, meg hogy ezt elkerülhetetlennek tekinti. Meghallgatta, és nem vitatkozott: a fene egyen meg benneteket, intézzétek el egymás között! Most pedig, amikor arról a régen meghalt Kozirjovról beszélt, a szavaiban hirtelen valami hamis hang ütötte meg a fülét. Szégyenkezett miatta az előtt az akkor elesett ember előtt, mindazok előtt, akik akkoriban elpusztultak, és egyáltalán azok előtt az idők előtt.

„Gazemberek, nem hozták el a koporsót..." „Majd még megkeresem őket!..." Eltalálta, mire gondoljon, azokra az időkre emlékezve.

– A gimnasztyorkám megszáradt már?

– Mindjárt megnézem. – Nágya kiment, és a gimnasztyorkával tért vissza. – Felveheted.

De mielőtt kezébe adta volna, még visszatartotta. És ujjaival a sebesülési sávokra mutatva, megkérdezte:

– Pavel elmondta nekem, hogy Kozirjov megsebesített téged, amikor meg akartátok menteni. Igaz ez?

Szincov bólintott, és a gimnasztyorkáért nyúlt, de Nágya még mindig fogta.

– Amikor hirtelenében ezekről a sávokról szóltam, utólag éreztem, hogy ostobaságot mondtam; az egyik miatta van, ugye?

„Semmiféle ostobaságot nem mondtál – gondolta Szincov. – De most ostobaságot beszélsz, megjátszod magad."

– Megölhetett volna – tűnődött Nágya.

– Beszéljünk másról! – Szincov elvette a gimnasztyorkát. – Megölhetett, nem ölhetett volna meg! És hátha, megfordítva, megmentett? Honnan tudod? Ha nem kerülök kórházba, hátha éppen az alatt az idő alatt estem volna el? Ha a háborúban elkezdi valaki latolgatni, hogy mit miért, mi okból, ki él és ki halt meg, megbolondulhat.

Miközben ezt mondta, felhúzta a gimnasztyorkát, kiment az övéért meg a vállszíjáért az előszobába, és megint bejött.

– Ezekről a sávokról pedig néha azt gondolom: inkább be se vezették volna őket, hogy ne kelljen a kérdésekre válaszolni, és magunk is minél kevesebbet emlékezzünk. Mi jó van ebben?

– Látom, már útra kész vagy – mondta Nágya, akit Szincov hangja kizökkentett a kerékvágásból. – Mégis, ahogy mondani szokás, orosz emberek vagyunk! Gyere, igyunk még egy búcsúpohárral. Különben nem lesz jó utad.

– Jó utam lesz! A frontnál tovább nem megyek! – mosolygott Szincov. – Csak eső ne legyen holnap. Akkor az utolsó ötven kilométer csakugyan nem út lesz, hanem kínszenvedés.

Töltött magának meg Nágyának, és egy jó vastag karika kolbászt szúrt a villájára.

– És mi lesz a leveleddel Pavelnek?

– Nem írok neki.

– Hogyhogy nem írsz?

– Nincs kedvem. Ha találkozol vele, beszélj neki rólam.

– Nem biztos, hogy mindjárt találkozunk.

– Sebaj, majd megtalál téged. Hiszen tudja, hogy nálam voltál. Megtalál, ne félj – ismételte Nágya, a férfi feletti hatalmának tudatában. Szincov megbotránkozással érzékelte ezt. – Ha most leülnék írni, csak kínlódnék, hogy minél ügyesebben hazudjak magamról, hogy nyugodtan éljen, ne izguljon. És előtted is restellném, hogy ilyen levelet viszel. Szavakkal pedig azt mondj neki, amit akarsz. A te dolgod.

„Igen, önhitt vagy – gondolta Szincov, némi csodálkozással az asszony elszántságán, amellyel mindent – igazat és valótlant – őrá hárít. – Önhitt és számító, minden együtt! Szinte biztosra veszi, hogy semmit se mondok el a férjének abból, amit nem kell tudnia. És igaza van. Csakugyan nem mondok."

– Telefonáld meg, hogy mi van a távirattal. Ha megkaptad, ha nem, mindenképpen telefonálj – kérte Nágya. – Ha tíz óra után hívsz fel, akkor a munkahelyemen keress.

Leszakította az asztalon heverő újság csücskét, felírta rá a telefonszámot, és átnyújtotta a férfinak.

– Csodálkozol, hogy dolgozom?

– Nem, miért? – Szincov elrestellte magát, amiért valóban csodálkozott.

– Sebaj, nem te vagy az első. Pedig már régen dolgozom.

– Milyen minőségben?

Nágya nevetett.

– Erre nehéz válaszolni. Két szóval azt mondanám: „kisegítő mindenesként". Színházban dolgozom – tette hozzá komolyan. – A jelmeztárat vezetem, voltam adminisztrátor, szerepeket gépeltem. Megtettem mindent, amire kértek. A férjem elesett, anyámat a hátországba vitték, én meg közösségi lény vagyok. A háború elején bánatomban mentem a színházba, aztán megszoktam. Utóbbi időben ügyelő lettem.

– Mit jelent ez? – Szincov nemigen ismerte ki magát a színház életében.

– Ő az, aki az előadást irányítja. Nem csodálkozol rajta, hogy a színészek mind a kellő időben jönnek be és lépnek ki a színről, és idejében sütik el a fegyvert a színpadon, a tenger idejében morajlik, és a kutyák idejében ugatnak?... Ez mind én vagyok!

Ahogy a színházról kezdett beszélni, Szincov tüstént rájött, ki az a legény, akinek kitette a szűrét, és akiről Nágya olyan hangon beszélt, mintha nem lehetne nem ismernie.

Hát persze hogy ismerte őt! Jó néhány filmszerepből még a háború előttről, és most a háború alatt is látta. Kitűnő színész volt, legalábbis neki tetszett. Ami furcsa volt, a napszítta haja, amely miatt nem ismert rá mindjárt; biztosan valami új szerephez van befestve.

„Szép dolgot műveltem volna, ha eltöröm a karját" – gondolta utólagos izgalommal. Harag nélkül gondolt rá, mert bármennyire kedvelte is Artyemjevet, nem tudott teljesen együtt érezni vele.

„Azt kapta, amit keresett." De Pavel mentségére gondolatban nyomban hozzátette: „Mit csináljon, ha szereti?"

Maga előtt látta a színész arcát, amint ott állt az ajtóban, és Nágyát nézte. „Talán ez is szereti?"

– Szóval Pavelnek nem volt ideje elmondani neked, hogy dolgozom? – kérdezte Nágya.

– Nem, nem említette.

– Mert ez neki nem fontos! A fronton is nevetett, amikor azt mondtam neki, hogy a gépírónője leszek. Pedig nincs igaza. Minden egyebet meg tudnék tenni, amire szüksége van – mosolygott –, és kitűnő gépírónő lennék. Aranyat érő kezem van. Igazán, hidd el! Ha bármi történnék, eltartom magamat. – Megint elmosolyodott, s fejével a terített asztal felé intett. – Noha ez természetesen nem az én élelmiszerjegyemre és nem az én fizetésemből van. De mellesleg, nem is az ő bizonylatára. A hajdani jólét maradványai. Megszokásból, mint Kozirjevának, havonta adnak egy fix-áras keretet. Meg a régi poliklinikáról sem jelentettek ki. Anyámat és a rokonokat is táplálom, és megszerzem az orvosságokat, ha betegek. Pavel haragszik rám, amiért nem tettem le a férjem nevét. Nincs igaza. Amikor hozzámentem, ott nem helyeselték, úgy vélték, hogy még egy darabig özvegynek kell lennem. De annyira mégsem haragudtak meg rám, hogy megfosztottak volna az élet javaitól. Egyelőre még élvezem. Jó volt a kolbász?

– Nem rossz.

– Látod, milyen jó. Különben heringfarok meg legjobb esetben valami gezemice lett volna.

– Azzal is meglettünk volna.

– Persze hogy meg. Ha megvonják, nem akasztom fel magamat. Csak anya meg a rokonok haragszanak majd rám szörnyen érte. Na jó. Búcsúzzunk. A történtek után búcsúzóul megcsókolhatlak? Az Úristen őrizzen meg minden bajtól, ahogy a mi színpadi vénasszonyaink mondják...

Azzal komoly, sőt tragikus arcot vágva, keresztet rajzolt Szincov homlokára.

Szincov a lépcsőn lefelé menet érezte, hogy Nágya még mindig ott áll fent, a csendben, a nyitott ajtónál. Ebben az egész búcsúzkodásban ismét volt valami, ami ellene ingerelte. Úgy búcsúzott, mintha gyertyát gyújtana érte a templomban, bár maga sem hisz benne.

„Most megint jól élnek a papok, megint gyertyákkal kereskednek" – gondolta már kint az utcán, egy gyermekotthonban nevelkedett kisfiú ellenséges érzületével.

Tizenegyedik fejezet

Az Úristen nem óvta meg Szincovot minden bajtól.

Hajnali ötkor kelt, és a városparancsnoksági szállásáról gyalog ment a távíróhivatalba, úgy számította, visszatér, amire a sofőr a kijavított Willisszel odaér.

A poste restante ablaknál átnyújtotta igazolványát egy lánynak, aki arccal az asztalra borulva aludt. Nem annak, aki az első alkalommal ott volt, amikor tegnap, a nap folyamán benézett, sem annak, akit utoljára látott, amikor már késő este ott járt, Nágyától jövet, hanem egy harmadiknak, egy újnak. A lány nehezen ébredezett, majd átvéve az igazolványt, keresgélni kezdett egy csomó levél és távirat között. Miután az egészet elejétől végig átnézte, hunyorogva megdörzsölte a szemét, és újból nekilátott. Másodszorra megtalálta. Kiderült, hogy a csomóban a legutolsó távirat Szincovnak szólt. Mégiscsak elérte a célját, kivárta a bajt!

Ott állt a kis ablaknál, és újra meg újra elolvasta a táviratot, amíg valaki meg nem érintette a vállát:

– Menjen arrább, bajtárs!

Kissé arrább ment, még kétszer elolvasta a táviratot, nem mintha nem értette volna – mit ne értsen rajta! –, hanem mert képtelen volt megbarátkozni a létezésével.

A táviratban a cím után ez állt: „Koraszülés volt Verocska hetednapra meghalt levelet megkaptuk Tánya huszonnyolcadikán kiíratta magát a kórházból a hadsereghez repült megtiltotta hogy megírjuk ő maga akarta megmondani Ovszjannyikova."

Szincov eltávolodott a pulttól, és körülnézett, hol ülhetne le, majd leereszkedett egy padra, és eltűnődött, hogy mit tegyen most, ez után a távirat után...

„Verocska hetednapra meghalt..." Tánya télen, amikor az elutazás gondolatával kezdett foglalkozni, egyszer megkérdezte tőle, hogy hívták az édesanyját. Nem mondta meg, hogy miért kérdezi. Szóval már akkor elhatározta: ha lány lesz, akkor az édesanyjáról nevezi el. És úgy nevezte. De lám, pusztán azért, hogy így emlegesse: Verocska hetednapra meghalt. Hány évig fogja emlegetni: egy, két, öt évig, vagy amíg másik gyereket szül, ha ugyan szül? Minderre most senki sem válaszol, Tánya sem.

Igen, nem sokáig hívták a kislányát Verocskának. Bekövetkezett, amitől félt. Tánya nem érkezett célhoz. Ott szülte meg a

kislányát Ariszban, valahol április első hetének végén, és egy hét múlva eltemette. Őt pedig, úgy látszik, csak ötven nappal a szülés után írták ki a kórházból. Tehát súlyos beteg volt. Meg is halhatott volna.

Akkor, negyvenhárom tavaszán, amikor tífuszba esett, már halálán volt, és csak valami csoda folytán maradt életben, ahogyan később nevetve mondta neki: „Te kiimádkoztál!" Most is, ha ötven napig ott tartották a kórházban, olyan rosszul lehetett, hogy nem akart sem hazudni, sem az igazságot megírni neki, mivel úgysem engedték volna el hozzá onnan a háborúból.

Szincov olyannak szerette őt, amilyen: kicsi, sovánka, könnyű, mint egy gyerek. Olyan, hogy mielőtt teherbe esett, tréfásan a karjára vehette. Szenvedélyt és gyöngédséget érzett a teste iránt – éppen ebben a formájában, nem másmilyenben. De most rémülettel gondolt erre a testre, a könnyűségére is meg a soványságára, mert mindez veszélyt rejtett a számára. Habár a táviratban az állt, hogy kiírták a kórházból, de kérdés, hogyan írták ki, és milyen az egészségi állapota. Úgy döntött, hogy nem írja meg a gyermekük halálát, maga mondja el. És nem írta meg. Úgy gondolta, eleget volt a kórházban, és kiíratta magát. És nem elég, hogy kiíratta magát, de a legelső repülőgéppel, amelyre feljutott, sietett a frontra.

De miért Ariszban szült? Miért volt koraszülése? Miért?... Talán véletlenül meglökték, és kész! Nem nehéz fellökni őt. Vagy pedig megcsúszott, leesett valahol a kocsi lépcsőjéről. Összerázkódott, amikor elképzelte, hogy mindez hogyan történhetett. De az is lehet, hogy semmi ilyesmi nem történt, csak nem lett volna szabad szülnie. És a jövőben sem lesz szabad. És ez Tányának még borzasztóbb, mint az esés.

Huszonnyolcadikán – ez tegnapelőtt volt. Tehát amíg ő idebogott, Tánya már elrepült Taskentből. Biztosan azoknak a gépeknek egyikére szállt, amelyeket onnan átirányítanak. Annak idején is így repült Taskentből Sztálingrádba.

Hogy ott megkapták az ő leveleit, az jó. Noha a katonai cenzúra miatt az ember semmit sem írhat meg nyíltan, mégis igyekezett értésére adni, hogy hová helyezték át a hadseregüket. Így írta: „Átellenben lakom azzal a hellyel, ahonnan jöttünk, amikor először találkoztam veled." A cenzúra ezt aligha húzhatta ki. Tánya pedig, anélkül, hogy a térképre nézne, megérthette, hogy most Mogiljovval szemben állnak. A többit, mivel kezében van-

nak az okmányai arról, hogy a csapatához tér vissza, már útközben pontosan kideríthető.

Természetesen megvolt rá a lehetősége, hogy ott maradjon Taskentben. Koraszülés és ötvennapi kórház után betegszabadságot kapott volna. Anyja bizonyára megpróbálta rábeszélni. De nem sikerült rábeszélnie. Ha a gyerek élne, akkor maradt volna. De ha egyszer nincs gyerek, így nem akart.

Most talán nem is örül neki, hogy életben maradt. Szincovot is nyugtalanította a gondolat: lesz-e gyermekük vagy sem, de mindez meg sem közelítette Tánya életének vagy halálának kérdését.

„Hogyan is leszünk most?" – tűnődött. Emlékezett, hogy csaknem egy éve, amikor Tánya a tífusz után visszatért a hadseregbe, és mielőtt szolgálati helyén, az egészségügyi osztályon jelentkezett volna, éjnek idején egyenest hozzá sietett, tetőtől talpig porosan szállt le az alkalmi autóról. Amikor elment jelenteni Perevozcsikov ezredesnek, a hadműveleti osztály parancsnokának, hogy a kórházból megérkezett hozzá a felesége, és másnapig a fedezékben marad, Perevozcsikov kelletlenül válaszolt: „Holnapig megengedem. De hogy magának itt a hadműveleti osztályon családi életet rendezek be, arra nem teszek ígéretet."

„De hát ki is ígérhet ilyet a háborúban? Ki és kinek? Senki és senkinek" – gondolta Szincov, most már nem az egy évvel ezelőtti helyzettel kapcsolatban, hanem arra vonatkozóan, hogy most hogyan lesz, amikor ismét együtt lesznek a fronton. Tányát valamiért megint úgy látta maga előtt, amilyen tavaly a tífusz után volt: lenyírt hajjal, habár ez most nem lehetséges. Miért nyírták volna le a haját? Igaz, egyszer mondta neki, hogy amikor a vajúdó asszonyok hánykolódnak, és koszmó támad a fejükön, akkor tövig levágják a hajukat. „De én nem hagyom magam – mondta. – Olyan nehezen növesztettem meg." „Hogyhogy nem hagyod magad?" „Túljárok az eszükön. Nem nyögök, amíg csak nem szülök."

Igen, most már mindez a múlté...

A távíróhivatal kijáratánál ott lógott a tegnapi hadijelentés: A németek Tiraszpol alatt harcfelderítést végeznek, mi a Finn-öbölben elsüllyesztettük egy tengeralattjárójukat, a mogiljovi területen tevékenykedő partizánegység felrobbantott három német gépkocsit, két lotaringiai francia, valami Joseph B. és Pierre V.,

akiket a németek erőszakkal kényszerítettek a hadseregbe, átszöktek hozzánk, dicsérnek minket, és a németeket szidják...

Szincov már tegnap látta ezt a jelentést, de még mindig ott lógott, mert az aznapi újságok még nem jelentek meg. Noha az ő tegnapi és mai lelkiállapota között, amelyben nézte, óriási különbség volt, a jelentés ugyanaz maradt. S a háború is ugyanaz maradt. És bármit is változtatni rajta csupán embermilliónak közös erőfeszítésével lehet. A te egyéni bánatod semmit sem változtatott!...

Egyet nem értett csak: miért éppen Tányával kellett mindennek megtörténnie? A túlvilágon kap kárpótlást talán? Némelyek szerint a hivők könnyebben viselik el a halál gondolatát. Könnyebben vagy nem könnyebben, azt nem tudni, de hogy isten nincs, az biztos.

Még mindig nem tudott semmi másra gondolni, gyalog ment a városparancsnokságig, meglátta az előtte álló Willist, üdvözölte a sofőrt, megkérdezte, minden rendben van-e, hallotta a választ, hogy benzin van elég a rendeltetési helyig, bement a parancsnokságra, kijelentkezett. Fogta a szálláson hagyott köpenyét meg a vízhatlan sátorlapot, beült a kocsiba, és elhajtatott Arhangelszkojéba, Szerpilinhez.

Gondolataiba mélyedve észre sem vette, hogy útközben megeredt az eső; a sofőr megállította a kocsit, és felhúzta a vászonfedelet.

Csak amikor már Arhangelszkojéban, a vizes fasorban lépkedett, a csendesülő eső lágy suhogása közben, akkor vett végre teljesen erőt magán, hogy katonához illően jelentkezzék a felettesénél, háttérbe szorítva a saját érzéseit, és készen arra, hogy más parancsát teljesítse.

Szerpilin a szobájában várta, és kitűnő hangulatban volt; tegnap óta nem hagyta el a jókedve.

Nem tudni, hogy tegnap a főorvosra mi hatott inkább: az az őszinteség, amellyel elmagyarázta, miért kell neki mihamarább visszakerülnie a frontra, vagy a betegség leírása a mellékelt analízisekkel, amelyeket Baranova mutatott meg, vagy maga az orvosi vizsgálat, amely után a főorvos súlyos vörös kezével Szerpilin meztelen vállára veregetett, és derűs csodálattal mondta: „Kemény ember!" Végeredményben minden a lehető legjobban sikerült. A főorvos elrendelte, hogy a bizottság három egész nappal előbb üljön össze, és búcsúzáskor a fejével Baranova felé intett:

– Mások bebiztosítják magukat, igyekeznek még egy héttel tovább itt tartani a betegüket, ő meg éppen megfordítva, csak arra gondol, hogy minél előbb kituszkolja magát a frontra! Szerencséje, hogy jó kezelőorvoshoz került!

Tréfásan mondta ezt, és nem is sejtette, milyen igazat mondott. Valóban szerencse! Akármilyen különös is, Szerpilin éppen akkor győződött meg róla teljesen, ott a főorvosnál, hogy az asszony szereti őt, amikor megérezte, hogy milyen erősen kívánja neki ugyanazt, amit ő maga kíván.

Este az asszony azt kívánta, hogy maradjon nála, és ő maradt. Megértette, hogy az asszonynak jó vele lennie, és mindig jól fogja érezni magát vele. Ma egész reggel abban a külső szemlélőnek talán nevetséges, nyíltan boldog állapotban volt, amelyet különös erővel éreznek az idős és az élet által el nem kényeztetett emberek.

Amikor Szincov kopogtatott és belépett, Szerpilin már nem kórházi ruhában volt, hanem mint rendesen, gimnasztyorkában, csak a pisztoly hiányzott az övéről.

– Nem sikerült sétálnom: az eső megakadályozott – mondta. – Útra kész vagy? A térképeket megkaptad?

Szincov azt felelte, hogy ő és a kocsi készen állnak, de a térképeket csak tíz után kapja meg.

Szerpilin az órájára nézett.

– A levelekkel kezdjük. – Felvett az asztalról két borítékot, és átadta Szincovnak. – Ha éjszaka érkezel meg, senkit fel ne kelts. Közöld a hadműveleti ügyeletessel, hogy megjöttél, és reggel jelents mind a kettőjüknek, Zaharovnak és Bojkónak is. Ha kíváncsiskodnak, elmondhatod a személyes benyomásaidat is.

„Elmondhatod", így mondta, de Szincov megérezte a hangjából, hogy éppen ezt kívánja tőle.

– A levelekben megírom nekik, hogy öt nap múlva helyben leszek. Ma reggel, amint látod, felöltöztem; megbeszéltem a vezérkarral, hogy odamegyek, hírt adok magamról. Ebéd után megint levetem az egyenruhát, amíg a szanatóriumban leszek. Itt, ha az ember nem várja meg a kiírást és egyenruhát húz magára, gyanakodva nézik, előfordultak már szökések is.

Szerpilin élvezettel vonta meg a vállát, és katonásan a derékszíja alá dugva a két hüvelykujját, megvizsgálta a csatot, majd az asztalhoz ült.

– Személyes megbeszélnivalóm is van. Ülj le, Ivan Petrovics.

Szincov leült. Szerpilin régen nem szólította így, az óta a nap óta, hogy a kórház után a hadseregbe hívta, és odavette a hadműveleti osztályra.

– Szükségem van rád – kezdte Szerpilin rövid hallgatás után, amely alatt mintha újból nekikészült volna.

Szincov várta, hogy folytassa; ha szüksége van rá, hát szüksége van. De mégis, mi célból?

– Tegnap, amikor nálam voltál, megígértem, hogy teljesítem a kérésedet. visszaveszlek a csatasorba. De amikor már elmentél, azt gondoltam, talán mást kínálok fel neked, ha már úgyis elmégy a régi helyedről. Amíg engem itt gyógykezeltek, a fiam felesége hozzáment Jevsztyignyejevhez, ez a második házassága. Szerettem egy rokont, de elvesztettem a segédtisztemet. A frontig együtt megyünk ki, aztán elbocsátom. Rólad pedig tegnap eszembe jutott, hogy a segédtisztem voltál, amikor a bekerítésből kijöttünk. És azt gondoltam, hogy megismételjük. Ha te is akarod. Egyet tisztázzunk: a segédtisztet tisztiszolgává változtatni, mint ahogy némelyek teszik, nem szokásom. Most pedig, ha kérdéseid vannak, hadd halljam.

Valójában nem várt kérdéseket, úgy gondolta, Szincov örülni fog, hogy mellette lehet. Minél tovább folyt a háború, annál inkább hitte, hogy az emberei szeretnek a keze alatt szolgálni, azok kivételével, akiket ő maga is alkalmatlannak tart a szolgálatra. És a megszokás, hogy ezt higgye, lassankint meggyőződéssé vált benne, részben önelégültséggé, aminek egyébként nem volt tudatában.

Szincovot teljesen készületlenül érte az ajánlat, hogy Szerpilin segédtisztje legyen. De ezek a szavak: „szükségem van rád", nem engedték, hogy tagadóan válaszoljon annak az embernek, akinek a segítsége nélkül egyáltalán nem térhetett volna vissza a hadseregbe. Nemet nem mondhatott, a többin pedig még lesz ideje gondolkodni.

– Ha megfelelek önnek, nincsenek kérdéseim.

– Akkor köszönöm. – Szerpilin ettől a perctől fogva befejezettnek tekintette az ügyet, de Szincov tegnapi kérésére emlékezve, a lelkiismerete megnyugtatása céljából még hozzátette: – Ha rosszul érzed magad ebben a szerepben, jössz és megmondod. Nem foglak visszatartani. Elengedlek, mihelyt mást találtam.

„Mást találtam... Ha jó leszek neked, nem fogsz mást keresni. Ha meg én úgy érzem, hogy nem leszek neked jó, akkor minek

menjek oda?" – gondolta magában Szincov. Azt felelni: „Majd meglátjuk", nem illett, valami mást felelni pedig nem kívánt.

Még mindig valami különös egykedvűség uralkodott rajta. Olyan heves nyugtalansággal gondolt Tányára, hogy minden más háttérbe szorult, egy időre lényegtelennek tűnt.

– Nohát! – Szerpilin a hallgatását beleegyezésnek vélte: a segédtisztje lesz, és semmi másra nem gondol. – Készülj az új kötelezettségeid teljesítésére. Addig pedig dolgozz úgy, mint eddig, a hadműveletin. Hogy vagytok ott, mit gondoltok a jövőről?

– Mi, a hadműveleti osztályon, főparancsnok elvtárs. még nem kaptunk parancsot, hogy „gondolkodjunk", nem gondolkodunk, legkevésbé a jövőről. – Szincov egész idő alatt most először elmosolyodott.

– Ne köntörfalazz! – Szerpilin is mosolygott. – Hogy mikor és mi kezdődik, vegyük úgy, mint mindig: a legfelső hadvezetésen kívül senki sem tudja. Mi Zavarohhal és Bojkóval szintén nem tudjuk. De ti, a hadműveleti osztály tisztjei, a magatok személyében mikor szándékoztok támadni? Mit gondolnak erről az ifjútörökök ott nálatok?

Ifjútörököknek tréfálkozva azokat a hepciáskodó fiatal hadműveletieket nevezte, akik egymás közt beszélgetve mindent a maguk esze szerint terveztek el, és gondolkodás terén magukat legalább a hadseregparancsnokkal egy szinten levőnek tartották, ha nem többnek.

– Mit hallgatsz? Jelentsd. Nem mondom el senkinek.

– Nálunk a hadműveleti osztályon a legtöbben afelé hajlanak, hogy június közepén kezdjük.

– Pontosabban?

– Pontosabban nem alakult ki egységes vélemény.

– És a június közepére nézve kialakult?

– Kialakult. Sőt szemére vetették a meteorológusunknak, hogy június közepére csapadékos időt jósol.

– És azt nem gondolják ott nálatok a hadműveleti osztályon, hogy a német ezen a nyáron is elsőnek támadhat, mint ahogy a kurszki ívben tette?

– Ezt nem gondolják. Egyetlen felderítő jelentés sem ad rá alapot. Minden, ami velünk szemben állt, az arcvonalon meg a mélységben is, ugyanúgy áll, változatlanul.

Szerpilin az órára nézett.

– Még tíz percünk van. Mondd el, ha csak röviden is, hogyan él a mi száztizenegyesünk?

Szincov belekezdett, elmondta, hogyan él a száztizenegyes, és hogy kikkel találkozott ott. Amikor Iljinhez ért, Szerpilin megcsóválta a fejét, mintha önmagán csodálkoznék:

– Régen nem láttam őt. A kurszki ív óta, amióta megkapta a Hős címet. Nem, még egyszer láttam, télen, amikor összehívtam az ezredparancsnokokat. Most rend van a háborúban, kinek-kinek a maga feladata – mondta Szincov meglepetésére egy kis árnyalatnyi szomorúsággal a hangjában. – Túlságosan nagy gazdaság van a kezem alatt. Szeretnék, mint régen, elérni az ezredparancsnokig, de nem mindig érek el hozzá. Tehát mit is mondtál, Iljin törzse hol áll?

– Az erdőben, Szeliscsitől három kilométerre délre.

Szerpilin homlokát ráncolta, és elgondolkozott. Majd így szólt:

– Ha így van, akkor a jobbszárnyán egy nagy árok húzódik... nem messze a kricsevi országúttól. Mi július harmincadikára virradó éjjel ebben az árokban gyűltünk össze, aztán az országút felé kúsztunk. Így volt-e vagy sem?

– Így – mondta Szincov.

– Most jutott eszedbe?

– Nem, ott. Ahogy megláttam, mindjárt eszembe jutott.

– Eszedbe jutott, és nekem nem mondtad el.

– Mindent nem mondhat el az ember, főparancsnok elvtárs. Ott minden lépésnél emlékszik hol erre, hol amarra...

– Igen, ez igaz, hogy ott minden lépés emlék – jegyezte meg eltűnődve Szerpilin.

És talán mert negyvenegyre emlékezett, kizökkent abból a vidám felajzottságból, amelyben egész reggel élt, és észrevette Szincov megnyúlt arcát.

– Valami bánt? Tegnap jobb kedved volt.

Ha Szerpilin ezt korábban veszi észre, Szincov megkímélte volna a gyónástól, talált volna magában erőt ahhoz, hogy azt mondja, minden rendben van. De a visszaemlékezés erre az árokra, ahol akkor éjjel rejtőzködve, egymástól néhány lépésre feküdtek – Szerpilin, meg ő és Tánya –, arra indította, hogy megmondja, mi történt.

– Lám, milyen baj ért benneteket. És én nem is kérdeztem, nem gondoltam rá... Szégyellem magam az ilyen asszony előtt... Azt mondod, visszarepült a hadsereghez? – kérdezte Szerpilin.

– A táviratban ez áll.

– Igen – mondta Szerpilin. – Ha szerencsésen szült volna, ágyúlövésnyi távolságra sem engedném vissza a háborúba. De ha így áll a dolog, természetesen meg lehet érteni őt. – Fejét csóválva megismételte: – Hogyan lehetséges, hogy nem is kérdeztelek felőle? Az agyam talán úgy megrázkódott ennél a balesetnél, hogy kihagy az emlékezetem? De nem, az orvosok ezt nem állítják, sőt azt mondják, szerencsésen megúsztam.

Felkelt az asztaltól, és egész idő alatt most először megpihentette tekintetét Szincov fekete kesztyűs kezén.

Szincov azt hitte, hogy most mond valamit a kezéről. De Szerpilin egészen mást mondott. Szótlanul állt egy kis ideig, majd megkérdezte:

– Emlékszem, azt mondtad, hogy korán árvaságra jutottál, és gyermekotthonban nőttél fel. Így volt? Nem tévedek?

– Helyes, főparancsnok elvtárs.

– Mi helyes van ebben? – vágott vissza meglepetésére Szerpilin. – Ellenkezőleg, nem helyes, ha valaki kiskorától kezdve apa és anya nélkül nő fel. Mennyien lesznek most így a háború után. –Majd ugyanilyen váratlanul hirtelen azt mondta magáról: – Én meg már félszáz éves vagyok. És él az apám. Ma várom ide. Jevsztyignyejevet elküldtem érte a Rjazanyi területre. Engedélyt állíttattam ki, hogy Moszkvába jöhessen... Te meg indulj. Hamarosan látjuk egymást.

A szanatórium kapujában Szincov a maga Willise mellett megpillantott egy másikat, Szerpilin ismerős kocsiját és az ismerős sofőrt, Gulkovot, akivel a főparancsnokot a baleset érte. Szincov nem gondolta, hogy ilyen baleset után Szerpilin megtartja sofőrjének. De hát megtartotta.

A két sofőr beszélgetett, s a kis téren, amelyen a Willisek álltak, hátratett kézzel járkált fel és alá Tolja Jevsztyignyejev, Szerpilin segédtisztje.

– Jó reggelt, Tolja! – kiáltott rá Szincov.

A hadműveleti osztályon mind Toljának hívták, a fiatalsága miatt, meg az iránta érzett rokonszenvből is, mert amikor a főparancsnok különféle megbízásaival hozzájuk ment a hadműveleti osztályra, sohasem igyekezett hangsúlyozni a maga segédtiszti minőségét.

– Éppen magát vártam, hogy mikor jön vissza a főparancsnoktól – mondta Jevsztyignyejev.

Szincov azt hitte, hogy Jevsztyignyejev sejti, milyen beszélgetést folytatott vele Szerpilin, és tudni szeretné, hogy mivel végződött. De Jevsztyignyejevet más érdekelte: hogy mi újság ott a hadseregtörzsben.

Szincov viszont szerette volna megkérdezni tőle, hogy miben áll a segédtiszti szolgálata. Más az, ha valaki benne van, mint ha messziről nézi. De türtőztette magát. Amíg valaki még a szolgálati kötelezettségeit teljesíti, ilyen dolgokat nem helyénvaló tudakolnia tőle. Ehelyett a sárral telefröcskölt Willisre és a ráerősített tartalék benzineskannára pillantva megkérdezte:

– Ma hallottam, hogy a főparancsnok apjáért mentél. Elhoztad?

– Nem hoztam el. – Jevsztyignyejev kitért a részletek elől. – Megyek jelenteni.

Elbúcsúztak, és Szincov, amint beült a kocsiba és Jevsztyignyejev után nézett, úgy érezte, akaratlanul is vétett ellene. Ámbár, ha nem vállalta volna el, hogy a helyébe lép, semmivel se segített volna rajta. Ha egyszer Szerpilin elhatározta, hogy leváltja a segédtisztjét, akkor le is váltja.

– Megint eső készül – jegyezte meg a sofőr, az égre pillantva. – Esőben pedig nem érünk el valami nagy sebességet.

– Eső vagy nem eső, az a parancs, hogy mire a parancsnokság felkel, ott legyünk. Legalább két óra biztonsági tartalékkal kell számolni. Tehát hajnali négyre. Úgy vezessen – mondta Szincov.

Amikor a kocsi elindult, hirtelen nem arra gondolt, ami egész reggel foglalkoztatta, nem arra, ami történt, hanem arra, hogy a legiszonyúbb mégsem következett be: Tánya él! És ha előbb érkezett meg, akkor holnap délben vagy este meglátja őt ott, a fronton... Egyszerűen meglátja, ahogyan az emberek egymást látni szokták, nem majd valamikor egy év múlva vagy a háború után, hanem holnap! És odamehet hozzá, megérintheti élő valóságában...

Tizenkettedik fejezet

Ma egy órakor kellett összeülnie az orvosi bizottságnak, és Szerpilin másnap kora reggelre tűzte ki a visszaindulás időpontját a hadsereghez.

Bojko, ahogy a Szincov által hozott levelet megkapta, a Willis

kiegészítéséül még egy Dodge-ot küldött biztosításul a sofőrrel meg egy műszaki hadnaggyal a hadsereg gépkocsitelepéről.

Noha Szerpilin tegnap hirtelenében azt mondta ennek a műszaki hadnagynak, hogy „feleslegesen jött, maga nélkül is odaérnék" – helyesen tették. Csupán egy kocsival menni a hadseregparancsnoknak, kockáztatva, hogy elakadnak valami hiba miatt, nincs értelme. A lehetőségek is mások, mint azelőtt voltak, s az idő is drágább, mint valaha.

Az elutazás előtti napra összetorlódtak a halogatott vagy a maguktól elhúzódott ügyek.

Ebéd utánra Szerpilin Gennagyij Nyikolajevics Pikin feleségét várta, akit addig még sohasem látott, és nem is kívánt különösebben látni, de az asszony két levelet is írt, hát fogadnia kellett.

Egyáltalán, mintha ma valami nők napja volna. Ebéd után Pikin feleségével, most reggel pedig a fia özvegyével találkozik. Az asszony két ízben elküldte hozzá az unokáját, ő maga azonban, mint egy szajkó, egyre csak azt hajtogatta: „Restellek a szeme elé kerülni!" De tegnap, amikor az elutazás ideje már nagyon közeledett, Szerpilin megüzente Jevsztyignyejevvel, hogy vagy eljön hozzá, vagy nem ismeri többé. Sokat beszélniük nincs miről, de találkozni kell. És ne féljen, nem eszi meg!

Az asszonyra várakozva a fasorban sétálgatott, amelyet Ánya a főkaputól jövet semmiképpen sem kerülhetett el. Hogy ezúttal eljön, abban nem kételkedett.

Már messziről megpillantotta, a fasor végében. Úgy közeledett, mintha félne a találkozástól, bár éppen ezért jött. De amikor Szerpilint meglátta, sietni kezdett, az utolsó néhány lépést pedig már futva tette meg, és arcát a férfi a mellére temette.

– Bocsásson meg nekem! – sóhajtotta.

A feszültségtől, amely hatalmában tartotta, ez a halk sóhajtás kiáltásnak tűnt.

Szerpilin megsimogatta kemény szálú, szalmaszőke és a dauertól kissé megpörkölt haját, és gondolkodás nélkül kimondta, ami éppen eszébe jutott:

– No, ne sírj már! Mit vétettél ellenem? Azt, aki meghalt, már nem hozod vissza, tehát vele szemben is bűntelen vagy.

A fia felesége elhúzódott tőle, kezével megtörölte kisírt szemét, amelyből kiapadtak a könnyek – biztosan már otthon és az úton is sírt –, és most úgy állt ott előtte, mint egy bűntudatos kislány, gyámoltalanul szipogva, és kezét katonásan a ruhája varrásához

szorítva. Ott állt, karcsún, soványan, kötött kabátkája alól kiálló lapockákkal, elkínzottan, sápadtan, összeharapdált, duzzadt ajkával, szeme alatt sötétkék karikákkal, a könnyektől vagy az álmatlanságtól, vagy talán mindezektől együttesen.

– Hogy nézel ki! – tört ki Szerpilinből. – Miért izgatod így fel magad? Be akarod bizonyítani neki, hogy hat évvel idősebb vagy nála?

– Azt hiszi, nem mondtam meg neki? A legelejétől fogva bizonygattam.

– Akármennyire bizonygattad, úgy látszik, nem győzted meg – mosolygott a hevességén Szerpilin. – Szép asszony vagy, mindened megvan, ami kell. Odaállíthatnának téged itt nálunk a bejárathoz, e helyett az evezős gipszszobor helyett – jobban mutatnál nála. Gyönyörködnie kell benned! Mért csúfítod így el magad?

– Nem ezen jár most az én eszem – mondta az asszony félig csodálkozva, félig bántódottan.

– Hogyhogy nem ezen, amikor férjhez mégy hozzá? Éppen ezen kell az eszedet járatnod. Mi máson? Gyerünk be a házba, beszélgessünk. Mit állunk itt?

– Inkább itt üljünk le. – Az asszony, meg sem várva Szerpilin beleegyezését, fáradtan leroskadt a padra.

– Sietsz talán? – kérdezte Szerpilin, és leült a pad másik végére. Meglepetésére az asszony bólintott.

– Hová sietsz?

– Az anyakönyvi hivatalba megyünk, házasságot kötni. Ragaszkodott hozzá, hogy ma.

– Helyesen tette. Holnap virradatkor indulunk. Mi mást vártál tőle?

– Előtte még beszélni akartam magával.

– Régen megtehetted volna.

– Nem tehettem előbb... – Ajkába harapott. – Restelkedtem, mert a nyakába varrtam magam. Ő semmit sem vétett maga ellen. Csak én vagyok a hibás.

– Hallgass rám, Ánya. – Az asszony arca az összeharapdált ajak és a szeme alatti karikák ellenére, az önfeláldozás bensőséges kifejezésével most nagyon szép volt. – Ne vedd zokon, ha valamit kérdezek tőled.

– Kérdezzen, amit akar – felelte az asszony, ugyanazzal az önfeláldozó készséggel.

– Amikor az én Vágyimom felesége lettél, előtte senkid sem volt még?

Ánya elpirult, de a szemébe nézett.

– Nem... – És a hirtelen sejtéstől meglepetve felkiáltott: – Ezt nem mondhatta rólam!

– Nem is mondott semmit. Én kérdezem – nyugtatta meg Szerpilin: e fellobbanás után biztos volt benne, hogy Ánya igazat mondott és fog mondani ezután is neki. – És közben, amíg Anatolijjal nem találkoztál, akkor sem volt senkid?

Az asszony erre nem válaszolt, csak kibuggyant a könnye, és dühösen letörülte a tenyerével.

– No látod. Vágyim volt az első az életedben. Anatolij a második. Neki pedig, ha jól értettem, te vagy az első. Miről beszélsz? Miféle bűnökről? Derék katonafeleség vagy, olyan, amilyet csak kívánni lehet. Ha még egy fiam volna, nem keresnék jobbat a számára. A te Anatolijod úgy veheti, hogy burokban született.

Szerpilin azért mondta mindezt, hogy Ányát önnönmaga szemében felemelje, egyáltalán nem várta, hogy éppen ezektől a szavaitól fakad sírva.

Nézte az asszonyt, várta, hogy mikor hagyja abba a sírást, és önmagára gondolt: azért is bizonygatja olyan hévvel Ánya igazát, hogy ezzel saját magát is igazolja, aki ötvenéves fejjel, egy jó feleséggel leélt hosszú és jó élet után, lám, nehezen viseli az egyedüllétet, és alig másfél évvel a felesége halála után nemcsak hogy kész más asszonyt szeretni, de nemigen tudja elképzelni, miként lesz meg nélküle.

Abban, ami a most mellette a padon megkönnyebbülten sírdogáló Ánya és az ő húszéves Anatolija meg két már nem fiatal ember – közte és Baranova – között történt, minden különbség ellenére, némi hasonlóság is volt. Ez pedig abban állt, hogy az embereknek rossz egyedül élni, hogy nem tudják és nem is akarják ezt tenni, noha olykor megjátsszák mások vagy önmaguk előtt, hogy igenis tudják és akarják...

– A munkahelyeden hogy megy a dolgod? – kérdezte Ányától, amikor az kisírta magát, és megnyugodott.

– A lányok jók, összeszoktunk. Becsülnek engem... Hogy brigádvezető lettem, azt már a télen megírtam magának...

Elhallgatott, gondolkozott, mit mondjon még el neki, majd sóhajtott:

– De a múlt héten a Krímben harcoló bátyámról azt írták:

nyomtalanul eltűnt. Még ha most is visszavonulásban volnának, de hát támadnak, akkor hogyan lehet az, hogy nyomtalanul?

Megmagyarázni neki, hogy támadás idején is miként tűnhetnek el az emberek nyomtalanul, sokáig tartott volna. Meg hát mi szüksége most ezekre a magyarázatokra?

Szerpilin hallgatott egy sort, majd megkérdezte:

– És mit varrtok?

– Gimnasztyorkákat, mint azelőtt.

„Igen, gimnasztyorkákat – gondolta Szerpilin, Ánya szavainak hangnemében, amelyekben, mint valami dalban, bánat csengett. – Azelőtt kihajtott gallérral varrták, most pedig állóval... Ezekben harcolnak, a földbe is ezekben fekszenek. Azok is, akiknek a haláláról értesítést küldtek, meg akikről egyelőre azt írják: »Nyomtalanul...«"

– Ezentúl már nem fogadhatom el az átutalást – mondta Ánya. – Szüntesse meg elsejétől fogva.

– Ezt egyedül gondoltad el, vagy Anatolijjal?

– Egyedül. Miért, talán nincs igazam?

– Ha igazad van is, legfeljebb félig. Noha Jevsztyignyejev főhadnagynak, elismerem, széles válla van, de azt, hogy az unokám eltartásának gondját ráhárítsam, annak nem látom okát. Rólad gondoskodjon Jevsztyignyejev főhadnagy, de őróla... ezt engedd át nekem.

– És ha örökbe akarja fogadni? – kérdezte Ánya némi kihívással a hangjában.

– Érthető kívánság, ha egyszer szeret téged. De a józan ész azt mondja: az unokámról továbbra is csak gondoskodjam én. Tűrjétek el, amíg befejezzük a harcot.

Az asszony hangtalanul rebegett köszönetet.

Ezek a szavak: „befejezzük a harcot", figyelmeztetésként csengtek fülébe: az emberek halandók, és nem korai-e Jevsztyignyejev főhadnagynak örökbe fogadni a kislányt, amikor még előtte a befejezetlen háború? Uralkodott magán, de a szerelem és a rémület úgy feljajdult benne, hogy mégis kitört:

– Csak ne küldje el magától! Ha lehetséges, maradjon továbbra is maga mellett. – És megismételte: – Ha lehetséges!

„Lehetségesnek éppen lehetséges – gondolta Szerpilin. – De valahogy mégsem lehet. Mégiscsak rászánta magát, szóba hozta! A többit nyilván mind előre megbeszélték együtt. De ezt nem! Ezt ő vállalta magára."

– De el ne árulja neki, hogy megkértem! – figyelmeztette Ánya, ezzel is megerősítve Szerpilin sejtését.

– A segédtisztem nem lehet – mondta. – Kényelmetlen, és nem tehetjük, egyikünk sem. De a halálba küldeni senki sem szándékozik őt. Két hét múlva megírja neked, hol és kinél van, és menynyire elégedett az élettel.

A fia felesége sóhajtott (Szerpilin gondolatban még mindig így nevezte). Sóhajtva megrázta a fejét, mintha önmagának felelne, majd felpillantva Szerpilinre, így szólt:

– Most mennem kell, különben ma nem tudjuk elintézni!

– Hol a vőlegényed? – kérdezte Szerpilin felállva. – Talán az autónál vár? Elkísérlek hozzá.

– Nem, az anyakönyvi hivatalban van. Sort fogott.

– Miféle sort? – kérdezte Szerpilin, a kis úton mellette lépegetve.

– Ott van minden együtt, az egész egy nagy sorállás – magyarázta Ánya.

És Szerpilinnek eszébe jutott, hogy az anyakönyvi hivatal nemcsak házasságokat és születéseket jelent, hanem még válásokat és elhalálozásokat is... A legfőbb most, háború idején, a halál. Egyszeri segély iránti kérelmek. Nyugdíj iránti kérvények. Igen, persze, sok nép van ott. Elgondolta, hogy nem valami derűs dolog ilyen közös sorban házasságot kötni, és azt mondta:

– Holnap, ha keresztülutazom Moszkván, benézek hozzátok, megiszom egy pohárral az egészségetekre. A konyakot viszem, te pedig piríts le egy kis hagymás burgonyát. Nem fogok itt reggelizni, számítok rá. Akad?

– Akad. Konzerveim is vannak. Mikor jön?

– Te mikor érsz haza az éjszakai műszakból?

Ánya elpirult.

– Ma elengedtek. Nem megyek be. Cseréltem egy barátnőmmel.

– Pontosan kilenckor ott leszek. – Szerpilin arra gondolt, hogy ma lesz az utolsó éjszakájuk Jevsztyignyejevvel, hogy a következő mikor lesz majd, ki tudhatja, és hozzátette: – Anatolijnak mondd meg, hogy ne jöjjön ki ide értem. A kocsit küldje nyolc-harmincra, hogy egyenest az épület elé álljon, ő pedig ott várjon, nálad. Világos?

– Jó.

– Figyelj csak – kapott észbe Szerpilin, amikor már a kapuhoz értek. – Kérésem van hozzád.

– Mi? – kérdezte készségesen Ánya. Megörült, hogy Szerpilinnek még mindig lehet valami kérése hozzá.

– Anatolij beszélt neked az apámról?

– Beszélt.

– Apám most már, úgy látszik, nem talál itt engem. Ha megjön, nálad szálljon meg.

– Tudom. Anatolij értesített.

– Legyen rá gondod néhány napig, amikor a munkád megengedi. Mégsem fiatal ember már. Hetvenkét éves.

– Jó. Antolij mondta. Mindent megteszek.

– No és szükség esetén, gondolom, a szomszédasszonyod is segít. Hogy vagytok meg együtt?

– Megvagyunk. – Ánya nem felelt mindjárt, kicsit tétovázott.

– Mit hallgatsz el? Nem fértek össze talán?

– De, összeférünk. – Láthatóan nem akarta kimondani, amit mégis ki kellett mondania: – Összeférünk, amikor nem iszik.

– Hogyhogy iszik? – Szerpilinnek nem fért a fejébe a kettő: a szomszédasszony, Marja Alekszandrovna emléke, ahogy akkor látta, amikor ő a feleségét temette, s a gondolat, hogy ez az asszony ivásra adta magát. Miért iszik, és miféle keresetből?

A fia felesége vállat vont.

– Minden másnap a kiürítési állomáson ügyeleteskedik. És utána egész nap otthon van. Nem mindig, természetesen, de iszik. Kenyérért cserél, eladogatja a holmiját.

– És már régen kezdődött ez nála?

– Ősszel, amikor a fia kiment a frontra.

Azt tudta Szerpilin, hogy a fiú, Grisa, kiment a frontra. Nemcsak tudta, de kész volt hozzásegíteni, hogy kimenjen. Nem került sor rá. Annak a gárdahadosztálynak, amelyet annak idején a fiú apja vezetett, az új parancsnoka maga elintézte. Teljesítette a kérését, és a zenekarba sorolta be. Grisa akkor megírta Szerpilinnek, hogy a zenekar csak a státus szerint van, valójában a hadosztályfelderítéshez teszik. Megígérte, hogy ír még, de többet nem írt. Úgy látszik, ragaszkodása Szerpilinhez, ott Moszkvában, rövid ideig tartott, a fronton most már erősebb kapcsolatok váltották fel. Úgy is kell lennie. Annál inkább, ha jó emberek közt van. Miért is volna rosszak között? Persze hogy jók között van. Anyja pedig, magára maradva, ostobáskodik. Ki gondolhatta volna?

– Holnap reggel beszélek vele – mondta.

– Nem lehet. Ma déltől kezdve huszonnégy órás ügyeletre megy. Már nem találkozik vele.

„Mit tegyek hát? Hogyan hassak rá? – tűnődött Szerpilin. – Írjak neki? A lelkére beszéljek? Megfenyegessem, hogy megírom a fiának? De ki lenne képes megírni a frontra egy fiúnak, hogy az anyja iszik bánatában, amiért a férje elesett, a fia pedig kint van a fronton?"

– Legalább te ügyelj rá kicsit – kérte bizonytalanul.

– Tán nem azt teszem? A munkahelyére is elmentem a szabadnapomon, mondtam, hogy hassanak rá. De hogy tartsam vissza, amikor minden másnap otthon van, én pedig mindennap munkában?

– Igaz, még valamit – mondta Szerpilin. – A szekrényben van egy csizmára való bőr és talp, meg egy köpenynek való szövet...

– Ott van, benaftalinoztam – mondta Ánya.

– Add oda apámnak, ha megjön. Anatolij azt mondja, hogy le vannak rongyolódva.

Ánya némán bólintott.

– Hát a holnapi viszontlátásig – búcsúzott Szerpilin, amikor a kapuhoz ért.

A fia felesége megállt, mintha még néhány szót várna tőle, mielőtt az anyakönyvi hivatalba megy. De már nem volt mit mondani.

Az asszony elment, Szerpilin pedig a szobájába érve leült az asztalhoz, és maga elé tette az oldaltáskájából elővett jegyzettömböt. Arra az esetre, ha apja megérkezik, levelet kell hagynia neki. De mit írjon annyi évi távollét után?

Apjával sohasem voltak különösebben közel egymáshoz. Apja nyers és víg kedélyű ember volt, fiatal korában heveskedésre és durvaságra hajlott. Amikor anyját feleségül vette, megkeresztelteti, és tőle telhetően óvta őt a megszólástól és a mások durvaságától. De ő maga képes volt megfenyegetni, sőt ütésre emelni a kezét, habár Szerpilin emlékezete szerint egyetlenegyszer sem ütötte meg. Amikor anyja meghalt, apja búsult és iszogatott, de egy év sem telt bele, újra megnősült. Úgy nősült, hogy anyjának még emléke sem maradt a házban. Így vezette ezt be az új menyecske, Pánya – Pelageja Sztyepanovna –, aki a mostohafiát szembe és a háta mögött tatárnak nevezte. Nem mintha tatár külseje lett volna, hanem mert ezzel el akarta különíteni magától és az egymás után született három lányától. De ő enélkül is idegennek érezte

magát az új családban, és makacsul nem nevezte az asszonyt anyának, hanem Pánya néninek, később pedig, felnőtt korában, Pelageja Sztyepanovnának. Mostohája munkaszerető és zsugori aszszony volt, nem kímélte sem magát, sem a többieket, és az életben mindent aszerint mért, hogy hoz-e valamit a házhoz, vagy elvisz tőle. Hagyta, hogy a férje az emberek előtt fitogtassa a vakmerőségét, és csendben a hatalma alá hajtotta, noha úgy intézte, mintha az öreg továbbra is a maga akarata szerint élne.

Szerpilin még az első világháború előtt elvesztette minden lelki kapcsolatát a szülői házzal, amikor Tumából Rjazanyba, a felcseriskolába ment. Anyja halála miatt gyerekkorát valami bánatos és sötét érzés árnyékolta be, és úgy emlékezett vissza rá, mintha napfogyatkozáskor kormozott üvegen át nézné a napot. A gyerekkorából örök jóként csak anyja emléke maradt, meg a kifinomult érzéke minden igazságtalanság iránt, további természete később forrt ki, a német- és a polgárháborúban.

Hosszú évek múltán mutatkozott csak a szülői házban, huszonháromban, amikor Caricinból – ahol átadta ezredét – Moszkvába utazott, a parancsnoktovábbképző tanfolyamra. Tél volt, és ő az akkori egyenruha teljes szépségében állított be a házba, daliás Bugyonnij-sisakban, köpenyén vörös paszományokkal, bal karján az ezredparancsnoki jelzéssel: a csillaggal és a négy hasábbal

Apja abban az időben jólétben élt. Értette a felcsermesterséget, és tudta, mennyit hozhat ez falun az ügyes embernek. Háza volt, mellette saját gazdasága, gyümölcsöse, veteményese és méhese. Legkisebbik lányát egy szövetkezeti dolgozó kérte meg. Bőségben éltek, de még nagyobb bőségben kívántak élni. Apja meg a mostohája beszélgetéseiből ítélve semmi másra nem gondoltak. Apja csodálkozott, amikor megtudta, hogy fia, a beosztása ellenére, ilyen kevés fizetést kap – sőt megkérdezte, nem akar-e leszerelni, és visszamenni felcsernek. Amikor ő azt felelte, hogy nem, nem szándékozik, rosszallóan mondta:

– Te tudod...

Megtudván, hogy fia egy bajtársa özvegyét veszi el, ráadásul egy gyerekkel, ezt sem helyeselte.

– Fiatal vagy még, kaptál volna feleséget kölönc nélkül is.

Sokévi távollét után három napot töltöttek egymás mellett, nem értve meg és nem irigyelve egymást.

Aztán megint találkoztak tizenhárom évvel később, harminchatban. Akkor Szerpilin már nem magától utazott oda, hanem a

mostohája hívására. Azt írta apjáról, hogy betegeskedik, és „jó lenne, Fegya, ha meglátogatná". Magázta a levélben. És bizonyára azért jutott eszébe, mert az újságok közölték a katonai rangot kapott parancsnokok névsorát. Akkor már Moszkvában szolgált, az akadémián tanított, és dandárparancsnokká nevezték ki.

Szabadságot vett ki, és odautazott. Egyedül. Valentyina Jegorovnát, a feleségét, nem vitte magával. Úgy vélte, hogy ez az utazás nem szerezne örömöt neki.

Apja valóban beteg volt, de nem szándékozott a lelkét kilehelni; mire ő megérkezett, már nemezcsizmában járkált a házban, és készülődött, hogy ismét munkába álljon. Jóllehet akkor már közel járt a hetvenhez, nyugdíjba vonulásra nem gondolt még.

Inkább a mostoha rábeszélésére hallgatva – megpróbálta kivetni a horgot a jövőbe –, megkérdezte a fiát: nem segítené-e őket. Az életkora megengedte, hogy erről beszéljen. Mind a három lánya férjhez ment, és most külön éltek. Ketten ugyanott Tumában, egyikük a szövetkezeti dolgozó felesége, a másik egy iskolaigazgatóé, a harmadik vasutashoz ment nőül, és máshová költözött. Mostohája célzásaiból ítélve Szerpilin megértette, a lányok nem hajlandók segíteni. Vagy mert ismerik szüleik egyelőre rendezett helyzetét, vagy pedig nem úgy nevelték őket.

Szerpilin nem sokat gondolkozott, megígérte, hogy a fizetéséből minden hónapban küld egy kis összeget.

– Ne siess, beszéld meg a feleségeddel – mondta erre az apja.

Megint csak nem értették meg egymást. Apja, a maga Pelageja Sztyepanovnáját ismerve, nem értette, hogy csinálhat valaki ilyesmit anélkül, hogy a feleségével megtanácskozná. Szerpilin pedig, ismerve a feleségét, úgy vélte, nincs mit kérdeznie.

Azután, hogy elkezdte a pénzt küldözgetni, Tumából rendszeresen jöttek a szülői levelek, amelyek nyugtázták az átutalások kézhezvételét, és az otthoni újságokról értesítették. Ezek a levelek sem hozták őt közelebb hozzájuk, meg aztán nem is tartott sokáig a levelezés...

Azután negyvenháromban, a hatévi szünet után írt első levelében apja megmagyarázta neki, hogy azért nem írt akkor Valentyina Jegorovnának, nehogy még jobban elmérgesítse a bánatát: szavakkal nem segít az ember.

Szavakkal valóban nem segít, de másként is tehetett volna: hívhatta volna, hogy: gyere, költözz hozzánk. De még ha apjának

eszébe jutott volna is ez, Pelageja Sztyepanovna nem engedte volna meg.

Apja negyvenhárom márciusában írt neki, amikor az újságban azt olvasta, hogy Sztálingrádért Kutuzov-renddel tüntették ki a tábornokokat.

A honvédelmi népbiztossághoz címzett apai levél zegzugos utakon, Moszkván keresztül utazott, és csak májusban jutott el Szerpilinhez, már a Központi Fronton. A levélben üdvözletek voltak a feleségének és a fiának. Azt válaszolta erre, hogy már egyikük sincs az élők sorában, és utasította a hadsereg pénzügyi főnökét, hogy utalja át apja címére a tábori pótléka egy részét.

Akkor nem jutott eszébe, hogy apjával találkozzék. A minap támadt ez a gondolata, amikor már itt, Arhangelszkojében kapta meg a frontról továbbított apai levelet, amelyből megtudta, hogy a második vejének haláláról is megjött az értesítés. Visszaemlékezett, hogy nemrégen maga is csaknem a másvilágra költözött, eszébe jutott, hogy apja már a hetvennyolcadik évében jár, kieszközölte neki az engedélyt, hogy Moszkvába jöhessen, és elküldte érte a Willisen Jevsztyignyejevet.

De apja, várakozása ellenére, nem jött meg Jevsztyignyejevvel. Hogy voltaképpen miért, azt nehéz megérteni. Jevsztyignyejev nem tudta megmagyarázni: este azt mondta az öreg, hogy reggel indul, reggel pedig, amikor eljött az indulás ideje, kijelentette, hogy nem érzi jól magát, és hogy idő kell az útra készülődéshez; majd később egyedül megy, vonattal, Rjazanyon át.

Jevsztyignyejev elbeszélése szerint az öregek a háborús időkhöz képest elég jól élnek. Este szalonnás rántottával vendégelték meg, reggel pedig tejes teával itatták: kecskét tartanak.

– Mégis, szerinted miért nem jött el? – kérdezte Szerpilin, de Jevsztyignyejev csak a vállát vonogatta. Vagy nem értette, vagy nem akarta megmondani.

„No, hát jöjjön, ahogy akar, másodszor nem menesztek küldöncöt érte – gondolta Szerpilin. – Elég, hogy egyszer elküldtem érte a Willist. A kocsit, a segédtisztemet, a sofőrt. Igen, a lehetőségek persze nagyobbak lettek, és különféleképpen használjuk ezeket. Előfordul az is, hogy rosszul!"

Nem önmagára értette ezt, úgy tartotta, hogy az apjáért, tekintettel annak korára, joga volt elküldeni a Willist.

Írnia kell az apjának, mert már öreg, és ő sem fiatal, s az emberek halandók. De hogy mit írjon, azt még nem gondolta ki.

Ehelyett eszébe jutott, hogy nehogy elfelejtse otthagyni Ányánál az apja számára előkészített pénzt...

Egy kis öreg ápolónő jelent meg az ajtóban:

– Tábornok elvtárs, egy hölgy keresi.

Szerpilinnek alig volt ideje az asztaltól felállni, már nyílt is az ajtó az ápolónő mögött, és a szikár kis nőt gyengéden félretolva e szavakkal: „Fjodor Fjodorovics, bocsásson meg, Pikin felesége vagyok", telt alakú, elhízott, jóságos arcú, idős asszony lépett be.

Szerpilin köszönt, hellyel kínálta, és elrakta az asztalról a jegyzettömböt.

– Bocsásson meg, az isten szerelmére, ha megzavartam!

– Semmiben sem zavart meg. Csak félóra múlva az orvosi bizottsághoz kell mennem. Ha ebéd után jön, ahogy megbeszéltük, több időm lett volna.

– Sebaj, sebaj – mondta az asszony gyorsan és örvendező mosollyal. – Nem tartom fel soká. Akadt egy autó, amelyik elhozott ide. Bocsásson meg!

Szerpilinnek, amint ránézett, eszébe jutott, hogy Pikin így szokott a leveleiről beszélni: „Az én butuskám írt." Lehet, hogy csakugyan buta, de bizonyára jó. A jóság nemcsak az elhízott, de valamikor szép arcára volt ráírva. Benne volt nyugodt mozdulataiban is, amelyekkel a vállára terített meleg kendőt megigazította, kövér, puha két kezében, meglátszott jóságos kis puha-párnás ujjain. S a félig ősz haja is jóságosan, nyugodtan volt fésülve, középen elválasztva, és hátul nagy, nyugodt kontyba tűzve.

„De a briliáns függő a fülében biztosan a butaságtól van – gondolta Szerpilin. – Mi szüksége volt rá, hogy hozzám jövet felékszerezze magát?"

– Nagyon örülök, hogy látom, Fjodor Fjodorovics – mondta Pikinné, miután néhányszor mélyet sóhajtott, nem bánatában, hanem hogy kifújja magát. – Tüstént megismertem. Gennagyij Nyikolajevics elküldte nekem a fényképet, amelyiken együtt vannak. De most jobb színben van. És fiatalabb. Hogy szolgál az egészsége? Teljesen rendbe jött a baleset után?

Tehát tudja, hogy milyen okból van itt.

– Meggyógyultam – felelte Szerpilin. – Még egyszer megnéznek az orvosok, aztán ki a frontra!

Az asszony ezt siettetésnek vélte, és gyorsan a tárgyra tért:

– Nem tartom fel, ne féljen. – Kivett a retiküljéből egy borítékot, és párnás ujjú puha kezével feléje tolta az asztalon. – Nagy

hálával visszaadom önnek az egész összeget, amit a történtek után küldött. A körülmények megengedték, hogy ne nyúljak hozzá, de nem mertem előbb visszaküldeni, nehogy félreértsen. Megvártam az alkalmat, hogy személyesen köszönhessem meg az irántam tanúsított könyörületét.

– Miféle könyörületet? – kérdezte haragosan Szerpilin, és nem vette fel az asztalról a borítékot. – Azt tettem, amit a legjobbnak véltem; úgy gondoltam, elkel a pénz. Önnek talán annyira nincs szüksége pénzre, hogy nem tudta elkölteni?

– Mindjárt megmagyarázom.

Összetette két puha kezét maga előtt, tenyérrel befelé, olyan mozdulattal, mintha egy gyereknek készülne mindezt megmagyarázni. Szerpilin alig észrevehetően elmosolyodott, de az asszony ezt nem vette észre, arca komoly maradt.

– Amint tudja, huszonötben Gennagyij Nyikolajevicsnek ki kellett lépnie a hadsereg kötelékéből a bátyám, Szergej Petrovics miatt.

Szerpilin eddig folyton azon gondolkozott, hogy hívják az asszonyt? Pikin mondta, de kiment a fejéből. Most eszébe jutott: Nagyezsda Petrovnának hívták.

– Szergej Petrovics a világi életben annak idején gazdag ember volt, nagy cég tulajdonosa. Mérnök és vállalkozó egy személyben, akkor ez volt a korszellem. De később kiderült...

Megállt, megfelelő kifejezést keresett, és Szerpilin gépiesen megjegyezte a furcsa kifejezést, amit mondott: a „világi életben", mit jelenthet az, hogy „a világi életben"?

– Az értékek elkobzása után, amikor Szergej Petrovicsot az önkéntes beszolgáltatás megtagadása miatt Szolovkiba száműzték, ez, mint tudja, a mi sorsunkra is kihatott: Gennagyij Nyikolajevicsnek polgári foglalkozásra kellett áttérnie, könyvelő lett.

– Tudom. Elmondta nekem.

– Teljesen nem hagyhattam magára a fivéremet, látogattam őt Szolovkiban is, meg Tomszkban is, a szabad telepen. Ott Szibériában búcsút mondott a világi dolgoknak, és belépett a papi rendbe. Háború előtt pedig a voronyezsi egyházmegye püspökévé szentelték, és csak a bombázások alatt hagyta el Voronyezst, az egyházi vezetőség unszolására.

„Lám, kiderül, hol volt a fivére negyvenegy őszén! – gondolta Szerpilin. – Nem messze tőlünk, bűnös emberektől, ugyanazon a vidéken. Csak az a különbség, hogy ő a vezetősége unszolására,

a bombázások alatt hagyta ott azt a vidéket, mi, bűnösök, pedig szintén a vezetőségünk parancsára, a bombázások alatt ugyan, de nem hagytuk el az utolsó lehetőségig."

Igen, arról, hogy a sógora püspök, sőt metropolita lett, Pikin nem beszélt. Vagy szégyellte, vagy pedig félt, hogy Berezsnov csúfolni fogja.

– A fivérem békében Szergej volt, amióta pedig egyházi méltóságot kapott, azóta Nyikogyim - mondta az asszony olyan hangon, mintha Szerpilinnek e név hallatára mindjárt tudnia kellene, hogy ki a fivére.

Valóban emlékezett erre a névre az újságokból. Ez a Nyikogyim hol a fasiszta gaztetteket kivizsgáló bizottság tagja volt, és szignálta annak okmányait, hol meg a hivőkhöz intézett felhívásokon szerepelt az aláírása, hogy adakozzanak a Vörös Hadseregnek küldendő harckocsik és repülőgépek céljára.

– Amióta Moszkvába költözött, én vezetem a háztartását! – Az asszony széttárta a karját, mintha azt magyarázná ezzel a mozdulatával: milyen háztartása lehet egy egyházi személynek. – A mindennapi kenyérre nincs gondom. Meg aztán - tette hozzá rövid habozás után – még anyánktól maradt rám néhány ékszer. Két nyakéket és egy brosstűt a háború elején feláldoztam. De azért még maradt egy és más az ínséges napokra.

Alig észrevehető mozdulattal a fülbevalóira mutatott.

„Hát ezért raktad fel őket - gondolta Szerpilin –, be akartad bizonyítani nekem, hogy nem szenvedsz szükséget."

Eközben az asszony ugyanazzal a kezével, amellyel előbb a fülbevalókra mutatott, finoman arrább tolta a borítékot az asztalon.

– Helyes, ha nem kell, hát nem kell.

Szerpilin fogta a borítékot, és az asztalon heverő oldaltáskája alá dugta; úgy döntött, hogy ezt a pénzt is hozzáteszi ahhoz, amit az apjának szándékozott otthagyni.

– Semmi újat sem tud Gennagyij Nyikolajevicsről? – kérdezte az asszony, aki már régen várta az alkalmat, hogy ezt a számára legfőbb kérdést feltehesse, de nem akart addig belekezdeni, amíg a kissé kínosnak érzett pénzügyet el nem intézte.

– Sajnos, nem tudok – felelte Szerpilin. – Az ilyen híreket nem közlik velünk. De lehet, hogy másutt sem tudnak.

Valóban semmit sem tudott Pikinről. Úgyszólván semmit. Múlt ősszel, amikor a Pikin-história már következmények nélkül elmúlt felette, a kurszki ív és az ottani harcokért kapott újabb elő-

léptetések után, Szerpilin írásban megtudakolta a hadbiztosságtól, mikor illeti meg egyszeri segély és nyugdíj a fogságba került tábornokok feleségét.

Pikin a szó szoros értelmében a fogságba esése előestéjén kapta meg a tábornoki rangot, de a harcok hevében nem volt ideje egyenruhát cserélni, és a németek közlésében ezredesként szerepelt. De a mi hadbiztosi okmányaink szerint már tábornoknak számított.

Elég gyorsan megjött a válasz. A hadbiztosság közölte, hogy a fogságba esett tábornokok családtagjai nyugdíjat és egyszeri segélyt csak abban az esetben kapnak, ha ezekről a tábornokokról határozott adatok vannak, hogy nem árulók.

A gondolatot, hogy Pikin felesége nyugdíjat kaphatna, el kellett vetnie. És most semmi értelme sem lett volna mindezt elmondania neki.

– Bízzunk Gennagyij Nyikolajevics erős szervezetében, hogy kibírja a fogságot. Nincs már olyan sok hátra a háború végéig. Hogy a fogságban úgy viselkedik, ahogy illik, abban én személy szerint nem kételkedem – tette hozzá azt a legfőbbet, amit szerinte meg kellett mondani.

– Miféle kételyek is lehetnének? – kérdezte az asszony halkan és egyszerűen, mint a leghétköznapibb dolgot, amiben senki nem kételkedhetik. – Csak az egészsége cserben ne hagyja. A háború előtt diabetese kezdődött!

– Nem vettem észre rajta – mondta Szerpilin, gondolván, hogy Pikin talán azért nem hagyta, hogy észrevegyék rajta, mert nem tartozott azok közé, akik az egészségükre panaszkodnak.

– Még egytől félek – sóhajtott az asszony. – Írják, hogy a szövetségeseink bombázzák Németországot, és hogy ezek szörnyű bombázások! Csak nehogy baj érje! Hiszen nem nézik, hogy hová esnek a bombák. Megpróbáltam a Vöröskereszt útján megtudakolni a sorsát. Magához Peskovához, Jekatyerina Pavlovnához kerültem. Kellemes, művelt asszony. De azt mondta, a Vöröskereszt semmit sem tud, úgy látszik, mi annak idején valami kölcsönös megegyezést nem írtunk alá, és most semmit sem tudhatunk meg a foglyokról. Az angolok és az amerikaiak megtudhatnak, de mi nem.

Szerpilin csaknem összerázkódott a meglepetéstől. Igen, persze, tudta, sőt jól emlékezett az első világháborúból, hogy mi volt akkor a Vöröskereszt, és hogy azon keresztül tudtak hírt kapni a

foglyokról, sőt csomagokat is küldözgettek a fogoly tiszteknek. Ámde hogy mindezt a most folyó háborúval vesse össze, az nem jutott eszébe: „Miféle Vöröskereszt? Mi dolga ebben a fasisztákkal vívott háborúban? Miféle egyezmények? Miféle kölcsönösség?"

Egyszerűen elképzelhetetlen volt, hogy köztünk és a fasiszták között működhessék most valami vöröskeresztes egyezmény, amelynek útján megtudhatnánk, mi történik most ott náluk a fogságban ennek az előtte ülő asszonynak a férjével, hogy él-e vagy meghalt, vagy hogy milyen körülmények között van.

Ez a gondolat annyira nem vágott egybe mindazzal, ami az alatt a három év alatt a háborúban végbement, hogy képtelenségnek tűnt.

– Peskova igen kellemes asszony – ismételte Pikin felesége. – Nem ismeri?

– Nem.

– És olyan figyelmes volt irányomban. A titkára is nagyon figyelmes. A Vöröskeresztnél mind olyan figyelmesek... Igaz, hogy a fivérem levelével mentem hozzájuk – tette hozzá.

„Igen – gondolta Szerpilin –, Úristen, valóban kifürkészhetetlenek a te útjaid! A férje kommunista, valahol a fasiszták fogságában ül, ő pedig a fivére levelével megy a Vöröskereszthez, azéval, aki nepman volt, tíz évet ült a Szolovkiban, most pedig püspök vagy metropolita, és a Vöröskeresztnél megkülönböztetett figyelemmel fogadják, mert levelet hozott a fivérétől."

Szerpilinben még a polgárháború idején kérlelhetetlen ellenszenv alakult ki az egyházzal szemben, és olyan természetes érzésévé vált, hogy soha életében nem kételkedett a maga igazában. De akármilyen különös is, ennek a jólelkű, kövér asszonynak a jövetelével az élet megint más oldalával fordult feléje, és valami más, számára egyelőre még érthetetlen világ tárulkozott fel benne, más emberek világa, akik más reményeket táplálnak a jövőről, és bizonyára a múltról is más a véleményük, mint neki.

Hallgatott, e váratlanul rátörő gondolatok hatása alatt, és Pikin felesége a maga módján értelmezte hallgatását: hogy a beszélgetésnek vége, és mennie kell.

– Biztosan indulnia kell már – mondta és felállt.

Szerpilin is felállt, és az órára pillantott.

– Lassan elsétálunk a fasorban a kapuig, akkor éppen kellő idő-

ben érek a vizsgálatra. És arra gondolunk, hogy a háború után találkozunk Gennagyij Nyikolajeviccsel.

– Csak nehogy a diabetese romoljon! Már a háború előtt is előfordult, hogy injekció kellett... Ott ez nyilván nem lehetséges...

„Még hogy éppen injekciót!" – gondolta Szerpilin, de nem szólt semmit.

– Holnap megint a frontra indul? – kérdezte az asszony, amikor a parkba kiléptek.

Szerpilin bólintott.

– Ha istenhivő volna, az ősi Athosz-hegyről való tömjénzacskót akasztanék a nyakába. Gennagyij Nyikolajevicset kértem, amikor elutazott, de ő visszautasította – mondta olyan bánatosan, mintha csupán ez lett volna az oka mindannak, ami ezután történt.

Szerpilin nem tudta, mit válaszoljon. Sohasem értette meg, hogy valamennyire is tanult emberek miként hihetnek istenben. Tudta, hogy vannak hivők, de azért mégsem tudta elképzelni, hogyan lehetséges. A mellette lépkedő asszony pedig bizonyára éppen megfordítva, azt nem tudja elképzelni, hogy valaki nem hisz istenben.

„És ő is Oroszország, akár én, akár a többiek mind" – gondolta hirtelen, és eszébe jutott, hogy a kurszki ívben eltemettek egy hősi halált halt negyvenöt éves századost, aki ott lelte halálát a lövegállásban a harckocsik alatt, és a temetés után jelentették, hogy az elhunyt összes okmányaival együtt a személyzeti osztálynak leadtak egy kis keresztet is, ami a nyakában lógott, és hogy nem értik: vagy azelőtt is titkolta, hogy hisz, vagy pedig a háborúban lett hivővé. De nem volt idejük ezen gondolkodni. Ő akkor, amikor megtudta, hogy levették a halott nyakáról a keresztet, rákiabált arra, aki jelentette:

– Amivel meghalt, azzal kellett volna eltemetni!

Olyan méregbe jött, mintha a halottal szemben igazságtalanságot követtek volna el. Talán így is volt?

– Honnan tudta meg, hogy itt vagyok, ha nem titok? – kérdezte.

– Az egyházközségünk egyik nőtagja beszélt magáról.

„Biztosan valami kis ápolónő innen, Arhangelszkojéból, vagy lehet, hogy nővér" – gondolta Szerpilin, de nem kérdezte meg.

– Kevés templom maradt – mondta Pikin felesége. – Napról

napra hányan várnak, ha azt akarják, hogy ne csak éppen megemlékezzenek elesett hozzátartozójukról, hanem misét is mondjanak érte: mint valami sorban állás, sírni tudna az ember!

– Érthető. Ahol háború van, ott gyászmise is van – jegyezte meg Szerpilin.

Az asszony, ahogy mellette ment, tovább beszélt arról, hogy mennyire megszaporodtak az imádkozók, hogy most a frontról jött katonák is be-benéznek a templomba, noha még ritkán. Mindezt úgy mondta, mintha Szerpilinnek vele együtt okvetlenül örülnie kellene, hogy több lett a hivő.

Szerpilin egyáltalán nem osztotta ezt az érzését, de a naivság mögött, amellyel ez a jólelkű és buta asszony mindezeket mondta, a meggyőződés ereje rejlett. Az asszony úgy beszélt vele, mintha Szerpilin nem azért menne a frontra, hogy a szovjethatalmat védje, hanem hogy a pravoszláv egyházért harcoljon, és Szerpilin úgy érezte, hogy az asszony szemében ez most nem jelent különbséget, hogy a kettő szinte egy és ugyanaz.

Amikor már a kapuhoz értek, az asszony ráemelte Szerpilinre könnyben úszó szemét, és mélyet sóhajtva mondta:

– Az én Gennagyij Nyikolajevicsem harmincöt éves koráig hivő volt, csak nem járt templomba, amikor a Vörös Hadseregben szolgált. Azután, amikor az esti tanfolyamon a könyvelést tanulta, hitetlenné vált. De hát ezért csak nem hagyhattuk el egymást?... Vajon hogy van ott most? Ezzel alszom el, és ezzel ébredek.

Amint Szerpilin az asszony megfonnyadt, bánatos arcába nézett, meggyőződéssel gondolta: „Nemcsak hogy ezzel alszik el és ezzel ébred, de imádkozik is, hogy a férje visszatérjen istenhez, és a hite mentse meg ott, a fasiszta pokol közepette. Nos hát, csak imádkozzék. Különösen ha emellett még harckocsikra is adakozik. Imádságokkal aligha, de a fegyverek erejével megmentjük."

Úzte-fűzte a maga gondolatát, azt, hogy jó lenne a támadás megindításának idejére megkapni a gépesített hadtestet, majd lehajolva megcsókolta az asszony jóságos, puha kezét.

– Önnel együtt hiszem, hogy visszajön.

A kézcsók után felnézve egy kocsit pillantott meg és mellette Baranovát.

– Ne a gyógyszertárba, hanem egyenesen a műtőbe vidd, és a főnővérnek add át – szólt be Baranova valakinek a kocsiba.

Majd észrevette Szerpilint, és odament hozzá – magas termetén a rászabott sikkes gimnasztyorkában és ugyanolyan sikkes, magas sarkú kis krómbőr csizmában.

– Aneszteziáló szerekért voltam Moszkvában, nehogy az orrom előtt elvigyék!

Szerpilin összeismertette a két asszonyt, és Baranova, miután röviden azt mondta Pikin feleségének, hogy Fjodor Fjodorovicstól sok szépet hallott a férjéről, kis sapkájához emelte kezét, és a gyógyászati pavilon felé indult.

Csak amikor már vagy húsz métert eltávolodott, akkor fordult hátra, és visszakiáltott Szerpilinnek:

– Vigyázzon, el ne késsen a vizsgálatról!

Már messze járt, Szerpilin pedig odavezette Pikin feleségét a gépkocsihoz, amelyen jött, és amely ott várakozott rá.

A kocsi volánjánál idősebb, széles képű ember ült, gumírozott esőköpenyben és vitorlavászon sapkában.

„Talán szintén az egyházközség tagja – mosolygott magában Szerpilin, miközben az asszony előtt a kocsi ajtaját kinyitotta. – Vagy talán a fivérének saját kocsija van, ki tudja ezt most?"

Már ment az autó, és Pikin felesége még visszaintegetett neki az üvegen át, ő pedig sarkon fordult és elindult – valóban nem akart elkésni.

Baranova ott állt a hallban a fogasnál. A tükör előtt igazgatta a haját.

Ez alatt az idő alatt felmehetett volna a lépcsőn az emeletre. Tehát itt várta meg őt, mondani akart valamit.

Amikor Szerpilin belépett, elfordult a tükörtől, gyorsan feléje ment, és megállva előtte, megfogta a kezét, ügyet se vetve a ruhatári pult mögött álló és őket figyelő takarítónőre.

Fogta Szerpilin kezét, és olyan közel állt hozzá, hogy a férfi fentről lefelé csaknem közvetlen közelről látta a ráemelt szemét, a most kissé kipirult arcát, ajkát és állát.

– Őszintén kívánom – mondta csengő tiszta hangján, Szerpilin úgy érezte, túlságosan hangosan, hogy az egész előcsarnokban hallhatták –, hogy kiírjanak, és megengedjék, hogy holnap elutazhass, hogy minden pontosan úgy legyen, ahogy kívánod. Szívből kívánom!

És keményen megszorította a kezét, mintha még ezzel is kifejezésre akarná juttatni, hogy mindez igaz.

– Menj, mindjárt utánad megyek...

Tizenharmadik fejezet

Baranova nem sietett felhúzni az egész nap megunt egyenruhát; mezítlábra húzott tornacipőben, trikóban és kötött nadrágban járkált egyik sarokból a másikba; reggelente ebben az öltözékben végezte a tornagyakorlatait, itt a szobájában.

Reggeli hét óra volt. Szerpilin csak az imént távozott tőle, hogy összecsomagoljon, mert nyolc-harminckor indul a frontra, az asszonynak pedig még előbb, nyolcra kell bemennie a gyógyászati pavilonba ötperces vizitre.

Amikor Szerpilin elment, Baranova búcsúzóul megölelte, és sötétkék sídresszére pillantva, nevetve mondta:

– Olyanok vagyunk, mint két „öreg sportoló". Most, amint rád néztem, az jutott eszembe, hogy kosárlabdáztam valamikor a körzet női válogatottjában.

Szerpilin, ahogy azt tőle várni lehetett, azt felelte, hogy ő valóban öreg, de Baranova még fiatal.

Minden okossága ellenére sem tudott megszabadulni az öregség ostoba témájától. Még mindig nem tudta elhinni, hogy az asszonynak valóban jó vele. Olyan jó, mint fiatal nőnek a fiatal férfival, idősnek az idősszel – nem is tudja, minek nevezze, a fontos, hogy jó.

– Ugyan mit akarnék akkor tőled, ha nem lenne jó veled lennem? Gondolkozz csak – mondta neki az asszony ma hajnalban.

Igaz. Noha világéletében mindig azt tartotta, hogy nem ez a legfontosabb, de enélkül a legfontosabb sem volna.

„Itt ismered ki magad, hogy mi a fontos és mi nem" – gondolta könnyedén és boldogan, örült a szépségének, ami most a férfi szemében tükröződött. Mintha nem tudta volna magáról, hogy milyen, két héttel vagy egy hónappal ezelőtt! Jól tudta egy hónappal ezelőtt is, de most örült neki.

– Ha nem vonzódtunk volna egymáshoz – mondta a férfinak ma reggel –, elmondtad volna-e nekem mindazt, amit magadról elmondtál? És én is hirtelenében mindent úgy kitálaltam, hogy most már csak kitalálnom lehetne valamit! Egyre töröm a fejemet, de nem tudok rájönni, hogy mit mondhatnék még el magamról neked.

A boldogság vidámmá tette, tréfálni, sőt bolondozni vágyott,

és a nap folyamán néhányszor észrevette a férfi csodálkozó pillantását.

Tüstént kitálalt mindent, ami eszébe jutott, Szerpilin ellenben, ha beszélt, már előre eldöntötte magában az igeneket és a nemeket. Ez pedig azt jelentette, még meg kell szokniuk, hogy különböző módon gondolkodnak, és különböző módon fejezik ki magukat.

De hol és mikor fognak hozzászokni ahhoz, hogy különböző természetűek, és hogy nem egyformán gondolkodnak?...

Szerpilin kérte az asszonyt, legyen a felesége. Baranova azt felelte, hogy ha a férfi néhány nap múlva kimegy a frontra, ott marad a háború végéig, és ő maga is kimegy, de egészen másutt lesz a fronton, akkor egyiküknek sincs szüksége rá, hogy az anyakönyvi hivatalba elmenjenek. Szerpilin nem újonc, és ő sem kisasszony, akivel a bevonulás előtt minden körülmények között házasságra kell lépni. Más dolog, ha egy helyre kerülnének, noha bármiféle családi élet a fronton mindenképpen elítélendő azok szemében, akik még csak nem is álmodhatnak róla, de talán mégis kevésbé bántja az embereket, ha a parancsnokuk a törvényes feleségével él.

Erre nem tudott mit válaszolni, hallgatott.

Másnap este válaszolt. Azt mondta, gondolkodott a szavain, de sehogyan sem tud egyetérteni vele. Meg kell értenie, hogy menynyire szeretne együtt lenni vele, de ezt soha nem tartotta lehetségesnek a maga számára. Ellenkezőleg, az a véleménye, hogy a hadseregben ilyesmi egyáltalában ne legyen. Ha mindazoknak, akiknek csak lehet, olykor rövid szabadságot adnának, hogy a családjukat meglátogassák, ez kevésbé ártana a szolgálatnak.

– Ez elmélet – mondta az asszony. – A gyakorlatban nem így van.

– A gyakorlatban nem – hagyta rá.

– Most, hogy megismertél, most sem tudod elképzelni, hogy melletted élhetnék a fronton, és nem zavarnálak?

– Nem rólad beszélek. Önmagamról.

– Mit jelent az, hogy magadról?

Szerpilin magyarázni kezdte, hogy mit jelent: hogy vállán a hadsereg gondja, és hogy minden egyes hibájától vagy mulasztásától emberek élete s az ügy sikere függ. Hogy neki i , mint minden embernek, korlátozott az ereje, és ezt az erőt köteles tel-

jes egészében a háborúnak áldozni, és nem szabad a fronton semmi másra gondolnia, például még az ő biztonságára sem...

– A saját biztonságomra én gondolnék, de jó, legyen úgy, nem megyek! – vágott a szavába az asszony csendes keserűséggel.

Szerpilin felnézett, úgy, mintha az asszony ítéletet mondott volna felette.

– Mit nézel úgy rám? – Baranova megharagudott, amiért nem értette meg. – Mi rosszat mondtam neked? Nem megyek hozzád a frontra, nem élek egy fedél alatt veled. Majd akkor költözünk egy fedél alá, ha a háború véget ért. Most pedig a frontra nem a te hadseregedbe megyek, hanem valaki máséba, és majd leveleket írogatok neked. Némelykor hosszúakat, te röviden is válaszolhatsz, de minden alkalommal.

A férfi megcsókolta a kezét, és megkérdezte:

– Mégis, mért nem akarsz?

– Mert ostobaság volna az anyakönyvvezető elé szaladni, mintha nem bíznánk egymásban. Mi szükségünk erre, amíg nem vagyunk együtt?

Akármilyen különös is, négy nap és négy éjszaka telt csak el azóta, hogy Szerpilin első ízben maradt ott nála, vagyis amióta az asszony először megengedte, hogy ott maradjon. Hogy ez végeredményben miként is történt, nem fontos. A fontos az, hogy így volt, és hogy mindketten akarták, és azt tették, amit akartak.

A négy éjszaka közül hármat együtt töltöttek, egyet a szanatóriumi ügyelet rabolt el az asszonytól. És reggel mintha hosszú távollét után találkoztak volna.

Igen, nagyon nehéz lesz, még ha igen hosszú levelekkel is, de mégis nehéz.

Mindaz, amiről ezeken a napokon és éjszakákon beszéltek, ágyban fekve vagy egymással szemben ülve az asztalnál meg az étteremben, vagy a gyógyászati pavilonba vezető kis utakon véletlenül és szándékosan találkozgatva – mindaz most egyetlen hosszú, kölcsönös magyarázkodásba olvadt: kik vagyunk, te meg én? És miért vagyunk egymás számára nélkülözhetetlenek?

Az asszony mosolyogva emlékezett, kezdetben hogy összezavarodtak, mert hol egyiknek, hol a másiknak tűnt furcsának a tegezés.

– Abban a kapcsolatban, amely most létrejött közöttünk... – mondta a férfi azon a bizonyos első reggelen, amikor nála ébredt fel.

Az asszony kicsit ostobának érezte ezt a mondatot, és közbevágott:

– Mikor „most"? A kapcsolatok nem ezzel kezdődnek, és nem ezzel érnek véget. És bármilyen nevetséges is, de előfordul, hogy ez elmarad. Minálunk, hál' istennek, nem maradt el. És én örülök ennek. De mi köze ehhez a „most"-nak? Miért, most mi van? És mi volt eddig?

A férfi akkor tegezve szólt hozzá, ő pedig magázva felelt. És mosolygott, védekezve a beszélgetés ellen, amelyre nem készült fel. Csupán egy perccel ezelőtt még azt gondolta, hogy most már vele együtt akar kimenni a frontra, és ez a szó, a „most", amit ő nem mondott ki, de a férfi hangosan kimondott, voltaképpen az ő saját szava volt.

De a férfi, bár akkor a tréfás hang megállította, a következő napon mégiscsak kimondta: kérte, hogy legyen a felesége.

Tehát azt akarta mondani akkor, azzal az ostoba mondattal, amely így kezdődött: „a kapcsolat, amely most létrejött".

Csaknem minden, amit ezek alatt a napok alatt beszéltek egymással, vagy a háborúból indult ki, vagy a háborúba torkollt.

Az asszony ismerte a háborút. Egy sebésznek, aki közel ezer műtétet végzett, lehetetlen nem ismernie. De egy alkalommal azt mondta, hogy Szerpilin bizonyára sokkal jobban ismeri nála a katonaéletet.

Ő először rábólintott, de aztán mintha önmagával sem értene egyet, azt mondta:

– Hogyne ismerném, amikor augusztusban harminc éve lesz, hogy a katonaságnál szolgálok. Tehát ismerem. De azt, hogy a katonák a háborúban hogyan élnek, mostanában ritkábban látom, mint azelőtt. A hadsereg, az már nem hadosztály és nem ezred. Mennyi ideig látom őt, a katonát, a támadás előtt, amelyben vagy életben marad vagy meghal, vagy sebesülten a te műtőasztalodra kerül? Vagy két percig. A megfigyelőpontról, látcsövön vagy periszkópon keresztül. Látom: ott ülnek a fedezékben, a jelre kezdenek kimászni, futnak, elesnek, eltűnnek a füstben, ami a tüzérségi előkészítés után marad. A csaták előtt, amikor a terepfelderítést végezzük, hason kúszunk a peremsávon, kiválasztjuk a helyet az áttöréshez, akkor természetesen gyakrabban és közelebbről látom a katonákat, mint máskor. Elbeszélgetek egyikkel-másikkal, harmadikkal... Meg-megállok, ha szükséges, elidőzök, elüldögélek köztük, a katonák jól ismerik a különbséget a között,

aki valódi érdeklődéssel kérdezgeti őket – tudni akarja a hangulatukat, a véleményüket a terepről és az ellenségről –, meg aki csak színleg teszi ezt. De a harcok tüzében a mai háború a hadseregparancsnoknak kevés lehetőséget ad a katonákkal való érintkezésre. Ha zűrzavar, bekerítés van, az, amit korábban átéltünk, az természetesen más, akkor mi magunk is olykor a katona vagy kisebb parancsnok helyzetében voltunk. Most azonban, amikor a háború már, ahogy mondani szokás, keretek közé van szorítva...

A „keretek" szó Baranovának akkor különösnek, sőt embertelennek tetszett, mintha a háború olyasmi volna, amit keretek közé lehet szorítani, avagy megfordítva. De az, ahogyan Szerpilin, a katonaélet jó ismeretében, egyszerű kérdésére válaszolt, ismét elgondolkoztatta az iránta érzett egyre növekvő szerelmén. Jobban megismerte a férfit, mint ahogy kezdetben hitte.

– És tudod – mondta Szerpilin rövid hallgatás után –, mi a legfontosabb, amiről a katona hallani akar az újabb támadás előtt, amikor nálad a második lépcsőben már ott áll az új hadosztály, s ő már tudja, hogy miért áll ott, csak a napot nem tudja, mikor kezdődik? Mit gondolsz, miben látja a katona azt, hogy törődnek vele, milyen szavakat vár tőled? Hogy a tüzérségünk erős és jól felkészült a támadásra: mind a nehéz-, mind a rohamtüzérségünk és a gárda-aknavetők! Hogy harckocsikat kapunk! És hogy a csatarepülők fognak támogatni bennünket, amikor megindulunk. A csatarepülők a fő. A katona mindenekelőtt a csatarepülőkben hisz. Beszélsz neki mindenről, ami a háta mögött lesz, mert a támadás előtt – hogy sok vagy kevés lesz-e a háta mögött – ez számára élet vagy halál kérdése. És még a szavaidnál is fontosabb az, ha hallja, hogy éjjelente a mögöttes területen tankok dübörögnek, vagy látja, hogy a nehéztüzérség az erdőkben álcázott állásokba helyezkedik. Kilátástalan dialektika: a törvény betűje szerint a titok megőrzése céljából a katonának mindezt nem kell látnia és hallania, de a hangulata szempontjából éppen hogy kell. – Kis szünetet tartott. – Zsebkéssel nemigen operálhatsz. Így vagyunk mi is: ha eszközünk nincs, miféle hadműveleteket végezhetünk? Noha előfordult, hogy úgy is kellett...

Egyszer, még két héttel ezelőtt, amikor az asszony váratlanul lépett be hozzá, Szerpilint könyv mellett találta. Egész halom könyv hevert még az asztalon, olvasójelekkel teletűzdelve...

– Nem olvas túlságosan sokat, Fjodor Fjodorovics? – kérdezte akkor.

Lehetséges, hogy valaki túl sokat olvasson? – Szerpilin a szemüvegét levéve nézett rá: – Hogy túl keveset olvas, azt elégszer láttam. De hogy túl sokat... Nem értettem a gondolatát. Úgy látszik, valamit félreértettem.

– Én most konkrétan önről beszélek, itt a szanatóriumban.

– Konkrétan: mohó vagyok. Túl sokat mulasztottam. Időhiány és a túl sok tennivaló miatt.

– És mit olvas? – kérdezte az asszony. – Mire van most mindennél nagyobb szüksége?

– Hogy mire? Katonaembernek az én helyzetemben csaknem mindenre szüksége van. A meteorológiától a pszichológiáig. Könnyebb megmondani, hogy mi nem kell a magunkfajtának. Elméletileg, persze. De a gyakorlatban... – Letett eléje egy elnyűtt, szürke fedelű kis könyvecskét. – Most például egy bizonyos Szikorszkij művének a végén tartok. Hallott róla?

– Repülőgéptervező?

– Nem. Tábornok. Együtt harcolt velünk a lengyel háborúban, aztán Londonban elnöke lett az első lengyel emigráns kormánynak. Majd amikor nálunk lengyel alakulatokat állítottak fel, eljött hozzánk tárgyalni. Azután Gibraltár alatt lelte halálát. Azt beszélik, hogy az angolok tették el láb alól, amiért állítólag túlságosan előzékeny volt irántunk. Nem tartom lehetetlennek.

Az asszony a szíve mélyén nem akart hinni az ilyen aljas lehetőségben, legkevésbé olyan háború idején, amelyet az angolokkal közösen folytatunk a németek ellen. De hallgatott. Szerpilin bizonyára jobban tudja, ha egyszer ezt mondja.

– Harmincnégyben, amikor nyugállományban volt, könyvet írt „A jövő háborúja" címen. Ezt itt. A nyugalmazott tábornokok szeretnek könyvet írni. Lehet, hogy ha majd mi is nyugállományba kerülünk, mi is ezt tesszük – mosolygott Szerpilin. – Nem ostoba könyv, sőt igen elmés. Tíz évvel ezelőtt megírta benne, hogy a jövő háborúja nem hasonlít majd a tizennégyes háborúhoz, mert új tényezők bukkantak fel: a bolsevizmus és antitézise, a fasizmus. Ezért a nemzetek összecsapása ebben a háborúban szociálpolitikai jelleget ölt: ennek vagyunk mi már negyedik éve tanúi. No meg sok egyebet is – átlapozta, majd becsukta a könyvet –, ami már a mi szakmánkra tartozik. A manőver újjászületéséről, a támadás ütemeiről, a gépesített csapatok tevékenységéről. Azt írta egyebek között, hogy Lengyelország részéről a Németországhoz való közeledés nem politikai hiba lenne, hanem

öngyilkosság. Érdekes olvasni, hogy az emberek onnan a múltból hogyan vélekednek erről a háborúról, amelyik előttünk folyik... Jó könyvtáruk van itt maguknak Arhangelszkojéban. Sőt bámulatos. Olyasmiket őriznek, amiket nem is képzeltem volna!

Baranova később néhány ízben visszagondolt erre a könyvekkel megrakott asztalra, amelynél Szerpilin úgy ült, mint egy nagyon kiéhezett ember, aki hirtelenében többet rendelt, mint amennyit megenni képes. Ezelőtt mindig azt képzelte magáról, hogy sokat olvas, de most, a vele való találkozás után, már nem képzelte.

Ezt bevallotta neki, mire Szerpilin elmosolyodott.

– Sebaj, tíz évvel fiatalabb vagy nálam. Még túltehetsz rajtam. A háború után majd így olvasunk: én egy könyvet, te kettőt, én kettőt, te hármat...

– Te mit akarsz csinálni a háború után? – kérdezte az asszony.

– Hogy mit csinálok? Szolgálok, amíg elérem a korhatárt. Feltételezhetően megszabják a háború után. Elég okos fej akad. Akármilyen érzékenyen érinti is az embert egyénileg, a hadseregnek nincs joga megöregedni.

– No de mégis, te egyénileg mit kívánsz magadnak a háború után?

– Engem egyszer a volt hadseregparancsnokom, Batyuk, megdorgált: neked, azt mondja, két lelked van: egy csapattiszti meg egy törzstiszti. Közel járt az igazsághoz, ámbár én semmi rosszat nem látok benne. A törzstiszti lélek a háború befejezése után tanszéket szeretne a hadtudomány oktatására a vezérkari akadémián, a csapattiszti pedig körzetet kíván vezetni, ha engedik. Igaz is, hová tűnt el Batyuk a feleségével együtt? Ti, orvosok, mindent tudtok, ami kell, meg azt is, amit nem kellene.

– Ezúttal nem tudom – felelte az asszony. – Azt tudom csak, hogy tegnap este Moszkvába hívatták, visszajött, kiíratta magát, és elment.

– Biztosan megkapta a kinevezését. Vajon ezúttal hová?

Hajnalban, amikor az asszony felébredt, hirtelen azt mondta:

– Ismerem a hadsereg-egészségügyi parancsnokodat.

– Nyefedov tábornokot?

– Most tábornok, azelőtt professzor volt, kórboncnok. Harmadéves koromban adott elő nekünk. És már akkor mindannyian idősnek láttuk.

– Idős is, velem egykorú – mosolygott Szerpilin.

– Terád ez nem vonatkozik – nevetett az asszony, és megkérdezte: – És ha gyerekünk születik, akkor mi lesz? Erre nem gondoltál?

– Nem gondoltam.

– Rosszul teszed. Részemről semmi akadálya, csak még nem tudom, hogy akarom-e vagy sem. Azt hiszem, mégsem akarom. Késő.

A férfi hallgatott.

Az asszony a félhomályban nem látta tisztán az arcát, és úgy tűnt, furcsának találja még a gondolatot is, hogy neki fia vagy lánya lehetne.

És valóban furcsa lenne, gondolta, nem a férfival, sem önmagával, hanem a felnőtt fiaival kapcsolatban; erre a gondolatra elmosolyodott.

– Min mosolyogsz? – kérdezte a férfi.

– Idős emberek minél kevesebbet beszéljenek a szenvedélyeikről, jóllehet némelykor jólesnék. Külső szemlélőnek nevetségesek lehetünk.

– És kinek mi szüksége rá, hogy minket szemléljen?

– Talán nincs is rá szüksége. – Tovább ugratta a férfit. – De hát nem tilthatod meg. Néznek. Az emberek nem vakok. S az én életem itt szem előtt van. A kolléganőm tegnap reggel nyíltan megkérdezte: „Mi van köztetek? Komoly ügy?"

– S te mit feleltél?

– Azt feleltem: „De még mennyire!" Minek tagadjam? Az én koromban valahogy nevetséges volna. Nem gondolod?

– Nincs miért titkolni. De senkivel sem kíván róla beszélni az ember.

– Nem is beszéltem róla. Egyszerűen igennel válaszoltam neki. De hogy a fiaimnak, két felnőtt embernek hogy írom meg, azon még nem gondolkoztam.

– Ne is gondolkozz. Írd meg nekik, hogy feleségül kértelek, és te azt felelted, hogy majd a háború után. Mást ne írj nekik.

– Nem tehetem. Ha írok, akkor a teljes igazságot kell megírnom. És szóban is. De hogyan, hogyan vegyek annyi bátorságot?

Valóban. Honnan vegyen bátorságot, hogy ezt a fiainak megírja? Egyik a fronton van, a másik hamarosan kimegy a frontra, ő pedig távol tőlük boldognak érzi magát... Hogyan lehet ezt megírni? Jóllehet valóban így van, és ezzel őket nem rövidíti meg.

„Nem, nem igaz. Ez az, ami nem igaz. Megrövidíted őket! Már csak azért is, mert most már nemcsak rájuk fogsz gondolni, és nemcsak az ő életükért aggódsz. A lelked ugyanaz marad, osztatlanul egy, de már nem kettőjüké, hanem hármuké. Ezért kell bátorságot venni, hogy megírd nekik."

– Elmenjek becsomagolni neked? – kérdezte az asszony. – A magadfajtáknak általában vagy a feleségük csomagol, vagy a segédtisztjük vagy a küldöncük. Ti magatok rendszerint nem értetek hozzá.

– Én kivétel vagyok. Értek hozzá. Mire jössz, kész leszek. Inkább üldögéljünk tíz percig az indulás előtt.

Az asszony magára maradva sarkig kitárta az ablakot. Hideg szél fújt be rajta, és arra gondolt, hogy Szerpilinnek vajon milyen útja lesz a frontra. Nem rázza-e össze a Willis – elszokott már tőle –, mégiscsak ötszáz kilométer az út...

A nyitott ablaknál állva öltözött, és agyában gondolattöredékek merültek fel vele és önmagával kapcsolatban.

Meg kell kérni, hogy ne adja vissza a könyvtárba azt a Szikorszkij-könyvet, amelyet neki mutatott, meg még egy másikat, amelyről beszélt: a mescsorai erdőkről szól, Rjazany és Vlagyimir közt, ahol Szerpilin született és felnőtt... És amíg az ötperces vizit megkezdődik, a nővér szedjen össze neki egy kis kézipatikát az útra...

Még a gimnasztyorkáját gombolgatta, amikor már bekopogott a kolléganője, akivel reggelente mindig együtt mentek a gyógyászati pavilonba.

– Bemehetek?

– Gyere.

Belépett a kolléganő: Rozalia Pavlovna röntgenorvos – sovány, kis termetű nő, festett ősz haját valami okból megnövesztette, noha azelőtt, amikor rövidre nyírva viselte, jobban illett az arcához.

Rozalia Pavlovna, akit kora ellenére mindannyian apai név nélkül, egyszerűen Rozocskának hívtak, sokat adott magára, manikűröztetett és tornászott, újabban még a haját is megnövesztette, mégis olyan benyomást keltett, hogy egyáltalán nem törődik a külsejével, valahogy nagyon esetlen volt, különösen egyenruhában.

– Nos, mi van? – kérdezte Rozocska.

– A változatosság kedvéért most hallgassunk.

– Mért vagy ilyen goromba?

– Nem vagyok goromba. Nincs kedvem beszélni. Gyerünk, mert elkésünk.

Könnyedén meglökte a kolléganőjét, és előreengedte.

A fasorban velük szembejövő kis fiatal nővérke is olyan arccal köszönt neki, mint aki tud valamit. Vagy talán csak úgy rémlett: a rossz lelkiismeret...

E találkozás után azon mosolygott, hogy ez is meg a többi ápolónő is, ha róluk kettőjükről beszélnek, őt mondják a fiatal doktornőnek, Rozocskát meg az öregnek, holott Rozocska nem olyan sokkal, csak hét évvel idősebb nála.

– Mit kuncogsz? – kérdezte Rozocska.

– Semmi – felelte, és magában azt gondolta: „Hét év múlva én is negyvenhét éves leszek, mint Rozocska, és én is öreg doktornő leszek... Nem, nem leszek... És egyáltalán, mi lesz hét év múlva? El lehet-e most képzelni, hogy hét év múlva ki milyen lesz?"

És aggódva ismét a két felnőtt fiára gondolt.

Tizennegyedik fejezet

Szerpilin a fehérneműt és a szőrmemellény fölé betette azt a csomó könyvet, amelyet Jevsztyignyejevvel hozatott Moszkvából, majd becsukta a bőröndöt, és az órájára nézett: szinte bántó, hogy ilyen hamar elkészült. Hét-negyven. Nyolc-harminckor lesz az indulás. És Baranova legfeljebb tíz perccel előtte jön. Nem tud előbb. Az ötperces vizit csak névleg öt perc.

Körülnézett a szobában, hogy nem felejtett-e ott valamit, és megpillantotta az egyharmadáig kiürített konyakosüveget, erősen benyomta a dugót, majd ismét kinyitotta a bőröndöt, és betette az üveget.

Este ivott a konyakból – Smakov váratlan megérkezése alkalmával történt ez a „kihágás". Kiderült, hogy Smakov már napok óta kezeltette magát ugyanott, a szanatóriumban. De csak tegnap este tudta meg, hogy ő is ott van, és átsántikált hozzá a mankóin, nem sokkal a takarodó előtt.

Másfél órát üldögéltek konyak mellett, felidézték, hogyan is

volt minden akkor, negyvenegyben, amikor Smakovot küldték az ezredhez komisszárnak.

Smakov a sebesülése után visszatért a moszkvai egyetem közgazdasági tanszékére. Kiváló ember volt és maradt. Csak a fél lába hiányzik tőből, azzal kínlódik: fáj a csonkja, nem hagyja nyugodni. Már csináltak egy műtétet, és kilátásban van egy másik is.

Smakov amerikai forrásokból vett adatokat sorolt fejből a németek hadi potenciáljára vonatkozóan: mivel kezdték és mijük maradt; kiderült, hogy az amerikai és angol bombázások ellenére a németek hadi termelése számos ponton még mindig nem csökkent, sőt némelyiken fokozódott. De ezek már az utolsó erőfeszítéseik. A potenciális lehetőségeik végén járnak.

Szerpilin, ahogy mindezt hallgatta, elismeréssel emlékezett arra, hogy komisszárja már negyvenegy nyarán, a bekerítésből kitörve megmondta, hogy a németek elgaloppírozták magukat, siettükben többet akarnak bekapni, mint amennyit bírnak. És ebben a hosszú háborútól való félelmüket látta, mivel arra nincs elég potenciáljuk.

Most, utólag, levonni ezt a következtetést már nem olyan nehéz, de negyvenegyben jó koponya kellett hozzá, hogy az elviselhetetlenül súlyos körülmények között még gondolkodjon is az ember, és ne csak üvöltsön a bánattól.

És mindez akkor nem Arhangelszkojéban, konyak mellett hangzott el, hanem az erdőben, miközben az utolsó, vízben megáztatott kétszersültet rágták az út szélén, amelyen egész éjjel dübörögve vonult a német haditechnika.

„Igen, ez volt a komisszár! – gondolta Szerpilin, a vele szemben ülő Smakovra pillantva, aki mankóját az asztalhoz támasztotta. – Csakugyan szerencsém volt akkor!"

– Most csaknem ugyanott állok, ahol veled együtt elkezdtük a harcot.

– Elhúzódott a háború, rosszul számították ki a németek – mondta Smakov.

– Mi se mondhatjuk el, hogy a háború előtt mindent jól kiszámítottunk volna.

– Ez igaz – bólintott Smakov. – Csak egy módosítással: az ő háborús számításuk a maguk választotta nappal kezdődik, amikor késznek vallották magukat, a miénket azonban ránk kényszerítették, mi nem szándékoztunk a számításunkat június huszon-

kettedikével kezdeni. Azt reméltük, hogy negyvenkettőben, sőt esetleg negyvenháromban kezdődik...

– Ez a hiba.

– No, ez már más téma. Az én dolgom a számolás. És az, hogy a németek a háborút rosszul számították ki, az egyre nyilvánvalóbb.

– Pedig általában tudnak számolni – mondta Szerpilin. – Lehetséges volna, hogy azok, akik közelebb jártak az igazsághoz, annak idején nem juthattak szóhoz? – Smakovra nézett, és újra töltött a konyakból. – Igyunk, Szergej Nyikolajevics.

Hirtelen megelégelte ezt az egész okos beszélgetésüket a németek háborús könyveléséről, mert volt itt még egy másik számvetés is: a sírjainké a saját földünkön. Még mindig a sajátunkon. Csak délen foglaltunk el néhány román járást, minden egyéb még a saját területünkön folyik. De őszig akkorát kell előrelépni, hogy már ne a magunkén legyünk.

Smakovnak eszébe jutott, hogy Szerpilin a legelső őszinte beszélgetésük során, ott Mogiljovban, azt mondta neki: „Hej, Szergej Nyikolajevics, testvérem az Úrban és az ezred kötelékében..." Erre az emlékre elnevette magát:

– Azt hittem akkor, hogy valami papi szemináriumból kerültél ki. És kiderült, hogy a felcserek közül...

Ismét belemerült volna az emlékbe, de Szerpilin nem engedte, és másra terelte a szót. Félt, hogy Smakov hirtelen Baranovról kezd beszélni. Ezt a témát pedig most nem kívánta érinteni.

Már takarodó után kísérte ki Smakovot, és kissé késve ért Baranovához. Azt mondta neki, hogy egy bajtársa tartotta fel.

Az asszony nem tett szemrehányást, csak úgy nézett rá, mintha azt várná, hogy tovább magyarázzon valamit. De nem magyarázott, és hajnalban emiatt támadt köztük az első szóváltás: kiderült, hogy az asszony olyan követelményeket támaszt vele szemben, amelyekhez eddig nem szokott hozzá.

– Miért nem mondtad meg nekem, hogy Smakov volt nálad? – kérdezte az asszony. – Először is ostobaság. Mi itt úgyis mindent tudunk. De ha nem is tudtam volna, annál rosszabb. Smakov... ez nem olyan egyszerű találkozás számodra. Biztosan olyasmit beszéltetek és olyasmire emlékeztetek vissza, ami fontos neked. És ez akkor nekem is fontos.

– Rólad nem beszéltünk, és téged nem emlegettünk.

Az asszony bántódottan sóhajtott.

– Hát engem csak ez érdekel? Nem is gondoltam, hogy te rólam beszélhetnél vele. Ellenkezőleg, tudva, hogy ott ül nálad, biztos voltam benne, hogy olyan ember, mint te, nem kíván beszélni vele rólam.

– Jól gondoltad. Éppen hogy nem akartam beszélni rólad, sőt szándékosan úgy irányítottam a beszélgetést, hogy szóba ne kerülj.

– No látod! És mégse érted meg, hogy nekem milyen fontos mindez!

– Micsoda?

– Minden. Hogy miért nem akartál beszélni vele rólam, és miről beszéltél és mit emlegettél, és miért jöttél ezután hozzám olyan idegenül és bánatosan, mintha előtte sokáig nyitott sírba bámultál volna? És nem is gyűrted le rögtön ezt a hangulatot, pedig igyekeztél, láttam... Lehetséges, hogy valamit ne tudjak rólad? Ahhoz, hogy a meleg zoknid iránt érdeklődjem, meg hogy mit ettél és ittál, nem értek – lehet, hogy ez nincs rendjén, de nem értek! De hogy mire gondoltál, miért volt más a hangulatod, amikor hozzám jöttél, mint máskor?... Miért ne tudhatnám ezt? Gondolkozz csak... Minekünk vagy mindent kell egymásról tudnunk, vagy semmit... Ha pedig semmit, akkor egyáltalán semmi se kell. Nekem semmi esetre.

Szerpilin tréfás hangon ütötte el a dolgot:

– Bocsánat, megjavulok.

És örült, hogy az asszony elmosolyodott, és többet nem beszélt erről.

Igen, vannak megszokások, amelyeken nem egykönnyen lép át az ember. Szerpilin csodálkozott is magán, mennyi minden volt az életében, amiről azt hitte, hogy soha senkinek nem mondja el! És ez alatt a néhány nap alatt elmondta. Bizonyára senki sem tudja magáról előre, hogy mit tud és mit nem tud elmondani mégsem egy asszonynak.

Ő sem tudta.

De ebből a hajnali beszélgetésből kiderült, hogy az asszonynak ugyanannyit kell tudnia őróla, mint amennyit ő tud magáról. Ilyen fokú közelséghez nem szokott hozzá, és eltűnődött: hogyan is lesz ez később?

Rendszerint igyekezett a gondolataiban tartózkodni attól, hogy összehasonlítsa azt, ami van, azzal, ami volt, a Valentyina Jegorovna mellett töltött élettel. De most eltűnődött rajta. Az a múlt-

ba merült élet őszinte volt mindkét fél részéről. Nem is lehetett volna más olyan asszonnyal, mint amilyen Valentyina Jegorovna volt. Ám az az őszinteség másféle volt, mint amit most kívántak tőle. Azelőtt őszintén beszámolt a cselekedeteiről és elhatározásáról, de gondolkozni az elhatározásain csak maga szokott. A feleségét, ahogy mondják, „a következtetésekkel ismertette meg". De hogy miként és miért jutott el ezekhez a következtetésekhez, azt megtartotta magának. És ha nem értettek egyet valamiben, a legtöbbször hallgattak.

Most azonban azt kívánták tőle, hogy nemcsak a tetteiről számoljon be, hanem a gondolatairól, érzéseiről is. Emögött pedig, ha jól megnézzük, az a kívánság rejlett, hogy együtt gondolkodjanak, és közösen döntsenek. De hogyan kell együtt dönteni? Erre az élet már igazán nem tanította meg!

Védelmezni igyekezett magában a megszokást, amit ez az asszony meg akart ingatni, és arra gondolt: hiszen őnélküle, maga döntötte el, hogy nem mehetnek ki együtt a frontra. De aztán azt gondolta: nem, nem igaz, hogy nélküle! Amikor döntött, és amikor megmondta neki, egész idő alatt érezte, hogy az asszony önmagával viaskodva megadja neki a lehetőséget, hogy így döntsön.

Elképzelhetetlen, hogy később a szemére vesse: „Akkor miért döntöttél így?" Ha mond is valamit, legfeljebb így: „Hiába döntöttünk így." Ilyen asszonytól, mint amilyen ő, más szavakat nem várhat.

Az asszony két fia is eszébe jutott, vajon mit ír meg nekik az édesanyjuk. Mit éreznek majd, ha megkapják a levelét, ez a számára ismeretlen főhadnagy és a tüzérségi iskola növendéke? Mi lesz a kapcsolatuk a továbbiakban az anyjukkal? Tudta, hogy a hadseregben az ilyesmit nehezebben viselik el, mint bárhol másutt, és bűnösnek érezte magát az asszony fiaival szemben.

Ámbár minden rendben levőnek látszik: a fiúk ott vannak, ahol lenniük kell, és azt teszik, amit tenniük kell. Apjuk – akár jó ember volt, akár rossz – három éve meghalt. Anyjuk is megjárta a frontot, és újra kimegy. És ha az anyjuk negyvenéves korában még egy kis asszonyi boldogságra vágyik, ezzel nem rövidít meg senkit. Mindez így van. De érthetetlen bűntudata az asszony fiaival szemben mégis megmarad. Óhatatlanul rájuk is kell gondolnia, ha az asszonyra gondol, akit szeret, és aki szereti őt.

Az idősebbik már harmadik éve harcol, a katonaiskolákban pe-

dig gyorsított kiképzés folyik – kijut még a háborúból a kisebbiknek is. Megeshetik, hogy egyikük sem, de az is lehet, hogy csak az egyik tér vissza a háborúból, és az anyjuk életét ez akkor úgy megváltoztatja, hogy egyáltalán semmi sem marad ebből az életből.

Miért nem hajlandó most házasságra lépni? Talán előbb köszönteni akarja a háborúból visszatért fiait, és aztán határoz a maga sorsa felől. De akkor miért nem mondta meg ezt? Vagy ez talán olyan dolog, amit még neki sincs ereje elmondani?

De miért egyeznék bele mégis a házasságba akkor, ha együtt mennének ki a frontra? Mert mellette kíván lenni. Nemcsak a fiait félti.

Az egyszerű sejtés, hogy az asszony az ő életét is félti, most először merült fel agyában. Egyszer sem beszéltek erről, és Szerpilin úgy érezte, hogy nem is gondoltak rá. Legalábbis ő nem gondolt. Háborúban mindenkivel minden megtörténhetik, de most nem negyvenegyet és nem negyvenkettőt írunk, és a hadseregparancsnokok, úgy vehetjük, nem esnek el. „Nem énértem kell aggódni, hanem érettük!"

– Főparancsnok elvtárs, megengedi?

Jevsztyignyejev állt a nyitott ajtóban.

Szerpilin meglepetten nézett rá, majd az órájára: pontosan nyolc!

– Mi történt? Nem adták át a parancsot? Miért jöttél?

– Az édesapját hoztam.

– Hol van?

– Itt, a Willisben ül. Behívjam?

– Magam megyek elébe. Mikor és mivel érkezett?

– A rjazanyi vonattal tegnap huszonkét órakor, egyenest Ánya Petrovna lakására ment. Nem akartuk önt zavarni, meg fáradt is volt.

– Hol helyezték el?

– A szobában az ágyba fektettük.

„Igen, elrontotta a búcsúéjszakátokat" – gondolta Szerpilin, miközben a sapkáját feltette.

A Willis ott állt mindjárt az épület mögött.

Apja még nem szállt ki belőle, az első ülésen ült a sofőr mellett, és feléje fordulva kérdezgetett tőle valamit.

Amikor Szerpilin odaért, megütötte a fülét egy kérdéstöredék:

– No és ha nincs felesége, akkor kit illet a járandósága?

– Isten hozott – köszöntötte Szerpilin, odalépve a kocsihoz azon az oldalon, ahol az apja ült.

Apja még nem fordult feléje, s füléhez illesztette kezét, mintha nem jól hallana. Csak azután fordult a fia felé, és kezdett kikászálódni a kocsiból.

Szerpilin a könyökénél támogatta, majd amikor kiszállt, a sapkáját ledobva háromszor összecsókolózott vele, és megérezte rajta a mahorka illatát, éles szimattal, mint az olyan ember, aki csak nemrégen hagyta abba a dohányzást.

Apja öregesen elsírta magát, ami azelőtt nem volt szokása, s az első szavakat: „Hát találkoztunk!", megremegő, idegen hangon mondta. De tüstént újra erőre kapott, s jól ismert hangján folytatta:

– Tábornok lettél, Fegyka! Olvastam meg hallottam is, de mégse hiszek a szememnek, hozzá kell szokni.

Szándékosan mondta így: „Fegyka", nem azért, mert magában így hívta őt, hanem mert így akarta nevezni a fiát a tábornoki rangja mellett is a sofőr és a segédtiszt előtt: „Nekik tábornok, de nekem akkor is Fegyka."

Szerpilin homályos, távoli emlékként gondolt vissza anyjára és az apja iránti megadó, alázatos szerelmére. Mégiscsak volt valami akkor az apjában, ami az anyját arra késztette, hogy gondolkodás nélkül hozzámenjen.

Ennek a valaminek – a parancsoló, hetyke legénynek – halvány visszfénye még ma is megcsillant benne, a nyilvánvaló öregsége ellenére.

– Menjünk be a házba. – Szerpilin apjába karolt, és a szeme sarkából nézett le kissé megremegő fejére és rajta a csillag nélküli fekete, tüzérségi szegélyes, kifakult ócska sapkára. Apja zsírfoltos katonai vattakabátot viselt, amely lötyögött a valamikor széles, de az évektől megroskadt vállán: alacsonyabbnak tűnt, mint ahogy az emlékezetében élt, de lehet, hogy ilyen volt.

– Tábornok elvtárs – állította meg Szerpilint Jevsztyignyejev –, most milyen parancsot kapok?

– Parancsot? – Szerpilin félig elfordult apjától Jevsztyignyejev felé, és eltűnődött.

Az utat lemondani most már késő. A hadsereget már értesítették, és parancs szerint a hadtápterülete határán huszonkét órakor kell őt várnia a vezetőnek. Az sem valószínű, hogy csak a vezető lesz ott, bizonyára Bojko vagy Zaharov is elébe jön.

– A parancs marad. Csak azzal a változtatással, hogy valamivel később megyünk.

Jevsztyignyejevre nézett, és azt gondolta: „Mégiscsak aranyat érő legény vagy te! Nem küldted ide apámat a sofőrrel, hanem az iránta és irántam való tiszteletből elvesztegetted a legdrágább búcsúórádat."

Mosolygott, visszaemlékezett a fiatalságára, meg arra, hogy milyen értéke van egy ilyen órának, és elhatározta, hogy kárpótolja Jevsztyignyejevet.

– Eredj, segíts Ányának elkészíteni a reggelit, aztán küldd vissza értünk a kocsit.

– Már kész a reggeli – vallotta meg becsületesen Jevsztyignyejev.

– Tedd, amit parancsoltam – mondta Szerpilin, és apjával karonfogva bement a házba.

Szerpilin, tudva, hogy Baranova most az apja jelenlétében jön be hozzá, és apja úgyis meglátja az asszonyt, nyíltan megmondta:

– Még jönnek hozzám elbúcsúzni. Mire elbúcsúzom, visszajön a kocsi, és elindulunk.

Beléptek a házba; apja, mielőtt leült volna, figyelmesen szemügyre vette a szobát, és Szerpilin, ezt észrevéve, szintén, mintha először látná, már nem a saját, hanem az apja szemével nézte.

Tágas szoba volt, sőt túlságosan is tágas egy ember számára, fehér vászon védőhuzatos, jó bútorral berendezve.

Szerpilin azt várta, hogy apja, ha már ilyen figyelmesen megnézte a szobát, valami megjegyzést tesz rá. De apja hallgatott, nem kívánt szólni. Felakasztotta sapkáját az ajtó mellett álló nikkelezett fogasra, és leült az asztal mellé.

– Talán letennéd a vattakabátot?

– Hagyd, a meleg jót tesz a csontoknak. Átfáztam a vonaton: hol az egyik ablakot nyitják ki, hol a másikat. Vigyázok magamra!

– Miért nem az autóval jöttél? Azért küldtem érted.

– Mire való volt az, értem küldeni? Magad jöttél volna! Nem vagyok már olyan korú, hogy este értem küldesz, és reggel útnak induljak.

– Mentem volna, de a kezelőorvosok nem engedtek.

– Téged az orvosok, engem pedig Pányka – mondta az apja; hencegett, amikor a háta mögött így nevezte Pelageja Sztyepanovnát. A mondottak értelmével ellentétben ezzel a becenévvel

azt akarta érzékeltetni, hogy nemigen fél tőle. – Össze kellett még készíteni egyet-mást, ráadásul a sofőröd éppen a házunk előtt a szeme láttára megcsúszott a sárban, csaknem felborult. Akkor megijedt, hogy baj lesz. Rábeszélt, hogy vonaton menjek. És még... – Meg akarta magyarázni azt, hogy még mi volt, ami miatt nem indult el mindjárt, de nem folytatta, meggondolta magát. – Köszönöm a beutazási engedélyt. Régen nem láttuk már Moszkvát, harminc óta – mondta önmagáról, többes számban. – Nem lehetett volna az engedélyt kettőre kiállítani?

– Nem gondoltam rá – felelte Szerpilin.

Valójában gondolt, de nem akarta, hogy apja a mostohájával jöjjön el hozzá.

– Tehát úgy gondoltad, hogy egyedül, az anyjukom nélkül is eljövök, az egészségem megengedi – mondta az apja némi önelégültséggel. – Pányka azt mondja, hogy ösztövér lettem, de különben jó erőben vagyok még. Ő azonban megöregedett, már nem az, aki volt, betegeskedik – mondta olyan hangon, hogy nem lehetett tudni, sajnálja-e az asszonyt, vagy örül, hogy fiatalabb létére az kezdett el előbb betegeskedni, nem pedig ő.

Szerpilin nézte az apját, és arra gondolt, mégis kevesebbet változott, mint ahogyan várható volt e nyolc év alatt, amiből három háborús. Arca még kemény és egészséges, öregesen lila-piros bőre még feszül a pofacsontokon; csak a szeme körül csupa ránc, de a szeme a régi: kicsi, világoskék, szúrós, ki sem fakult.

A hangja is a régi, jól ismert hang: vékonyka kis tenor, öreges recsegés nélkül.

– Énekelsz még? – kérdezte Szerpilin, visszaemlékezve, hogy apja fiatal korában és meglett éveiben is, ha ivott, rázendített merész, szilaj, vékony tenor hangján a legkülönfélébb dalokra: régi falusi nótákra meg templomi énekekre és hetyke katonanótákra, különös élvezetét lelte benne, hogy meghökkentő hirtelenséggel csapjon át egyikből a másikba.

– Csak az hibádzik – felelte az apja.

Szerpilin haragudott magára, és azt gondolta: „Én is jól eltaláltam, mit kérdezzek." De kiderült, hogy apja másra céloz.

– Most a patikában nemcsak az alkoholt, hanem a denaturált szeszt is lakat alatt őrzik. Egész napi betegfogadásra ekkorka üvegcsével adnak!

Két ujjal mutatta, hogy mekkora ez az üvegcse.

– Ebből már nem csíp el magának az ember, akárhogy szeretne

is, s a lelkiismeretet nem ittuk el. A vodka nincs ínyemre. Kisüstit főzni pedig nincs miből. Száraz torokkal meg hogy énekelsz?

És hirtelen magas, erős hangon, egyetlen hamis hang nélkül, rázendített:

Mentsd meg, Uram, a te népedet,
Áldd meg a te tulajdonodat,
Ellenfeleinken győzelmet arass...

Rákezdte és abbahagyta.

– Ha győzelmet arattok, majd énekelek én tinektek, ahol akarod, ha úgy tetszik, a kóruson, ha akarod, a gyűlésen. Mikor hozzátok már el a győzelmet, mi? – kérdezte hirtelen suttogva, mint valami titkot, amire Szerpilinnek ugyanolyan suttogva kell válaszolnia.

– Ha az ellenünk szétszóródnak, akkor elhozzuk – folytatta Szerpilin a templomi ének szavaival, amelyekre gyermekkora óta emlékezett.

– Jó lenne legalább tavaszra – mondta az apja. – Különben megint csak tehenekkel meg asszonyokkal szántunk.

Szerpilinnek eszébe jutott, amit apja a száraz torokról mondott, ismét kinyitotta a bőröndjét, és előhúzta a megkezdett konyakosüveget.

– Igyunk egyet?

– Harapnivaló van? – kérdezte az apja.

– Nincs. Harapnivaló ott van, ahová megyünk.

– Akkor ott igyunk.

Szerpilin visszatette az üveget a bőröndbe, és megint leült az asztalhoz.

– Kifaggattad a segédtisztedet az életünk felől? – kérdezte az apja.

– Amit látott és hallott, azt elmondta nekem.

– Sokat is hallott! Evett, aludt, megint evett, és visszaindult. Hallgatta volna csak, hogy rínak a házban az asszonyok...

És sorolni kezdte, hogy mikor és hogyan jöttek a házukba egymás után az értesítések a három veje haláláról.

Az első nem hivatalos értesítés volt, hanem csak egy levél a legkisebb lányától, aki vasutashoz ment feleségül, és harminckilenc óta Lvovban élt. Férje a háború második napján halt meg,

amikor a fűtőházból kivezette a mozdonyokat. Még egy levelezőlap jött a lányától, ezt útközben írta, Tarnopolban, amikor a gyerekekkel együtt a németek elől menekült. Menekült, de úgy látszik, nem menekült el: az egész háború alatt egyetlen levél sem jött.

– Tarnopolt még márciusban felszabadítottuk.

– Olvastam – mondta az apja. – De levél nincs. Talán valahová Németországba hajtották őket. Azt írják az újságokban, hogy nagyon sokat elhurcoltak.

És tovább beszélt, kifejezéstelen, nyugodt hangon, mint aki már régen hozzászokott, és belefáradt, hogy mindezeken gondolkozzon.

A legidősebb lányának, annak, aki a szövetkezeti dolgozóhoz ment feleségül, értesítés jött, hogy őrmester férje, nyomtalanul eltűnt. Csak tábori postán érkezett a hír, de hogy hol, honnan, azt nem tudták megállapítani.

– Valahol Oroszországban, márpedig Oroszország nagy – fakadt ki hirtelen keserűséggel az apa. – Éppen nagyszombaton érkezett. Könnyekkel ettük a nem böjtöset, és tovább vártunk: talán megkerül még, egy emberrel az utcánkban ez történt.

A középső lánya, aki iskolaigazgató felesége volt, az értesítést tavaly szeptemberben kapta meg, és a levélben mindent megírtak: hol és hogyan esett el a politikai tiszt, és hol áll a tömegsír felett a síremlék: Jurjovka tanya, Komaricsi állomástól tíz kilométerre.

Szerpilin ezt hallván arra gondolt, hogy ha Komaricsitól tíz kilométerrel délre, akkor az éppen az ő hadseregének övezete volt, és lehetséges, hogy féltestvérének a férje abban szolgált. De megkérdezni most, hogy Komaricsitól délre vagy északra van-e ez a Jurjovka tanya, nem érdemes. Mi haszna az ilyen kérdésnek?

Ehelyett megkérdezte, hogy nem utazott-e el az özvegy oda, ahhoz a sírhoz.

– Látszik, milyen rosszul ismered az életünket! – felelte az apja. – Ki utazhatik most?

Szerpilin hallgatott. Nem, talán mégsem ismerte olyan rosszul az életet. És tudta, hogy még nem jött el az ideje a sírok felkeresésének. A saját fiáról is tudja, hogy hol és hogyan temették el, még fényképfelvételt is küldtek róla; második éve, hogy a dossziéjában van. De elmenni még nem ment el oda, nem tudott.

Az asszonyok azonban olykor a lehetetlent is véghezviszik. Azért is kérdezte.

– Egyik lányomról nincs hír, a másik éjjel-nappal a fülembe sírdogál, a harmadik meg harminc versztányira lakik, egy állami gazdasági majorban, de ahogy eljön hozzánk, rákezdi... – Apja legyintett. – Pelageja pedig mindhármunkért jajgat. Szerencse, hogy nincs sok ideje. Fiatal éveiben mi kellett neki az istentől? A festett tojáskák, meg az asszonyokkal a templomban lefetyelni. Most meg ájtatossá lett.

Magáról és a saját bánatáról nem beszélt. Az asszonyi könnyek feletti komor csúfolkodás mögé rejtette ezt a bánatot. És ebben a mások iránti nyerseségben, amely az önmagáról való megfeledkezéssel párosult, volt valami erő és büszkeség, ami a régi, kölcsönös elidegenedésük ellenére, most hirtelen közel hozta Szerpilint az apjához.

Akárhogyan voltak is az apjával, most ő is Oroszországot jelentette a számára, amely rengeteg bánatot elszenvedett, belefáradt a munkába, mégis tovább dolgozik a végkimerülésig, és csak azt az egyet várja a fiaitól: hogy előbb vagy utóbb, de úgy, ahogy kell, megmásíthatatlan győzelemmel fejezzék be ezt az átkozott háborút.

– Hát te hogy vagy? – kérdezte Szerpilin. – Anatolij azt mondta, hogy a háború kezdete óta ismét dolgozol.

– Nem kezdettől fogva. Kezdetben még gondolkodtam: mégiscsak hetvenöt éves vagyok. De aztán, hogy az első télen kezdték az embereket besorozni, gondoltam egyet, és elmentem gyógyítgatni...

– Nehéz?

– Nohát, a kemencén heverészni vagy farkasként üvölteni talán könnyebb? Ami a múltat illeti, hát az embereknek üres gyomorral kevesebb a betegségük. Sérülések vagy valami bőrnyavalya... De más kevés van. Igaz, kelés, az sok van, a legyengüléstől – kapott észbe. – No de ha olyan a betegség, hogy csak kenyérrel meg zsírral gyógyíthatod, akkor mit csinálsz? A leromlott tehenet széna nélkül az állatorvos sem tudja lábra állítani. A munkával a koromhoz képest megbirkózom. Gyógyítgatok. A kelést vagy flegmonát megnyitni még nem reszket a kezem. Ha kell, fogat is húzok... Neked nem kell?

Szerpilin elmosolyodott, és apja a metszőfogain az acélhidakat megpillantva, megkérdezte:

– Hol csinálták?

– Nem itt, ahol most vagyok.

– Ilyen hidakat most aligha csináltathatsz, még ha Rjazanyig elmész is! A technikusok azt mondják, hogy nincs hozzá anyag, képtelenek felhajtani.

– Hogy nőnek az unokák?

– A legnagyobbat ritkán látom, anyjával az állami gazdaságban dolgozik. A behívóját várja. Már tizenhét éves. A kisebbek nálunk laknak... Tavaly jól fizetett a krumpli, jutott belőle ültetnivalónak, meg még két zsákkal evésre is maradt. A kecske teje elég ahhoz, hogy a teát megfehérítsük. Sokaknál jobban élünk, nem hazudok. Meg az idén az iskolában is iparkodtak. Valami lötty levest, de egy-egy tányérral adnak a gyerekeknek. A szovjethatalom azokról, akik majd tovább élnek, mégiscsak jobban gondoskodik, mint akiknek már ideje meghalni.

Szerpilin az első pillanatban nem értette, majd rájött: „Nyilván a nyugdíjról beszél."

És megkérdezte:

– Mennyi a nyugdíjad?

Apja elhúzta a száját:

– Ha rubelben számítjuk, tekintélyes, meg lehet élni belőle. De ha a mai piaci árakhoz mérjük, két tégla kenyérre futja, egy kis ráadással. Talán a háború után a te nyugdíjad mégiscsak nagyobb lesz az enyémnél.

– Eddig még nem gondoltam rá. Meg is kell élni.

– Véget ér a háború, megéled – mondta az apja. – Sokan vagytok most, tábornokok, ahány parancsot az újságban olvasok: tucatjával vannak a tábornokok. Ezek a tábornokok amazokkal a tábornokokkal együttműködve... Ki gondolta, hogy te tábornok leszel? Azelőtt cári idők beli rangnak tartották, és nem is egyszerre érted el... Megszakítás volt közben.

– Megszakítás, ez igaz – hagyta rá Szerpilin.

– Amikor a múlt évben olvastam rólad az újságban, hogy tábornok lettél és kitüntettek, két hétig a körzetben mindenkinek, aki csak jött, mutogattam az újságot. S a járási központban is azzal jártam. Mindjárt adtak bádogot a tetőfedéshez, minden további nélkül. Miként történt, hogy egyszerre csak kiengedtek? – kérdezte.

Szerpilin nem kívánt erre a kérdésre válaszolni, mert a csodál-

kozás nem az elfogatásának szólt, hanem annak, hogy kiengedték. Így hát nem is felelt rá semmit.

– Messze voltál? – kérdezte az apja.

– Csaknem odalátszik Amerika.

– Drága dolog – mondta az öreg –, csak az odaszállítás menynyibe került az államnak. Hát ha még vissza is...

Nem lehetett tudni: komolyan gondolja-e az állam veszteségét, vagy szokás szerint tréfálkozik.

– Mondd meg nekem, te tábornok – szólalt meg apja rövid hallgatás után –, láttad Sztálin elvtársat?

– Láttam.

– Milyen? Mint a képein? Vagy, azt mondják, ragyás, himlőhelyes?

– Egy kicsit.

– De okos ember, elmondhatni, mindenki közül a legokosabb... – mondta az apja úgy, mintha az ő mostani elképzelése, hogy Sztálin mindenkinél okosabb, ellenkeznék valamivel, amit azelőtt gondolt róla. – Így van-e vagy sem?

– Így van. De miért kérdezed? Szerintem ez magától értetődik.

– Nagyon nehéz lett a háború – mondta az öreg. – Ki tudta, hogy ilyen lesz?... Én a hetvennyolcadik évemben járok, a legkisebbik unokám kilencéves lesz. És hol vannak az apák?

Ezeknél a szavaknál kopogtattak, és Szerpilin, tudva, hogy Baranova jön, helyéről felemelkedve kikiáltott:

– Tessék!

Baranova szélesre tárta az ajtót, mondani készült valamit, de amikor a neki háttal ülő öreget megpillantotta, megállt, megértette, hogy ez Szerpilin apja, akit már nem vártak, és mégis megérkezett.

Megértette, és egészen mást mondott, mint amit szándékozott:

– Tábornok elvtárs, egy kis patikát hoztam az útra. Mindjárt be akartam rakni a Willisbe, de valahogy nincs...

Az apja kíváncsian, gyorsan feléje fordult, Szerpilin pedig úgy mondta, mintha az apja nem is volna ott:

– A patikát köszönöm. De beszélnünk azért kell egymással.

Karon fogta Baranovát, és odaszólt apjának:

– Várj meg itt, mindjárt visszajövök.

Kimentek a házból, és megálltak a ház sarka mögött, a hosszú fasor elején, amely a távolban sárgálló főépülethez vezetett.

– Édesapád? – kérdezte az asszony.

Szerpilin bólintott.

– Gondoltam. Miért nem mutattál be neki?

– Sajnáltam rá az időt. Enélkül is kevés időnk van. Ha visszajövök, majd megmagyarázom. Így is megkérdezi.

– Nyilván. Megnézett tetőtől talpig. Másmilyennek képzeltem – mondta az asszony, és Szerpilin megérezte, hogy nem tetszik neki az apja. – Mikor indulsz?

– Mihelyt visszajön a kocsi.

– Nem maradsz itt miatta?

– Már nem tehetem.

– Nesze a patika.

Még mindig a hóna alatt szorongatta a kis csomagot, és most átadta neki. Most a férfi keze lett foglalt, az övé meg szabaddá vált. Megölelte Szerpilint, és megkérdezte:

– Hogy leszel majd nélkülem? Egész idő alatt önmagamról gondoltam ezt, és most hirtelen veled kapcsolatban.

Szerpilin a szeme sarkából figyelte: a közelükben ment el valaki. S az asszony ezt észrevette rajta.

– Sebaj – mondta. – Ahogy egyik fiam írta: „A frontnál tovább nem küldenek, egy szakasznál többet nem adnak." Legfeljebb azt mondják, vagy megírják, hogy az orvosnő egy derék emberrel él együtt. Én pedig megerősítem: valóban, együtt élek. Nos, megerősítsem?

És folytatta, nem hagyta szóhoz jutni:

– Mit akarsz? Hiszen bolondozok. Egyszerűen még mindig nem tudom elképzelni, hogyan leszek meg nélküled. Bőgni tudnék most... azt mondják, ilyen módja is van az érzésmegnyilvánulásnak. De beszélni nincs mit. Mindent elmondtunk.

Elnézett mellette, mintha hirtelen eszébe jutott volna valami, és lekapcsolva csuklójáról a nagy férfiórát, feléje nyújtotta:

– Vidd magaddal.

Szerpilin tudta tőle, hogy ez az óra az apjától maradt emléktárgy, és hogy évek óta le nem tette, állandóan viseli, s éppen ezért nem utasíthatta vissza. Némán fogta az órát, és a csuklójára csatolta. A sajátját pedig, levéve, a kikapcsolt kis szíjon tartva, határozatlanul odanyújtotta neki. Az asszony elmosolyodott, és egy pillanatra lehunyta a szemét, értésére adva, hogy éppen ezt várta tőle, ezt kellett tennie, aztán fogta az órát, és fehér köpenye zsebébe csúsztatta:

– Viszontlátásra, kedves... No, mit mondjak még neked?

Néhányszor megcsókolta.

– Most pedig végig kell járnom a betegeimet. Te pedig menj be az épületbe.

Szerpilin nem kívánt bemenni az épületbe. Ellenkezőleg, azt akarta, hogy az asszony menjen arra, a főépület felé, ezen a hosszú fasoron, és ő még sokáig nézhessen utána.

– Menj, menj. Nem te búcsúztatsz engem, hanem én téged. Menj.

Ismét hosszan megcsókolta, majd elengedte, és még egyszer szigorúan megismételte:

– Menj.

Szerpilin megérezte, hogy az asszonynak milyen nehéz a szíve, sarkon fordult és elment. A szobába lépve nem nézett az apjára, hanem az ablakhoz ment, és Baranovát követte a tekintetével, bűnösnek érezve magát, mintha az asszony tilalma ellenére titokban leselkedne.

Az asszony ment a fasorban, már messze járt, az egyenruha fölé húzott fehér keményített köpenyben, amelyet nevetve díszegyenruhának szokott nevezni.

A fasor hosszú volt, és Szerpilin még igen sokáig nézett utána.

Azután apjához fordult.

– Ki ez? – kérdezte az apja.

– A kezelőorvos.

– Ő az, aki nem engedett el hozzám?

– Ő – felelte Szerpilin. – Ha vége lesz a háborúnak, feleségül veszem.

– Hajlandó?

– Hajlandó.

– Persze.

És ebben az apai „perszé"-ben alig észrevehető kis gúny csengett: „Persze hogy hajlandó, hogyne lenne hajlandó feleségül menni egy tábornokhoz?"

– Mutatós asszony – fűzte hozzá az apja rövid hallgatás után. – De mégis, bocsáss meg, te megviselt ember vagy. Nem fiatal hozzád?

– Nem tesz semmit – mondta Szerpilin erős meggyőződéssel, amelyet az asszonynak köszönhetett.

– Értem – ismételte az apja, az előbbitől eltérő új hangsúllyal, most talán már nem a fiára gondolt, hanem önmagára, a család-

jára: „Ha megházasodik, akkor persze mindene, ami lesz, az asszonyt illeti."

Szerpilin érezte ezt az aggodalmat, amely mögött a fösvény és harácsoló asszonnyal eltöltött hosszú közös élet rejlett, és eszébe jutott a pénz, amit át akart adni az apjának, az is, amit maga tett félre, meg amit tegnap Pikin felesége hozott. Kikapcsolta az oldaltáskáját, kivette belőle a két borítékot, és letette az apja elé.

– Itt van pénz. Mindenkinek jut, magad döntsd el, kinek mennyit adsz. Antonyináról meg a fiáról se feledkezzél meg. – Mindenesetre megemlítette az apától távol élő húgát. – Ez nyolcezer.

Apja fogta a borítékokat, habozott, hogy ne számolja-e meg a pénzt, de mégsem kezdett bele, hanem kigombolta a vattakabátját, és sokáig helyezgette a pénzt ott a vattakabát alatt: balra és jobbra, a különféle zsebekbe.

– Köszönöm. Vedd úgy, hogy az unokáknak adtad. Mi Pelagejával így is meglettünk volna. Minekünk már nem sok kell.

„Kell vagy nem kell..." Szerpilinnek eszébe jutott apjának az a töredék mondata a Willisben: „No és ha nincs felesége, akkor kit illet a járandósága?"

– Most majd ajándékokat veszek az ócskapiacon – mondta az apja. – Pelageja búcsúzáskor azt mondta: jó lenne valamiféle textilneműt...

– Honnan volna nekem textilneműm? – Szerpilin nem tudott elfojtani egy pillanatnyi ellenséges érzést. – Egy csizmára való bőr, a te számodra meg egy köpenyszövetem van, abból varrhattok téli ruhát a gyerekeknek. Ott van Ányánál. Tőle kérd el. Már meghagytam neki, hogy adja oda neked.

– Semmit sem szólt nekem róla – mondta ijedten és haragosan az apa.

És Szerpilin megint apjának a Pelageja Sztyepanovnával eltöltött hosszú életére gondolt.

„Más volt fiatal korában. Akármilyen volt is, de más. Mi mindent tehet egy rossz asszony egy emberrel a hosszú élet alatt! Ámbár miért rossz? Nekem rossz, de neki talán jó."

– Nem tette el, nem olyan fajta – mondta Ányáról, miközben még mindig a mostohájára gondolt. – Csak elfelejtette megmondani neked.

– Hogy felejthette el?

Szerpilin nem felelt; a tegnapi éjszakára gondolt, és arra, hogy a szomszédasszony nincs otthon, ügyeletes, és ahogy Ánya mond-

ta, mostanában bezárja a szobáit, amikor elmegy... Tehát az apját az ágyba fektették, a kislányt a díványra, ők pedig ezen az utolsó éjszakán csak a konyhába mehettek.

„Ez neki eszébe sem jut – gondolta az apjáról. – De hogy Ánya a csizmára valóról elfelejtett szólni..."

– Igaz, amit mondanak, hogy összeházasodtak?

– Igaz...

– Tehát összeházasodtak...

Apja szavaiban ismét aggodalom csengett, talán még ő maga sem értette, miért. Talán nem volt ideje átgondolni, hogy ez miként van: jó-e vagy rossz neki és az otthoniaknak. Egyrészt, ha összeházasodtak, akkor az asszony leszállt a szekérről, most már gondoskodjék róla a főhadnagy. Másrészt azonban... ki tudja, hogy a dolog másik oldalán mi van?

Szerpilin hallotta, hogy az autó megfordult az ablak alatt.

– Értünk jöttek – mondta az apjának.

A kartondobozba csomagolt úti patikára nézett, amelyet Baranova hozott neki, és az asztalon odatolta apjának.

– Vidd el a körzetednek. Azt mondod, nincs elég gyógyszer ott, gondolom ebben sok minden van.

– Tábornok elvtárs!

A sofőr állt az ajtóban.

– Hozd a bőröndöt, és gyerünk!

Tizenötödik fejezet

A Willis és a mögötte haladó Dodge már kilencedik órája zötykölődött a varsói műút hepehupáin.

Malojaroszlavec, Mediny és Juhnov mögöttük maradt, de Kricsevóig, amelyen túl a hadsereghez vivő útra kellett letérniük, még csaknem kétszáz kilométer volt hátra.

A június első napjaihoz képest hideg, de száraz, szürke nap lehetővé tette, hogy grafikon szerint haladjanak, negyven kilométeres átlagsebességgel, noha a műút, az útépítők minden igyekezete ellenére, a háborúban annyira megrongálódott, hogy még ezt a sebességet is csak nehezen lehetett tartani.

Jevsztyignyejev, aki most a hátsó ülésen szendergő sofőrt helyettesítette, igyekezett megtenni a lehetetlent: óvatosan vezetni a kocsit, anélkül, hogy a sebességet csökkentené. De a kocsi az

út feltört szakaszain még így is úgy ugrált, mint egy bakkecske. Szerpilint, aki egy órája elaludt, olyan hevesen dobálta le-föl, hogy Jevsztyignyejev állandóan attól félt, hogy a főparancsnok fejéről lerepül a vadonatúj tábornoki sapka, amelyet tegnap vásárolt számára Moszkvában a katonai boltban.

„Mégis egészséges" – gondolta a főhadnagy, a szeme sarkából tekingetve Szerpilinre, aki álmában is erősen kapaszkodott a szélvédő üvegbe.

Emlékezett, hogy tegnapelőtt, amikor még nem tudták, hogy kiírják-e, Olga Ivanovna doktor elkapta őt, amikor Szerpilin nem volt ott, és szigorúan meghagyta, hogy nagyon vigyázva vigye a tábornokot. Megmagyarázta, hogy az ilyen sérülés után a Willisen való hosszas rázkódás nem vezet jóra.

– Semmi esetre se vigyék egyhuzamban tovább Roszlavlnál, végső esetben hazudják azt, hogy rossz a motor!

„Nyilván azt képzeli, hogy velünk is olyan, mint ővele... Próbálnék csak hazudni neki, amikor már kijutott Moszkvából, és már semmi másra nem gondol, csak arra, hogy megérkezik a hadsereghez! Megparancsolta, akármi legyen is, de ma ott akar lenni. Egész idő alatt csak egyszer engedélyezte, hogy öt percre megálljunk, hogy a benzintartályt feltöltsük. Teát termoszból ittunk, és sorjában ettünk, menet közben. Valaki mindig a volánnál ült. A Willisen is, meg ott hátul a Dodge-on is."

Ismét az alvó Szerpilinre pillantott, és visszaemlékezett a mai reggelijükre meg a búcsúzásra ott Ánya lakásán.

Szerpilin, ahogy megérkezett, és belépett a lakásba, mindjárt rokoniasan megcsókolta Ányát meg őt is – gratulált. A kislányt felemelte a padlóról, és néhányszor megcsókolta a hajacskáját; érződött, hogy sajnál elválni tőle.

De mihelyt a kislányt letette a padlóra, azt mondta:

– Harminc percünk van evésre és búcsúzásra. Tízkor indulás!

Aztán, noha nem siettette őket és nem figyelmeztetett, mégis minden az óra szerint ment.

Úgy ült az asztalnál, apja mellett, mintha már minden mondanivalójukat elmondták volna egymásnak. Csak Ányával beszélt, meg a kislánnyal. Sőt megtiltotta Ányának, hogy kivigye a konyhába a piszkos tányérokat: „Ülj csak, majd később leszeded."

Amikor Ánya azt mondta neki: „Miattunk ne aggódjon ott a fronton, maguknak, katonáknak, nélkülünk is elég gondjuk van",

hirtelen megkérdezte: „Hány gimnasztyorkát varrtál ebben az évben?"

Ánya azt felelte, hogy nem számolta meg.

Akkor az asztalon át kinyújtotta hosszú karját, megsimogatta Ánya fejét, és azt mondta: „Te nem számoltad, de mi majd összeszámoljuk. Azt hiszed, csak azok a katonák, akik váll-lapot viselnek? Nem. Katonák mindazok, akiknek vállára nehezedik a háború." Úgy mondta ezt, mintha valamiben vétkesnek érezné magát Ánya előtt. Ányának még a könnye is kibuggyant.

A tábornok apja pedig csak ült és hallgatott. Mint tegnap is, körülnézegetett a szobában: mi van benne? Vagy talán csak unatkozott, amiért a beszélgetés nem vele folyt, hanem Ányával. Majd azt mondta: „Itt maradok nálatok három napig, aztán elmegyek." Majd az iránt tudakozódott, hogyan jut el arra a nagy moszkvai ócskapiacra, a Szaltikova állomásnál, amelyről Rjazanyban beszéltek neki. Kiderült, hogy még a télen leöltek egy kis ártányt, és elhozta a maradék szalonnát. El akarja adni, és textilneműt vásárolni az árán.

Haragudott a tábornok apjára, még mielőtt látta volna, mert miatta kellett Ányát két napra és egy éjszakára magára hagynia. A napok és éjszakák pedig amúgy is meg voltak számlálva: most már a háború végéig senki sem ad hozzá semmit.

Kezdetben nem engedte szabadjára ellenszenvét, sőt elszégyellte magát, amikor Tumába érkezve megtudta, hogy az öregeknek mind a három lányuk özvegy, és a három unokájuk árva.

De amikor reggel az öreg hirtelen kijelentette, hogy nem utazik, az ellenszenv új erővel lobbant fel benne.

Ha nem indul mindjárt, ez azt jelenti, hogy nem olyan nagyon siet a fiához, és nem is kellett volna elmennie érte, elég lett volna postán elküldeni a beutazási engedélyt.

Amikor tegnap késő este beállított, akkor sem sok örömük volt benne. Noha Ánya meg ő ezt nem érezteték, és annyit beszélgettek vele, amennyit csak akart, és mosdóvizet készítettek, és várták, amíg megmosakszik, majd a maguk ágyába fektették... Mindent megtettek, amit kellett, tiszteletből.

Természetesen sajnálták magukat. Az utolsó óráikat. Most meg még reggel is az ártányt emlegette meg a textilneműt...

A tábornok hallgatott, de Jevsztyignyejev úgy vette észre, hogy neki sem tetszik ez. Sőt egy pillanatra megsajnálta a tábornokot, amiért ilyen apja van.

Hamarább végeztek a reggelivel, mint ahogy tervezték.

A tábornok felállt az asztaltól, és azt mondta a kislánynak:

– Gyerünk ki, nézzük meg az autómat.

– Már láttam – mondta a kislány.

De a tábornok megmagyarázta:

– Egy másik is van, nagy, azt még nem láttad.

Megfogta apja könyökét, és őt is magával húzta.

– Gyerünk ki, hagyjuk őket, hogy elbúcsúzzanak.

– Mi is magukkal megyünk – restelkedett Ánya, de a tábornok megállította.

– Kimegyünk, járkálunk, elbeszélgetünk ott kinn, ti pedig ne siessetek, búcsúzkodjatok kedvetekre. Tíz-tizenötkor is indulhatunk. Száraz idő van, az úton majd behozzuk.

Azzal kiment az utcára apjával meg a kislánnyal, meghagyta nekik még ezt az utolsó tizenöt percet, amelyet nem is reméltek. Bizonyára már előre elhatározta...

„Igen, akárhogy is, de ebben jó volt hozzánk" – gondolta most Jevsztyignyejev Szerpilinről, és visszaemlékezett Ánya kisírt szemére meg a legutolsó kérdésére: „Talán mégis megtart téged?"

Emlékezett, és egy vasúti sorompó előtt lefékezve a kocsit, hátranézett Szerpilinre.

Szerpilin már nem aludt, a megálláskor felébredt, és Jevsztyignyejevre nézett. Amikor a szemük találkozott, Jevsztyignyejev megint azt gondolta, amit már nemegyszer mondott Ányának: „Nem tart meg."

Ebben viszont se nem jó, se nem rossz, csak azt teszi, amit elhatározott. Tehát vagy egy ezredtörzshöz kell kéredzkednie, vagy zászlóaljhoz, és minél hamarább kéri, annál inkább megőrzi önbecsülését.

– Nos, rokon – mosolygott Szerpilin –, mire gondoltál, amíg aludtam?

– Magamra, a jelentésemre, főparancsnok elvtárs.

– Ha a jelentésedre, akkor nem magadra, hanem énrám. Ilyen ügyben, ahelyett, hogy magam parancsolnék, mégiscsak könnyebb ráírni a jelentésre: „Egyetértek." Köszönöm. Mennyit jöttünk, amíg aludtam?

– A ljugyinovói utat már elhagytuk. Jobbról hamarosan a Szpasz-Gyemenszk felé letérő út következik. Roszlavlig még kilencvenöt kilométer van hátra. Ez Jersi állomás.

Fekete vasutasköpenyes öregasszony nyitotta ki a sorompót.

– Egyelőre grafikon szerint megyünk – mondta Szerpilin. – Borús idő van. Napsütésben mégiscsak derűsebb képet nyújtana a föld.

Felnézett az égre, majd mindjárt az átjáró után elfordult Jevsztyignyejevtől, és hallgatásba merült.

Most, útban a front felé, olyan érzése támadt, mintha egyik élete, mielőtt elkezdődött volna, véget érne, és a másik, amely véget sem ért, újrakezdődnék. És ez a régebbi élete, amelyet kis időre megszakított mindaz, ami Moszkvában történt vele, ismét emlékeztetett magára: hogy ez az egyetlen élet, amelyet most élni fog a háború végéig.

A varsói műút az emlékezések útja volt számára. Mindaz, ami mellett ma elrobogtak Juhnovig és Juhnovon túl, így vagy amúgy emlékezetes volt negyvenegy és negyvenkettő teléről.

Átrobogtak Podolszkon, ahol álcázó köpenyeket varrtak a hadosztálynak.

Átrobogtak Kresztin, ahol a Moszkva elleni német támadás utolsó napjaiban átvette a hadosztályt...

Elhagyták Voszkreszenszk állomást, amelyet a támadás harmadik napján foglalt el; azóta is romokban hevert...

Átrobogtak Juhnovon, amelynek bevételében szintén részt vett, és Juhnovon túl balra elhagyták a Gracsi kerületi központ felé lekanyarodó utat; eddig jutott el a hadosztálya, és az ő terve szerint nagy kerülővel, csaknem veszteség nélkül foglalták el ezt a Gracsit. De késéssel és nem úgy, ahogy kezdetben megparancsolták; és azért, hogy nem akkor és nem úgy, leváltották a hadosztály éléről, jóllehet azok, akik leváltották, tudták, hogy igaza van.

Most nem váltanák le érte. Talán éppen megfordítva: az okos manőverért köszönetet kapna a napiparancsban. De akkor leváltották.

Annál az elágazásnál Gracsi felé öt percre meg is akart állni, de nem tette. Emlékezett, és kész, mehetnek tovább. Nem ezen kell most gondolkodni!

Ha nem akarta is, de mégis emlékezett az akkori hadseregparancsnokára, aki nem szedte össze a bátorságát, nem állt ki azon a napon az alantasa mellett, noha lényegében kötelessége lett volna.

De hát neked is nyomja a lelkiismeretedet hasonló eset a háború folyamán! Emlékszel is rá. És a küszöbönálló hadműveletben a te volt főparancsnokod lesz a hadseregével a bal oldali szom-

szédod. Érdekes lesz találkozni. Sok víz lefolyt negyvenkettő tele óta...

Szerpilin hallotta, hogy a hátsó ülésen megmozdult és álmosan krákogott a sofőr; nem fordulva hátra, megkérdezte:

– No, Gudkov, kialudta magát?

Jevsztyignyejevnek azért parancsolta meg, hogy a sofőrt felváltsa, hogy az pihenjen az utolsó, legnehezebb útszakasz előtt.

– Kialudtam, főparancsnok elvtárs – felelte Gudkov, és elnyomott egy ásítást. – Parancsolja, hogy felváltsam a főhadnagyot?

– Még nem kell, majd Roszlavl után váltsa fel. Pihenjen. Ha rágyújtani kíván, most gyújtson rá, amíg nem ül a volán mellett.

– Igenis, rágyújtok, tábornok elvtárs! – felelte vidáman Gudkov.

Jól tudta, hogy Szerpilinnél akárhány órát üljön is egyfolytában a volánnál, semmi remény sincs rá, hogy rágyújtson, de még a száját sem nyithatja ki: amíg a sofőr a volánnál ül, a tábornok egy szót sem szól hozzá. Kivéve a parancsot, hogy hol és merre kanyarodjon.

– Nem volt alkalmam megkérdezni – mondta Szerpilin –, hogyan töltötte az időt Moszkvában? Találkozott a rokonaival?

Gudkovnak a Moszkva környéki Mityiscsiben lakott a testvérnénje.

– Négy ízben találkoztunk, főparancsnok elvtárs. Kétszer náluk háltam. Az egész háború idejére kibeszéltük magunkat.

– Hogy élnek?

– A mostani időhöz képest nem élnek rosszul, főparancsnok elvtárs. A nővérem meg a sógorom is dolgozik; a sógorom a mityiscsi gyárban, a nővérem az állomáson, két munkás-élelmiszerjegyük van. A sógorom az üzemben ebédel. Télen, azt mondják, jók voltak az ebédek, igaz, hogy most gyengébbek. Az a többlet, amit a segédgazdaság számlájára kaptak, nyárig nem tartott ki.

– És miért kettesben? Gyerekük nincs?

– Mért ne volna? Csak nem az apai koszton, hanem mint keresők a magukén, az első norma szerint kapnak.

– Hol vannak most?

– A lányuk a vasútnál szolgál, közlekedésirányító, a fiút bevették a légelhárítókhoz.

– A légelhárítókhoz? Szerencséje van, élni fog – szólt közbe Jevsztyignyejev, és hirtelen elharapta a szót, eszébe jutott, hogy Szerpilin nem tűri, ha elszakad a volántól.

– És amit a nővére meg a sógora a jegyre kap, elég?

– Hogy is mondjam, főparancsnok elvtárs? Kenyér a két munkásjegyre kettőjüknek ezerkétszáz gramm. Ez elég. A többiről nem mondhatnám, hogy valami nagyon. Még ha mindent, ami a jegyeken áll, pontosan megkapnának... De cserélgetik: hol hús helyett tojásport, hol dara helyett krumplit, hol cukor helyett cukorkát adnak. Egy darab cukor – ha összetöri az ember – reggelre meg estére is elég, de a cukorkát hogy nyújtsa ki? Meg aztán hogyan és mikor kapnak? A sógorom az üzemben, a nővérem az állomáson, ennek a jegyeit ebben az élelmiszerüzletben tartják nyilván, a másikét amabban. Itt is állni kell, meg amott is... És ha nem mennek azonnal, amikor osztanak, megint kockázatos: ha volt is, már nincs! Tehát elvesztek a szelvények...

Gudkov félszónál elhallgatott, nyilván úgy gondolta, felesleges sopánkodásba kezdett, és más hangon, élénken folytatta:

– De azért valahogy csak megélnek az emberek, és nem panaszkodnak. Annál is inkább, mert bíznak: már nem sokáig tart a háború.

„Élni élnek – gondolta Szerpilin –, és olyan ritkán panaszkodnak, hogy le kell venni előttük a kalapot. Te pedig, a tábornoki helyzetedben, ha nem is eszel a fronton egész napokon át, ez csak azért van, mert nincs időd rágondolni. Nem kell azzal törődnöd, hogy mivel tömd meg a gyomrodat. És helyesen: túl sok minden nyugszik a válladon, hogy még erre is gondolj. Mégis eszedbe jut, hogy a hátországban az emberek hogy élnek, és mintha restelkednél előttük..."

Gudkov hirtelen nevetésben tört ki a háta mögött.

– Mi az, anekdota jutott az eszébe?

– Igenis anekdota, főparancsnok elvtárs. Eszembe jutott, amit a sógorom a csomagfeladásról mondott. Tambovban egy özvegyasszony nővére él, tisztviselői élelmiszerjegyen. A sógorom két hónapon át szárítgatta neki a kétszersültet. De hogyan küldje el? Ahhoz, hogy valaki csomagot adjon fel, szelvényének kell lennie. Szelvényt pedig csak katonai szolgálatban levőnek adnak, és nem egykönnyen engedi át bárki is. Így hát a sógor a feleségével először megszárította a kétszersültet, aztán még egy hónapig üvegeket gyűjtögetett. Tíz üres üvegért a boltban fél liter vodkát adnak. Összegyűjtötték az üvegeket, kiváltották a fél litert, aztán a vasúti őrség egy lövészével elcserélték szelvényre, és

ezzel a szelvénnyel küldték el a kétszersültet. Hát ilyen nagy vesződség volt vele – inkább üröm, mint öröm!

Gudkovnak ez után az elbeszélése után az özvegyasszony nővérnek küldött kétszersültről, Szerpilin, miért, miért nem, a saját régen elhunyt édesanyját képzelte maga elé, amint nélküle és az apja nélkül, magára hagyottan tengődik, valahol mélyen a hátországban... Ha élne, most hetvenegy éves volna. Emlékezett rá, hogy gyermekkorában az anyja neki meg az apjának nagy ritkán tatár ételt főzött – baur-terakot –, hasalja szalonnával kisütött apróra vágott birkamájat hagymával és tojással. Elkészítette, de maga valami okból nem evett belőle, csak szeretett mellettük ülni, és nézni, ahogy ő és az édesapja esznek...

– Roszlavl – jelentette Jevsztyignyejev.

Szerpilin úgy emlékezett Roszlavlra, mint barátságos zöld városkára. A háború kilencedik napján a vonatjuk itt állt meg ezen az állomáson, és senkinek sem jutott volna eszébe arra gondolni, hogy csak Mogiljovig jutnak...

Az autó felfelé kapaszkodott a felszaggatott macskaköves úton. Roszlavl főutcájára rá sem lehetett ismerni: az út mentén a két régi templom elpusztult. Az egyiket ágyúkkal lőtték szét és csupa lyuk volt, a másiknak a harangtornya omlott össze, téglahalmazzá lett: a tövébe csapott a bomba.

Az utca mindkét oldalán minden, ami fából volt, leégett, a puszta telkek közt félig szétlőtt kőházak – lakóházak meg másmilyenek: a réseket sebtiben más romokból összeszedett téglákkal tömték be.

A régiből csak a fák maradtak meg, azok is megfogyatkoztak: tüzelőnek fűrészeltek le belőlük.

Szerpilin meg akart állni itt, Roszlavlban, kicsit megmozgatni a tagjait. De meggondolta magát. Jobb lesz majd, ha a városból kiértek. Mégiscsak derűsebb.

Alig hagyták el Jaroszlavlt, egy 122 milliméteres lövegeket vontató Studebaker-oszlop végét pillantották meg. Hét kilométeren át, a vasúti átjáróig egyre csak előztek és előztek, mégsem előzték meg az oszlopot.

A Studebakerek újak voltak, a lövegek is. Mindebből ítélve, vagy újonnan felállított, vagy új harci eszközökkel feltöltött áttörő tüzérosztály tartott a front felé.

Ott, Roszlavlban, rakodott ki, és most saját keréken haladt.

Szerpilin az óra szerint kiszámította: a tüzérség olyan grafikon

szerint vonult, hogy a német a levegőből be ne mérhesse. Úgy látszik, még a múlt éjjel kirakodtak, nappal széttagolva vártak, és olyan számítással indultak tovább, hogy sötétben érjék el a frontövezetet; az éjszaka folyamán célhoz érjenek, reggelre pedig eltűnjenek az erdőkben, mintha mi sem volna!

Vasúti átjáró tűnt fel előttük: a síneken hosszú szerelvény kúszott lassan, szintén a front, Kricsev felé, pőrekocsijain álcázott harmincnégyesekkel. Szerpilin kocsija a tüzérségi oszlop élén haladó Willis mellett állt meg. A sorompónál ott álltak a Willisből kiszállt tüzértisztek: két alezredes és egy őrnagy.

Ahogy meglátták az odaérkezett tábornokot, messziről tisztelegtek, de nem mentek oda hozzá.

Szerpilin sem hívta őket – ellenállt a kísértésnek, hogy megkérdezze, kik és hová mennek, s kinek a rendelkezésére, annál is inkább, mert nem kötelesek válaszolni, sőt ellenkezőleg. Meg aztán lényegében nincs is mit kérdeznie: ha egyszer Roszlavlban rakodtak ki, és Kricsevbe tartanak, akkor az ő frontjuk rendelkezésére küldték őket, azt pedig, hogy milyen pontokra mennek, átutazó tábornokoknak, még ha hadseregparancsnokok is, nem kell tudniuk. E tekintetben az utóbbi időben szinte példás nálunk a rend.

A kocsiban üldögélt, aztán mégis kiszállt, hogy a tagjait megmozgassa, de ellenkező irányba ment, nem arra, ahol a tisztek álltak. A hosszú úttól megfájdult a feje, de jobban érezte magát, mintsem várta. És ennek örült: valóban meggyógyították, nem vesztegette hiába az időt.

Vajon ki fogadja ott az elágazásnál, Kricseven túl, és miféle híreket közöl? Magában azt kívánta, hogy Zaharov. Előfordul, hogy hosszabb ideig él a háborúban egymás mellett a hadseregparancsnok a haditanácstaggal, és mégsem szokik össze. Hallott ilyesmiről. De őnekik Zaharovval még csak összeszokniuk sem kellett, magától ment minden.

Amikor visszatért a Willishez, Gudkov és Jevsztyignyejev már helyet cseréltek: Gudkov ült a volánnál és Jevsztyignyejev hátul.

A sorompó mellett, az illesztéseken kattogva és belenyomva a töltésbe a talpfákat, a páncélosokkal megrakott utolsó pőrekocsik haladtak át.

Az átjárón túl vagy három kilométert gyorsan megtettek, aztán megint csigalassúsággal haladtak, minduntalan letérve a padkára, és még egy Studebakerek vontatta tüzérezredet előzve. Ezek

már részt vettek a harcban. A gépkocsik karosszériáján, az ágyútalpakon és lövegpajzsokon karcolások, horpadások, repeszek nyomai.

Ezt az ezredet is megelőzve, ismét akadálytalanul robogtak tizenöt kilométert, csak néha lassítottak, amikor a szembejövő gépkocsik mellett húztak el, amíg, már este, utol nem értek egy lánctalpas vontatású, 203 milliméteres nehéztarack-oszlopot. Ezek a tarackok csaknem az út egész szélességét elfoglalták, és Gudkov ugyancsak beleizzadt, amíg a sötétben egymás után előzte őket.

„Minden grafikon szerint megy – gondolta ismét Szerpilin. – Ezeket előreengedték, közökkel, nehogy dugót okozzanak."

Az öröm, amelyet érzett, amikor a tüzérséget előzték, erősebb volt a késedelmen érzett bosszúságánál. Olyan erő haladt a frontjukra, amilyent nem minden ünnep előtt adnak!

Gudkov végre elhagyta az oszlop elejét, és kitörve a szabadba, levette a sapkáját, hogy a verejtéket letörölje; az utolsó tíz kilométeren kijutott neki – előzés közben a bal kerékkel a padkán ment, egy hajszál hija, hogy az árokba nem borult.

„Bátran vezet!" – gondolta élvezettel Szerpilin, és végleg elhatározta, hogy nem váltja le Gudkovot.

Kricsev előtt még éjjel valami gazdaság hadtápját kellett előzniük, a benzinutánpótló gépkocsik számából ítélve harckocsizókét.

Ez a „gazdaság" szó nem katonai kifejezés, inkább paraszti szó, és ezelőtt a katonaságnál nem használták, de a háborúban valahogy észrevétlenül gyökeret vert. Kezdetben álcázó eszközként merült fel, hogy ne a számuk szerint nevezzék sem az ezredeket, sem a hadosztályokat, sem a hadseregeket: ennek meg annak a gazdasága, név szerint, és minden egyéb csak gazdaság és gazdaság... Aztán fokozatosan a legeslegkatonaibb, nélkülözhetetlen szóvá lett. Megfelelt a dolog lényegének.

Csakugyan, minek is neveznéd mindazt, ami a háborúban a kezedben van, akár nagy, akár kis főnök vagy is? Mindaz, ami kell, nemcsak magának a háborúnak, hanem a háborúban levő embernek is, minden hozzád tartozik. Az is, amivel harcolnak, meg amin mennek, és amivel a földet ássák, meg amivel az embereket etetik és itatják, és mosnak és a sebeket kötözik – mindez kell, hogy legyen nálad, a gazdaságodban. Minden kell, a lőszerjavadalmazástól a köpeny zsebében hordott egyéni sebcsomagig.

És ha valami nincs, vagy nem elegendő, akkor rossz gazda vagy.

Kricseven túl, a második kilométernél, a jobb oldali kanyarnál is, már harmadik órája várnak!

„Itt az én gazdaságom" – gondolta Szerpilin, és a közlekedésirányító kezében továbbégő kis lámpás fényénél megpillantotta a Willisből kiszálló Zaharovot. Mégiscsak Zaharov jött elébe.

– A törzsfőnök ebéd után a fronttörzshöz hajtatott – mondta Zaharov, miután a törött kulcscsontra emlékezve, vigyázva megölelte Szerpilint. – A hadműveleti osztály főnöke dolgozik. Nekünk viszont, haditanácstagoknak, amint azt némelyek vélik, mindig van szabad időnk, oda megyünk, ahová kedvünk tartja.

– Ne rágalmazd magad – mondta Szerpilin. – Ahogy neked sok szabad időd van!

Zaharovon még a kis lámpás fényénél is látszott a fáradtság.

– Nagyon kijut?

– Őszintén szólva rengeteg a munka. Különösen az utóbbi héten – magyarázta Zaharov, és a mellette álló ezredes felé bólintott. – Mindenesetre magammal hoztam Prokugyint. Ha akarod, útközben az egész harchelyzettel megismertet, amilyen tizennyolc óráig volt.

– Majd helyben, térképpel nézzük, addig kibírom – felelte Szerpilin, és kezet fogott Prokugyinnal.

Körülnézett, hátha van ott még valaki, akit nem üdvözölt, és a helyettes után érdeklődött:

– Ivan Vasziljevics nem jött ki?

– Akart, de lebeszéltem, félig parancs formájában – mondta Zaharov. – Megbetegedett.

– Megint felszakadt a sebe? – kérdezte riadtan Szerpilin.

– Nem, csak az angina kapta el az öreget. Ahogy őt ismerem, holnap lábra áll. Megyünk?

– Gyerünk!

– És hogy?

– Ahogy akarod.

– Akkor beülök mögéd.

– És nem rázódsz ki a hátsó ülésről? Az út, úgy emlékszem...

– Régen jártál arra. A mi utunk most jobb a varsói műútnál. Iparkodtunk.

– Megengedi, hogy átüljek a kocsijába, haditanácstag elvtárs? – kérdezte Jevsztyignyejev.

– Ülj át. Nagyon vágyódtál már ott, Moszkvában, a front után? Sebaj, majd megint autózgatunk.

Jevsztyignyejev nem válaszolt, hallgatott. Tudta, hogy ő most már nem autózgat.

Zaharov és Szerpilin beültek a Willisbe, és az első percekben szótlanul robogtak, szoktatták magukat egymás jelenlétéhez. Elöl ment a másik autó Prokugyinnal, a hadműveleti osztály főnökének helyettesével.

– Valóban nem rossz út – jegyezte meg Szerpilin.

– Hét kilométer után rátérünk a saját, hadseregi utunkra. Ez még a fronté. Persze a miénk sem rosszabb. A mi Bojkónk a fronttörzshöz ment, a törzsfőnökhöz. Holnap pedig téged velem együtt az új frontparancsnokhoz hívatnak. Megyünk bemutatkozni.

Zaharov valamiért mosolygott. Szerpilin nem értette, miért. Meglepte, hogy új frontparancsnokot neveztek ki.

– És ki az illető?

– Nem tudod? Moszkvában nem mondták meg?

– Nem tudom.

– Batyuk vezérezredes. Tegnap érkezett meg, és átvette a frontot.

– És hová... – kezdte Szerpilin, az előző frontparancsnokra gondolt.

– Egyelőre nem tudjuk. Azt tudjuk csak, hogy te meg én megyünk megismerkedni az új frontparancsnokkal, Batyuk vezérezredessel. Mi meg nem történik a világon!

„Tehát ide tűnt el a szanatóriumból! – gondolta Szerpilin. – Szóval Batyuk..."

Tizenhatodik fejezet

Az új frontparancsnok, Batyuk vezérezredes, Szerpilint várta: amióta a frontparancsnokságot átvette, még nem találkoztak.

Szerpilinnel együtt Zaharov hadsereghaditanács-tagnak is el kellett jönnie. Őt Sztálingrád óta nem látta; amikor visszahívták Moszkvába, magyarázkodás nélkül búcsúzott el tőle, és aztán utólag tisztázta, hogy tudott-e Zaharov valamit, vagy csakugyan nem tudott semmit. Meg akart győződni róla, hogy nem téve-

dett-e, amikor őszinte embernek tartotta. Kiderült, hogy nem tévedett.

„Szerencséje van Szerpilinnek, hogy ilyen haditanácstaggal dolgozhatik!" – gondolta Batyuk, visszaemlékezve az első fronthaditanács-tagra, Lvovra, akit csak az imént hívott fel telefonon.

Lvov segédtisztje azt felelte, hogy Lvov elvtárs hajnali hatkor feküdt le, és még alszik. Még meg sem kérdezte, ahogy a helyében akárki más tett volna: ne keltse-e fel? Alszik, és kész! Nyilván úgy véli, hogy még ha a frontparancsnok telefonál is, Lvovot akkor sem kell felébreszteni. Így hát Batyuk, anélkül, hogy ezt a fülének megszokott kérdést hallotta volna, maga mondta: „Ne keltsd fel. Mihelyt felkel, jelentsd, hogy én kerestem." És letette a kagylót.

Nem is szándékozott Lvovot felkelteni. Ellenkezőleg: amikor Szerpilint és Zaharovot reggel kilencre hívatta, csaknem biztosra vette, hogy Lvov akkor még aludni fog. De szükségesnek tartotta, hogy odacsengessen, hogy később azt mondhassa neki: „A hadseregparancsnok és a haditanácstag bemutatkoztak, önnel együtt akartam fogadni őket, de sajnáltam felébreszteni." Lvovval az embernek résen kell lennie. Ő maga is találkozgatott vele a háború előtt, meg másoktól is eleget hallott, és még útban odafelé, előre elhatározta: bár először vezet frontot, kezdettől fogva nem engedi, hogy Lvov a fejére üljön: ha mindjárt le nem szoktatja, elveszett ember. Másrészt viszont természetesen Lvovnak sem lehet okot adni a szemrehányásokra, hogy nem számol vele, és a többi. Lvov nem Zaharov. Zaharovval olykor összeszólalkozik az ember, aztán mégiscsak jut valamire. És akkor kész! Zaharov nem fog a háta mögött jelentgetni. De ez, azt beszélik, szeret firkálni. Miért ne írna? Lám, mikor fekszik le! Akár egész éjjel írhat!

Hogy az elődjét miért mentették fel, azt Batyuk nem kérdezte, sem Moszkvában, sem itt. Feleslegesnek vélte. Téged neveztek ki, a te dolgod, hogy átvedd a gazdaságot, és harcolj. Azon, hogy miért váltották le, gondolkodjék rajta az, akit leváltottak. Annak idején, amikor téged váltottak le, törted rajta a fejedet. Most nem rajtad a sor.

Így vélekedett. Mégis különféle gondolatok merültek fel agyában: az agyának nem parancsol az ember. Hogy elődjét nem hadműveleti kérdésekben elkövetett hibákért váltották le, ez világos. Az általa előterjesztett hadműveleti tervet a legfelső had-

vezetés különösebb változtatások nélkül elfogadta, és továbbra is helyesnek tartják. Batyuk, amikor ide megérkezett, érezte, hogy a vezérkar képviselője, aki vele együtt jött, nemcsak hogy nem vár tőle változtatást a terven, ellenkezőleg, ha tapintatosan is, értésére adta, hogy a legjobb, ha az új frontparancsnok semmi újat nem javasol a legfelső hadvezetésnek.

Nem, az elődje nem hadműveleti hibákért lakolt. Azt mondják, a betegsége miatt mentették fel, de amikor a frontot átadta, nem látszott betegnek. Ráérősen ismertette a harchelyzetet, idegeskedés nélkül. Elment, és a szempillája se rebbent, nagy önuralomról tett tanúságot.

Batyuk erre az önuralomra nagy tisztelettel gondolt, jóllehet ő maga másként cselekedett volna: ha egyszer a betegsége miatt mentették fel, elment volna a kórházba, és kész! Vezessék be az utódját a dolgokba az egészségesek!

Nem emlékszik, hogy valaha is hallott volna másik ilyen esetről, mint ami az elődjével történt. És ha itt nem Lvov keze volt a dologban, akkor teljesen érthetetlen.

De akármennyit találgatott is elődjével meg Lvovval kapcsolatban, gondolataiban nem ez foglalta el a főhelyet. Mindennél erősebb volt a saját kinevezésén érzett öröme. Ezt a kinevezését pedig csak eggyel magyarázhatta: hogy Sztálin elvtárs értékeli a délen kifejtett tevékenységét, és megváltoztatta korábbi igazságtalan bánásmódját. S a legfőbb, amire Batyuk az első két napon, a frontparancsnok számára még új szerepében gondolt, a jövő volt, amelyért ő itt elsősorban felelős.

Noha az egész hadművelethez viszonyítva, amelynek tervével már megismerkedett, az ő frontja másodlagos szerepet kapott, és annak teljesítéséhez ennek megfelelően szerényebb eszközöket bocsátottak rendelkezésére, mint a szomszédainak, mégis, a hadvezetés megszokása azt jelenti, hogy hadsereghez szokott, a front pedig front! Akármilyen tapasztalatot szerzett is a háborúban, és akárhányszor gondolta eddig magáról, hogy frontot is tudna vezetni, mégis most, hogy kinevezték, egyetlen nap alatt a gyakorlatot nem sajátíthatja el. A két karja jóval hosszabb lett, de hogy miként mozgassa őket, azt még meg kell szoknia! A küszöbönálló hadműveletek tervét már előtte jóváhagyták. És ha a más feje nem is volt rosszabb az övénél, a kész idegen gondolatba belehelyezkedni nehéz. Értésére adják, hogy mást kigondolni már késő! De mégis feltámad a vágy, hogy valamit változtasson.

Tegnapelőtt a törzsfőnök és a fegyvernemek parancsnokának jelentése után kételye támadt: miért a jobbszárnyon választották ki az áttörési szakaszt, ahol a Dnyeperig még három folyón kell harccal átkelni, nem pedig a balszárnyon, ahol egy folyóval mégiscsak kevesebb van – még télen átkeltünk rajta, és a túlsó partján tartjuk a hídfőállást.

Alighogy ezt a kérdést felvetette, tüstént magyarázni kezdték, egyszerre többen is, hogy semmit sem kell megváltoztatni, még ha ott eggyel több folyó van is, viszont a mi partunk magasabb, áttekinthetjük a terepet, és a tüzérség is könnyebben lefogja az ellenség védelmét, szóval olyan szakaszt szemeltek ki az áttöréshez, hogy jobb nem is lehet. S a vezérkar képviselője emlékeztette, hogy mindezt már jóváhagyták. Noha Batyuk magától is tudta, hogy bármilyen elvi változtatással ismét a legfelső hadvezetéshez kell fordulnia.

Tegnap reggel, amikor találkozását Szerpilinnel és Zaharovval huszonnégy órával elhalasztotta, Batyuk átment a balszárnyon levő hadsereghez: a tulajdon szemével akarta látni az őt érdeklő hídfőállást. Ha csakugyan alkalmatlan, akkor ki kell vernie a fejéből! Ha viszont tévedtek, akkor, amíg nem késő, jelenteni kell a legfelső hadvezetésnek a szükséges változtatásokat.

Batyuk azt kívánta, hogy a frontra érkezésével egyúttal javítások kerüljenek be a küszöbönálló hadművelet tervébe. De tegnap, amikor átkelt ahhoz a hídfőálláshoz, és megvizsgálta a terepet, úgy határozott, nincs miért lándzsát törnie: az uralkodó magaslatok éppen a hídfőállás felett az ellenség kezén vannak. A terep semmi jót sem ígért.

Batyuk örült, hogy tegnap elment oda, és eloszlatta a kételyeket. És Szerpilinnek is jobb; egy napot nyert, hogy a helyzettel megismerkedjen, és most már végérvényesen megbeszélhetik: az áttörés, ahogyan tervbe vették, az ő hadseregének övezetében lesz.

Igaz, hogy Lvov tegnap elrontotta a hangulatát. Huszonhárom órakor Batyuk, a törzsfőnököt követően, aláírta a vezérkarnak szóló összegező jelentést, amely aztán aláírás végett Lvovhoz került. A Lvovnál járt tiszt visszatért, és szó nélkül letette a jelentést az asztalra Batyuk elé. Batyuk először a tisztre nézett, majd a jelentésre, és sokáig hallgatott. Lvov aláírása ott volt a jelentés alján. De az aláíráson kívül a szövegben piros ceruzával eszközölt javítások és törlések látszottak. Lvov vagy így vezette ezt be itt

már régebben, vagy hozzá akarta szoktatni őt, Batyukot, vagy egyáltalán nem tudni, hogyan gondolta a dolgot: áthuzigálni a jelentés szövegét a főparancsnok aláírása után? Ha valamivel nem ért egyet, jöjjön át vagy telefonáljon, bizonyítsa be, hogy javítani kell, vagy tagadja meg az aláírását, írja meg a különvéleményét, ha már éppen akadékoskodik. De piros ceruzával áthúzni a jelentést a főparancsnok után! Ki látott már ilyet?...

Batyuk elvörösödött, de erőt vett magán, és csak ennyit mondott:

– Hagyd itt nálam.

Amikor a tiszt kiment, ismét megnézte Lvov javításait. Semmi különös nem volt bennük – nem tetszett neki a megfogalmazás –, két helyütt kijavította, a harmadik pontnak pedig kihúzta a második felét: feleslegesnek ítélte. Szóval átszerkesztette a piros ceruzájával.

Mit tegyen? Batyuk néhány percig gondolkodott, majd megparancsolta, hogy a jelentést, így, ahogy van, küldjék el, aztán felhívta Lvovot, és meghívta, jöjjön át hozzá, mihelyt szabaddá lesz.

Lvov csak egy óra múlva lett szabaddá. A beszélgetés rövid volt. Lvov azt mondta, nem lát okot a vitára. Ha Batyuk elvileg nem értett egyet, visszaküldheti, és megmondja, hogy miért. De hogy három mondat miatt magyarázkodjon, amelyek közül egy felesleges, kettő pedig nem volt eléggé jól megfogalmazva, azt nem tartja szükségesnek: takarékoskodott a maga és a más idejével. Átfogalmazta és aláírta.

Batyuk erre azt felelte, hogy a cikkek és a hadműveleti okmányok helyes megfogalmazásával nem óhajtja terhelni Lvovot, hogy hogyan kell megírni azokat, megtanulta. És megszokta, hogy a főparancsnok aláírása után, az ő hozzájárulása nélkül senki egyetlen szót sem javít. Így szokás ez minden fronton. És az ő frontjuk sem lesz kivétel. Ezt jegyezze meg magának a jövőre vonatkozóan Lvov altábornagy elvtárs.

Lvov felállt és kiment. De Batyuk sem akkor, sem most nem bánta meg a szavait. Előbb vagy utóbb úgyis össze kellett volna különbözni e miatt a piros ceruza miatt, és jobb előbb.

A legelső nap, amikor Batyuk meghallotta a telefonban Bojkótól, hogy Szerpilin már elindult, örömmel mondta Lvovnak:

– Most már valamennyi főparancsnok a helyén van.

De Lvov olyan arcot vágott, mintha légy esett volna a levesébe, és a foga közt dünnyögte:

– Ha teljes egészségben tér vissza, akkor jó, de ha nem egészen gyógyult meg...

– Még ha nem is gyógyult meg tökéletesen, örülök, hogy jön – mondta Batyuk. – Majd itt a friss levegőn helyreáll az egészsége.

Látva, hogy Lvov megint elhúzza a száját, megkérdezte:

– Mi kifogása ellene?

– Semmi. Csak teljesen egészséges embert kívánok ezen a poszton látni.

– Én öt nappal ezelőtt találkoztam vele Arhangelszkojéban. Már akkor is csaknem teljesen egészséges volt, ha nem innen nézzük, hanem közelről. – Batyuk ingerelte Lvovot, várta, hogy vitába száll.

De Lvov nem szállt vitába. Nem tartotta lehetségesnek a téma kiélezését azután, hogy Sztálin, a jelentésének első pontját figyelembe véve – a frontparancsnokra vonatkozót –, a másodikat – Szerpilinnel kapcsolatban – elvetette, és rosszallóan mondta neki a K-vonalon:

– Nem túlságosan sokat vállal-e magára, Lvov elvtárs? Mindenki beteg magánál: egyik is beteg, a másik is beteg ott. Csak maga egészséges. Törődjön a saját egészségével. És ne tanítson minket éberségre. Hogy miben és hogyan nyilvánul meg az egészsége valakinek, szükség esetén az orvosok megmondják nekünk. Ne írjon többet erről: Terhemre van.

Batyuk minderről nem tudott, és csodálkozva hallotta, hogy Lvov a Szerpilin egészségére vonatkozó szavaira azt felelte: „Annál jobb", holott az arcán ugyanakkor olyan kifejezés ült, mintha azt mondaná: „Annál rosszabb..."

– Mit akarsz, Barabanov? – kérdezte Batyuk a segédtisztjétől, aki megjelenésével félbeszakította a Lvovval kapcsolatos elmélkedését.

– Főparancsnok elvtárs, a sofőr engedélyt kér, hogy a két tengelyt kicserélje. Meghozták az újakat. A közeli órákban sehová sem megy el?

– Cserélje csak, nem megyek el. – Batyuk Barabanovra nézett. – Szerpilin altábornagy mindjárt itt lesz. A barátod. Arhangelszkojéban emlegettünk téged.

– Már mondta nekem – felelte komoran Barabanov.

– Most megint eszembe jutott, hogy akkor hogy megszenvedett az ostobaságod miatt. Késlekedett, hogy azt a ti vacak buckátokat elfoglalja, és már nem találta életben a feleségét.

– Miért emlegeti ezt fel nekem, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Barabanov ugyanolyan komolyan.

– Hogy ne haragudj rá. Nemcsak neked jutott ki miatta, de neki is temiattad. Ismerlek: haragtartó vagy!

– Akkor vagyok haragtartó, ha nem vagyok hibás – mondta Barabanov. – Hány személyre rendeljem az ebédet?

– Semennyire. – Batyuk az órájára pillantott. – Ha velük végzek, akkor a törzsfőnökkel lesz dolgom, majd aztán meglátom, mikor legyen az ebéd... Menj elébük – mondta, amikor a nyitott ablakon át hangokat hallott.

Barabanov egy ugrással kint termett az ajtón, Batyuk pedig felkelt az asztal mellől, és a szobában gyorsan ide-oda járkálva, megmozgatta a vállát, örömmel érezte, hogy még erős, egészséges és fáradhatatlan. Ez a találkozás régi bajtársaival, önmaga és azok számára is új szerepben, örömére szolgált.

A belépőket fogadva először Szerpilinnel szorított kezet – az is lépett be elsőnek –, majd megölelte Zaharovot, e szavakkal:

– A főparancsnokoddal öt nappal ezelőtt együtt ettük a kefírt, de veled már idestova másfél éve nem találkoztam.

Majd Szerpilinhez fordult, és tetőtől talpig végignézte:

– Egészen jó színben vagy!

– Nemcsak a színem jó, de jól is érzem magam, főparancsnok elvtárs.

– Ez kell nekünk! Pedig itt az egyik elvtárs aggódott, hogy betegen írnak ki nekünk. És lám, milyen vagy! Egészségesebb, mint voltál. Véletlenül nem nősültél meg közben?

– Még nem.

– Telefonáltam Lvovnak – Batyuk Zaharovhoz fordult –, vele együtt akartalak fogadni benneteket. De sajnos, alszik. Későn fekszik le... Hát ő hogy viselkedik nálad – most Szerpilinhez fordulva fejével Zaharov felé intett –, nem alussza el az ébresztőt?

– Ha akármin is, de ezen még nem kaptak rajta – mosolygott Zaharov.

– Szóval utánam sem változtál – mondta Batyuk. – Nincs roszszabb, mintha az egyik már felkelt, a másik meg éppen hogy lefeküdt, az egyik már lefeküdt, a másik még telefonálgat. Semmit sem egyszerre!

Legyintett, ezzel befejezte a témát, és a dolgozóasztalához invitálta Szerpilint és Zaharovot.

– Jelentse az elhatározását. Hogyan gondolják a támadás megindítását? Ezzel kezdjük.

Szerpilin az asztalon heverő térképek fölébe kiterítette a magáét, és belekezdett az előzetes elhatározás jelentésébe, amelyen a hadseregtörzs dolgozott. Alapjában úgy maradt, ahogy Bojko, Szerpilin megérkezése előtt, felvázolta.

Amikor Szerpilin befejezte, Batyuk néhány kérdést tett fel a részletekre vonatkozóan, majd megkérdezte:

– Hogyan értékeli a kijelölt áttörési szakaszt? Valóban a legjobb az egész arcvonalon?

– Az egész arcvonalért nem felelek – mondta Szerpilin. – De a mi hadseregünk övezetében úgy véljük: helyesen választották ki. De van egy kiegészítő javaslatunk. Megengedi, hogy jelentsem?

Ez a kiegészítő javaslat tegnap ötlött Szerpilin eszébe, amikor megszemlélte az áttörésre kiszemelt szakaszt a maga jobbszárnyának szélén, a szomszéd hadsereggel való érintkezési ponton. Lényegében egyszerű volt, de a hadsereg maga nem dönthette el, csakis a front. A tervezett áttörési szakasz – tizenkét kilométer szélességben – egészében Szerpilin jobbszárnyán volt, és északon pontosan a szomszéd hadsereg sávhatárán ért véget, amely hadseregnek a küszöbönálló hadműveletben kisegítő szerepet szántak. Kezdetben széles arcvonalon kell a védelmet tartania, majd amikor az ellenség a csapásaink alatt visszavonulásba kezd, üldözőbe kell vennie.

A sávhatáron túl, a szomszéd előtt, alacsony dombsor húzódott a németek területén: Szerpilin véleménye szerint számunkra igen kellemetlen. Ha semmi változtatás nem történik, akkor tüstént az áttörés után a hadsereg jobbszárnyának néhány kilométert a németeknek ezekről a magaslatokról lezúdított oldaltüze alatt kell előrenyomulnia, vagy menet közben felfejlődve, el kell foglalnia azokat, sokat veszítve közben a lendületből.

Szerpilin javaslata így hangzott: még két kilométerrel északabbra kell eltolni a szomszéddal közös sávhatár vonalát, úgy, hogy az áttörés jobbszárnya kezdettől fogva átkarolja ezeket a kis magaslatokat, egyet sem hagyva ki a bekerítésből.

Szerpilin tegnap mindezt Bojkóval és a tüzérekkel együtt meghányta-vetette, felvázolta, ma reggel beavatta a dologba Zaharovot, és idejövet, ismerve Batyuk jellemét, úgy vélte: minél előbb jelentjük, annál jobb, érezze magát a frontparancsnok ele-

jétől fogva részesnek ebben az ötletben, az első betűjétől kezdve.

Batyuk figyelmesen meghallgatta, nem vágott közbe kérdésekkel, mint ahogyan azelőtt szokta. Szótlanul állt most már nem Szerpilin térképe, hanem a sajátja felett, amelyen a szomszéd hadsereg peremvonala volt feltüntetve – gyorsan értékelte az előnyöket, amelyeket ez az elgondolás ígért. Gyorsabban felfogta a lényeget, mint a régebbi időkben. Szerpilin ezt megjegyezte magában.

– Nagy a kísértés – mondta Batyuk, ahogy felnézett a térképről. – Ma dolgozzon ezen a variánson, én meg holnap megnézem a terepet, és akkor döntök. A jobb oldali szomszédjának elképzeléseit is meghallgatom. Mégiscsak be akar hatolni az ő övezetébe, és két kilométert elvenni tőle. Hátha kijelenti: „Adja ide nekem legalább egy részét annak az erőnek, amit Szerpilinnek odadobna, és ezektől a magaslatoktól jobbra majd magam támadok." Mi lesz akkor? – Batyuk elmosolyodott. – Ebbe természetesen nem megyünk bele, szétterpesztett ujjakkal nem harcolunk, de meg kell tudni a szomszéd elképzeléseit is. Ő is régi harcos.

– Engedelmével, mielőtt munkához látok, magam megyek el hozzá – javasolta Szerpilin. – Elmondom neki, hogy önnek már jelentettem, és közösen megnézzük azt a szakaszt. Ezek mind az én megfigyeléseim a saját figyelőpontomról, a más területére engedély nélkül nem mászkáltam.

– Lehetséges – mondta Batyuk, és egy pillanatra elgondolkozott. Szerpilin javaslata annyira értelmesnek tűnt fel előtte, hogy a térképre pillantva szinte csodálkozott, hogy ez másnak előbb nem jutott eszébe. Más dolog az, hogy ő csak most érkezett, nem ismerhet ki mindent egyszerre. De hogy az elődjének nem jutott eszébe? Hiszen április óta gondolkozott! A támadási frontszakaszt jól kiválasztotta, de hogy még egy kicsit jobbra tolja, mint ahogyan azt a terep megkívánja, abban a két hadsereg közötti határsáv gátolta. Némelykor még úgy számolunk ezekkel a sávhatárokkal, mintha megingathatatlanok volnának. Pedig csak el kell tolni őket, és kész.

A gondolat, hogy ő vezeti be a front elhatározásába ezt a helyesbítést, amely egyrészt tekintélyes, másrészt mégsem olyan méretű, hogy a legfelső hadvezetésnek mindent újból jóvá kellene hagynia, jókedvre hangolta Batyukot.

– Más javaslat ezzel kapcsolatban nem lesz? – kérdezte Szerpilint.

– Nem lesz.

– Ez jó – mondta Batyuk –, különben azt gondoltam volna: ha két kilométert adunk neked jobbra, azt kéred majd, hogy balra ugyanannyit vegyünk el tőled. Vedd tekintetbe: a jobb oldali szomszéd számlájára szélesítem, de a bal oldali szomszéd számlájára nem szűkítem a hadsereg arcvonalát. Az egész többlet a te számládra megy.

– Ezt nem kérjük, Ivan Kapitonovics – felelte Zaharov. – A két többletkilométer mellett még mindig gazdagok maradunk.

– Igen, harcolni most lehet – folytatta Batyuk. – És ti valóban gazdagok lesztek, össze sem lehet hasonlítani azzal, ami valamikor minekünk volt. – Elmosolyodott. – Annál is inkább, mert ti méritek a főcsapást, s a jobb és bal oldali szomszédot is megraboljuk a ti hasznotokra. A bal oldalit még csak hagyján, de a jobb oldalit teljesen kifosztjuk. Már panaszkodott nekem!

Batyuk felvette a telefonkagylót, és összekapcsoltatta magát azzal a hadseregparancsnokkal, akihez Szerpilin menni szándékozott.

– Magam mondom meg neki, hogy odamész.

Szerpilin megértette a szavaiból, és az arcáról is leolvasta, hogy Batyuk szilárdan elhatározta, elfogadja a javaslatukat. És ha ez így van, akkor kezdettől fogva maga akarja kézbe venni az egészet. Azért is ő telefonál.

– Szervusz, Nyikolaj Szemjonovics – kezdte Batyuk, amikor összekapcsolták. – A bal oldali szomszédodat most mindjárt átküldöm hozzád, hogy megossza veled az elképzelését, és meghallgassa a tiedet... Hová?... Most hol vagy?... Ahá! – Batyuk a térképre sandított. – Egyenest hozzád megy. Várd őt... Mikor? – Batyuk az órára pillantott. – Most kilenc-negyvenöt. Tizenegy-harminckor ott lesz... Hozzám semmi kérdésed nincs? Ha találkoztatok, hívj fel. Jó egészséget...

Szerpilin, ahogy hallgatta, mosolygott magában.

„Maga határozott helyettem, hová megyek, mikor megyek, és mennyi idő múlva leszek ott. Még csak eszébe sem jutott, hogy megkérdezzen, habár hadseregparancsnok vagyok. Az eszét gyarapította a háború, de a természetét nem változtatta meg."

– Éppen ott van, ahová menned kell: a balszárnyon levő hadosztálynál, a háromszázötösben, a figyelőponton: kis erdő, Gyaty-

kovótól délre – szólt Batyuk, letéve a kagylót. – Nem hívlak meg ebédre. Korán van még, ti sem értek rá, és nekem is dolgom van. Majd holnap nálatok a hadtestnél vagy a hadosztálynál megebédelünk, ha megkínáltok. Mindjárt reggel átmegyek, kilenckor.

– Engedje meg... – Szerpilin felemelkedett, azt hitte, a beszélgetést befejezték, és búcsúznia kell.

De Batyuk visszatartotta.

– Várj. Nekem pontosan tízkor kell a törzsfőnökhöz mennem dolgozni; még van tizenkét percünk, hogy szabad témákról beszélgessünk.

„No lám – gondolta Szerpilin. – Azelőtt ez nem volt szokása. Jó-e vagy sem az ügynek, de azt tartotta, hogy mindenki és mindennel csak őhozzá menjen, ha egyszer ő az első. Ez újság!"

– Tegnap voltam a bal oldali szomszédodnál, jól leszidtam – mondta Batyuk. – Tudjátok-e, miért? A hadtápnál jártam, s körös-körül csak úgy csillogtak a medáliák! Minél messzebb a háborútól, annál több! Amikor pedig két ezredénél felsorakoztattam az embereket, látom: az egész rendben sem a katonáknak, sem az őrmestereknek nincs kitüntetésük. Húsz emberre: egy! Kérdezősködni kezdtem: kiderült, hogy több mint a felük már régen harcol! S hogy miért nincs kitüntetésük? Tudott dolog: nagyrészt a kórházak akadályozták meg! A kórházban a tiszteket sem mindet éri utol a kitüntetés, mit mondjunk a katonáról! De... – Batyuk hirtelen, talán észre sem vette, úgy felemelte hangját ennél a „de"-nél, hogy Szerpilin megérezte, előző nap jól lehordta a bal oldali szomszédját. – De itt volt rá idő! Második hónapja állunk! Magukról persze nem felejtkeztek meg, egész halom kitüntetési listát összeirkáltak! De a katona hallgat, az nincs szem előtt! Ki gondol az ő kitüntetésére? – Batyuk Szerpilinre nézett, és még mindig a tegnapi felindulás hatása alatt, hangosan, fenyegetően mondta: – Holnap végigjárom az ezredeidet... Vigyázz! Ha nálad is így van, rád pirítok mindenki előtt!

– Lehet, hogy nálunk is vannak hibák – szólt nyugodtan Szerpilin, és azt gondolta magában, hogy vannak, sőt biztosan vannak: – Majd kijavítjuk.

Batyuk mérgesen nézett rá, de eszébe jutott, hogy Szerpilin csak tegnap tért vissza a hadseregbe.

– Téged nem vonhatlak felelősségre. Te magad is kórházból jöttél – mondta békeszeretően, ahelyett, hogy a hangját felemelte

volna, ahogy szándékozott. – De te egész idő alatt itt voltál – fordult Zaharovhoz –, tőled megkövetelem. Ha ugyanolyan kép fogad, mint a szomszédotoknál, lesz neked nemulass! És vigyázz: nehogy a figyelmeztetés után kirakatot rendezz nekem: akiknek érdemrendjük van, azokat előre! Engem nem csapsz be!

– Ez felesleges volt, Ivan Kapitonics – mondta Zaharov.

– Felesleges vagy sem, figyelmeztetlek.

– Én pedig azt mondom, hogy ezt felesleges volt mondania, Ivan Kapitonics – felelte Zaharov, a megengedett határon belül felemelve hangját, de mégis úgy, hogy Batyuk észrevehette.

– Te pedig most kevesebbet beszélj, és többet hallgass – szólt rá Batyuk.

A „most" szó talán akaratlanul csúszott ki a száján. Csak a visszaemlékezéstől, hogy Zaharov azelőtt, a hadseregben, a vitáik idején rendszerint kitartott a maga véleménye mellett, és nem engedett belőle. A „most" szó azt jelentette, hogy *most* ezt nem lehet, mert most a kettejük viszonya összehasonlíthatatlanul megváltozott az előzőhöz képest. De azért mégsem lett volna szabad ezt a szót kimondania! Batyuk megértette ezt a szobában beállott csendből meg Szerpilin arckifejezéséből. Persze eltitkolhatta volna a helytelenítését! De nem titkolta el, nem kívánta.

– Te is jól csinálod – fordult Szerpilinhez, és hogy valahogy kikerüljön ebből a hallgatásból, olyasmiről kezdett el beszélni, amiről aznap nem szándékozott. – Megnéztem a vezető káderek jegyzékét, lám, kit választottál ki helyettesnek! Kuzmics tábornokot! No, ezt ugyan eltaláltad! Nem választhattál fiatalabbat vagy képzettebbet? Azt gondolod, ha nincs hová tenni őt a háborúban, akkor magadhoz kell venned?

– Sebaj, nem rontja el az örömünket – mondta Szerpilin.

– Ha már öregségére altábornaggyá nevezték ki, tették volna meg a Szuvorov-iskola parancsnokának! Éppen neki való hely. Ott az egészsége roncsait is megőrizné! De megint kijött a frontra, érted, és megint, mintegy csak azért is, hozzám került!

– Gyakorlatilag mégiscsak nálam van. – Szerpilin nem állta meg, hogy ezt meg ne jegyezze.

– Ő tenálad, te meg énnálam.

Szerpilin azt akarta mondani, hogy a Kuzmicsról vallott eltérő véleményük ellenére a főparancsnok helyettesének a hadseregben azért még sincs nagy jelentősége, de idejében eszébe ju-

tott, hogy Batyuk nemrégen maga is ilyen beosztásban volt, csak frontméretben, és a megjegyzését esetleg magára veszi.

– Hogy áll az egészsége? Bírja legalább a lába? – kérdezte Batyuk, Szerpilin hallgatásától megenyhülve, mert jelleménél fogva a hallgatást legtöbbször beleegyezésnek vette.

– Elég jól érzi magát – felelte Szerpilin. – Az egyéb kötelezettségeken felül még rábíztuk a hadműveleti álcázás megfigyelését is. Repked, felülről nézi – a németek szempontjából –, nem látnak-e valamit belőlünk, nincs-e mulasztás. Már tizenkét órát repült. Tegnap jelentette.

– Még csak ez hiányzott, hogy repüljön is! Mondd meg neki, hogy holnap el ne bújjon, a valóságban akarom meglátni, hogy most milyen. – Batyuk felállt.

Ha erőt tudott volna venni a természetén, akkor most talán ezt mondta volna Zaharovnak: „Ne haragudj, Konsztantyin Prokofjevics, meggondolatlanság volt irányodban..." De képtelen volt erőt venni a természetén, és ezért búcsúzáskor csak egy kicsit erősebben szorította meg Zaharov kezét, és Szerpilinnek azt mondta:

– A szomszédod, a telefonom után, úgy gondolom, nem fog ellenkezni...

Noha neki is ideje volt indulnia, és ahhoz, hogy átvágjon az utcán, amely az ő házát a törzsfőnök házától elválasztotta, mindjárt Szerpilinnel és Zaharovval együtt kimehetett volna, de még egy percig maradt; nem akarta, hogy úgy lássák, mintha azért menne ki, hogy az alantasait kikísérje. Batyuk egyébként nem volt nagy híve a szubordinációnak, de amióta a front vezetését átvette, állandóan az új helyzetére gondolt.

Elidőzött egy percig, s az asztalon, mintegy szándékosan, megszólalt a telefon.

– Halló, itt az első – szólt bele a kagylóba.

– Üdvözlöm, Lvov beszél. Keresett?

– Igen. Szerpilin volt itt bemutatkozni. Magával együtt akartam fogadni...

– Hol van? Önnél?

– Már elment. – Batyuk örült, hogy Lvov felhívta, lenyelte a tegnapi pirulát.

– Más dolga nincs velem? – kérdezte Lvov.

– Egyelőre nincs.

– Itthon leszek. – Lvov elsőnek tette le a kagylót.

„Mégis keveset alszik – gondolta Batyuk. – Hatkor feküdt le, és most még csak tíz óra van..."

Fogta a sapkáját, már teljesen indulásra készen állt, amikor ismét megcsörrent a telefon. Ezúttal a fronttörzsfőnök jelentkezett.

– Ivan Kapitonovics, tíz óra öt. Hogyan parancsolja? Én menjek át?

– Magam megyek. – Batyuk letette a kagylót.

„Tíz óra öt. Ez is jellemes ember, figyelmeztet, hogy kések. Mind jellemesek körülöttem."

Szerpilinre gondolt: az ő természete sem éppen könnyű, de legalább már ismeri. Róla tudja, hogy mit várhat tőle és mit nem. Várhatja, hogy igyekszik kitartani a maga igaza mellett, de fondorlatot, azt nem. És jó, hogy ilyen, számára eléggé ismerős jellemű ember áll ott nála a támadási frontszakaszon, ahol a főcsapást mérik.

Örült, hogy másnap ellátogat a volt hadseregébe. Örömmel töltötte el a gondolat, hogy éppen ez a hadsereg méri a főcsapást abban az első támadásban, amelyet ő frontparancsnoki minőségben vezet. Ő állította fel ezt a hadsereget, ő kezdett vele a legnehezebb időben, és mindabban, amit most véghezvisz, az ő érdemeinek is része van, mégpedig nemcsak a mostaniaknak, hanem a régebbieknek is, azokat sem lehet a történelemből kitörölni.

– Mit csinálunk? – kérdezte Szerpilin Zaharovtól, amikor Batyuktól kilépve megindultak az utcán a sarkon várakozó kocsijaik felé. – Ha egyenest Gyatykovóba megyek – Szerpilin kinyitotta a térképtáskáját, és a térképre pillantott –, legfeljebb ötven perc, bőven számítva egy óra. Még másfél óra időm van. Gyerünk, válasszunk ki útközben egy jó kis helyet, üljünk le egy fenyőfa alá, és vitassuk meg a kérdéseket. Van mit.

– Megvitatni hajlandó vagyok – felelte Zaharov. – De a szomszédhoz nem megyek el. Minek alkalmatlankodjam ott nektek? Azalatt inkább elmegyek a front politikai osztályára, az csakugyan szükséges. Az elágazásig együtt megyünk, ott elüldögélünk, aztán te jobbra, én balra. Jó?

– Most az én kocsimon menjünk – mondta Szerpilin, amikor a házak árnyékában álló Willisekhez értek; odafelé Zaharovén jöttek.

Zaharov hátraült, és a Willis megindult. A másik követte.

Amíg a kocsiban ültek, igyekeztek arról beszélni, amiről Szerpilin sofőrje – Gudkov – előtt beszélhettek. Előtte mindenről szó eshetett, azokat a témákat kivéve, amelyekről senki előtt sem szólhattak.

– Elfelejtettem, még idefelé meg akartalak kérdezni: miért a segédtiszted nélkül jöttél? Már elküldted? – érdeklődött Zaharov Jevsztyignyejev felől.

– Reggel elbúcsúztunk egymástól. A száztizenegyeshez ment. Szincovot veszem oda helyette.

– Az jó – mondta Zaharov –, hacsak a keze nem zavar.

– Engem nem zavar. Nem hordárnak veszem oda. Egyébként ezzel a kezével még autót is vezet.

– Jevsztyignyejev nagyon búsul?

– Én búsulok helyette. Ha véletlenül elesik! A menyem másodszor is megözvegyül, az unokám másodszor is árvaságra jut... De hát mit tegyek?

– Hátha megússza baj nélkül? – mondta Zaharov. – Remélhetőleg a veszteségek nem lesznek akkorák, mint azelőtt. Ma reggel iderobogtunk veled, most visszarobogunk, és még egyszer sem pillantottunk fel az égre. Emlékszel, régebben hogy volt? Ennyi idő alatt hányszor kiugráltunk volna a kocsiból...

Jobb kéz felől kis fenyves széle ereszkedett le az úthoz; előttük már látszott az elágazás, amelynél el kellett válniuk.

– Térjen le, Gudkov! – kiáltott Szerpilin. – Itt száraz a talaj.

A kocsi letért az útról, és megállt. Szerpilin és Zaharov az erdőszélre ment.

– Főparancsnok elvtárs, vigyek oda sátorlapot? – kiáltott utánuk Gudkov.

Szerpilin hátrapillantott.

– Kockázatos, az ember ledől és elalszik. Ma nem aludtam ki magam... No jó, adja ide.

Gudkov odahozott nekik két sátorlapot, és leterítette egy fenyőfa alá. Szerpilin leheveredett, felkönyökölt. Zaharov azonban nem dőlt le, leült egy öreg, eső szürkítette, de még kemény farönkre, és mosolyogva úgy tett, mintha megrángatná a horgot, és halat húzna ki a vízből. Annyira jól utánozta, hogy Szerpilin is elmosolyodott.

– Már nem is emlékszem, mikor horgásztam – mondta Zaharov. – Lám, hova juttatja a háború az embereket. Egészen a kő-

korszakba vetett vissza: gránátokkal pusztítjuk a halat, mint a barlanglakók kövekkel.

Szívesen elkalandozott, mert sejtette, hogy Szerpilin mit akar kérdezni tőle, és nem örült neki.

– Amikor Arhangelszkojéban megkaptam a leveledet – kezdte Szerpilin –, megértettem: a helyzet megköveteli, hogy minél előbb visszajöjjek. De most látom, hogy nemcsak a helyzet követelte meg, hanem azok a felhők is, amelyek a fejem felett gyülekeztek, és talán ott is maradtak.

– Miről van szó, miféle felhőkről?

Szerpilin Zaharovra nézett, és meg volt győződve róla, hogy az jószándékúan ugyan, de ravaszkodik. Előfordult olykor nála.

– Tegnap Grigorij Geraszimovics Bojko minden szófukarsága ellenére is szükségesnek tartotta elmondani nekem, hogy tíz nappal ezelőtt Lvov kérte, nézzen be hozzá, és egy álló órán át faggatta, hogy milyen vagyok, és milyen az egészségi állapotom, sőt a lelkiállapotom iránt is érdeklődött.

– Kérdezte, hát kérdezte. Ez a dolga: ismernie kell a káderek. Én például nem tulajdonítok ennek nagy jelentőséget.

– Te nem tulajdonítanál, de Bojko tulajdonított, és helyesen tette. És azt is szükségesnek tartotta, hogy közölje velem, és ekkor is helyesen járt el. És ma kiderül, hogy a frontparancsnok, úgy látszik, ugyanennek a Lvovnak bizonygatja, hogy még képes vagyok hadsereget vezetni, nem vagyok a halálomon. Most utólag a te leveledet is másként olvasom. Levélben nem írhattad meg, belátom. De amikor megérkeztem, miért nem jelentettél mindent, amit tudsz?

„Ej, Fjodor Fjodorovics, túlságosan sokat kívánsz tőlem! – gondolta Zaharov, amint Szerpilinre pillantott, és emlékezetébe idézte a Lvovval folytatott beszélgetést. – Túl sokat kellene elmondanom. Neked pedig a támadásra kell készülnöd, és két vagy három hét múlva százezer embert harcba vinned. Nincs rá idő, hogy mindezektől elkalandozzunk a Lvov elvtársra való emlékezés meg holmi fejed felett gyülekező felhők kedvéért."

Ezt gondolta, de fennhangon csak egyet kérdezett:

– Hiszel nekem?

– Ostoba kérdés, bocsáss meg.

– Megbocsátok. De ha ostoba, akkor röviden megmondom neked: a felhők a fejed felett, ha voltak is, nincsenek. Most az egész életünk ott van – kezével a peremvonal felé intett. – És még ha

a legjobb indulattal beszélt is neked Bojko ezekről a szennyes dolgokról, én ebben nem látok semmi jót. Inkább velem közölte volna. Én nem adtam volna tovább.

– Minek bújócskázzunk?

– Én, ha cselekedni kell, nem bújócskázom – mondta Zaharov. – De ha egy ügyet lezártam, akkor nem térek rá vissza. Ha valaki nem szeret, de bárhogy akarná is, nem árthat nekem, attól én csak vígabban élek! Neked is kívánom!

– Helyes. Befejezzük a hadműveletet, és ha élünk, majd beszélünk róla.

– Még jobb lenne Berlin után – mosolygott Zaharov.

Szerpilin nem válaszolt, felkelt a sátorlapból, és belefülelt a csendbe: valahol messze-messze harckocsi vagy lánctalpas traktor kúszott.

– És mégis itt a nyár a szó szoros értelmében – mondta, és a háborúra értve, hozzátette: – Vedd, hogy már negyedike van...

Gudkov odament, felszedte a sátorlapokat, és visszavitte az autóba.

– Milyennek találtad Batyukot? – kérdezte Zaharov.

Szerpilin nem felelt mindjárt; nemcsak az aznapi beszélgetésre gondolt, hanem arra az elsőre is, ott Arhangelszkojéban, amelynek során Batyukban valami újat fedezett fel, amit azelőtt nem ismert, ami a háborúban támadt benne, és a háborúval együtt fejlődött.

– Gondolom, nehéz most neki. De iparkodik az új helyzetének magaslatára emelkedni.

– Mégsem kitartó ember – mondta Zaharov. – Félek, nehogy kizökkenjen, ha valami nem megy majd jól.

– Ha élünk, meglátjuk. Annál is inkább, mert tőlünk is függ, hogy minden hogyan megy.

Szerpilin elsőnek robogott el, Zaharov pedig még egy percig ott állt a Willise mellett, nem ült be, és Szerpilin után nézett.

„Szeget ütött a fejébe ez a Lvov! Haragszik, amiért nem avattam be egyszeriben a részletekbe! De miért avatnám be? Lám, a front politikai osztályának vezetőjét a régi barátság folytán beavatom a Lvovval folytatott beszélgetésbe – ez szükséges! Hogy magam is tisztázzam: mit várjak a jövőben, ha már kihívtam magam ellen a sorsot... Nem túl sokat képzel-e Lvov elvtárs a saját személyéről? A lelke mélyén bizonyára úgy véli, hogy amióta ott Moszkvában, a politikai osztályon nem ő az első, az egész had-

sereg politikai munkásai már nem a régiek! Nélküle mind roszszabbul dolgoznak! Semmi sincs már úgy, ahogyan volt!"

A gondolat talán nem volt egészen igazságos Lvovot illetően, de Lvov túlságosan megbántotta Zaharovot. Nemcsak az iránta tanúsított bizalmatlanságával, hanem a Szerpilin iránti is, hiszen bizalmatlanságot tanúsított az iránt az ember iránt, akiért ő, a régi hadseregpolitikai munkás személyesen felelt, és kész felelni a háború végéig! A Szerpilin miatti bántódottsága az egyéni sérelméhez tartozott, de a Lvov elleni méltatlankodásában volt még valami, a legfőbb, még a személyes sérelemnél is mélyebb: nagyon nem helyénvalóan és rossz időben agyalta ki mindezt Lvov! Nem erre gondolnak az emberek, nem ezt akarják, nem ezt várják most, amikor a támadásra készülnek. Nem ezen jár az eszük! Nem ezért halnak meg, és nem ezért maradnak életben!

„És mi sem" – gondolta Szerpilinről és önmagáról.

Olyan bosszúság fogta el, hogy tétovázott: elmenjen-e most a front politikai osztályának vezetőjéhez, és beszéljen-e minderről, vagy pedig halassza máskorra, és térjen vissza egyenesen a hadsereghez, ahol Lvov nélkül is nyakig van munkával.

Mégis erőt vett magán, és úgy döntött, hogy el kell menni és mindent el kell mondani, azzal beült a Willisbe. Az autó a lejtőn megcsúszva s a friss füvet belenyomva a talajba, megfordult.

„Még kicsit nyirkos minden az évszakhoz képest. Jó lenne, ha a támadás megindításáig kellőképpen kiszáradna" – gondolta Zaharov, a keréknyomokat nézegetve.

Zaharovnak igaza volt. Szerpilinnek valóban szeget ütött a fejébe Lvov érdeklődése az ő egészségi állapota felől. De ha szeget ütött is, késő éjszakáig nem jutott rá ideje, hogy gondolkozzon rajta.

A találkozás a szomszédjával, az oda és vissza úttal együtt csaknem öt órába telt. A szomszéd kezdetben egy kis keserűséggel tréfált, „rabló"-nak nevezte. „Először egy egész hadtesttől fosztottak meg a te javadra, most meg még területi követelést is támasztasz!" Aztán belátta ennek a két hadsereg közötti sávhatár eltolásának a célszerűségét, és megígérte, hogy ebben a szellemben jelent a frontparancsnoknak.

Szerpilin déltájban visszatérve nyomban munkához látott Bojkóval együtt, menetközben hívatva mindazokat, akikre szükség

volt, és sokakra volt szüksége. Mivel a hadsereg támadási frontszakasza jobbra két kilométerrel kiszélesedett, ez csaknem mindenkit érintett. Különösen sok újat jelentett a hadműveleti tüzérségi és műszaki biztosításának. Új tüzelési szektorokat is terveztek, meg új oszloputakat a csapatok mozgatásához és új átkelőhelyeket. Szerpilin is, mint valamennyien, akik vele együtt fáradoztak, másnap a frontparancsnok megérkezésekor meg akarta mutatni, mennyire előrehaladtak a munkában. Meggyőzni róla, hogy mindezek a változtatások minden munkaigényességük ellenére sem jelentenek késlekedést, és nem befolyásolják a hadsereg felkészülését a támadásra.

Szerpilin még tegnap, amikor Bojkóval a felmerült javaslatot ismertette, érezte, hogy Bojkónak ez nem olyan váratlan dolog. Ma pedig, amikor éjszakáig együtt dolgoztak meggyőződött róla hogy a törzsfőnöke már korábban is gondolt erre – túlságosan kész formában pattantak ki agyából a különféle javaslatok. Bojkónak jó feje volt de még a legjobb fejjel is másmilyenek azok az ötletek, amelyek csak az imént születtek, és mások azok, amelyeket már régóta forgatott az agyában az ember.

– Ide figyelj, Grigorij Geraszimovics – szólt Szerpilin, amikor befejezték a munkát, és a többieket elbocsátva, kettesben maradtak. – Úgy érzem, hogy nem új dolgot eszeltem ki tegnap. Te már előttem is forgattál a fejedben egy ilyen tervet?

– Forgattam.

– És miért nem jelentetted?

– Úgy gondoltam, majd azután jelentem, ha ön az egész peremsávot megszemlélte. De alighogy visszatért, máris ezzel kezdte.

– Tételezzük fel, hogy így van. De akkor is, miért nem mondtad, hogy az én ötletem nem újság a számodra? Attól féltél, hogy a tyúkszememre lépsz? Rosszul tetted! Második éve ismerjük egymást.

– Csak legyen meg az ötlet. Nem fontos, hogy kinek az agyában érett meg. – Bojko szavaiban az a büszkeséggel párosult szerénység nyilvánult meg, amely nélkül nincs igazi törzsmunkás.

Szerpilin, aki maga is volt törzsfőnök, tudta: a háborúban minden ötletet végső soron egy kalap alá vesznek: „A főparancsnok elhatározta..." „A főparancsnok elgondolása szerint..." És hogy mennyi gondolat és kinek a gondolatai meg erőfeszítései kerültek bele ebbe az elgondolásba, ismerd ki magad! Minden alka-

lommal másként! Még mi magunk sem mindig emlékezünk erre. Még a Legfelsőbb Hadvezetőség parancsaiban is csak a minap kezdték a főparancsnokok után a törzsfőnököket is megnevezni. Eddig mintha nem is léteztek volna...

A beszélgetésük tehát Bojkónak ezekkel a szavaival: „Nem lényeges", befejeződött. Bojko, anélkül, hogy bármit is hozzátett volna, elbúcsúzott és távozott.

Szerpilin pedig, Guscsin ezredes – a hadseregi felderítő tiszt – kíséretében, az éjszaka beálltával elhajtott a hatvankettes hadtesthez, amelynek övezetében, a leendő áttörési szakaszon, már elég jó hadseregfigyelőpont létesült. Úgy tervezte, hogy Batyuk érkezéséig megfordul: ott tölti az éjszakát a peremvonal közelében az ezrednél, és hajnalban még egyszer megfigyeli, hogy fest minden ott a peremvonalon – hajnali ötkor is, meg hatkor, meg hét órakor. Megfigyeli és elgondolkozik. És mellesleg beszélget is. Ha az ember kíséret nélkül érkezik, az ilyen beszélgetések többet adnak, az ember jobban kiismeri nemcsak a katonák hangulatát, hanem az ellenségről alkotott véleményüket is, amely tőle háromszáz méterre, hangtávolságra helyezkedett el.

Útközben nem ment ki a fejéből a Bojkóval folytatott beszélgetés. Mi az oka, hogy Bojko, aki ugyanazt a tervet eszelte ki, mint ő, nem tette meg ezt a javaslatot a frontnak már előbb, amíg az ő tisztét töltötte be?

A legegyszerűbb válasz: nem akart kockáztatni, és esetleg felsülni!

De ismerve őt, inkább mást gyanított: nem önmagát félt kockáztatni, hanem az ötletet. Ha valamit először elvetnek, akkor próbáld csak másodszor felvetni! Talán fel is akarta vetni, a sajátjaként, de türtőztette magát, őrizte az ötletet, hogy majd közös erőfeszítéssel valósítsák meg.

A sötétben kezét a szeméhez emelve, Szerpilin a Baranovától kapott órára nézett, és arra gondolt: néhány perc múlva már kétszer huszonnégy órája lesz, hogy ismét a hadseregben van! Moszkvától idáig önmagáért aggódott – nem a lelkéért, hanem a testéért –, hogy bírja-e az utat, az elszokás miatt nem fog-e a szokottnál jobban elfáradni. És lám, két nap eltelt, amelyek alatt négy-négy órát aludt, és csaknem húsz-húszat dolgozott, és semmije sem fáj, nem szúr, nem sajog, nem emlékeztet magára, sem a feje, sem a kulcscsontja, sem a régebbi sebei. Nem is fáradt, sőt, úgy érzi, hogy hegyeket tudna megmozgatni.

Baranova szavai jutottak eszébe, hogy az ő létezésének segítenie kell Szerpilint a háborúban, nem pedig akadályoznia.

Bizonyára így is van. De bármennyire vágyott is az asszony látására, ha egyszer háború van, távolságnak is kell lennie. Megpróbálta elképzelni őt valahol itt, maga mellett, nemcsak gondolatban elérhetően. De nem tudta. Nincs itt neki helye.

Félig megfordult az ülésen, és megszokásból csaknem elkiáltotta magát, hogy: „Jevsztyignyejev!" – noha tudta, hogy ott hátul a Willisben már nem Jevsztyignyejev ül, hanem Szincov.

– Hogy vagy ott, nem alszol?

– Nem alszom, főparancsnok elvtárs.

– Nappal elfeledtem megkérdezni: találkoztál a feleségeddel?

– Nem, úgy látszik, még nem ért ide a hadseregbe, úton van...

– Talán valami könnyebb beosztást találtak neki, ha még gyenge lábon áll az egészsége. Mi, férfiak, mennyien vagyunk a hadseregben, de olyan asszonyok, mint a te feleséged...

Nem fejezte be: a lelkében feltörő melegséggel emlékezett, hogy akkor, a bekerítésben, Zajcsikov halála után, hogyan ment a doktornő vállára támaszkodva...

– A figyelőpontról hajnalban meglátod azt a gázlót a Pronya folyón át, ahol negyvenegyben átkeltünk augusztus elsejéről másodikára virradó éjjel. Száraz napok jártak, és kevés volt a víz. Most sokkal több. Majd együtt nézzük meg, meglátom, milyen vizuális memóriád van.

Gudkov lassított.

– Helyesen teszi – fordult hozzá Szerpilin. – Most kanyar következik. Másodszor ne robogjon úgy át, mint ahogy tegnap délben átrobogott.

Tizenhetedik fejezet

Szincov akkor kapott szabadságot, hogy a feleségével találkozzék, amikor már nem is remélte: csaknem közvetlenül a támadás előtt.

Este tért vissza Szerpilinnel a csapatoktól. Eső szemerkélt. Szerpilin, ahogy a peremsávot elhagyták, egész úton egy szót sem szólt. Elöl ült és gondolkodott; Szincov pedig észrevétlenül elszunnyadt a Willis hátsó ülésén, egészséges kezével a ponyvafedél

tartórúdjába kapaszkodva. A kétheti, számára szokatlan segédtiszti szolgálat a vártnál jobban kimerítette. Álmában is érzékelte, hogy robognak, és zavaros, összefüggéstelen gondolatok száguldottak agyában, az úttal együtt.

– Mi van a feleségeddel? Még mindig nem jött meg? – hallatszott az első ülésről Szerpilin hangja.

– Megjött. – Szincov felrezzent.

– Mikor? Úgy emlékszem, egy héttel ezelőtt kérdeztelek.

– A rákövetkező napon érkezett meg.

– Sokáig ért ide. Azt mondtad, repülőgépen jön.

Szincovnak meg kellett magyaráznia, hogy Tányának nem sikerült Taskentben repülőgépre szállnia. Vonaton utazott Moszkvába, majd onnan Szmolenszkbe, aztán alkalmi autókon a törzsig és onnan a hadseregbe.

– Jelentened kellett volna, hogy a feleséged megérkezett.

– Más gondja volt, főparancsnok elvtárs, nem az én jelentésem.

– Találkoztatok legalább ezekben a napokban?

Felesleges kérdés. Szincov mindennap, ébresztőtől takarodóig, állandóan ővele volt, és éjjel sem engedte volna meg magának, hogy jelentés nélkül eltávozzon. De ki tudja, talán Szerpilin másként gondolja.

– Még nem – felelte Szincov. – Csak telefonon beszéltünk.

– És most hol van?

– A kiürítési osztályon, mint azelőtt. Jön-megy a kórházakba, készül a sebesültek fogadására.

– Ha jön-megy is, de valahová csak visszatér éjszakára. Mihelyt a meteorológiai jelentést elhoztad nekem, ülj be egy tartalék Willisbe, és látogasd meg. Később csakugyan nem lesz rá időd. Megengedem, hogy reggel pont kilencig távol maradj.

Az utolsó meteorológiai jelentést huszonhárom órakor kellett elhozni. Tehát kerek tíz óra szabadság!

De Szincov, habár ez a bőkezűség elképesztette, emlékeztette Szerpilint:

– Ön holnap öt-harmincra irányozta elő az indulást a csapatokhoz.

– Hogy én magamnak mit irányoztam elő, az az én dolgom – felelte Szerpilin. – Ha szükséges, nélküled is kimegyek.

Amikor huszonhárom órakor Szincov elhozta a meteorológiai jelentést, és kihúzva magát Szerpilin előtt, megkérdezte: „Meg-

engedi, hogy távozzam?", Szerpilin felpillantott a térképről, néhány másodpercig némán nézett rá, mintha hirtelen megirigyelte volna, és nem szólt, csak a kezével intett: elmehet.

Szincov beült a már készen álló Willisbe, és elrobogott.

Nem messzire kellett mennie. A hadsereg egészségügyi osztálya a hadtáptörzs más osztályaival együtt három napja átköltözött oda, ahol azelőtt a hadseregtörzs volt. Szincov nemcsak azt tudta, hogy hová menjen, de azt is, hogy ott hol keresse Tányát. Az egészségügyi osztály a faluban helyezkedett el, az erdőhöz legközelebb eső házakban; azelőtt a híradósok laktak ott, az erdőszélen beásott telefonközpontjuktól nem messze.

Hogy Tánya hol van, azt tudta, de hogy mikor találkozhat vele, azt ma éjszakáig bizony nem tudta.

Tánya először a főnöke révén telefonon felhívta a hadműveleti osztály ügyeletesét, és megüzente, hogy megjött. Aztán Szincov két nap múlva – előbb nem sikerült – éjjel a peremsávból visszatérve felhívta őt ott az egészségügyi osztályon, füléhez szorítva a kagylót, várt, amíg érte mennek, felköltik, a telefonhoz kísérik, és félt, nehogy valaki megszakítsa, elfoglalja a vonalat. Majd egy kedvező alkalommal levélke jött Tányától. Azt írta, hogy, úgy látszik, oda, ahol Szincov most van, őt nem engedik, és azt is megérti, hogy Szincovnak nehéz hozzá eljutnia...

Ha egy asszony megérti, hogy aknamezőn is keresztülszaladnál, csak hogy őt láthasd, de mégsem mehetsz, mert a szolgálat nem engedi – háborúban az ilyen megértés is már fél boldogság. És ha aztán mégis utat törsz hozzá, ehhez az asszonyhoz, és számolod a találkozásig hátralevő perceket, mi hiányzik még a boldogságodhoz?

Bármennyit gondolt is ezelőtt Szincov a Tányával történt bajra, és félt azoktól a külső és belső változásoktól, amelyek végbemehettek rajta, most mindez kiröppent az agyából, és tökéletesen boldogan közeledett feléje.

Úgy számította, hogy azt a tizenöt kilométert megteszi harminc, de legfeljebb negyven perc alatt. De az út egy órába telt. Egyik helyen megvárták, amíg a harckocsik elvonulnak, másutt kerülőt kellett tenniük, mert ezen a szakaszon még előző éjjel a front felé egyirányú közlekedést vezettek be. Ő tudott róla, de a gondolataival elfoglalva elfelejtette a sofőrt figyelmeztetni.

Averovka faluhoz, a törzs volt szálláshelyéhez érve, Szincov otthagyta a Willist a sorompónál – a hadtáptörzs is állított fel so-

rompót –, és egyenesen a szélről harmadik ház felé tartott. Tánya, a levélkéjéből ítélve, most itt lakott, vagy a házban, vagy egy melléképületben.

Gondolkozott, hová kopogjon be. De szerencséje volt: a sötétben egy női hang szólította a lépcsőtornácról:

– Szincov, te vagy az?

Zinaida Szergejevna ült a tornáclépcsőn, vagy egyszerűen Zinaida, akivel Tánya mindig igyekezett együtt lakni, akármilyen kis odúban is, de kettesben, értékelve férfiasan kollegiális természetét és azt a készségét, hogy szükség esetén a segítségére van, minden további nélkül eltűnik.

– Mindjárt megláttalak – mondta Zinaida. – Te hosszú, téged nem lehet összetéveszteni. Ülj le, gyújtsunk rá...

Szincov leült melléje, és a sötétben megszorította izmos, férfias kezét.

– Hol van Tánya? – kérdezte; már tudta, hogy Tánya nincs ott, különben Zinaida nem mondta volna neki: „Ülj le, gyújtsunk rá." És nyugtalanul gondolta: „Csak nem tölti épp ma a kórházban az éjszakát?"

– Itt van – felelte Zinaida –, az osztályon ügyeletes. Huszonnégykor váltják, akkor megjön.

– Már annyi van.

– Kivárod. Te nehezebben értél ide.

Zinaida rég megszokta mind a kettőjüket, meg azt is, hogy a távollétével segítsen nekik. Tegezte Szincovot, és pártfogói hangon beszélt vele, noha fiatalabb volt nála.

– Abbahagytad a dohányzást, vagy nincs cigarettád?

– Van. – Szincov elővett egy cigarettát a térképtáskájából, és rágyújtott.

Zinaida, mielőtt tüzet adott volna neki, nagyot szippantott a cigarettájából, és felparázsló fényénél Szincov meglátta az arcát, szép, telt ajkát meg a kissé lapos állát. Zinaida orosz nő volt, de Tánya ezért a lapított orráért kalmüknek szokta nevezni.

– Miért nem jöttél? – kérdezte Zinaida. – Mi asszonyok nem szeretjük ezt. Hát még szülés után... Mihelyt megtudtad, hogy megérkezett, akár négykézláb is ide kellett volna másznod!

– Ha tudtam volna, idemásztam volna!

Szincov nem haragudott Zinaidára ezért a megjegyzéséért, tudta, hogy akármennyire szidja ki, kész mindent megtenni érte, ha egyszer Tányával van. De ha Tánya nem vele, hanem más-

valakivel volna kapcsolatban, akkor annak a másiknak tenne meg mindent...

– Én is ezt magyaráztam neki – mondta Zinaida. – Jó, ha nem hazudsz...

– Tánya hogy van?

– Ha itt lesz, meglátod. Ha már eddig kibírtad, kibírod... tűrj még egy kicsit. Huszonhárom óra után a motor itt minálunk csak a törzsnek ad áramot. De gyertya van. Majd gyertyafénynél meglátod, milyen.

– Megyek, elküldöm a sofőrt – mondta felemelkedve Szincov.

– Itt maradhatsz éjszakára?

– Maradhatok. Ma megengedték.

– Meddig?

– Kilencre kell visszamennem.

– No nézd! – Zinaida felsóhajtott. – Tatyánának pedig hatkor van ébresztője, hétkor már itt lesz értünk az autó: kiürítési kórházba megyünk.

– Tudomásul veszem.

Szincov megmondta a sofőrnek, hogy menjen haza éjszakára a gépkocsiszázadhoz, és reggel hétre legyen itt; amikor visszatért, Zinaida már nem volt a tornácon.

„Biztosan bement a házba, latolgatja, hogyan hagyjon minket magunkra" – gondolta hálával. Zinaida maga is férjes asszony volt, de Tánya szavai szerint haragudott a kikapós férjére, aki valahol egy másik fronton volt kórházparancsnok, és noha továbbra is szerette őt, időnként szerencsétlen viszonyokba bonyolódott, férje bosszantására. Szincov nem volt tanúja e viszonyoknak, de hogy egyikben sem telt öröme, azt Tányától hallotta – ő jobban értesült.

Egy kis padon ült és fülelt. A ház belsejében csend volt. Az úton, amelyen Tányának jönnie kellett, ott sem hallatszott semmi, csak a kis motor zakatolt a sötétben.

Szeretett volna Tánya elébe menni, de türtőztette magát. Ügyelet után esetleg csapatban jönnek, ő pedig magában akarta Tányát megpillantani. Örült, hogy Zinaida nem ül itt, és nem cigarettázik mellette a tornácon, hanem bement a házba.

Nem látta, de hallotta, amikor Tánya megérkezett. Maga sem értette, hogy mit hallott meg: lépésének sajátos könnyedségét az eső verte porban vagy pedig a járástól meggyorsult lélegzetét.

Ki tudja, hogy messziről mindezt hogyan érzékelhette, de érzékelte. És amikor Tánya közelebb ért, már tudta, hogy ő az.

Tánya a két karjával keményen és fájón átölelte a nyakát, rácsimpaszkodott egész könnyű súlyával, amely olyan nagyon ismerős volt és elfelejtett is egyben. Először úgy csüngött, hogy a lába nem érte a földet, majd lábujjhegyen állva nyújtózott fel hozzá, és lehúzva magához a fejét, az ajkát csókolta sokáig. Végül megszólalt: „üljünk le", és a mellét bökdöste, hogy leüljön. Amikor Szincov leült, melléje telepedett, de nem ért hozzá, és két kezébe temetve arcát, hirtelen olyan keserves sírásra fakadt, hogy Szincov egészen megrendült.

De amikor megölelte, Tánya ellökte a karját, és ismét arcához kapva, tovább sírt. Majd hüppögve abbahagyta a sírást, a sötétben megkereste kezével Szincov kezét, keményen megszorította, és azt mondta: „Ne haragudj."

Szincov nem haragudott, és nem is haragudhatott. Csak nem tudta, mit csináljon vele, mert Tánya soha nem sírt a jelenlétében, csupán egyetlen alkalommal, nagyon régen.

Tánya keményen szorította a kezét, szipogott, és hirtelen megváltozott, boldog hangon mondta, mintha nem is sírt volna az imént:

– Micsoda öröm, hogy egész éjszakára! Zinaida megmondta nekem. Elébem jött. Ahogy a vállára vetett takarót megláttam, tüstént tudtam, hogy itt vagy.

Szincov ült, és várta, hogy hátha mégis megkérdezi: miért nem jött már előbb? Távol tőle, ott a parancsnoki pontjukon ezt meg lehet magyarázni önmagának meg neki is. De itt nem lehet megmagyarázni, így hát csak szótlanul ült, és fogta a kezét. Aztán pedig nem róla, hanem önmagáról mondta:

– Megértem, hogy haragszol rám, amiért ilyen sokáig semmit sem közöltem, ilyen sokáig gyötörtelek...

Szincov félbe akarta szakítani, megmondani neki, hogy nem haragszik, de Tánya nem engedte szóhoz jutni, tovább beszélt:

– Egyszerűen képtelen voltam neked erről írni, nem bírtam; annyira hittem, hogy a pici életben marad, hogy minden jóra fordul... Az orvosok megígérték nekem. Ígérték, ígérték, hitegettek, aztán azt kezdték mondogatni, hogy valami fertőzést kapott, azért nem hozhatják oda hozzám... És én még mindig nem sejtettem, hogy általatnak, csak később értettem meg, hogy engem féltenek, és ezért hazudnak. Ne haragudj, én is sokáig nem tudtam. És amikor megtudtam, egyszerre olyan közöny fogott el,

azt gondoltam, nem térek vissza hozzád! Miért? Aztán én is roszszul lettem, csaknem meghaltam. Amikor mégis életben maradtam, úgy elfogott a vágy, hogy lássalak, és elmondjam, hogyan történt minden. Ha megharagudtál is, amiért nem írtam, ha megversz is, csak láthassalak, és elmondjak mindent.

Szincov megint el akarta hallgattatni, bizonygatni kezdte, hogy mindent megért... De Tánya megint csak nem engedte, a szavába vágott:

– És aztán, amikor nem indult el a repülőgép, még a mamának se szóltam, ott ültem a repülőtéren, és vártam még öt napig. Először rossz idő volt, aztán túl sok a nép, nem vettek fel. Amíg a vonaton utaztam, úgy vágytalak látni, hogy el is múlt a vágyam valahol az úton, aztán megint elfogott...

A sötétben elmosolyodott, ujjaival még erősebben szorította Szincov kezét, és halkan elhúzta a szót:

– Menjünk be oda, hozzánk...

És bementek oda, hozzájuk. A pitvaron át, a szobán keresztül, ahol aludtak és álmukban sóhajtoztak, a ház túlsó oldalán valami kis nyári kamrába, olyasfélébe, amit némelyik parasztházhoz építenek a nyaralók részére. Szincov ezt akkor látta meg, amikor Tánya már meggyújtotta azt a bizonyos gyertyát, amelyikről Zinaida beszélt.

Parányi kis kamra volt, repedezett deszkafalú, ablaka zsákkal elfüggönyzött, egy hasadt ajtaja a szabadba nyílt. Szincov nem értette, hogy Tánya miért vezette őt a szobán át, az alvó nők között, s nem ezen a másik ajtón engedte be.

A padlón hátizsákok hevertek, és két ismerős bőrönd állt egymás mellett: Tányáé és Zinaidáé. A bőröndökön kis tükör: egyetlen női kincsük.

A falnál hevenyében összetákolt priccs állt, rajta szalmazsák, egyik fele pokróccal letakarva, a másik semmivel – biztosan az a pokróc volt ott, amelyet Zinaida elvitt. Tehát ketten alszanak ezen a szalmazsákon.

Tánya nem fordult Szincov felé, a tükörbe nézett, megigazította a haját, és bűntudatosan mondta:

– Bocsáss meg ezért a disznóólért, sohasem voltunk mi így. Három napja, hogy idejöttünk, azóta reggeltől éjszakáig, reggeltől éjszakáig... Csak éppen aludtunk itt. Még csak egy kis rendet sem csináltunk.

Még mindig nem fordult Szincov felé, a priccshez ment, felhajtotta a szalmazsákról a takarót, kisimította a lepedőt, és felveregette a párnát. Mintha mindezt feltétlenül el kellene végezni, mielőtt feléje fordul.

A rendetlen priccsükről beszélt, nem önmagáról, de ez olyan bánatosan hangzott, mintha saját magára értené:

– Már belenyugodtam, hogy nem látlak téged ezekben a napokban. Nem, nem igaz. Csak féltem rágondolni, nem akartam készülődni, nehogy elkiabáljam. Ezért van minden így...

– Egyáltalán nem törődtünk magunkkal – mondta, végre Szincov felé fordulva.

Beszélt, Szincov pedig nézte: várakozása ellenére nem sóvárgott le, sőt ellenkezőleg, mintha még kicsit meghízott volna ez alatt a fronton töltött néhány nap alatt. Nézte az arcát, amely nemigen változott meg, s amelyen most valami, a lényétől idegen elkeseredés tükröződött.

Olyan volt ez az arc, mintha nem az összeborulásukra, hanem a búcsúra készülne, olyan, hogy Szincov felkiáltott:

– Mi bajod?

– Semmi. – A nyakába borult, és nem szólt többet, hallgatott.

Ami ezután következett, némán és sietősen folyt le. Szincov megérezte Tánya türelmetlen sietségét és valami szemérmetlen, szokatlan kitárulkozást: lázas vágyát, amelyet nem türtőztetett, és nem akart türtőztetni.

Annál erősebben érezte ezt, mert ő maga, tekintettel mindarra, ami az asszonnyal történt, ismerve magát és az utána való sóvárgásának erejét, már előre megfogadta, hogy nem lesz türelmetlen, őrá fog gondolni és nem önmagára. De Tányát mintha bosszantotta volna az a gyengédség, amellyel vele bánt. És amikor Szincov, még mindig nem engedve az asszony sietségének, suttogva megkérdezte tőle: „Mindent szabad neked?", akkor szó nélkül hozzásimult, és dühösen, szaporán bólogatott, mintha haragudna rá, hogy még kérdezni képes ebben a pillanatban.

És Szincov semmit sem kérdezett többet. Sem azt, hogy Tánya hogy érzi magát, sem hogy mit szabad és mit nem – semmit. Megértette: semmiféle kérdést nem akar hallani. Egyet akar csak: érezni, hogy él és egészséges, és hogy őneki jó vele lenni. És olyan követelőző erővel kívánja ezt, mintha bizonyítani akarna valamit önmagának, vagy neki, vagy mindkettőjüknek egyszerre... Va-

lahogy eszeveszett volt, sóvár, nem hasonlított magára. És cseppet sem titkolva ezt, igyekezett kielégíteni minden vágyát.

Majd átölelte Szincovot, és égő arcával a melléhez simulva dühös suttogással szidni kezdte, amiért Szerpilin segédtisztje lett – egyszerre, minden átmenet nélkül, mintha ez a beszélgetés halaszthatatlanul sürgős volna, mintha feltétlenül most kellene ezt megmondania.

Szincov először nem akart válaszolni rá. Megsimogatta a fejét, és hallgatott. De Tánya, noha megértette, hogy a férfi el akarja hallgattatni, suttogva folytatta:

– No de miért, miért egyeztél bele?

Amikor Szincov erre azt felelte, hogy éppen ezt megelőzően kérte Szerpilint, hogy csapathoz helyezze, és elmondta, hogyan ment ki Iljinhez, az ezredéhez, Tánya suttogva mondta:

– Látod, ezt kellett volna! Régen éreztem, hogy ez kell neked, csak nem beszéltem róla, mert nem tudtam, hogy lehet-e. De ha egyszer lehet, hogyan egyezhettél bele, hogy segédtiszt legyél? Ragaszkodnod kellett volna az elgondolásodhoz...

Szincov magyarázni kezdte, hogy végső soron úgyis kitart az elgondolása mellett, de most nem lehet, mert most szüksége van rá Szerpilinnek – annak az embernek, akinek hálával tartozik a hadseregbe való visszatéréséért.

– Te senkinek sem tartozol semmivel – mondta Tánya, és megint suttogva ismételte: – De miért, miért egyeztél bele? – olyan szemrehányóan, mintha Szincov elhatározása, hogy segédtiszt lesz, nem férne össze a róla alkotott elképzelésével.

– Hát nem érted meg – mondta végül Szincov –, hogy nem én akartam?

– Ej, te szemforgató! Nem akartál, mégis elmentél!...

– Te is elmennél, ha azt mondanák, hogy szükség van rád.

– Nem mennék – felelte dühösen Tánya.

Szincov biztos volt benne, hogy elmenne, de nem vitatkozott.

– Mégis el kell menned tőle. Akkor is.

– Elmegyek. Mihelyt a harcok után egy kis csend lesz, elmegyek.

– Mikor lesz az?

– Nem tudom.

– Na látod, semmit sem tudsz... – Valójában megértette Szincovot, csak belekötött a szavaiba. – Úgy intézd, hogy azonnal elkergessen.

– Hogyhogy elkergessen? Lakáj vagyok én, vagy mi?

– Azért is azt akarom, hogy elkergessen.

– Nem kerget el. Ha egyszer megteszek és meg fogok tenni mindent, amire képes vagyok, nem kerget el.

– Hát nem látja, hogy ez egyáltalán nem neked való?

– Lehet, hogy más időben meglátná, de most aligha. Most már nincs ideje rá, hogy másvalakihez hozzászokjon helyettem. Tudod, milyen munkája van?

– Azt tudom, hogy neked milyen munkád van. Hozd ide, add ide...

– Nem egészen így van. – Szincov türtőztette magát.

– Nem egészen, de így. Mégis így van – suttogta keserűen Tánya.

Szincov megérezte, hogy Tánya nem csalódott benne, és megérti, hogy ilyen pillanatban nem tehette meg, hogy ne menjen el Szerpilinhez segédtisztnek, nem akárkihez, hanem éppen őhozzá. De nem tud erőt venni magán, haragszik, mert félti őt a megaláztatástól.

Ki tudja, talán mégis összevesztek volna ezen a segédtisztségen, mert Tánya sok kegyetlen badarságot összehordott. De suttogva mondta mindezt, égő arcával a melléhez simulva. Ha elhúzódnak egymástól, talán össze is vesznek. De így nem lehetett. Tánya perelt vele, a teste pedig azt mondta neki, hogy nem tud és nem is akar nélküle élni.

Abban, ahogy korholta és ahogy érvelt, volt valami furcsa elkeseredés, mintha ezután már soha nem győzhetné meg őt arról, amiről ma nem sikerült meggyőznie.

Szincov futólag gondolt erre, bár ez a gondolat képtelenségnek tűnt. Mégis gondolt...

Tánya hirtelen elhallgatott, mintha valami más, sokkal fontosabb dolog jutott volna eszébe.

Elhallgatott, és már nem az iménti heves suttogással, hanem halkan és nyugodtan mondta:

– Eh, elvégre a te dolgod. Az legyél, ami lenni akarsz. Egyáltalán mindegy.

– Miért mindegy?

– Csak úgy, mindegy – ismételte Tánya.

Szincov meglepődött, hogy egyszerre minden érdeklődését elvesztette az iránt, amiért az imént még úgy haragudott. Mégis örült, hogy elhallgatott, mert nincs értelme tovább beszélni róla:

akármit mondana is Tánya, ő az elhatározását nem változtathatja meg. Ebben állt az igazsága Tányával szemben. Tánya úgy érezte, hogy őt valaki más megalázhatja, lealacsonyíthatja, neki pedig a legmegalázóbb az lenne, ha nem tudná megtartani a szavát.

Aztán Tánya elhúzódott tőle, egész idő alatt most először, s hanyatt fekve, kezét a feje alá téve, hirtelen azt mondta:

– Én pedig ott a kórházban, amikor erőtlenül feküdtem, azt gondoltam, hogy ennyi szenvedés után már soha semmire se fogok vágyódni, és senkivel sem fogom jól érezni magamat.

– Mi az, hogy „senkivel"? – kérdezte akaratlanul Szincov. Nem a mondatban, hanem ahogy ezt kimondta, volt valami, ami erre a kérdésre késztette.

– Senkivel – ismételte Tánya. – Sem teveled, sem senki mással! Ha te másvalakihez pártolnál tőlem, és énnekem másvalakivel kellene együtt lennem... senkivel sem lenne jó...

– Hogy jut ilyesmi az eszedbe?

Tánya sokáig hallgatott.

– Nem tudom.

Szincov érezte, hogy nem mond igazat. Csak éppen hogy válaszoljon valamit. Tánya hallgatott egy sort, majd úgy mondta, mintha egy régen hangtalanul önmagában kezdett történetet folytatna:

– Az én Kolkám is elesett...

Szincov csodálkozott: soha azelőtt nem nevezte így előtte a volt férjét.

– Télen, Korsuny-Sevcsenkovszkoje alatt... Így esnek el mindig az orvosok. Amikor a németek a bekerítésből kitörnek, akkor gyilkolnak a leginkább. Kijönnek a bekerítésből, nekimennek a mi kórházainknak, és gyilkolnak...

– Kitől tudod?

– Anyámtól. Neki meg Kolja felesége mondta... És az öreg párttitkár is meghalt, aki engem akkor, negyvenháromban, az üzemben fogadott. Ezt is a mama mondta, amikor már jobban voltam. Még meg is sirattuk a mamával – jó ember volt!

Így mondta: „öreg párttitkár", mint azelőtt is, nem nevezte a nevén. Így hát Szincov nem tudta meg, hogy Taskentben, az üzemben, ahol Tánya édesanyja az öntödében dolgozott, ott a gyár területén meghalt Malinyin, az az ember, aki valamikor többet tett neki, mint bárki más...

Tánya úgy mondta a párttitkárról: „megsirattuk a mamával",

mintha gyakran sírna, mintha a sírás a legmegszokottabb dolog volna számára.

Szincov azt gondolta, hogy ezek bizonyára egészen másfajta könnyek nála: azok a könnyek, amelyekről beszélt, női könnyek, ezeket a nők egymás között nem is tartják könnyeknek; de az őelőtte, a férfi előtt ejtett könnyek, azok mások: ritka súlyos könnycseppek.

Kérdezgetni kezdte, mi hogyan történt, mi okozta a koraszülést, és utána hogy folyt le minden. De Tányát, úgy látszik, annyira megviselte mindez, hogy most csak kelletlenül beszélt róla. Mintha egyszer már mindent elmondott volna neki, és most ismételnie kellene.

Az orvosokat, a nővéreket, a takarítónőket, a szülőotthonban sorban mindenkit dicsért – hangsúlyozni akarta, hogy abban, ami vele történt, senki sem hibás, csakis ő. Még a vasúti útitársakról sem feledkezett meg, akikkel Taskentbe utazott, elmondta, hogyan gondoskodtak róla, és forró vízért szaladtak, nem engedték kiszállni, nehogy megcsússzon és elessen.

Önmagáról pedig mérgesen mondta, mint valakiről másról, akit már régóta figyel:

– Vannak ilyen szerencsétlen, ostoba nők... Akármit csinálnak is, minden balul üt ki, nem úgy, mint más embereknél...

Aztán a kislányról beszélt, hirtelen maga tért rá – Szincov nem kérdezte, félt megkérdezni –, azt mondta, hogy nem volt már olyan pici, ha nem is hordta ki...

– Szép kislány volt. Olyan kis tiszta. Amikor odahozták, egészségesnek látszott. Azért is hittem el nekik, amikor később azt mondták, hogy a fertőzés miatt nem hozzák oda. – Majd keserűen tette hozzá: – Senki semmiben sem hibás. Csak magam vagyok a hibás. Gyenge vagyok, nem tudtam megszülni neked. Énmiattam nem maradt életben. Azért, mert olyan gyenge vagyok.

Szincov közelebb húzodott hozzá, és csókolgatta a kezét, arcát, fejét. Gyengéden és sokáig csókolgatta. Igyekezett éreztetni nagy szerelmét, hogy megértse, mennyire szereti őt.

De Tánya mozdulatlanul és bánatosan feküdt mellette. Feküdt és hallgatott. Majd hirtelen megmozdult, és teljes erejéből ismét hozzásimult. Nem akart elszakadni tőle, azt akarta, hogy az övé legyen. Sőt, suttogva olyasmiket beszélt, amiket soha azelőtt nem mondott. Majd, mint az előző alkalommal, ismét mellére hajtotta a fejét, és mesélni kezdte, hogy amikor a visszatérése után az or-

vosi-egészségügyi szolgálat parancsnokánál jelentkezett, bűnösnek érezte magát, amiért három hónapra eltávozott a frontról.

– És miért mentem el? Semmiért. Csak úgy. És tudod, ott a hátországban milyen nehezen élnek?... Még beszélni sincs kedve az embernek. Előttük is szégyelltem, hogy hazajöttem. És itt is szégyellem, hogy üres kézzel jöttem vissza. Kértem a főnököt, hogy küldjön ki az ezredbe.

– Ezt előbb velem beszélted volna meg!

– Minek beszéltem volna veled? Te sem beszéltél velem! Szégyelltem magam, és valahogy jóvá akartam tenni. Ott mégis, úgy tartják, nehezebb. Habár minálunk is sok a munka. Dolgozni mindenütt egyformán kell, csak... – Nem fejezte be, de Szincov megértette: nem a munka nehézségéről van szó, hanem a veszélyről.

– No és ő mit mondott? – kérdezte, az orvos-főnökre gondolva; emlékezett erre a mogorva, busa szemöldökű vezérőrnagyra, aki éppen tegnap volt Szerpilinnél jelentéstétel céljából.

– Kidobott. Azt mondta: „Dolgozz, ahol eddig dolgoztál, ha nagyon ugrálsz és ilyen kérésekkel állsz elő, majd ellátom a bajodat. Bizottságot nevezek ki, és megállapítom, hogy csökkent munkaképességű vagy." Gimnasztyorkájából kis tükröt húzott elő, és az orrom alá dugta: „Nézd meg, hogy festesz." Én pedig éppen azt hittem, hogy jó színben vagyok.

Szincov hallotta, hogy halkan felnevet, arca a mellén megremegett.

– Hát rossz színben vagyok?

– Nem – felelte Szincov. – Sőt azt akartam mondani neked, hogy jó színben vagy.

– És mért nem mondtad?

– Féltem.

– Te buta – mondta boldogan Tánya. – Úgy örülök, hogy ma jó színben vagyok. Tüstént megéreztem, amikor meggyújtottam a gyertyát, és te csak álltál és néztél. De mégis hallani akartam tőled. Azért írtam neked olyan nyugodt hangú levelét, mert nem volt borítékom, így csak egyszerűen négybe hajtottam. Természetesen nem gondoltam, hogy Roszljakov elolvashatja, de mégis kellemetlen, ha nincs lezárva. Megértetted, ugye?

– Természetesen. – Szincov maga elé képzelte a levél hozóját, a hajlott orrú, piperkőc Roszljakov alezredest, a hadsereg egész-

ségügyi szolgálatának helyettes parancsnokát. – Ő sohasem próbált udvarolni neked?

– Csak egyszer – felelte Tánya. – Amikor te még nem voltál. De aztán megértette, és felhagyott vele. Jó ember, csak olyan szoknyavadász benyomását kelti.

De Szincov most nem arra gondolt, hogy Roszljakov jó ember-e vagy sem, és hogy milyen a külseje, hanem Tánya szavaira: „Amikor te még nem voltál." Csakugyan, volt idő, amikor ő még nem volt! Attól függ, hogy mikortól számítja.

Elmondta Tányának, hogy amikor a csapatokhoz mentek, Szerpilin útközben emlegette őt, és azt, hogy akkor negyvenegyben, mind együtt gázoltak át a Pronyán.

– Azt mondta, hogy ha az egészségeddel baj lesz, könnyebb beosztást kell keresni számodra.

– Semmi sem kell nekem tőle! – fakadt ki elkeseredetten Tánya. – Se tőle, se mástól. Három hónapig lebzseltem a hátországban a magam kedvére, és most még könnyebb beosztást akarnak keresni nekem!

– Miért beszélsz így magadról?

– Azért beszélek így, mert így van. Három hónapig olyan szabadságon voltam, ami háborúban senkit sem illet meg.

– Mintha tőled függött volna... Miért gyötrőd magad? Hiszen ha...

Tánya nem hagyta végigmondani.

– Mi az, hogy ha? Ha másként történt volna, most nem volnék itt, és nem téged dajkálnálak. – Szinte ellenségesen mondta ezt, ám ugyanakkor csöndesen odahúzta a férfi fejét a mellére. Majd megint elszakadt tőle, és félig ülve a falhoz támaszkodott, háta mögé dugva a párnát. – Most felugornék szoptatni. Tudod-e, mennyi tejem volt? Amikor nem kell, akkor van!

És Szincov visszaemlékezett, hogy Tánya elutazásakor aggódva mondta neki: „És ha nem lesz tejem? Az egyetlen, amitől félek."

– Asszony volnék, éjszakánként a gyerek mellett virrasztanék, nem pedig egy őrnagyot fogadnék, a barátnőmet kizavarva – mondta, nem engedve el a férje fejét.

– Miket fecsegsz?

– Persze hogy fecsegek. Mert amire felkészültem, másként lett. Ezért fújok magamra. Meg terád is, mint valami ostoba liba. Mintha tehetnél valamiről!

– Senki sem tehet semmiről.

– Persze, senki sem tehet semmiről. Így a legkönnyebb gondolni – mondta Tánya olyan távoli és elidegenedett hangon, mintha ebben a pillanatban egészen másra gondolna, nem arra, amiről beszéltek.

És Szincov is, talán e miatt a hirtelen elidegenedett hang miatt, másra gondolt.

– Amikor Moszkvába indulásom előtt Pavellel találkoztam, a térképet néztük együtt. Nem lehetetlen, hogy a hadseregünk éppen Grodnóhoz ér ki...

– Én pedig egyre jobban hiszem, hogy megtalálod őt – mondta Tánya, Szincov leányára célozva, valami túlzott hévvel, mintha még bizonyításra szorulna, hogy igenis hiszi. – Megtalálod! Semmi baja nem történt!

Szincov a lányáról kezdett beszélni, mert nem félt ettől a témától. Legutóbb is beszéltek róla Tányával, kevéssel az elutazása előtt. „Ne félj, amiért most én is szülök – tréfált akkor Tánya. – Te nem ismersz engem. Mindhármotokra lesz időm. Megetetlek, varrok rátok, és a szolgálatból sem késem el!"

De most, amikor a lányáról kezdett beszélni, nem lelte örömét benne, mert Tánya sehogyan sem tudott megállni, ki tudja, mi okból, egyre csak azt hajtogatta és hajtogatta: „Megtalálod, megtalálod!" Mintha ez most már őrá nem tartoznék, hanem csakis Szincovot érintené. Ha megtalálja is, neki semmi köze hozzá. Mintha ez, amikor régebben a kislányáról beszélt, remélve, hogy neki is lesz tőle egy második, egészen más lett volna, mint most.

– Nem „megtalálod", hanem megtaláljuk – mondta Szincov. – Ha ugyan megtaláljuk.

Tánya nem válaszolt.

– Alighanem kár volt erről beszélnem veled – mondta Szincov.

– Alighanem – visszhangozta Tánya, és ismét elhallgatott.

Szincov ismerte ezt a makacs hallgatását, amikor így egyszerre abbahagyta a beszélgetést. Ez azt jelentette, hogy akármeddig képes hallgatni. A válaszhoz szükséges szavakat nem találja, szükségtelenekkel válaszolni pedig nem óhajt.

Így hát hallgattak. Amíg Tánya meg nem kérdezte:

– Voltál Nágyánál ott Moszkvában?

– Voltam.

– Hogy vannak most Pavellel?

– Nem tudom. – Szincov kitért a téma elől. – Engem jól fogadott. Megvendégelt, és még éjszakára is marasztalt.

– Miért nem maradtál?

– A városparancsnokságra mentem, ott már volt ágyam.

– És képes lettél volna vele...? – kérdezte Tánya váratlanul durván, ami nem volt szokása.

– Hogy jön ez ide?

– Sehogy. De mégis, tudnál?

– Eszembe se jutott – felelte Szincov, magában azt gondolva, hogy bizonyára képes lett volna, de ez csakugyan nem jutott eszébe.

És arra gondolt, ahogy Nágya becsípte az ujját a komódfiókba, amikor a babakelengyét akarta elővenni, és ő azt mondta: „Nem kell, nehogy még bajt idézzek magunkra."

Tánya kérdése annyira meglepő volt, hogy Szincov a folytatást várta. De Tánya nem folytatta. Csak hallgatott, és saját gondolatmenetét követve, mintha néhány kérdést és feleletet kihagyott volna, megkérdezte:

– És bennem bízol?

Hogy bízik-e? Tányára haragudhatott, vagy nem érthette meg, hogy valamit mért tesz így és nem amúgy, de hogy ne bízzon benne, az lehetetlen. Volt benne valami, ami kizárta ezt a lehetőséget. Meg aztán nem is volt szokásban köztük ilyen beszélgetés: bízik, nem bízik! Legalábbis eddig.

– Akarod a választ? – kérdezte dühösen. – Vagy beéred azzal, hogy hallgatok?

– Beérem.

– Köszönöm.

– Csak ne haragudj rám – kérte bűntudatosan Tánya.

De Szincov még a halk, bűntudatos hang hallatán is haragudott rá, nem értette, mi ütött belé, meg akarta kérdezni, de visszatartotta magát. Mert egy asszonyt, akivel első ízben van együtt a gyermeke elvesztése után, bizonyára nem szabad megkérdezni, hogy miért olyan furcsa, és nem olyan, amilyen azelőtt volt.

– Ne haragudj rám, jó? Aludj egy kicsit – kérte Tánya ugyanolyan bűntudatosan és halkan. – Így kényelmes neked? – Ismét a háta mögé dugta a párnát, és mellére vonta a férfi fejét.

A zsákvásznon keresztül borús hajnali világosság szűrődött be. Már fél hat volt, de a világosságból látszott, hogy odakint nem süt a nap.

Szincov aludt, bal karját a megnyomorodott kézfejével Tánya háta alá téve, másik egészséges karjával a vállát ölelve, és fejével a mellére bújva. Tánya pedig félig ült, félig feküdt, nem moccant, egyik kezével a mellére nehezedő fejet támasztotta.

Nem vette észre, amikor a férfi felébredt, és Szincov meglátta a szemét, amint mozdulatlanul, boldogtalan kifejezéssel meredt a falra.

Úgy érezte, mintha olyasmit pillantott volna meg, amit nincs joga meglátnia, olyasmit, amit Tánya még nem akar vagy nem bír megosztani vele. Ezért ismét lehunyta szemét, és úgy tett, mintha csak most ébredezne.

Tánya megérezte, hogy mozgolódik. Elengedte a fejét, és lejjebb csúszva egész testével hozzásimult, siettette az ébredését, és ebben a pillanatban rémülten döbbent rá, hogy mindez utoljára történik.

„Mint egy férfi – gondolta magáról a kétségbeesés nyerseségével, miközben hozzásimult. – Végigalszom vele az utolsó éjszakát, és kész. És elhagyom."

Szincov, félálomban hirtelen megpillantva a szemét, helyesen érezte meg, hogy az asszony nem kész megosztani vele a maga egész nagy boldogtalanságát. De a gyerek elvesztésére gondolt, csakis erre gondolhatott. Pedig az a szerencsétlenség, ami Tányát érte, egészen más természetű volt, és olyan nagy, hogy szinte minden mást magába temetett.

A gyerek elvesztését, amelyről mind a ketten tudtak, idővel együtt kipótolhatnák, vagy együtt elfelejthetnék.

De arról a másik szerencsétlenségről csak ő tudott, és ez csak az ő szerencsétlensége, nem a férfié. Sőt Szincovnak, éppen megfordítva, még boldogság is lehet. De az ő számára ahhoz, hogy ez a szerencsétlenség elmúljon az életéből, meg kellene halnia egy másik valakinek, aki semmit sem vétett ellene. És ebben rejlett helyzetének egész iszonyatossága...

A szerencsétlenség szerencsével kezdődött. A front hadtápján keresztül eljutott a hadseregéhez, és abban a faluban, ahol a front orvos-egészségügyi parancsnoksága állomásozott, a nyílt utcán találkozott Kasirinnal, volt partizánalakulatának parancsnokával. Már megtudakolta, hogy reggel teherautó megy a hadseregükhöz, kötszereket visz, és felülhet rá; éjszakai szállást ment keresni, és a falusi utcán egymásba botlottak Kasirinnal. Kasirin jókedvű volt, kigömbölyödött, már nem viselt szakállt, mint a partizán-

dandárban, és borotválatlan sem volt, mint a legutóbbi moszkvai találkozásukkor, ellenben hetykén pödrött fekete bajuszt viselt. És még két kitüntetés fénylett a gimnasztyorkáján, ezeket azóta kapta, amióta nem találkoztak.

Kasirin, bár nem volt egyedül, hanem több parancsnokkal ment, és az ezredesi egyenruháját viselte, amikor őt megpillantotta, először csodálkozva kimeresztette a szemét, aztán megölelte, összecsókolta, és megpörgette maga körül a levegőben, majd visszatette a földre. Ő már ilyen ember volt. Ilyen is maradt. Letette a földre, és kérdezgetni kezdte, hogy mi járatban van. Tánya elmondta, hogy mi járatban. Mindent elmondott, úgy, ahogy volt, mert Kasirin az a fajta ember, akinek mindent el kell mondani. Kasirin egy pillanatra elszontyolodott, sőt homlokába húzta a sapkáját, és bánatosan megvakarta a tarkóját, de csaknem azonnal elmosolyodott, és azt mondta, hogy sebaj, mihelyt a háborút befejezzük, mindenkinél magától rendbe jön minden. Olyan meggyőződéssel mondta ezt, hogy Tánya akaratlanul is elmosolyodott. És a vele történtek után most először gondolta: ha véget ér a háború, és ő meg Szincov egészséggel életben maradnak, akkor ismét megkockáztatja.

Kasirin, amikor megtudta, hogy Tánya hová igyekszik, elvette tőle a bőröndöt – bőrönddel ment –, odavezette a házak mögött álló kocsijához, és azt mondta, várja meg ott a kocsiban, mindjárt elintézi az orvosokkal azt az ügyet, amely miatt idejött, és egy félóra múlva elviszi a szomszéd faluba, a partizáncsapat törzséhez, onnan pedig reggel elirányítja a hadsereghez.

Kasirinnál mindig minden egyszerűen és jól ment, és amellett úgy, mintha másként nem is lehetett volna. Nem is félóra, hanem tíz perc múlva visszatért az orvosoktól. Tányát, aki a sofőr mellett ült, az első ülésen, otthagyta, mondván: „Ülj csak ott, mindezek után minél kevésbé rázzon." S a sofőrnek mindjárt megmondta, hogy amennyiben más kocsik nem indulnak, másnap reggel nyolcra legyen útra készen, vigye el az orvos százados. Majd amikor megérkeztek, ujját felemelve, mint a tanító az iskolában, megkérdezte:

– Hogyan vacsorázzunk, vodkával vagy anélkül?

Amikor Tánya azt felelte: „anélkül", beleegyezően mondta:

– Akkor én is. Kicsit megpihenek az átkozottól.

Kihívott egy rokonszenves idős asszonyt, Nagyezsda Frolovna gépírónőt, összeismertette Tányával, és meghagyta neki:

– Személyesen vegye oda magához éjszakára, nehogy felesleges szóbeszédek legyenek!

De bár kerülni akarta a felesleges szóbeszédeket, mégis kettesben vacsorázott Tányával a kunyhójában, mert örült a találkozásuknak, és négyszemközt akart beszélgetni vele.

Noha vacsora közben szomorú dolgokra is emlékezett – néhány társa haláláról, akiket Tánya is ismert –, még ezeket az emlékeket is megenyhítette az a Tánya által jól ismert szokása, hogy a nyomasztó dolgokról úgy beszélt, mint amik már régen a múltba merültek, a jövőről pedig úgy, mint olyan időről, amikor már semmi nyomasztó nem lesz. Úgy beszélt a jövőről, mintha a háború befejezéséhez már csak az kellene, hogy összeszedjék a bátorságukat és ellenséges tűzben még egy kis darabot fussanak, aztán kész! Habár Tánya tudta, hogy ez nem így van, és hogy Kasirin is tudja ezt, jobban, mint ő, de a vidám és erős embernek ez a szokása, hogy derűsen és bátran nézzen a jövőbe, elszórakoztatta.

Minden jó volt addig a pillanatig, amíg Kasirin hirtelen össze nem ráncolta a homlokát, és egy emlék hatására el nem mosolyodott:

– Micsoda csodák nem történnek az emberekkel! Emlékszel Veronikára? – és Tánya mozdulatlan arca láttán azt gondolta, hogy nem emlékszik, és megismételte: – No, hát a mi kis Veronikánkra, a barátnődre, aki helyett Szmolenszkben elmentél a titkos találkozóra. Emlékszel?

– Persze hogy emlékszem – felelte Tánya ugyanazzal a merev arckifejezéssel.

– No, hát nagyon lehetséges, hogy él. Még a múlt ősszel, amikor Szmolenszket felszabadítottuk, s az emberekkel és az okmányokkal ismerkedtem, akkor szereztem róla tudomást. Egy nő Szmolenszk felszabadítása után közölte, hogy élve látta őt.

„Él!" Tánya csaknem felkiáltott. De nem kiáltott, hanem éppen megfordítva, hallgatott.

– Aztán megvizsgáltuk a dolgot, és kiderült, hogy csakugyan kicserélték az iratait – magyarázta Kasirin. – Annak a csoportnak az iratai közé, amelyet agyonlövetésre vittek, az övéi helyett egy aznap éjjel a börtönben meghalt lányét tették. Őt pedig ennek a halott lánynak az irataival besorolták abba a részlegbe, amelyet Németországba hajtottak el. Az a nő, aki ezt nekem elbeszélte, akkor látta, amikor már marhavagonban vitték őket Varsóba...

Hát így van ez! Azt hittük, te meg én, hogy agyonlőtték, pedig nagyon lehetséges, hogy él! Majd ha Németországba bevonulunk, véglegesen megtudjuk, aligha hamarább. Azokat, akiket munkára hajtottak el, most még Kelet-Poroszországban, a határövezetben sem tartják, nyugatabbra küldik. Könnyen meglehet, hogy ott dolgozik, mint a többiek is, a termelésben, vagy pedig „Arbeiterin" valamelyik földbirtokosuknál, napszámoskodik. Jó kis élet, persze... – Kasirin sóhajtott. – De mégse halt meg, hanem él...

Tányára nézett, és látta, hogy halottfehér, egy csepp vér sincs az arcában. Tányának az egész benseje reszketett az erőfeszítéstől, hogy uralkodjék magán. Kasirin azonban ezt nem értette meg: ő azt hitte, azon erőlködik, hogy el ne sírja magát.

– Mi bajod? Sírni akarsz talán? De miért? Nagyon valószínű, hogy él. Nem bőgni kell itt, hanem örülni.

– Én örülök – mondta minden ízében reszketve Tánya; felállt az asztaltól, kezét összekulcsolva néhányszor fel-alá járt a szobában, és csak azután ült le; összekulcsolt kezét most maga előtt az asztalon nyugtatta.

– Ivan Ivanovics, én közöltem a férjével, hogy meghalt. – Kasirin szemébe nézett, és nem volt tudatában, hogy voltaképpen még semmit sem mondott.

– No és aztán? – Kasirin vállat vont. – Sok emberrel megtörtént a háborúban, hogy először eltemettük, azután meg életre keltettük. Rosszabb, ha megfordítva történik: amikor azt hisszük, hogy még él, pedig már halott. És mi mást közölhettél volna még vele? Azt közölted, amit tudtál. Tételezzük fel, hogy szabadnak hitte magát, és talált magának valakit ez alatt az idő alatt; ha majd ismét találkoznak az eleven feleségével, ami volt, azt egyszerűen leírják!

Mondta ezeket a felesleges, üres szavakat, amelyeknek semmi jelentőségük; valakikről beszélt, akik találkoznak vagy nem találkoznak, akikkel valami történhetik vagy nem történhetik, és Tánya iszonyodva ült vele szemben, és várta, hogy elhallgasson. Még csak nem is kívánta félbeszakítani, mert még annak, hogy tovább beszél-e, vagy abbahagyja és elhallgat, sem volt jelentősége számára.

– Feleségül mentem hozzá – mondta, amikor Kasirin elhallgatott.

– Az ő férjéhez? – kérdezte döbbenten Kasirin.

– Igen! Az ő férjéhez.

– Furcsa helyzet... – mondta Kasirin, és sokáig hallgatott. Majd a férjéről érdeklődött, hogy ki és hol tartózkodik most.

Tánya elmagyarázta. Azt mondta, hogy a férje a hadseregük hadműveleti osztályán dolgozik. Azt, hogy Szincov átment Szerpilinhez segédtisztnek, akkor még nem tudta.

Kasirin hallgatott, fontolgatta, hogy most mit tanácsoljon, majd bizonygatni kezdte, hogy a háború végéig minderről semmit se szóljon a férjének.

– Nem tudom, milyen ember – mondta –, de akármilyen is, ne szólj! Csak tönkreteszed a kettőtök életét. És talán feleslegesen. Azt mondjuk az asszonyról: él. De ki kezeskedhetik érte? Annál inkább, mert Németországba hajtották. Hányan térnek onnan vissza elevenen, ezt senki sem tudja. – Gondolkodott, majd még egy érvet sorakoztatott fel, amelyet fontosnak vélt: – És ha él is, de ez alatt a három év alatt talán ott valamelyikünkkel, akit „Arbeiter"-nek hajtottak el, ők is egymásra találtak, mint ti itt, akkor mi van?

Tánya a fejét ingatta. Nem mintha nem hitt volna ebben a lehetőségben, hanem mert nem akart igazolást keresni a maga számára.

– Mit rázod a fejedet? Nagyon is lehetséges. Neked Gyegtyarjovval nem volt talán viszonyod?

– Volt.

– No, hát neki is ugyanúgy lehet, mint neked. Te talán rossz asszony vagy? Ellenkezőleg, jó. Előfordul az ilyesmi! Ne mondd el! Ne rontsd el az életedet, sem azét az emberét, amíg lényegében még semmit sem tudni.

Tánya még mindig megnémulva ült, és nézett rá. Gondolta volna-e, amikor idejött, hogy bánat vár rá? Igenis, bánat. Amikor valakiről azt hiszik, hogy meghalt, de valójában él – ez bánat? Igen, bánat. Lám, milyen furcsa az élet, hogy ilyesmi hirtelen bánatra fordul. Hogyan lehetséges ez? Hát így lehetséges.

– Te nem vagy hibás. – Kasirin a hallgatását beleegyezésnek vélte. – Történetesen úgy esett, hogy éppen te beszéltél neki róla. De te is, akárcsak én, valóban azt hitted akkor, hogy nincs életben. Ezt több, mint biztosra vetted!

Így mondta: „Több, mint biztosra." Igen, több, mint biztosra vette! És Kasirin is több, mint biztosra vette. És te is több, mint

biztosra vetted. Csak az a különbség, hogy neki, a férfinak, aki mindezeket a talán igaz szavakat mondja, nem kell Szincovval találkoznia, de neked, az asszonynak találkoznod kell. Megöleled, ágyba fekszel vele, és az övé leszel.

„Több, mint biztosra." Valamiért különösen gyötörték ezek a szavak. Több, mint biztosra vette, és elmondta neki, hogyan halt meg a felesége, és Szincov is több, mint biztosra vette. És most, amikor több, mint biztos benne, el kell mondania neki, hogy a felesége nem halt meg...

Kasirin lehangoltan felemelkedett, és azt mondta, hogy a törzshöz megy. Tánya is felállt.

– Hallgass rám – kapott észbe Kasirin, miközben már feltette a sapkáját –, hiszen én alighanem felhívhatom. Ha nem őt, akkor a hadműveleti osztály ügyeletesét. Felhívom, és jelzem neki, hogy te holnap ott leszel.

– Ne! – Tánya megijedt. – Ne tedd – ismételte olyan hangon, mintha Kasirin mégis a maga feje szerint akarna cselekedni.

Amikor Kasirin felajánlotta, hogy felhívja Szincovot, az ötlött a fejébe: mihelyt megérkezik, elmegy az egészségügyi szolgálat parancsnokához, mindent elmond neki, és megkéri, hogy azonnal helyezze át valamelyik másik hadsereghez, kímélje meg a férjével való találkozástól; és hogy majd már onnan írja meg neki mindezt.

Az egészségügyi szolgálat parancsnoka ezt bizonyára meg tudta volna tenni neki, de kiderült, hogy ő maga képtelen rá!

Ehelyett, amikor a tábornoknál volt, önmaga számára is váratlanul azt kérte, hogy ezredhez ossza be orvosnak, egészségügyi századba. Eszébe jutott, hogy a múlt évben az osztályuk egyik orvosnője ragaszkodott hozzá, és elment az egészségügyi századba, és egy hét múlva már halott volt. Lázasan gondolta abban a pillanatban: „Én is így pusztuljak el, nagyon jó, ez lesz a legjobb!"

Amikor a tábornok, öreg és bölcs ember, összeszidta és kinevette, nem ragaszkodott a kívánságához, mert mindez csak a kétségbeesés fellángolása volt. Azt pedig nem szerette, sem magában, sem másokban, ha a háborúban kétségbeesésből tesznek vagy akarnak tenni valamit.

Egész héten várta is a találkozást, meg félt is tőle. Hol azt bizonygatta magának, hogy mindent egyszerre mond el neki – fejest ugrik a bajba –, hol meg, határozottságát elveszítve, bűntu-

datosan képzelte el, hogyan is lesz minden, ha semmit sem szól. Sőt, amikor Zinaidát vállán a takaróval meglátta, akkor sem tudta még, hogyan lesz. És csak amikor kint a sötét utcán felnyújtózva hozzásimult, és megérezte, hogy nem tud lemondani erről, akkor értette meg, hogy most semmit sem szól.

Ezen az éjszakán éreztette, hogy milyen jó vele lennie, és igyekezett bebizonyítani, hogy a férfinak sem lesz soha senkivel sem jobb, mint vele.

Igen, erre gondolt, és azt akarta, hogy Szincov megérezze, és nem tartózkodott ezen az éjszakán attól, amitől azelőtt gyakran tartózkodott.

Olyan akart lenni, hogy a férfi képtelen legyen más asszonyokra gondolni. Ezért kérdezte olyan durván Nágya felől is. Hallani akarta tőle, hogy rajta kívül senkire sem gondol, és nem is tud gondolni.

Amikor Szincov Grodnóra meg a kislányára terelte a szót, akkor eszmélt rá, hogy ő már képtelen úgy gondolni a kislányra, ahogy azelőtt gondolt. Képtelen, mert ha ő most még itt is van mellette, ott, a frontvonalon túl a férfinak nemcsak lánya van, hanem felesége is. Gondolhatják róluk, hogy meghaltak, vagy hogy élnek, de neki azt kell remélnie, hogy élnek. Nemcsak a kislánya, hanem a kislány édesanyja is, a felesége. Vagyis az *igazi* felesége, ahogy önmaga iránti könyörtelenséggel gondolta.

„Igen, én nem vagyok hibás, és semmiről sem tehetek – emlékezett Kasirin szavaira. – Igen, ha ő ott nem maradt életben, hanem meghalt, akkor én valóban nem vagyok hibás. No de akkor a halálát kell kívánnom? Azt kell kívánnom, hogy ne meneküljön meg, azért, hogy én bűntelen legyek? Már csaknem kívánom is ezt. Mert vele vagyok. És továbbra is vele akarok maradni. Csak ha rákényszerítem magam, hogy ne legyek vele, akkor nem fogom csak kívánni a lelkem mélyén a felesége halálát. De ha vele maradok, és semmit sem mondok neki, akkor – akármilyen iszonyú is ez – mégsem kívánom, hogy megmeneküljön. Csak bizonygatni fogom magamnak, hogy kívánom. Nem szabad többé vele lennem. És mindennek, ami ma volt, utoljára kellett történnie" – gondolta, és mérhetetlenül sajnálta magát meg a testét, amely utoljára simult hozzá, amelyet ő utoljára ölelt meg, amely immár egyedül lesz nélküle. Ha azt teszi, amit elhatározott. Azt, amit tennie kell.

Úgy gondolt a férfira, mintha ma reggel örökre elbúcsúzná-

nak. Talán nem lesz hozzá ereje. De akkor is ez csak halogatás lesz, mégsem élhet vele tovább úgy, hogy nem mondja meg neki. És ha megmondta, akkor sem élhet vele. Még ha a férfi maga követelné is.

„De szerethet-e engem azután, hogy megmondom neki?" – gondolta most már nem magáról, hanem őróla.

Soha még ez a gondolat nem jutott eszébe: hogy úgy kerültek össze, abban a hitben, hogy az asszony nincs életben; ez egészen más, mint hogyha az asszony élne, és Szincov, ha élne is, nem az asszonyt szeretné, hanem őt!

Gondolatban iszonyodva egyeztette az össze nem egyeztethetőt: önmagát, aki itt fekszik mellette az ágyban, és azt az asszonyt *ott*, Németországban, akit *abban* az életben talán csak a jövőbe vetett hite éltet. És akár csak gondolatban is megfosztani ettől a hitétől, annyi, mintha megölné őt. Egyetlen mentsége, hogy amaz semmit sem tud. De elég ez?

Elborzadt önmagán és azon, hogy mégis találkozott a férfival, és lefeküdt vele abba az ágyba, anélkül hogy bármit is mondott volna neki. De a következő pillanatban ugyanolyan nagyon sajnálta magát, mint ahogyan az imént elítélte.

„Hogyan, nekem ezt sem lett volna szabad, még utoljára sem? Miért nem szabad? Kinek mi rosszat tettem vele?" Szinte egy haldokló bánatával gondolt magára, éppen abban a pillanatban, amikor Szincov felébredt, és meglátta boldogtalan arcát.

Csendes, szürke reggel volt. Tánya Szincovval együtt ment ki ugyanazon a szobán át, amelyen keresztül éjjel bejöttek, csak előbb kinézett, és odaszólt valakinek: „Húzd magadra a takarót!" A priccsek a szobában már üresek voltak: mindenki felkelt és elment. Csak az egyik sarokban pillantott meg Szincov futólag egy takaró alól kikandikáló női arcot.

– Ügyeletből jöttél, inkább aludnál – mondta Tánya visszatekintve. – Szóltam neked, mégse tudtad a fejedet betakarni!

Nem haragosan mondta ezt, hanem nyugodtan, gúnyos kis mosollyal, és amikor Szincovval kiértek az utcára, még mindig mosolyogva jegyezte meg:

– Lám, azért a háborúban is csak asszonyok maradunk.

Az autó, amelyiken mennie kellett, hét órakor indult. Korábban értek ki, és Tánya felajánlotta, hogy elkíséri Szincovot a Williséig. És ha a Willis még nincs ott, akkor is ott búcsúzzanak el, Szincov maradjon és várjon. Ő pedig elmegy.

– Sokat kell ma autóznod? – kérdezte Szincov.

– Sokat. Több helyre megyünk. Mostanában mindennap így van.

Ment vele a falusi utcán, egyáltalán nem rejtőzve, sőt belékarolt, és közben megkérdezte:

– Többet nem ütötted be?

Egyszer, nem sokkal az ő elutazása előtt, márciusban, Szincov a peremsávban tűz alá került, és a kocsiból kiugorva a csonka kezét beleütötte egy gerendába...

– Nem ütöttem be. Egyáltalán semmiféle esemény nem történt. Csak egyik frontról átmentünk a másikra.

– Amikor a mama behozta nekem a kórházba a leveledet, mindjárt megértettem, hogy arrább mentetek. Elolvastam, hogy most ott laksz, ahol megismerkedtünk, és mindent megértettem. Mégsem képzeltem el, hogy valóban ennyire közel van.

Könnyedén, mosolyogva mondta mindezt. Valahogy elcsendesült és nyugodt volt. Sőt különös, hogy mennyire nyugodt.

Éjjel Szincov néhányszor úgy érezte, hogy mégis történt vele valami, amit ő nem tud. Most, ahogy nyugodt arcát nézte, nem gondolta ezt. Azt gondolta, hogy Tánya csak iszonyúan fáradt, és gondolatban szidta magát. Még ha Tánya mindezt maga akarta is, neki kellett volna emlékeznie rá, hogy csak nemrégen jött ki a kórházból. Legalább egy kicsit, amennyire lehetséges, kímélnie kellett volna! De erről beszélni most ostobaság lett volna, és nem is szólt, csak erősebben magához szorította könyökével az asszony kezét.

– Úgy örülök, hogy megint itt vagy!

– Én is örülök. – Tánya kihúzta kezét a könyöke alól, tisztelgett a szembejövő katonaorvosnak, majd megint belekarolt. – Amíg a kórházban voltam, elszoktam a tisztelgéstől. Most pedig mindennap autón jövök-megyek, tisztelgek és tisztelgek... Bárcsak véget érne a háború! Ámbár meglehet, hogy ha a háború véget ér, engem a törzsállományban hagynak...

– Ha befejeződik, majd meglátjuk. – Szincov nem arra az időre gondolt, amikor a háború véget ér, hanem arra a mindjobban közeledő napra, amikor, éppen ellenkezőleg, teljes erővel kezdődik újra a frontjukon.

– A törzsállományban hagynak, s megint csak tisztelegni fogok – mondta Tánya, mintha nem hallotta volna a szavait, belemerülve a tőle független sorsának elképzelésébe.

Amikor a sorompón túlra kiértek, a Willis már ott állt az erdőszélen a fák alatt. Szincov messziről meglátta.

– Még menjünk néhány lépést! – Tánya visszanézett a sorompónál álló katonára.

Mentek még néhány lépést.

– Most álljunk meg.

Így alakult ki náluk a fronton töltött életükben: ha Tánya volt Szincovnál, akkor Szincov rendelkezett, ő szabta meg, hogy meddig kísérje el az asszonyt, és hol búcsúzzon el tőle, ha pedig Szincov volt Tányánál, akkor Tánya határozott. Most is így volt.

– Viszontlátásra, Ványa! – Tánya sóhajtott, és két karját a férfi nyaka köré fonta.

Szincov lehajolt, és keményen szájon csókolta. De Tánya elhúzódott, elvonta az ajkát, mintha ezt most valami okból nem akarná, és a szemét csókolgatta, könnyű, lassú kis csókokkal.

Szincov nem hozta szóba, hogy mikor találkoznak megint. Így is világos volt, hogy a támadás megindításáig már nem találkoznak. És a támadás elején sem. Nem fognak találkozni, amíg csak megállás nem lesz. Ha véletlenül előbb találkoznak, akkor szerencséjük volt! De már megszokták, hogy ne beszéljenek arról, mi lesz, ha véletlenül rájuk mosolyog a szerencse.

„Rosszul érzi magát" – gondolta Szincov, Tánya kissé remegő ajkán fáradt verejtékcseppet pillantva meg.

– Mi bajod? – kérdezte. Tánya szemét különösen bánatosnak látta.

Azelőtt, ha valami feleslegesnek tűnő kérdést tett fel, Tánya mosolyogva azt felelte neki: „Csacsi." De most nem mosolygott, és nem is felelt semmit, csak állt és nézett utána, amíg Szincov a Willishez ment.

Szincov beült a sofőr mellé, és amikor elindultak, integetett neki. Aztán a fordulónál még egyszer intett. Tánya még mindig mozdulatlanul állt. Állt, és várta, hogy elrobogjon.

Szincov azzal nyugtatta magát, hogy mindez csak a fáradtságtól van, meg hogy Tánya idegei az átéltek után a végsőkig feszültek. Elég csak visszaemlékezni arra, hogy rátámadt, amiért segédtisztnek ment. Természetesen nem önmagára gondolt, csakis őrá. Bosszankodott, amiért neki bizonyára nem könnyű beleszoknia ebbe a tisztségbe. És helyesen gyanította. Szerpilin segédtisztjeként csak győzze meghallgatni, felírni, átadni, tisztázni, a térképekre feljegyezni, és ráadásul még állandóan észben tartani, ké-

szenlétben, ha nem ezt, akkor mást. Éjjelre úgy érzi, mintha egész nap, tizennyolc óráig egyfolytában, a felettese sarkában járt volna, sohasem tudva előre, hogy az hány lépést tesz, és hány után áll meg, hol siet és hol lassít, hol áll fel, hol ül le, és hol indul el ismét. Mégiscsak kellemetlen ez a tisztség, még jó ember mellett is! Ha lelkiismeretesen fogod fel, mint a háborús kötelességed teljesítését, akkor soha semmiben sem leszel önmagadé. Ha pedig úgy veszed, mint a kelletlen rabszolga, akkor bizony rabszolga is vagy a parancsnokod mellett, nem a háborúban küzdő katona.

Visszaemlékezve, hogy Tánya mennyire megharagudott rá, Szincov azt gondolta, hogy nekik mégiscsak meg kell érteniük egymást. Meg kell magyaráznia neki, hogy: örül vagy nem örül, de azért, hogy ezt a tisztséget elfogadta, nem vetheti meg magát. Nem keresett könnyű kenyeret magának, és nem is talált.

Balra kerékvágások kanyarodtak be az erdőbe, lánctalpak nyomai látszottak. Az út szélén fonnyadt lombok hevertek – az éjjel itt áthaladt harckocsikról lehullott az álcázás. Vagy talán a sorozatvetőkről. Kerékvágások az erdőben, távolabb is. Jobbra jelzőtábla: valakinek a gazdaságába, aztán jelzőtábla balra: valaki másnak a területe. Távolabb sorompó, ott majd fel kell mutatni a behajtási engedélyt. Engedély nélkül nappal nem mehet tovább az autó.

A két hónapig elhúzódott harcszünetnek utolsó reggele volt...

Tizennyolcadik fejezet

A belorussziai hadművelet megindításáig már csak órák voltak hátra.

Három frontnak másnap reggel, június 23-án kellett megindítania a hadműveletet, a negyediknek huszonnégy órával később.

Az offenzíva a háború harmadik évfordulóján kezdődött, ugyanott, ahol a németek három évvel ezelőtt a legsúlyosabb vereséget mérték ránk. A német „Zentr" hadseregcsoport, amely annak idején csaknem egészen Moszkváig eljutott, most a közvetlenül Berlinbe vezető úton állt előttünk, és ezt nemcsak mi éreztük, hanem a németek is.

A foglyok vallomásaiból kiderült, hogy a belorussziai német

védelmi vonal a „Vaterland" – Haza – nevet viseli. Hivatalos vagy katonai elnevezés volt-e, végeredményben nem fontos, mindenképpen a németek közérzetéről tanúskodott: hogy Berlin van a hátuk mögött.

Sajátos módon érzékelték a küszöbönálló támadást a mieink is. Csaknem valamennyi földrajzi pont, amely a hadművelet megtervezésénél szóba került, az 1812. évi háborúval, Napóleon Moszkva ellen vonulásával és hatalmas hadseregének pusztulásával volt kapcsolatos. A hadműveletet megtervező tábornokok és tisztek nem hajlottak a szimbolikára, de óhatatlanul emlékeztették őket a város- és folyónevek: Vityebszk, Mogiljov, Boriszov, Minszk, Grodno, Dnyeper, Druty, Berezina, Nyeman... És nem e visszaemlékezések gyümölcse volt-e a küszöbönálló hadműveletnek az a csak szigorúan megszabott körben ismert fedőneve: „Bagration", amelyet még tavasszal, egy hónappal előbb, Sztálin adott neki?

A „Bagration" hadművelet résztvevői közül azok, akik megélték a háború végét, később olvashatták a német történészek műveiben, hogy a német hadsereg itteni összeomlása méreteiben és következményeiben még a Sztálingrád alatti katasztrófát is felülmúlta.

De akkor, 1944 júniusában, mindezt még nem írták meg, sem a német, sem a mi hadtörténészeink. A német „Zentr" hadseregcsoport szétzúzása a belorussziai erdőkben akkor még csak elképzelés volt; és mind a négy, támadásra készülő fronton, a parancsnoklás minden fokán igen sok különféle erőfeszítést tettek, hogy minél tovább tévedésben tartsák a németeket a teendő csapásaink helyét, idejét és irányát illetően.

Közel másfél millió ember készülődött a „Bagration" hadműveletre, több mint harmincezer ágyú, hatezer repülőgép, ötezer harckocsi és rohamlöveg. Ilyen méretű készülődést teljességgel eltitkolni lehetetlen. Nem volt más hátra, mint a németeket abban a tévhitben hagyni, hogy noha mindenütt folyik az előkészület, a főcsapást, amellyel a mi nagy nyári offenzívánk elkezdődik, mégsem itt, Belorussziában fogjuk mérni, hanem délebbre, Ukrajnában.

E célból rendkívüli méretű megtévesztő tervet dolgoztak ki, amely a csapatok színlelt átdobását és délen való összevonását is magában foglalta. Ez a legszigorúbb, mindenfajta álcázással, rádió-tilalommal és rádió-megtévesztéssel járt együtt. A még a té-

len eltűnt hadsereg, amelyet a németek sokáig kerestek, abban a hitben, hogy a legfelsőbb hadvezetés tartalékában van, hirtelenül „vigyázatlanul" hagyta, hogy rádión pontosan megállapítsák a délre történő átdobását, éppen arra az arcvonalra, ahol a németek a harcba vetését tökéletesen logikusnak és várhatónak tartották. Holott a valóságban ezt a hadsereget már régen felosztották, és már csak rádiójelzések formájában létezett. A valójában létező és északra irányított páncéloshadtesteket viszont lövészhadtesteknek nevezték el; a parancsnokainak ideiglenesen más családi nevet adtak; az okmányokra más, ideiglenes pecsétet nyomtak. A harckocsikat vagonoknak álcázott pőrekocsikon szállították, s a páncélosok még a megérkezés helyén is összfegyvernemi váll-lapot viseltek, és ideiglenesen úgy kerültek ellátmányba, mint lövészalakulatok.

Amikor mindezek eredményeképpen a németekben az a benyomás alakult ki, hogy nem Belorussziában, hanem délebbre tervezzük a főcsapást, és tartalékaik egy részét idejekorán kezdték áthelyezni északról délre, a partizánok azt a parancsot kapták, hogy egy időre csökkentsék a tevékenységüket azokon a frontútvonalakon, amelyeken a német csapatok átdobása folyt. A lecsapást ezekre az útakra – a nagy „sínháború" kezdetét – ahhoz a pillanathoz rögzítették, amikor a „Bagration" hadművelet megkezdődik, s a németeknek sürgősen vissza kell hozniuk a tartalékaikat délről északra.

Természetesen arra számítani, hogy minden alkalommal megtévesztjük a németeket, vigyázatlanság lett volna. De ez az egész aprólékos megvesztegetési munka sokáig és állhatatosan folyt; a győzelem azon előfeltételeinek egyike volt, amit a támadás előkészítésekor elhanyagolni nem szabad.

Állhatatosság a követelményekben – már jó előre minden lehető módon biztosítani a győzelmet – nemcsak a háromévi háború alatt kifejlődött harcolni tudás eredménye volt, hanem annak a nagy szükségességnek tanúbizonysága, hogy valóban kevés vérveszteséggel többet tegyünk.

Az ország a végső győzelem közelségének tudatával lépett be a háború negyedik évébe, de minden újabb erőfeszítés hatalmas fáradságába került. Tehát fölösleges erőfeszítéseknek nem volt szabad lenniük. Sem fölöslegesnek, sem meggondolatlannak. Minden ilyen bűn lett volna az ellen az ország ellen, amely a háborúban megfáradt, agyondolgozott kezével ott a hátországban négy-

szer annyi harckocsit és hatszor annyi repülőgépet gyártott, mint három évvel ezelőtt. És ebben a hajthatatlan gondosságban, amelylyel Belorussziában az offenzíva készült, mindennek a tudata szerepet játszott. Ott élt ez a tudat a társadalomban és a hadseregben, és valahogy lényegében meghatározta az emberek viselkedését a fronton és a hátországban is.

Maga a halálos veszély is mindig, minden harcoló emberben felébreszti azt a határozott kívánságot, hogy minél jobban legyen felfegyverkezve és védve. A háború harmadik évében az ember a fronton egyre jobban elszokott attól, hogy arra gondoljon, amire a háború elején olyan gyötrődve gondolt; már nem érezte úgy, hogy kevéssel rendelkezik a némettel szemben. Mindent megkapott, ami azelőtt hiányzott, és sok minden olyat, ami most, éppen megfordítva, a németeknek hiányzott.

Természetesen még a fegyverek vitathatatlan mennyiségi és minőségi fölénye esetén sem minden csata sikeres annak számára, aki ezzel a fölénnyel rendelkezik – előfordult ez régebben a németeknél, és most előfordult minálunk is. Meg aztán a halál veszélye így is mindenki számára fenáll, aki továbbra is tűz alatt van. Mégis az az általános érzés, hogy hadfelszerelés terén olyan bőségben élünk, amilyenről negyvenegyben nem is álmodtunk, sokban megkönnyítette a háborúban élő emberek életét.

A fogalom: „tudunk harcolni", mindannyiunkra értve, vagy ez a fogalom: „tud", valakire külön vonatkoztatva, a háború során mind magasabb követelményekhez kapcsolódott, önmagunkkal és másokkal szemben is. És bár az önfeláldozási készség a korábbi magaslaton maradt, kifejlődött mellette az emberi élet értékének fogalma is. És e fogalom fejlődésével a különféle rangú katonák a korábbinál sokkal szigorúbban kezdték nézni azoknak a szüntelen életáldozatoknak igazolt vagy igazolatlan voltát, amelyeket a háborúban együttvéve veszteségeknek neveznek. És ez az önmagunkkal szembeni fokozott szigorúság szintén alkotóeleme volt annak az általános hadseregszellemnek, amelyről valamikor Tolsztoj írt.

Noha Szerpilin hadserege csak egyike volt annak a húsz összfegyvernemi hadseregnek, amelyeknek részt kellett venniük a hatalmas belorussziai offenzívában, csaknem százezer embert számlált. Ha pontosan vesszük, akkor az összes hozzáadott alakulatok-

kal együtt az előző napi nyilvántartási jegyzék szerint 98 992 embert.

„Háromszor a mi Rjazanyunk" – gondolta tegnap mosolyogva Szerpilin, ahogy visszaemlékezett fiatal korára, amikor nem ez a háború, hanem az első világháború kezdődött. Rjazany akkor még a kormányzósági székhely volt harmincötezer lakossal, és ő ott végezte a felcseriskolát.

A hadsereg övezetében mintegy háromezer löveg és aknavető, háromszáz harckocsi és rohamlöveg volt összevonva, és ez az egész csaknem arra a keskeny, tizennégy kilométeres áttörési szakaszra irányult, ahol a csatának el kellett dőlnie. Kétszáz löveg és aknavető minden kilométerre. Minden öt méteren egy ágyúcső. És ötven méter jutna minden egyes harckocsira és rohamlövegre, ha egyenletesen osztanánk el őket, amit természetesen nem teszünk.

A harckocsik főleg a gyalogságot fogják támogatni; kivétel egy dandár, amelyet már a Dnyeperen való átkelés után a gyorsan mozgó csoportba szándékoztak besorolni, hogy átkaroló mozdulattal hátulról elvágja Mogiljovot. Nagyobb páncélos erőket a legfelső hadvezetés nem adott sem Szerpilin hadseregének, sem a frontnak. Úgy látszik, a fő arcvonalakon jobbról és balról a szomszéd frontok fognak tevékenykedni. Ők gépesített hadtesteket is kaptak, sőt lehet, hogy páncéloshadsereget. Ezt neked, hadseregparancsnoknak, nem kell tudnod, de feltételezned szabad. Furcsa is volna a mostani időkben nem feltételezni; harckocsik nélkül most a fő arcvonalakon nem harcolnak.

És egyáltalán mindez, amint mondani szokás: szabad elmefuttatás, ha a nagy térképre tekint az ember. Akárhogyan elterveztek is mindent egészében, itt a mi frontunkon a főcsapást az ellenségre neked kell mérned, és amióta a hadseregbe visszatértél, semmi másra nincs időd gondolni. A feladat: a hatodik napon fel kell szabadítani Mogiljovot. Ahhoz pedig, hogy felszabadítsd, még el kell jutnod oda, és négy folyó van útközben, egyik a másik után, és mindegyiken harccal kell átkelni, és mindegyik harapós: mocsaras árterületek!

Sejtheted természetesen, hogy a te feladatod itt, a német védelem központjában nemcsak az, hogy Mogiljovot elfoglald, hanem hogy minél több ellenséges erőt köss le, amíg ott, északabbra és délebbre, más frontok a védelmet megtörve behatolnak a mélységbe egymás felé, és valahol Minszk alatt csukják össze a harapófogót. És mindez egy hadseregparancsnok részéről nem hiú

elmélkedés; ha előre látod az események egész lendületét, erősebben érzed a felelősséget azért, ami osztályrészedül jutott. De azért nincs felesleges időd ezekre a gondolatokra. És nincs is honnan kiszakítani. Csak az álomtól veheted el. De aludni is kell. Az, aki a háborúban szokásba vette a nemalvást, önmagát csapja be. Természetesen nap nap után nem szükséges, de azért nincsenek csodák: akik éjjel nem aludták ki magukat, nappal alszanak. És ha nem alszanak is, de a munka valamelyik részét fél szemmel végzik. Akkor már jobb, ha a kényszerű esetek kivételével a magad hat óráját éjszaka veszed ki, s a többiben dolgozol. Nemcsak az egészségnek jobb így, hanem az ügynek is. Már kipróbálták.

Az alatt a tizenhét nap alatt, amióta a hadseregbe visszatértél, sok minden történt. Tíz nap alatt a Karéliai földszoroson áttörtünk, és felgöngyölítettük a Mannerheim-vonal mindhárom övezetét, tegnap pedig elfoglaltuk Viborgot. Visszaemlékezve mindarra, amit a finn háborúról hallottál, hogy akkor ugyaneddig a Viborgig nem tíz nap alatt, hanem tízszer tíz nap, több mint három hónap alatt jutottunk el, megint azt gondolod, hogy mégis csak megtanultunk harcolni. És tőled itt ugyanolyan hozzáértést várnak a védelem megtörésében.

Nyugaton a szövetségesek végre partra szálltak Franciaországban. Noha a Tájékoztató Irodának a háromévi háború eredményét összefoglaló tegnapi jelentésében erről a partraszállásról az állt, hogy ragyogó, már harmadik hete még mindig csak ugyanazon a Cotentin-félszigeten harcolnak, amelyiken partra szálltak. Még nem törtek ki a szabad térségre. Természetesen, ha jól belegondolunk, nem könnyű dolog ez. Ha valahol egy kis folyónál foglalsz el hídfőállást, amíg tartod, ott is vért verejtékezel. Itt pedig a tenger. Igaz, hogy nem egy évig készülődtek. Elég idejük volt rá, hogy bármilyen „erőt" összegyűjtsenek. De úgy látszik, erő ide, erő oda, a németek nem egykönnyen adják meg magukat. Éreztetik, hogy mi az a német, s hogy velük megbirkózni mit jelent. Sebaj, csak álljanak ellen. Ha a szövetségeseinknek ott túl könnyen menne, még bántana is. Ha kívánod is nekik a győzelmet, a lelked mélyén mégis azt akarod, hogy igyanak egy kicsit abból a keserű pohárból, amelyből nekünk bőven kijutott.

De ezen nincs időd sokat gondolkodni. Először megparancsoltad Szincovnak, hogy szerezze meg a francia partvidék térképét, azon figyelted, tájékozódtál, de az utóbbi napokban erre sincs időd. Meghallod, hogy különösebb változás nincs, és beéred vele.

Sőt, a saját személyes dolgaidban is, ami nemrég Moszkvában még éjjel-nappal foglalkoztatott, a fene gondolná, afféle diétát tartasz. Úgy érzed, nem megy tovább, aztán csak kényszeríted magad, és lám, meg is feledkeztél mindenről! És egészen jól sikerült. A tennivalók tömege segít.

Ezekben a napokban két levél jött, hosszúak, néhány mindkét oldalán teleírt lap. Amilyeneket még soha életedben nem kaptál. Mintegy a beszélgetés folytatásai. Mintha nem is éreznéd, hogy ő ott van, te pedig itt, veled szemben ül, és úgy mondja el sorjában mindazt, amit a távollétedben gondolt.

Szerpilin mind a két levelet az éjszaka beálltával olvasta el, miután minden dolgával végzett, és reggel válaszolt, mielőtt a dolgaihoz látott. Arról, amivel foglalkozik, természetesen nem írt. Csak arról számolt be, hogy jól van, betartja az orvosi utasítást, ahogy megígérte, igyekszik hat órát aludni, és végzi a kulcscsontjának előírt tornagyakorlatokat.

Ha rá tudta volna szánni magát, megírta volna neki, hogy szereti, ahogy még senkit sem szeretett. De nem vitte rá a lélek, a múltjával szemben.

A második levél végén táboriposta-cím volt... „Ide írj. Holnapután indulok." Ha holnapután indult, akkor mire a levél ideért, ő már ott van a kórházban, a szomszéd fronton. Megtette, amit szándékozott tenni.

A levél olvasásakor eszébe jutottak az asszony szavai: „Nos, magához vesz a hadseregbe?" És az ő válasza: „Nem veszem." És égető vágy fogta el, hogy itt legyen mellette, nem ott.

Úgy érezte, még sohasem dolgozott ilyen feszült igyekezettel, mint ez alatt a tizenhét nap alatt, amióta visszatért a hadseregbe.

Mint minden parancsnok, az egész háborúban nagyobb haderők és több hadieszköz felett szeretett volna rendelkezni, mint amennyije volt. Háborúban sohasem gondolja az ember, hogy valamiben bővelkedik. És mégsem titkolhatta maga előtt – mások előtt el tudta titkolni – azt az izgalmat, amely elfogta, amikor visszatérve a hadseregét kétszer akkora állománnyal vette át, mint amekkora azelőtt volt. Ilyen gazdaságot még nem vezetett. Egyszer volt csak nyolc hadosztálya: a kurszki ívben. Hat és öt is volt. De tizenhárom hadosztálya nem volt még. A támadás támogatására tizenkét nehéztüzérezred jött át hozzá, az áttörési tüzérhadosztály, néhány gárda-aknavető dandár, két páncéltörő dandár. Ha gépesített hadtestet a hadseregének nem is adtak, mégis

állományában most a saját állománybeli harckocsijain kívül még két páncélosdandár és két rohamlöveg-ezred volt. S az utászzászlóaljak, a pontonos és egyéb műszaki alakulatok megérkezése újra meg újra a vízi akadályokra emlékeztette, amelyeket le kell küzdeni.

Hadsereggazdaság az offenzíva előestéjén... Hogyan képzelhetjük el, hogy mi ez? És mihez hasonlítható, nem a háborúban, hanem valahol békés körülmények között? Nyilvánvalóan semmihez sem hasonlítható. Mert nincs a felelősségnek az a fajtája, amely ne nehezednék annak az embernek a vállára, aki ezt a gazdaságot vezeti.

Azoknak pedig, akik felette álltak és parancsoltak neki, meg akiknek ő parancsolt, most, a hadművelet megkezdése előtt, nem volt fontos az ő személye, azon túl, amit véghez kellett vinnie. Most mindenkit csak egy érdekelt: képes-e vagy sem megtenni azt, amit kívánnak tőle? Emellett szigorúan teljesítve mindazt, amit kell, képes-e megóvni bizonyos számú emberéletet a várt veszteségekkel szemben, vagy még másokat is elveszít a várt veszteségen felül?

Helyesnek tartotta, hogy így néznek rá, mert ő maga pontosan ugyanígy nézte a többieket. És minden tudását, mindazt, amit a tapasztalat gyarapított, és amit az élet nevelt ki benne, mindazt, amit a csapatoknál, az akadémiákon és a harcokban szerzett, harmincévi szolgálata alatt, mindazt, amit átélt és elviselt, lényének legjavát, a legerősebb érzéseit, beleszámítva az emberekbe vetett hitét – mindezt most maradéktalanul beleadta a hadművelet előkészítésébe. Mindazt, amit a háborúból merített, most visszaadta a háborúnak.

Mit jelent az, jól felkészülni a megindítandó támadásra? Áttörni a német hadállásokon, szétverni a németeket, négy folyón harccal átkelni, elfoglalni Mogiljovot, és ugyanakkor betartani az adott határidőket? Igen, így van. De ez még nem minden. Amellett a parancsot emberben és felszerelésben a lehető legkisebb veszteséggel kell teljesíteni. Mogiljovhoz nem kifulladva megérkezni, hanem a további hadműveletekre készen. Hiábavaló veszteségek nélkül boldogulni – ezek általános szavak, de a harcban minden kézzelfogható: egyik esetben a veszteségek hiábavalóak, a másikban nem hiábavalóak. E szavak mögött gondolatnak és munkának kell lennie. Nem elég csak úgy megkövetelni az alantasaidtól: kíméljétek az embereket! Ilyen szavak hallatán, ha nincsenek

mögöttük tettek, csak az ostoba ejt könnyeket. Melyik parancsnok mondja: ne kíméljétek az embereket? Ilyet az egész hadseregben nem találsz. De úgy csinálni, hogy győzelmet arass, és kevés embert veszíts el – ez az igazi hadművészet.

A tényleges gondoskodás az emberekről egyúttal a harcról való gondoskodás is: ha ma ebben a támadásban több embert veszítesz el, mint amennyi szigorúan véve elkerülhetetlen, akkor holnap kikkel harcolsz? Ha a támadás kezdetén a hadsereg mindennel fel van szerelve, amivel csak felszerelhető, ez már az emberekről való gondoskodás kezdete. És az, hogy a hátuk mögött az ő áttörési szakaszukon minden kilométeren kétszáz löveg fogja kalapálni a németeket, az emberekről való gondoskodás. És hogy a harckocsik az áttörési szakaszon a gyalogsággal együtt indulnak, ez is azt jelenti, hogy ezzel embereket óvunk meg. És hogy a lövedékkel nem kell fukarkodni: gondoskodás az emberekről; nem okozunk felesleges veszteségeket. És annak, hogy nem számítva a frontkórházakat, magában a hadseregben, amint ma jelentették, hétezer-hatszáz ágy van előkészítve, szintén köze van a veszteségekhez: vagyis minden sebesültet azonnal ágyba fektethetünk. És hogy az előretolt kötözőhelyeket hol állítjuk fel, attól emberek élete függ. És nemcsak attól, hogy közülük például a repeszektől hányan sérültek meg. Amennyi megsérült, annyi sérült. De hogy azután hány perc és óra múlva kerül a műtőasztalra, ez a kérdés! Szerpilin, hogy maga is átérezze, hogyan készültek fel az orvosok, ma kora reggel, a támadás előtti utolsó napon, újból magához hívatta a hadsereg egészségügyi főnökét személyes jelentéstételre. Zaharovval kettesben hallgatták, és néhány helyesbítést végeztek a sebesültek kiszállításának tervén, ugyanúgy, mint három nappal azelőtt a mérnöki biztosítás tervén is.

Mennyi idő alatt nyitunk átjárókat a német műszaki zárakon, aknamezőkön, kézzel szedjük-e fel az aknákat, vagy pedig targoncákon robbanótölteteket gurítunk oda, és aztán az egész aknamezőre úgy lecsapunk, hogy a detonációtól felrobbanjanak ezek a töltetek, és megtisztuljanak az átjárók – ettől is függ, hogy hány műszakit veszítünk, és hogy milyen gyorsan haladunk keresztül az átjárókon. Ugyanez áll az átkelésekre is: milyen eszközöket készítettek elő e célra és milyen mennyiségben? Minél gyorsabban kelünk át, annál olcsóbb árat fizetünk érte!

Végül természetesen magának a gyalogságnak az előkészítése a támadásra, mindaz, amit másfél hónapig gyakoroltattunk a mö-

göttes területünkön azokkal, akik holnap támadni fognak. Hogyan készítsük elő őket? Ettől függ, hogyan indulnak majd meg. Ha szorosan a tűztenger nyomában, akkor nem szenvednek nagy veszteségeket. De ha elmaradoznak, lehasalnak, elmulasztják a kellő időt, és azután már nem emelik fel a fejüket! Igaz, hogy a vízi akadályokon való átkelés és a saját ütegeink tűzhengere mögötti mozgás gyakorlásánál, a harcot megközelítő körülmények között a rövid lövések miatt négy halottat és húsz sebesültet vesztettünk, de akármilyen keservesek is, még ezek a veszteségek is azért vannak, hogy később hasonlíthatatlanul nagyobbakat ne szenvedjünk.

Igaza volt Batyuknak, amikor tegnapelőtt az áttörési szakasz szemrevételezésekor csúnyán leszidta azt a talpnyalót, aki hízelegni akarván, azzal állt elő, hogy a frontparancsnok túlságosan kevéssé vigyáz az életére, hogy akármilyen bátor is, de nincs joga a peremsávban mászkálni... Jól tette, hogy félbeszakította. Batyuk megérezte a hamisságot. Kell vagy nem kell, ilyen esetekben az ember maga dönti el. Ha úgy érzi, hogy jó lesz még egyszer a saját szemével megnéznie azt a terepet, ahol a katonái teljes magasságukban felegyenesednek és rohamra indulnak, hogyan mondhatna le erről?

A front- vagy hadseregparancsnok élete természetesen drága. Ha elesik, helyette azon nyomban kenyérbélből nem gyúrsz másikat. Mégis, hogyan mondj le róla, hogy a tulajdon szemeddel még egyszer megnézd az ellenség peremsávját, amikor még hatalmadban áll valamit számításba venni vagy helyesbíteni? Hogyan mellőzd ezt? Az életét kockáztatni senkinek sincs kedve, de egyáltalán hogyan harcolj, ha egyszer s mindenkorra nem tekinted a kockázatot másodrendűnek? Mit jelent az, másoknál bátrabbnak lenni? Habozás nélkül felemelni a fegyvert és ölni? De vajon bátornak tartjuk-e azt, aki elsőnek jelentkezik egy katonaszökevény agyonlövésére? Bátor vajon? Nem az a bátor, aki ölni képes, hanem aki elesni nem fél. Helyesebben, ha fél is, de az, hogy eleshetik, nem gátolja meg abban, hogy teljesítse, amit kell.

A katonaszökevényt miért lövik agyon, és nevezik hazaárulónak? Azért, mert el akart árulni minket? Vagy a németeknek akart jót, és minekünk rosszat? Leggyakrabban nem így van. A németeknek sem akart jót, és miránk sem akart bajt hozni, csak élni akart, erősebben, mint a többiek. A többiek csak haljanak meg helyette, ő maradjon életben helyettük. Ez az egész. És ezért

agyonlövik. És másként nem lehet. Az a legkevesebb, ha büntetőszázadba osztják be: eredj, vérrel vezekelj, kényszerből légy bátor.

Azok pedig, akik szeretik a katonák előtt a parancsnokuk bátorságát hangsúlyozni, megróni, amiért kevéssé óvja drága életét, a legtöbbször gyávák. Mert a bátor és rendes ember nem fog haszontalan szavakat ejteni, hanem szótlanul megy melletted, és szótlanul fedez a testével.

A támadásra való előkészülés, amely mindenkit kimerített, aki csak foglalkozott vele a hadseregtörzsnél, a politikai osztályon, a fegyvernemek törzsénél, a hadtáptörzsnél, és csaknem két hónapot vett igénybe, befejeződött. A csapatok már az állásokban voltak, a tüzérség szintén; holnap reggel a tüzérségi előkészítés döreje közben már csak a harckocsik és rohamlövészek egy részét kell átdobni a várakozó állásokból a megindulásiakba.

Az áttörési szakaszon a védelmet az utolsó pillanatig a száztizenegyes hadosztály foglalta el: Szerpilin volt hadosztálya. Most hátravezényelték a harmadik lépcsőbe, és helyébe a negyedik lövészhadosztály alakulatait rendelték.

Az ezredek élzászlóaljai, amelyeknek ebben az első lépcsőben kellett támadniuk, beültek a peremvonal lövészárkaiba, amelyeket addig a száztizenegyes hadosztály alakulatainak aránylag ritka lánca foglalta el. A csapatok kicserélése két éjszaka alatt ment végbe. Minden óvatossági intézkedést megtettek, hogy ez a váltás csendben történjék, a németek ne vegyék észre. Az újonnan érkezett alakulatok, tegnap és ma semmivel sem árulva el jelenlétüket, buzgón figyelték a németeket.

A hadosztály- és ezredparancsnokok, de meg a legtöbb zászlóaljparancsnok is, már voltak itt terepszemlén. De a század- és szakaszparancsnokok, az őrmesterek meg a katonák először jöttek ide, ebbe a peremvonalba, pedig éppen nekik kell elsőnek rohamra indulniuk, és nekik is meg kellett ismerkedniük és hozzászokniuk ahhoz, ami előttük terül el.

Az első lépcső hadosztályai után, feltakarva, ugyancsak ez alatt a két éjszaka alatt előrevonták a második lépcső hadosztályait.

Ahhoz, hogy mindez pontosan, a megszabott időre megtörténjék, gyorsan és csendesen, valamennyi törzs- és hadtápszolgálatban különösen nagy erőfeszítésre volt szükség.

Szerpilin tegnap az egész napot és ma az egész reggelt a csapatoknál töltötte, és azzal az érzéssel tért vissza onnan, hogy had-

seregének szakaszán a háború gépezetét üzemképes állapotba helyezték, beigazították, megolajozták, most már csak meg kell indítani.

Annak ellenére, hogy ez alatt a másfél nap alatt néhány gyorsítást kellett véghezvinni, a különböző méretű hibák következtében – enélkül nem megy –, visszatérve hálát érzett az emberei iránt. Általában, nézzünk szembe az igazsággal, az emberek ezreinek önfeláldozó igyekezete nélkül, akik, ki-ki a maga helyén, teljesítik a kötelességüket, te egyedül, önmagadban erőtlen vagy, semmi. Habár ezt a józan felismerést mintha zavarná a hadseregparancsnoki tisztséged és az ezzel a tisztséggel járó, az ügy érdekében szükséges szokás, hogy így beszélj és írj: „megparancsoltam", „úgy döntöttem".

Szerpilin egy vargabetűre félórára ellátogatott a törzs előző táborhelyére, ahová most a hadtáptörzs költözött át.

Miután a hadtápfőnök helyettesével beszélt, néhány utasítást adott azzal kapcsolatban, amit ezekben a napokban a peremsávban látott, és megnézte az aznap reggeli – június 22-i – legfrissebb kimutatást a lőszerekről

A kimutatás kevés kivétellel megfelelt annak, aminek a terv szerint lennie kellett. Különösen jól álltak – és ennek örült – a hadosztály- és a nehéztüzérség lőszerével. Három-kilenc lőszerjavadalmazás minden lövegre! Benzin négy feltöltésre való volt, ez viszont a támadás folyamán a lövedékek kellő időben történő odaszállítását biztosítja. A lovaknak tizenhét napra való zabot és árpát tároltak. Tehát lófogaton is mozoghatnak. A lovacska egyelőre sokat elvisz, nélküle a belorusz mocsarakban nem messzire jut az ember, különösen ha esik.

Szerpilin, miután köszönetet mondott a hadtápfőnök helyettesének, akinek ilyenkor mindig a legtöbb munka jut, és akit örökösen csak noszogattak – úgy, hogy az csak pislogott meglepetésében a váratlan elismeréstől –, elrobogott a volt száztizenegyes hadosztály törzséhez; a peremvonalból történt kivonása után az is ott állt a közelben.

Mind Artyemjev hadosztályparancsnok, mind Tumanjan törzsfőnök helyben volt. Két éjszaka nem aludtak, amíg kivonták csapataikat a peremsávból, most pedig, nyilván csak az iménti ébredés után, kettesben reggeliztek a hadosztályparancsnoknál.

Szerpilin a reggelit nem fogadta el, csak egy csésze teát adatott magának.

Mindkét ember – a parancsnok és a törzsfőnök – arcán elégedetlenség látszott. Régen sejtették már, hogy ha annyi ideje ülnek széles arcvonalon a védelemben, akkor a támadás megindítása előtt leváltják őket, tartalékba helyezik, hogy a katonák pihenjenek. De sejtés ide, sejtés oda, amikor az ember másoknak adja át a maga szakaszát, és tudja, hogy azok holnap, holnapután harcba indulnak, és elsőnek törnek be azokba a német lövészárkokba, amelyektől ő két hónapig csak egy macskaugrásnyira volt, ez bizony keserves.

– Látom, megorroltatok a hadseregparancsnokságra?

Tumanjan hallgatott, de Artyemjev bevallotta:

– Igenis haragszunk, főparancsnok elvtárs.

– No lám, méghozzá „igenis" – mosolygott Szerpilin. – És sokáig fogtok orrolni?

– Amíg harcba nem megyünk.

– Szóval nemsokáig.

– Nemsokáig, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Artyemjev. Kérdése mögött a reménység rejlett, hogy Szerpilin már előre elgondolta, mikor veti harcba a hadosztályukat.

Ilyen kérdésre válaszolni nem egyszerű. Akármennyire vágyódik is a hadosztályparancsnok mielőbb részt venni a támadásban, a hadseregparancsnok reménye éppen ellenkező. Minél később kell bevetni a harcba a tartalékban hagyott hadosztályokat, annál jobb. Hogy melyik vonalon veti be őket, közelin vagy távolin, hogy érintetlen tartalékokkal ér-e addig a távoli vonalig, vagy pedig már szétszórttal – nagy különbség!

Szerpilin magában úgy gondolta: jó lenne a harmadik lépcső hadosztályait minél később felhasználni a Dnyeperen túl. Hogy mások mögött, frissen keljenek át a folyón, és már csak Mogiljov bevételénél „működjenek" – ahogy a katonák mondják –, vagy ami még jobb, amikor már Mogiljovon túl kergetik az ellenséget.

Ezeket a reményeket Bojko és Zaharov is osztották, de előre elmagyarázni a hadosztály parancsnokának és törzsfőnökének, hogy azt minél később igyekszik működtetni, felesleges.

– Mit mondjak nektek, tekintettel a régi ismeretségünkre? – Szerpilin pillantása Artyemjevről Tumanjanra siklott. – Ahogy ti valamelyik zászlóaljatokat minél tovább akarjátok a markotokban tartani, úgy vagyok én is. Nem vagyok ostobább nálatok. De az ütközet, ahogy velem együtt az akadémián tanultátok, nemcsak a mi óhajtásunkból tevődik össze, hanem még az ellenfél erő-

feszítéseiből is, hogy megakadályozzon bennünket kívánságaink megvalósításában. Én tudom, hogy mit akarok, de az ellenfél az ellenkezőjét akarja – lám, így áll a dolog! A következtetés: mindenre el kell készülni, mint a háborúban mindig.

– Ezt megértjük – szólalt meg Tumanjan, aki mindeddig hallgatott. – Ma szabadnapot kaptunk pihenésre, de holnapra már foglalkozást írtak elő.

– Mifélét? – kérdezte Szerpilin.

– Gyakorolni, amit a peremsávban nem tehettünk – mondta Tumanjan. – A zászlóalj tűzhenger mögötti támadását.

– Ez helyes – bólintott Szerpilin. Majd egy emlék hatására elkomorodott.

Hat nappal azelőtt egy másik hadosztálynál, éppen ilyen zászlóaljgyakorlatozás közben egy aknaszilánk megölte az ezred legrégibb parancsnokát, Cvetkov ezredest, akit nemrégen vettek át innen, a száztizenegyesből, hadosztályparancsnok-helyettesnek.

– Csak vigyázva – jegyezte meg komoran.

– Olvastuk a parancsot, főparancsnok elvtárs – mondta Tumanjan. – Tekintetbe vesszük.

A hadosztálynál is, mint a hadseregben mindenütt, tudtak az esetről.

Szerpilin ugyanazzal a komor arckifejezéssel bólintott. Az, hogy tekintetbe veszik, természetes. De hogy Cvetkovot már nem hozhatják vissza, azon semmi sem változtat.

– Azoknak, akik az utóbbi időben váltás nélkül a peremsávban voltak, mégse egy, hanem kétnapi teljes pihenőt adjatok! – mondta rövid hallgatás után. – Ti persze pihenő nélkül is meglehettek. Akármennyit jöttetek-mentetek is a peremsávban, otthon a törzsnél mégiscsak priccsen aludtatok. A katonák meg a lövészárokban. Elfáradtak, és nem aludták ki magukat ez alatt az idő alatt.

Ismét elhallgatott. Ha végig kimondta volna, amit gondolt, azt mondta volna, hogy azok is – annak az aknavetőnek a kezelőlegénysége, amelyik rövid lövéssel megölte Cvetkovot – fáradtak voltak, és nem aludták ki magukat.

– Inkább mondj meg nekem valamit, hadosztályparancsnok – fordult rövid hallgatás után Artyemjevhez. – És te is, törzsfőnök – nézett Tumanjanra. – Ti két hónapon át a négy szemetekkel figyeltétek a németeket. Szerintetek milyen most? Mit vettetek észre rajta?

– Amit észrevettünk, mindent jelentettünk, főparancsnok elvtárs – felelte csodálkozva Tumanjan.

– Mindent, amit jelentettetek, olvastunk. Vagy én, vagy Bojko. Arról beszéljetek, amit nem jelentettetek. A téli offenzíva előtt is másfél hónapig álltatok a peremsávban. És most is ott álltatok. Milyen most a német? Ugyanolyan, mint ősszel volt, vagy sem?

– A nyelvek azt közölték... – kezdte Tumanjan, de Szerpilin ismét félbeszakította:

– Amit a nyelvek közöltek, azt is tudom. Természetesen van jelentősége. De mégis módosítani kell, tekintettel a fogságra. Amikor zsákot húznak a fejére és elvonszolják az oroszokhoz kihallgatásra, akkor ilyen a hangulata. De amíg ott van, az övéi közt, addig más. Hogyan teljesítik a szolgálatot a ti kéthónapos megfigyelésetek szerint: milyen a rend, a fegyelem? Ugyanúgy órára megy-e minden, mint azelőtt?

– Több nyelvet fogtunk, mint ősszel – kezdte Artyemjev. – És könnyebben fogtuk őket. Nem könnyen, de mégis könnyebben.

– Ez, elismerem, jellemző körülmény – mondta Szerpilin. – És egyébként?

Tumanjan arca gondterhelt kifejezést öltött. Látszott rajta, hogy emlékezetében sorra veszi mindazt, ami ez alatt a két hónap alatt történt, hogy minél pontosabban válaszoljon a főparancsnok váratlan kérdéseire.

– Ne fáradj, Sztyepan Avakovics, hogy részleteket idézz fel. Azt mondd, ami hirtelen eszedbe jut.

– Csökkent az álcázó fegyelem – jegyezte meg Tumanjan. – Meg a tűzfegyelem is. A tűzrendszerben hibákat tapasztaltunk. Azelőtt pedig ez óraműpontossággal ment náluk. Az élelemkiszállításnál is késéseket észleltünk.

– Én meg hozzátenném, hogy most kis dolgokkal kapcsolatban is több ideget pazarolnak – fűzte hozzá Artyemjev.

– Mi az, hogy több ideget?

– Hevesebben reagálnak mindenre. Ha egy nyelvet elfogunk, lövöldöznek, nemcsak ott, ahol elfogtuk, hanem az ezred egész arcvonalán. Éjszakai felderítést végzünk, utána éjszakákon át nyugtalankodnak – érződik, hogy megfeszültek az idegeik.

– Mitől idegesek? – kérdezte Szerpilin. – Attól, hogy a támadásunkat várják?

– Attól is, hogy a támadást várják, meg egyáltalán, úgy gondolom, elfáradtak.

„És mi nem fáradtunk el?" – kérdezte gondolatban önmagától Szerpilin, és ugyanakkor azt gondolta, hogy Artyemjev szavaiban a megindítandó támadás szempontjából fontos igazság rejlik. Mert mi is meg a németek is elfáradtunk, de a fáradtságunk különbözik egymástól. Mi attól a sok szörnyűségtől fáradtunk el, amit átéltünk, de ami már mögöttünk van. És az a meggyőződés, hogy a legszörnyűbb már mögöttünk van, a legkülönbözőbb hangulatokban és a legkülönbözőbb emberekben, végső soron mindegyikünkben megvan. Ezért a fáradtságunk is más, mint a németeké.

A németeknél természetesen szintén felgyülemlett a fáradtság a háborús évek alatt, de őnáluk ráadásul még ott van a jövővárás okozta fáradtság is. Nekik nincs az az érzésük, hogy a legszörnyűbb már mögöttük van...

Az idegességet illetően igazak a hadosztályparancsnok szavai. Az idegek megfeszültek. És ez jó.

– Ma hajnalban a harmadik háborús év is lezárult – jegyezte meg hirtelen Artyemjev.

– Téged hol ért a háború? Úgy emlékszem, a Távol-Keleten? – kérdezte Szerpilin.

– A Bajkálon túl. De voltaképpen decemberben Moszkva alatt kezdtem el.

– Emlékszem arra a találkozásra. – Szerpilin valóban világosan emlékezett, hogyan utazott akkor éjjel a behavazott úton, hogy a hadosztályt átvegye, és találkozott Artyemjevvel, aki egy emelkedőn keletkezett dugót oszlatott szét.

Artyemjev szemén látszott, hogy örül ennek az emléknek, de feleletül csak hallgatott, nem mondta azt, amit más az ő helyében sietett volna közölni a főparancsnokkal: „Hát persze, hogyne, én is emlékszem önre, és soha életemben nem fogom elfelejteni!"

Önérzetes ember nem szeret a felettesei előtt feltűnni. Nemrégen is bebizonyította. Öt nappal azelőtt Zsukov marsall eljött a hadsereghez. Meghallgatta a jelentéseket a hadműveletre való felkészülésről, köztük néhány hadosztályparancsnok jelentését, így Artyemjevét is. A jelentések után különböző kérdéseket adott fel, összebonyolította a helyzetet, kérdezgette, mit tennének ebben vagy amabban a helyzetben. És a jelentésekkel elégedetten, később talált rá időt, hogy elbeszélgessen a hadosztály- és hadtestparancsnokokkal, ahogy mondják, már „pihenj"-ben. Amikor közvetlenül az elutazás előtt a haditanács étkezdéjében teázott,

hirtelen kiderült, hogy személyesen ismeri Artyemjevet. Kérdésére, hogy ki a legfiatalabb hadosztályparancsnokuk, Zaharov Artyemjevet nevezte meg: „Tizenkettes születésű. De a többieknél korábban kezdett el harcolni, még Halhin-Golnál."

Zsukov ennek hallatán a homlokát ráncolta: „Most már emlékszem rá... Amikor jelentett, felvillant bennem a gondolat: nem ő volt-e ott a felderítő osztályon nálam?"

Artyemjevnek lett volna alkalma előhozakodni az emlékkel, hogy ő Halhin-Golnál Zsukov alatt szolgált. De nem hozakodott elő. És Szerpilin, a saját felfogásából kiindulva, ezt a javára írta.

– És te, Sztyepan Avakovics, szintén az első naptól fogva?

Tumanjan bólintott:

– Ugyanebben az irányban. Szigorúan nyugatnak. Nem messze Szokulok állomástól állt az ezredtörzsünk, ötven kilométerrel délnyugatra Grodnótól.

– Arra, hogy a háború első napján kezdted, emlékeztem, de azt nem tudtam, hogy ugyanezen a frontszakaszon.

– Arról beszéltünk a hadosztályparancsnokkal – mondta mosolytalanul a ritkán tréfáló Tumanjan –, hogy megkérjük a parancsnokságot, mihelyt közelebb érünk, küldjön minket Grodno alá. Ott vettem fel először a harcot. És neki is megvan rá az oka.

Szerpilin Artyemjevre pillantott.

– Anyám ottrekedt Grodnóban a háború első napján – mondta Artyemjev. – Az unokahúgommal együtt. A segédtisztje, Szincov, nem említette? Az ő kislánya maradt ott. Háború előtt az én elhunyt nővérem férje volt.

– Megígértem a hadosztályparancsnoknak: majd együtt megkeressük! Hogy lehet ez: az anyját elveszíteni? – mondta Tumanjan valami keserű és erős ragaszkodással a családjához, ami az örményeknek a vérükben van.

Artyemjev hallgatott, és Szerpilin sem felelt semmit. Megmondhatjuk-e, hogy ki él és ki halt meg ott a német frontvonal mögött, amelyet holnap reggel végre áttörünk?

Tumanjannak nem felelt, önmagáról mondta:

– Az én első csataterem pedig egy kőhajításnyira van innen, Mogiljov környékén...

Ahogy ezt mondta, arra gondolt, milyen sokan kezdték a háborút itt, Belorussziában. Kiderül, hogy Tumanjan is Grodno alatt kezdte. Bojko törzsfőnök is elmondta, hogy annak idején az ezredet a parancsnok halála után Domacsevo alatt vette át, Breszt-

től délre. És Margianyi tüzérfőparancsnok is emlegette, hogyan robbantotta fel a százhuszonkét milliméteres tarackjait Szlonyim alatt, nem tudta átvinni őket a Scsar folyón. Szincov is Mogiljov alatt volt. Meg a doktornője is...

„Igen – gondolt hirtelen a németek elleni fellobbanó dühvel a másnapi támadásra –, azt tartották akkor, hogy már nem is vagyunk, porrá zúztak, lehengereltek, és végünk! És íme, itt vagyunk!"

– Ideje visszamennem. – Letette a csészealjra a második, félig kiivott pohár teát; és már felállva megkérdezte Tumanjantól: – Jevsztyignyejev hogyan mutatkozott be itt nálatok?

– Amint jelentettem önnek, a hadműveleti osztályra tettük. Látni kívánja talán? Itt van mellettünk, öt perc alatt megtaláljuk!

– Nem ezt kérdeztem. – Szerpilinnek nem tetszett Tumanjan készsége, hogy Jevsztyignyejevet megkeresse. – Hogyan mutatkozott be? Nem sajnáljátok, hogy idevettétek?

– Kitűnni még nem tudott – közölte Artyemjev. – Nem volt rá alkalom. A törzsfőnök véleménye szerint kifogástalanul szolgál. Én még nem találkoztam vele.

– Ahogy megérkezett, mindjárt arra kért, hogy az ezredfelderítéshez irányítsam – mondta várakozóan Tumanjan.

– No és? – kérdezte Szerpilin.

– Egyelőre még nincs üresedés, de kérte. – Várakozóan mondta ezt, hogy Szerpilin maga adja értésére, miként cselekedjék a volt segédtisztjével.

De Szerpilin mintha nem hallotta volna hangjának ezt az árnyalatát. Mindkettőjükkel kezet szorított, és elment.

A száztizenegyestől hazafelé Szerpilin gondolatban továbbra is velük foglalkozott, akiktől csak az imént vált el.

Tumanjan, bár megvolt az a rossz szokása, hogy túlságosan gyorsan mondta a feletteseinek az „igenis"-t, nem beszélt a levegőbe: amit megígért, azt rendíthetetlenül teljesítette. Noha hiú volt és nem közönyös a jutalmak iránt, azokat becsülettel megszolgálta, felnagyítás nélkül jelentett. A nyakasságát és akaraterejét számba véve, Szerpilin véleménye szerint törzsfőnökből idővel hadosztályparancsnokká léptethető elő.

Artyemjevben Szerpilin a fiatalsággal párosult tapasztalatokat értékelte. Sokat végigcsinált. Mögötte az akadémia, a törzsmunka, az ezred, és már második éve hadosztályt vezet. És csak harminckét éves! A kora szerint még huszonkét évig szolgálhat, és

mehet előre. Ez a háború – noha Olga Ivanovna úgy véli, hogy erről bűn károgni – aligha az utolsó. És ha ez így van, akkor minél gyakrabban kell azokra gondolni, akik előtt még sok év van!

Tehát Szincov a háború előtt a nővérének férje volt. „Elhunyt" – mondta Artyemjev, tehát vagy meghalt, vagy pedig már a háború idején pusztult el. Szincov sohasem beszélt erről. Már régen, Sztálingrád óta, férj-feleségnek számítanak a doktornőjével.

„Igen – gondolta Szerpilin, nem Szincovról és az elhunyt feleségéről, hanem önmagával kapcsolatban –, így van ez: először azt hiszed, soha el nem felejtem, és aztán másként alakul."

Az út erdőn át vitt, majd nyílt terepre ért ki. Az erdő kijáratánál a sorompónál egy Willis állt, egy tiszt ugrott ki éppen belőle, és két kézzel hadonászva vitatkozott a géppisztolyossal. Az utakon a közlekedést szigorúan rendszabályozták. Minden alakulatnak pontosan megszabott mennyiségű autóra adtak áthaladási engedélyt. Különféle engedélyek voltak, egyik útra ilyen, a másikra amolyan, hogy sehol se keletkezzék torlódás, amit a németek észrevehetnének.

Világos nappal a hadsereg egész övezetén nem volt szabad több gépkocsinak áthaladnia, mint két hónappal azelőtt, a többi csak éjjel közlekedhetett! Kuzmics, ezt meg kell hagyni, reggeltől estig az utakon cikázott, és példás rendet teremtett.

Ahogy közelebb értek a sorompóhoz, Szerpilin megparancsolta a sofőrnek, Gudkovnak, hogy álljon meg, és az erdőbe sandítva észrevette, hogy a fák alatt már ott állnak az oda beterelt autók: egy törzsautóbusz meg két Emka.

– Jöjjön ide hozzám! – kiáltott a Willisből kihajolva a tisztnek. Az még mindig nem vette észre a felettesét, dühösen szidta az őrmestert, aki lövésre emelt géppisztolyával makacsul állt előtte.

– Idejöjjön, nem hallja, mit mondok?

A tiszt megfordult, és megpillantva a tábornokot, odafutott hozzá. Tagbaszakadt őrnagy volt az illető, arca a haragtól kivörösödött. Harckocsizó sisakot viselt és vállán a kezeslábasa fölé terített sátorlapot.

– Buligin mérnök őrnagy, a száznyolcadik önálló páncélosdandár műszaki helyettese – mutatkozott be, nem felejtve el jelenteni, hogy a dandárjuk nem egyszerű dandár, hanem gárdaalakulat, a Vörös Zászló és az Alekszandr Nyevszkij érdemrendek birtokosa, karacsevi!

– Hogy gárdaalakulat, az jó, mi becsüljük a páncélosokat...

De miért gyalázza az őrmestert, amikor a szolgálati kötelességét teljesíti? Ő a parancsnokság előírását hajtja végre. Az enyémet. Talán rólam is leszedi a keresztvizet, ha nem tetszik a parancsom?

– Főparancsnok elvtárs... – a páncélos nem ismerte arcról. Szerpilint, de már sejtette, hogy a hadseregparancsnok előtt áll – A dandárparancsnok meghagyta nekem, hogy öt órakor személyesen tegyek jelentést a két megsérült harckocsi kijavításáról. Ha nem jelentem, megnyúz! Ez itt meg feltartóztat!

Még mindig vigyázzban állt, és csak egy heves fejrándítással mutatott a sorompó irányába.

– Az önök dandárjának is, mint a többieknek, két engedélye van a nappali áthaladásra – mondta Szerpilin. – Ha önt a dandárparancsnok hívatta, és tudta, hogy nincs engedélyes kocsija, akkor ő a hibás. Ha pedig van engedélyes kocsija, és mégis engedély nélkülivel jött, meg kell magyaráznia a dandárparancsnoknak, hogy miért nem érkezett oda időben.

– Volt kocsim, főparancsnok elvtárs – magyarázta a páncélos –, de a pótalkatrészekkel előre küldtem, én magam meg...

– Ön pedig a jó szerencsére bízta magát. Persze, nagy főnök, és érces hangja van... – Szerpilin elmosolyodott, és tegezésre tért át: – Hogyne törnél keresztül a katonán! No, hát nem törtél keresztül, a katona tudja a szolgálatot, te pedig nem! Neki köszönet jár, neked pedig megrovás. Le a kocsiddal az útról, az erdőbe! Huszonegy óráig...

– Megengedi, hogy teljesítsem, főparancsnok elvtárs?

– Megállj! – Szerpilin szemügyre vette a páncélost. – Miért vagy páncélos sisakban? Az álcázás méreteire vonatkozó parancsot a tudomásodra hozták?

– Igenis, tudomásomra.

– De önre nem vonatkozik a parancs? Siet felfedni a jelenlétét? Hadd tudják meg a németek, hogy az ön gárdaalakulata, a Vörös Zászló rend és az Alekszandr Nyevszkij rend tulajdonosa, a karacsevi dandár itt megjelent? Előre meg akarja félemlíteni őket a megérkezésükkel? Erre minekünk nincs szükségünk!

Szerpilin keményebben is megleckéztethette volna ezt az őrnagyot, és meg is teszi, ha mindez három nappal előbb történik. De reggel megindul a támadás, amelyben a legelső órától fogva ez a páncélosdandár is részt vesz, és nem akarta elrontani a harc előtt a dandár parancsnokának hangulatát azzal, hogy néhány napra lecsukatja a műszaki helyettesét, akire holnap égető szüksége lesz.

Az utóbbi héten az álcázás megszegése miatt már néhány tisztet lecsuktak. Sőt egy ádáz megszegő hadbíróság elé került. De ennek itt ma elég a ráijesztés is...

– Menjen! – Szerpilin ismét elmosolyodott, látva, hogy a Williséhez siető páncélos menet közben elővette a sapkáját a kezeslábasából, a fejébe húzta, a sisakot pedig eldugta a sátorlap alá.

Aztán a sorompóhoz hajtatott, és odahívta az őrmestert.

– Voltak a szolgálata alatt ezenkívül más kísérletek is a nem engedelmeskedésre?

– Még egy volt, főparancsnok elvtárs.

– Ha megint előfordul, írja fel őket, és parancs szerint jelentse.

– Igenis, parancs szerint jelentem! – felelte az őrmester.

– Köszönöm a szolgálatot! Nálunk minden rendben van. – Szerpilin a Willis szélvédő üvegére erősített áthajtási engedélyre mutatott. – Mehetünk?

– Igenis, főparancsnok elvtárs!

Amikor megérkezett a parancsnoki pontra, Szerpilin bement a házikójába. A törzs hadműveleti csoportja most az erdőben tanyázott. Szerpilin, úgy számítva, hogy néhány nap múlva még előbbre megy, nem építtetett fedezéket, hanem hevenyében egy fém házikót állíttatott fel, amelyet az elmúlt ősszel zsákmányoltak a németektől. Ez széthúzható, és gyorsan felállítható volt, mint a harmonika. Télen ez a fémharmonika hideg, de most nyáron megfelelt.

A házikó lombos fák alatt állt, belül hűvös volt. Szerpilin leült egy összecsukható székre, és behívta Szincovot.

– Jelentsd, mi történt a távollétemben? Hol van a frontparancsnok?

– Kirpicsnyikovnál. Még nem jött el onnan. Nem telefonáltak.

Kirpicsnyikov annak a hadtestnek a parancsnoka volt, amelyiknek az áttörés jobbszárnyán kell működnie.

– Értem – mondta Szerpilin. – Az ebéd kész?

– A géhá főnöke jelentette, hogy minden kész.

– Ki telefonált?

– Az ügyész telefonált, kérdezte, nincs-e változás. Ön tizenöt órára hívatta.

– Mit feleltél?

– Hogy nincs más parancs.

– A feleségeddel találkoztál?

– Találkoztam.

– Hogy van az egészsége?

– Egészséges.

Szincov kikapcsolta a térképtáskát, és letette Szerpilin elé a meteorológiai jelentést. Már megszokta, hogy Szerpilin napjában többször érdeklődik az időprognózis felől, és maga szereti megnézni a meteorológiai jelentéseket.

– Jó. Menj.

A meteorológiai jelentés a valóságot tükrözte. Csendes, borús idő volt, és hogy az ilyen idő a továbbiakban mit jósol, azt csaknem mindig nehéz megmondani. A meteorológiai jelentésben a légköri nyomás számjegyei után ez állt: „Éjszakai köd lehetséges."

„Igen, köd lehetséges – gondolta Szerpilin. – És ha reggelig nem szakad fel, amint az néhányszor már megtörtént – itt mégis sok a mocsár, és ez megmutatkozik –, el kell halasztani a tüzérségi előkészítést meg a roham kezdetét is. Ez az eshetőség nemcsak hogy nincs kizárva, de előre látható volt. Bár természetesen jobb lenne nem elhalasztani."

Ha éjjel erős köd lesz, az a légi tevékenységben is tükröződik. Az ellenség mögöttes területét a nagy hatótávolságú repülőknek kell támadniuk, három hadosztálynak. De ha erős köd lesz, akkor kérdés, hogy a tervbe vettek közül mindnek megadják-e a felszállási engedélyt, és ha megadják is, milyen hatásfokú lesz a bombázás a rossz látási viszonyok mellett? Ha az éjszaka folyamán jól megbombázzuk a mögöttes területet, ez holnap a támadáshoz még egy plusz pont. De ha nem bombázzuk, akkor éppen megfordítva, mínusz pont.

Akármilyen gondosan készíts is elő egy hadműveletet, az időjárás a legutolsó pillanatban mégis megteheti, hogy nem a te javadra helyesbít.

Szerpilin felhívta a törzsfőnököt:

– Grigorij Geraszimovics, én helyben vagyok. Ha semmi különösebben sürgős nincs, félóra múlva magam megyek át hozzád... Ezt tudom!

Bojko közölte vele telefonon, hogy különösebben sürgős dolog nincs, és a frontparancsnok még nem jött el Kirpicsnyikovtól.

Arról, hogy Batyuk frontparancsnok Lvov haditanácstaggal együtt ma reggel a hadsereghez érkezett, Szerpilin azonnal értesült, noha abban a pillanatban távol volt a törzstől, az egyik ezred megfigyelőpontján.

Batyuk, amikor reggel a hadseregtörzshöz érkezett, és nem találta ott Szerpilint, azt mondta Bojkónak, hogy a hadseregparancsnokot ne zavarják, foglalkozzon csak a csapatoknál a maga dolgaival. Lvov pedig ugyanezt mondta Zaharovról, aki reggel óta egy másik hadosztálynál járt.

Magukkal vitték a parancsnoki ponton tartózkodó Kuzmics tábornokot, és Kirpicsnyikov hadtestéhez indultak.

A frontparancsnok ma nem szándékozott odajönni. Sőt ellenkezőleg, tegnap a hadseregtől távozóban azt mondta Szerpilinnek: „Foglalkozz a kiigazításokkal. Most már csak egy órával a muzsika kezdete előtt jövök hozzád."

„Egy órával a muzsika előtt" – ez azt jelenti, hogy éppen a tüzérségi előkészítéshez. Száz méterre a kis szilánkernyős lövészgödröktől, amelyeket ott a figyelőponton Szerpilin számára készítettek, ugyanolyan figyelőpont áll készen a frontparancsnok számára is. A telefondrótot is odavezették, mindent úgy, ahogy kell. Nem akar holnap együtt lenni vele, külön akar figyelni – minden kész!

De lám, nem bírta ki, ma is eljött!

Szerpilin nem örült, amikor megtudta. Ki tudja, mi derülhet ki ott, amíg jön-megy, valami nem tetszik neki, vagy ami még rosszabb, valami új ötlete támad, közvetlenül a csata kezdete előtt!

De azért a szíve mélyén nem ítélte el Batyukot a mai látogatásáért. Lehetséges, hogy az ő helyében maga sem bírná ki, odajönne. Mégiscsak itt készül a főcsapás. S ő első ízben mér ilyen csapást a frontparancsnok szerepében. Nem lehet csodálkozni rajta, hogy nincs nyugta.

Szerpilin nem kívánt a felettese elé sietni. Ellenkezőleg, amikor telefonon megtudta, hogy Batyuk megparancsolta, ne zavarják a hadseregparancsnokot, folytatta, amit tervbe vett: előbb egyik ezredet látogatta meg a peremsávban, majd a második lépcső egyik hadosztályának törzséhez ment, aztán a nehéztüzérség állásaiban járt. A tüzérekkel nem a tüzérségi előkészítésről folyt a szó, nem a kezdetéről, hanem a végéről a támadás első napjának: hogy mennyi idő alatt szándékoznak tüzelőállást változtatni, és megindulni a gyalogság után.

Onnan a páncélosokhoz ment, ahhoz a karacsevi dandárhoz, amelyben az a műszaki-helyettes őrnagy szolgált, akit meg kellett szidnia. Mindenütt megmondta, hová megy tovább, és min-

denüvé megtelefonálták neki, hogy a frontparancsnok hol tartózkodik, és mit csinál.

Ilyen módon egyúttal a híradást is ellenőrizte. Rendben volt, hibátlanul működött.

Ha Kirpicsnyikovtól a frontparancsnok egyenest a jobb oldali szomszédhoz megy, anélkül, hogy a hadseregtörzshöz benézne, Kuzmics visszajön, elmondja, hogyan jöttek-mentek, milyen megjegyzések voltak. Ha pedig visszatér a hadsereg parancsnoki pontjára, az esetre a sátorban, a haditanács étkezőjében, kész az ebéd.

Reggel óta a csapatoknál járva Szerpilin érezte, hogy ott is ugyanolyan lélegzet-visszafojtva várják a holnapi napot, mint ő maga. De nem volt kapkodás. És nem bizonytalankodtak a felettesük előtt, méltósággal viselkedtek, mint akik tudatában vannak, hogy teljesen felkészültek a döntő órájukra.

Szerpilin nem igyekezett ma minél több alakulatot bejárni, csak néhánynál járt, a csapatok hangulatát akarta érezni, és szúrópróbákkal ellenőrizni, mennyire készültek fel nemcsak a roham pillanatára, hanem a továbbiakra is. Sok alakulat volt, a mozgás grafikonja többszintes. Ma ennek a dolognak néhány kis részletét is ellenőrizte. Sikeres tüzérségi előkészítés után rögtön előretörni, még ha mélyen behatolnak is – ez még nem minden. Sok bonyodalom merülhet és merül is fel bizonyára a mélységben, ezeket számításba kell venni.

Most, ahogy visszatért, eszébe jutott a páncélos műszaki helyettes, és felhívta Szviridov ezredest, a gépesített páncélos egység főparancsnokát. Először megmondta neki, hogy járt a karacsevi gárda-páncélos dandárnál, és hogy a parancsnok, Galcsonok ezredes, akit eddig nem ismert, a lehető legjobb benyomást tette rá, aztán még hozzáfűzte, hogy Szviridov figyelje meg és jelentse a hadművelet után, hogyan viselkedik harc közben Buligin mérnök őrnagy, a dandár műszaki helyettese.

Szviridov a telefonba csak annyit mondott: „Értettem"; a felhívás okáról nem érdeklődött, nyilván magától kitalálta – Szerpilinnek megvolt az a gyengéje, hogy szerette, ha a valamiért megbüntetett emberek később várakozáson felül kitüntetik magukat a csatában.

– Főparancsnok elvtárs, az ügyész van itt – jelentette Szincov.

– Jöjjön be.

Szerpilin az órára nézett. Pontosan tizenöt. Az ügyész sehová se ment, pontosan megjelent.

És habár közvetlenül a támadás előtt nyilván megtehette volna, hogy ne találjon időt erre a találkozásra, Szerpilin talált. Friss fejjel akart harcolni, megszabadulva attól a súlyos problémától, amely miatt most az ügyész jött.

– Parancsára megjelentem.

– Üljön le – mondta Szerpilin, és a meteorológiai jelentésből feltekintve, a jogász alezredesre nézett, akit most látott először.

Az ügyész tíz napja érkezett, Poloznyov helyébe, aki a hadsereg megalakulása óta ott szolgált. Éppen aznap, amikor Szerpilin Moszkvából visszatért, Poloznyovot a peremsávban egy repesz megsebesítette. A sebesülés nem volt életveszélyes, csak kellemetlen, sem felállni, sem felülni nem tudott tőle!

Noha jó ember volt, és kedvelték őt a hadseregtörzsben, mint az ilyen esetekben általában, nem kerülhette el a tréfás megjegyzéseket, mondogatták, hogy a német mégiscsak bíróság elé állította az ügyészt.

Az új ügyész vállára mindjárt a megérkezésekor rendkívüli ügy nehezedett: Cvetkov ezredesnek, a hadosztályparancsnok-helyettesnek gyakorlat közben történt halála és a mellette tartózkodó ezredparancsnok sebesülése.

Az ügy mindenki számára súlyos, azért is, mert, noha közvetlen bizonyíték a rossz szándékra nem merült fel, de az ellenkezőjére sem, és a következmények méretei megkívánták, hogy a bűnös szigorú büntetésben részesüljön.

Ráadásul azok előtt, akik az üggyel foglalkoztak, nem maradt titok, hogy a hadseregparancsnok, ez az általában kiegyensúlyozott ember, amikor Cvetkov ezredes haláláról és az ezredparancsnok súlyos sebesüléséről értesült, kikelt magából, és a legszigorúbb vizsgálatot követelte. Nemcsak magát a tényt vette a szívére, amely valóban senki fejébe sem fért, de sehogy sem bírta elviselni, hogy Cvetkov elesett, akivel még mint hadosztályparancsnok küzdötte végig a sztálingrádi csatát.

Márpedig a hadseregparancsnok az hadseregparancsnok. Akármilyen ítéletet hoznak is, neki kell jóváhagynia! És e nyilvánvalóan rideg magatartása mellett nehéz lesz enyhítő körülményt találni. Még ha akarnak is. Márpedig a fronton gyakran akarják ezt az emberek, különösen amikor halálos ítélet lehetőségéről van szó. Úgyis annyi a halál körülöttük, hogy még megtoldani egy halálos ítélettel ritkán akaródzik. Csaknem mindig nehéz szívvel teszik ezt.

Ezt az ügyet is nehéz szívvel vizsgálták. A bűnöst nyomban megtalálták, eszébe se jutott tagadni.

Az ügy körülményei a következők voltak: harmadik napja folyt a gyakorlatozás, maximálisan a harchelyzethez közelített körülmények közt. Nem sokkal előtte a hadosztályparancsnokság megrovást kapott Szerpilintől, amiért csak tessék-lássék dolgokkal foglalkozik, a hadosztályt csillogtatják, de igazi gyakorlati oktatást nem folytatnak: lényegében nem készülnek fel a harcra. A hadosztályparancsnokság helyettesét leváltották, Cvetkovot nevezték ki a helyére, és Cvetkov kettőzött buzgalommal látott munkához: meg akarta mutatni, hogy nemhiába jött oda. Néhány napon át a gyakorlatokon úgy hajszolta az embereket, hogy beleizzadtak.

Aznap reggelre zászlóaljgyakorlatot tűzött ki, támadást tűzhenger mögött. A tűzhengert tüzérség és aknavetők szolgáltatták. Cvetkov, az ezredparancsnokot maga mellé véve, a zászlóalj csatárláncában ment, személyes példájával mutatva, hogy ilyen távolságban veszélytelenül haladhatnak a tűzhenger mögött.

Ezután a csatárlánc továbbment, Cvetkov és az ezredparancsnok pedig visszafordultak, még egy zászlóaljhoz el akartak menni. Ekkor történt az az átkozott lövés.

Az aknavetők, szokás szerint, kiegészítő töltetekkel tüzeltek. Az egyik lövedék csütörtököt mondott. Az aknát kihúzták a csőből; a hibát az okozta, hogy előzőleg a hüvely kupakjának egy része az ütőszegen maradt.

Miután az ütőszeget rendbe hozták, ismét beállították az aknavetőt, de a töltő katona siettében kiegészítő töltet nélkül kapta fel az aknát. A kezelőlegénység parancsnoka észrevette, tüzet szüntesst vezényelt, és lehordta a töltőt a mulasztásáért.

Ekkor történt az érthetetlen és helyrehozhatatlan dolog! Nyikulin őrmester irányzótüzér, akire ez egyáltalán nem tartozott, maga kapott fel még egy aknát, és tüzelt. És ez az akna is kiegészítő töltet nélküli volt – rossz helyről vette... A lövés igen rövidre sikerült: a csatárláncból senki sem sérült meg, az akna a hátuk mögött robbant, a mezőn, éppen ott, ahol ekkor Cvetkov és az ezredparancsnok ment. Az ezredparancsnoknak a lábfejét szakította le, Cvetkovnak pedig hét szilánk fúródott a gyomrába. A műtőasztalon halt meg, anélkül, hogy magához tért volna. Csodálatos, hogy élt még másfél óráig.

Szigorúan nézve az irányzótüzéren kívül senki sem hibás. Hogy

a kezelőlegénység parancsnoka tüzet szüntetett, és elfordulva a gondtalan katona lehordásával foglalkozott, ez a dolgok rendjéhez tartozott. De hogy egy irányzótüzér éppen ebben a pillanatban ilyet kezdeményezzen, maga lőjön, ezt senki sem várhatta.

Az ütegparancsnokot és a lövegkezelők parancsnokát is kihallgatták: ők nem voltak a bűntettben elmarasztalhatók, ezért a számukra fegyelmi büntetést javasoltak. Úgy is lett. Azt a főhadnagyot, akinek az ütegében történt a szerencsétlenség, gondatlanság miatt főhadnagyból alhadnaggyá fokozták le, és üteg helyett szakasz élére tették. Az aknavető legénység parancsnokát őrmesterből közkatonává fokozták le. Az irányzótüzér pedig, szintén őrmester, hadbíróság előtt állt.

Feleletül a kérdésre, hogy miért sütötte el önkényesen az aknavetőt, elmagyarázta, hogy sietett folytatni a tüzet. Arra vonatkozóan, hogy miért nem vette észre, hogy kiegészítő töltet nélkül kapta fel az aknát, semmi értelmeset sem tudott mondani. Önmagán csodálkozva, csak széttárta a karját, és ezt ismételgette: „Mit tegyek most már? Ha hibáztam, felelek érte!" Teljesen letört. Amíg a vizsgálati fogságban ült, az ügyész szinte féltette, hogy kezet emel magára. Megmotoztatta: nincs-e nála valami, amivel az életét kiolthatná?

Amikor megmotozták, és megértette, hogy ezt miért teszik, azt mondta: „Hiába gondolják ezt rólam, nem vagyok Júdás, hogy felakasszam magam! Hibás vagyok, de nem félek a bíróságtól!"

A hadbíróság Nyikulin őrmestert, az aknavető kezelőszemélyzet irányzótüzérét bűnösnek mondta ki a parancs vétkes megszegésében, aminek folytán az általa önkényesen, kiegészítő töltet nélkül kilőtt akna a hadosztályparancsnok-helyettes halálát és az ezredparancsnok sebesülését okozta. A következmények súlyát tekintetbe véve Nyikulin őrmestert a legnagyobb büntetésre: golyó általi halálra ítélte.

Nyikulin, amikor az ítéletet végighallgatta, csak mélyet sóhajtott, de egy szót sem szólt. Talán könnyebb lett volna, ha legalább mond valamit. De egy szót sem szólt. Azt, hogy a hadbíróság ítéletét a hadseregparancsnoknak kell jóváhagynia, Nyikulin őrmester az ítélethirdetés során vagy nem hallotta, vagy nem tulajdonított neki jelentőséget. Arcán látszott, hogy ezt az ítéletet várta. Nem mintha bűnösnek érezné magát, hanem mert megszokta a gondolatot: ha egyszer így esett, hogy embert ölt, készen kell lennie, hogy feleljen érte, teljes szigorúsággal.

Két nappal ezelőtt terjesztették a hadbíróság ítéletét a hadseregparancsnok elé. Az ember ilyen tisztségben sok kényszerűséggel kerül szembe, köztük ilyen nehézzel is, mint a hadbíróság által hozott halálos ítéletek jóváhagyása.

Szerencsére ez a kényszerűség ritkán fordul elő. Másfél évi hadseregvezetés alatt Szerpilin csak háromszor került szembe vele. Két ítéletet habozás nélkül jóváhagyott. A harmadikat nem hagyta jóvá, visszaküldte. S az ügy büntetőszázaddal végződött, és a vétkes harcban esett el.

Ez volt a negyedik ítélet. Szerpilin elolvasta a bíróság elnöke és az ügyész által aláírt előterjesztést, és nem hagyta jóvá, félretette – maga akarta tanulmányozni az ügyet.

Valamin megakadt az ítéletben. És a megfogalmazás is: „a parancs vétkes megszegése" – a törvény betűjének értelmében talán igaz, de nem egészen felelt meg a lényegnek. Vétkesen megszegte, ha például megparancsolták, hogy előremenjen, és ehelyett hátrafelé szaladt. De itt csak az a baj, hogy parancs nélkül lőtt! Cvetkovot már eltemették, sírja felett, Kricsev város főterén elhangzottak a búcsúztató szavak, és húsz puskából sortűz dördült el, az özvegyének megírták a levelet – mindez már a múlté, sőt más események elhomályosították, átcsaptak felette, és most a halálában vétkes katona küszöbönálló halála valahogy elkülönült Cvetkov halálától, attól függetlenül kellett vizsgálnia. Az ítélet félretevésére indította az a gondolat is, ami már a küszöbönálló támadással függött össze: hogy ez a katona nem szökevény, sem öncsonkító, és nem fogják a felsorakozott egységek előtt agyonlőni, mert sem az eset, sem a körülmények ezt nem kívánják. Sőt ellenkezőleg, a támadás előtti helyzet azt kívánja, hogy ez ne történjék meg. Tehát egyszerűen elvezetik, hogy végrehajtsák rajta az ítéletet, és ez az ember nem lesz többé. És vajon milyen ember az, aki nem lesz?

Tegnap az éjszaka közeledtével Szerpilin elolvasta a neki elhozott aktát. Abból megtudta, hogy Cvetkov ezredes halálának okozója, Nyikulin őrmester, Pjotr Fjodorovics, harminckilenc éves és Pszkovból való, ahol családja – feleség, anyós és három gyerek – a mai napig fasiszta megszállás alatt van. Onnan Pszkovból, ahol a teherpályaudvaron mint raktári munkás dolgozott, indult el a behívás után a háborúba, amelyben egy ízben Hadi Érdemekért éremmel tüntették ki, és háromszor sebesült: Tyihvinnél negyvenegy novemberében, a Felső-Donnál negyvenkettő

júliusában és Belgorod alatt negyvenhárom márciusában, kórházba került, és a kórházi gyógykezelés után mindannyiszor visszatért a harcoló hadseregbe.

Kiderült, hogy a negyvenéves Cvetkovot, aki szintén nemegyszer volt kórházban, és azután szintén visszatért a frontra, és aki szintén többgyerekes családapa volt – csakhogy neki sikerült kiköltöztetnie a családját a háború elején –, egy hozzá hasonlóan már nem egészen fiatal, családos és különféle kórházak után tovább harcoló katona ölte meg.

Miután mindezt elolvasta, Szerpilin nemcsak hogy magához hívatta az ügyészt, de látni kívánta az elítéltet is. Nem kellett volna elővezettetnie, és tudta, hogy nem kell, de elrendelte az elővezetését.

Magában már szinte eldöntötte, hogy nem hagyja jóvá az ítéletet. Sőt, amikor tegnap az aktát elolvasta, felvette a telefonkagylót, és megbeszélte ezt a lehetőséget Zaharovval. Mégis szükséges volt, hogy lássa ezt az akaratlan gyilkost, hogy döntésében a róla alkotott személyes benyomására támaszkodjon. Előfordul az életben, hogy meglátunk valakit, és valami megváltozik bennünk. Előbb így döntöttél, most meg amúgy... Hogyan mondjon le önmaga ellenőrzéséről, különösen ilyen körülmények között?

– Még nem találkoztunk – mondta Szerpilin, amikor az ügyész leült. A jogász alezredes még fiatalember volt, legfeljebb harmincöt éves.

– Csak tizenegyedik napja vagyok a hadseregben, főparancsnok elvtárs.

– És mindjárt ez a nehéz ügy – mondta Szerpilin. – Késlekedtem az ítélet jóváhagyásával.

– Tudom, főparancsnok elvtárs. Várjuk.

– Mit? Hogy jóváhagyjam, vagy hogy ne hagyjam jóvá?

– Hogy ne hagyja jóvá, főparancsnok elvtárs.

A válasz ugyanolyan nyílt volt, mint a kérdés. Látszott, hogy az ügyész azt mondta ki, ami a szívén volt.

– Akkor miért hoztak ilyen ítéletet? – kérdezte Szerpilin, és az ügyész úgy látta, hogy rosszallóan néz rá.

A rosszalló pillantás ellenére az alezredes nem hátrált meg.

– Haboztunk, főparancsnok elvtárs. A hadbíróság elnöke is, meg én is, amikor az előterjesztést vele együtt aláírtam. Nem

akartunk ilyen büntetést rámérni, de a vétek olyan, hogy a következmények egész súlyát számításba kellett venni.

Szerpilin a szemébe nézett, és hirtelen világosan emlékezett arra, ami a legelső pillanatban, még minden fontolgatás nélkül arra indította, hogy várjon az ítélet jóváhagyásával. Abban az iratban, amit elébe terjesztettek – most emlékezett rá –, ez áll: „Nyikulin Pjotr Fjodorovics őrmestert, aki büntetlen előéletű, háromszor megsebesült, és a felépülése után háromszor visszatért a csatasorba..."

Most, amikor az alezredes szemébe nézett, megértette, hogy ez az utolsó mondat, hogy háromszori sebesülése után visszatért a csatasorba, amit a törvény betűje szerint nem kellett megemlítenie, azért íródott, hogy ezen fennakadjon, amikor az ítéletet jóvá akarja hagyni, hogy ezek a szavak megragadják. Megírták, és elérték, amit akartak.

– Elhozták az elítéltet?

– Igenis, elhoztuk. Magam hoztam el az Emkámon egy katona kíséretében, nehogy feltűnést keltsen.

– Jól tette. Csak nem fogják fekete lóra ültetni? Maguknak talán nincs, státus szerint nem jár.

– Státus szerint csukott teherautónk van.

Szerpilin bólintott.

– Lássuk az elítéltet.

Az alezredes egy pillanat múlva visszatért az elítélttel. Rajtuk kívül más nem jött be, úgy látszik, a kísérő katonát kint hagyta az ajtó előtt.

Az elítélt katona nem úgy állt ott, ahogy a katonák állnak a parancsnok előtt – keze a nadrág varrásán –, hanem hátratett kézzel. Ki tanította erre, a kísérő katona talán? Gimnasztyorkáján nem volt öv, és a váll-lapok is hiányoztak, ahogy kell. Csak a cérnaszálak látszottak. Elnyűtt, napszítta gimnasztyorka. Vállán a váll-lapok sötét nyoma s a mellén a levett éremé. De a sebesülésért kapott három jelzést – kettő arany, habár dehogyis aranyok, már régen kifakultak, megvörösödtek, meg egy piros! –, ezeket meghagyták neki. Erre vonatkozóan bizonyára nincsen előírás, hogy a sebesülésért kapott jelzéseket letépjék. Erősen bele vannak hímezve, úgy ülnek, mint testben a vas.

Az őrmester középtermetű, sovány ember volt, géppel nyírt, őszes fekete haja már nőni kezdett, arca simára borotvált.

„Biztosan megborotválták, mielőtt idehozták" – gondolta Szerpilin.

Az elítélt állt, és nem a földre nézett, sem Szerpilinre, hanem valahová félre, a falra, mintha senkit sem akarna zavarni a pillantásával. Mintha ő maga már belenyugodott volna abba, ami vele történni fog, de nem akarná, hogy az emberek a szemébe nézzenek, és szégyenkezzenek miatta.

Ámde mindezek a gondolatok, amelyek Szerpilint foglalkoztatták, nem feledtették el vele, hogy nemcsak egy bajba került és halálra váró ember áll előtte, hanem hogy ő az és senki más, aki a két kezével, az önkényesen kilőtt lövedékkel – ahogy az ítéletben kimondták, és helyesen mondták ki – megölte Cvetkov ezredest, és nyomorékká tette az ezredparancsnokot.

– Mondja, Nyikulin – kérdezte –, mi az oka, hogy maga, aki csaknem három éve harcol az aknavetőknél, amikor tudja a szabályt, mégis a parancsnokuk vezényszava nélkül sütötte el az aknavetőt? Annál is inkább, mert maga irányzótüzér, és nem töltő. És nem harcban történt, amikor veszteségek vannak, és az egyik embernek helyettesítenie kell a másikat! Hogyan történhetett ez?

– Fenn akartam tartani a tüz ütemét – felelte az őrmester, és az olyan ember reménytelen fáradtságával nézett rá, aki már semmi újat nem tud mondani.

– Helyes óhajtás – mondta Szerpilin –, de parancs nélkül lőni senkinek sem volt joga. És maga ezt tudta. Miért lőtt mégis?

– Magam sem tudom, főparancsnok elvtárs. – Az őrmester mozdulatlan, fáradt arcán olyasmi villant át, mintha váratlanul valami eszébe jutott volna.

– Karaszev aznap tért vissza, három hétig sárgaságban feküdt az egészségügyi zászlóaljnál, talán ettől... – mondta, és Szerpilin hirtelen ostobának vélte ezt a mondatot.

– Karaszev az aknavető személyzetük parancsnoka – magyarázta az alezredes.

– Én helyettesítettem, három hétig a legénység parancsnoka voltam – mondta az őrmester; érezte, hogy nem értik, és igyekezett megmagyarázni az így sem teljesen kimondott gondolatát: talán azért lőtt parancs nélkül, mert előzőleg néhány lőgyakorlaton a legénység parancsnokának tisztét töltve be, maga vezényelt tüzet. Ezt mondta, és elhallgatott, többet nem szólt.

Abból, hogy elhallgatott, és nem iparkodott erősebben belekapaszkodni ebbe a hirtelen felmerült magyarázatába, hogy ezzel

mentse magát, Szerpilin megérezte, hogy olyan ember áll előtte, aki képtelen hazudni, és nem tudja védeni magát. Vagy talán már nem is akarja?

– De hát, a fene egyen meg, hogyan dughattad be az aknát a kiegészítő töltet nélkül? Hol járt az eszed abban a pillanatban? – kiáltotta Szerpilin.

Abban a hévben, ahogy ezt kiáltotta, olyan bosszúság érződött a történtek miatt, olyan vágy, hogy meg nem történtté tegye mindezt, hogy az alezredes ebben a pillanatban megértette: a főparancsnok nem hagyja jóvá az ítéletet.

– Ki tudja azt? – mondta az őrmester. – Hányszor kérdezték, hányszor gondolkoztam rajta, nem tudok visszaemlékezni, hogyan történt!

– Nem tudsz emlékezni, de egy ember meghalt! – mondta haragosan Szerpilin.

– Az én bűnöm. – Az őrmester ismét elnézett Szerpilin mellett, oda, ahová kezdetben nézett. És így, félrenézve, tette hozzá: – Mintha nem tudnám? Negyvenkettőben, Szofievkánál, a saját tarackütegünk a mi állásunkon adott le ránk sortüzet. Ketten meghaltak, kilencen megsebesültek. Két halott, kilenc sebesült. Mi aztán elmentünk hozzájuk, megmondtuk, mit műveltek. De minek a beszéd? A halottakat már nem hozhatja vissza. Mi tudtuk ezt – tette hozzá bánatosan, mintha ezt már nem a maga nevében mondaná, hanem valamennyi más ember – élők és holtak – nevében.

„Igen, ha minden rövid lövésért, ha minden egyes bombáért vagy lövedékért, amely a harcok hevében a mieinket találja, elítélnénk a bűnösöket, sokan hiányoznának" – gondolta Szerpilin, és ismét Cvetkovra emlékezett, látta őt már holtan, amint ott feküdt a sír mellett, a még nem lezárt koporsóban, néhány perccel azelőtt, hogy rászögezik a fedelet, s az első rögök hullanak rá. És Cvetkov arcát, sárgán, élettelenül, beesett orcával.

Ezúttal ennél az emléknél nem érzett haragot a bűnös iránt, egyszerűen csak szánta Cvetkovot meg a többieket, akik meghalnak, ahelyett, hogy élnének. Mennyire megelégelte már mindezt!

„Milyen szavakkal és mikor közöljem a döntésemet? – gondolta Szerpilin, az alezredesre nézve. – Most? Vagy előbb vezessék ki az elítéltet?"

Az alezredes, amikor a pillantásuk találkozott, felállt, kissé ki-

nyitva az ajtót, kiszólt a kísérő katonának, és megparancsolta az elítéltnek, hogy menjen ki.

Szerpilin odahúzta magához az asztalon heverő iratot.

– Így írom: „Az ítéletet nem hagyom jóvá. A büntetést túlzottnak tartom..." Hogy írjam tovább: „Visszaadom újabb átnézés céljából?" Vagy: „Felülvizsgálását javaslom"? Hogy szokás ez maguknál?

– Inkább írja oda mindjárt, hogy mit javasol, mire változtassuk át – mondta az alezredes.

– Mire változtassuk át? Büntetőszázadra. Erre gondolok. Mi másra? Szibériába küldjük talán? Majd megkapják a haditanács aláírását; gondolom, hogy egy véleményen leszünk vele. Aztán rögtön intézkedjenek – mondta Szerpilin, s a másnapi támadásra gondolt.

Ezt írta: „Javaslom, küldjék büntetőszázadba, hogy vérrel mossa le a vétkét" – aláírta nevét, egyszerűen, kacskaringó nélkül, szokása szerint nemcsak a napot, hanem az órát is odaírva, átadta az iratot.

Csak amikor az ügyész után becsukódott az ajtó, emlékezett hirtelen, hogy negyvenhárom telén, éppen azon az első napon, amikor a hadseregtörzsfőnöki tisztét elfoglalta, Batyuk az ő jelenlétében szintén nem hagyott jóvá egy halálos ítéletet.

Sokáig tartotta a szeme előtt az írást, és mintha hirtelen valami újat olvasott volna ki belőle, megkérdezte Poloznyevet, az akkori ügyészüket: „Mit gondolsz, Poloznyev, ha élni hagyjuk, megölhet még egy fasisztát?"

Szerpilin felállt az asztaltól, és néhány lépést tett előre-hátra a szűk kis német házikóban, majd telefonon felhívta Bojkót:

– Grigorij Geraszimovics, odamegyek hozzád... Annál jobb, ha ő is ott van nálad.

Bojko közölte, hogy ott van nála a hadsereg tüzérségi főparancsnoka.

Szerpilin feltette a sapkáját, meghagyta Szincovnak, hogy maradjon ott, és tartson ügyeletet a telefonnál, majd elindult Bojkóhoz. Az erdőben hűvös volt, és Szerpilin menetközben szimatolgatta a nyirkos levegőt. A facsoportok közt alacsony és egyenletesen beborult szürke égbolt látszott, sehol egy kis kékség.

Az időjárás, mint a háborúban általában, nem engedelmeskedett a tervnek, és továbbra is nyugtalanította Szerpilint.

Bojko egy kis fedezéket építtetett magának, és abban aludt, de

egy nagy kettős sátorban dolgozott. Szeretett tágasan dolgozni, és e célra lehetőleg minél nagyobb helyiséget kerített, és azt példás rendben tartotta. A tágas helyiség még azért is kellett, mert Szerpilin rendszerint nem hívatta magához a törzsfőnököt, hanem maga ment át hozzá dolgozni, úgy tartotta, hogy ez hasznosabb az ügynek, és időmegtakarítást is jelent. Rokosszovszkij fronttörzsénél látta ezt a munkamódszert, és azóta magánál is bevezette. Most aztán kiderült, hogy nemcsak ő követi a jó példát, Batyuk is átjár dolgozni a törzsfőnökéhez. Azelőtt csak benézegetett, hogy a helyzetet megszemlélje, de most, úgy látszik, rendszerré tette.

Amikor Szerpilin belépett a sátorba, Bojko és a tüzérség főparancsnoka, Margianyi tábornok, egymás mellett állva, egy az egész asztalt beborító, kiterített vázlatrajz fölé hajoltak. Szerpilin üdvözlésére mindketten kiegyenesedtek, és Bojko csaknem súrolta fejével a sátor ponyváját.

„Jól megnőtt a legény!" – gondolta Szerpilin, már ki tudja, hányadszor, és kedvteléssel nézegette Bojkót, a nagyon magas, de arányosan vállas alakját, a világosszőke, göndör, büszkén hordott fejét. Bojko szabályos, szép arca azok közé az arcok közé tartozott, amelyeket nem mondanak szépnek: gátolja ezt az erély kifejezése, ami az ilyen arcokon túlsúlyba jutva, minden mást feledtet.

Margianyi a kissé sovány, de szintén elég magas termetével most, amikor Bojko egész nagyságában kinyújtózott, kicsinek tűnt fel mellette. Bojko általában szerette úgy kihúzni magát, mintha nyársat nyelt volna. Amikor a feletteseinek jelentett, meg amikor neki jelentettek az alantasai, egyformán kihúzta magát, ez a vérében volt. És úgy is aludt, kinyújtózva, teljes hosszában. A gazda ágyát valahol egy faluban, vagy az összecsukható pricscset, amit magával hordott, a küldönce mindig megtoldotta egy kis székkel, hogy a még álmában sem hajló hadseregtörzsfőnöknek mind a százkilencvenöt centimétere egyenesen elférjen.

Szerpilin nem kérdezte, hogy mivel foglalkoznak, odalépve az asztalhoz, a félrehúzódó Bojko és Margianyi közt látta, hogy éppen az a vázlat van előttük, amelyet ő is látni kívánt: a tüzérségi támadás terve.

Mint minden bonyolult harci feladatnak, a tüzérség áthelyezésének a támadó gyalogság nyomában megvolt a maga dialektikája; nemhiába mondják: „tűzzel és kerekekkel". Egyrészt a harc kifejlődése állandó tüzérségi támogatást kívánt. Másrészt viszont,

ha ezeket az igényeket kielégítve szüntelenül követik tűzzel a gyalogságot az egész nagy távolságon, egyre ugyanazokból az állásokból, nem helyezve előbbre a tüzérséget, végül is eljutnak a lőtávolság határára, és teljesen támogatás nélkül hagyják a gyalogságot.

Ezt és amazt is számításba véve, a támadáshoz olyan grafikont kellett készíteni, amely szerint a tüzérség egyharmada előrehalad, és időnként hallgat, kétharmada pedig egy helyben áll és tüzel.

Valamikor, a háború kezdetén, kellő tüzérség hiányában és a régi szabályzatnak megfelelően a tüzérséget ütegenként helyezték át új tüzelőállásba, minden egyes tüzérosztályon belül. Két üteg tüzelt, egy pedig előrement, aztán, amikor már az új helyén állt, megindult a második... Ezzel most felhagytak: a túlságos széttagozódás összezavarta a dolgot, felesleges kapkodást okozott. Az ágyúk mennyisége, amelyet össze sem lehetett hasonlítani azzal, amink a háború elején volt, megengedte ugyanennek az elvnek a megvalósítását, de úgy, hogy a tüzérséget most már nem ütegenként, sőt nem is hadosztályonként dobjuk át, hanem lehetőleg egész dandárokban és ezredekben. Némely ezred a régi állásokból tüzelt tovább, mások előrehaladtak, ismét mások támadásra készülődtek. Mindez ott tükröződött azon a rajzon, amelyet Bojko és a tüzérség főparancsnoka nézegetett.

– Ez az az ezred, amelyik cölöpökön áll? – kérdezte Szerpilin, a rajzon olyan tüzérségi állásokat pillantva meg, amelyektől nem vezetett el a további mozgást jelző pontozás.

– Igen – mondta Margianyi.

A szóban forgó tüzérezred a mocsárban volt elhelyezve. Ácsolatokat készítettek, kővel tömítették, és ezekre az ácsolatokra helyezték az ágyúkat. Mindezt álcázva csinálták, éjszakánként, a peremsávtól vagy ezer méterre.

Ennek az ezrednek váratlan és gyilkos tüzet kellett nyitnia a legrövidebb távolságból, és aztán az első napok folyamán csaknem a végsőkig megnövelni a lőtávolságot, el nem mozdulva a helyéből; kihúzni a nehézlövegeket onnan a mocsárból nem olyan egyszerű.

Szerpilin nagy vonásokban mindezt már ismerte, de erre a kérdésére Margianyi ismét részletes jelentést tett neki erről az ezredről.

– S a hadtápvonalakon megnéztétek a tüzelési tervet? – kérdezte Szerpilin.

- Megnéztük – mondta Bojko, és a tüzérség főparancsnokához fordult.

Az kinyitotta az aktatáskáját, még egy vázlatot vett elő, és kiterítette az asztalon, az első felett. Szerpilin már különböző variánsokban ismerte – az eredeti, a pontosabban megrajzolt és a végleges formájában –, de most ismét megnézte, és arra gondolt, milyen sok függ attól, hogy hány százalékban valósítjuk meg mindezt.

Ha jól megy a támadás, akkor a nap folyamán az áttört első hadállásokból kivert németek éjjel megpróbálnak megtelepedni azon a második övezetükön, amely a mi vázlatunkon a számunkra lehetséges maximális pontossággal van feltüntetve. Nem hagyni, hogy odatelepedjenek – sem az éjszaka folyamán, sem reggel –, ez a legfőbb feladatok egyike; ennek a megoldásától függ a hadművelet további menete. Tehát már az első nap végére előre kell vonni a tüzérséget, úgy, hogy kellő távolságból, több száz csővel lőhesse ezt az övezetet, amikor a németek még csak kezdenek megtelepedni benne.

A tervhez nem volt mit hozzáfűzni. Szerpilin csak ott állt, és még egyszer jól megnézte ezt a rajzot. A harc megtervezésének van egy ésszerű határa, amelyen túl a jövő felesleges találgatása már önámításba megy át, készületlenné tesz arra, hogy átcsoportosuljunk, és meghozzuk azokat a pillanatnyi döntéseket, amelyeket a hirtelen, a tervvel ellentétesen alakult helyzet megkövetel.

És mégis, ez a tervrajz elbűvölte Szerpilint. Nehezen tudott csak elszakadni tőlé, mert nagyon kívánta, hogy minden éppen e nagyon jól elkészített terv szerint menjen.

– Helyes, hajtsa össze – mondta, rákényszerítve magát, hogy végre elszakadjon a rajztól.

– És a másikat is. Nem nézzük többet – mondta Bojko.

A tüzérség főparancsnoka gyakorlottan és gyorsan összehajtogatta a rajzokat a hajtások szerint, és eltette az aktatáskájába.

– Mit mond a meteorológusunk? – kérdezte Szerpilin, mialatt Margianyi ezzel foglalkozott. – Van eltérés a véleményében a mienkétől?

A tüzérség főparancsnokának megvolt a maga törzse, abban a hadműveleti osztálya, és ezen a hadműveleti osztályon belül a meteorológia-szolgálata.

– Már összehasonlítottuk a kettőt – felelte Margianyi. – Eltérés nincs, de az aggodalmak egyformák. Bonyolult időjárás ígérkezik.

– Nos? – nézett Bojko a tüzérség főparancsnokára. – Melyikünk jelenti? Én?

Margianyi bólintott.

– Félórája ment el a légierők törzsfőnöke – kezdte Bojko. – Pontosan megbeszéltük vele a légi felderítés legutóbbi adatait. A pilóták azt állítják, hogy a németek hadtesttörzsét mégis idehozták, és az elhelyezkedése Korzsici északi határában van, a déli erdőszélen. – Bojko a térképen mutatta, amely most kiszabadult a ráterített tüzérségi vázlatok alól. – A légi felderítés bemért egy másik kiegészítő utat az erdőn át, amelyről azt hittük, hogy megszakad, de valójában az utolsó kilométereken egyszerűen álcázó hálóval van borítva. És még egy telefonvonalat felfedeztek: a csatarepülők ma reggel alacsony repülésben áthúztak felette. Úgy, hogy az előző következtetések megerősítést nyertek.

– És mit határoztatok itt nélkülem? – kérdezte egy kissé elmosolyodva Szerpilin.

Már tudta, hogy Bojko, miután a légierők parancsnokával beszélt, elhatározta, hogy jelentéstétel előtt a tüzérség főparancsnokával tanácskozik, és előre megállapodik vele a közös nézőpontban.

Megróni ezért nem kellett őket: Szerpilin nézete szerint mindez teljesen rendben volt, de nem tudta visszatartani magát ettől az emberi gyengeségtől – értésükre adta, hogy ismeri a gondolatmenetüket.

– Ha ide, feltételezve, hogy itt van a hadseregtörzsük, éjjel bombatámadást intézünk – magyarázta Bojko –, az eredmény kétséges. Nekik a törzseknél jó fedezékeik vannak, ezzel most nem tréfálnak. Ha még ma, besötétedés előtt, csatarepülőket küldünk oda vadászgépek fedezetével, a németek talán veszteségeket szenvednek, de marad egy éjszakájuk arra, hogy ez után a támadás után átköltözzenek egy általunk nem ismert tartalék parancsnoki pontra. A legjobb variáns: messze hordó tüzérséggel lőni, egyidőben a tüzérségi előkészítés kezdetével, és aztán váltogatni a tűzcsapásokat a zavarótűzzel, megbénítani a törzs munkáját, elszakítani a telefonvezetéket, zavarni az irányítást.

– Mindez helyes – hagyta jóvá Szerpilin –, de hogy állunk a lőtávolsággal? A lőtávolság rövid! Amíg előre nem megyünk, a határán fogunk lövöldözni. Csak a lövedéket pazaroljuk hiába.

Meggyőződéssel beszélt, mert mindezt egyszer már meghány-

ták-vetették. A mi tüzérségünk a jelenlegi állásaiból gyakorlatilag nem ért el oda.

– Margianyi közölte – Bojko a tüzér felé bólintott –, hogy a front rendelkezésére a legfelső hadvezetés tartalékából új, nagy hatótávolságú tüzérezred érkezett. Ha ideállítjuk – Bojko a térképen mutatta –, a hadosztálytörzs a valóságos tűz övezetében lesz.

– Hová? – Szerpilin feltette a szemüvegét, és a térképre nézett. – Itt nálatok sorozatvetők állásai vannak.

– És mi áthelyezzük őket ide. – Ezt már nem Bojko, hanem Margianyi mondta.

– Helyes – mondta Szerpilin. – Elfogadom. Felállítjátok, áthelyezitek, sőt mindezt idejében el is végzitek. De ki adja nekünk ezt az ezredet? Én például még senkitől sem hallottam róla.

– Megvan – mondta Margianyi. – Tegnap érkezett meg a front rendelkezésére. Csak nem szándékoznak a támadás első napján bevetni. Egyelőre tartalékban akarják hagyni.

– És mit javasoltok nekem? – mosolygott Szerpilin.

– Kérje el ezt az ezredet, főparancsnok elvtárs – ajánlotta Bojko.

– Kitől?

– Egyenest a frontparancsnoktól.

– Ha eljön hozzánk.

– Ha eljön. Kirpicsnyikovtól tudakozódtam felőle, reggel óta egy falatot sem evett. Nyilván minálunk fog enni.

– Ú-úgy – nyújtotta el Szerpilin a szót.

A javaslat csábító volt, de kéréssel fordulni Batyukhoz, hogy adja neki ezt a messze hordó ezredet, nem kívánt. A helyébe képzelte magát, és elgondolta, hogy minden csábítás ellenére, mivel a hadseregben van elegendő mennyiségű tüzérség, megtarthatna magának tartalékban ilyen erőt, mint ez az ezred. Nagyon lehetséges, hogy Batyuknál elutasításra talál – ezen cseppet sem csodálkozna.

Márpedig elutasításra találni: itt nemcsak a hiúságáról van szó; nem akarja megszokni, sem a felettesét hozzászoktatni, hogy a kérését visszautasítsa.

Másrészt azonban, ha csakugyan ott van a német hadosztálytörzs, és ha a messzehordók tűz alá veszik...

– Helyes, legyen, ahogy kívánjátok – állt kötélnek. – De most rögtön beszéljük meg pontosan. Ha ideadják, mennyi idő alatt ér el ide, kiszámítottátok?

– Kiszámítottuk – felelte Bojko. – Most itt áll, a kirakodási körletben. – A térképen mutatta. – Három órával a parancs kézhezvétele után odaérhet a saját lánctalpas vontatásával, és állást foglalhat.

– És mikor helyezzük át, éjjel?

– Nem, nappal – mondta Margianyi. – Kívánatos, hogy még sötétedés előtt elfoglalja az állásokat.

– És ha a németek mozgás közben észreveszik?

– Én mindenesetre bejelentettem a pilótáknak az igényemet – közölte Bojko. – Ha a mozgás útvonalát a vadászgépek szüntelen járőrözésével fedezzük, nem hagyjuk a németeket figyelni, ez módunkban áll. Hosszú a nap, huszonegy órakor még sikeresen belőhetik magukat. Tüstént, ahogy megérkeznek.

– És a belövést hogy tervezitek?

– Belőjük magunkat. A belövéshez támpontot nem magunk előtt, hanem a jobb oldali szomszéd előtt választunk, aztán átszámítjuk az adatokat – mondta Margianyi. – Természetesen nem fogjuk őket ott a hadtesttörzsben a belövésünkkel nyugtalanítani!

– Ez érthető – helyeselt Szerpilin. – No és ha ezzel a belövéssel felfedjük, hogy ilyen nagy kaliberű ágyúk érkeztek hozzánk?

– Mikor fedjük fel, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Margianyi. – Akkor fedjük fel, amikor a németeknek már késő lesz. És ráadásul nem az áttörési szakaszon. Nohát, megérkeztek a frontra ezek a kaliberek! Mit tehetnek egyetlen éjszaka a németek? Jelentik, hogy megérkeztek, és kész.

– Igen, nagy a csábítás – töprengett Szerpilin.

Ebben a pillanatban megzörrent a telefon, Bojko felvette a kagylót, és átadta Szerpilinnek.

– Önt keresik.

Szincov jelentette, hogy Kirpicsnyikovtól telefonáltak. Batyuk és Lvov a hadtesttől elindultak hozzájuk.

Alig tette le Szerpilin a kagylót, ismét megszólalt a telefon. Ezúttal Bojkónak adták tudtul ugyanezt.

– Én hazamegyek – mondta sietősen Margianyi. – Megengedi?

– Azt akarod, hogy a frontparancsnoktól nélküled kérjek számodra tüzérséget? Ha esetleg elutasít, te nem vagy benne? Nem tapasztaltam eddig nálad ezt a keleti alattomosságot.

– Otthon készenlétben leszek – mondta Margianyi, nem felelve Szerpilin tréfás szemrehányására. – És a hadműveleti tisztemet elküldöm a negyedik tüzérparkunkhoz, ott van e mellett a gaz-

daság mellett. Mihelyt odatelefonálunk neki, öt perc múlva náluk lesz.

– No nézd, hogy kiszámítottál mindent – mondta Szerpilin. – De mindenesetre mondd meg, honnan szerezted az információkat erről a gazdaságról? Nem hivatkozom rá, de tudni akarom.

– Végső esetben hivatkozhatik is rá: Blinov közölte.

– Miért Blinov? – csodálkozott Szerpilin.

Blinov, a hadsereg híradófőnöke, mint minden híradós, jól informált ember volt, de hogy mégis ő értesült elsőnek a legfelső hadvezetés tartalékából csak az imént megérkezett gazdaságról, ezt nem értette.

– Amikor a helyszínre érkeztek, még nem húzták meg a telefonvezetéküket, a miénket vették igénybe, hogy jelentést tegyenek a front tüzérparancsnokának. A mi Blinovunkkal volt dolguk.

– No, ha a mi Blinovunkkal volt dolguk, akkor természetes. – Szerpilin egy fejbiccentéssel elbocsátva Margianyit, félig tréfásan, félig helyeslően mondta ezt Blinovról, aki, véleménye szerint, jól végezte a dolgát, de emellett túlságosan is ügyes volt. – A frontparancsnok pedig továbbra is azt hiszi, hogy mi semmit sem tudunk. Az ezredparancsnok is megkaphatja a magáét, még ha a legfelső hadvezetés tartalékából van is.

Más kérdések is voltak, amelyeken Bojkóval kettesben kellett volna elgondolkoznia, de most belekezdeni ebbe a munkába nem volt értelme. Az utakat a hadsereg övezetében rendbe hozták, és bár Batyuk nem szeret gyorsan hajtani, hamarosan itt lesz.

– Lavrikov! Lavrikov! – kiáltott Bojko, másodszor hangosabban.

A sátor nyílásában megjelent Lavrikov, a küldönce, rangjára nézve törzsőrmester, aki egyúttal a segédtisztje is volt. Bojko állandóan törzstisztekkel dolgozott, és a csapatokhoz mindig ezek valamelyikével ment ki, nem tartotta szükségesnek, hogy tiszti rangban levő segédtisztje legyen: az ügyes Lavrikov, aki az egész háborúban mellette volt és törzsőrmesterségig felvitte, teljesen megfelelt neki.

– Szaladjon a haditanács étkezdéjébe, és mondja meg, hogy tíz perc múlva megyünk. Hat ember... vagy hét – tette hozzá rövid gondolkodás után. – Forró legyen az étel, csak éppen a tányérokba kelljen kimerni.

– Kit számítasz hetediknek? – kérdezte Szerpilin.

– Lehetséges, hogy Margianyi eljön.

– Aligha. Iparkodik nem eljönni. Mi sem rajongunk éppen a felettesünkért, de ő aztán... Nem is grúz, hanem valamiféle emberkerülő. Talán nem is fog ebédelni – tette hozzá rövid hallgatás után, Batyukra célozva. – Csak benéz, hogy minden megjegyzését közvetlenül tőle halljuk. E tekintetben pedáns. Emlékezetem szerint sohasem ment el mellettem csak úgy. És ha a helyzet megengedi, mindig előre értesített, hogy jön. A mai nap kivétel. Helyes is, hogy kivétel. A hadsereg nem sörösbutik, itt nincs szükség váratlan ellenőrzésre, hogy mennyi sört nem mérünk ki. Nem szenvedhetem az ilyen revizorokat.

– Én sem.

– Persze ha eleve szemfényvesztőnek tekint bennünket, akkor más. De ha igazi katona vagy, és katonákhoz mégy, éppen ebben van az erőd tudata; hogy nem félsz figyelmeztetni őket: megyek, készüljetek fel! És aztán minden készenlét ellenére mégis meglátni mindent, amit nem végeztek el... Elmész holnap a figyelőpontra nézni, hogy mi folyik ott? – kérdezte Szerpilin Bojkótól, a másnapra gondolva.

– Nem szándékoztam. Úgy gondolom, nem lesz szükség a jelenlétemre.

– No és nem csábít, még ha szükségtelen is? Én például, amikor Sztálingrádnál hadseregtörzsfőnök voltam, nem álltam meg, Batyukkal együtt jártam a figyelőpontra, hogy a saját szememmel lássak.

– Úgy gondolom, ezúttal megállom – mondta Bojko. – Távcsövön nézni kívánók nélkülem is elegen vannak. Ha pedig harcról van szó, én innen a telefonokkal jobban áttekintem.

– Részben igaz – hagyta rá Szerpilin.

Tudta, hogy a törzsfőnök nem helyesli a felesleges üldögélést a figyelőpontokon, szerinte akkora egységben, mint a hadsereg, a frontról már nem is beszélve, a modern harcban a látómező túl kicsi a történés méretéhez képest, és a személyes megfigyelések előnye a leggyakrabban nem ellensúlyozza azokat a hátrányokat, amelyek a harc irányítójának a megfigyelőponton tartózkodásával járnak. Úgysem láthat mindent, a parancsadások gyorsasága és pontossága pedig csökken, ha két szintre oszlik: a figyelő és a parancsnoki ponton. Ezenkívül Bojkónak egész elmélete volt, amelyet már kifejtett Szerpilinnek: a személyes megfigyelés, véleménye szerint, torzulásokhoz vezet a történés értékelésénél. Az,

amit az ember lát, erősebben hat rá, mint minden egyéb, lehet, hogy valami sokkal lényegesebb, ami ugyanakkor történik, elkerüli a figyelmét. És előfordul, hogy ennek következtében a figyelőpontról hátra, a törzsbe, elhamarkodott parancsok mennek, a személyes megfigyelés, nem pedig az egész harctéren az egész helyzet áttekintéséből levont következtetések eredményeként.

Bojko úgy vélte, hogy az ő nézőpontjáé a jövő, hogy egyszer majd úgyis ez lesz az általánosan elfogadott. Ha nem ebben a háborúban, akkor később!

Szerpilin szélsőségesnek tartotta ezt a nézetet, ő maga szeretett kijárogatni a csapatokhoz, s a lehetőséget, hogy személyesen, a maga kezével tapintsa ki a harc pulzusát, az általános, nem pedig részleges parancsok kiadásához szükséges előfeltételnek tartotta. Elismerte, hogy az igazság valahol középen van, de nem tudott lemondani a már kialakult szokásáról, hogy ott legyen elöl.

A terepszemlék idején Bojko mint törzsfőnök a maga számára szükségesnek tartotta, hogy a hadseregparancsnokkal együtt bejárja a peremsávot, de mikor eljött a harc irányításának ideje, akkor szinte el sem mozdult a helyéről, úgy vélte, hogy a csata szálai csak a törzsben futnak hiánytalanul össze.

– Blinovot már egyszer elküldtem – mondta Bojko –, hogy személyesen ellenőrizze onnan, az ön figyelőpontjáról, a telefonösszeköttetés hallhatóságát és megbízhatóságát a hadtestparancsnokkal, hogy minél kevesebbet kelljen dublírozni.

– Ez jó, köszönöm – helyeselt Szerpilin.

Bojko a zavartalan telefonösszeköttetés valóságos fanatikusa volt, a híradósokat teljesen kimerítette, könyörtelenül követelt tőlük, de segített is nekik, amiben csak tudott. „Mi a törzs telefonösszeköttetés nélkül? – szerette mondogatni. – Levágott fej. Még pislog, de nem lát. A keze-lába még ráng, de már nem él."

– Úgy gondolom, ha minden rendben lesz, ma korábban lefekszem – mondta Szerpilin. – Mihelyt az összegező jelentést aláírtuk. Ki tudja, hogy azután mennyit alhatunk?

Egyszerre hallották meg a közeledő gépkocsik zaját, és kiléptek a sátorból a fogadásukra.

Két autó érkezett. A frontparancsnok nyitott Willise meg egy terepjáró Emka, két főtengelyes; Lvov ezt jobban szerette a Willisnél.

A Willisből Batyuk szállt ki tábori sapkában és a zubbonya fölé húzott esőköpenyben. Utána a hátsó ülésről kiszállt az állandó

kísérője, Lanszkoj ezredes, a hadműveleti osztály parancsnokhelyettese, akit mindig magával vitt, amióta a frontot átvette, és Kuzmics tábornok.

„No lám! Ma a saját Willisébe ültette Kuzmicsot!" – gondolta Szerpilin, miközben üdvözölte a frontparancsnokot. Lvov kiszállt az Emkából, és sántítva odament Batyukhoz, aki már kezet fogott Szerpilinnel és Bojkóval. Egy pillanatra csend támadt, mintha mindazok, akik itt álltak az erdőben, a sátor előtt, nem tudták volna, hogy mit tegyenek. Ki a megmondhatója, hogy ilyen rendkívül elfoglalt emberek hogyan képesek hirtelen ennyi időt elvesztegetni? Talán éppen azért, mert olyan sokáig voltak mértéktelenül elfoglalva, és annyi mindent megbeszéltek az utóbbi napokban, hogy már szinte a beszédhez sem maradt erejük. Már csak a másnap reggelt várták, amikor végre megkezdődik az, amiért mindannyian annyit dolgoztak.

– Lesántult minálunk – Batyuk fejével Lvov felé intett. – Alig tud járni.

– Hívjuk talán ide a sebészünket? – kérdezte Szerpilin.

– Megütöttem a lábamat. Nem számít – mondta Lvov.

– Nem megütötte, hanem az ínszalagokat rándította meg – helyesbített Batyuk. – A sebész tegnap megnézte, és jelentette nekem, hogy más időben és más embert egy hétre ágyba parancsolna, nem engedné járni.

– Hagyjuk ezt – mondta Lvov valami haragos félszegséggel, amiből érződött, hogy nemcsak nem szeret, de nem is tud magáról beszélni: nem szokta meg, hogy neki is, mint akármelyik más embernek, fájhat valamije, és rajta kívül még valaki, ráadásul fennhangon, taglalhatja ezt a kérdést.

Három lépést tett, hátulról megkerülve Batyukot, olyan tökéletesen mozdulatlan arccal, hogy világos volt: más az ő helyében a fogát csikorgatná fájdalmában.

– Csak rövid időre jöttünk hozzátok – kezdte Batyuk. – Tőletek a jobb oldali szomszédhoz megyünk. Akárhogy is, ha megraboltuk is a ti javatokra, neki is harcolnia kell. Mindarról, amit nálatok láttam, már korábban beszéltünk. Ma pedig, a dolog menete szerint, az utasításokat útközben neki – Kuzmics felé bólintott –, Frunze bajtársának adtam meg; ő majd jelenti neked személyesen is. Megismétlem a komoly figyelmeztetésemet – fordult Szerpilinhez, megváltozott, haragos arccal. – A két páncélosdandár összpontosítási körzetei kissé messze vannak a megindulásiak-

tól. Annak idején figyelmeztettelek, de te ragaszkodtál hozzá; állítólag nem találtál más helyet! Ismételten felhívom a figyelmedet. Ha ne adj isten, idejében nem érnek el a megindulási állásokba, elkésnek a gyalogság támogatásával, magadra vess!

– Világos, főparancsnok elvtárs.

– Mi világos neked? – kérdezte komoran Batyuk.

– Világos, hogy vállalom érte a felelősséget. Mindent idejében megteszünk a számításaink szerint.

Batyuk mérgesen nézett Szerpilinre, bizonyára más választ várt, de türtőztette magát. Vagy mert úgy elfáradt ezekben a napokban, hogy nem maradt ereje haragudni, vagy pedig mert holnapra gyűjtötte a mérget. Akármennyire jól mennek is a dolgok, haragra a csata napjának folyamán úgyis lesz alkalom.

– Meghívjuk, ebédeljen nálunk, főparancsnok elvtárs – mondta Szerpilin.

– Mennyi időbe telik? – kérdezte Batyuk.

– Harminc percbe, ha siet.

– Jó, akkor elfogadom. Szeretnék nem sietni, de kell. Hol moshatok itt kezet?

A haditanács étkezdéje vezetőjének meghagyták, hogy tegyen a teríték mellé poharakat, az asztalra pedig a szokásos kvaszon kívül, ami mindig volt nála, egy üveg konyakot. A frontparancsnok ebédnél rendszerint nem ivott, sem otthon, sem vendégségben, de ha mégis ivott, akkor konyakot.

– Ezt hogy értsem? – kérdezte Batyuk, amint elsőnek leült az asztalhoz, és a konyakra mutatott. – Igyunk? De mire? Még eddig semmiben sem jeleskedtünk. Se ti, se mi a haditanácstaggal – bólintott Lvov felé.

– Eltehetjük, ha nem tetszik – mondta Szerpilin.

– Ha már felrakattad, késő levenni – felelte Batyuk. – Hogy mi lesz, azt majd meglátjuk, kinek milyen üdvlövések járnak. De mögöttünk, akárhogy számoljuk is, három év háború van. Akárhogyan szidtuk is egymást ez alatt az idő alatt, felülről lefelé hangosan, alulról felfelé pedig magunkban, mégis három évet átharcoltunk, a németek Blitzkriegje hosszúra sikerült. Van mire innunk. Annál inkább, mert ma átnyirkosodtam. Mégiscsak mocsaras a vidék, és esős nyár van. De ha már iszunk, akkor mindenki – fordult Lvovhoz.

Az némán bólintott, fogta az üveget, töltött magának egy negyed pohárral, és átadta az üveget Batyuknak.

– Úgy látom, ön egészen beteg – mondta Batyuk olyan hangon, mintha örömére szolgálna, hogy Lvov rossz egészségi állapotát szóvá teheti.

Szerpilin Lvovra pillantott. Annak sovány, háromszögletű arca, sötét táskákkal a szeme alatt, fáradt és elgyötört volt, s valóban betegesnek látszott. Még betegesebbnek, mint máskor.

Amíg Lvovot és Batyukot követően a többiek is töltöttek maguknak konyakot, és Froszja, a kiszolgálólány, asztalra tette az előételt – ecetes heringet –, Batyuk felemelve a konyakospoharat, amelybe alig valamivel többet töltött, mint Lvov, arról kezdett beszélni, hogy tegnap északon még egy front támadásba ment át. És az első hadműveleti jelentés jó.

Arról a frontról volt szó, amelyiknek csaknem egy évig főparancsnokhelyettese volt, mielőtt áthelyezték délre, egy gárdahadsereg élére.

– Nagyon megrekedtek ott. Amíg náluk voltam, ha a részleges hadműveleteket nem számítom, csaknem egész idő alatt álltak. Hogyan tűnjön ki ilyen helyzetben az ember, akárhogyan szeretne is? No, mit mondjak? Aki három évig harcolt és él, annak továbbra is ezt kívánom. Aki pedig nem él, legyen neki könnyű a föld! – mondta Batyuk, és tekintetét körülhordozva rajtuk, ivott.

Lvov is ivott, közönyösen, mintha orvosságot inna. A többiek is ittak.

– Ki sejthette, hogy az első országhatár, amelyhez visszafelé kijutunk, várakozásunk ellenére a román lesz, és a második a finn? Először délen, most északon – folytatta Batyuk, majd szünetet tartott.

Ha kimondta volna a gondolatát, azt kellett volna hozzátennie: most rajtunk a sor. De hallgatott, nem akart hangosan beszélni arról, ami mindannyiukra várt, és ami a tudatukban olyan elháríthatatlanul és közel létezett, hogy még az időt is elölről visszafelé számították, hogy mennyi van addig az egyezményes „Cs" jelzésű pillanatig, amikor elkezdődik.

– Úgy számítjuk az időt előtte és utána, mint Krisztus születése előtt és után – tréfálkozott a napokban Szerpilin.

Froszja, a felszolgálólány, kihozott és mindegyikük elé odatett egy tele tányér metélttésztás levest, benne tyúkhúsdarabokkal.

– És mi lesz ezután? – kérdezte Batyuk, a lányra pillantva.

– Amit parancsolnak, kotlett vagy marhahús Sztroganov módra.

– Semmi egyebet nem kívánunk. A levesedet megesszük, a csontokat lerágjuk, kinek mit osztottál, és elmegyünk. A teát majd a szomszédnál isszuk meg, nehogy megsértődjön. Nos? – Batyuk Lvovhoz fordult.

Az bólintott.

Szerpilinnek eszébe jutott, hogy Lvov a múlt alkalommal ebéd alatt megparancsolta a küldöncének, hogy valamit hozzon be az autóból, és amikor az behozta és odaadta neki a pergamenpapírba csavart csomagot, és Lvov előszedte onnan a maga diétás káposztás-kotlettjeit, ette s másoknak is kínálta. Most senkit sem szólított, a kis kotlettek nem jelentek meg az asztalon. Ugyanazt ette, mint a többiek.

– Az álcázást elég jól végrehajtottátok. Végig megtartottátok a rendet – jegyezte meg Batyuk leves közben. – S az utakon a közlekedési fegyelem is példás. Frunze bajtársa vezette be ezeket a szigorú intézkedéseket? – Kuzmics felé bólintva, Szerpilinhez fordult.

– Igen, Ivan Vasziljevics sok igyekezetet vitt bele – felelte Szerpilin; örült, hogy a közös utazás Batyukkal, úgy látszik, nem ütött ki rosszul Kuzmics számára.

– Nagyon szigorúak – mosolygott Batyuk, és ismét Kuzmics felé bólintott. – Szerettem volna a haditanácstaggal egy kocsiba ülni. De hogyan? Én szeretem a levegőt, mindenfelől nyitottan kocsizok. Ilja Boriszovics pedig, ahogy beül, tüstént minden ablakot felcsavar. Hogyan legyünk együtt? Másrészt meg a hadseregetekben az a parancs, hogy két kocsinál több nem mehet a peremsáv közelében együtt. Nem maradt más hátra, mint Kuzmics tábornokot vennem magamhoz. Ha megígéritek, hogy jól harcoltok, el kell fogadnunk a feltételeiteket.

– Megígérjük, főparancsnok elvtárs – mondta Bojko, ha nem is hangosan, de olyan komolyan, hogy mind felfigyeltek rá.

– Mi pedig Lvov elvtárssal ma kiderítettük – Kuzmics Szerpilinhez fordult, élvezve az asztal körül uralkodó általános jó hangulatot –, hogy itt, a nyugati fronton, húszban szomszédok voltunk. Én a Moszkvai Proletariátusról elnevezett huszonkilences ezredet vezettem a hetes hadosztályparancsnok, Szergejev alatt, ő meg – fejével Lvov felé intett – tőlünk balra haladt, a tizennégyes Vasdandár komisszárjaként. Csaknem egészen Varsóig úgyszólván egymás mellett mentünk. Visszafelé igaz, hogy több mint száz versztát robogtunk. Mi minden nem történik a háborúban!

– Ha Tuhacsevszkij nincs, akkor nem robogtunk volna! – vágta oda dühösen Lvov. Úgy mondta ezt, mintha puskát sütött volna el.

Az asztal körül csend támadt. Azt hitték, Lvov mond még valamit, ugyanilyen hideg és éles megjegyzést, de nem szólt többet, hanem kezébe fogva egy tyúkcombot, végét egy darabka vonalas papírba csavarta, amit a vendégek tiszteletére egy füzetből vágtak ki szalvéta helyett, és a zsebéből előhúzott kis zsebkéssel farigcsálta le róla a húst.

1937 közepe óta Tuhacsevszkijt árulónak tartották, és már megszokták a gondolatot. De minél tovább folyt a háború, annál kevésbé szerettek a hadseregben ezekről a témákról beszélni. Egyre messzebbre távolodtak, valahová a múltba vagy más irányba. És Lvov ártatlan szavai mindenkit felkavartak.

– Hát te hol voltál akkor? Úgy emlékszem, Perekopnál – törte meg Batyuk a csendet, Szerpilinhez fordulva.

– Észak-Tavriában és Perekopnál ezredet vezettem – felelte Szerpilin.

Érzése szerint Batyuk, aki jól tudta, hogy ő hol volt, szándékosan tette fel ezt a kérdést Lvov szavai után.

Lvovra pillantott: még mindig papirosostul fogta a tyúkcombot, nehogy az ujjait bezsírozza, és a tollkésével farigcsálta...

– Én akkor tífuszban feküdtem – mondta Batyuk. – Az első lovasdandár az Északi Bugtól Kahovkához vonult, én ostoba pedig tífuszba estem.

Felállt, nem hagyta, hogy Lvov teljesen lefaragja a tyúk combját.

– Ha nincsenek kérdések, gyerünk. – Bekapcsolta a zubbonya felső kapcsát, és ujjaival megsimította a bajuszát.

– Főparancsnok elvtárs, sürgős kérdésünk van – mondta Szerpilin; állandóan gondolt rá, hogy a kérdést mielőbb fel kell vetni, de megvárta, amíg az ebéd befejeződik.

– Éspedig?

– Talán bemehetnénk a törzsfőnökhöz, térképen szeretném...

– Mondd el itt – felelte Batyuk. – Emlékezetből ismerem a térképedet. Halljuk.

Szerpilin azzal kezdte, hogy a pilóták ma ismételten megállapították a német hadtest törzse elhelyezkedési pontját.

– Neked ismételten megállapították, nekem pedig még egyszer sem jelentették – jegyezte meg féltékenyen Batyuk.

– Az én övezetemben van – magyarázta Szerpilin. – Ön nem volt a helyén.

– Helyes – húzta el a száját Batyuk. – Ha visszatérünk, majd megtudjuk, hogy ilyesmiket miért neked jelentenek előbb, mint nekem. Mi a kérdésed? Azt akarod, hogy lecsapjunk erre a törzsre?

– Igen.

– Lecsapunk.

Arckifejezéséből látszott, hogy már indulni szeretne. De Szerpilinnek még hátra volt a legnehezebb.

– Javaslatunk is, van, meg kérésünk – folytatta.

– Kérés?

Batyuk rosszalló arcáról leolvashatták a szemrehányást, amit Szerpilin előre várt: „Annyit adtunk neked, minden szomszédodat kifosztottuk, hogy neked adjunk! Magunkat is kifosztottuk, alig maradt fronttartalékunk, mindent neked! Miféle kérésed lehet még?"

De Szerpilin azért kimondta, amit akart: a front rendelkezésére érkezett messze hordó tüzérezredet ideiglenesen az ő hadseregének rendeljék alá, hogy a német hadtesttörzsre lecsaphasson.

Amíg ezeket mondta, Batyuk arca lassan elvörösödött. Türtőztetni akarta magát, de nem türtőztette:

– Nem adjuk! – vágta oda, és feltéve a sapkáját, amelyet addig a kezében tartott, az ellenzőjénél megrántva, mélyen a homlokára húzta.

– Főparancsnok elvtárs, engedje meg... – kezdte Szerpilin.

– Nem engedem meg! Ez már arcátlanság! Azt hiszitek, csak a ti hadseregetek van az egész fronton? Küldtünk nekik, küldtünk, mint egy feneketlen hordóba, mi mindent nem adtunk! És nekik még több kell! Az az ezred, értsd meg, tegnap hozzám jött! Tegnap érkezett, és ma már neked adjam? De honnan tudod ezt a hírt? Talán te, Lanszkoj, te közölted velük? – fordult a mögötte álló ezredeshez.

– A hadműveleti osztály senkivel semmit sem közölt, főparancsnok elvtárs – mondta az ezredes. – A legfelső hadvezetés tartalékainak megérkezése a rendelkezés szerint szigorúan titkos.

– Kinek titkos, kinek pedig nem! Nekik, úgy látszik, nem titok! – Batyuk már az autó felé indult, de útközben megfordult, és azt mondta: – Voltaképpen meg kellene kérdeznem, hogy honnan tudjátok?

– Talán valóban meg kellene kérdezni – jegyezte meg szárazon Lvov, aki mindeddig hallgatott.

– Kellene, de nincs kedvem – legyintett Batyuk. – A parancsnokok úgyis megússzák szárazon, és valami váltóőr lesz a bűnbak. Nem akarok közvetlenül a támadás előtt kellemetlen helyzetbe kerülni, különben megkérdezném. De az ezredet nem adom, ezt verd ki a fejedből – ismételte.

Amikor másodszor ismételte ezt a „nem adom"-ot, Szerpilin arra gondolt: Batyuknak mégiscsak szeget ütött a fejébe a gondolat, hogy az ezredet helyes vállalkozáshoz kérik. De ebben a haragos, sőt Szerpilin miatti sértődött állapotában nem engedhet ennek az egészséges gondolatnak.

– Köszönet a szíveslátásért – búcsúzott Batyuk, és beült a kocsiba. – Azt gondoltam, ingyen táplálltatok, de kiderült, hogy nem ingyen! Holnap a figyelőponton találkozunk – sapkájához emelte kezét.

– Frontparancsnok elvtárs – szólalt meg a gépkocsi mellett álló Kuzmics –, megengedi, hogy a hadseregsáv határáig elkísérjem?

– Kísérjen, ha nincs más dolga – felelte Batyuk –, de a saját kocsiján. – És intett a sofőrnek: – Gyerünk!

Lvov szárazon és ráérősen kézfogással búcsúzott Szerpilintől meg Bojkótól, és beült az Emkájába. Arckifejezéséből Szerpilin megértette, hogy úgyis kideríti, honnan szereztek tudomást a hadseregükben erről a legfelső hadvezetés tartalékából érkezett ezredről.

Kuzmics tréfásan csóválta a fejét, öregesen krákogott, és beült a Willisébe, amely minden eshetőségre ott állt az étkezde előtt...

– Te, Fjodor Fjodorovics, nem hallottad még a második világháborúban azt a történetet, hogy mi a szubordináció?

– Nem hallottam – felelte Szerpilin.

– Ha visszajövök jelenteni, hogy elkísértem, akkor elmondom.

Kuzmics autója megfordult, és elindult a két első után. Szerpilin és Bojko kettesben maradtak.

– Miért kedvetlenedtél el, Fjodor Fjodorovics? – kérdezte Bojko, Szerpilinre pillantva. – Fütyülj rá!

– A formára fütyülhetek. De a tartalomra: nincs jogom. Ha káromkodva is, de adta volna ide az ezredet. Nem akarok ezzel megbékélni, hogy nem hallgatott az okos szóra. Természetesen innen a hadseregből nem mindent látunk, de meggyőződésem, hogy ezt az ezredet holnap sehol nagyobb haszonnal nem vetik

be, mint ott, ahol mi javasoltuk! Így van az, amikor egy ember látszatra mintha fejlődött volna, aztán hirtelen szembekerülsz vele és látod: egyik tekintetben megváltozott, s a másikban ma is éppen olyan, amilyen volt.

– Menjünk, dolgozzunk – javasolta Bojko.

– Mit tehetünk mást? Könnyeket hullassunk? Gyerünk.

Vagy harminc percig dolgoztak. Megszólalt a telefon, és Bojko felvette a kagylót.

– Itt Bojko. Igen, itt van. Inkább később telefonálj, most ne zavard. Dolgozik a főparancsnok, nincs ideje számodra – mondta abban a fensőbbséges modorban, amely azelőtt is észrevehető volt nála, de amióta egy ideig a hadseregparancsnok feladatkörét is betöltötte, még fokozódott. – Nyikityin telefonál – Szerpilinhez fordult, kezében tartva a kagylót. – Azt mondja, csak egy pillanatra zavarja önt.

Szerpilin átvette a kagylót; azt gondolta, hogy Nyikityin, a hadsereg különleges osztályának a főnöke, több, mint valószínű, annak a bizonyos őrmesternek az ügyében, a még jóváhagyatlan ítélet miatt telefonál. De Nyikityin egészen másért jelentkezett.

– Bocsásson meg, főparancsnok elvtárs, hogy megzavartam – hadart a telefonba. – Egy ember jött hozzám. Biztosra veszem, hogy látni kívánja őt. Kérem, jelölje meg az időt, amikor odamehetek vele.

Szerpilin csaknem engedett a feltámadt kíváncsiságának, hogy megkérdezze, ki az az ember, akinek nevét és beosztását Nyikityin valamiért nem mondta meg, de türtőztette magát, és azt felelte, hogy Nyikityin huszonegy órakor jöjjön el, majd hozzátette:

– Előbb egyedül. – Amikor letette a kagylót, meglátta a Bojko arcán átsuhanó kíváncsi kifejezést, és futólag elmosolyodott. – Titkolózik. Úgy látszik, személyesen akar jelenteni, nem telefonon.

Még egy félórát dolgoztak, amikor ismét megszólalt a telefon. Bojko felvette a kagylót, és azonnal átadta Szerpilinnek:

– A frontparancsnok!

– Vedd át azt a gazdaságot, amit kértél – mondta Batyuk, meg sem szólítva Szerpilint, minden bevezetés nélkül. – Már intézkedtem, hogy holnap estig bocsássák rendelkezésedre. De többre ne számíts, visszaveszem. – Semmit sem fűzött hozzá, és búcsúzás nélkül letette a kagylót.

„Nem könnyen vett erőt magán, de mégis, amíg a szomszédhoz ért, erőt vett!" – gondolta Szerpilin, és vidáman mondta Bojkónak, hogy hívja fel Margianyit: kezdjen működésbe a terv szerint.

– Még meg sem köszönhettem a főparancsnoknak, úgy lecsapta a kagylót!

Bojko felhívta Margianyit, és miután beszélt vele, aggodalmasan fordult Szerpilinhez:

– Emlékezzék a szavamra: mihelyt azt a kis erdőt elfoglaltuk, a frontparancsnok tüstént odaküld valakit, hogy személyesen ellenőrizze, mi volt ott, és hogyan csaptunk le rá: egyenest célba találtunk-e vagy sem.

– Nohát, csak küldjön is – mondta Szerpilin. – Nem adnak ingyen ilyen gazdaságot!

Örültek, hogy megkapták a tüzérezredet, amelyik lecsap a német hadtesttörzsre, de máris előre izgultak: mit mutat majd az ellenőrzés azután, hogy elfoglaltuk a német törzsnek ezt a mostani elhelyezési pontját.

Abban, amilyen egyszerűen beszéltek most erről a támadás előestéjén, a tudtukon kívül megmutatkoztak mindazok a változások, amelyek a hadseregben a háború negyedik évében végbementek.

– Megengedi, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Kuzmics, belépve.

Szerpilin, nem egyénileg önmagára értve, hanem általánosságban, elvben elítélte azt a szokást, hogy az alantasait tegezze, de megszabadulni már nem bírt tőle. Meg aztán nem is igen gondolkozott rajta.

A polgárháborút követő első években örökre belenevelődött a szabály, amelyet akkoriban szigorúan betartottak, hogy a vöröskatonákat magázta: a közkatonákat „harcos elvtárs", a tiszteseket „tisztes elvtárs" megszólítással. Még amikor rájuk förmedt, azt is magázva tette: „Hogy áll?!"

A parancsnokok egymás közötti viszonylatában azonban a mindennapi bajtársias érintkezés rászoktatta, hogy szolgálaton kívül csaknem mindig tegeződjenek. De szolgálatban ez a „te" valahogy észrevétlenül átalakult: nála és másoknál is, felülről „te" és lentről „ön" járta. Így is maradt, noha ez nem szabályszerű, és ha jól belegondolunk, nem is helyes. De már így van!

Kuzmics kivétel, vele kölcsönösen tegeződnek. Idős ember.

Csak ha, mint most is, hivatalosan fordul hozzá, a betöltött tisztsége folytán, akkor természetesen magázza. Emellett kitart.

Kuzmics leült az asztalhoz, és ajkát biggyesztve mondta:

– Elkísértem a főparancsnokot. Útközben kissé lehiggadt, kezet fogott velem, egymagammal, ön és a többiek helyett, és búcsúzóul azt mondta: „Vigyázzon az egészségére, nehogy a lába megint felmondja a szolgálatot!" Felemlítette Sztálingrádot, azt a históriát – Szerpilinre kacsintott. – Egész nap magázott.

– És mi rossz van ebben? – kérdezte Szerpilin. – Mindünknek így kellene! Észre sem vettük, hogy leszoktunk róla.

– Persze hogy nem rossz – bólintott Kuzmics –, ha őszinte megbecsülésből fakad. De ő, több, mint valószínű, egyszerűen elhatározta, hogy: helyes, magázni foglak, amíg csak bírnak a lábaid, te vén gebe! Mellesleg a haditanácstag sem fiatalabb nálam, egy évben születtünk, nyolcvanhatban.

Bojko hitetlenül nézett rá: hogyan, egyidős a fronthaditanácstaggal? Érzése szerint Kuzmics öregember, sőt az alacsony termete miatt vénecske. Lvov egészen más. Jóllehet szintén nem fiatal, de őróla senki se mondhatja, hogy „kisöreg", sem azt, hogy „öregember". Van benne valami, ami ezzel ellenkezik. Talán az a hatalomhoz szokottság, ami láthatóan és láthatatlanul árad belőle, és nem engedi, hogy öregnek nézzék, noha már régen volt fiatal.

– Mik a terveid, Ivan Vasziljevics? – kérdezte Szerpilin, tudva, hogy Kuzmicsnak, minden szolgálatkészsége mellett, megvan az az öreges kis hibája: ha kimerült a munkában, és úgy érzi, joga van egy kicsit megpihenni, akkor fecseg, és nem nézi, hogy mit szólnak hozzá a beszélgetőtársai.

– Egyszerű a tervem: megteázok, három órát szundítok, aztán, az éjszaka közeledtével, szétnézek az utakon, hogy sehol rendbontás ne legyen. Különben mit csinálnak a derék szlávok? Az utolsó óráig megtartják, iparkodnak, aztán valamelyikük fogja magát és a hátralevő percekben az egész örömünket elrontja. Megyek – mondta, és már feltette a sapkáját, amikor észbe kapott: – Egyre azon gondolkozom, mit nem mondtam még el neked? Megígértem, hogy elmondom, mi az a szubordináció.

– Nos? – mosolygott Szerpilin.

– Ez még a régi hadseregben járta. Az őrmester oktatja az újoncot, ilyenképpen: jegyezd meg, hogy mi a szubordináció: ha én vagyok a parancsnok, te vagy a marha, ha te vagy a parancsnok, én vagyok a marha!

Szerpilin és Bojko jót nevettek a váratlan fordulaton.

– Igazán nem hallottad még?

– Ha hallottam volna, nem felejtettem volna el – mondta Szerpilin. – Dialektikus megfogalmazás, érdemes megjegyezni.

– Na jó! Én most elmegyek.

Kuzmics már kiment, amikor Bojko hirtelen bosszúsan legyintett.

– Elfelejtettük megörvendeztetni, hogy megkaptuk azt a gazdaságot!

– Holnap megtudja – mondta Szerpilin; rendszerint nem tulajdonított neki nagy fontosságot, ha a helyettese nincs teljesen tisztában a dolgokkal.

Ebben a megszokottságban megmutatkozott az a helyzet, amelyet a hadseregükben Kuzmics és más hadseregekben sok más, hozzá hasonló főparancsnokhelyettes elfoglalt. Ezekben a tisztségekben leginkább olyan emberek maradtak meg, akik hadsereget vezetni nem fognak, és törzsfőnöknek nem mennek el: távol állnak a törzsmunkától. Hadosztály élére sem küldheted őket, már eleget vezettek, és ha megüresedik egy hadtestparancsnoki tisztség, arra rendszerint a legjobb hadosztályparancsnokokat nevezik ki.

Kuzmics előtt Szerpilinnek két helyettese volt. Az egyik, aki Batyuktól maradt rá, jó ember, de katonai viszonylatban elmaradott, becsülettel feláldozta életét, megbízatását, mint mindig, híven teljesítve, tűzben, a legelső vonalban.

Utána egy sebesüléséből felépült fiatal tábornokot küldtek hozzá a kórházból. Az illető sietett mielőbb kijutni a frontra, akármilyen beosztásba: a nála töltött három hónap alatt a legjobb oldaláról mutatkozott be. Ebben az időben egyik hadtest parancsnok nélkül maradt: egyenest a harctérről vitték el átfúródott fekéllyel, titkolta a betegségét az utolsó pillanatig. A hadosztályparancsnokok, Szerpilin véleménye szerint, akkor még nem értek meg a hadtestparancsnokságra, a helyettese, Kirpicsnyikov, pedig kéznél volt, Szerpilin tehát őt javasolta kinevezésre, inkább helyettes nélkül maradt, mint hadtestparancsnok nélkül.

Kuzmics éppen akkor írt neki levelet. Sztálingrád és a kórház után altábornagyi rangot kapott, és maga kéredzkedett erre a tisztségre. Szerpilin magához vette. Helyesebben nem vette, hanem értésére adta, hogy hajlandó lesz rá. És amikor megkérdezték, megerősítette ezt. Nem bánta meg. Kuzmics önzetlen és lel-

kiismeretes ember volt. Bármi kellett, megtette. Voltaképpen mindenes-tábornok volt a hadseregben, noha ilyen tisztség nincs, és nem is kell.

Amikor Szerpilin egy időre kiesett a csatasorból, senkinek sem jutott eszébe, hogy Kuzmics vezethetné helyette a hadsereget. Egyetlen jelölt volt csak: Bojko. Még csak szóba sem került senki más.

És maga Bojko is a fiatalságának, erejének és képességeinek tudatában, megértve, hogy csakis ő lehet és lesz a főparancsnok első helyettese, minden akaratossága mellett szinte féltő gonddal kezelte. Nem bántotta meg az öreget, helyesen tudott viselkedni vele, nemcsak Szerpilin jelenlétében, hanem a távollétében is, amíg a hadseregparancsnok feladatait teljesítette. Ezt maga Kuzmics a vele született igazságosságával sietett megmondani Szerpilinnek, a megérkezését követő első napok egyikén.

– Zaharov nem ad hírt magáról – jegyezte meg Szerpilin, Kuzmics távozása után. – Reggel óta a csapatoknál van, és egyszer sem telefonált.

– Ott bolyong valahol a peremsávban, és még nem tudja, hogy Lvov már elment – mondta Bojko. – Mihelyt megtudja, visszajön. – Én pedig – mondta némi hallgatás után –, akármit beszélnek is róla, becsülöm Lvovot. Történetesen a fronttörzsparancsnokkal is beszéltem róla, meg a hadtápparancsnokkal is: Lvov egyetlen szerelvényt sem hagyott az orra előtt a szomszédokhoz átmenni. Ami a miénk, az a miénk, senkinek oda nem adta! Pedig voltak, akik szerették volna megkaparintani. Éjjel-nappal ott ült a front ellátásánál. És az, hogy minekünk most annyi üzemanyagunk és lőszerjavadalmazásunk meg napi élelemadagunk van, ha tudni akarja, az ő érdeme.

Szerpilin hallgatott. Maga előtt látta Lvov mai kimerült arcát, és azt gondolta: természetesen az ő érdeme, és bizonyára nem is kicsi. Tetszik vagy nem tetszik neked ez az ember, de igazságosnak kell lenni vele szemben, különösen háborúban.

Miután még vagy egy óráig dolgozott Bojkóval, és megmondta neki, hogy huszonkét óra harmincra visszajön, hazament.

A munkanap korán kezdődött, hajnali ötkor, és több mint tizennégy óráig tartott, de még sok elintéznivaló volt hátra. Összekapcsoltatta magát két hadtestparancsnokkal, hogy a ma náluk észlelt mulasztások helyrehozataláról jelentést tegyenek. Aztán meghallgatta Szolovjev ezredest, a hadsereg műszaki szolgálatá-

nak parancsnokát, vagy ahogy régiesen mondták, a mérnök-főnököt, akit ugyanezért hívott fel. Szolovjev már az első világháborúban hadmérnök volt, és nem tartozott azok közé, akik sietnek jelenteni, hogy minden rendben van náluk. Mindent, amit a terv szerint a támadás megindításáig meg kellett tennie, megtett, sőt ezenfelül is tett a saját kezdeményezéséből. A mulasztásokat is, amelyekre Szerpilin felhívta a figyelmét, helyrehozta. De ő maga még mindig elégedetlen volt a küszöbönálló hadművelet mérnöki biztosításával, és a jelentése után, már elmenőben, nem állta meg, hogy hozzá ne tegye:

– Még három nap kellene nekünk, főparancsnok elvtárs... Vagy legalább kettő...

– Ejnye, még mit nem akarnál? – mosolygott Szerpilin. – Nekünk most nemhogy három napot, de három órát sem ad hozzá maga az Úristen sem.

A mérnökök főnöke után a felderítő osztály főnöke jelent meg. Azt, hogy éjjel a németek mögöttes területén sok robbanást észleltek, a tüzérség hangmérési felderítése is közölte, meg az éjszakai repülők, akik több mint tíz tüzet láttak. De a felderítő osztály főnöke most térképpel jött, amelyen a partizánmozgalom törzsétől érkezett legutolsó adatoknak megfelelően a hadsereg leendő támadási övezetében megjelölte mindazokat a pontokat, amelyeken az elmúlt éjjel diverziós cselekményeket követtek el a németek háta mögött a vasútvonalak ellen.

– Az ütőereiket már elvagdosták – mondta a felderítő osztály főnöke: fiatal ember, aki szerette a képletes kifejezéseket. – Ma éjjel pedig az egész közlekedésüket széthasogatják, se előre, se hátra.

– No, ez még nem minden – mondta Szerpilin. – A háborúban így van ez: az egyik rongál, a másik megjavít. Nálunk is, meg a németeknél is. De ha ilyen módon legalább a harmadára csökkentik a vasútvonalaik áteresztő képességét, óriási dolgot művelnek! Nem is tudom elmondani, mekkora hálával tartozunk a partizán elvtársaknak!

Hosszú pillantással búcsúzott a felderítőtől. Így van ez rendszerint a hadművelet megkezdése előtt: utoljára néznek ilyen pillantással a parancsnokok, ki-ki a maga felderítőjére, találgatva, hogy az általa megjósoltaknak hány százaléka teljesedik be, és mennyi nem? És milyen tűrésekkel támaszkodtál rá? Mekkora volt a beléje vetett bizalmad vagy a bizalmatlanságod a számítá-

soknak és kockázatnak abban a végső ötvözetében, amely minden hadművelet tervében benne foglaltatik?

A felderítő állta ezt a tekintetét, és nem kezdett el hirtelen mindenféle kiegészítő elképzelésekről beszélni, amilyenekre ilyen esetekben a nem magabiztos emberek hajlanak. Állta a tekintetét, és tovább örvendezve a partizánokról megtudottaknak, felkelt és megrázta magát, mint egy kacsa – fiatal, kövérkés, jókedvű ember.

Távozása után Szerpilin felhívta a légi haderő főparancsnokát, akivel valamikor a Frunze Akadémia parancsnoki szakán együtt tanult.

– Nos, drusza – szólt bele a telefonba, a légi haderő parancsnokát is Fjodornak hívták –, Kosztyinnál mi hír? Nem változtatta meg a szándékát?

– Nem változtatta meg. És már aligha változtatja. Dolgozni fog – felelte a légi haderő főparancsnoka.

„Kosztyin" a támadás céljára kidolgozott jelrendszertáblázat szerint a távbombázók főparancsnokának fedőneve volt.

– És nálad mindenki egészséges, senki sem betegedett meg?

– Mindenki egészséges nálam, nem szoktak betegeskedni – nevetett bele a telefonba a repülős. – A közeli viszontlátásra!

Szerpilin, már amikor felhívta, gondolatban megszidta magát érte.

A pilótákat felhívni felesleges, és mégsem tudta megállni, hogy ne hívja fel őket! Nem tehet róla. Minél közelebb vagy a harchoz, annál jobban izgulsz, és akárhogyan uralkodol is magadon, ez a belső nyugtalanság valóságos levezetést már csak holnap, az ütközet hevében talál.

Szerpilin az órára nézett, Zaharov még mindig nem telefonált. Bizonyára úton van. Nyikityin érkezéséig néhány perc volt hátra.

Végignézett a dolgozóasztalán. Akármilyen különös is, semmi sem maradt rajta. Amit előirányzott, mindent elvégzett.

„És egyáltalán, a háború csak akkor fér el az ember fejében, ha részekre bontjuk – gondolta Szerpilin fáradtan, mindkét kezét a feje mögé téve, és néhány mozdulattal – előre és hátra – próbálgatta, nem fáj-e a törött kulcscsontja. – Most erre gondolsz, majd egy másik dologra, aztán egy harmadikra, utána egy negyedikre. És így megy ez napról napra, évről évre, mindezekkel tömve van az agyad – hol az egyikkel, hol a másikkal, hol a harmadikkal –, egyik a másikhoz kapcsolódik, egyik a másikat mozgatja... De

ha fognánk mindazt, amit átéltünk, és egyszerre gondolnánk mindenre: mi is az a háború, miből áll? Az embernek szétpattan a feje. Semmiféle abroncs össze nem tartja."

– Gyere be – szólt oda az ajtóban megjelenő Nyikityin tábornoknak. – Ülj le. Mondd el, miféle titkaid vannak.

– Állva is jelenthetek, főparancsnok elvtárs. Röviden elmondom a titkaimat, három perc alatt – mondta a különleges osztály főnöke; így nevezte őt megszokásból gondolatban Szerpilin, noha a különleges osztály elnevezést még az elmúlt évben *Halál a „Szmers"-re** változtatták.

– Sebaj, ne siess – mondta Szerpilin –, ha valaki, akkor te ritkán zavarsz engem. Nem is emlékszem, mikor voltál...

Amíg Nyikityin ezredes, ez a fiatalos külsejű, de valójában már egyáltalán nem olyan fiatal, szép szőke ember odahúzott egy széket, és leült vele szemben, Szerpilin őt nézegetve arra gondolt, hogy az egész kétévi közös szolgálatuk alatt alig beszélgettek összesen két órát.

Ez a hallgatag és hidegvérű ember nem dugja oda az orrát, ahová nem kell, de a jogainak is tudatában van. Ilyennek kell lennie a kémelhárítónak. Nem hívja fel magára a figyelmet, ritkán jelent, és akkor is leginkább Zaharovnak. Így alakult. Felesleges szavak nélkül végzi a dolgát, de hogy a részletekbe merüljön – mit és hogyan –, annak nincs értelme.

– Bocsásson meg, főparancsnok elvtárs – kezdte Nyikityin valami nála szokatlan kifejezéssel az arcán –, talán megszid engem, amiért ezen a napon, de mégis elhatároztam, hogy jelentem. Amikor tavasszal idejöttünk, ön a jelenlétemben azt mondta a haditanácsnak, hogy sokat adna érte, ha itt találkoznék valakivel azok közül, akikkel negyvenegyben a bekerítésből kijött.

– Mondtam, no és? – kérdezte Szerpilin, és a szíve örömmel dobbant meg valami még ismeretlen, de kellemes élmény előérzetében. – Nemcsak az istenhivők hisznek a csodában, hanem mi, katonák is. Milyen háború az, amelyikben nem történnek csodák?

– Csoda, nem csoda – mondta Nyikityin –, a minap Mogiljovból átirányítottak hozzám munkára egy embert, aki nekünk dolgozik ott. Okultunk a múlt tévedéseiből, hogy egy terület felszabadításakor információ hiányában túlkapásokat ne kövessünk el,

* Szmers = szmerty spionom (halál a kémekre) rövidítése

mint ahogy azelőtt megtörtént velünk: ne büntessük meg azokat, akik színleg a németeket szolgálták, de valójában nekünk dolgoztak.

- Ez helyes. Nincs rosszabb, mint oktalanul elveszni. – Szerpilinnek eszébe jutott egy történet, amelyet még a télen hallott Zaharovtól, hogy a hadseregük övezetében felakasztottak egy policájt, az pedig, amikor már nyakán volt a hurok, elkiáltotta magát: „Éljen a szovjethatalom!"

– Az értesülések vétele után az illetőt légi úton vissza akartuk dobni, de aztán meggondoltuk: még megtörténhetik, hogy elfogják és elhurcolják nyelvnek... Úgy döntöttünk, hogy a hadművelet kezdete előtt nem kockáztatunk, magunknál tartjuk Mogiljov felszabadításáig. Ő pedig ma egyszer csak a torkomra teszi a kést: „Adjon lehetőséget arra, hogy a főparancsnokkal találkozzak, vele együtt jöttem ki a bekerítésből..."

Szerpilin eltűnődött: ki lehet az? – de óvakodott attól, hogy megkérdezze, egy perccel azelőtt, hogy az illetőt meglátja.

– Előállíthatom felismerés céljából – mosolygott Nyikityin, miután hiába várta a kérdést –, az én Emkámban ül, és az ön segédtisztjével beszélget.

– No, hát állítsd elő!! – mondta Szerpilin.

Nyikityin kiment a házikóból, Szerpilin pedig felállt, és fel-alá járkált odabent. Nem volt babonás, de a találkozást azoknak az embereknek egyikével, akikkel annak idején Mogiljovból kijött, most, az ugyanezért a Mogiljovért indítandó támadás előestéjén, szerencsés előjelnek vette. Amikor a belépő Nyikityin háta mögött meglátta annak az embernek az arcát, akit gondolatban régen eltemetett, csodálatos egyszerűséggel gondolta, hogy holnap feltétlenül minden úgy fog menni, ahogy kell.

– Erőt, egészséget, főparancsnok elvtárs – köszönt ez az ismerős, még mindig fiatalos arcú és göndör hajú ember, a félreálló Nyikityin mögül előlépve. Sapkáját a testéhez szorított bal kezében tartotta, nyilván azért vette le, hogy Szerpilin a hajzatáról mindjárt felismerje. – Szityin százados, parancsára megjelent.

– Szervusz, Szityin. Micsoda öröm! Szinte el se hiszem.

– Magam sem hittem, főparancsnok elvtárs.

Szerpilin odalépett hozzá, megölelte, majd kissé eltávolodva tőle, úgy nézett az arcába, mintha rá volna írva mindaz, ami a három év alatt történt vele.

De semmi sem volt az arcára írva. Nem igaz, hogy mindig

minden rá van írva. Csak múlnak az évek, az emberek öregebbek lesznek. De ez még csak öregebb se lett, teljesen olyan, mint amilyen azon a reggelen volt, amikor átkeltek a Dnyeperen, aztán az erdőben találkoztak Szityin századossal, az 527. ezred különleges osztályának megbízottjával, és Kovalcsuk őrmesterrel, aki egy csoport harcossal jött, meg a hadosztály zászlajával.

Kovalcsuk őrmester aztán végig a testén hozta ki azt a zászlót a bekerítésből, a gimnasztyorkája alatt. Szityin egy héttel a kitörés előtt egy aknától súlyosan megsebesült a csípőjén és a lábán. Nappal magukkal vitték, aztán éjjel otthagyták eszméletlenül egy eldugott szmolenszki faluban. „Rosszul van – mondta akkor a jelentéstételkor Szerpilinnek Kovalcsuk őrmester, aki maga vitte be Szityint egy parasztházba. – De ezek az asszonyok, dandárparancsnok elvtárs, úgy megsajnálták, azt mondják, olyan kis fiatalka, göndör hajú! Hátha mégis kigyógyítják?"

Mégis kigyógyították. És ez a kis fiatal, göndör hajú Szityin, aki a három év alatt cseppet sem változott, most ott állt Szerpilin előtt.

– Tehát mindjárt rám ismert, főparancsnok elvtárs? – örvendezett Szityin.

– Hogyne ismertem volna rád? Annál is inkább, mert ugyanazt az üstököt viseled ma is.

– Az üstökömet is leborotváltam, főparancsnok elvtárs, és szakállt növesztettem, a szülőanyám sem ismert volna meg!

– Az első jelentése, tudod, milyen volt? – Szerpilin Nyikityinhez fordult: – „Kijöttünk, tizenkilenc ember, kihoztuk a hadosztály zászlaját." Az ilyen jelentést, ha bekerítésben teszik, soha életedben el nem felejted. Még ha olyan kopasz lennék is, mint egy biliárdgolyó, akkor is emlékeznék erre a jelentésre. Nem tudom, nálatok milyen, de énnálam talpraesett legény volt.

– Minálunk is megfelel – mondta Nyikityin. És abból, ahogy ezt mondta, Szerpilin megértette: Nyikityin örül, hogy az ő szájából hallja egy az ő fennhatósága alá tartozó ember dicséretét.

– Jó, hogy elhoztad hozzám – mondta Szerpilin.

– Kérek engedélyt a távozásra – mondta Nyikityin; mint tapasztalt ember tüstént felfogta a ki nem mondott gondolatot: köszönöm, de most hagyj magunkra minket!

– Mondd, Szityin, hogy élnek ott az emberek?

– Élnek. Mit tehetnének mást? – felelte Szityin.

Úgy mondta ezt, mintha hirtelen követ hajított volna egy kút-

ba, mélyen, az emberi nyomorúság legmélyére. Hogy élnek az emberek? Azután, hogy a hadsereg visszavonult, az embereknek nem marad más hátra, mint élni ott, ahol hagyták őket.

– Nem haragudtál ránk, amikor sebesülten otthagytunk?

– Nem haragudtam. Csak amikor magamhoz tértem, félelem fogott el. Azután feküdtem két hónapig, és láttam, hogy életben maradok. És ha már életben maradok, tennem kell valamit. Kiástam az okmányaimat, és újra szolgálatba álltam. Kezdetben a partizándandárban a felderítés főnöke voltam. Majd megsebesültem, kivittek a Nagyföldre, és onnan már a szervezet vonalán dobtak át illegális munkára. Először Orsában, aztán Mogiljovban.

– Magad jelentkeztél, hogy újra átdobjanak?

– Általában magam. Egyrészt nem akartam, másrészt viszont: ne menjek vissza, amikor emberek maradtak ott? Ha majd Mogiljov vidékét kezdik felszabadítani, még a kis dolgokban is meglátják, mennyire igyekezett a nép ezek alatt az évek alatt! Hogy csak egy német telefonvonalat leszedjenek, mennyi ilyen oszlopot fűrészeltek el drótostul! A németek az elfűrészelt oszlop helyett a közeli erdőből hoznak fát, csak az ágait vagdossák le, még a kérgét se hántják le, és beássák melléje. Eltelik egy hét, megint elfűrészelték! Újra felállítják... Meglátja majd valahol: egy oszlop, és körülötte, mint a gombák, hat vagy hét fatuskó. Így ment ez mindenben! Nézze meg, milyenek a vasútvonalaik a németeknek itt a mögöttes területükön, mint a Triska kabátja: folt hátán folt! No, hát a németek persze dühöngenek. Némelykor azt mondjuk magunkról: veszteségek nélkül vittük véghez a hadműveletet! Úgy látszólag igaz, de mégis mindegyikért életekkel fizettünk. A németek, ha nem ölhetik meg azt, aki csinálta, azt ölik meg, aki a kezük ügyébe kerül.

– Ez sejthető volt – mondta komoran Szerpilin, és rövid hallgatás után megkérdezte: – A mi százhetvenhatosunkból ezek alatt az évek alatt senkivel sem találkoztál?

– Senkivel – felelte Szityin. – Talán majd a sírokat megtaláljuk. Mogiljov lakosai üzenik: a téglagyárnál, az árkokban, ahol akkor az ön ezrede védekezett, ott sorakoznak a sírok. A németek a foglyokkal eltemettették a holttesteket; biztosan az ön ezredéből valók. A városi kórház mellett is ástak sírokat – oda a mi hadosztályunk különféle ezredeiből kerültek –, akik a sebeikbe haltak bele, meg az orvosok, akiket a németek aztán agyonlőttek, amiért sebesülteket bújtattak a kórházban. A vasútnál, a szivaty-

tyúnál, van még egy sír, a vasutasok beszéltek róla. Ez az a három hely, ahol feltételezhetően a mi hadosztályunkból való emberek vannak. Élőt senkit sem láttam. Önről sem tudtam, hogy él. Csak a múlt évben, a kurszki ív után olvastam a nevét a parancsban; olvastam, és eltűnődtem: ön vagy nem ön? Aztán már itt, a partizánmozgalom törzsénél mondták, hogy ön. Elhatároztam, hogy elrabolom az idejét...

– Mit kellett itt elhatározni? – kérdezte Szerpilin. – Hogy lehetett volna másként!

Szityin arckifejezéséből látta, hogy restelli elvenni az idejét, de még nem akarta elbocsátani. Mogiljovról akart és kellett kérdeznie még valamit.

A leglényegesebb értesüléseket, amelyekkel a leendő támadási övezetben tevékenykedő partizánalakulatok rendelkeztek, idejében továbbították a Nagyföldre, és ezeket Szerpilin jól ismerte. Ezek éppen a mögöttes területen levő megerősített körzetekre vonatkoztak, közöttük a mogiljovira. A partizánok oda könnyebben behatolhattak, mint a németek peremsávjába. A lakosság, amelyet a németek a mögöttes övezetek megépítésére hajtottak, szintén hírközlőforrás volt.

Futottak be értesülések a csapatok mennyiségéről is, meg a teherforgalomról, az utak és hidak állapotáról, meg a városi objektumok állagáról: hogy mi ép, és mi pusztult el, mit lehet és mit nem lehet használni.

Szerpilin azonban mindezek kiegészítéseként még néhány részletet akart megtudni a Mogiljovtól északra levő német hadállásokról, a Dnyeper partján, ott, ahol az átkelést tervezték.

De Szityin válaszai nem mentek túl azon, amit már tudott, és Szityin maga is érezte ezt: bűntudatosan mosolygott.

– Minden adatot, amit közös erőfeszítéssel gyűjtöttünk, összegeztünk és a központba irányítottuk. Én az utóbbi hónapokban ritkán láttam napvilágot, a szó szoros értelmében föld alatti lakos voltam.

– És hogy vannak azok az asszonyok, akiknél téged hagytunk? Tudsz valamit róluk?

– Tavaly életben voltak – felelte Szityin. – Ősszel láttam őket, amikor Szmolenszket felszabadítottuk. A kórházból a partizánmozgalom törzséhez mentem; csaknem mellettük vitt az út! Befordultam a kis teherautómmal. Az egész faluban egyetlen ház áll. Pincében élnek. Az öregasszony fekszik, de felkel, a lánya pe-

dig, amikor engem ápolt, még javakorabeli asszony volt, negyven felé járt; most a hidegtől meg a nyirkosságtól a keze-lába ilyen... – Szityin mutatta, milyen dagadt volt annak az asszonynak keze-lába. – Sem élelmük, sem tartalékuk, sem ruhájuk, semmi. Az állam valamelyest segített, a hadsereg is adott valamit első időben a hadtáptól. De amikor én ott jártam, akkorra már mindent feléltek, saját kenyerük pedig mikor lesz még, jövőre? Az emberek mindent elviselnek, amíg a felszabadulást várják... Gyufa négy kis szál – különben már el is felejtenék, hogy mi a gyufa. S a kenyérbe mit bele nem tesznek! A teát elfelejtették, bogyókat főznek meg. A tűt maguk csinálják. A cérnát, hogy egy gombot felvarrjanak, öreg lepedőből húzzák ki... Amikor ott feküdtem ezeknél az asszonyoknál, amíg gyógyultam, elgondoltam: ha élek, és adja isten, a németeknek kitekerjük a nyakát, mi mindent meg nem teszek akkor értetek! És amikor a felszabadulás után meglátogattam őket, mit tehettem értük? Ha a kórházból jön az ember, semmi felesleges nincs nála. Mindent, ami a hátizsákomban volt, odaadtam. Másom nem volt. Nehéz az ember élete, mihamarább be kellene fejezni a háborút...

– Igyekezni fogunk – mondta Szerpilin. – Ahogy itt elnézlek, azt gondolom, mégiscsak jó szíved van neked, Szityin.

– Noha a kémelhárítóknál dolgozom – mondta Szityin egy kis kihívással vagy öngúnnyal a hangjában.

– Ezt már nem én mondtam, hanem te fűzted hozzá helyettem. Honnan vetted ezt?

– Csak úgy jött.

– És helytelenül. Én azért mondtam neked, mert a háború három éve gyötri az emberek szívét, és úgy megkérgesíti, hogy némelyik már sem a saját, sem a más fájdalmát nem érzi. Te pedig még érzel, tehát jó ember vagy, van szíved. Kémelhárítónak pedig a fene tudja, milyen vagy? Talán egészen rossz. Az én gondolataimban például nem tudnál olvasni.

Szerpilin Szityinre nézett, és eszébe jutott az a lényeges valami, amit már kezdetben meg akart mondani neki, de nem mondott, a beszélgetés másfelé kanyarodott.

– El kell számolnom veled.

Szityin csodálkozva nézett rá. A hadseregparancsnok szájából ez különösen hangzott.

– A zászlóról, amelyet akkor kihoztatok – magyarázta Szerpilin. – Mindvégig megőriztük, és aztán a Nyugati Front törzsének

adtuk át. Amikor a kórházból kikerültem, felvetettem a kérdést, hogy ha már zászlóval jöttünk ki, ugyanazzal a számmal nevezzék újra a hadosztályunkat. Akkor nem hallgattak rám: a német Moszkva alatt volt. De a minap egy okmányból megtudtam, hogy ismét van százhetvenhatos lövészhadosztály. És ha már ugyanazzal a számmal állították fel újra, úgy gondolom, hogy a mi zászlónkat is átadták neki. Írtam oda, a Harmadik Ukrán Frontra, de még nem kaptam választ – fejezte be olyan hangon, mintha kötelességének tartaná, hogy a volt alantasának jelentse mindazt, amit tudott.

Igen. Lényegében így is volt – annak tartotta.

Zaharov lépett be, köpeny nélkül, a gimnasztyorkájára húzott bolyhos szőrmemellényben, és már az ajtóból mondta:

– Érted jöttem. Bojko azt mondta, hogy hozzá készülsz.

– Igen, ideje. – Szerpilin felkelt, kezet szorított Zaharovval. – Ma még nem találkoztunk. – És fejével az asztal mögött felpattant Szityin felé intett. – Íme, Szityin százados jelentkezett, akivel három évvel ezelőtt együtt jöttünk ki Mogiljov alól.

– Nyikityin benézett hozzám, már jelentette, hogy ki ül itt nálad. – Zaharov üdvözölte Szityint. – Ha még nem fejeztétek be a beszélgetést, engedelmeddel hallgatom...

– Ha már itt vagy, befejeztük – mondta Szerpilin. – És egyáltalán, ideje.

Le sem ülve megcsavarta a telefont, és beleszólt, hogy Szincov jöjjön be.

– Szincovot már láttad?

– Igenis.

– Ráismertetek egymásra?

– Ráismertünk.

– Vedd át tőlem Szityint – mondta Szerpilin a belépő Szincovnak. – Gondoskodj vacsoráról meg egy-egy kupica italról. Vegyétek úgy, hogy mindennél én is jelen vagyok. És búcsúztasd el, menjen. Te pedig pontosan huszonháromkor bejössz hozzám.

Amikor Szityin tisztelgett, hátraarcot csinált, és Szincov nyomában kiment, Szerpilin mosolyogva nézett utána:

– Ha illegalitásban volt is, de a „hátraarc"-ot még nem felejtette el. Eltűntnek gondoltuk. Talán még nem késő jóvátenni: a zászlókihozásért rendjelet adni neki.

– Miért lenne késő? – kérdezte Zaharov. – Hatalmunkban áll!

– Szigorúan a szabályzat szerint nem ránk tartozik.

– Viszont a te személyedben élő tanúnk van: hadseregparancsnok. Megmondjuk Nyikityinnek, hogy írja meg a kitüntetési javaslatot, és a legelső listára felvesszük.

– Helyes. Te szólsz Nyikityinnek?

– Szólhatok.

– Gyerünk a törzshöz, máris késünk a megbeszélthez képest.

– Késs el egyszer életedben! Szerezd meg Bojkónak ezt az örömöt. Ő szereti, ha mindennel azsúrban van. Most pedig éppen a legrosszabbkor nincs azsúrban: a legutolsó jelentést várja, hogy mindent egybevessen.

– Kirpicsnyikovval megszakadt a telefonösszeköttetés. A pontonosok megindultak a sötétben a gazdaságukkal, és valahol belegabalyodtak a vezetékbe... Most körvonalon dublíroznak.

– Ez rossz – mondta Szerpilin.

– Bojkótól már mindegyikünknek kijutott; nincs mit hozzátennünk – mosolygott gúnyosan Zaharov. – És ti hogy boldogultatok a felettessel, minden csendes?

– Majdnem. – Szerpilin elmondta, hogyan zajlott le a dolog a legfelső hadvezetés tartalékából jött tüzérezreddel.

– Még jó – örvendezett Zaharov, amikor megtudta, hogy Batyuk telefonon közölte Szerpilinnel a beleegyezést. – Gyorsan erőt vett magán. Azelőtt több időre volt szüksége hozzá. No és Lvov mit csinált? Megkínált a kotlettjeivel?

– Ma nem. Sőt, konyakot ivott.

– Szóval nemcsak mi izgulunk, neki is elszorul a szíve. A fene tudja, hol van az benne, valahogy nem ott, ahol más embereknél: sehogyan sem tudom kitapintani. Őszintén szólva, ma előle menekültem, a csapatoknál bújtam meg. Olyan a hangulatom: tiszta fehérneműt húzni és a csatába! Nem akartam, hogy elrontsák.

Szerpilint e szavak hallatán hirtelen megrohanta az az érzés, amelyet ő is és más katonák is némelykor háttérbe szorítottak: a küszöbönálló csata nagyságának érzése. Mégis nem a katonai nagyságáé, amelyet az előkészület minden kis részlete mögött éreztek. Az ügy katonai nagyságának mindig tudatában voltak. Ez azonban másféle nagyság volt, még hatalmasabb: emberi nagyság, amely figyelmeztette őket, hogy nemcsak a háború van előttük, hanem a valamikor általuk elhagyott föld és a rajta otthagyott emberek.

Ettől a gondolattól Szerpilin hirtelen nemcsak erősnek érezte

magát, támadásra kész hadserege minden erejének birtokában, hanem még bűnösnek is azokkal az emberekkel szemben. De akármilyen furcsa is, ez a velük szemben érzett vétkessége erkölcsileg most nem tette gyengébbé, hanem erősebbé. Egyszerűen úgy érezte, hogy képtelen megcsalatkoztatni őket a nagy és hosszú várakozásukban.

– Igazad van, Kosztya, a holnapihoz tiszta fehérneműt kell venni – mondta Zaharovnak; a kapcsolatuk minden meghittsége ellenére még sohasem nevezte így.

Amaz megérezte a felindulását, és semmit sem válaszolt, csak amikor kifelé indultak a házikóból, szótlanul, keményen megszorította a karját, a könyöke felett.

– Mi ez, csak nem szemerkél az eső? – kérdezte, fejét felkapva, Szerpilin.

– Nekem is úgy rémlett, amikor az autóból kiszálltam. A szél meg a lombok neszeznek.

Már odaértek a törzssátorhoz, amikor valahol jobbra, nagyon messze, repülőgépek zúgása hangzott fel.

Mindketten megálltak, és sokáig hallgatóztak, nem szólva egymáshoz.

Amikor beléptek a sátorba, Bojko az asztal mellett állt és telefonált.

– Minden világos. Értem! Viszontkívánom!

Letette a kagylót, és Szerpilinhez meg Zaharovhoz fordulva mondta:

– Kosztyintól telefonáltak. Két hadosztály már a levegőben van. Megindultak a cél felé.

– Tehát úgy vehetjük, hogy elkezdtük – mondta Szerpilin.

MÁSODIK KÖNYV

Első fejezet

Az offenzíva negyedik napját Szerpilin új parancsnoki pontján köszöntötte, egy erdőben, ahol még három nappal azelőtt a németek figyelőpontja volt. Az erdőben sűrű gyantaillat terjengett, a repeszek által levagdosott és szétforgácsolt fenyőkből áradt.

Ma ezt az új parancsnoki posztot is felcseréli: előresiet a továbbtámadó csapatok után.

Éjjel tért vissza ide, és miután négy órát úgy aludt, mint akit agyonütöttek, megkapta a jelentést, hogy az egyik előrevetett osztag átkelt a Dnyeperen, és hídfőállást foglalt el.

Még az éjszaka folyamán a hadtestparancsnok és a hadosztályparancsnok mindenre megesküdött, hogy reggelre ezt véghezviszik. És lám, megvetették a lábukat, teljesítették az ígéretüket.

Nincs jobb érzés, mintha az ember arról értesül az alárendeltjeitől, hogy amit ígértek, azt teljesítették. Ha mindig így volna, akkor könnyű lenne a háború, csak győzd az órát nézni. De sajnos, a háborúban korántsem megy minden óra szerint, sem másoknál, sem tenálad!

Akik elsőnek kelnek át egy folyón, azok mindig kevés felszerelést visznek. Nálunk és a németeknél is most minden az időnyerésre épül. Gyorsan átdobjuk, akiket kell, aztán, ha tudjuk tűzzel támogatni őket, akkor tartják a hadállást, ha nem tudjuk: feladják.

Szerpilin felhívta a légi haderő parancsnokát, és megkérte, hogy csatarepülőgépekkel védje a hídfőállást. Ne engedje oda a németeket, különösen a harckocsikat és a rohamlövegeket ne. Az megígérte, hogy csatarepülőgépeket küld, de valamivel később: a terep rosszul áttekinthető, a Dnyeper felett még éjszakai köd lebeg...

„Lám, ebben a ködben keltek át – Szerpilin elismeréssel gondolt azokra az elsőkre, akik már odaát vannak a túlsó parton. – Ők megtették a kötelességüket, a többi tőlünk függ..”

Felhívta Kirpicsnyikov hadtestparancsnokot, utasította, hogy a főerejével mielőbb induljon előre a Dnyeper felé, és közölte, hogy mindjárt átmegy hozzá a hadtesthez.

– Hol van? Ugyanott, ahol tegnap?

– Egyelőre még ott – felelte a hadtestparancsnok.

„Kár, hogy még ott" – akarta mondani Szerpilin, de türtőztette magát. Kárnak kár, de nem az a fontos, hogy a hadtestparancsnok felpattanjon a helyéről a szemrehányásai után. A csapatok mozgatása a lényeg, nem pedig az, hogy minden öt percben előbbre és előbbre szökelljen a parancsnoki pontjával. Némelyik olykor olyan messzire előremegy, hogy az ember csak az élete kockáztatásával érheti el. Ő elöl van, de a csapatai egy helyben topognak. Mi haszna ennek?

Saját hadműveleti terved szerint, amelyet fent jóváhagytak, és utána törvénnyé lett számodra, Mogiljovot a hadművelet ötödik napjának estéjére kell elfoglalni. És minden nehézség meg fennakadás ellenére, különösen az első nap ez a lehetőség még reális. Ha nem engedjük, hogy az első hídfőállásokból visszavessenek, sőt ellenkezőleg, újakat foglalunk el, a nap folyamán a főerőinkkel elérjük a Dnyepert, és éjszaka átkelünk rajta, holnap estére Mogiljovban lehetünk!

Szerpilin felvette a kagylót, hogy eltávozása előtt megadja az utolsó utasításokat Bojkónak, de ekkor a házikó ajtajában megjelent maga Bojko, úthoz öltözötten; vízhatlan köpenyén esőcseppek csillogtak.

– Még mindig szemerkél?

– Állandóan. Jelenteni jöttem, hogy a tervnek megfelelően új helyre költözöm. A telefont kipróbáltuk: a hadműveleti osztály főnöke már ott van.

– És Zaharov?

– Ötkor elment Voronyinhoz. Még mindig egy helyben topogunk.

Szerpilin homlokát ráncolta. Este óta tudta, hogy a balszárnyon, ahol Voronyin hadteste támad, erős az ellenállás, és tudta, hogy egy helyben topogunk, de ha a homlokát ráncolta is, most már kevésbé bántotta ez a késlekedés.

„Az, hogy a németek különösen vadul verekednek a balszárnyon, éppen Mogiljovval szemben, közelebbről nézve még jó is lehet – gondolta. – Azt jelenti, nem számoltak eléggé azzal a lehetőséggel, hogy északabbra is támadunk, a jobbszárnyon. Azért értünk ki már ott a Dnyeperhez. És éppen ott dől el a csata, ha csak huzavonával magunk el nem rontjuk a dolgot."

– Milyen gyorsan érsz el az új helyedre? – kérdezte az órájára

pillantva, mert ettől függött a saját indulása. Írott és íratlan szabály szerint tilos a törzsfőnökével egyidőben úton lennie.

– Negyvenöt perc múlva ott leszek.

– Hívj fel, ha odaértél. Addig a tüzérség főparancsnokával dolgozom, aztán egyenest Kirpicsnyikovhoz megyek.

Bojko bólintott. Úgy is gondolta, hogy a főparancsnok a jobbszárnyra megy, ahol már megvetették a lábukat a Dnyeper túlsó partján.

– Te pedig, Grigorij Geraszimovics, mihelyt az új parancsnoki ponton leszel, továbbra is a gyorsanmozgó csoporttal foglalkozzál. A nap folyamán ott Kirpicsnyikovnál végrehajtják az átkelést, reggelre átdobjuk a folyón a gyorsanmozgó csoportot: törjön ki a szabadba, kerülje meg Mogiljovot, vágja el mögötte a minszki és bobrujszki utat. Ha napközben még újabb hídfőállásokat foglalunk el, fenyegető helyzetet teremtünk: nagy darabon kelhetünk át, a németeknek be kell tömniük a réseket. Itt feltartóztathatnak, ott feltartóztathatnak, de a gyorsanmozgó csoportunkat megállítani már nincs erejük.

– Meglesz – mondta Bojko.

A gyorsanmozgó csoport tegnap került szóba náluk, amikor Szerpilin a peremvonalból visszatért. Eredetileg frontméretben nem vették tervbe, és Szerpilin maga akarta összeütni; a jóváhagyást már akkor kapta meg, amikor javában folyt a támadás, és világossá vált, hogy a hadsereg a jobbszárnyával jóval Mogiljovtól északra ér ki a Dnyeperhez, s a túlsó partra átkelt mozgó alakulatok gyorsan és mélyen megkerülhetik Mogiljovot.

– Hol vannak most a páncélosok? – kérdezte Szerpilin, arra a még harcban nem volt páncélosdandárra célozva, amelynek a gyorsanmozgó alakulat főerejeként kellett működnie.

– Még nem indultak meg, még mindig a Bászja keleti partján vannak.

– És miért nem keltek át?

– Megengedtem, hogy elhalasszák – felelte Bojko. – Félnek, hogy a harckocsik megrekednek az árterületen. A teljes állománnyal együtt akarnak harcba lépni. Én osztom ezt a kívánságukat. – Kinyitotta az oldaltáskáját, és a térképen mutatta. – Éjszaka óta a műszakiakkal együtt dolgoznak, javítják az átkelőhelyet. A megindulási vonalakon tökéletesen összpontosulhatnak, miért siessünk a technika kockáztatása árán!

– Egyetértek – mondta Szerpilin. – Jó lenne a nap közepére egy

körzetben összetömöríteni mindazokat az alakulatokat, amelyeket a gyorsanmozgó csoportba foglalunk.

– Ez is meglesz.

– Mit gondolsz, mennyi gyalogságot ültethetünk gépkocsikra? – kérdezte Szerpilin.

– A hadtápfőnök azt ígérte, hogy három zászlóaljat. Ő maga szedi össze a kocsikat, ezt vállalta.

– Számítsunk egy ezredet. Ideiglenesen Artyemjevtől vesszük el. Kezdjük követni az olyan hadtestparancsnokok rossz példáját, akik előbb vetik be a tartalékokat, mint ahogy szándékoztak – mosolygott Szerpilin.

– És melyik ezredet? – kérdezte Bojko.

– A hadosztályparancsnok mondja meg, hogy melyik a legjobb ezrede. Több, mint bizonyos, hogy Iljint adja.

– És kit tegyünk a csoport élére? – kérdezte ismét Bojko.

Ezt már tegnap is megkérdezte, mégpedig azonnal, mert szerette mielőbb megkapni a jövőre szóló utasításokat. Minél előbb megkapja az ember, annál több ideje marad, hogy a kidolgozás során kiigazítsa és helyesbítse a hadseregparancsnok eredeti elhatározását. De Szerpilin tegnap nem válaszolt, azt mondta, még gondolkozik rajta. Most sem felelt mindjárt.

Kit nevezzen ki a gyorsanmozgó alakulat parancsnokává, amely egy páncélosdandárból, egy rohamtüzérezredből, egy lövészezredből és egy műszaki zászlóaljból áll? Nem olyan egyszerű a kérdés. Felülről is adhat nekik parancsnokot, de a csoporton belül is találhat. Elküldhetné a hadseregparancsnok-helyettest, ahogyan azt gyakorta teszik, és ennek megvannak az előnyei: a rang, a beosztás, a jogok. De hátrányai is vannak: a csoport különféle alakulatokból áll össze, és olyan embert nem tesznek oda parancsnoknak, aki mindüknek új.

– Úgy gondolom, mégis a páncélosdandár parancsnokát nevezem ki. A saját emberei hozzászoktak, a többit meg majd maga után húzza. Ha már egyszer a motorokban, a sebességben bízunk, játsszák a páncélosok a vezetőszerepet. Ha délig a helyzet nem kíván módosítást, Kirpicsnyikovtól telefonálok neked, megerősítem.

Bojko bólintott. Eléggé ismerte Szerpilint ahhoz, hogy a „gondolom" szónak ne tulajdonítson jelentőséget. A kérdés el volt döntve.

– A repülők fő feladata ma egész nap: a hídfőállások védelme.

Ha a csatarepülőgépek úgy fognak dolgozni, mint tegnap, akkor semmilyen ördög a hídfőállásokból ki nem ver bennünket – mondta Szerpilin búcsúzóul Bojkónak.

Amikor egy óra múlva, miután a tüzérség főparancsnokával ugyanezen – a hídfőállások biztosításán – dolgozott, beült a Willisébe, és elrobogott a csapatokhoz; még két Willis követte. Egyiken a rádió-adókészülék meg a híradósok voltak, a másodikon meg a géppisztolyosok. A szabályzat szerint a hadseregparancsnokot, ha az első vonalba ment, páncélozott gépkocsinak kellett kísérnie. Csakhogy a páncélozott gépkocsi tegnap a Pronya folyó mocsaras árterületén elakadt, kihúzták ugyan, de Szerpilin ezek után nem kívánt vele kapcsolatba kerülni.

A Willisek libasorban bukkantak ki az erdőből, és észak felé haladtak a Pronya folyó mentén.

Az eső elállt, de a reggeli szürkeség nem változott. Fejük felett alacsonyan lógtak a felhők. A csaknem másfél kilométer széles mocsaras árterület jól látszott a magas partról, a volt német állások mellett futó frontúttal együtt; élénken emlékeztetett rá, hogy mekkora fáradságba került megbirkózni vele a támadás első napján. Mindenütt meglátszottak nem annyira a harcoknak, mint éppen ennek a munkának a nyomai: sok gránáttölcsér volt, de csaknem mind régi, sással benőtt – a tavaly őszi harcokból származtak, amikor itt állt meg a front, a Pronyánál. Friss tölcsér az árterületen alig akadt: tüzéreink hibátlanul, pontosan lőttek, egyenest a németeknek a magaslaton húzódó lövészárkaiba találtak. A németek pedig a mi tüzérségi előkészítésünk nyomására a roham idején szinte nem is tüzeltek. Csak később, amikor a gyalogság már a második és a harmadik lövészárokvonalat is elfoglalta, akkor nyitott tüzet jó hátulról néhány magányos löveg. Később pedig, estefelé, az átkelést bombázták, sikertelenül.

Ezek friss nyomok voltak, a többiek mind régiek. Annak a nyomai viszont, hogy miként vontatták át az árterületen a tüzérséget, a rohamlövegeket, a harckocsikat, hogy miként ragadtak bele a sárba, és miként rángatták ki onnan: csúszdák és pallók, szilánkokra szétforgácsolt deszkák és gerendák nagyon is bőviben voltak.

Most már mindent kiráncigáltak, minden kerék és lánctalp megindult, és folytatta útját. De első nap, amikor verejtékben fürödve késő éjszakáig birkóztak az árterülettel, voltak percek, hogy azt hitték, nem bírják kihúzni, hogy a műszaki felszere-

lés reménytelenül lemarad, és nem éri utol az előretörő gyalogságot.

A késést behozták a két következő nap, helyesebben két nap és két éjszaka alatt. A támadás tetőfokán az emberek jóformán nem is élnek, csak harcolnak. Menet közben esznek és alszanak, amikor és ahol éppen lehet.

A nehézségek akarva-akaratlanul elgondolkoztatják az embert: helyes volt-e kezdettől fogva az elhatározásod? Ott támadtál-e, ahol ez a legcélszerűbb volt?

Amikor első nap a Pronyánál késlekedtek, Szerpilin is ezen gondolkozott. Az árterület legyőzésének nehézségeit nem vették figyelembe, a többit azonban helyesen értékelték: a főcsapás meglepetésszerűen érte a németeket: Mogiljovhoz közelebb várták, és ott tömörebb védelmet tartottak. A messze hordó tüzérezredet nemhiába kérte el Batyuktól. Célba találtak: a németek hadtesttörzsébe. Szerpilin, mihelyt ezt a kis erdőt elfoglalták, a felderítővel együtt elküldte oda a segédtisztjét, hogy kettesben állapítsák meg, ott volt-e a törzs vagy sem. Jelentették: igenis ott volt, és nagy sietve távozott onnan, még szét is szórt valami papirosokat, igaz, hogy lényegteleneket. Telitalálatok érték a fedezékeket meg a törzsházikókat is.

– Visszafelé jövet találkoztunk a front felderítő osztályának egy gépkocsijával. Tőlünk tudakolták, hogyan menjenek oda – mondta Szincov.

– No lám! – mosolygott Szerpilin.

Amikor a hadsereghez érkező Batyuk mellékesen megjegyezte: „Nem csaptál be, első nap valóban a hadtesttörzset lőtted, nem a hűlt helyét", nem állta meg, hogy feleletül oda ne vágja: „Úgy bizony, főparancsnok elvtárs. Ahogy elfoglaltuk, első dolgunk volt erről megbizonyosodni". „És miért nem jelentetted rögtön?" „Megtudtam, hogy ön is elküldte az ellenőrét, nem akartam megfosztani attól a lehetőségtől, hogy személyesen örvendeztesse meg a jelentésével." „Ej, de tüskés természetű vagy te, hadtestparancsnok" – jegyezte meg Batyuk. Különösebb harag nélkül mondta; ő sem szerette, ha a lábára lépnek, és ezt tiszteletben tartotta az alantasainál.

Tegnap a jobb kezükkel egyre mélyebbre nyúltak. Ott, a jobbszárnyon, reggel elsőnek keltek át széles frontszakaszon a második folyón, a Bászján, ugyanott tegnap estére kiértek a harmadikhoz,

a Resztához, és menetből több helyütt átkelve rajta, a Dnyeper felé vonultak.

Kirpicsnyikov különösen erélyesen cselekedett, nem állt meg. Ahol áttört, ott akadályt nem ismerve haladt tovább az előosztagjaival, és a saját mögöttes területükön folytatta a harcot a még vissza nem vonult németekkel. Egyik elakadt ezrede ma reggel még a Bászjánál volt, az előosztagai pedig már a Dnyeper partján.

Egy évvel azelőtt Szerpilin egy, a maihoz hasonló napon bizonyára nem a jobbszárnyra ment volna Kirpicsnyikovhoz, ahol a legmélyebbre hatoltak előre, hanem a balszárnyon levő és a többiekhez képest elmaradt hadtesthez. Hajtotta volna őket, hogy egyenesítsék ki az arcvonalat, ne maradjanak el. Természetesen ez is megtörtént. De most mégis más volt a fontos: hogy Kirpicsnyikov átkeljen a Dnyeperen, kiszélesítse a hídfőállásokat, és megteremtse a lehetőséget, hogy átdobják oda a gyorsanmozgó csoportot és utána más csapatokat is.

Nem kell minden hadtestnek saját átkelőhelyet létesíteni. Ha biztos hídfőállásokat foglalunk el északabbra, később majd átirányíthatjuk oda délről a csapatok egy részét, és a már elkészített átkelőhelyeken engedhetjük át őket a túlsó partra. Gyorsabban is meg felesleges veszteségek nélkül történik mindez.

Ebben az értelemben egyelőre jól állnak a dolgok, az első háromnapi jelentések szerint a veszteségek össze sem hasonlíthatók azokkal, amelyeket azelőtt hasonló körülmények között elszenvedtünk, de kevesebb eredménnyel jártak. Ha nem megy minden olyan simán, ez azért van, mert a háború kétvégű bot: te is belekapaszkodtál, meg az ellenség sem ereszti ki a kezéből. S az ellenfél erős, markos, ezen az arcvonalon negyvenegy tele óta még nem vertük meg kellően.

Szerpilin ezeken a dolgokon gondolkodott, s közben a tapasztalt ember szemével egybevetette a dolgok általános menetének különféle jeleit. Ezek a jelek arról tanúskodtak, hogy halad a dolog, és a fokozatosan kibontakozó siker hangulatával töltötték el nemcsak őt, hanem mindazokat, akik vele tartottak, meg akik itt a támadás útvonalain megtettek minden tőlük telhetőt.

Egy bevágásból traktorokkal ágyúkat vontattak ki az útra: a nehéztüzérség állást változtatott, és előbbre ment. Két harckocsi, nyilván a mozgóműhelyben történt javítás után, nyitott csapófeddéllel igyekezett a többiek után. Csaknem szakadatlan sorban ha-

ladtak a teherautók, lőszeresládákkal megrakva, a szántóföldön aknamezőket körülkerítő kis zászlók látszottak. Egy százados a zsákmányosztagból néhány sofőrrel egy német gépkocsioszlopot nézegetett: a mi csatarepülőink intézték el, amikor az erdőből kiért. Az oszlop elején és végén minden kiégett, de közepén ép gépkocsik is akadtak, ezeket próbálták elindítani.

A felhők kissé felszálltak, és az égen alacsonyan zúgva először egy kilences kötelék csatarepülőgép húzott el, majd még három és felettük két pár vadászgép.

„Oda, a hídfőállásokhoz" – gondolta megnyugodva Szerpilin. És a mögötte ülő Szincovhoz fordult:

– Szeretem a vadászgépeket! – mondta úgy, ahogyan az emberek olyasmiről beszélnek, ami már örökre az életükhöz tartozik. „Szeretem a sztyeppeket", „szeretem a nyírfákat..." – A németek „Fekete halál"-nak nevezik őket, de nekünk az életet jelentik. Valahányszor felnézel, azt gondolod: ezzel a felszállásukkal is hány katona életét mentik meg?

Még egy kilences kötelék tartott a front felé. Szerpilin a Willisből kihajolva a tekintetével követte.

– Kitisztul az idő. Ha a júniusi kis esőcskék után meleg marad, akkor annyi korai szegfűgomba lesz, hogy csak készítsd a háncskosarat. Amikor harmincegyben Bobrujszkban ezredet vezettem, akkor is ilyen nyár volt, és hihetetlenül sok gombát szedtünk. Különösen a lőtéren, ahová senki se járt.

Szincov meglepetten hallgatta ezt a gombák irányába történt elkalandozást. Három nap óta először történt meg, hogy a főparancsnok valami mellékes dologról beszélt: egy kis pihenőt engedélyezett magának, hacsak gondolatban is.

Szincovot – aki négyszer feküdt kórházban – Szerpilin ezekben a napokban valahogy sebészre emlékeztette. A támadás műtéthez hasonlított, amikor a sebész gumikesztyűben és maszkban áll ott, kezében műtőkéssel, és sürget: „Tampont! Csíptetőt! Tampont! Selyemszálat! Figyelni a pulzust!" Embereknek parancsol, akik segítenek, és semmi másra nincs ideje, legfeljebb ha egész idő alatt egyszer szippant a cigarettából, de azt is úgy dugják a szájába, és meggyújtják és kiveszik, mihelyt szippantott belőle.

Hasonlít vagy nem hasonlít, Szincov úgy érezte, hogy igen. És ma, a háromnapi alig-alvás után, Szerpilin egyszer sem bóbiskolt el az úton. Hol a térképet nézte, és valamiről vitatkozott önmagával – látszott, amint ott elöl a fejét csóválja –, hol megállította

az embereket, kérdezősködött és parancsokat osztott, és továbbrobogott jobbra-balra nézegetve, mintha attól félne, hogy elmulaszt valamit, ami fontos a döntései szempontjából.

Az út mentén cölöpsor húzódott. Szerpilin megkérdezte a hadműveleti osztály főnökhelyettesét, aki Szincov mellett ült:

– Prokugyin, szerinted hová megy ez a vezeték? Nem Talizinhoz? – És ujjával a térdén fekvő térképtáskára bökött. – Ötszáz méter után balra fordul egy tanya felé. Tegnap huszonhárom órakor még ott volt, ha éjszaka helyet nem változtatott.

– Oda bizony, főparancsnok elvtárs, sehová máshová – felelte Prokugyin.

De Szerpilin már észrevette a vonal mentén haladó híradóst.

– Álljon meg – parancsolta a sofőrnek. – Szincov, kérdezd meg, hogy hova megy a vezeték.

Szincov kiugrott a Willisből, a híradóshoz futott, és visszatérvén jelentette, hogy a vezeték a hadosztálytörzshöz megy. Helyesebben ment, de most az a parancs, hogy le kell bontani.

– A hadtápjukkal kapcsolja össze őket, azért is bontják le – mondta Szerpilin –, de ők maguk, úgy érzem, még ott vannak! Menjünk oda.

Letérve az útról, a kis erdőben megbújó tanya felé tartottak. A szélső kunyhót telitalálat vitte szét, a szomszédos ép ház előtt egy Willis állt, a sofőr ott ült a volánnál, a fák alatt pedig géppisztolyosok topogtak.

Szerpilin bement a házba. Talizin hadosztályparancsnok az asztalnál ült, borotválatlanul, ingben, nadrágtartóban, és levest kanalazott egy csajkából.

– Bocsánat, főparancsnok elvtárs – szólt felugorva. – Bejöttem, hogy egy kicsit pihenjek, mindjárt visszamegyek – és felkapva egy padról a gimnasztyorkáját, a fején át ráncigálta magára.

– Ne siess, Andrej Andrejevics. – Szerpilin leült. – Öltözz fel. Még a katonának is két perc jár az öltözésre.

De Talizin a főparancsnok békés hangja ellenére restelkedett, amiért reggel nyolckor így találta, reggelizés közben, nem pedig elöl, a hadosztálytörzsnél. És miközben felcsatolta a derékszíját és begombolkozott, magyarázni kezdte, hogy egész éjjel az ezredeknél volt, és három nap óta először jött be aludni. Meghagyta, hogy két óra múlva ébresszék fel, de nem tudott magához térni; csak amikor a levest kanalazta, akkor éledt fel.

– Felesleges magyarázkodnod – mondta Szerpilin. – Én meg-

értem. Inkább azt magyarázd meg, amit nem értek. Mi az oka, hogy Talizin hadosztálya, amelyet eddig a legjobbnak tartottam a hadtestben, mindeddig nem a szomszédai előtt halad, hanem mögöttük?

Talizin megismételte, hogy éjjel valamennyi ezrednél járt, noszogatta őket, és magyarázni kezdte, hogy tegnap és tegnapelőtt is erős ellenállásba ütközött; ott, ahol a hadosztály haladt, az ellenfél hét rohamlöveget és több mint húsz ágyút hagyott a csatatéren.

– És nem a jelentésekben, hanem a valóságban ellenőriztem!

– Hogy lelkiismeretes vagy, abban nem kételkedem – mondta Szerpilin. – De mivel magyarázzam, hogy a hadtested három hadosztálya közül a leglassabban haladsz? A hadtest jobbszárnya már a Dnyeperen túl van, te pedig még mindig a Resztánál késlekedel.

– Viszont egységesen értünk ki ide, főparancsnok elvtárs. Nem hagytunk németeket a hátunk mögött.

– Ez a hiba éppen, hogy egységesen! Megmagyarázom neked, hogy miért maradsz el: mert nem keresed a hézagokat. Egy vonalban kinyújtóztatod az ezredeidet, és egységesen haladsz előre. Pedig a németeknek nincsen veled szemben tömör arcvonaluk, csak kereszttűzzel imitálják, igyekeznek elhitetni veled ezt a látszatot. És te elhiszed! A hézagokat kell tudni megtalálni! Megtaláltad, oda menj! Megtaláltad, oda! Előremész, gyorsan megfordulsz, kitöltöd a menetoszlopok közötti üres teret, aztán ismét felfejlődsz a harcra... Estére más jelentést várok tőled. Negyvenháromban a Dnyeperért hősi címet kaptál. És hol? A középfolyásánál, ahol veszettül széles. Itt pedig a felső folyásánál, ahol csaknem átgázolhatsz rajta, sehogy sem érsz oda! Nem ismerek önre – fejezte be Szerpilin dühösen. De azután, ha komoran is, kezet szorított a hadosztályparancsnokkal. – Sikert kívánok.

Elrobogva még hallotta, hogy csaknem közvetlenül utána elindult Talizin Willise is.

Szincov mindig sajnálta azokat az embereket, akik kínos helyzetbe kerültek. Márpedig a segédtiszti beosztásban gyakran látod, amint az emberek kínosan feszengenek. Igaz, észrevette, hogy maga Szerpilin sem szereti kínos helyzetben látni az alantasait. Ha valótlan jelentést hallott, vagy szócséplő ígéretet – hogy egykettőre mindent kijavítunk! –, homlokát ráncolva úgy rángatta a fejét, mint egy ló, amelynek bögöly mászott az orrlyukába, s homlokán kidagadt egy ér, amelyik máskor nem látszott.

Amíg Talizintól Kirpicsnyikovhoz igyekeztek, megint csatarepülőgépek húztak el a fejük felett. Szerpilin kihajolt, és Szincov vele együtt számolta: egyik kilences kötelék egészben tért vissza, a másikból két repülőgép hiányzott.

Kirpicsnyikovot nem találták az előző parancsnoki posztján. Nemrégen ment át az újra, amelyet csak az imént készítettek el számára a Reszta folyón túl, ahogyan azt Szerpilinnek egy visszamaradt műszaki százados jelentette.

– Ismeri az utat? – kérdezte Szerpilin.

– A hadosztályparancsnok azért hagyott itt, hogy oda vezessem önt, ha eljön.

– Mi az, kételkedett benne? – mosolygott Szerpilin. – Ha valahová, úgy a hadtestparancsnokhoz szabály szerint el kell jutnunk. Húzódjatok összébb – szólt hátra, és beleültetve a tisztet a Willisbe, útközben kikérdezte, hogyan ment végbe náluk a folyókon való átkelés, mi késleltette. E kérdések miatt hívta meg őt a kocsijába.

A százados becsületesen felelgetett, elmondta, hogy a Pronyán és a Bászján nehezen keltek át, a Resztán azonban, ott, ahol ő volt, észre sem vették, szinte átugrottak. Úgy látszik, a két folyó közt megelőzték a Bászjától visszavonuló németeket, és azok már csak a túlsó parton nyitottak tüzet rájuk.

– No, már jó hátulról vonták oda a tartalékokat – mondta Szerpilin. – Az a lényeg, hogy megelőzték a németeket. Azok viszont, akik máléskodtak, harmadszor is tűzben fognak átkelni! A pontonhidas zászlóaljat még nem látták, még nem ért el magukhoz?

– Én a magam részéről nem láttam, főparancsnok elvtárs. Talán elmulasztottam, nem vettem észre.

– Ilyen gazdaságot nehéz nem észrevenni. Tehát még útban van. – Szerpilin megparancsolta Prokugyinnak, hogy üljön át a hátulsó Willisbe, rádión lépjen kapcsolatba a hadseregtörzzsel, és derítse ki, hol tartózkodik most az a pontonhidas zászlóalj, amelyiket a parancs szerint Kirpicsnyikov rendelkezésére kell bocsátani. – Ha kiderítetted, siess utánunk.

Prokugyin kiszállt, Gudkov pedig a Willisszel továbbhajtott.

Szincov, amikor Szerpilin elküldte Prokugyint, azon csodálkozott, hogyha hamarosan Kirpicsnyikovnál lesznek – ott van telefon –, miért nem onnan telefonál? De megértette, hogy Szerpilin

előbb akarja megtudni, hogy állnak a dolgok azzal a pontonhidas zászlóaljjal, még mielőtt a hadtestparancsnokhoz ér.

Szerpilin általában szerette a rádiót; ő maga, ha úton volt, mindig úgy intézte, hogy a második kocsin ott legyen a készülék, és rászoktatta a rádió használatára mindazokat, akiket felkeresett. Talált alkalmat, hogy felhívja figyelmüket a rádió létezésére.

Bojko hadseregtörzsfőnököt tréfásan a híradás megszállottjának szokta nevezni, de maga is ugyanolyan volt. Egyszer, Szincov jelenlétében visszaemlékezve negyvenegyre, azt mondta: „Ha nekünk akkor minden rajban megbízható rádióösszeköttetésünk lett volna, és megszoktuk volna a használatát, a németek a harapófogóikkal és ékeikkel sokkal nehezebben boldogultak volna. A felét szétvágtuk volna, ha tudjuk egymásról, hogy ki hol van. Aki most a meglevő rádióösszeköttetést rosszul használja ki, az önmagát rövidíti meg."

Szerpilin elöl ült, és arra gondolt, milyen zavarban volt Talizin, amiért a peremvonaltól távol érték.

„Mégiscsak érdekes ez a mi pszichológiánk! Minél messzebb talál ránk a felettesünk, annál bátrabban nézünk a szemébe! Ha valamelyik hadosztályparancsnokot veszélyes helyen találod, a peremsáv egy kis lövészárkában, ha sikertelenül harcol is, és voltaképpen el kéne náspángolni – megérdemelné! –, valami visszatart tőle: nézd csak, hol van! Magad is félelmet álltál ki, amíg eljutottál hozzá!"

Szerpilin észrevette, hogy a másik Willis utoléri őket, és odaszólt Gudkovnak:

– Álljon meg!

Prokugyin átült, és jelentette:

– Azt a választ kaptam, hogy a pontonhidas zászlóalj grafikon szerint halad.

– Ki mondta ezt?

– A műszaki csapatok főnöke.

– Akkor biztos.

Kirpicsnyikov parancsnoki pontja egy domb mögött helyezkedett el, a folyó túlsó partján, fél kilométerre az új hídtól, amelyet a műszakiak nemrégen fejeztek be a Reszta folyón, és amelyen most hernyótalpas nehéztüzérségi lövegrendszerek vonultak.

Szerpilin a Willisből kiszállva a dombon lövészárkokat látott. Kirpicsnyikov, úgy látszik, a németek egyik sebtiben elfoglalt vé-

delmi gócát használta fel parancsnoki pontnak, amelyben azoknak nem volt idejük berendezkedni.

Az új parancsnoki ponton már minden teljes rendben volt; egyik gépkocsifedezékben ott állt Kirpicsnyikov ismerős, Studebakerre szerelt és álcázó foltokkal tarkított törzsautóbusza, légvédelem is volt: négycsöves gépágyúk a teherautókon, meg rádiólokátor. Maga a parancsnoki helyiség, mint Kirpicsnyikovnál mindig, leleményesen és okosan volt berendezve. Eredetileg német fedezék volt, de kiszélesítették, felülről ponyvával meg álcázó hálóval borították, s belül asztalt és összecsukható székeket helyeztek el.

Amikor Szerpilin belépett, Kirpicsnyikov háttal ült neki, és öklével az asztalt verve, hogy a telefonkészülék csak úgy ugrált rajta, szidott valakit a vonal túlsó végén: „a helyére tette", ahogy ő szerette mondani.

– Én bizony a főparancsnok helyében másként beszélnék önökkel! Ön is hátul ül, és a csapatok sem mennek előre! Szégyen! Éjszaka óta mindössze két kilométert haladtak. Nem szégyelli magát, hát nincs lelkiismerete? Kérdezem, hogy legalább egy csepp lelkiismerete maradt-e?

Hátrafordult, és felállt Szerpilin köszöntésére, még mindig kezében tartva a kagylót. Le akarta tenni, hogy jelentsen, de Szerpilin intett:

– Fejezze be!

– Ismétlem: szégyellje magát! – kiabált Kirpicsnyikov dühösen a telefonba, nem halkítva le a hangját a főparancsnok jelenlétében. – Ha estére nem teljesíti a napi feladatot, felvetem a kérdést, hogy váltsák le a hadosztály élérő! Befejeztem!

Alig tudta türtőztetni magát, hogy le ne csapja a kagylót. Szerpilin néhány pillanatig szótlanul nézett rá, a haragtól foltosra gyúlt arcára, és lassan elfordult. Prokugyin és Szincov, akik közben beléptek, megértették és kimentek.

– Kit szándékozol eltávolítani? Talizint talán?

– Eltávolítani vagy nem eltávolítani, de meg kellett fenyegetnem. Már második napja pocsékul működik!

Kirpicsnyikov arcán még ott ült a haragos kifejezés, amellyel a telefonon beszélt.

– Az egész örömünket elrontja, mindenkitől elmaradt – tette hozzá ugyanazon az izgatott hangon, meg sem próbált úrrá lenni a felindulásán, vagy talán ezt nem is tartotta szükségesnek.

– És nem gondolod, hogy valaki nem mindig a saját vitézsége folytán megy gyorsabban a másiknál? – kérdezte Szerpilin. – Meglehet, hogy a németeknek ott, Talizinnal szemben, Mogiljovhoz közelebb, nagyobb haderejük van, mint a többi hadosztályod ellen. Habár ott sincs teljesen zárt védelmük. Vannak közök! És Talizin nem lelkiismeretesen tevékenykedik. Ezt meg is mondtam neki. Voltam nála útközben. Nem mindjárt nálad kezdtem.

– Éppen megérkezett a figyelőpontjára, és jelentette nekem, hogy ön miért szidta meg.

– No látod, jelentette – mondta Szerpilin. – Más az ő helyében nem sietett volna. Szóval becsületes ember. Miért vágtad mindjárt úgy oda neki: „Szégyen, gyalázat!" Ha be nem lépek, még valami csúnyábbat mondasz. Honnan vetted ezt a terrorisztikus vezetési stílust, mondd kérlek? Az ilyen szavak nélkül nem tudod elérni a kívánt eredményt?

– Egy kis szidásba nem sántul bele, főparancsnok elvtárs. Felindulásában mit nem mond az ember! Én sem sértődtem meg, amikor nekem kijutott, és nem ismerem el, hogy mások ezért megsértődhetnek! – felelte komoran és a maga igazáról meggyőződve Kirpicsnyikov.

– Nem tudom, hogy te kitől hallottál ilyesmit – mondta Szerpilin, és arca kemény kifejezést öltött. – Tőlem nem hallottál, és amíg becsüllek, nem is fogsz hallani. Te azonban, a hadsereg legjobb hadtestének parancsnoka, a szavaidból ítélve nem becsülöd a hadosztály parancsnokait.

– Miért ne becsülném? Talizint meg éppenséggel becsülöm – mondta Kirpicsnyikov.

– Hogy van ez, becsülöd és megsérted?

– Nem mindennap van ez így, főparancsnok elvtárs.

– És ha nem mindennap, akkor elviselhető? Úgy látom, nem értjük meg egymást. – Szerpilin leült az asztalhoz. – Jelentsd az újságokat, ma te vagy a nap hőse.

Kirpicsnyikov kiterítette a térképet, és hozzáfogott a jelentéshez.

– Ha Talizin elmaradását nem számítjuk, a hadtestnél jól mentek a dolgok. A Dnyeperen túl már a második hídfőállásban vetettük meg a lábunkat, és az imént foglaltuk el a harmadikat.

– A pilótákat értesítettétek erről a harmadik hídfőállásról? – kérdezte azonnal Szerpilin.

Kirpicsnyikov tétovázott, de megmondta, ahogy volt. Kide-

rült, hogy nem ő jelentette a harmadik hídfőállást a pilótáknak, hanem a pilóták neki. Támadástól visszatérőben látták, hogy a mieink még egy helyütt átkelnek a Dnyeperen, és tüstént megrádiózták a parancsnokságunknak, s a rohamhadosztály parancsnoka értesítette a hadtestet.

– Derék legények! – mondta Szerpilin. – És te ezek alatt az órák alatt jóval kiszélesítetted az első, északi hídfőállásodat?

Kirpicsnyikov a térképen mutatta, hogy mennyire.

– Nem sok!

– A németek erősen szorongatnak. Ha a csatarepülőgépek nem volnának, kinyomtak volna.

A további jelentésből kiderült, hogy a légi hadosztály egyik törzstisztje már reggel elment a hídfőállásra, ott ül a Dnyeperen túl a rádiókészülékével, és célra irányítja a repülőgépeket.

– Derék legények – ismételte Szerpilin, amint ezt meghallotta. – Te pedig, Alekszej Nyikolajevics, ott a hídfőállásokon a csatarepülőgépekben természetesen megbízhatsz, de azért te is vigyázz!

– Vigyázunk – felelte Kirpicsnyikov. – Két ezred – megnevezte az ezredek számát – nehéztüzérsége erről a partról támogatja, két páncéltörő üteget pontonokon odaszállítottunk a túlsó partra, s egy páncélosszázadot is elindítottunk. Még nem erősítették meg, de úgy gondolom, mar odaát vannak.

– Szincov – szólt Szerpilin –, fogd a Willist, menj vissza a Guszevka felé eltérő útig. A pontonhidas zászlóaljnak már ki kell érnie erre az útra. Ahogy az élen haladó gépkocsikkal találkozol, keresd a parancsnokot! A zászlóalj folytassa útját a Resztához, a parancsnok ellenben hozzám... Egy önálló pontonhidas zászlóalj, amelyet reggel megígértem, félóra múlva a rendelkezésedre áll – közölte Szerpilin Kirpicsnyikovval, amikor Szincov kiment. – Hogyan szándékozol felhasználni?

– Már kigondoltuk – felelte Kirpicsnyikov. – Hét kilométerrel a Resztán túl, ahol a németekkel közelharcba kezdtünk, készenlétben tartok egy páncélosszázadot, egy páncéltörő tüzérosztályt meg egy Studebakeren ülő géppisztolyos századot. Mindezt fedezetül adom a pontonosoknak, és törjenek előre egyenest a hídfőállás felé vivő úton.

– Ez helyes – mondta Szerpilin. – Légi fedezetet nem vettél tervbe?

– Tervbe vettem, de a pilótákkal még nem egyeztünk meg a részletekben, amíg nincs a kezemben ez a pontonos zászlóalj.

– Okos döntés – helyeselt Szerpilin. – A zászlóalj erős, éjjelre meg kell lennie az első hídnak a Dnyeperen. Holnap délre pedig a másodiknak. A te feladatod, hogy az éjszaka folyamán legalább négy ezredet átjuttass. Reggel hétre biztosítod az áthaladást a hadsereg gyorsanmozgó csoportjának a hídon és a te hadrendeiden; most fejezzük be a felállítását. A német mögöttes területekbe akarunk belehasítani Mogiljov megkerülésével. Nézz a térképre. Itt ez az a vonal a Dnyeperen túl, ahová reggel hétre el kell érned. A gyorsanmozgó csoportnak egyetlen hajaszála se görbüljön meg eddig a vonalig. Odáig mögötted haladjon, anélkül, hogy puskaport szagolna! Tovább aztán már az ő dolga! Te pedig mind a három hadosztályoddal menj egyenest a Berezinához! A te feladatod: Berezina! Ha Talizinnál megint fennakadás lenne, akkor ő ne foglaljon hídfőállásokat, a már elfoglalt átkelőhelyeken dobd át. És siess! Ha a bal oldali szomszédod éjszakára nem ér ki a Dnyeperhez, figyelmeztetlek: őt is a te hídfőállásaidon keresztül kezdjük átdobni. Meg a hadseregtartalékot is a te hidaidon engedem...

– Igen... – Kirpicsnyikov a fejét vakarta.

– Mit vakaródzol? – mosolygott Szerpilin. – Akinek sokat adunk, attól sokat is kérünk. Mit tagadtunk meg tőled? Semmit. Hidászzászlóaljat adtunk. Páncéloszászlóaljat adtunk hozzá, rohamtüzérezredet a tartalékból, mindent neked! Egy egész rohamhadosztály csak neked dolgozik, senki másnak. Jogunk van követelni is tőled...

– Nem is kérek mérséklést, főparancsnok elvtárs – felelte önérzetesen Kirpicsnyikov. – Azon gondolkozom, hogy minél jobban teljesítsem.

– No, hát gondolkozzál, ez hasznos – mondta Szerpilin. – És a törzsed is gondolkozzon, készítse el a grafikont, hogy mindenféle kacat, amire egyelőre nincs szükség a túlsó parton, el ne tömítse az utat. Én pedig most felhívom a törzsemet.

– Megengedi, hogy távozzam, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Kirpicsnyikov.

Szerpilin bólintott. Megértette, hogy a hadtestparancsnok siet kiadni a sürgős utasításokat.

Kirpicsnyikov kiment, Szerpilin pedig összekapcsoltatta magát Bojkóval.

Bojko jelentette a harchelyzetet. Nem volt egyöntetűen világos: a Bászja, Reszta és Dnyeper között a németek néhány arc-

vonalszakaszon visszavonultak, más helyeken viszont makacsul harcolnak. A mi előretört egységeink mögött szétszórtság keletkezett. De még ez a zűrzavar is arról tanúskodik, hogy a támadás gyorsul.

Bojko a maga ügyeiről áttért a szomszéd hadseregekre. A jobb oldali szomszéd harcfelderítést végez, de a német egyelőre úgy áll vele, mintha gyökeret eresztett volna, egy tapodtat sem hátrál. A bal oldali szomszéd sikerrel támad. A frontparancsnok onnan telefonált, Szerpilint kereste, de amikor megtudta, hogy úton van, megelégedett a Bojkóval folytatott beszélgetéssel. Azt üzeni a főparancsnoknak, hogy noha Szerpilin méri a főcsapást, vigyázzon, nehogy a szomszéd foglalja el Mogiljovot.

– Szitkozódott vagy biztatott? – kérdezte Szerpilin.

– Ha jól értettem, egyelőre a másodikat csinálta. De ha nem teljesítjük a feladatot, akkor az elsőből is kijut.

– Iparkodunk megfosztani őt ettől a lehetőségtől – nevetett a kagylóba Szerpilin. Majd megkérdezte, hogy állnak a dolgok a gyorsanmozgó csoporttal.

Bojko, aki sohasem mulasztotta el az alkalmat, hogy értésére adja, miszerint némely dolgokra felesleges őt emlékeztetnie, azt felelte, hogy minden mozgásban van, és hat órára, ahogy parancsolta, ott lesznek, ahol lenniük kell. A száztizenegyes hadosztályból Iljin ezredét emelték ki. Ő is mozgásban van.

– Állítson ki írásbeli parancsot a harckocsizó nevére – mondta Szerpilin.

– Már kész.

– Ne csak a közeli, hanem egyszersmind a távolabbi feladatot is határozza meg.

– Meghatároztam a közelit és a távolabbit is.

– A bevetést az áttörési részbe holnap, pont hétre tűzze ki. És Durdijevet küldje el hozzájuk ezzel a paranccsal.

Durdijev a hadsereg felderítő osztályának parancsnokhelyettese volt.

– Ő várjon meg ott, legkésőbb tizennyolcra odaérek, és magam beszélek a feladat végrehajtóival.

– Világos – felelte Bojko. – Hol lesz, és mikor ér vissza?

– Innen Mironovhoz megyek. Aztán a gyorsanmozgó csoporthoz, húsz órára visszatérek. Gondoskodj róla, hogy a tüzér és a mérnök is helyben legyen. Tüstént megkezdjük a munkát holnapra vonatkozóan. Zaharov hol van?

– Mironovnál.

– Ha telefonál, mondd meg neki, hogy én is odamegyek. Ő maga döntse el, megvár-e vagy továbbrobog.

Kirpicsnyikov, ahogy a beszélgetés véget ért, bejött, és javasolta, hogy ebédeljenek meg; elhozták az ebédet.

– Korán van még. Majd Mironovnál ebédelek.

Az idő kiderült, és Szerpilin a szabadba kilépve hirtelen észrevette, hogy a parancsnoki pontnak ritka szép helyet választottak ki: hátul zöld ártéren folydogál a folyó, és a lövészárkoktól felszaggatott sárga dombon szálegyenes, sudár, fiatal fenyők állnak.

– Szinte kár, hogy egy ilyen parancsnoki pontot hamar el kell hagyni! – mondta Szerpilin Kirpicsnyikovnak, és könnyedén elmosolyodott. – Ha egyszer megígéred, hogy reggel jóval túlhaladsz a Dnyeperen, holnap bizonyára magad is átköltözöl oda?

Kirpicsnyikov eddig még nem ígérte meg, hogy másnap reggel jóval túlhalad a Dnyeperen, de a hadseregparancsnoknak mit felelhet?

– Igenis, főparancsnok elvtárs. Jöjjön csak, a Dnyeperen túl fogadjuk.

Szerpilin még egyszer mélyen beszívta a fenyők illatát, és kedve támadt elfogadni Kirpicsnyikov meghívását, ott maradni ebédre. De Szincov megjelenése, egy a váll-lapján műszaki jelzéseket viselő őrnagy kíséretében, visszatartotta a kísértéstől.

– Itt a hidász! – jelentette Szincov.

Az alacsony termetű, fekete hajú, szemüveges műszaki raccsolva elhadarta, hogy az önálló huszonkilences pontonhidász-zászlóalj parancsnoka, Gorelik őrnagy, megjelent a főparancsnok parancsára.

– Hogy megjelent, az jó, üdvözlöm – mondta Szerpilin, és kezet szorított vele. – De hol kullog a zászlóalja? Egymagában, nélküle, gondolom, a folyón át nem ver hidakat?

– Egyáltalán nem kullogunk, főparancsnok elvtárs, hanem vonulunk, ahogy parancsolták. A parancs szerint pont tizenegykor kellett a Resztához kiérnünk, és most tíz perc múlva tizenegy. – Az őrnagy feltűrte a zubbonya ujját a fekete szőrös karján, és olyan dühösen koppintott ujjával órája üveglapjára, mintha megróná Szerpilint az igazságtalanságáért. – Itt jön az én elülső gépkocsim! – tette hozzá örvendezve, és kezével az útkanyar mögül kibukkanó, pontont szállító teherautóra mutatott.

– Tehát éppen megfordítva, előbb érkeznek – mondta Szerpilin. Tetszett neki, hogy az őrnagy olyan bátran felelget.

– Igenis előbb, főparancsnok elvtárs!

– Nos hát, Alekszej Nyikolajevics – Szerpilin Kirpicsnyikovhoz fordult –, Gorelik őrnagy a zászlóaljával a rendelkezésedre áll. A parancsnoka, úgy látom, nem ijedős, reméljük, a Dnyepertől sem fog megijedni. S a németek tüzétől sem. – És már mosolytalanul, komolyan mondta a műszakinak: – A hadtestparancsnok megadja a szükséges utasításokat, én pedig búcsúzóul azt üzenem a műszakiaknak: a legrövidebb időn belül készüljenek el a hidak a Dnyeperen; éjszakára az első és reggel a második. Ha megteszik, az egész hadsereg hálás lesz érte, ha nem teszik meg, az egész hadsereget cserbenhagyták!

– Értem, főparancsnok elvtárs.

– Mi pedig induljunk! – mondta Szerpilin.

– Szabad volna megtudnom az útirányát, merre megy? – kérdezte Kirpicsnyikov, miközben a Willishez kísérte Szerpilint.

– Mironovhoz megyek. Az ő övezetébe; nem a te gondod, de a te övezeteden át megyünk, számba véve az előrenyomulásodról tett jelentésedet. Hinni szoktam a hadtestparancsnoknak; a segédtisztem a térképen feljegyezte, hogy hol vagy te, és hol van a német.

A dűlőút, amelyen Kirpicsnyikovtól Mironovhoz robogtak, a Reszta mellett kanyarodott, és félóra múlva a második átkelőhelyhez ért. A híd itt kisebb teherbíró képességű volt, és recsegett a lövegek kerekei alatt.

Szerpilin elidőzött az átkelésnél, odahívta a tüzérezred parancsnokát, kikérdezte, mikor és melyik pontról indultak, és hogy hol és mikor kell ott lenniük, majd a válasszal elégedetten folytatta útját.

Az út, amely kezdetben a folyó mentén haladt, egyre jobban eltért nyugatra, egy erdőséget került meg. A távolban jobbra szintén erdő sötétlett. A térképről ítélve már közel jártak ahhoz az országúthoz, amelyen a Resztán átkelve Talizin hadosztályának kellett haladnia.

De az út továbbkanyarodott jobbra, a távoli erdő felé. Mindeddig délről és nyugatról csak távoli ágyúdörgés hallatszott. Aztán hirtelen a közelben harckocsiágyúkból leadott sűrű lövések dördültek. Majd néhány csattanás következett a negyvenötösökből, ismét lövés a harckocsiágyúkból és a Katyusák elszórt lövései.

Eltelt néhány perc, és ott, előttük, súlyosan, visszhangosan megszólaltak a mi százhuszonkét milliméteres lövegeink.

– Főparancsnok elvtárs – szólt Prokugyin a térképre pillantva –, visszaforduljunk? Itt balra van még egy mezei út...

– Ha szükséges lesz, teljes sebességre kapcsolunk visszafelé – felelte Szerpilin. – Ilyen létszámmal a németekkel nem vesszük fel a harcot. Nincs mivel! – És Gudkov kérdő pillantására feleletül bólintott, hogy hajtson tovább. – Úgy látszik, valami incidens történt. Mindjárt kiérünk az országútra, akkor meglátjuk.

De az autóból most figyelmesen kémlelt a távolba, és hallgatta a lövéseket.

A mezei út egy patak összetört hídjához vezetett. Vagy tízpercnyi vesződségbe telt, amíg mind a három Willis átjutott a túlsó partra. Utána csaknem mindjárt kiértek a műútra.

A közelben már nem lőttek, megint csak távoli ágyúmoraj hallatszott. A műúton nehéztüzérség vonult nyugat felé.

– Kérdezd meg őket, mennyit jöttek a folyótól? – parancsolta Szerpilin.

Szincov kiugrott a Willisből, hogy megkérdezze, és egyúttal megtudakolta, hogy milyen alakulat. Már megszokta: akárhol és akárkit állítottak is meg, neki fel kellett jegyeznie, kinek a gazdasága, úgyszintén a találkozás helyét és idejét. Aztán este, a parancsnoki pontra visszatérve, Szerpilin megnézte segédtisztjének ezeket a feljegyzéseit: hol, mikor és kivel találkoztak a nap folyamán. És isten ments, hogy valakinek a jelentéséről kiderüljön, hogy az említett följegyzések szerint csapatai ebben meg ebben az órában nem ott voltak, ahol a valóságban. Papíron itt, a valóságban pedig másutt! Ezt Szerpilin senkinek meg nem bocsátotta, és még ha jól mentek is a dolgok, akkor is kíméletlenül lehordta az illetőt a hazug vagy pontatlan jelentésért. Egyébként nem tett különbséget a két szó között. Azt mondogatta: ami pontatlan, az hazug is! A hozzávetőlegesség a jelentésekben az ostoba döntések ősoka. Ha nem tudod a csapataid valódi tartózkodási helyét, legyen bátorságod így jelenteni: „Nem tudom, de intézkedem, hogy megtudjam!" De ha nem tudod, és úgy teszel, mintha tudnád, sosem tudni, mire vezet a hazugságod. Mert mindazok, akik hitelt adnak a te hazugságodnak, később ebből következően a tudtukon kívül becsapják egymást!

Szincov visszatért, és jelentette, hogy hat kilométerre vannak a folyótól, és hozzátette az ezred számát.

Szerpilin elégedetten bólintott: az ezred ott volt, ahol lennie kellett, és odaszólt Gudkovnak, hogy hajtson az átkeléshez.

Alighogy megfordultak és kelet felé robogtak, szemben felbukkant egy a tüzéreket előző Willis. Vezetője olyan sebesen hajtott, hogy a lökhárítóik csaknem összekoccantak.

A kocsiból egy ezredes ugrott ki, amint a hadseregparancsnokot megpillantotta. Kiderült, hogy maga ült a volánnál, és olyan akadozva kezdte a jelentését, mintha részeg volna.

– Hagyja – vágott a szavába Szerpilin, felismerve benne Zemszkovot, a Talizin-hadosztály törzsfőnökét, aki egyébként kiegyensúlyozott ember volt. – Miért ön ül a volánnál? Önre nem vonatkozik a parancs?

– Főparancsnok elvtárs, azért ültem magam a volánhoz, hogy megnyugodjak, amíg odaérek! – kiáltotta Zemszkov, szinte magánkívül.

– Hozza rendbe magát, és jelentse, mi történt – mondta Szerpilin, és kiszállt a Willisből az útra.

Zemszkov megigazította fején a sapkáját, hátratolta a hasára csúszott pisztolyt, és már kinyitotta a száját, hogy jelentsen, de Szerpilin ismét megállította:

– A gomb...

Zemszkov begombolta a gallérján a gombot.

– Most jelentsen.

– Főparancsnok elvtárs, a hadosztályparancsnok elesett... – És nagyot nyelve hozzátette: – Épp az imént...

– Ott? – kérdezte Szerpilin ujjával hátrafelé bökve, az útra. Már akkor felfigyelt, amikor meghallotta, hogy a Katyusák milyen szórványosan, összevissza lőnek. És ez az emlékezetében megmaradt összevisszaság késztette most arra a gondolatra, hogy a kettőt összekapcsolja: a hadosztályparancsnok éppen ott esett el.

– Ott az úton, főparancsnok elvtárs. Ferdinandok rontottak ki az erdőből... Jelentették, hogy egy lövedék telibe találta. Oda megyek.

– A hadtestparancsnoknak jelentette?

– Igenis, jelentettem. Azt a parancsot kaptam, hogy ideiglenesen vegyem át a hadosztályparancsnok tisztét.

– Mennyire van innen? – kérdezte Szerpilin. – Két és fél?

– Igenis, pontosan.

– Együtt megyünk. Gudkov, forduljon vissza! – Szerpilin Szin-

covhoz fordult: – Tehát ez az, amit hallottunk. Húzódjatok összébb, engedjétek be az ezredest.

– Van önnél térkép? – kérdezte Zemszkovtól, amikor a Willis már elindult.

– Van.

– Képes jelenteni a harchelyzetet?

– Képes vagyok. Az egész utolsó harchelyzet megvan.

– A harchelyzet megvan, és a hadosztályparancsnokuk ott esik el az úton... Jelentse! – Szerpilin kinyitotta a térképtáskát.

De attól a megjegyzéstől, hogy a hadosztályparancsnokuk ott esik el az úton, Zemszkov észbe kapott, rádöbbent, hogy hová is vezeti a hadseregparancsnokot, és jelentés helyett azt mondta:

– Főparancsnok elvtárs, a helyzet nem világos, kérem, álljon meg! Itt jelentek önnek. És magam megyek oda.

– Hol minden világos, hol semmi se világos – mondta haragosan Szerpilin. – Odamegyünk, és kiderítjük, mi nem világos. Addig jelentse azt, ami magának világos.

Zemszkov annak rendje és módja szerint jelentette a harchelyzetet, a jobbszárnynál kezdve, ettől a megszokott gépies művelettől egyre jobban magához tért. Jelentéséből az derült ki, hogy a helyzet a hadosztálynál reggelre javult, egyszerre három úton vonulnak a Dnyeper felé.

Néhány perc múlva megérkeztek a helyszínre. Az út erdőbe futott. Kezdetén mind a két oldalán ligetek tűntek fel, majd bozótos horpadás tárulkozott elébük, amelyen túl sűrű rengeteg kezdődött. Itt történt...

Egy negyvenöt milliméteres ágyú az árokba borulva hevert. Egy másik ágyú, nyilván az, amelyiknek messziről a lövéseit hallották, az útpadkán állt. Ennek a lövegpajzsa tört le.

Az út közepén gránáttölcsér tátongott. A mellette álló teherautóra éppen akkor rakták fel az utolsó sebesülteket. Ugyanott az úton egy tüzér alhadnagy és egy gyalogos százados topogott, ők ugrottak oda elsőnek a Willishez, amikor Szerpilin kiszállt.

A százados jelentette, hogy ő a zászlóaljparancsnok.

– És hol a hadosztályparancsnok? – kérdezte Szerpilin, és körülnézett, mintha élő ember felől tudakozódnék.

– Még ott... – a százados kezével az út szélére mutatott.

A fűvel benőtt árokban, meggörnyedve, egy ember ült. Mellette csomag hevert. Rövid, megfeketült, átázott sátorlapba csavart valami.

– Összeszedtük – mondta a százados, amikor Szerpilin átment az úton, és erre a sátorlapra meredt.

A csomag mellett ülő ember felállt, és lassan vigyázzba merevedett. Idősebb, negyvenévesforma hadnagy, arcán élettelen, révült kifejezéssel. Szincov megismerte: Talizin segédtisztje volt, akivel valamikor télen a Szljugyankán együtt szedték össze a harc után a hóban a sebesülteket.

– Telitalálat – mondta a százados.

Szerpilin bólintott, és hátranézett az útra. Már észrevette rajta a vérnyomokat. De most visszafordulva, még egyszer megnézte. Majd ahhoz a sátorlapba csavart valamihez fordult, és odaszólt a hadnagynak:

– Takarja ki...

Az lehajolt, és a széleinél fogva széthajtotta a sátorlapot.

Talizin egyszerűen nem volt. Az emléke maradt meg, azonkívül semmi, ami a földi létéről tanúskodhatott.

Szerpilin levette fejéről a sapkáját, és egy félpercig szótlanul állva nézte ezt az előtte kibontott csomagot. Majd azt mondta:

– Takarja be... – Feltette a sapkáját, és a századoshoz fordult:

– Jelen volt, amikor történt?

– Igenis, jelen voltam, főparancsnok elvtárs.

– Jelentse!

A jelentésből és Zemszkov ezredes kiegészítéseiből világossá vált, amit addig is sejtett. Talizin a találkozásukat követően egyik helyről a másikra robogott, hajtotta a támadó alakulatokat. Amúgy is kitűnt közismert bátorságával, de találkozása Szerpilinnel meg a hadtestparancsnok sértő szavai bizonyára még jobban feltüzelték. Délig minden lehetőt megtett, hogy a hadosztály előnyomulását meggyorsítsa, és meggyorsította. Majd elégedetten elhatározta, hogy még jobban meggyorsítja: az élőosztag után haladó ezredének parancsot adott, hogy egyenes menetoszlopban vonuljon előre.

Így is vonultak. Az ezredparancsnok, ha a felettese nincs ott, bizonyára megtette volna a menetbiztosító intézkedéseket, de a hadosztályparancsnok nemcsak hogy a mozgássebességet forszírozta, hanem ráadásul maga is a menetoszloppal tartott. Ennek következtében nem történtek meg a szükséges menetbiztosító intézkedések. Talizin kezdetben az első zászlóaljjal ment, biztatta és siettette a katonákat. Ez nem volt újdonság, ismerték azt a szokását, hogy meneteléskor gyalog csatlakozik hol az egyik, hol a

másik oszlophoz. Később a második zászlóaljhoz ment át, és végül ebbe a harmadikba. A zászlóaljoszlop élén haladva éppen a zászlóaljparancsnokkal beszélgetett, amikor a sűrű erdő széle és egy liget között a bozótból hirtelen három Ferdinand bukkant elő, és tüzet nyitott. A zászlóalj lehasalt. Talizin megparancsolta, hogy az oszlopban haladó ágyúkat fejlődtessék fel. Az egyiket, mielőtt felfejlődött volna, egy Ferdinand telibe találta, a másiknak sikerült néhány lövést leadnia. Talizin maga ugrott oda, és irányította a tüzet: egy német lövedék egyenest a lövegpajzsba csapódott.

A zászlóaljat követő Katyusák kezelőszemélyzete látta a történteket, és tüzet nyitott a Ferdinandokra. Külön-külön lőttek, mivelhogy távközökkel haladtak. Lövéseik nem találtak, de megijesztették a németeket. A Ferdinandok eltűntek az erdőben.

A Katyusák mögött vonuló tüzérség már csak utánuk lőtt.

A veszteség: hét sebesült és egy halott: a hadosztályparancsnok... A Ferdinandokat még űzőbe kell venni, és vagy földről, vagy levegőből megsemmisíteni.

Zemszkov jelentette, hogy amikor innen eltávozott, kapcsolatba lépett az elöl haladó páncéloszászlóaljjal – megadta a Ferdinandok koordinátáit, és a pilótákkal is közölte azokat. Szerpilin ezek hallatára jól szemügyre vette: Zemszkov minden megrendülése ellenére sem felejtette el a legelső percben megtenni a szükséges intézkedéseket. Ilyen ember bizonyára alkalmas a hadosztály vezetésére.

– Siessen a zászlóalja után – mondta a századosnak.

– Igenis, főparancsnok elvtárs. Csak azt vártam... – A százados hibásnak érezte magát, de Szerpilin a szavába vágott:

– Siessen a zászlóalja után, és haladéktalanul tegye meg a biztosító intézkedéseket.

– Már megtettük, főparancsnok elvtárs...

– Már... Nagy árat kell fizetni az ilyen „már"-okért... Menjen! – Szerpilin Zemszkovhoz fordult: – Mit szándékozik tenni a hadosztályparancsnok... – „testével", akarta mondani, de így mondta: – maradványaival.

– Még nem gondolkoztam rajta, főparancsnok elvtárs.

– Ne is gondolkozzék, ez a mi gondunk. Adjon egy teherautót és hozzá kísérőket. Azok intézzék el az orvosilag előírt formaságokat, aztán jelentkezzenek a hadsereg hadtápfőnökénél, ő ad-

digra megkapja az utasításokat. Önnek előre kell törnie, és elfoglalnia Mogiljovot. A napi feladatot ismeri?

– Igenis, ismerem.

Szerpilin szünetet tartott. Ez azt jelentette: nem elég csak azt mondani: „ismerem", el is kell ismételni a napi feladatot. Zemszkov elismételte.

– Helyes – mondta Szerpilin. – Még sok tennivaló van hátra, máskülönben éjszakáig nem érnek el a Dnyeperhez. Vegye át hadosztályt. Mutassa meg, hogy mire képes!

Zemszkovra nézett, aki örömtelenül felelte: „Megértettem!" – és vállára tette a kezét.

– Én is megértettem önt. Bár ne ilyen pillanatban történne a hadosztály vezetésének átvétele, de ez nem rajtunk múlik, akkor vesszük át, amikor a háború parancsolja.

Beült a Willisbe, és elhajtott vissza a Resztához, az előnyomulást folytató tüzérséggel szemben.

Szincov, mögötte ülve, a meggörnyedt, széles hátát látta.

Szerpilin beburkolózott a sátorlapba, és kezét összekulcsolva, útközben eltűnődött azon, amire ott a műúton nem gondolhatott, sem ideje, sem joga nem volt hozzá. Helyesebben ott is gondolt, de elhessentette ezeket a gondolatokat, mint időszerűtleneket és a végrehajtandó nagy feladattal össze nem férőket. Ez a hosszú évek alatt kifejlesztett képessége, hogy elhalassza, kiszorítsa az eszébe ötlő, de nem időszerű és „azutánra" halasztható gondolatokat, egyik fő vonása volt valóban katonás jellemének, sokkal fontosabb, mint a fürgeség vagy a jó kiállás, ami a katonáknál mindenekelőtt szembetűnik.

A Talizin váratlan halála okozta első megrendülését is szokás szerint kiszorították a halaszthatatlan gondolatok: a hadosztálynak fokozott iramban kell az előnyomulást folytatnia. Az, amire Talizin végső erőfeszítéseit fordította, ne szakadjon meg a halálával, sőt! Különben a halála még értelmetlenebbé válna. Rendelkezése is, hogy Talizin földi maradványait egyenest a hadsereg hadtápjához vigyék, abból a vágyból fakadt, hogy a hadosztályt és új parancsnokát előrelökje, hogy azon gondolkozzanak, ami ezután lesz, ne pedig a történtek következményein. Hogy elvágja a kényszerű gondolatokat. Erre majd aztán gondoljanak!

Talizin kissé mogorva természetű volt, és első benyomásra csekély műveltségűnek látszott, de valójában sokat olvasott, tudta a kötelességét, és ha nem is hibátlanul, de becsületesen vezette a

hadosztályát, nem fújta fel a sikereit, és nem titkolta a balsikereit. Egyáltalán, Szerpilin véleménye szerint nagyon rendes ember volt.

Ma reggel Szerpilinnek eszébe se jutott, hogy Talizin esetleg színlel, a harctól húzódozik. Csak olyan szerencsétlen pillanatban lepte meg: elvégre naponta két órát minden embernek kell pihennie, még ha hadosztályparancsnok is.

Most, hogy Talizin meghalt, Szerpilin visszagondolt a reggeli beszélgetésükre: nem mondott-e neki valami igazságtalanságot, olyat, ami az embereket a pusztulásba kergeti? Nem, nem mondott! És még Kirpicsnyikov is, a maga hangoskodó modorában, lényegében jogos dolgot követelt tőle!

No, ha Kirpicsnyikov nem hordja úgy le, akkor talán nem ment volna előre? Úgyis ment volna. Nem a szidás miatt, hanem lelkiismeretességből! És nemegyszer történt, hogy a fene tudja, miféle veszélyekbe bele nem mászott, és életben maradt!

Természetesen ha valaki elesik, és ráadásul az ember alárendeltje, utólag szeretnéd, ha a halála előtt megdicsérted és nem dorgáltad volna. Ha meg utoljára szidtad – még ha joggal is –, később a halála után mindenképpen úgy érzed, hogy valami mást kellett volna mondanod neki...

– Szincov!

Szerpilin olyan sokáig hallgatott, hogy úgy látszott, egész úton hallgatni fog. Szincov összerezzent.

– Hallgatom, főparancsnok elvtárs!

– Amikor a hadműveleti osztályon dolgoztál, jártál Talizinnál?

– Sokszor. – Szincov azt hitte, hogy Szerpilin kérdezni akar Talizinról valamit.

De Szerpilin semmit sem kérdezett. Hallgatott egy sort, majd azt mondta:

– Kár elveszteni egy hadosztályparancsnokot. De ha őt magát vesszük, katonának az ilyen halál, azt mondhatni, szép! Harc közben. Nem ért rá a halálra gondolni. Az utolsó pillanatig csak arra gondolt, hogy miként találja el a német oldalsó páncélját! Arról pedig, amit te meg én láttunk, amit sírba teszünk, ő már nem tud. Rosszabb, amikor a háború időt enged az embernek annak elgondolására, hogy ő meghal, és a feladata félbemarad...

– És most, amikor Szincov már nem is várta, hirtelen megkérdezte: – Azt mondod, jól ismerted Talizint? Nos, teszerinted milyen ember volt?

– Valamennyi hadosztályparancsnok között, akikhez jártam, a legbátrabb.

– Kitűnt a bátorságával, ez igaz – helyeselt Szerpilin, és ismét hallgatásba burkolózott.

Ő olyasmit tudott Talizinról, amit Szincov nem tudott, és nem is kellett tudnia, és ez a tudás más fényben tüntette fel előtte Talizin bátorságát, mint ahogy Szincov látta.

Rajta és még három-négy emberen kívül a hadseregben Andrej Andrejevics Talizin hadosztályparancsnokról senki sem tudta, hogy ő az, akit negyvenegy júliusában néhány más tábornokkal együtt a nyugati fronton hadbíróság elé állítottak. Gyávasággal vádolták, és azzal, hogy a hadosztály vezetése kicsúszott a kezéből. Ezért golyó általi halálra ítélték, majd a halálbüntetést tízévi szabadságvesztésre változtatták át. A táborból leveleket írt, a frontra kéredzkedett, negyvenkettő nyarán szabadon engedték, ezredparancsnok-helyetteseként küldték ki harcolni, és másfél év alatt ismét vezérőrnagy, hadosztályparancsnok lett, sőt elnyerte a Szovjetunió Hőse címet.

A személyi okmányaiban tükröződött az a gyorsaság, amellyel mindez történt, s ez még óvatosságra is késztette Szerpilint. De amikor harcban látta Talizint, akkor megértette, hogy olyan ember, aki képtelen ingyen kapni kitüntetéseket vagy rangokat. Ki tudja, hogyan is volt az valójában akkor negyvenegyben, miért és mennyire csúszott ki kezéből a hadosztály vezetése? De az az állhatatosság, amellyel Talizin a saját példáján mutatta be a halálmegvető bátorságot, az a gondosság, amellyel a balsikereit jelentette, és az a keserűség, amelyet miattuk érzett – két ízben is beszélt erről Zaharovnak Talizin politikai helyettese, aggódva a hadosztályparancsnok életéért –, mindez azt az érzést keltette Szerpilinben, hogy akkor, negyvenegyben, Talizin mégiscsak hibázott. Talizin emlékezett rá, és nem bocsátotta meg magának. Mások elfelejtették, de ő emlékezett.

A legbátrabb emberrel is megeshetik, hogy egyszer gyáván viselkedik, vagy elveszti a fejét. Aki mást hisz, az nem tudja, mi a háború. De hát akkor az egész Nyugati Fronton senki sem volt hibás abban, ami történt? Mindenki teljesen ártatlan volt benne? És ha akkor, Mogiljov alatt, te nem tartasz ki, hanem meghátrálsz, és feladod az állásokat, mi lett volna?

Vannak, akik most negyvenegyre emlékezve így beszélnek: lám, Szamszonov tábornok Kelet-Poroszországban tizennégyben

vereséget szenvedett, ezért vállalta a felelősséget, és golyót röpített a homlokába! A mieink közül pedig sokakat súlyosabb felelősség terhel, de hogy golyót röpítsenek a homlokukba, ahhoz nem volt bátorságuk!

Utólag könnyű beszélni! Az ember egykettőre a másvilágra küldheti magát, ha biztos keze van. De hát ez volt-e akkoriban a dolog lényege? Az volt a lényeg, hogy a németeket hogyan állítsuk meg! Éspedig nem a másvilágon, hanem itt.

Amíg Talizin élt, Szerpilinnek eszébe se jutott megkérdezni: mi történt vele akkor, negyvenegyben? Vétkes volt-e valamiben, és ő maga hogyan látja ezt a dolgot? Most, hogy meghalt, szerette volna megkérdezni tőle.

De hogy erre mit felelhetett volna, azt már sohasem tudja meg...

Mironov tábornok nem volt a hadtestparancsnoki pontján. A hadsereghaditanács-taggal együtt kiment az egyik hadosztályához, de minden pillanatban meg kellett jönnie.

– Ha hamarosan itt lesz, megvárjuk – mondta Szerpilin.

A hadműveleti osztály főnöke jelentette a harchelyzetet. Mironov hadteste is kijutott előosztagával a Dnyeperhez, és most a főerőivel vonult feléje.

– És önök holnapig itt ülnek? – kérdezte Szerpilin, végigfuttatva pillantását az út szélén álló hosszú barakkon, amelyben a hadtest parancsnoki pontja elhelyezkedett. Azelőtt tőzegkitermelés folyt itt, és a barakk nyilván munkásszállás céljára szolgált.

A hadműveleti osztály főnöke azt felelte, hogy hét kilométerre onnan, a Resztán túl már elkészítették az új parancsnoki pontot, csak a hadtestparancsnok visszatérését várják, hogy megkapják a jóváhagyást az átköltözéshez.

– No, ez még csak-csak – mondta Szerpilin. – Micsoda vityillót választottak ki parancsnoki pontnak! Télen még megjárná, de nyáron jobb helyet nem találtak? Hogy működik a telefon-összeköttetésük a hadsereggel?

– Minden rendben. Tizenhatkor jelentettük a helyzetet Bojko tábornoknak.

– Én is beszélek vele, mielőtt Mironov visszatérne. – Szerpilin megindult a hadműveleti osztály főnöke nyomában.

A barakk belül jobban festett, mint kívülről. De amikor Szer-

pilin leült egy padra, és fáradtan nekidőlt a barakk betemetett falának, a deszkák mögött zizegve szóródott a föld.

– Grigorij Geraszimovics – mondta Szerpilin, amikor összekapcsolták Bojkóval –, Kirpicsnyikovnál és Mironovnál ismerem a helyzetet. Jelentsd, hogy Voronyinnál hogy áll.

Bojko jelentette a balszárny helyzetét, Szerpilin pedig még mindig a falnak támaszkodva ült, és fájdalmat érzett a kulcscsontjában. „A fene tudja, eddig nem fájt, és ma hirtelen megfájdult. Az autózástól talán?"

Miután meghallgatta a helyzetet, és megkérdezte, hogyan vonják előre a tüzérséget, azt mondta:

– A kérdésekkel végeztem. Most te hallgass meg engem...

De Bojko közbevágott:

– Előbb engedje meg, hogy jelentsem: a frontparancsnok ismét idecsöngetett a bal oldali szomszédtól, tizenöt-harminckor. Megparancsolta, hogy mihelyt megtalálom önt, kapcsoljam össze vele.

– Itt fogok várni – mondta Szerpilin. – Most pedig hallgass meg engem. Kirpicsnyikov már beszámolt róla, hogy mi történt?

– Igen – felelte Bojko. – Zemszkov kinevezését már parancsba foglaltam.

– Hogy parancsba foglaltad, az jó – helyeselt Szerpilin –, de egy másik parancsot is sürgősen meg kell fogalmazni. Ez legyen a címe: „A biztosítás méreteiről az ellenfél üldözésének szakaszában", és keményen mondd ki: anélkül, hogy az előrenyomulás gyorsasága iránti követelményeket csökkentenénk, érvényben hagyjuk a felderítés és a biztosítás minden követelményét. Hogy olyan fejetlen menetelést, mint Talizin, senki többé meg ne engedjen. Éjjelre szétküldjük a parancsot, addig pedig a nevemben közöld szóban!

– Talizin volt a hibás – mondta Bojko. – Hányszor figyelmeztettük!

Hangjában könyörtelenség csengett. Annak idején, a Szljugyanka menti harcok után, javasolta, hogy távolítsák el Talizint a hadosztály éléről.

Szerpilin elkomorodott.

– Ez igaz, Grigorij Geraszimovics, de a másvilágról nem húzzuk vissza. Tanulságok ide, tanulságok oda, azok benne lesznek a parancsban, de illendően fogalmazzuk meg, hogy hősi halált halt.

A földi maradványait a hadtáptörzshöz vitettem. Szakíts rá időt, hívd fel a hadtápfőnököt.

– Azonnal felhívom – felelte Bojko. Majd hirtelen örömmel mondta: – Kirpicsnyikov az imént jelentette: a pontonhidászászlóalj már a Dnyepernél van, hozzálátott a hídveréshez.

– Nagyszerű – mondta Szerpilin, és aggodalmasan tette hozzá: – Hívd fel a repülőket, szabd meg a feladatot, hogy ezt az átkelési helyet úgy fedezzék, mint semmi mást. A légelhárító ágyúkat is oda dobd át! Ez most mindennél fontosabb nekünk! Ezt az átkelőhelyet más hadtestek számára is felhasználjuk.

– Értem – felelte Bojko. – Ha ön befejezte, összekapcsolom a frontparancsnokkal.

– Nyomban jelentsd neki a hidat, hogy nekem már ne tegye fel ezt a kérdést! – Szerpilin letette a kagylót, eszébe jutott, hogy nem ebédelt, de már nem kívánt ebédelni.

Mironov hadtestparancsnok és Zaharov léptek be a barakkba, mind a ketten sárral telefröcskölve.

– Hát ti? Talán magatok toltátok a kocsit?

Zaharov elnevette magát.

– Ott, nála, a hadosztály figyelőpontjára mentünk: tőzegtelep, keskeny út, és a német belevágott egy aknát. Ahogy a mocsárba csapódott, hű, mekkorát loccsant! Szilánk nem ért, de a sár... tetőtől talpig!

– Loccsant – ismételte haragosan Szerpilin. – Talizint másfél órával ezelőtt, a műúton, Vegyenyejevkánál egy telitalálat teljesen szétloccsantotta; ami maradt, sátorlapba csavartuk. Loccsant... – utánozta még haragosabban Zaharovot, és Mironovhoz fordulva megismételte, amit már Bojkónak mondott a biztosítási szabályok megtartásáról a németek üldözése közben. Majd megkérdezte Zaharovtól: – Hogy vagytok a hadosztálynál?

– Az előosztagok és a főerők közt, a Dnyeperen innen még német csoportok kószálnak harckocsikkal és páncélozott szállító járművekkel. De a figyelőpontról, négy kilométerről már a saját szemünkkel láttuk a Dnyepert.

– Ha megengedi, főparancsnok elvtárs – mondta Mironov –, itt ön előtt most azonnal felhívom a többi hadosztályparancsnokot, meghallgatom a jelentésüket... Vagy ön kívánja meghallgatni?

– Miért tenném az ön megkerülésével?... A helyzet nem kí-

ványa meg. Mi addig a haditanácstaggal kimegyünk ebből az odúból friss levegőt szívni!

Amikor kimentek, Zaharov Talizin halálának részletei felől érdeklődött.

– Nem voltam jelen, csak a következményeit láttam. – Szerpilin a szemébe nézett. – Nem tudod, hogy van ez? Elesett, hát elesett! – És megérintette Zaharov gimnasztyorkájának ujját. – Tisztítsd le!

– Vártam, amíg megszárad. Tüstént letisztítom.

Zaharov a Williséhez indult. Szerpilin pedig, miközben a tekintetével kísérte, nyugtalanul ismét arra a tőzeges mocsárbeli pillanatra gondolt: „Loccsant..." És kelletlenül szippantott.

– A fene érti ezt a Mironovot, a mocsár közepén épített magának parancsnoki harcálláspontot! A nyár mindegyiküknél ugyanaz. Kirpicsnyikovnál fenyőillat árad, őnála meg rothadás bűzlik.

Körülnézett, és odaintette Szincovot, aki, mint rendesen, készenlétben állt, nem túl közel és nem is túl távol, tízlépésnyire.

– Hallgatom, főparancsnok elvtárs.

– Talán maradt még egy kis tea a termoszunkban? Enni nem kívánok, de inni kell. Hozd ide.

Szincov odahozta a Willisből a termoszt. Kesztyűs bal kezével a testéhez szorítva, lecsavarta a tetejét, kihúzta a dugót, jobb kezébe fogta a termoszt, a kupakját pedig baljával ismét ügyesen a testéhez szorítva teát töltött bele, és Szerpilinnek nyújtotta. Ügyesen csinálta mindezt, de Szerpilin mégis kényelmetlenül érezte magát: segíteni szeretett volna, vagy maga megcsinálni.

Ivott néhány kortyot a már kihűlő teából, odanyújtotta az üres kupakot Szincovnak, és amíg az visszament a Willishez, azt gondolta róla: „A segédtiszt az segédtiszt. Ámbár, amikor magamhoz vettem, megígértem neki, hogy nem csinálok belőle küldöncöt, de hát a gyakorlatban nem lehetünk meg »hozd ide, add ide« nélkül. Mégis, amikor magamhoz vettem, nem számoltam eléggé a csonkaságával. Az ember akaratlanul is kínos helyzetbe kerül vele."

Zaharov visszatért, megtisztálkodva, még a csizmája is fénylett.

– Ez már más! – mosolygott Szerpilin. – Mintha skatulyából húztak volna ki. Innen hová mégy?

– Haza. Oda akarom hívatni a hadtáposokat, és megvizsgálni,

hogy állunk a lőszerrel. Ezzel a kérdéssel ma még nem foglalkoztam. Hát te?

– Itt várok. Batyuk meghagyta, hogy várjam meg, amíg idetelefonál. Azután pedig hazafelé menet, útközben elnézek a gyorsanmozgó csoporthoz: az erdőben van, Zamoscsétől keletre – órájára pillantott –, már összpontosult. – És karjánál fogva, még jobban félrevonta Zaharovot, és megkérdezte: – Konsztantyin Prokofjevics, mi a véleményed Mironovról? Te első nap is voltál nála, és ma is. Helyesen tettük-e, hogy az első balsikerek után nem váltottuk le?

– Úgy gondolom, helyesen – felelte Zaharov. – Első nap valahogy túlságosan ideálisan állt hozzá: úgy gondolta, ha egyszer minden olyan jól elő van írva – mennyi sortüzet ide, mennyit oda –, minden magától megy. Amikor aztán megrekedt az árterületen, elvesztette a fejét. Most pedig már materialista módon szemléli a dolgokat: bízzál a tervben, de magad se máléskodj!

– És hogy bánik az alantasaival? – kérdezte Szerpilin. – Eléggé követelő?

– Követelni követel, de professzori hangon.

– A hang még nem baj – mondta Szerpilin. – De hogy első nap, ahogy te mondod, „túl ideálisan állt hozzá", és azt hitte, hogy minden előírás szerint megy, ettől megijedtem...

– Te magad is professzor vagy, jobban látod – mosolygott Zaharov.

– Mikor volt az? – mondta Szerpilin. – Aggódtam miatta: csak a háború harmadik évében kéredzkedett ki az akadémiáról a frontra...

A hadtestparancsnok kilépett a barakkból, és feléjük közeledett.

– Főparancsnok elvtárs, jelentem a legújabb helyzetet...

Mironov beesett arca, kis seprőbajuszával a keskeny, mosolytalan ajka felett, azelőtt is soványnak látszott. Most azonban a tábornoki zubbony gallérja úgy elállt a nyakától, mintha nem is rászabták volna.

„Igen, kijutott ezekben a napokban a professzornak! Hány éves is? Úgy emlékszem, fiatalabb nálam..."

Mironov ott állt, és várta a választ. És Szerpilin hirtelen észrevette orrán a cvikker nyomát. Amióta Mironov a hadtestével együtt a hadseregbe jött, a három hét alatt még egyszer sem látta őt cvikkeresen. Tehát azelőtt viselte, most pedig nem viseli. Miért? Nem akarja talán, hogy professzoros külseje legyen?

– Jelentse, Vitalij Viktorovics.

– Inkább térképen szeretném.

– Gyerünk – ajánlotta Szerpilin. – Nagyon nem vonzó a parancsnoki pontja. Ugyan ki választotta ki?

Bementek a barakkba. Mironov, a térkép fölé hajolva, felvett egy jól kihegyezett ceruzát, és hegyével felfelé fordítva úgy tartotta a levegőben, mintha mindenki figyelmét fel akarná hívni rá, hogy ő most beszélni és mutogatni fog. Ezzel Szerpilinnek egyszeriben azt a régi, fiatal Mironovot juttatta eszébe, az akadémia szép reményekre jogosító adjunktusát, aki a hadművészetről tartott előadásokat nekik, a hallgatóságának. Akkor még, huszonkilencben, középen elválasztott hajat viselt, Saposnyikov példájára. És Saposnyikov nemrégen megjelent könyve a vezérkarról – „A hadsereg agya" – volt az evangéliuma.

– A százegyvenharmadik hadosztály helyzete... – kezdte Mironov, és ceruzájával a térképre bökött.

De ebben a pillanatban megzörrent a telefon, és Prokugyin olyan arccal nyújtotta át Szerpilinnek a kagylót, amely nem hagyott kétséget afelől, hogy ki telefonál.

Szerpilin, hallván a nevén és apai nevén történt megszólítást, a „Hogy érzed magad?" kérdésre ugyanúgy válaszolt:

– Köszönöm, Ivan Kapitonovics, jól érzem magam.

– Én pedig a te helyedben rosszul érezném magam – mondta a kagylóba Batyuk. – A bal oldali szomszédod tizenhat órával hamarabb ért ki nálad Mogiljovhoz!

– Mindent elkövetek, hogy a holnapi nap folyamán Mogiljovban legyek – mondta Szerpilin.

– Jelentsd, mi az a minden!

Szerpilin jelentette. Batyuk ott, a maga parancsnoki pontján, a térképet nézve két ízben tisztázta a helyzetet. Majd megkérdezte:

– Hogy a hídverést elkezdték, azt már a törzsfőnöködtől hallottam. De hogy mikor lesz kész, ezt tőled magadtól akartam hallani.

– Remélem, legkésőbb huszonkét órakor jelenthetem önnek a híd elkészültét.

– Fel is jegyzem – és Batyuk hangja derűsebben csengett, „a barométer felment", ahogy Bojko mondogatta ilyenkor.

– Főparancsnok elvtárs – mondta Szerpilin –, jelentem... hadosztálya soraiban menetelve hősi halált halt...

– Hogy hősi halált halt, azt már minden jelentésből megértettem. De hogy miért és hogyan, az még nem világos. Bombáznak benneteket? Akkor miért nem jelented?

Szerpilin elmagyarázta, hogy miért és hogyan, és hozzátette, hogy intézkedett a jövőre nézve. A hadseregparancsot az éjszaka folyamán egészen az ezredparancsnokig eljuttatják.

– Ilyen esetben a hadseregparancs kevés. Tán azt képzelitek, hogy negyvenegyet vagy negyvenkettőt írunk? Frontparancsot adunk ki, és abban te is benne leszel. Most pedig halld a legújabb hírt: a jobb oldali szomszédod üldözésre tért át, a német visszavonul előtte, neki pedig nincs mivel utolérnie! Reggel kilencre, mihelyt nálad Kirpicsnyikov a főerejével átkel a Dnyeperen, megparancsolom: vedd el tőle a százkettes hadosztályt, és add át a jobb oldali szomszédodnak. Neked elég az is, ami marad – tette hozzá; nyilván azt várta, hogy Szerpilin ellenkezni próbál.

De Szerpilin nem ellenkezett, rendben levőnek tartotta a dolgot, bár hadosztályt odaadni nem éppen öröm!

– Teljesítjük. Pontosan kilenc órára átadjuk a hadosztályt.

– De vigyázz, nehogy felszámold előtte – mondta Batyuk. – Némelykor olyan állapotban adnak át valamit a szomszédnak, hogy nincs mit átvennie. Mindene meglegyen, ami most tizenhét órakor megvan! Figyelmeztetlek!

– Miért figyelmeztet, főparancsnok elvtárs? Még nem vesztettem el a lelkiismeretemet. Vagy talán kiestem a bizalmából?

– Hagyd ezt! – dühösködött Batyuk. – Ha kiestél volna a bizalmamból, akkor nem így beszélnék veled. Akárhol leszel is, nekem személyesen jelentsd, mihelyt a hídveréssel elkészültetek. És nemcsak azt, hogy a híd elkészült, hanem hogy az első gépesített oszlopot átengedték rajta. Akkor csakugyan elkészült. Máskülönben...

Még mondani akart valamit, de nyilván türtőztette magát.

– Végeztem...

Szerpilin letette a kagylót, két kezével fáradtan megdörzsölte arcát, majd ismét felvéve a kagylót, Kirpicsnyikovot kapcsoltatta. Amíg kapcsolásra várt, rámosolygott Zaharovra.

– Miért ingerled? – kérdezte halkan Zaharov, hátratekintve Mironovra, aki a frontparancsnokkal folytatott beszélgetés alatt tapintatosan félrehúzódott.

– Nem ingerlem – Szerpilin abbahagyta a mosolygást. – Ellenkezőleg, sokkal többre értékelem, mint ezelőtt. De ne felejtse el,

hogy hadseregparancsnok vagyok, és hogy engem a rendre figyelmeztetni fölösleges. Figyelmeztesse azokat, akiket szükséges, ha vannak nála ilyenek.

– Való igaz – helyeselt Zaharov. – De nem akarom, hogy a viszonyotok megromoljon.

– Ha jól harcolunk, nem romlik meg. Ha pedig az ügyet elrontanánk, akkor ugyan miféle viszonyról lehetne szó? – kérdezte Szerpilin, és meghallván a kagylóban Kirpicsnyikov hangját, magyarázni kezdte neki: nincs mit tenni, át kell adniuk a hadosztályt a szomszédnak!

Majd letette a kagylót, és odahívta Mironovot.

– Bocsásson meg, Vitalij Viktorovics, hogy félbeszakítottam. Folytassa. Biztosan valami jót hallunk öntől, azért akarja személyesen jelenteni.

– Nem egészen így van, főparancsnok elvtárs – mondta Mironov.

Kiderült, hogy a balszárnyon levő hadosztálya ismét elakadt, s úgy veri vissza a német gyalogság rohamlövegekkel támogatott ellentámadásait.

– Magam kívánok odamenni – mondta Mironov. – Kérem, engedje meg.

– Ha jól értettem, siet kitessékelni minket. Gátoljuk az elindulásban?

Mironov hallgatott, de a szeméből kiolvashatta a választ: „Igen, akadályoznak. Ha önök nem volnának itt, már elindultam volna a hadosztályhoz."

– Igaza van, a haditanácstaggal együtt már nekünk is ideje elindulnunk – mondta Szerpilin.

De meglepetésére, Zaharov hirtelen Mironovhoz fordult:

– Talán én is inkább a hadosztályhoz megyek. Együtt nézzük meg, hogy a németek mit művelnek. Valahogy nagyon megszaporodtak a rohamlövegeik! Ahány jelentés, mindben rohamlövegek! Amikor a felderítést kezdtük, nekünk nem mutogattak ennyit...

Szerpilin, amikor meghallotta, hogy a haditanácstag ismét el akarja kísérni a hadtestparancsnokot, rosszallóan arra gondolt, hogy nem túlzott gyámkodás-e ez. De aztán Zaharov belátására bízta. Az első napokban is, Mironov balsikereinek idején, el nem mozdult tőle, és ma reggel óta ott van nála. És talán most jobban tudja, mint ő, hogy mivel bátorítsa. Zaharov tudja, mit tesz.

– Este találkozunk – bólintott. – Önnek pedig, Vitalij Viktorovics – mondta, kezet szorítva Mironovval –, búcsúzóul egy tanács: ne feledkezzék meg a háború istenéről! Természetesen jó, ha a hadtestparancsnok maga megy el a hadosztályhoz, de ha ezenkívül még két vagy három tartalék tüzérezredet szorongat a markában, amelyekkel segíthet, az még jobb. Sőt sokkal! Félek, hogy az ön alárendeltjeivel szemben a német nem azért hajt végre sikeres ellenlökéseket, mert olyan erős, hanem mert az ön tüzérsége még mindig csak a peremsáv felé tart. Ideje lenne már odaérnie!

Elbúcsúzott, beült a Willisébe, és mihelyt elindultak, megkérdezte a mögötte ülő Prokugyintól:

– Ön tegnap a hadműveleti osztályon eltervezte, hogy a jobb oldali szomszédunkkal szemben a német ma reggel megkezdi a visszavonulást. Így volt?

– Igen – felelte Prokugyin.

– No, hát reggel nem kezdte meg. Bizonyára ugyanúgy vélekedett, mint ön, de még nem kapott rá parancsot. Most megkapta.

– Kirpicsnyikov reggel óta azért mégis mélyre hatolt – mondta Prokugyin. – Nem is maradt más hátra nekik, mint hogy megkezdjék a visszavonulást, ha már Kirpicsnyikov kiért a Dnyeperhez...

Kellemes volt úgy gondolni, ahogy Prokugyin gondolta: hogy éppen mi, a mi sikereink az okai, hogy a német nemcsak előttünk, hanem tőlünk jobbra is megkezdte a visszavonulást. De akármilyen jóleső is ez a gondolat, a főok mégis más: mind a két szomszédos front, amely a főcsapásokat mérte, olyan messzire előrement, hogy a német megszimatolta a bekerítés veszélyét. Innen a visszavonulási parancs!

Szerpilin izgatottan gondolt Mogiljovra, hogy a német a parancs szerint onnan is megkezdheti a visszavonulást, mielőtt mi elvágjuk mögötte a minszki és bobrujszki utat. Ezt ne engedje meg a gyorsanmozgó csoport! Ez a fő! De hogy kinek az ezrede és hadosztálya hatol be elsőnek Mogiljovba, a tiéd-e vagy a bal oldali szomszédodé, ha szeretnéd is, hogy a tied legyen az, mégiscsak másodrendű kérdés...

Szerpilin a gyorsanmozgó csoporthoz érve meggyőződhetett róla, hogy Bojko a szokott aprólékosságával ellenőrizte a kitervelt feladat teljesítését. A gyorsanmozgó csoportnak már valamennyi alakulata az erdőkben összpontosult, a műút két oldalán, ahonnan gyorsan kijuthattak az átkelési helyhez, a csapatok parancsnokai pedig a páncélosdandár parancsnokánál gyűltek össze.

Galcsonok ezredes az erdőszélen fogadta Szerpilint. Ott várakozott.

– Megengedi, hogy a dandártörzshöz kísérjem?

– Messzire van innen?

– Háromszáz lépésnyire, főparancsnok elvtárs.

– Ha háromszáz lépésre, akkor gyalog megyünk. Meguntam az egész napi autózást.

Szerpilin kiszállt a Willisből, és elindult a keréknyomon az erdőn át a dandárparancsnokkal együtt.

– Mikor hozta el önnek Durdijev a parancsot?

– Pontosan tizenhatkor.

– És most hol van?

– Nálam, a törzsnél. Megismertetjük a paranccsal a rohamlöveg- és lövészezredek parancsnokait. Ők később érkeztek.

– A műszakiak hol vannak?

– A műszaki zászlóalj parancsnoka már nálam volt, amikor a parancsot hozták. Előre küldtem, a műszaki főnökhelyettesemmel együtt. Adtam neki két harckocsit, két páncélozott teherautót, két Studebakert a műszaki század részére, és előre küldtem őket. Hadd tapasztalják ki személyesen az egész utat, mennyire járható. Megadtam a feladatot: egészen a Dnyeperig. És ha mire odaérnek, már elkészült a híd, akkor ezt a hidat is személyesen vizsgálják meg, menjenek át rajta!

– Okosan. Jó műszaki helyettese van? – kérdezte Szerpilin; eszébe jutott, hogy megleckéztette ezt a műszaki helyettest.

– Nálunk mindenki jó, főparancsnok elvtárs. Rosszakat nem tartunk.

– Elvben igaz – mosolygott Szerpilin. – Énnálam is minden jó. Mégis azok közül a harckocsik közül, amelyek a támadás megindítása előtt megvoltak, hány van teljesen rendben? Hány indul el?

– Amennyink volt, annyink van. Mind elindul.

– Ha így áll a dolog, akkor elismerem, hogy jó a műszaki helyettes.

– Az utásszal kettesben mindenki másnál buzgóbban ellenőrzik. Ha valami nincs rendben, a mulasztás őket terheli!

– Ez is igaz – mondta Szerpilin, és megfordulva rásandított az ezredesre aki hosszú, kimért lépésekkel ment mellette.

A páncélosok parancsnokának hangja és viselkedése olyan emberre vallott, aki meg van győződve róla, hogy amit csinál, azt jól csinálja, másként nem lehet!

A páncélosok többnyire vasgyúrók, de alacsony termetűek. Ez pedig magas, hosszú karja kinyúlik a gimnasztyorkája kézelőjéből, kemény arca a hosszú orrával makacs és figyelmes kifejezésű. Ebben a fiatal erdőben mozogva maga is valahogy harckocsihoz hasonlít.

Előző találkozásukkor, a támadás megindítása előtt, tapasztalt ember benyomását keltette. Most pedig még erősnek is mutatkozik.

Szerpilin, mellette lépkedve, visszaemlékezett rá, hogy amikor Zsukov a hadművelet kezdete előtt a hadsereghez ellátogatott, a háború eleji kudarcok egyikéről beszélt, és így nyilatkozott annak okozójáról: különben nem rossz tábornok, de nincsenek meg benne a harckocsizó tulajdonságai!

Milyen az a harckocsizó tulajdonság? Nem csupán bátorság. Bátor ember sok van. Ez a tudatos elszántság, felkészülés sok ismeretlennel való találkozásra. Az összfegyvernemi parancsnokok mégiscsak úgy irányítják a támadást és mozgatják előre, hogy ők maguk hátul maradnak. Ennek így is kell lennie, ha csak kivételes körülmények nem adódnak. A harckocsizók parancsnoka azonban nem hátul van, ő beletartozik abba a haderőbe, amelyet a kezébe adtak, vele együtt hatol be az áttörési részbe, benne mozog a németek mögöttes területén, úgy irányítja ezt a vasöklöt!

– Mennyi időre van szüksége, hogy összegyűjtse a zászlóalj- és századparancsnokokat, az önéit és a rohamtüzérekéit? – kérdezte Szerpilin fennhangon.

– Tíz percre – felelte a páncélos. – Feltételeztem, hogy össze kívánja gyűjteni őket a portya előtt – tette hozzá, váratlanul lovassági kifejezéssel élve.

– Ön a lovasságnál kezdte? – kérdezte Szerpilin.

– Nem, főparancsnok elvtárs! A lóval nem vagyok ismeretségben. Amióta huszonhatban, tényleges szerelő-vezetőként egy Renault harckocsira kerültem, azóta páncélos vagyok.

– És a lövészezredből, legalább a zászlóaljparancsnokok, menynyi idő alatt érhetnek ide?

– Húsz perc alatt. Ők is készenlétben vannak.

– Ha így áll a dolog, akkor valamennyit hívassa össze – mondta Szerpilin elégedetten, amiért Galcsonok helyrehozta az ő mulasztását: reggel intézkedni akart, hogy előre gyűjtsenek össze mindenkit, de aztán, hogy Talizin elesett, ez kiröppent a fejéből.

Egy sátorban frissen fűrészelt deszkákból ácsolt asztal állt. Ennél az asztalnál, ki-ki a maga térképét kiterítve, négy tiszt dolgozott: Durdijev a felderítő osztagból, egy páncélos őrnagy – a dandár törzsfőnöke – és két alezredes – a rohamtüzérség parancsnoka meg Iljin, akit Szerpilin olyan régen nem látott, hogy hirtelenében meg sem ismerte. Hogy mivel foglalkoznak, azt nem kellett megkérdeznie: a jövőre készülődtek.

Szerpilin üdvözölte a tiszteket, utoljára Iljint.

– Meg sem ismertelek, járj szerencsével.

– Igyekezem, főparancsnok elvtárs – felelte vidáman Iljin. – Nem szalasztjuk el a zsákmányt.

– Igen, nagy lehetőségek kínálkoznak – mondta Szerpilin, és körülnézett a sátorban. Az asztalon kívül néhány, kis fatuskókra erősített hosszú pad volt benne, szintén frissen fűrészelt deszkákból.

„Minden kész, akár előadást tarthatsz" – gondolta magában Szerpilin.

– Hol fűrészeltek ennyi deszkát? Keretfűrészt hordanak magukkal?

– Keretfűrészt éppen nem, de egy kis körfűrészünk van a gazdaságunkban...

– Szincov, add ide a térképet – kérte Szerpilin. – Ön pedig a parancsot – fordult Durdijevhez, aki elhozta ugyan a parancsot, amelyet Bojko írt alá a hadseregparancsnok nevében, és már megismertette tartalmával a beosztottjait, de átadni nem adta át, Szerpilint várta.

Szerpilin még egyszer felolvastatta vele a parancsot, és a felolvasása alatt a térképen követte. Aztán érdeklődött: van-e valakinek kérdése?

Galcsonoknak volt egy kérdése: az általános helyzetből kiindulva mi látszik valószínűbbnek, melyik műúton fognak a németek Mogiljovból kitörni, a minszkin vagy a bobrujszkin?

– Ezt nekünk még nem jelentették be – felelte Szerpilin. – De

úgy gondolom, hogy nem annyira tőlük függ, mint önöktől. Ha a kitűzött időre csak a minszki utat vágják el, a bobrujszkit pedig nem, akkor a bobrujszki úton fognak kitörni. Ha a bobrujszkit is elvágják, de közben elkalandoznak és a minszkin túlságosan gyenge oldalvédet hagynak, akkor a minszkin fognak kitörni. A bekerítésből való kitöréshez van esze a németnek. Annál inkább, mert már tapasztalatokat szerzett. Egyre gyakrabban állítjuk ez elé a szükségesség elé. És ha megérzi, hogy mindkét országúton gyengén állunk, akkor itt is, ott is megpróbálkozik. Ahol lazaságot tapint ki, oda átcsoportosul. Világos?

– Igen, világos, főparancsnok elvtárs – felelte Galcsonok. – A feladatot végrehajtjuk teljes egészében.

– Hogy megértette, az jó, most pedig még hozzáfűzök valamit – folytatta Szerpilin. – Az általános helyzet – a szomszéd frontok betörése Belorusszia mélyébe – megkönnyíti a feladatukat. A németek aligha próbálják meg felszabadítani Mogiljovot. Nyilván éppen megfordítva, minden erejüket megfeszítik, hogy kitörjenek belőle. Mindenesetre legyen rá gondja, hogy nyugat felől fedezze magát, de a fő figyelme keletre irányuljon, arccal Mogiljov felé. Ne felejtse el, hogy a levegőből állandóan figyelni fogjuk. Figyeljük, és ha szükséges, segítünk! A Dnyeperen túl egy repülős csatlakozik önhöz a rádió-adókészülékével. Önökkel fog menni, de az övéivel tartja a kapcsolatot. Úgy, hogy teljes kényelemmel hatolnak be az áttörési részbe, de ez nem jelenti azt, hogy nem kell fáradozniuk. Komoly feladat vár önökre, kemény ellenállás. Remélem, felkészültek rá. A felesleges nehézségektől pedig megkíméljük önöket.

Több kérdés nem volt. Szerpilin félfüllel már hallotta, hogy odakint, a ponyván túl, gyülekeznek az emberek.

– Ha összegyűltek a parancsnokok, jöjjenek be.

Még nem szokta meg az új megszólítást – már második éve tiszteket kellett mondani –, és a régi „parancsnok" kifejezést használta.

Galcsonok kiment, elkiáltotta a vezényszót: „Bejönni!" – és a sátor megtelt tisztekkel.

– Nem szándékoztam hosszasan beszélni, de ha már padokat készítettek ide, üljenek le. – Szerpilin megvárta, amíg leülnek, majd felvette az asztalról a részletparancsot, és Galcsonoknak nyújtotta. – Parancsnok elvtársak, önök előtt adom át a küszöbönálló hadműveletekre vonatkozó részletparancsot Galcsonok ezredes-

nek, a Vörös Zászló-renddel és az Alekszandr Nyevszkij-renddel kitüntetett karacsevi páncélosdandár parancsnokának, aki az önök gyorsanmozgó csoportját vezetni fogja. A hadsereg feladata: Mogiljov felszabadítása. Az önök feladata röviden: a Dnyeper túlsó partjáról, a már mások verejtékével és vérével elfoglalt hídfőállásról reggel behatolni az áttörési részbe, és délre elvágni a minszki és a bobrujszki országutat, elzárva az ellenség elől a Mogiljovból kivezető utat. A mai napig mások harcoltak. Önöket erre a támadásra tartogattuk. Elvárjuk önöktől, hogy ne engedjenek ki Mogiljovból egyetlenegy harckocsit, egyetlen Ferdinandot, egyetlen gépkocsit, egyetlen ágyút sem. Semmit és senkit! Önök közül ki harcol a háború első napjai óta? Tartsa fel a kezét. – A tiszteknek csaknem egyharmada feltartotta. – Ez jó. És jó, hogy életben maradtunk; a németek másra számítottak. Önöktől és bajtársaiktól holnap csak egyet kívánunk: itt Mogiljov alatt a németeknek fizessenek vissza negyvenegyért! És ne csak úgy egyszerűen, de kamatostul fizessenek vissza! Önök átszenvedték negyvenegyet, és élnek és nincsenek fogságban, én hasonlóképpen. A németek pedig önöktől holnap úgy kapják vissza negyvenegyet, hogy aki nem halott, az fogságban legyen, aki nincs fogságban, az halott! Megértették, vagy még valamit megmagyarázzak?

– Nem kell, főparancsnok elvtárs!

– Az önök rohamtüzérezredének parancsnoka, ugye, Guszev alezredes? – Szerpilinnek emlékezetébe vésődött ez a név, még amikor ez az alezredes bemutatkozott. – Hol kezdett harcolni, Guszev elvtárs?

– Peremislnél, főparancsnok elvtárs.

– Én pedig itt, Mogiljov alatt. És ugyanitt, Mogiljov alatt ismertem meg akkor az ön névrokonát, Guszev századost! Ő is tüzér volt, és harcolva jött ki ide Breszt alól a tüzérosztályának legutolsó ágyújával. Itt esett el. Az öt megmaradt katonája eltemette, aztán eljöttek hozzám, hogy tovább harcoljanak...

Szerpilin elhallgatott, nagyot nyelt, és az emberek szemébe nézve, akik csaknem mind fiatalabbak voltak nála, váratlanul halk hangon mondta:

– Magam sem tudom, mért jutott ez most eszembe. Önök előtt enélkül is minden világos. De ha már eszembe jutott, mit csináljak? Sok sikert kívánok a holnapi harchoz.

– Főparancsnok elvtárs – mondta Galcsonok –, a dandár sze-

mélyi állománya és a mellérendelt alakulatok nevében ígérem: mindvégig teljesítjük eskünket!

Semmi mást nem tett hozzá, és ez tetszett Szerpilinnek. Ha túl sok erőt fordítanak az ígéretekre, akkor a teljesítésükre túl kevés marad.

Galcsonok a sátorban összegyűlteknek cigarettaszünetet engedélyezett, ő maga pedig kikísérte Szerpilint.

– Talán itt maradna nálunk, főparancsnok elvtárs, megízlelné a páncélosok kosztját?

– Köszönöm. Majd megízleljük, ha a feladatot teljesítették!

– Most majd Mogiljovon túl náluk kell ebédelnünk – mondta Szerpilin Szincovnak, amikor már úton voltak. – Ha már egyszer megígértem, ne maradjak hazugságban. Előfordul persze a magunkfajtánál más nézet is, hogy csak az alantasaink nem hazudhatnak nekünk, mi nekik hazudhatunk! Amikor a háború előtt újságíró voltál, nem figyelted meg ezt az embereknél? – És nem várva meg a feleletet, megkérdezte Szincovtól, amin már nemegyszer gondolkodott: – Mi lenne, ha a hadművelet befejezése után mást vennék ide a helyedbe, téged pedig visszairányítanánk a régi pályádra: a hadseregújsághoz?

– Nem szeretném, főparancsnok elvtárs – felelte Szincov. – Megmaradok a régebbi kérésemnél: a csatasorba!

– Miért nem az újsághoz? A háborúnak már a vége felé járunk, s leszerelés után pedig – szembe kell nézni az igazsággal – a kezeddel aligha maradhatsz meg a törzsállományban. Mint sok más embernek, vissza kell térned a háború előtti foglalkozásodhoz. Előbb vagy utóbb...

– A többiekkel együtt igen, főparancsnok elvtárs, de előttük nem kívánok!

– Ha nem, hát nem... Pedig a háború előtt nyilván úgy gondoltad, hogy egész életedben az újságnál ülsz, cikkeket jelentetsz meg...

– Nem egészen, főparancsnok elvtárs, a háború előtt a háborút vártuk. Egész életünkre nem gondoltunk előre!

– Alighanem ez is igaz – bólintott Szerpilin, és hirtelen önmagára vonatkozóan megjegyezte: – Én még soha semmit sem írtam úgy, hogy azután kiadják. Csak a taktikáról tartott előadásaim szövegét sokszorosították annak idején azon a... no,

hogy is nevezik... – Elfelejtette a szót, és Szincov segítségét várta.

– Rotációs gépen?

– Igen. Nem tudom, hol van most. Talán a legjobb, ha elveszett. A háború után sok mindenen, amit akkor írtak, csak a fejedet csóválod majd... Nézd, milyen szép idő van ma...

Délután csakugyan ritka szépre fordult az idő. A nap még lemenőben is úgy ragyogott, mintha ennek a tizenhat órája elkezdődött napnak sose lenne vége.

Olyan elképzelhetetlenül hosszú volt ez a nap, és annyi mindent hozott, hogy még Talizin halála is, ami máskor csak az imént megtörténtnek tűnt volna, a messze múltba távolodott, és a visszaemlékezéseket a nap folyamán annyiszor szakították meg különféle elképzelések, parancsok, jelentések, hogy már azok is mind réginek tűntek. A háború tovább folyt, és óráról órára egyre inkább rákényszerítette az embert, hogy másra gondoljon, ne arra a sátorlapba csavart valamire, ami Talizin volt azelőtt...

Bojko már a küszöbön jelentette Szerpilinnek, hogy a híd elkészült, és Kirpicsnyikov tovább szélesíti a Dnyeperen túli hídfőállást.

Ez volt a nap legfontosabb híre. Ha már Bojkónak is őszinte öröm ült az arcán – ami pedig ígéretéhez híven évente ha egyszer előfordult –, ez arra vall, hogy ő is türelmetlenül várta! És hogy mielőbb megkapja ezt a jelentést, egész álló nap, mint egy kifogástalanul működő szivattyú, pumpálta innen hátulról oda előre a technikai felszerelést, az embereket, a szállító eszközöket, meg a parancsokat és a figyelmeztetéseket.

– A hídveréssel elkészült, de vajon technikai felszerelés ment már át a hídján? – kérdezte Szerpilin.

– Azt nem jelentette.

– Hívd fel, és kérdezd meg!

– Miért vonjuk el feleslegesen a dolgától, Fjodor Fjodorovics? – ellenkezett Bojko. – Anélkül is világos: ha a híddal elkészült, akkor a technikai felszerelést is átirányítja rajta.

– Neked világos, nekem is világos, de lehet, hogy valakinek nem világos – mondta Szerpilin. – Kapcsoltasd. – És amíg a kapcsolásra vártak, megkérdezte: – A fronttörzstől sokszor idecsengettek?

– Nem ráncigáltak, minden átlagosan ment – felelte Bojko. – Csak az utolsó hívás volt kellemetlen. Kifaggattak, hány foglyot ejtettünk és mit zsákmányoltunk a nap folyamán. Nyilván az összegező frontjelentéshez akartak minél többet kipréselni belőlünk. Így nem elég hatásos.

– Mit feleltél?

– Azt feleltem: amennyit, annyit. Foglyokat csak ejteni lehet, nem szülhetjük őket.

– Sebaj – mondta Szerpilin. – Még nem kerítettük be a németeket. Ha bekerítettük, minden a miénk lesz.

Bojko felvette a kagylót. Kirpicsnyikov jelentkezett.

– Személyesen óhajt beszélni vele? – kérdezte Bojko, tenyerével eltakarva a kagylót.

– Igen.

A kérdésre: „Mi haladt át?", Kirpicsnyikov azt felelte: – Két nehéztüzérosztály már a túlsó parton van, a harmadik a hídon.

– Ha így áll a dolog, akkor nincs több kérdésem – mondta Szerpilin. – Csak meg kell köszönnöm neked a hidat. Az önálló pontonhidász-zászlóalj parancsnokát még ma terjeszd fel kitüntetésre. Különben elviszik tőlünk, és nem kapja meg, ami megilleti. A többiekre magunknak lesz gondunk. Sikert kívánok.

Szerpilin letette a kagylót, de mielőtt a frontparancsnoknak jelentette volna, Voronyint kapcsoltatta, a balszárnyon levő hadtest parancsnokát, akinél aznap járt...

Második fejezet

Amikor a belorussziai csata ötödik napjának vége felé Busch táborszernagyot, a „Zentr" hadseregcsoport főparancsnokát leváltották, a helyébe kinevezett Model tábornagy tüstént Bobrujszkba repült, a bekerített kilencedik német hadsereg törzséhez; remélte, hogy még elháríthatja a katasztrófát.

A sors iróniája folytán pontosan három évvel ezelőtt, ezerkilencszáznegyvenegy június huszonnyolcadikán, Model, akkor még nem tábornagy, csak altábornagy, a harmadik páncélos hadosztály parancsnoka, áttörte az orosz frontot, és elsőnek hatolt be ugyanebbe a Bobrujszkba.

Most, három évvel később, miután végrehajtotta a kockázatos

repülését Bobrujszkba, és nagy nehezen ki is jutott onnan, tevékenységét azzal kellett kezdenie, hogy kiadja a visszavonulási parancsokat: adják fel a városokat, és bármi áron törjenek ki a bekerítésből.

A mi csapatainkban ezen a reggelen, június huszonnyolcadikán, még nem tudtak sem Busch táborszernagy leváltásáról, sem Model táborszernagynak a helyébe történt kinevezéséről, sem az új német főparancsnok első parancsairól.

Viszont tudtak mást, azt a teljesen nyilvánvaló tényt, hogy a német védelem áttörése óta már ötödik napja naponta tizenkét-tizenöt kilométert megyünk előre, és hogy a németnek rosszul áll[1] a szénája. És ez az érzés, hogy a német rosszul áll, fokozatosan köztudottá vált, a legfelső hadvezetéstől a közkatonáig.

Szerpilin, aki reggel a parancsnoki harcálláspontjáról kiment a csapatokhoz, nemcsak hogy osztotta ezt az érzést, amely nála mint hadseregparancsnoknál még ráadásul óriási mennyiségű különféle értesülésre is támaszkodott, de boldog volt, és mélységes meggyőződés töltötte el, hogy továbbra is mindennek a lehető legjobban kell mennie. Semmi esetre sem szabad hagyni, hogy a német elszakadjon. Ez a legfontosabb, még annál is fontosabb, hogy hány óra múlva szabadítjuk fel Mogiljovot.

Tegnap este a Mogiljovban bekerített németek elutasították a kapitulációra vonatkozó felszólításunkat. Hallgatással válaszoltak. És ezután kétszer próbáltak kitörni, először a minszki, majd a bobrujszki műúton, amelyet nyugat felől a gyorsanmozgó csoport tartott elzárva. Ma újabb kitörési kísérletek voltak várhatók, és további elkeseredett ellenállás magában a városban.

Noha a frontparancsnokság azt követelte, hogy mielőbb végezzünk Mogiljovval, Szerpilin számolt vele, hogy ha a németek ott Mogiljovban a végsőkig harcolnak, akkor minden igyekezetünk ellenére is, utcai harcokkal rámehet egy-két nap a teljes felszámolásukra. Egy város, az város, Mogiljov pedig város, sőt kormányzósági székhely, és benne, különösen a központjában, sok erős, régi ház van, vastag falakkal, pincékkel és mindenféle más lehetőséggel, hogy ott harcoljanak - csak elszántság legyen!

A hadsereg balszárnyán levő hadtest ma reggel óta tovább támadta Mogiljovot, és már a peremvárosokban harcolt. Maga Szerpilin tegnap fél napig ott ült, Zaharovval együtt, és Kuzmics is odajött. Szerpilin hajnalban a két hadtestéhez indult a jobbszárnyra, ezek Mogiljov bekerítése után most egyenesen nyugat-

nak tartottak, a Druty és a Berezina felé, a mogiljovi katlanon kívül maradt visszavonuló német csapatok nyomában.

Nagyon szerettünk volna mielőbb végezni Mogiljovval, de ha minden figyelmünket erre fordítjuk, és a visszavonuló német csapatokat lanyhán üldözzük, esetleg a németeknek teszünk szolgálatot: hagyjuk, hogy olyan, a védekezésre alkalmas vonalon vessék meg a lábukat, mint amilyen a Berezina.

Szerpilinnek Mogiljov volt az első város, amelyet ebben a hadműveletben felszabadítanak. Ott vannak a németek bekerítve, és hamarosan foglyul ejtik őket. A siker már tapintható körvonalakat öltött, szinte kézben volt! Bár nagy kedve lett volna egyik hadosztályának figyelőpontjáról a saját szemével látni, hogyan hatolunk be ugyanabba a Mogiljovba, ahol a háborút elkezdte, mégis oda ment, ahol szükségesebbnek tartotta a jelenlétét: Mironov és Kirpicsnyikov hadosztályához.

Mindjárt reggel indulnia kellett hozzájuk, nem vesztegetve az idejét. Kellett, mert hatodik napja folyt a súlyos és fáradságos hadművelet, négy folyón kellett átkelniük. Előttük volt még két folyó: a Druty és utána még egy: a Berezina. S az emberek minden lendületük és emelkedett hangulatuk ellenére az ilyen hadjáratokban napról napra fáradtabbak és kialvatlanabbak. Nem olyan egyszerű minden hajnalban ismét felhúzni még egy napra ezt az egész gépezetet, amelyet bármilyen nagy technikai felszerelés mellett mégiscsak az emberek akarata mozgat. Amikor már több napi támadás van a hátuk mögött, a hadseregnek, akár a fáradt embernek, nehéz reggel egyszeriben munkához látnia. Újból meg kell indulnia, mozgásba jönnie, hogy aztán fokozatosan elérjen bizonyos sebességet. .

Szerpilin ma szándékosan különösen korán indult el, miután már este értesítette mindkét hadtest parancsnokát. A jelenlétével akart hatni rájuk, hogy mielőbb elindítsák a támadás gépezetét.

Kicsit ravaszkodott: mindkettőnek azt mondta, hogy hajnali ötkor ott lesz, és aztán, amikor az elsőhöz, Kirpicsnyikovhoz megérkezett, onnan áttelefonált Mironovhoz, hogy később megy.

De Mironov akkorra már szintén mozgásba hozta a harci gépezetét, és abban a hitben, hogy hajnali ötre megy hozzá a főparancsnok, ennek megfelelően cselekedett.

Szerpilin nem tulajdonított túlzott fontosságot a jelenlétének – mindent mindenütt nem tarthat szemmel az ember –, nem lehet és nem is kell, mert fáradtság ide, fáradtság oda, a lelkiismeretes

emberek mégis sokkal többen vannak, mint a lelkiismeretlenek. De az ügy érdekében ezúttal nem vetett meg egy kis ravaszkodást.

Nem Mironovval kezdte, hanem Kirpicsnyikovval – azért is, mert az még mindig gyorsabban haladt a többieknél, és elsőnek törhet ki a Drutyhoz, meg azért is, mert elképzelte ennek a fiatal és becsvágyó hadtestparancsnoknak a hangulatát, aki elsőnek foglalt el hídfőállást a Dnyeper túlsó partján, elsőnek vert hidat, és átengedte a gyorsanmozgó csoportot, amely aztán elvágta Mogiljovot. Ezek mind az ő sikerei, senki el nem vitathatja tőle! De az események általános menete és a közös érdek könyörtelenül azt kívánta, hogy éppen ettől a legjobban működő hadtestparancsnoktól elvegyenek egy hadosztályt a szomszéd hadsereg számára, aztán pedig Mogiljov bekerítése helyett szünet nélkül előrelökdöstessék vele a hadtestét nyugat felé. És ha a térképen nézi az ember, akkor úgy fest, mintha már nem volna részes Mogiljov felszabadításában, holott kezdetben éppen ő játszotta a vezető szerepet!

Szerpilin nemcsak szükségét érezte, de valami személyes vágy is hajtotta, hogy ott legyen Kirpicsnyikovnál, és a tudatába vésse: most mindennél fontosabb, hogy átkeljen a Drutyon, és megállás nélkül vonuljon a Berezináig – Mogiljov már úgyis a miénk! Az a német, aki most Mogiljovban van, onnan már ki nem jut, de az, aki éppen őelőtte, Kirpicsnyikov előtt van, esetleg elmehet. És ha a hadtest ma a németek nyomában kiér a Drutyhoz, akkor Kirpicsnyikov megint fő feladatot teljesít, mint ahogy két nappal ezelőtt is tette, amikor elsőnek ért ki a Dnyeperhez.

Kirpicsnyikov a parancsot úgyis teljesíti! Mégis az kell, hogy világosan lássa a szerepét a hadműveletben, azt, hogy továbbra is a fő támadási irányon marad. Ez így is van, ha csak azt nem gondoljuk, hogy Mogiljovban befejezzük a háborút!

Mi itt nem fejezzük be a harcot, hanem éppen megfordítva, elkezdjük! Így mondta Szerpilin, amikor Kirpicsnyikovval beszélt. Volt ennek a beszélgetésnek, mint később a Mironovval folytatottnak, még egy kényes pontja is. A kurszki ívet követően életbe lépett szokás, hogy az alakulatokat az általuk felszabadított városokról nevezik el, a jogos dicsőségvágyat elégítette ki. Másrészt azonban nehézséggel járt. A háború alatt kifejlődött haditudomány a legtöbbször úgy kívánta, hogy egy várost ne frontális támadással vegyünk be, hanem megkerüljük, bekerítsük, és rá-

kényszerítsük a németet, hogy magától feladja. Aztán némelykor úgy alakult, hogy éppen az, aki a főszerepet játszotta – rákényszerítette a németet, hogy sietve feladja a várost –, nem került bele a napiparancsba. És csak azok kapták meg az elnevezést, akik elsőnek hatoltak be!

A szövegezés: „Ezek és ezek, azoknak és amazoknak a közreműködésével...", szintén nem mindig felelt meg az erőfeszítések mértékének. Előfordult, hogy éppen a „közreműködők" teljesítették a legnehezebb háborús feladatot.

Az is igaz viszont, hogy a háborúban ma ennek jut a java, amannak az alja – aztán másnap éppen megfordítva! De ez nem mindenkit vigasztal. És jó, hogy ezeket a parancsokat az alakulatok elnevezésénél most egyre jobban kidolgozták, összhangba hozták a dolgok valóságos menetével és a fáradozás mértékével.

Természetesen a lakosság tudatában a felszabadítójuk az, akit elsőnek köszöntöttek! De a háborúban, jól tudjuk, hogy gyakran vannak a városoknak más felszabadítóik is, akik még csak be sem vonultak, nem is látták sem az utcáit, sem a külvárosait, de az ő erőfeszítésük nélkül sohasem szabadult volna fel!

Szerpilin nemegyszer gondolt erre, némelykor hibákat talált a parancsokban, máskor meg örült, hogy milyen igazságosak. Mindezt kifejtette Kirpicsnyikovnak, amikor már megadta az utasításokat az indulása előtt, egy pohár tea mellett. Nem akart üzletet kötni, egyenesen megígérni neki, hogy: a hadosztályaid mogiljoviak lesznek, ha messze voltál is Mogiljovtól. De kimondta a véleményét. És csak amikor kimondta, akkor érezte, hogy ez milyen kapóra jött.

Mironovval ebben az értelemben egyszerűbb dolga volt. Benne kevesebb volt abból a becsvágyó tűzből, amely Kirpicsnyikovban lobogott. És egyáltalán, a kelleténél is kevesebb. Mironov lelkiismeretesen harcolt, a parancsokat kifogástalanul teljesítette, vele egyszerűbb a beszéd, mint Kirpicsnyikovval. De ami egyszerűbb, az még nem mindig jobb! Ha magadban úgy gondolod, hogy akivel egyszerűbb, azzal jobb is, akkor rajtavesztesz!... Mironovnak minden tudása és lelkiismeretessége mellett is a gondossága csak a kapott parancsig terjed! Kirpicsnyikovtól ellenben minden hibája ellenére várni lehet, hogy ha a parancsot teljesítette, nem áll meg, hanem továbbmegy, a saját kockáztatására.

Miután délig Kirpicsnyikov és Mironov hadtesténél tartózkodott, és otthagyta a hadseregtüzérség főparancsnokát, hogy amit

elkezdett, befejezze, siettesse a tüzérség előrehaladását a Berezinához, Szerpilin déli irányba fordult, és most ő is megtette azt az utat, amelyen előző nap, Mogiljov hátába kerülve, a hadsereg gyorsanmozgó csoportja haladt.

Van úgy, hogy a hadseregparancsnok, bár továbbra is mindenért felelős, az egésznek valamelyik részéért kettőzött felelősséget érez. Így volt Szerpilin is ezzel a gyorsanmozgó csoporttal. A saját kockázatára ragaszkodott hozzá, hogy rendkívül rövid idő alatt felállítsák, már az ütközet hevében, kifejezve aggodalmát, hogy nem eléggé nagy létszámú – csak baj ne legyen! Úgy állította össze, hogy ne csak papíron, de valójában gyorsanmozgó legyen, egészében, az utolsó katonáig, kerekeken meg lánctalpakon. Hitte, hogy ilyen esetekben érvényes a mondás: kicsi a bors, de erős! Maga ment ki tegnap reggel a hídfőálláshoz, hogy a gyorsanmozgó csoportot bevezesse az áttörési részbe, buzgón figyelte minden lépését, most pedig személyesen akart meggyőződni róla, hogyan teljesítik a parancsait, amelyeket tegnap este adott, miután jelentették neki, hogy a németek megpróbálnak kitörni!

Amikor ezekről a kísérletekről tudomást szerzett, nem ingott meg, és nem változtatta meg a Mironov és Kirpicsnyikov hadtestének adott utasításait: vonuljanak csak továbbra is nyugati irányba, a Berezinához. Nem engedett az első kívánságának sem, hogy legalább Mironov egyik hadosztályát balra fordítsa, Mogiljov hátába. Nem zavarta össze a hadtestparancsnok kártyáit azzal, hogy a figyelmét kettéosztja.

De a hadsereg tartalékában maradt száztizenegyes hadosztálynak, amely már korábban megindult a hídfőállásról a páncélosok után, megparancsolta, hogy fokozott ütemben haladjon, zárkózzon fel a gyorsanmozgó csoport mögé, arccal Mogiljov felé, és szükség esetén szintén lépjen harcba.

Érzése azt súgta, hogy a németek nem szorítják le a páncélosokat sem a minszki, sem a bobrujszki útról. De érzés ide, érzés oda, az elővigyázatosság nem árt. Azt, hogy Mogiljovot az előírtnál néhány órával később foglaljuk el, megbocsátják. Annál is inkább, mert a Bojkóval folytatott legutóbbi beszélgetésből ítélve a város egyharmada már a kezünkön van. De ha engedjük, hogy a németeknek akár egy alakulata is kitörjön Mogiljovból, akkor szégyenben maradtál, és ezt te sem bocsátod meg magadnak!

Ahogy az utat szemlélte, amelyen tegnap a gyorsanmozgó csoport áthaladt, vizuálisan ellenőrizhette rajta Galcsonok ezredes

tegnapi jelentéseit. Egymás után elébe tárult az úton mindaz, amit a jelentéseiben felsorolt. Először néhány kiégett német páncélos teherautó ötlött a szembe, meg három szétlőtt Ferdinand rohamlöveg – az első német hátvéd, amelyre Galcsonok lecsapott, azután, hogy a hídfőállásból elindult.

Majd egy domb lejtőjén egy német páncéltörő üteg szétlőtt és harckocsikkal összemorzsolt állásai tűntek elő. Egy otthagyott löveg csövével az égnek meredt, mint egy légvédelmi ágyú, a többiek kerekükkel felfelé fordulva hevertek szanaszéjjel. Mögöttük mező terült el; a német gyalogos utóvéd, a lövészárkokat elhagyva, itt visszavonulásba kezdett: a harckocsik a nyílt mezőn érték utol.

Természetesen még senki sem takarított el semmit, minden úgy maradt, ahogy tegnap este volt...

Majd néhány kilométer megszakítás után menet közben elért német tüzéroszlop maradványai torlaszolták el az utat.

Újabb két kilométer után elérkeztek ahhoz a keresztbe futó dűlőúthoz, amelyen tegnap a német hadtáp vonult nyugatra. Ahogy Galcsonok jelentette, mintegy száz teherautó: ott álltak egy kilométer hosszúságban ezen a dűlőúton, a kereszteződés előtt és után. A harckocsik nyilván legyező alakban rontottak elő, és egyszerre az egész oszlopra lecsaptak. Nyitott és csukott teherautók, törzsautóbuszok és személyautók – mindez kiégett és összeroncsolódott.

Hosszú oszlop volt, de az útkereszteződésnél harckocsikkal átjárót vágtak, két oldalra dobálva szét a gépkocsimaradványokat.

– Ez itt nem a tábori nyomdájuk? – kérdezte Szerpilin egy felborult autóbuszra pillantva, amely mellett szétszóródva homályosan fénylő kis ólomlemezekkel teli ládák hevertek.

– Igen, a szedés hever itt – erősítette meg Szincov.

– Jegyezd fel, és aztán telefonálj a politikai osztálynak, hátha használhatják. Különben kárba vész! – mondta Szerpilin, és ismét az útra sandított: az egyik teherautón a németek élelmet szállítottak, a porba kiszóródott rizs el nem olvadt jégeszemekre emlékeztetett.

A kereszteződésen túl, egy kis halmon, szétlőtt légvédelmi üteg látszott. A németeknek itt sikerült felkészülniük, közvetlen irányzással tüzeltek a harckocsikra. A gyorsanmozgó csoport útját már eddig is a mi kiégett gépeink jelezték. De kevesen voltak, meglátszott, hogy váratlanul támadtak. Itt azonban nyilván a meg

nem riadt német légelhárító tüzérek voltak néhány pillanatig előnyben, és az eredmény szemmel látható: négy kiégett harckocsi egy csomóban, nem messze egymástól.

Galcsonok jelentése szerint a gyorsanmozgó csoport addig, amíg a bobrujszki útig kiért, összesen tizenegy harckocsit veszített. Nem olyan sok az eredményhez képest. De közülük négyet egyszerre itt, ezek előtt a légvédelmi ágyúk előtt!

Galcsonok csak a kiégetteket jelentette. A megsérültekről még nem tett jelentést. Ilyen esetekben a magabiztos parancsnok nem mutat sietséget. Ha sikerül a saját erejéből helyreállítani, akkor helyreállítja, ha nem sikerül, még akkor is ráér jelenteni.

Vannak, akik éppen megfordítva, szeretnek mielőbb és minél hangosabban a veszteségeikre hivatkozni, hogy balsiker esetére megmaradjon az írott bizonyíték: veszteségeim vannak, segítséget kérek, jelentettem, nem segítettek – így hát veszteséget szenvedtem! De Galcsonok nem tartozott ezek közé.

Hamarosan fel kell tűnnie a mogiljov–minszki útnak is. Szerpilin rádión összeköttetésbe lépett a száztizenegyes hadosztály parancsnokával, és meghagyta neki, hogy várja meg az útkereszteződésnél, személyes jelentést kíván hallani. A hadosztályparancsnok rádión már jelentette, hogy behatolt a kijelölt körzetbe, de még nem került érintkezésbe az ellenséggel.

Ugyanoda, a mogiljov–minszki út felé, ahová Szerpilin igyekezett, vonultak a száztizenegyedik hadosztály második lépcsőjének különféle gazdaságai. Az imént előzték az orvosi-egészségügyi zászlóaljat, most pedig egy lőszeresládákkal megrakott teherautókaravánt előztek. Ha lőszert visznek, ez azt jelenti, hogy a tüzérség már elfoglalta az állásait.

Egy szétlőtt hidat kikerülve, patakmedren hajtottak keresztül, felkapaszkodtak a lánctalpak által szétmorzsolt lejtőn, még vagy száz métert robogtak, aztán Szerpilin Gudkovval megállíttatta a kocsit.

A géppisztolyosokat szállító páncélozott teherautó sehol sem látszott.

– Nézd meg, hol akadtak el már megint – mondta bosszúsan Szerpilin.

Szincov kiugrott a Willisből, és elindult, hogy megtudja. Szerpilin is kiszállt, hogy zsibbadt lábát megmozgassa. Nem szeretett páncélozott teherautó-kísérettel közlekedni, de a Talizinnal történt eset után szükség volt erre.

Aznap este egyszerre két kellemetlen beszélgetése volt erről a témáról Bojkóval és Zaharovval.

Az első megrovást Bojkótól kapta. Formáját tekintve mindez a köztük levő szolgálati viszony által megengedett határokon belül mozgott – Bojko egyáltalán sohasem lépte túl ezeket a határokat –, de lényegében mégiscsak az alantasától kapta a megrovást.

– Főparancsnok elvtárs, kötelességemnek tartom felhívni a figyelmét a történtekre. Helytelennek tartom, hogy ön maga is némelykor szükségtelenül veszélynek teszi ki magát. Hadosztálytól hadosztályhoz járkál, veszélyeztetett szakaszokon, nem eléggé tisztázott körülmények közt. Pedig a gyakorlati eredmény nem olyan nagy. A hadtestnél is jelentenék önnek mindazt, amit a hadosztályoknál megtudott, anélkül, hogy veszélynek tenné ki az életét...

Szokásától eltérően hosszadalmasan beszélt. Láthatóan idegeskedett: felettest megróni nem olyan egyszerű dolog!

Szerpilin mindezek hallatán dühös volt rá, de becsülte benne azt, ami a szavai mögött rejlett: az elszántságot, hogy teljesíti kötelességét, még a jó viszonyuk megrontása árán is.

– A nap folyamán két ízben elvesztettem önnel a kapcsolatot – mondta Bojko.

– A kapcsolatot illetően bocsánat, megjavulok.

– És engedje megismételnem, hogy nincs joga indokolatlanul kockáztatni...

– A jogaimat ismerem! – vágta rá keményen Szerpilin. Bojko szavai sértették. De megint elgondolta, milyen nehéz Bojkónak ilyen nyíltan beszélnie ilyen kényes témáról, és szelídebben fejezte be, mint ahogy kezdte: – A jogaimat ismerem, de a kötelességeimnek minél jobban eleget akarok tenni, ahogy én szoktam értelmezni őket.

És megszorítva Bojko kezét, hozzátette:

– Köszönöm a nyíltságot, és ezzel fejezzük be.

Amikor ezt mondta, tudta, hogy nemcsak Talizin tragikus haláláról van szó, hanem a köztük folyó belső vitáról is. Bojko úgy vélte, hogy a hadseregparancsnoknak a lehetőséghez mérten minél kevesebbet kell mozognia, és minél többet ülnie a parancsnoki pontján. Akkor a törzsnek is könnyebb munkája lesz.

Szerpilin belátta, hogy ebben a vitában Bojkónak is igaza van. Bojko nem akarja, hogy a csapatokat a hadseregtörzs megkerülésével irányítsa, ez érthető, és Szerpilin jelentős mértékben szá-

molt is vele, annál inkább, mert annak idején hadseregtörzsfőnöki mivoltában ő maga is ismerte a hadseregparancsnok túl gyakori távollétének kellemetlenségeit. Meg aztán az a tény, hogy a hadseregtörzs összehangoltan dolgozik, és a szerepe sokkal nagyobb, mint volt a háború elején, szintén azt mutatja, hogy szabályosabban és hozzáértőbben harcolunk.

De bár mindezekkel számolt, nem bírt és a szíve mélyén nem is akart megváltozni. Érezte, hogy ott-tartózkodásai miatt a csapatoknál bizonyos bonyodalmak támadnak a törzs munkájában, bár ezeket igyekezett csökkenteni azzal hogy állandóan összeköttetésbe lépett Bojkóval, viszont ugyanezekben a látogatásaiban, abban, hogy eljárogatott nemcsak a hadtestekhez, hanem a hadosztályokhoz, sőt némelykor az ezredekhez is, a harc légkörében s abban, hogy a saját tapasztalatából tudja, mi történik az utakon, amelyeken megy, meg az előretolt parancsnoki és figyelőpontokon, volt valami, ami nélkül ő képtelen lett volna hadsereget vezetni, nem tudott volna teljesen biztos döntéseket hozni. Mások talán tudnak, de ő nem tud! És ha egy és másban javulhat és javul is, de átformálni már késő! Vannak az ember természetében olyan dolgok, amelyeket ha átalakít, elveszíti a magabiztosságát, csak rosszabb lesz tőle, nem pedig jobb.

Mindez világos volt előtte és régen eldöntött, azért nem szállt vitába Bojkóval, annál kevésbé, mert azt tartotta magáról, hogy bátran, de kellő óvatossággal jön-megy, azért is van életben még mindig.

Zaharovval éjjel került sor a beszélgetésre, amikor vacsora után, Zaharov javaslatára kimentek sétálni a kis erdőbe, ahol a parancsnoki pont elhelyezkedett.

Zaharov belekarolt, és így szólt:

– Fjodor Fjodorovics, a ma történt eset után rád gondoltam, hogy te is túlságosan sokat kockáztatsz a jövés-menéseddel.

Szerpilin elhúzta a száját, s azt gondolta magában, hogy a hadseregparancsnok legfőbb és állandó kockázata mégiscsak abban áll hogy határozatokat hoz, amelyektől az egész ügy sikere vagy balsikere függ, nem pedig abban, hogy őt esetleg golyó találhatja.

– Nem kockáztattam, és nem szándékozom kockáztatni – mondta. – Egyébként háborúban a kockázatot kiküszöbölni lehetetlen. Főleg az ellenfél üldözésének körülményei között.

– Lehetetlen, de szeretném – folytatta Zaharov. – Kérlek, hogy

a minimumra csökkentsd a kockázatot. Azért mondom, mert én felelek érted.

– Számít is az, hogy felelsz értem? – kérdezte ridegen Szerpilin.

– Számít bizony, ilyen a szolgálatom. Te talán nem felelsz értem? Csakhogy te ezt nem vallod be magadról. De én kimondom, mert jogomban áll, és így is van. És jóakaratúan figyelmeztetlek: vagy vége a barátságunknak, vagy pedig holnaptól fogva, amíg a támadás és az ellenség üldözése tart, páncélozott gépkocsi nélkül nem közlekedsz!

– Mindig elmarad. Vele kevesebbre megyek egy nap.

– Elég az is, amennyire mész.

– Te sem viszel magaddal!

– Nekem nem kell – hárította el Zaharov. – Neked mint a hadsereg parancsnokának, elő van írva. Nekem nincs előírva! Az előírás betűi szerint te köteles vagy magaddal vinni, én pedig nem vagyok kötelés.

– Jó, ne vitázzunk erről, valahogy ostobán hangzik – mondta Szerpilin.

Zaharov szavai kínosan érintették. Mintha az ő élete valóban drágábbnak számítana Zaharov életénél vagy bárki másénál. Mintha a parancsból ilyesmi következnék.

Ha következhetik is, de önmagáról gondolnia nem szabad.

Így jelent meg ez a páncélozott tehergépkocsi, amely most végre felkapaszkodott a lejtőn, és előbukkant a magaslaton.

Szerpilin megvárta, míg Szincov futva odaér a Willishez, boszszúsan hátranézett a páncélozott tehergépkocsira, és továbbhajtatott.

A mogiljov–minszki út mentén, amelyre néhány perc múlva kiértek, az erdőt mindkétfelől vagy százlépésnyire kivágták. Világos az ok: a partizánok! Akárhogy igyekeztek is a németek itt Belorussziában rákényszeríteni az embereket, hogy úgy éljenek, ahogy nekik, a németeknek kellett, végső soron épp az ellenkezője történt: a beloruszok kényszerítették a németeket, hogy minden haderejük ellenére, ne úgy éljenek itt Belorussziában, ahogy szeretnének, és ne is úgy, ahogy szoktak. Ez az irtásszerű út a háromévi könyörtelen vita egyik nyoma volt.

Szerpilin megállította a kocsit. Egy perccel később megállt mellette Artyemjevnek, a száztizenegyes hadosztály parancsnokának Willise.

– Bocsásson meg, főparancsnok elvtárs! Vártam, ahogy megparancsolta, de látva, hogy nincs itt, elrobogtam a másik dűlőút kereszteződéséhez, és elkéstem.

– Nem te késtél el, hanem én késtem – mondta Szerpilin, a páncélozott gépkocsi felé bólintva. – Ez az ostoba jármű tartott fel!

– Talán eljön hozzánk a törzshöz? A közelben vagyunk – javasolta Artyemjev.

– Nincs időm. Itt beszélgessünk.

Szerpilin körülnézett, és egy fiatal nyírfákból összerótt filagóriát pillantott meg, benne nyírfadeszkából készült asztalt és három ugyanolyan padot.

– Úgy látszik, itt megállójuk volt – mondta azzal a bosszús érzéssel, amelyet a németeknek minden nyírfából készített műve láttán a hadsereg minden tagja, apraja-nagyja érzett.

Artyemjev jelentette, hogy a gyorsanmozgó csoport mögé felzárkózva, a két lövész- és két tüzérezreddel fedezi mindkét műutat, a minszkit és a bobrujszkit, a főerejét felfejlődtette arccal keletnek, Mogiljov felé, két zászlóalját pedig arccal nyugatnak, arra az esetre, ha a németek megpróbálnák kiszabadítani a Mogiljovban bekerített csapataikat. A tüzérséget, szükség esetén, az egészet megfordíthatja, keletre vagy nyugatra, ahogy a helyzet megkívánja...

– Ez rendben van – helyeselt Szerpilin –, óvatosnak kell lenni! Igaz, hogy a repülők reggel óta azt jelentik, hogy Mogiljov felé a németek mozgolódásának semmiféle jelét nem látják. De ez erdős vidék, van hol elrejtőzniük a repülők szeme elől. Apropó – kérdezte hirtelen –, hogy vagytok a peremsáv jelzésével? Rakétákkal, füstökkel, miegymással? Nehogy a tulajdon csatarepülőgépeink meghajigáljanak, mint ahogy tegnap Nyesztyerenkónál történt.

A bevezetett rendszabályok ellenére, hogy a repülők számára a földről csak azt a határvonalat jelezzék, amelyen az élcsapatok vannak, Nyesztyerenko hadosztályánál hirtelen a második lépcsőből kezdték fellőni a rakétákat. Az orvosi-egészségügyi zászlóalj is jelezte magát, meg valami ellátó század is jelzett – egyszerre mindnek kedve támadt megmutatni, hogy ő is van. Végül is megzavartak egy kilences csatarepülő-egységet, amely a jelekből arra következtetve, hogy már a németek felett száll, közben a mieinket támadta. Meg kellett ismételni a legszigorúbb hadseregparan-

csot: hogy csakis azok jelezzék a helyzetüket a repülőknek, akik elöl mennek!

Artyemjev azt felelte, hogy megkapta a parancsot, és jelentette, miként teljesítik.

Szerpilin nem azért kérdezte a parancsot, mintha kételkedett volna abban, hogy megkapták, csak meg akart győződni róla, hogyan értelmezik. Némelykor egyik-másik parancsot lentebb nem egészen jól értelmezik, mert nem pontos: amikor kiadta, nem vette számításba azokat a körülményeket, amelyek lentről szemmel láthatóak, de fentről nem. Ez is előfordul, és ezért már nem az alantasait kell megrónia, hanem saját magát. Természetesen ha elég önkritikája van hozzá, ami a hadseregben azért nehéz, mert azt tőle senki sem kívánja meg, tehát teljesen a lelkiismeretétől függ!

Csatarepülőket itt, a gyorsanmozgó csoport övezetében ma reggel nem szándékoztak bevetni. A hadseregnek csaknem az egész légiflottája északabbra működött, ott, ahol Szerpilin jobbszárnyon elhelyezkedő hadtestei a németeket üldözve nyomultak előre a Berezina felé; ide csak válságos helyzet esetén rendelhetnének csatarepülőket. Nincs mit tenni, minden egyes katona felett úgysem lesz sohasem repülőgép...

– Tinálatok egyelőre csend van? – kérdezte Szerpilin.

– Csend. Amíg kijöttünk, már sötétben hallottuk a csatazajt, mire ideértünk, mindennek vége volt. A rohamlövegek és az utászok minélkülünk is megállították a németet.

– A bobrujszki úton éjfél táján szintén megpróbáltak áttörni. Tudsz róla?

– Tudok. Iljin ott együtt harcolt a páncélosokkal, tüstént jelentette nekem.

– Szóval ha ideiglenesen más alá tartozik is, neked nem felejt el jelenteni! A gyorsanmozgó csoport parancsnokával kapcsolatban állsz?

– Kapcsolatban is vagyok, meg el is mentem hozzá. Megismerkedtünk, és megnéztem a csatateret. Ott, a bobrujszki úton ugyanígy feltúrták, mint itt.

– Miben egyeztetek meg vele?

– Abban egyeztünk meg, hogy az önjáró tüzérezredet itt hagyja előttem, ezen az úton. Azonkívül megkért, hogy a bobrujszkin minél erősebben támogassam tüzérséggel. Szerinte a német több, mint valószínű, ismét a bobrujszkin próbál kitörni.

– Meglehet! A foglyok szerint ott Bobrujszkban volt a hadseregtörzsük – mondta Szerpilin. – Az önjáró tüzérezred parancsnoka hol van?

– Elöl az erdőben, egy kilométerre innen.

– Telefonvezetéked van?

– Van – mondta Artyemjev. – Csak vissza kell vezetni a paracsnoki pontomra.

– Inkább előre, mintsem hátra – mondta Szerpilin. – Annál is inkább, mert a telefonon mégiscsak rosszabbul látni! Ülj be a Willisedbe, mutasd az utat, követlek. – Majd Szincovhoz fordult: – Szincov, ülj be az ezredeshez! – Észrevette, hogy Szincov és Artyemjev összenéztek, mint jó ismerősök, és eszébe jutott a támadás előtti beszélgetésük, hogy sógorok. „Menjenek csak együtt. A hadseregparancsnok jelenlétében nem sokat beszélhetnek."

– Hogy vagy, Pása? – kérdezte Szincov, amikor beült a Willisbe Artyemjev mögé.

– Egyelőre rosszul – felelte Artyemjev. – Fogunk-e működni, nem tudom. Lehet, hogy nélkülünk is meglesznek. Jó, hogy Iljin tegnap harcolt! Ha más vezetés alatt is, de mégis a mi ezredünk! Egyébként megvagyok. Nagyezsdától tegnap kaptam levelet. Kér, hogy tudjam meg Kozirjovról: amikor a holttestét nem tudták Moszkvába kivinni, talán letértek az útról, és mégis valahol itt temették el. De hogy hol és kitől tudhatnám meg, azon nem gondolkodott!

Szincov emlékezett, hogy Nágya ott Moszkvában hogyan beszélt Kozirjovról, és hallgatott. Amikor Moszkvából visszatérve néhány percre találkozott Artyemjevvel, aki a hadseregtörzshöz járt, természetesen semmit sem mondott neki arról, amit az otthonában tapasztalt. Még örült is, hogy csak olyan kevés idejük van, kevesebbet kellett színlelnie. Ilyen esetekben az elfoglaltság segít!

És most is, amikor Artyemjev Nágyára terelte a szót, örült, hogy csaknem nyomban lekanyarodtak az útról, és megálltak az erdőben.

Artyemjev kiugrott a kocsiból, és Szerpilin elé sietett.

Az önjáró tüzérség parancsnoka a sátrában aludt. Kihallatszott, amint ébresztik: „Keljen fel, alezredes elvtárs, a főparancsnok van itt!" Szerpilin a sátor előtt állt és várt. Artyemjev sietett megmagyarázni, hogy az önjáró tüzérség parancsnoka nemcsak úgy heverészik, hanem nyilván azért feküdt le, mert a vérveszte-

ség elgyengítette. Tegnap egy gránátszilánk egész csíkot hasított ki a felső karjából, mélyen a csontig hatolt.

Az alezredes felöltözve és övvel a derekán sietett ki a sátorból, rövid bőrkabátján tábori váll-lapokkal. De gimnasztyorka aligha volt alatta, csak a fehérneműre húzta fel.

Amíg jelentett, nehezen tartotta kezét a sapkája ellenzőjénél.

– Pihenj, engedje le a kezét! Megsebesült, de a gyorsanmozgó csoport parancsnokának jelentésében erről nem olvastam! Ön nem jelentette neki, vagy ő nekem?

Szerpilin csúfondáros együttérzéssel nézett az alezredesre: hogyan vágja ki magát? Akármit felel is, rossz! Ha azt mondja, ő nem jelentette, magára veszi a hibát. Ha azt mondja: jelentette, a másikra hárítja, az sem jó!

– Igenis! – felelte pattogó hangon az alezredes, egy pillanatnyi tétovázás után, Szerpilin arcába nézve.

Szerpilin elnevette magát, és félretéve a tettetett szigorúságot, odaszólt Artyemjevnek:

– Úgy látom, Guszev alezredes nem esik le a lábáról, de az úton ott jön a te orvosi-egészségügyi zászlóaljad, megelőztük. Mégiscsak idejöttek, egyenesen Nyikolszkij Pavel Pavlovics állásaiba. Ő van nálatok most is?

Artyemjev megerősítette, hogy az egészségügyi zászlóalj főse-bésze most is ugyanaz, aki Szerpilin alatt volt.

– Vizsgálja meg Guszev alezredest, és ő döntse el a sorsát. Mert azt az egy orvost, aki az ezred állományába tartozik, Guszev bizonyára kézben tartja. Azt írja, amit parancsol neki. A sebesülésén kívül. És minden egyebet pontosan jelentettél? – kérdezte Szerpilin még mindig mosolyogva Guszevtől. Tetszett neki ez az alezredes a kis bőrkabátjában: fiatal, bizonyára bátor és agyafúrt, és a sebesülése ellenére boldog, a tegnapi haditette miatt.

– Pontosan, főparancsnok elvtárs!

– Akkor a helyszínen mutasd meg!

Nem kellett messzire menniük, csak az erdőszélig. Az erdőt itt nyílt mező váltotta fel – ezen folyt le tegnap este a harc a németekkel. A csata nyomai szembetűnőek voltak. Szerpilin, a mezőn széttekintve, tizenhárom szétlőtt német harckocsit és rohamlöveget számolt össze.

– És a tietekből a németek hányat tettek harcképtelenné?

– Hetet – felelte Guszev. – Ötöt véglegesen, de kettőnek a kijavítását most fejezzük be.

Szerpilin emlékezett rá, hogy amikor az erdőn átrobogtak, vason csattogó kalapácsütéseket hallott. A rohamtüzérek szegecselték a lánctalpakat.

– Tegnap derekasan dolgoztatok! – mondta. – Ma pedig még szilárdabb a helyzetetek. Ni, mekkora erő van a hátatok mögött! – Artyemjev felé bólintott. – De állandó éber figyelem szükséges. Ne pihenjetek a babérjaitokon!

– Semmiképpen sem. Magam sem tudom, hogy aludtam el, főparancsnok elvtárs! Bocsánat! – Guszev zaravában magára vette az „éber" meg a „ne pihenjetek" kifejezéseket.

– Az, hogy aludtál, az éppen megfordítva, helyes. Különösen a sebesülés után. Nem erről beszéltem, hanem az ellenség további megfigyeléséről.

Amikor visszatértek az útkereszteződéshez, Artyemjev engedélyt kért, hogy elkísérhesse Szerpilint a páncélosokhoz, de Szerpilin nem engedte meg.

– Maradj csak! – mondta.

– Akkor engedje meg, hogy egy kérdést tegyek fel, főparancsnok elvtárs.

– Tessék.

– Főparancsnok elvtárs, mi itt véleményt cseréltünk a gyorsanmozgó csoport parancsnokával, meghánytuk-vetettük az erőinket. Nem kellene ezen a vonalon várnunk a németeket, hanem támadást indíthatnánk Mogiljov irányába, hogy meggyorsítsuk az eseményeket. Kérjük, hagyja jóvá a kezdeményezésünket!

– Úgy – mondta Szerpilin. – Szóval véleményt cseréltetek a páncélossal, és te vállalkoztál a jelentésre, ebből arra következtetek, hogy a kezdeményezés tőled ered.

– Igenis.

– Inkább a páncélosoktól vártam volna, nekik a természetükben van, sőt a technikájuk jellege is olyan, hogy nem kívánnak egy helyben ülni! Szóval siettetni akarod, személyesen behatolni Mogiljovba, és jelenteni, hogy két utcát elfoglaltál! Akárki mástól vártam volna ezt, de tőled nem! Ha éveidre nézve fiatal vagy is, de már régi hadosztályparancsnok, akadémiát végeztél, átfogóbban gondolkozhatnál, annál a saját két utcádnál! Több, mint biztos vagyok benne, hogy estére többek között azért vesszük be Mogiljovot, mert itt hátvédet állítottunk! Azt hiszed, ezeket a rohamlövegeket és harckocsikat, amelyeket itt szétlőttünk, könnyebb lenne ott a városban megsemmisíteni? Leghőbb vágyad,

hogy még egyszer rátok rontsanak, hogy itt a nyílt terepen forgácsoljátok szét őket, és megmutassátok nekik, hogy képtelenek kitörni! De neked ez a feladat kevés. Neked személyesen kell két utcát elfoglalnod! És ráadásul még a páncélost is belevontad! Talán Berezsnojjal együtt sütöttétek ezt ki? Érzem a befolyását: az öreg előtt belemászni a harcok forgatagába! Hagyjatok fel ezzel a gondolattal! Ha megtámadnak benneteket, tegyétek meg a dolgotokat. Ha pedig nem támadnak, akkor is tegyétek meg azzal, hogy itt álltok, ahol állnotok kell. Apropó, hol van Berezsnoj? Miért nem látni?

– A páncélosokhoz ment.

– Mit keres ott? Na jó, ott majd úgyis megtalálom!

Ezzel a semmi jót sem ígérő mondattal befejezte a beszélgetést, és elrobogott a páncélosokhoz. Berezsnojt már nem találta ott. És Galcsonok ezredes, ahogy Szerpilin várta is, egy szót sem szólt arról, amit Artyemjev mondott. Szerpilin Artyemjevet élesebb hangon utasította el, mint ahogy megérdemelte, azért, hogy ezzel lezárja az ügyet, és már ne kelljen visszatérni rá a páncélosoknál. Biztosra vette, hogy Artyemjev odatelefonál Berezsnojnak, és figyelmezteti.

Galcsonok jelentette neki az ellenségnek okozott veszteségeket meg a saját, immár érzékeny veszteségeit is, és megerősítette, hogy a telefon-összeköttetés a száztizenegyes lövészhadosztállyal létrejött, az együttműködést megszervezték, és a további hadműveletek esetére mindent személyesen megbeszéltek. Végül jelentette, hogy a rendelkezésre bocsátott lövészezred jobbszárnyon levő zászlóalja a bobrujszk–mogiljovi úttól délre helyezkedik el, szoros kapcsolatban a szomszéd hadsereg ezernegyvennegyedik lövészezredével. Mogiljov körül most már bezárult a kör.

– Megegyeztünk a szomszédommal, hogy nemcsak ő, de mi is biztosítjuk vele a kapcsolatot. Nekünk mégiscsak megvannak a kis skatulyáink – mondta Galcsonok, a harckocsijaira célozva.

Reggel óta előretolta a harckocsijait meg a gyalogságot, és a tegnapi csatatér mögötte maradt. A németek vereségének képe itt is körülbelül ugyanaz volt, mint a mogiljov–minszki úton. Csak a kilőtt német harckocsik és rohamlövegek szélesebb területen szóródtak szét, mint amott, és nem látszott egyszerre valamennyi.

– Úgy számítjuk, Mogiljovban legfeljebb két hadosztályuk van – mondta Szerpilin –, egyik páncélos. Ezenkívül néhány roham-

tüzérosztag meg más hozzácsatolt alakulatok. Mi lesz, ha ezt az egész haderejüket rád zúdítják? – kérdezte fürkészőleg, bár tudta, hogy teljes haderejükkel a németek már nem támadnak, túlságosan megrekedtek ott Mogiljovban.

Galcsonok elmagyarázta, hogy a harckocsik egy részét beásták, a többi pedig az erdő mögött áll tartalékban. A gyalogság elöl van, az erdőszélen. Az ezredágyúk közvetlen irányzásra vannak beállítva, és a százhuszonkét milliméteres tüzérezred egy megfigyelője ott ül elöl, az már reggel belövette a németek mozgásának lehetséges irányait.

– Az utat elaknásítottátok?

– Elaknásítottuk, főparancsnok elvtárs. Nem a peremvonalon, hanem mélyebben. Ha egyenest mennek az úton, először hagyjuk őket, aztán, ha az aknákba ütköztek, tüzet nyitunk rájuk, lesből, két irányból, az oldalukba lövünk.

Szerpilin, miután mindezt meghallgatta, továbbhajtatott az erdőben, ahol a fákat kerülgetve gyengén látszó keréknyom kanyargott.

Három évvel ezelőtt ugyanezen a terepen járt, nem Willisen, hanem lóháton – mint ezredparancsnoknak akkor nem volt gépkocsija. A harcok nyugatabbra folytak, a Berezinánál, de az ő hadosztályuk azt a parancsot kapta, hogy jó előre rendezkedjék be védelemre Mogiljov körül. És ők Zajcsikovval, a megboldogult hadosztályparancsnokkal, itt választották ki az állásokat...

A keréknyom Galcsonok figyelőpontjához vezetett. A fák közt előbb sekély, majd mélyebb összekötő árok kezdődött, azon kimentek az erdőszélen túli, kis bokrokkal takart lövészárokba. A lövészárkot úgy ásták ki, hogy a bokrok éppen eltakarják. Mindent hozzáértéssel csináltak. Szerpilin, a bokrokat széthajtva, megszemlélte az elébe tárulkozó két verszta hosszúságú mezőt – akkor rozs kalászosodott rajta, most pedig gaz nőtte be, amelytől jobbra és balra szögben futottak össze Mogiljov irányába a bobrujszki út és a vasútvonal. Amikor meglátta, hogy valami sötétlik a távolban, talán egy szétlőtt bakterház, és még messzebb Mogiljov felé egy elevátor tornya magaslik, akkor olyan erővel rohanták meg az emlékek, hogy Galcsonok valami magyarázatára feleletül azt mondta:

– Várj csak... – és még sokáig szótlanul állt a lövészárokban. Jól mentek a dolgok, és a szíve mégis elnehezült, mintha mindaz,

amit akkor negyvenegyben nem élt át teljesen, és nem gondolt végig, most tovább élné a maga életét...

Kivette Szincov kezéből a messzelátót, és az elevátorra szegezte: becsapódásoktól eredő réseket látott rajta; ezek már akkor, negyvenegyben, a harc első napján is megvoltak. A tüzérek az elevátoron rendezték be a figyelőpontjukat, és a telitalálatok ellenére végig ott ültek.

Majd a látcsövet a bakterházra irányította, amelyből csak egy téglarakás maradt, aztán attól jobbra, a dombtető hepehupáira, ahol a régi lövészárkok mellvédjei sejlettek – az ő akkori lövészárkai, és mögöttük tölgyfaliget sötétlett.

Ezen a mezőn minden csaknem egészen olyan volt, mint akkor. Csak az akkor ott kiégett német harckocsik és páncélozott szállító járművek hiányoztak, ezeket a németek eltakarították.

„A magukét mindig eltakarítják – gondolta mérgesen Szerpilin. – A mi negyvenegyben kiégetett kis skatulyáinkat, ha szükségük volt is ócskavasra, az egész háború alatt nem takarították el. A sajátjaikat bezzeg tüstént eltüntették szem elől! Mintha mi akkor nekik semmijüket nem égettük volna ki!"

Még valami hiányzott erről a mezőről. Valami, amit már nem lehet visszahozni. Te magad, amilyen akkor voltál itt, és akik veled voltak. Talán megvannak valahol, de nem itt. Ámbár itt is van egy: aki ugyan nem tartozott hozzád, de akkor hozzád került.

Az utóbbi napokban szidta magát, amiért Szincovot segédtisztjévé tette, de most örült, hogy mellette van.

– Nesze, nézd! – elvette szemétől a távcsövet, és feléje nyújtotta.

Szincov sokáig nézett a távcsőbe. Jóval tovább, mint ahogy egy segédtiszthez illik, akinek a főparancsnok átadta a távcsövet, hogy ő is belenézzen.

Galcsonok szemrehányóan sandított rá, és levéve széles mellére a saját messzelátóját, Szerpilinnek nyújtotta.

De Szerpilin nem fogadta el. Neki nem tűnt úgy, hogy Szincov túlságosan sokáig néz Mogiljov irányába, erre a mezőre.

– No, ráismertél? – kérdezte, amikor Szincov leengedte a távcsövet.

– Ráismertem.

– Ugyanaz az állás, csak visszafordítva. Mogiljov nem előtte van, hanem mögötte, és a németek nem behatolni akarnak, hanem kijönni belőle.

– Ma, főparancsnok elvtárs, mintha kijönni sem akarnának! Egész reggel halljuk, hogy ott Mogiljovban áll a harc, itt nálunk pedig csend van – mondta Galcsonok. – Megengedi, hogy reggelivel kínáljam? Tegnapelőtt megígérte: ha teljesítjük a feladatot, megízleli a páncélosok kosztját.

Szerpilin az órájára nézett.

– Nem utasíthatom vissza, de csak sebtiben, mivel úgyis szabályellenesen kanyarodtam ide hozzátok.

A Mogiljovból odahallatszó ágyúdörgés irányába biccentett, és Szincovhoz fordult:

– Siess és add le rádión, hogy most hol vagyunk, és hogy azonnal indulunk vissza, a hadsereg parancsnoki pontjára. Ha leadtad, gyere vissza. Az ezredes nevében meghívlak reggelire.

A sátorhoz indultak; annak függönye nyitva volt, hogy szellőzzön.

– Ügyes emberek vagytok, ti páncélosok – jegyezte meg Szerpilin, mikor észrevette, hogy a sátornál egy fenyőfához mosdót erősítettek, és szegre akasztott törülköző lóg felette.

Gimnasztyorkája ujját felgyűrve, kigombolta a gallérját, megmosta kezét, arcát és nyakát, két marék hideg vizet a gallérja mögé loccsantott, és miközben élvezte a hátán lecsurgó kis patakokat, azt gondolta: „Igen, épen és egészségesen tértem vissza ide három év múlva, és nem ezreddel, hanem hadsereggel, olyan haderővel a kezemben, amilyenről akkor álmodni se mertem!"

A páncélosok ügyességére még egy ízben fel kellett figyelnie: amikor a sátorba bementek, az asztal melletti padokon puha autóülések hevertek.

– Zsákmányoltak?

Galcsonok bólintott.

– Sok a zsákmány, főparancsnok elvtárs, csak nincs időnk foglalkozni vele. Megállás nélkül jöttünk.

– Sebaj. Ti megállás nélkül jöttetek, mások meg késlekedtek. És felszámolnak mindent, amire ti nem értetek rá, és másodszor is felírják mint saját zsákmányukat!

– Eszik levest, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Galcsonok. – Tegnap száraz kosztot osztottunk ki, de ma levest főztünk.

– Magatoknak vagy az egész csapatnak?

– Az egésznek.

– Akkor megkóstolom, mivel etetitek a katonákat. De előbb

igyunk. Bár ez reggeli és nem vacsora, de ha egyszer vendéglátás, tegyünk kivételt.

– Vacsorának számíthatjuk, főparancsnok elvtárs – mondta Galcsonok. – Tegnap elharcoltuk az időt, reggelre kellett halasztani.

– Jelentetted, hogy hol vagyunk? – fordult Szerpilin az ajtóban megálló Szincovhoz.

– Igenis. Közöltem, hogy azonnal indulunk.

– Tizenöt percet csalunk, nem többet – mondta Szerpilin. És a negyedik terítékre pillantva, megkérdezte Galcsonoktól: – Ez kinek van itt?

– A lövészezred parancsnokának, mindjárt itt kell lennie. Elment a csatlakozási pontra a szomszédjához, hogy az együttműködést megszervezzék, de valamiért késlekedik.

– Vagy talán annak örömére, hogy a két hadsereg találkozott, ugyanazt teszik, mint amit mi veled? – Szerpilin fejével az üveg felé intett.

– Nem olyan ember, főparancsnok elvtárs.

– Mi talán olyanok vagyunk? – nevetett Szerpilin. – No jó, száz szónak is egy a vége, tölts egy-egy fél pohárral! – És Szincov felé bólintott: – Ülj le!

Galcsonok pontosan fél pohárral töltött, nem többet. Ahogy mondták, úgy tett. Szerpilin azt akarta mondani, hogy kettős ok van az ivásra: az, hogy a gyorsanmozgó csoport teljesítette a feladatát, meg hogy ő visszatért oda, ahol a háborút kezdte. De nem mondta. Mindenki elkezdte valahol a háborút, és emlékszik a helyre.

Ivott a gyorsanmozgó csoport egészségére, és egy kemény tojást megtisztítva, öregszemű sóba forgatta, úgy ette. A vodka kissé elzsongította. Szeretett volna kinyújtózni. Vagy még inkább leheveredni egy fenyő alá, az ágakon keresztül nézni az eget, és elfelejteni, hogy ki ő, és a következő percben mit kell tennie.

– Az imént gratuláltam a gyorsanmozgó csoport parancsnokának a feladat teljesítéséhez – mondta, amikor Iljin késve megjelent. – Ülj le! Másodszor nem iszunk, de az első poharat, ha még nem ittál, fogadd el!

– Köszönöm, főparancsnok elvtárs. Nem iszom. Ígéretet tettem.

– Kinek?

– Magamnak.

– Hogy vannak ott, a csatlakozási ponton? De ne jelents, asztalnál ülünk. Egyszerűen mondd el!

De Iljin, természeténél fogva, nem tudott másként. Jelentette a hadosztály számát meg a szomszéd hadsereg ezredei közül azokét, amelyekkel érintkezésbe került, a hadosztályparancsnok és az ezredparancsnok családi és utónevét, pontos koordinátákat, hogy hol húzódik a sávhatár, és milyen intézkedéseket tettek közösen a biztosítására, amennyiben mégis harckocsiveszély forog fenn, hogyan fedik át tűzzel két oldalról reteszszerűen ezt a dűlőutat.

– Szóval két hadsereg erejével véditek ezt a dűlőutat – mosolygott Szerpilin. – Kicsit sokáig maradtál!

– Nem szeretem a csatlakozási pontokat, főparancsnok elvtárs – mondta Iljin. – A kellemetlenségek fele azokon történik.

„Lám, ezek a fiatal ezredparancsnokok – gondolta Szerpilin, s tetszéssel nézett Iljinre, akiben ő már negyvenkettő nyarán, amikor írnokból zászlóaljtörzsfőnökké lett, felismerte a született katonát. – Lám, ezek a fiatal ezredparancsnokok! Hány éves is most? Legfeljebb huszonhét-huszonnyolc – gondolta; nem emlékezett Iljin születési évére, és gondolatban három évet hozzáadott a korához. – Gyorsan mozgatja az embereket a háború. Bárcsak szerencsésen végigharcolná, hogy semmi se érje! Sokat ígérő!"

– Már nem is tudom, megsebesültél te valamikor? – kérdezte Iljint.

– Egyszer sem, főparancsnok elvtárs.

– Helyes, így emlékeztem. Van benned valami rendkívüli, beszéltek nekem róla. Negyedik éve harcolsz, és egyszer sem sebesültél meg. Hány éves vagy?

– Tizenkilencben születtem, főparancsnok elvtárs – felelte kelletlenül Iljin.

Jóllehet a szíve mélyén büszke volt a fiatalságára, nem szerette, ha mások emlegették, úgy érezte, hogy ezzel mintegy kétségbe vonják katonai tapasztaltságát.

Most is úgy érezte, amikor Szerpilin, a válaszát meghallva, valamin elgondolkozott.

De Szerpilin egyáltalán nem az ő katonai tapasztaltságán gondolkozott. A fiára gondolt, aki idősebb volt Iljinnél, és aki ha élne, most nem huszonöt éves volna, mint Iljin, hanem huszonkilenc...

– Hát ön mikor született? – kérdezte Galcsonokhoz fordulva.

Valami visszatartotta attól, hogy miután Iljin életkorát megtudakolta, tegezve kérdezze ugyanezt a már javakorabeli embertől.

– Négyben.

– Hol kezdte a háborút?

– A délnyugati fronton; a határtól, Vlagyimir-Volinszktól a Pripjatyig harcolva vonultunk vissza – felelte Galcsonok, és hangjában egy árnyalatnyi büszkeség csengett: – Nem hátráltunk, hanem harcolva vonultunk vissza.

„Így volt" – gondolta Szerpilin. Hallotta olyanoktól, akik ott harcoltak, a délnyugati front legészakibb szakaszán, hogy a Pripjatyig csakis parancsra vonultak vissza.

– Az ötödik hadsereg állományában? – kérdezte.

– Abban.

– És honnan való?

– Innen nem messziről. – Galcsonok megbiccentette a fejét, mintha itt született volna valahol az erdőben. – Ma közölték a jelentésben, hogy tegnap elfoglaltuk Bobr állomást... Éppen onnan való vagyok. A Bobr és Krupki közötti elágazásnál születtem. Apám pályaőr volt. Ott laktunk. Előbb a kitérőállomáson, aztán Krupkiban...

– És most hol vannak a szüleid? – kérdezte Szerpilin.

– Nem tudom. Amikor a háború kitört, Krupkiban maradtak.

Nyugodtan mondta ezt, mintha nem akarna szabad folyást engedni az érzéseinek, amelyek már nem segíthetnek, és nem is gátolhatnak meg semmit. Hogy kiengedjük-e a németeket Mogiljovból vagy sem, ez tőle függött. De hogy apja és anyja ott Krupkiban életben maradt-e, az nem őtőle függ.

– Úgy esett – mondta Galcsonok, némi önváddal a hangjában. – Egyik évben nem adtak szabadságot, a másodikban sem adtak, a harmadikban pedig beutalót kaptam, és oda mentem. Így halogattam. Harminchat óta nem láttam a szüleimet. Tegnap, amikor a németeken át jöttünk, egy fiút – a felderítőknek mutatta az utat – később beültettem magamhoz a kocsiba. Tizenhárom éves a kölyök. Mi mindent nem hallottam tőle, amiket a németek műveltek!...

Sóhajtott. Nyugalma ellenére érződött, hogy szüntelenül gyötri ezt az erélyes és magabiztos embert az aggodalom a szüleiért.

Közben hoztak nekik egy-egy fél csajka levest.

– Jó levest főztetek – mondta Szerpilin.

– Kicsit kihűlt – jegyezte meg Galcsonok, miután megkóstolta.

Szerpilin az órájára nézett. A tizenöt perc, amit a reggelire engedélyezett magának, eltelt. Teázni már nincs idő, a leves pedig, ha kihűlt is, ízletes, ki kell kanalazni a csajkából fenékig.

Közel az erdőben gránát robbant. Nagy süvítés és recsegés hallatszott. Az első becsapódás a váratlanságánál fogva mindig robajosabb, mint a többi, és közelibbnek tűnik, mint ahogy valójában történt. A következő három vagy négy lövedék már távolabb robbant. Ha nem is sokkal messzebb, de nem akkora zajjal, mert már nem jött olyan váratlanul.

Mint ahogy az olyan embereknél lenni szokott, akiknek agyában hirtelen több feladat merül fel, és akik mindegyikre gondolnak, rövid szünet támadt.

Az ágyúzás kezdete azt jelentette, hogy a németek ismét megpróbálnak kitörni, és Galcsonoknak azonnal intézkednie kellett. De ott volt mellette a sátorban a hadseregparancsnok, és az ő biztonságáról illett gondoskodnia. A becsapódások távolodtak ugyan, de ismét közeledhetnek is.

– Főparancsnok elvtárs, javasolom, amíg a tűz meg nem szűnik, üljön be a harckocsimba. Száz méterre van innen.

– Még mit nem! – felelte Szerpilin. – Gyerünk a figyelőpontra!

Szerpilin gyorsan ment, de Szincov néhány lépés után futva elébe került. Ostoba kívánság, amellyel a háborúban gyakorta találkozunk: hogy az ember a veszély pillanatában fedezze a felettesét, közte és az ellenfél közt legyen, elfeledve, hogy az akna vagy a gránát ugyanott mögötte is robbanhat. De erre az ember csak később gondolt, míg az ösztön azonnal működik.

– Szincov! – kiáltotta bosszúsan Szerpilin. – Ne lábatlankodj előttem. Nem rohamra megyünk!

De Szincov, mintha nem hallotta volna, továbbra is előtte ment egészen a figyelőpont fedezékébe torkolló összekötő árokig.

Innen jól láthattak mindent, ami előttük végbement. Jobban mondva a kezdetét annak, ami ezen a mezőn fog lejátszódni, a lankás magaslaton sötétlő tölgyes és e között az erdő között. Most, az erdőszélen dübörgő ágyúk tüzének fedezete mellett, onnan, egyenest a tölgyesből meg balra tőle, a vasúti töltés mögül és jobbról a műúton, felfejlődtek a német harckocsik és rohamlövegek. Mögöttük páncélozott csapatszállító járművek és gyalogos láncok tűntek fel.

Még az ilyen alkalmas pontról sem lehet mindent áttekinteni. A kilátás egy részét jobbról és balról a terep gyűrődései takarták, de a műút és a vasútvonal közti, felénk szélesedő és Mogiljov felé összeszűkülő háromszögben egyszerre mintegy húsz harckocsi és rohamlöveg látszott.

Bizonyára balra és jobbra sem volt kevesebb belőlük a terephullámok mögött. Ezek némelyike hol felbukkant, hol eltűnt szem elől. Az ágyútűz intenzitásából ítélve a németek nem sajnálták a lövedékeket.

A becsapódások ismét közeledtek. Néhány lövedék a fejük felett repült el. Mögöttük az erdőben hangos robbanás hallatszott.

– Nem a te harckocsid az, amelyikbe engem invitáltál? – tréfált Szerpilin kissé kényszeredetten, mert a feje felett ismét süvítést hallott.

– Nem az enyém – felelte komoran Galcsonok. – Az enyém amott áll, balra.

– Jelentsétek rádión a hadseregnek. Csatarepülőgépeket hívjatok ide! A pilóta itt van veletek?

– Itt.

– Egyébként cselekedjetek az általatok kidolgozott terv szerint, kiegészítő parancsokat ne várjatok tőlem – mondta Szerpilin; igyekezett mielőbb feloldani azt a megkötöttséget, amelyet jelenléte és az életéért való aggodalom okozott. – Dolgozzatok! – tette hozzá mérgesen. Ezt már kiáltotta, mert most így kellett tennie. És nem törődve tovább sem Galcsonokkal, sem Iljinnel, gondosan beállította a messzelátót, és arrafelé figyelt, ahonnan egyre nagyobbodva a német harckocsik és rohamlövegek közeledtek.

A veszély érzete őt is megkörnyékezte, különösen amikor mögöttük telitalálat ért vagy egy páncélautót, vagy egy harckocsit. Ez a veszélyérzet és a kezdődő harc érzése rendszerint cselekvést követelt tőle. Most azonban ezekben a legelső percekben az ő cselekvése éppen a tétlenségben állt, abban, hogy a jelenlétével ne zavarja az embereket, hogy mielőbb megtegyenek mindent, amit meg kell tenniük. Elfojtotta magában a sürgető vágyat, hogy saját maga intézkedjék, amely ilyen pillanatokban ösztönösen feltámad a vezényléshez szokott emberben, csak figyelt, nem avatkozott bele alantasainak előre kigondolt műveleteibe.

Szétvetett lábbal állt a fedezékben, a mellvédre könyökölve, érezte a csak nemrégen, éjjel kihányt nyirkos föld hűvösségét, és távcsövön figyelte a németeket, az emberek pedig, miután megszabadultak annak szükségességétől, hogy az ő parancsait kérjék és várják, gyorsan és buzgón végezték a dolgukat, amelyre elég jól felkészültek – ámbár akárhogy felkészül is az ember, a csata első percei, az első közeli becsapódások mégis felajzzák az idege-

ket, és ezt az idegességet csak a tevékenység, csak az előre kitervelt és a nem kitervelt, de szükséges cselekedetek láncolata mulasztja el.

Ez a tevékenység lassan meghozta első eredményeit. Jobbról, az erdő széle felől, két ezredágyú tüzelt a német harckocsikra, még távolabbról pedig egy egész üteg.

Hátulról, a mélységből, már tűz alá vették a német ütegeket a mi százhuszonkét milliméteres lövegeink. Tegnap, az éjszakai csata idején a németeknek csak a harckocsijaik és rohamlövegeik működtek, a tüzérségük nem jelentkezett, ezért nem lőtték be. Most belőtték. Nem a harckocsikat lőtték, hanem a németek tüzelőállásait, hogy elnémítsák az ágyúkat, és megfosszák támogatásuktól a harckocsikat.

Messze, a németek háta mögött, itt-ott látszottak is a becsapódások, máskor meg csak hallatszottak. A tölgyes mögött hullottak a lövedékek. Valamikor Szerpilinnek egy tüzérosztálya volt ott beásva. Nyilván a németek is ugyanezt a helyet választották ki. Most ott keresik őket, igyekeznek tűzzel elárasztani.

Két ágyúval pedig az elevátort vették célba, német megfigyelőket sejtenek ott. Több, mint valószínű, hogy vannak is! Ám a lövedékek egyelőre melléje találnak, balra, jobbra, majd megint balra és megint jobbra hullanak. Végre most egy a toronyba csapott be, és egy másik alul a tövénél.

„Nem rossz" – gondolta helyeslően Szerpilin.

Az ezredágyúk pedig csak lövik a harckocsikat, de még nagy a távolság, és ha bizonyára vannak is találatok, egyelőre semmi eredmény nincs. Még csak egy harckocsi füstöl. A német tüzérség pedig, noha belőtték és tűz alatt tartják az állásait, még mindig tüzel, megdolgozza a peremsávunkat. Jól sejti, hogy itt valahol ásta be magát a gyalogságunk is, és harckocsik várakoznak. El akarja némítani őket, megteremteni az áttörés előfeltételeit, amely élével bizonyára az út felé irányul.

– Szincov – Szerpilin elvette szemétől a távcsövet –, szaladj oda a Willisekhez. Intézkedj, hogy ne üljenek bennük egyes készültségben, hanem bújjanak fedezékbe. Különben még odakoppan egy eltévedt golyó, és befellegzett! De azért nagyon messzire ne széledjenek el. Mihelyt itt kitisztul a helyzet, indulunk!

– Talán rádión közöljem, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Szincov.

– Kinek és mit? Hogy a csata elkezdődött, azt már jelentették.

És hogy te meg én itt vagyunk... egyelőre nincs rá szükség, hogy S.O.S. jeleket adjunk le. Fuss és gyere vissza!

Tekintetével követte az összekötő árokban elfutó Szincovot, és elhúzta a száját. Neki is eszébe jutott, hogy rádión összeköttetésbe lépjen a repülőkkel. De meggondolta magát, és lemondott róla. Valahogy viszolygott tőle: „Megláttad, hogy közelednek feléd a német harckocsik meg rohamlövegek, ágyútűzbe kerültél, és megismétled, amit már mások megtettek, mielőbb a fejed felett akarod látni a csatarepülőgépeket, hogy azok fedezzenek!"

Ott elöl pedig a német harckocsik és rohamlövegek egyre közeledtek és közeledtek, de nem lőttek. Régebben hamarább kezdtek tüzelni, siettek, hogy már messziről megremegtessenek!

De most még nem lőttek, hagyták, hogy a tüzérség dolgozzon, ők maguk a közelharcra tartogatták a lövedékeiket, hogy a tüzérségi tűz fedezete alatt egészen közel jussanak, és minden élőt megsemmisítsenek.

De a mieink sem lőnek az erdőben lesben álló harckocsikból, nem árulják el magukat. Ők is kitartanak, közelebb akarják engedni az ellenséget.

A tüzérség pedig minden erejéből püföli a német hadállásokat: két tüzérosztály lő! A harmadikat egyelőre nem hallani, de kettő dolgozik! S a németek tüze gyengül. Vagy szétlőttük az ütegeiket, vagy állást kellett változtatniuk.

– Főparancsnok elvtárs! Engedélyt kérek jelenteni!

Szerpilin leengedte a távcsövet, és az érkező Galcsonokhoz fordult. Galcsonok jelentette, hogy két tüzérosztály lövi a német tüzelőállásokat, a harmadik pedig állást változtat. Arra számítva, hogy a németek mégis sok harcigépet vetnek be, a száztizenegyes hadosztály parancsnoka elrendelte, hogy ez a tüzérosztály sürgősen helyezkedjen el közvetlen irányzásra, a páncélosok háta mögött, a mogiljov–bobrujszki úton, arra az esetre, ha a német harckocsik és rohamlövegek egy része távolabb törne át. S átdob egy Katyusa tüzérosztályt, hogy az élő erőkre tüzeljen.

– Szóval nem bízik benned, hogy feltartóztatod a németeket?

Galcsonok a bőrkabátja alatt alig észrevehetően vállat vont. Remélte ugyan, hogy maga is feltartóztatja a németeket, de a hadosztályparancsnok intézkedését is helyesnek látta. Nem bizonygatta a főparancsnoknak, hogy maga is feltartóztatja őket, ahogy a helyében más tette volna, hanem folytatta a jelentést. Jelentette, hogy két tüzérosztály ma hajnal előtt hatszáz méterre

innen belőtte a határvonalat, és mihelyt a németek odaérnek, a tüzérség áthelyezi rájuk a tüzét.

– Főparancsnok elvtárs! – mondta rövid szünet után, és a szemhéja észrevehetően megrebbent. Ilyen arcnál az ember azt hitte volna, hogy nem rebbenhet meg, de megrebbent! Úgy látszik, mégiscsak idegesítette, hogy a hadseregparancsnok ott van a fedezékben. – Mi teljesítettük a parancsot. Mégis arra kérem önt, üljön be a harckocsimba, és menjen a száztizenegyes hadosztály parancsnoki pontjára. A hadosztályparancsnok is kéri önt! Minden van ott: híradó eszközök is, meg látni is lehet... – tette hozzá bizonytalanul, mert tudta, hogy hazudik, és a főparancsnok átlát rajta.

– A fenét látni onnan – felelte Szerpilin. – Nincs szükségem a harckocsidra, itt a páncélozott teherautóm. Ha kereket oldotok, és nem marad más hátra, akkor van min elmennem. De ha nem szándékoztok kereket oldani, ilyen harcból miért mennék el? A fedezéked jó, azt ígérted, a parancsot teljesíted, miért menjek el tőled? Mi célból? – kérdezte. Majd komolyan és nyugodtan hozzátette: – Nem mehetek most el tőled, ezt meg kell értened. Mihelyt a harc a te javadra fordul, mindjárt elmegyek. Fejezd be nélkülem!

– Úgy számítom, elintézzük – mondta Galcsonok. – Hívtuk a repülőket, és visszaigazolták a hívást.

– Mindez helyes – mondta Szerpilin. – Egy dolog nem helyes, hogy nem kanalaztam ki a levest, megijedtem.

– Idehozhatjuk?

– Kezdődik! – kiáltott fel Szerpilin; nem hallotta a kérdést.

Egy német harckocsiágyúból kilőtt rombolólövedék magasan a fejük felett süvített el, valahol a hátuk mögött az erdőben egy fának ütődött, felzúgott, felvinnyogott, és olyan hanggal hullott szét, mintha ott, a hátuk mögött, valami furcsa xilofonra csaptak volna.

Ezt követően, már nem a fejük felett, hanem inkább jobbra tőlük, az úthoz közelebb, a rombolólövedékek süvítésével váltakozva, repeszgránátok robbantak.

– Ezzel is, azzal is lőnek – mondta Szerpilin. – Hát ti mikor kezditek el?

– Mihelyt azon túl lesznek – Galcsonok egy kis zöld csíkra, valami alacsony cserje- vagy régi mezsgyét benőtt gazfélére mutatott –, tüstént minden fegyvernemmel elkezdjük. De jobbra ha-

gyunk nekik egy folyosót, hogy behatoljanak, és eljussanak az aknáinkhoz. Ahogy megállnak, kétfelől közeli megsemmisítő tűz alá vesszük őket.

– Eredj, intézkedj! – mondta Szerpilin, és azt gondolta magában: „Majd meglátjuk, hogy mindezt hogyan viszed véghez, hogyan bírják az idegeid. Nem egyszerű dolog!"

Galcsonok elment, és Szerpilin megint a közeledő német harckocsikat és rohamlövegeket nézte.

Azok mindeddig manővereztek, ide-oda kúsztak a terepen, bevárták a gyalogságot, féltek, nehogy tűzzel elvágják őket tőlük. De most, amikor a páncélozott csapatszállító járművek és a köztük láncban haladó gyalogság felzárkóztak, a harckocsik gyors, kurta lódulásokkal közeledtek, meg-megálltak, lőttek, egyet lódultak előre, és megint tüzeltek.

Eleinte úgy tűnt, hogy a fő tömegük egyenest szembe támad, a műút és a vasútvonal közt, de most a bobrujszki út felé ékbe gyülekeztek, attól a megfigyelőponttól jobbra, ahol Szerpilin tartózkodott.

„Igen, mégiscsak közel vannak – gondolta Szerpilin, és gondolatban megismételte: – Már közel!"

Ebben a gondolatban mondott „már"-ban akarva-akaratlanul félelemérzet rejlett.

Háborúban az ember, különböző helyzetekben és különböző beosztásokban lévén, némely dologhoz hozzászokik, másoktól elszokik. Szerpilin attól, aminek most tanúja lett, az utóbbi időben mégiscsak elszokott. Ilyen közelről német harckocsikat a kurszki ív óta nem látott. Akkor a támadás az egyik hadosztály figyelőpontján érte, és akkor sem távozott el onnan. A főparancsnok nem keresi a veszélyt, ez ostobaság lenne, és káros az ügyre nézve! De a csaknem mindennapos csapatlátogatásai segítségére vannak abban, hogy megértse az alantasait. Hol itt, hol ott emlékeztetik rá az embert, hogy mi az a veszély.

Az olyan ember, aki nem ismeri a halálfélelmet, vagy azt hiszi, hogy nem ismeri, nem tudhat okosan csapatokat vezetni. Ha maga nem érez halálfélelmet, nem fogja tudni, hogy mit követelhet az alantasaitól és mit nem. Mert amikor parancsot ad, tudnia kell, milyen helyet foglal el a félelem a parancsa teljesítésében.

Ha eltúlozza a félelem jelentőségét, tudomásul veszi az alantasainál, és nem követeli meg tőlük azt, amit lehet és amit meg kell

követelnie. Ha pedig lekicsinyli, akkor túl sokat követel, teljesíthetetlent, tehát haszontalant.

Körülbelül így festenének Szerpilin gondolatai, amelyek az utóbbi két vagy három percben eltöltötték, miközben a német harckocsik egyre gyorsuló mozgását figyelte, ha rendbe szedhette volna ezeket a gondolatokat.

De ilyen következetesen felsorakoztatni őket nem lehetett, mert a gondolatait arra vonatkozóan, hogy háborúban mit lehet és mit nem lehet megkövetelni az emberektől, minduntalan félbeszakította a saját fokozódó veszélyérzete, amelyet, bár küzdött ellene, az egyre közeledő harckocsik és rohamlövegek látása okozott.

– Főparancsnok elvtárs, a parancsát teljesítettem.

Szincov tért vissza a közlekedőjáratban.

– A rádió-adókészülék ép?

– Rendben van.

– S az emberek?

– Azok is.

Szincov felelgetés közben feszülten figyelt előre, a német harckocsikra.

– Főparancsnok elvtárs – szólt hirtelen –, elhozták önnek...

Szerpilin először nem értette; kiderült, hogy Szincov háta mögött ott áll Galcsonok küldönce egy csajkával. A csajkán a fedő lefelé fordítva, azon kanál és kenyér. Ott állt a küldönc, kezében a csajkával, s az arca ugyanolyan feszülten figyelő volt, mint Szincové. A tekintete egyenesen Szerpilinre irányult, de a valóságban keresztülnézett rajta: a mezőt, a német harckocsikat leste...

– Tegye le – utasította Szerpilin, és gondolatban szidta Galcsonokot, amiért nem értette meg a tréfát.

A küldönc letette a csajkát a döngölt föld egy kis mélyedésébe.

– Köszönöm, elmehet – mondta Szerpilin.

Amaz sarkon fordult és elindult, de úgy ment, mintha most is, az összekötő árokban, háttal a német harckocsik felé, odanézne rájuk, a mezőre...

Ebben a pillanatban a német harckocsik közt és közvetlenül mögöttük, elvágva a nyomukban haladó páncélozott csapatszállító járműveket és a gyalogságot, egész sorozat százhuszonkét milliméteres lövedék robbant. Egyszerre két tüzérosztályunk nyitott tüzet. Abbahagyták a német ütegek lövését, és az egész tüzet ide helyezték át. Egy sortűz, majd a második, aztán egy harmadik...

Néhány páncélozott csapatszállító jármű a gyalogsággal együtt kitört az élen haladó harckocsik nyomában a műútra, és a kiszögellő erdő széle mögött eltűnt Szerpilin szeme elől.

Két kocsi kigyulladt, majd egy harckocsi is, a gyalogság lehasalt, némelyek visszafutottak.

Ekkor hirtelen jobbra a közelben – Szerpilin eddig nem vette észre, hogy egyik harckocsink ilyen közel áll lesben – megszólalt egy harckocsiágyú. Élesen, visszarúgva, majd még egy és még egy...

Megszólaltak a harckocsiágyúk az erdőszél egész hosszában, balra és jobbra is. A német harckocsik egy része egy helyben forgolódott, mások nagy sebességgel nekiiramodtak az úton, menet közben lövöldözve. Egyik harckocsiról a nekicsapódott romboló lövedék visszapattant, és vinnyogva repült tovább, alacsonyan a föld felett.

Egy még el nem hallgattatott német üteg tovább lőtte az erdőt.

Három vagy négy percig úgy tetszett, hogy ott elöl a mezőn, az erdő széle előtt, a németek valahogy összegabalyodtak, nem lehetett kivenni, hogy merre is tartanak. De aztán ez a zűrzavar fokozatosan rendeződött. A gyalogság visszafutott. Két csapatszállító páncélozott jármű szintén visszafelé tartott, robbanások és aknatölcsérek közt kanyarogva. Hét vagy nyolc harckocsi és rohamlöveg égett közvetlenül az erdő széle előtt, vagy tíz másik pedig különböző sebességgel menekült.

A tüzérségi tűzfüggöny mintegy két részre osztotta a németeket, és azokat a harckocsikat, amelyek átjutottak rajta, Szerpilin most nem látta, de jól hallotta. Lövöldözve haladtak valahol nem messze jobbra az erdőn túl, ott, ahol a kelepce készült, és ahol a mieink – ez a harci zajokból érződött – két oldalról tüzet nyitottak rájuk.

Tompa, erős dörrenésekkel lőttek a harckocsiágyúk, a mieink is, meg a németeké is. Majd egy páncéltörő akna hangos robbanása mozgatta meg a levegőt. És ebből az egész vegyes dübörgésből hirtelen erőlködő, lihegő motorzúgás vált ki. Az erdőből egy nehéz német harckocsi tört elő, és maximális sebességgel robogott visszafelé a mezőn, utolérve az elmaradt gyalogságot, az épen maradt rohamlövegek és harckocsik után, amelyek már Mogiljov felé jártak, átjutott a sűrű tűzfüggönyön, és továbbrobogott. Egy löveg ferdén a hátsó páncélzatát találta, egy másik egyenest a

toronyba csapódott; látszott, amint a harckocsi megremegett, de ismét megindult előre.

– Mégis elment – mondta bosszúsan Szerpilin. És az izgalomba belesápadt Szincovra nézett.

Egy német üteg tovább tüzelt még az erdőre. Hátul néhány harckocsiágyú dörrent, aztán még egy. Megint néhány és ismét egy. És kész! Csak egy géppuskából lőtt még valaki...

Motorzúgás hallatszott – Szerpilin megremegett. Az erdő széle felől kilences kötelékben jöttek a mi csatarepülőgépeink, és zuhanórepülésben csaptak le a mezőre.

– Ez már rosszabb – mondta Szerpilin. – Nehogy minket támadjanak.

De az erdőszélen egyszerre több jelzőrakéta röppent fel, a peremsávot jelezve. Úgy látszik, nemcsak Szerpilin gondolt rá, hogy nehogy a mieinket támadják...

A csatarepülőgépek pedig egyenest a már a mező túlsó szélén visszavonuló német gyalogság feje felett végeztek zuhanórepüléseket, meg a már csaknem a tölgyesig eljutott menekülő német harckocsik felett. Kettő ezek közül lángba borult. Még valami kigyulladt, innen nem látszott, hogy mi. A csatarepülőgépek megfordultak, és újra alacsonyan szálltak el a németek felett, a mező túlsó felén. Sűrűn és ütemesen kopogni kezdtek a német légelhárító ágyúk. A csatarepülőgépek egyike a levegőben széthullt, a megmaradt nyolc még egyszer elszállt a mező felett... Majd mikor minden lőszert elhasználtak, megfordultak és elrepültek, rézsútosan húzva át az erdő felett...

A német üteg pedig, mintha bosszút akarna állni a történtekért, még mindig lőtte az erdőt. Amíg a csatarepülőgépek zuhanórepüléseiket végezték a mező felett, úgy tűnt, mintha elhallgatott volna, de most újra hallatszottak a becsapódások az erdőben, a hátuk mögött.

Szerpilin azt gondolta: „Most, amikor már lezajlott a csata, valakit feltétlenül megöl egy lövedék ott az erdőben, utolsónak vagy utolsó előttinek. Csaknem mindig így szokott ez lenni, mintegy csak azért is."

Mintha a gondolataira felelnének, a tüzéreink, akik eddig a mezőt pásztázták, ismét áthelyezték a tűz egy részét távolabbra, a tölgyerdőbe, hogy harcképtelenné tegyék ezt az utolsó német üteget.

Szerpilin hallgatózott. Mögöttük az erdőben csend volt. Min-

den véget ért. A földről füstlepedő szállt égnek a fák csúcsa fölött.

Majd a közelben megálló lánctalpak csikorgása hallatszott és Galcsonok beugrott a figyelőpont fedezékébe.

– Főparancsnok elvtárs, megállítottuk és teljesen megsemmisítettük őket – jelentette rekedten; hangja a harc után még nem higgadt le, nem vált ismét emberivé, s úgy remegett, mintha nem szilárd talajon állna, hanem még a harckocsi belsejében zötyögne és rázkódna.

– No, talán mégsem teljesen. Egy részük visszamenekült, nem is lehetett másként a harc feltételei közt – mondta Szerpilin, és kezével Mogiljov irányába intett.

Nem akarta megróni Galcsonokot. Ellenkezőleg, csak dicsérhette ilyen csata után. De az a szokása, hogy pontosan határozza meg a dolgokat, még ebben a percben is megnyilvánult. Teljesen, az azt jelenti hogy az utolsóig: amennyi megjelent a látótérben, annyi maradt ott a csatamezőn.

– Azokról beszélek, akik az útra kitörtek, főparancsnok elvtárs: hét harckocsi, köztük négy Tigris, négy rohamlöveg, négy csapatszállító páncélozott jármű vagy egy századnyi gyalogság – ezt mind, teljesen. Negyvenhét fogoly...

– Ez sem teljes – ellenkezett Szerpilin. – Egy Tigris, a magam szemével láttam, meglógott előletek. És a repülők elől is.

– Egy igen – bólintott Galcsonok. – Elfelejtettem!

– Pedig talán éppen ezen a Tigrisen maga a mogiljovi megerősített körzet főparancsnoka... ki is a főnökük?... menekült el – jegyezte meg Szerpilin, és elmosolyodott. – Sebaj, most már sehová sem mehet. Úgy gondolom, az utolsó erőfeszítésük volt!

– Megkérdezzük, hogy ki volt azon a harckocsin – ígérte Galcsonok. – Negyvenhét foglyot ejtettünk, köztük öt tiszt. Megkérdezzük őket.

– És összesen hány gépet semmisítettetek meg, nemcsak az úton, hanem mindent együttvéve, még nem számoltátok meg?

– Még nem, főparancsnok elvtárs. A csata hevében egyik úgy látja, hogy ő lőtte ki, a másik, hogy ő. Mihelyt összeszámoljuk, közöljük.

– Magad is harcoltál?

Galcsonok, mielőtt odament volna hozzá, előbb letörölte az arcát, de nyakán ott maradt a puskaporkorom.

– Kicsit – felelte. – Kimentem a harckocsimon, hogy a csatát figyeljem. Leadtam néhány lövést.

– No, hát köszönöm. – Szerpilin megölelte. – Mindent, ezt a csatát is beleértve! A hadsereg haditanácsa magas kitüntetésre fog benneteket felterjeszteni. Megérdemeltétek. Adjátok át köszönetünket a haditanács nevében az egész személyi állománynak. És a hozzátok csatolt alakulatoknak se felejtsétek el, ők is megérdemlik!

– Nem nézi meg, hogy vertük tönkre őket? – kérdezte Galcsonok. Hangjából kicsengett, mennyire szeretné, hogy Szerpilin megnézze.

– Bocsáss meg, nem tehetem, mennem kell. Úgy vélem, hogy Mogiljov ma biztosan elesik, hála a ti működéseteknek. Azért, bevallom, odasietek!

De bár azt mondta: „sietek", megállt, és mintha félne az emlékezetéből kiengedni, még egyszer Mogiljov irányába nézett, a mezőre, a még égő harckocsik felett terjengő füstre: hosszú, magas füstoszlopok szálltak égnek. Szélcsend volt... És csak ezután ment be Galcsonok és Szincov kíséretében az erdőbe, az otthagyott gépkocsikhoz. A repeszek verte és megperzselt fenyőfákból gyanta csorgott. Égésszaggal vegyes erős fenyőillat áradt. A lövedékek által széthasogatott törzsek úgy fehérlettek a sötét tűlevelek közt, mint nyílt törésből kimeredő, csupasz csontok.

Mindkét Willis és a páncélozott szállító jármű is indulásra készen állt. De amikor Szerpilin már odaért a Williséhez, gyors léptekkel megjelent Iljin. Mögötte egy német páncélos százados, akit két géppisztolyos noszogatott.

– Főparancsnok elvtárs, kérek engedélyt jelenteni – kezdte Iljin, a németet maga mögött hagyva –, a katonák rám bízták ezt a harminckettedik lövészezred által foglyul ejtett német századost, az ostromlövegosztály parancsnokát. Kihallgatása során fontos dolgokat vallott.

– Miket? – kérdezte Szerpilin. Nem hitte, hogy ez a százados azon melegében, mindjárt a harc után, olyan fontos dolgokat vallhatott.

– Közölte a kihallgatásakor, hogy a parancsot a bármi áron való kitörésre a mogiljovi megerősített körzet rádión kapta, közvetlenül Model táborszernagytól.

– Valamit összekeversz.

Szerpilin azért mondta ezt, mert tudta, hogy Modelnek semmi

köze nem lehet Mogiljovhoz: az „Észak-Ukrajna" hadseregcsoportot irányítja. A „Zentr" hadsereget pedig Busch tábornagy vezeti.

– Ki hallgatta ki?

– Én.

– Szóval te keverted össze. Vezessétek ide a németet.

Odavezették. Most két lépésre állt Szerpilintől, a két géppisztolyos közt, fegyvertelenül, derékszíján, baloldalt, fekete kikapcsolt pisztolytok, nyakában lovagi vaskereszt; arca puskaportól sötét, mint a mieinké; még ő sem higgadt le a csata után, egészen feldúlt, felajzott. Karja és válla rángatózik, mintha fázna, de egyenesen áll, felszegett fejjel. Fiatal, és már lovagkeresztje van!

– Kapitány – szólt Szerpilin, lassan ejtve ki a német szavakat, amelyek, bár könnyen eszébe jutottak, de nyikorogva nem álltak össze mindjárt –, ön a fogságba esése után közölte, hogy Model táborszernagytól kapták a parancsot a Mogiljovból való kitörésre. Ez nyilván tévedés.

– Tábornok úr, igazat mondtam. A csata előtt felolvasták nekünk Model tábornagy parancsát.

– Önöket nem Model vezeti – mondta Szerpilin.

– Nem tudom, tábornok úr. Nekünk Model tábornagy parancsát olvasták fel. Azt mondták nekünk, hogy ő vette át a „Zentr" hadseregcsoport vezetését.

Ez fontos hír volt, mindenesetre figyelmet érdemelt. Amikor egy hadseregcsoport vezetését más veszi át, ez közvetve a változott helyzetről is tanúskodik, és arról, hogy maguk a németek miként értékelik ezt a helyzetet. Ha jól megy minden, akkor nem váltják le a főparancsnokot!

– Miért adta meg magát?

– A tüzérosztályom megszűnt létezni, s én fegyvertelen voltam.

– Mindvégig harcolt, semmit se mondhatok rá – erősítette meg Iljin, és Szerpilin most meggyőződött róla, hogy valóban ért németül.

– Hol kezdte a harcot? – kérdezte Szerpilin, a nem teljesen tudatos érzésének engedve: valahogy úgy gondolta, hogy ez a német is itt lehetett akkor negyvenegyben Mogiljov alatt...

De a német valami más helységnevet mondott, Szerpilin először meg sem értette, mit. Csak akkor értette meg, amikor másodszor is megkérdezte, és eszébe jutott, amiről gyakran megfe-

ledkezett, hogy a háború nem negyvenegyben, hanem harminckilencben kezdődött, s a német nem szovjet várost nevezett meg, hanem a belgiumi Dinant, ahol a német harckocsik áttörték a franciák arcvonalát.

– Adjatok enni neki, ha éhes, és irányítsátok a hadseregtörzshöz, a felderítő osztályra – parancsolta Szerpilin. – Ott még ma szükség lesz rá, hogy az adott vallomását megerősítse. Világos?

Szigorúan mondta ezt, figyelmeztetve Iljint, hogy semmiféle esetlegesség ne történjék.

– Világos, főparancsnok elvtárs.

– A sikeresen véghezvitt csatáért köszönetet mondok az ezred személyi állományának. Akik jeleskedtek, azokat terjesszétek fel kitüntetésre – mondta Szerpilin. Beszállt a Willisbe, és megállította Szincovot, aki a hátsó ülésre akart beszállni. – A rádiósokhoz ülj! Mihelyt az erdőből kiérünk, jobb lesz a vétel, add le Bojkónak, hogy valóban megyünk, és azt a tényt Modellel kapcsolatban, amit a fogoly közölt. Jelentse a fronttörzsnek máris, ne várja meg, amíg visszaérünk.

Harmadik fejezet

Estére elfoglaltuk Mogiljovot, és végleg megtisztítottuk a németektől. De Szerpilinnek még ezután is több órai munkája akadt. Meg kellett terveznie a jövőt, mindazt, ami a legfelső hadvezetés újabb, kiegészítő direktívájával kapcsolatban felmerült, és sürgős intézkedést kívánt. Az ő frontjuk azt a parancsot kapta, hogy a sikert kifejlesztve, haladéktalanul keljenek át a Berezinán, és a szomszédos frontokkal együtt gyors iramban vonuljanak Minszk ellen.

Ennek következtében a munkanapja csaknem huszonnégy órára nyúlt: hajnali négy órától kezdve, amikor felkelt, hogy a csapatokhoz induljon, éjjeli háromig, amikor a törzsfőnöktől elbúcsúzva, bement a kunyhójába aludni.

De amikor végre megengedhette magának, mégsem tudott elaludni: a természet és a józan ész ellenére nem jött álom a szemére.

Már megmondta a küldöncének, hogy hat órakor keltse fel. A gimnasztyorkáját is levetette, már csak a csizmáját kellett lehúz-

nia, s levetkőzve lefeküdni a szétnyitott tábori ágyra, és eloltani a kis áramfejlesztővel működő lámpát. Már kétszer nekikészült, hogy megtegye, de valami megakadályozta.

Amikor, már gimnasztyorka nélkül, egy percre leült az asztalához, hogy éjszakára megigyon egy csésze üres teát, ott maradt ülve, de nem pihent, hanem gondolkodott, mintha nem lehetne mindezen később elgondolkodnia valamikor, nem ma. Igen, úgy látszik, nem lehet, a gondolatok nem menetrendszerűen jönnek. Emlékezetében egymást váltották a nap eseményei, és összekeveredtek időben. Ami korábban volt, később jutott eszébe, és megfordítva. És olyasmikre is emlékezett, amiknek semmi közük nem volt ehhez a naphoz. Azazhogy mégis volt, ha egyszer eszébe jutottak...

Azt mondják: új helyen nem tud elaludni az ember. Ez a mondás nem vonatkozik a háborúra, abban jóformán elfelejtünk aludni. Csak az offenzíva hat napja alatt ez a harmadik helye. Nem az új helyről van itt szó, hanem az új gondolatokról, amelyek a múlt emlékeivel keveredve hatolnak be az álmatlan agyba.

És noha holnap ugyanez folytatódik, ami ma volt, ugyanaz a támadás, a te saját életedben Mogiljov felszabadítása valamit lezár, és valami másnak a kezdetét jelenti. Bizonyára ezért is nem tudsz elaludni!

A további feladatot eltervezve, már tegnap kijelölték Bojkóval ezt a frissen elfoglalt falut a mogiljov–minszki út mellett, mint alkalmas helyet a következő parancsnoki ponthoz. Tegnap ebben az időben menetből foglaltuk el – azért is maradt meg épen –, és ma már ott szálltunk meg éjszakára, tizenhét kilométerre Mogiljovtól északnyugatnak.

Mogiljov pedig, amelyről az utóbbi napokban annyi szó esett, hogy úgy rémlett, maga a szó ott lebeg előtted a levegőben, mögötted maradt a múltban. És az új határvonalon, még csak nem is a te hadsereged övezetében, hanem a bal oldali szomszédéban. És az ő hadosztálya marad ott és az ő városparancsnoka! Téged pedig egyenest Minszkbe irányítottak!

Habár a mogiljov–minszki műút innen a falu szélétől két kilométerre van, mégis hallatszik, amint a teherautók a kitérőkön dübörögnek. Egész éjjel vonulnak a csapatok és a technikai felszerelés meg a hadtápok. A műút pedig csak névleg az! Lényegében megjavított földút, amelyet a németek a visszavonuláskor

elsepertek, eltömtek a levegőből meg a földből szétvert harckocsijaikkal – az egész út egyetlen folytonos kitérő...

Tábornokot csak kettőt fogtak el Mogiljovban: a megerősített körzet parancsnokát és egy hadosztályparancsnokot. Azt vallják, hogy tegnap, amikor az ostromgyűrű bezárult, még öten voltak. Egy sebesült tábornokot éjjel a mogiljovi repülőtérről egy Storchon elindítottak Minszkbe. Hogy odaért-e vagy sem, azt nem tudni. A másikat a mi csatarepülőink égették el az úton autóstul. A harmadikról maguk sem tudják, hova lett. Úgy gondolják, valahol a város határában esett el.

Elhihető! Volt úgy, hogy mi sem tudtuk.

Természetesen bosszantó, hogy a két tábornokot nem te fogtad el, hanem a szomszédod. Amikor a nap folyamán felébe vágtuk a várost, aztán még egyszer a felébe, a tábornokok azokban a negyedekben maradtak, amelyeket a szomszéd foglalt el.

Amikor aztán Mogiljovban találkoztak, a szomszéd a német hadosztályparancsnokról elmondta, hogy annak idején mint ezredparancsnok részt vett Mogiljov elfoglalásában; bevallotta a felderítőnek.

– Melyik ezredet vezette? – kérdezte Szerpilin.

A szomszéd odahívatta a felderítőjét, hogy nevezze meg az ezredet.

– Helyes – mondta Szerpilin –, részt vett. Az én első hadifoglyaim ebből az ezredből kerültek ki.

Az olyan esemény, mint az első hadifoglyok, sokáig megmarad az emlékezetben.

– Szóval éppen ellened harcolt – mondta a szomszéd. – Még nem irányítottam át őket a fronttörzshöz, talán elbeszélgetsz a régi ismerősöddel?

Szerpilin elutasította az ajánlatot. Csábította is, de kínos is lett volna. Miért kérdezze ki ő a más foglyait? Meg aztán nincs is ebben semmi csodálatos: német ezredes volt, ezredet vezetett, elfoglalta Mogiljovot. Aztán tábornok lett, hadosztályt vezetett ugyanezen az arcvonalon. Először előre ment, aztán hátra...

Ha van csoda, akkor az mibennünk rejlik. Hogyan bírtuk ki mégis, hogyan viseltük el akkor az első csapásait? Hogy nem engedtük őket Moszkvába behatolni? A többi törvényszerű! Noha természetesen egy adag esetlegesség is van mindebben, a sors éppen úgy hozta, hogy te foglald vissza Mogiljovot, amit akkor feladtál. Egyébként mindenkinek, aki negyvenegy óta életben ma-

radt, akármerre hányta-vetette is őket a háború, ugyanaz az érzése: mindegyik visszaemlékezik most a támadáskor, hogy hol volt akkor, és mit hagyott ott...

A szomszéd elsietett a városparancsnokságra, hogy az általa kinevezett városparancsnok működését ellenőrizze, Szerpilin pedig fogadta Batyukot, aki eljött megszemlélni a frontja által elfoglalt Mogiljovot.

A Batyukkal folytatott beszélgetés során bebizonyosodott, hogy Szerpilin feltevése helyes volt: a hadsereg Minszk felé nyomul tovább.

Azelőtt is és ma is, amikor már néhány óráig elhúzódott Mogiljov elfoglalása, Batyuk csak ezt sürgette. Nem hagyott fel ezzel a témával, sem telefonon, sem amikor hozzájuk jött. Most pedig, amikor Szerpilin jelentette neki Kirpicsnyikov előrenyomulásának legutóbbi adatait – aki egy nap alatt már húsz versztát tett meg, és szavát adta, hogy éjszakára az előretolt osztagai átkelnek a Drutyon, feleúton a Berezina felé –, Batyuk nem tért vissza a Mogiljov alatti korábbi szemrehányásaihoz, nem számolta, hogy hány háztömböt foglaltál el te és hányat a szomszéd...

Erről már nem esett több szó. Néma elismerése volt annak, hogy helyesen cselekedtél – ma reggel is és azelőtt, amikor a balszárnyon levő hadtesteid előrenyomulását sürgetted nyugatnak, a Berezina felé.

Írott parancs még nem érkezett, óráról órára várták. De Batyuk, aki nem szeretett titkolózni, legkevésbé a hadseregparancsnokaival szemben, ahogy Mogiljovban találkoztak, tüstént közölte Szerpilinnel, hogy K-vonalon már értesítették: az ő frontjuk a szomszédokkal együttműködve fejlessze tovább a sikert egyenest Minszk felé!

– Ahogyan te előre sejtetted – mondta. – Azt hiszed, én nem láttam? Láttam. Én egyre csak noszogatom, amiért Mogiljovval késlekedik, ő meg oda se hederít, már Minszkre gondol!

– Ön talán nem gondolt rá, főparancsnok elvtárs? – kérdezte Szerpilin.

– Nekem egyszerűbb a helyzetem. Nekem akármelyik hadseregem vegye is be Mogiljovot, mind a kettő az enyém! Te azonban kitartottál, nem idegeskedtél! Mogiljovért szidtalak, de azért, hogy már a másnapra gondoltál, megdicsérlek!

Lvov Batyuk után érkezett Mogiljovba, akkor csatlakozott hozzájuk, amikor bementek teázni annak a hadosztálynak a parancs-

nokához, aki az első házakat elfoglalta, köztük az állomásépületet. A hadosztályparancsnok Mogiljov felszabadítása alkalmából természetesen nem teára gondolt, de Batyuk mást nem fogadott el.

– Teára hívtál meg, hát teát iszunk. Éjszakáig még sok dolgom van. Te mára befejezted, de én csak most kezdem el. – És Szerpilinhez fordult: – Igaz-e vagy sem, hadseregparancsnok?

Lvov nem teázott velük. Bement a törött ablaküveges, sebtiben kitakarított szobába, ránézett a bögrékre, amelyből a teát itták – talán nem tetszett neki, úgy látta, hogy nem felelnek meg a higiénia szabályainak, vagy talán csakugyan nem kívánt inni –, félreült egy szék sarkára, és úgy gubbasztott ott külön, várta, hogy Batyuk felszabaduljon. Amikor leült, homlokát ráncolta. Lába, amelyet a támadás előtt megrándított, még nem jött rendbe, fájt.

Kiderült, hogy Lvov – Szerpilin ezt nem tudta, valahogy úgy esett, hogy a nagy izgalomban nem jelentették – ma a nap folyamán ugyanott volt, ahol ő. Egész kört járt be, elment a szomszéd hadsereggel a sávhatárig, és a bal oldali szomszédon keresztül tért vissza Mogiljovba.

– Ahogy nekem jelentették, húsz perccel kerültük el egymást – mondta.

– Szóval kis híja, hogy a harchoz oda nem ért – mondta Szerpilin. – Én tüstént a csata után eljöttem. Az eredményeket nem látta?

– Az eredményeket is láttam, meg a harchoz is odaértem. Csak más helyen, mint ön.

– Igen – csatlakozott a beszélgetéshez Batyuk. – Amikor reggel jelentették nekem, hogy a hadseregparancsnok nincs a helyén, hanem ott van, ahol nem kellene lennie, ki akartalak piszkálni onnan és ráncba szedni. És csaknem ugyanakkor jelentik, hogy a fronthaditanács-tag szintén ott van, onnan telefonál a törzsfőnöknek, hogy ügyeljenek a zsákmányosztagok munkájára. Követeli, hogy a front zsákmánykezelő szolgálatának vezetője haladéktalanul személyesen menjen oda a harcmezőre! Ilja Boriszovics mentett meg – intett fejével Lvov felé. – Ha téged megszidlak, akkor a fronthaditanács-tagot is bírálnom kell. Őt bírálni pedig óvakodok. Egyedül téged bírálni viszont nem igazságos...

Lvov szemrebbenés nélkül hallgatta, mintha mindez nem őrá vonatkoznék. És arról beszélt, ami őt egyedül érdekelte:

– Régóta azt tartom, hogy a zsákmánykezelő szolgálat vezetője

vagy olyan bátor ember legyen, aki ott rögtön a tűzben rendet tud teremteni a zsákmány körül, vagy semmilyen. Temetőőrökre ebben a beosztásban nincs szükségünk!

Batyuk nem válaszolt. Vagy megvolt a maga véleménye a front zsákmánykezelő szolgálatának vezetőjéről, de nem akart Szerpilin jelenlétében vitatkozni, vagy pedig egyáltalán nem tulajdonított fontosságot ennek a beszélgetésnek.

– Tudni szeretném a véleményét, Szerpilin elvtárs, Basztrjukovról, az ön hadserege politikai osztályának helyettes főnökéről – tette fel Lvov váratlanul a kérdést Szerpilinnek. – Összeakadtak néha?

– Miért akadtunk volna össze?

Több, mint valószínű, hogy Lvov az „összeakad" szót a másik értelemben használta, de Szerpilin szükségesnek látta, hogy pontosan tisztázza.

– Nem úgy értettem – türelmetlenkedett Lvov.

– Régóta egy hadseregben szolgálok vele, de naponta és közvetlenül nincs vele dolgom. Úgy gondolom, a hadsereghaditanács-tag nálam illetékesebben jelentheti önnek a szolgálati tulajdonságait.

Azzal, hogy a válasz elől kitért, nem vett különösebb bűnt a lelkére: tudta, hogy Zaharov mit fog mondani Basztrjukovról!

– Én is így gondoltam – mondta Lvov. Arcáról nem lehetett leolvasni, hogy elégedett-e Szerpilin válaszával vagy sem. – Az ön véleményét csak egy kérdésben szeretném tudni: gyávasági tüneteket nem észlelt nála?

– Ha megengedi, ezt másképpen fogalmaznám meg: bátorsági tüneteket nem észleltem nála.

Batyuk harsány hahotára fakadt e bizonyítvány hallatán, Lvov azonban semmi mulatságosat nem talált benne, lényegében válasznak tekintette, és könnyedén rábólintott, majd megkérdezte Batyuktól, hogy vissza szándékozik-e menni a fronttörzsbe. Amikor megtudta, hogy a frontparancsnok Mogiljovban marad, arcjátékával kifejezésre juttatta, hogy kettesben kíván maradni vele. Szerpilin kiment, ahogy ilyen esetekben szokás, miután engedélyt kért Batyuktól, hogy intézkedés céljából eltávozhasson...

Az adott pillanatban nem volt mit intézkednie: elmentében azt mondta az odalépő hadosztályparancsnoknak, hogy csak végezze a dolgait, ő maga pedig, a lépcsőtornác előtt, a széttört járdán állva, nézte ezt az utcát, amely Mogiljov délnyugati peremére

vitt, és amelyen negyvenegyben, még a harcok kezdete előtt, amikor a védelemre készültek, sokszor átrobogott az ezredből a hadosztálytörzsbe. Akkor még az utca is ép volt, s az emberek is valahogy béke és háború közt éltek benne, az egyiktől még nem szoktak el, a másikhoz még nem szoktak hozzá. Nemcsak a civileknek és a katonáknak, neki magának sem jutott eszébe, hogy a német teljes három évig itt tartózkodhatik, hogy rézsút átellenben, két házzal arrább lesz a németek városparancsnoksága, mely csak egy romhalmaz maradt: a földalatti szervezet tagjai pokolgépet helyeztek el benne, és az épülettel együtt a városparancsnokot is a levegőbe röpítették.

Ma is élnek emberek a városban. És vörös zászlók is vannak: megőrizték őket. Egy partizáncsoport fegyveresen és vörös zászlóval ment végig az utcákon. A pincékből nők és gyerekek bújtak elő, és könnyek közt ölelkeztek. Valahonnan még szegényes kenyér-só is került – labodalisztből sütötték a cipót. A hadosztályparancsnok sírva fakadt a kenyér-só meg a női könnyek láttán, amikor egy asztalkendőn átnyújtották neki azt a cipót. Ezek a könnyek ragályosak. Ezt Szerpilin is érezte, amikor egy piszkafává aszott síró öregasszony megölelte, és nem törődve a sietséggel, lassan, háromszor megcsókolta, maga felé fordítva a fejét, mintha nem tábornok volna, hanem egy tékozló fiú.

Amint ott állt a tornác előtt, fékcsikordulásra lett figyelmes. Hátrafordult. Barabanov szállt ki egy Willisből, Batyuk hadsegédje, aki Batyuk megbízásából járt valahol. Szerpilin futólag sok ízben látta, de így közelről most először találkozott vele. És először vette észre, hogy Barabanov mennyire megöregedett és lefogyott; a bőre úgy ráfeszült az arccsontjára, mintha összezsugorodott volna.

Barabanov tisztelgett, és el akart menni mellette a főparancsnokhoz, de Szerpilin megállította:

– Mi bajod, Barabanov, beteg vagy?

– Beteg. Kiújult a fekélyem.

– Kórházba kell menned.

– Amíg bírom, elszenvedem. Félek, hogy ivásra adom magam, ha e miatt a fekély miatt megint kórházba kerülök.

– Miért adnád magad ivásra?

– Ismerem magamat, tábornok elvtárs – mondta Barabanov.

Szerpilin hirtelen gondolt egyet; nem mintha bűnösnek érezte volna magát vele szemben – nem, nem tartotta hibásnak magát,

de ha már ilyen alkalom adódott, azt akarta, hogy ne maradjon köztük olyasmi, aminek háborúban az emberek közt nem szabad lennie.

– Ne haragudj rám, Barabanov.

Barabanov eddig a lába elé nézett, most felpillantott:

– Az utalványt az özvegynek, ahogy megígértem, küldöm. Ha úgy érezném, hogy önnek nincs igaza, nem tenném. Megengedi, hogy eltávozzam? – kérdezte.

A tornácról sántítva lejött Lvov, odabólintott Szerpilinnek, beült a két vezérlőtengelyes, magas, otromba Emkájába, és elrobogott.

Amikor Szerpilin visszament, Batyuk még az asztal mellett ült, és Barabanov jelentett neki: parancsára a kitüntetésekért járt. Batyuk itt, Mogiljovban akarta a kitüntetéseket és érmeket átadni azoknak a katonáknak és tiszteknek, akik a két német tábornokot elfogták.

– A felterjesztést majd megírjuk – mondta Batyuk, felállva. És már indultában, talán azért, mert jutalmazni indult, a fiáról kezdett beszélni, aki a leningrádi fronton harcolt: – Ma K-vonalon közölték: a fiam másodszor is megsebesült. Te meg én huszonharmadikán csak elkezdtük, őt meg éppen aznap Musztalahtyi alatt, már Viborgon túl, egy repesz a karján megsebesítette. Másodszor is a csatasorban maradt, és Vitézségért érmet kapott. Egészséges fiú, súlyemelő. Háború előtt harmadéves hallgató volt Leszgaftnál...

Szerpilin kiérezte a hangjából, hogy hősködik, de retteg a fiáért. Azért is retteg, mert tudja: egy kis ravaszkodással találhatott volna neki olyan helyet a háborúban, ahol közelebb van őhozzá és a haláltól távolabb. És talán a felesége is – az anya csak anya – ezt bizonygatja a leveleiben...

Batyuk elrobogott a szomszéd hadsereghez, Szerpilin pedig ott maradt abban a városrészben, amelyet az ő csapatai foglaltak el; autóval jött-ment az utcákon, és ellenőrizte, hogyan szedelőzködnek, és hagyják el a várost. Nem olyan egyszerű ez: hat napig egyébre se gondoltak, mint hogy miként foglalják el, és aztán egyszerre, még az éjszakát sem töltve benne, el kell hagyniuk, és indulni tovább. Gratulált néhány ezredparancsnoknak, némelyiknek még a pihenőkor, másoknak már menet közben; a veszteségek felől érdeklődött, amelyekről már némi fogalmat alkotott magának. A legtöbb baj ott van, ahol nem egyszerre törtük át a

védelmet, egy helyben topogtunk, kitéve magunkat a később ripityára lőtt német löveg tüzének.

Tömegsíron a legjobb esetben tintaceruzával ráírják egy-egy kis deszkalapra a neveket, de hogy ki honnan való, azt nem írják fel. Ám a nevekből is ki lehet találni, hogy ki honnan való. Egy ilyen sötétszürke, az estefelé csepergő esőben átázott deszkalapon, ott, ahol nem a mai, hanem még a tegnapi halottak vannak eltemetve, a tizenegy név között nemcsak oroszok, ukránok és beloruszok voltak, mint mindig és mindenütt, hanem egy kazah név is, meg valami külföldies, talán észt családi név, meg egy kaukázusi: Dzsatijev – talán oszét volt az illető, vagy talán csecsenc. És mindezek a nevek ugyanazon a deszkalapon, ugyanazzal a szétlőtt géppuskafészekkel szemben.

Városban a harc természetesen több lehetőséget nyújt a védekezőknek. Amíg kipiszkálod őket, áldozatokba kerül. De a kezünkben levő haderő most ezt az előnyt is leküzdötte, a Katyusák sortüzeivel kifüstöltük a németeket, a város peremén húzódó állásaikat a levegőből ostromoltuk, a házakban levő fészkeket és támaszpontokat közvetlen irányzással lőttük szét – mindent megtettünk, amit csak lehetett, hogy a veszteségeinket csökkentsük. És ennek következtében még a városon belül is kevesebb veszteséget szenvedtünk, mint a németek. Nem rossz eredmény.

Előzetes adatok szerint magában Mogiljovban mintegy kétezer foglyot ejtettünk. Ha a németek egy nappal előbb kapitulálnak, még néhány ezren életben maradtak volna. És mi is elkerültük volna a mai veszteségeket!

Amikor az ember átadja az ultimátumot és vár, nem harcol, s aztán, ha nem kap választ, tovább csépeli az ellenséget, amíg nem végez vele, akkor vegyes érzelmek töltik el. Bosszúság a saját veszteségeink miatt, amelyek elmaradhattak volna, ha feleletül a feltételeinkre fehér zászlóval jöttek volna szembe. És természetesen dühösek vagyunk az ellenségre ezek miatt a veszteségek miatt, azért, hogy, amint mondani szokás, értelmetlen ellenállást tanúsított. De akárhogyan dühösködsz is, az ellenállás részükről mégsem volt egészen értelmetlen. Mivel a katonáid, akiket megöltek ezen az utolsó napon, a földben nyugszanak, és már nem mennek tovább veled, sem Minszk, sem Varsó, sem Berlin ostromára. És ez okozza a legfőbb keserűséget.

Német harckocsikat és ágyúkat sokat kilőttünk tegnap is és ma is. Mind Mogiljovban, mind Mogiljovon túl. Különösen a

Minszkbe vezető úton. Ettől az úttól jobbra és balra a gyalogságunknak oszloputakat kellett kijelölni, különben nem jutunk tovább! Azért pedig, hogy a tüzérséget is átvontathassák rajta, most dolgoznak az utászok: megtisztogatják.

Amikor Szerpilin a városon áthajtott, a főutcán, az egészen szétlőtt és a félig romos házak között, épen maradt cégtáblákat pillantott meg. A németek alatt itt Mogiljovban valami kis kereskedés folyt: lassan megnyitották kis üzleteiket a föld alól előbújt boltosok; volt itt gyertyamártó üzem is, meg valami A. Duplak bizományi üzlete, még kávéház is, hogy kié, azt nem lehet kiolvasni, mert a cégtábla felét egy lövedék leszakította...

Mindezek láttán visszaemlékezett kilencszázhúsz egy a Krímhez képest szokatlanul hideg napjára, amikor Perekop után, a németek üldözése közben bevonultak Szimferopolba, és meglátták a főutcát, a bedeszkázott, kifosztott, de az ittenieknél még így is gazdagabb üzletekkel, kis és nagy boltokkal, a cégtáblákon a megmaradt nyomait annak az életnek, ami ott Vrangel alatt folyt...

Visszaemlékezett, mit érzett akkor – a húszéves fiatalember, aki csak nemrégen robbantotta fel a régi világot, és mérte rá, ott a Krímben, a végső csapást. Visszaemlékezett, és eltűnődött azon, amiről a sok hazai gond közt olykor megfeledkezett: nem olyan egyszerű ez: mi és a németek! Nemcsak erről van szó! Megvannak még a mi férgeink, poloskáink! Szinte nem is élnek már, azt hihetné az ember, annyira kiszáradtak az idők során, hogy csak a vázuk maradt, és mégis megelevenedtek, sikerült előbújniuk, megnyitották nyomorúságos kis boltocskáikat. A németek alatt aligha élhettek valami kellemesen, rettegésben és lábujjhegyen járva. Ám azért, ha lábujjhegyen is, de reménykedtek, hogy a tizenhétben szétvert régi világ visszatér... Akárhogyan és akármilyen körülmények között...

Amikor a pályaudvar előtt a hadosztályparancsnok bemutatta kitüntetett katonáit, akik újabb német foglyokat ejtettek, Szerpilin ezek egyikében, egy őrmesterben, a családi neve és kiejtése alapján megsejtette a kaszimovi tatárt, anyja földijét, és tatárul szólt hozzá. Az őrmester meglepetésében úgy bámult rá, mintha az előtte álló hadseregparancsnokban egy másik ember rejtőzne, és az beszélne benne tatárul. Csak aztán tért magához a meglepetésből, és válaszolt. És valóban kaszimovi volt.

Orosz és tatár keveréknyelven felelgetett. A katonai kifejezé-

seket oroszul mondta: „Igenis, tábornok elvtárs", „A Szovjetuniót szolgálom, tábornok elvtárs". Minden egyebet tatárul. Szerpilinnek régen nyílt alkalma tatár nyelven beszélni.

Később, amikor már tovább folytatta útját, még mindig anyjára gondolt. Az emlékei éppen annyi évesek voltak, mint a hadosztályparancsnok, aki a várost elfoglalta – harminckilenc évvel ezelőtt beszélt utoljára tatárul az anyjával annak halála előtt. Harminckilenc éve! Egy másik ember egész élete!

Igen, a gyermekkora messze tűnt. Olyan messze, hogy már azt sem látja, mikor ért véget...

A frissen felszabadult városba valami ürüggyel csaknem mindenki igyekezett eljönni. Nemcsak azok, akiknek szolgálatuk folytán kellett, hanem azok is, akiknek nem kellett.

Szerpilin találkozott ilyenekkel is, meg olyanokkal is, de nem tett megjegyzéseket; nem volt kedve hozzá. Ej, hát egy kis vargabetűt tett az illető, hogy megnézze Mogiljovot!... Meg lehet érteni! Csak később nevetett rajtuk, amikor a városban Zaharovval találkozott.

– Ki mindenkit nem láttam! Csak Basztrjukovval nem találkoztam, csodálkozom is rajta! Ő szeret városokba bevonulni. És ha utolsónak vonul is be, mégis úgy tesz, mintha első volna...

– Basztrjukovnak ma ehhez nincs kedve – Zaharov legyintett. – Ma Lvovval úgy megjárta, hogy holtáig megemlegeti...

És elmondott egy történetet, amely megmagyarázta Szerpilinnek Lvovnak Basztrjukovra vonatkozó meglepő kérdését.

Az történt, hogy Lvov, aki már egy idő óta Basztrjukovot a politikai osztály főnökévé szemelte ki, ma reggel magával vitte őt a peremsávba. Mint ahogy az nála gyakran előfordult, senkivel sem közölte, hogy hova megy és hol lesz, megnézte a hadműveleti osztályon a harchelyzetet, beült a nevezetes Emkájába, egy-egy Willisbe géppisztolyosokat ültetett és elindult. Nem tért be a hadosztálytörzshöz, sem a gyorsanmozgó csapathoz, hanem a saját térképe alapján egyenest a két hadsereg csatlakozási pontjára robogott, személyesen akarta ellenőrizni, hogyan van biztosítva!

Rendszerint jól tájékozódott, de ezúttal eltévesztette az irányt, teljes sebességgel kirobogott az erdőből a peremsávon túl, a bobrujszki úttól jobbra, és éppen a német tüzérség tüzébe került.

Az Emkája belefordult egy régi lövészárokba, de nem történt baja. A géppisztolyosokkal megrakott Willis, amelynek ezt meg-

előzően az elágazásnál az egyik kerékgumija leengedett, elmaradt, és Lvov négyesben találta magát a mezőn, Slejovval, küldöncével, Basztrjukovval, meg a sofőrrel, aki megsebesült a fején, azért nem volt ura a kormánynak, és hajtott bele a lövészárokba. Lvov maga kötözte be a sofőrt, és kivéve az Emkából egy félautomata pisztolyt, amelyet mindig magával vitt, meg néhány gránátot, nyomban lehasalt a bokrok közé, az őt kísérő személyekkel együtt, készen rá, hogy felvegye a harcot, ha a németek közelednének.

A németek nem jöttek közelebb, mással voltak elfoglalva. Slejov, aki Lvov mellett hozzászokott a szorult helyzetekhez, ott hasalt mellette, Basztrjukov azonban, amikor a harc elcsendesült, s a német harckocsikat és páncélozott csapatszállító járműveket felgyújtottuk és megállítottuk, sehol se volt.

– Te az úttól balra levő figyelőponton tartózkodtál – mondta Zaharov, elbeszélését befejezve –, Lvov pedig jobbra, vagy másfél kilométerre onnan. Mire a sofőrt kihozták és kijöttek, a páncélosoktól másik sofőrt szereztek meg az Emkát kirángatták, te már nem voltál ott, eltávoztál, és Artyemjev hadosztályparancsnok jelent meg előttem. Ő mindezt el is játszotta nekem. Basztrjukov ezek szerint egy egész kilométert futott vissza az erdőben, nem is tudom, miben reménykedett! Talán félelmében azt hitte, hogy rajta kívül mind elpusztulnak, és kész. Csak Lvov fedezte fel őt az úton, a Willis mellett – a Willis, amikor a kerekét kicserélték, ott maradt –, a géppisztolyosok nem tudták, mihez kezdjenek, és előreindultak, Lvovot megkeresni. Basztrjukov pedig éppen ehhez a Willishez ért ki – futott-e vagy mászott, már nem is tudom! Azt mondják, hogy amikor Lvov a Willis mellett felfedezte, nagy botrány volt! Basztrjukov megpróbálta kivágni magát, azt magyarázta, hogy segítségért futott a Willishez, szólt,, hogy siessenek Lvov elvtárs segítségére, de a sofőr ezt tagadta, azt mondta: semmiféle parancsot nem kapott az ezredestől... No, mondanom se kell, hogy Lvov egykettőre tisztába jött a dologgal. Basztrjukov nyilván azt gondolta, hogy majd valami csoda segít, mint ahogy már sokszor segített – csendesen hallgatta, ami osztályrészeül jutott, és behúzott nyakkal félreállt, amíg Lvov a hadosztályparancsnokkal beszélt. Aztán látja: Lvov indulni készül. Az Emkába természetesen nem mert beülni hozzá, de a Willisbe a géppisztolyosokhoz befurakodott... Lvov megállíttatta az Emkát, kinyitotta az ajtaját, és rákiáltott: „Ki a kocsiból!" Basztrjukov az első pillanatban nem érti. Lvov megint rákiált: „Ki a

kocsiból!" Úgy becsapta az ajtaját, hogy az üveg megrepedt, és elrobogott a két autóval, csak úgy porzott mögötte az út!

– Igen, nem tudtam – mondta Szerpilin –, amikor ott a figyelőpontról szemléltem a harcot, hogy a fronthaditanács-tag olyan kritikus helyzetben van. Hogyan kerülhetett ágyútűzbe? Hogyan engedték? Úgy látszik, mégsem volt igazi rend! Ezt még számon kérem!

– Csak ne túl szigorúan – intette Zaharov, látva, hogy Szerpilin utólag komolyan megmérgesedett. – Nem először történt vele ilyesmi! Senkire se hallgat, senkitől se kérdez semmit, váratlanul szeret megjelenni! Igaz, meg kell adni neki, ha ilyen csávába kerül, akkor senkit sem hibáztat érte. A maga részéről rendben levőnek tartja: no, hát belekerültem, mit számít ez! Sőt még büszkélkedik is vele később! – nevetett Zaharov, és megkérdezte, nem szándékozik-e Szerpilin visszatérni a hadsereg parancsnoki pontjára. – Talán együtt mehetnének?

Szerpilin azt felelte, hogy neki még dolga van Mogiljovban. Hogy mi, azt nem mondta meg.

Zaharov eltávozott, ő pedig a páncélautót meg a rádiósokat is a város központjában hagyva, azzal, hogy ott várjanak, csak Szincovot vitte magával, meg egy géppisztolyost, és a városon keresztül annak délnyugati peremére hajtatott.

Gyorsan robogtak, Szerpilin nem tétovázott, kérdezősködés nélkül utasította a sofőrt, hogy merre forduljon. Gudkov és a géppisztolyos nem tudta, hova mennek, csak Szincov gyanította...

Amikor a téglagyár romjaihoz értek, Szerpilin kiszállt a kocsiból, és elálldogált. Szemével azokat a gödröket kereste, amelyekről Szityin azt mondta, hogy a németek oda temettették el a lakossággal az elesetteket. Száz lépéssel maga előtt meglátta ezeket. Ugyanott, ahol akkor voltak. Akkor a bombázások elől bújtak meg bennük, és oda temették a halottaikat; ők kezdték el. A „nyolcvanhetesek" olyan zuhanórepüléseket végeztek egészen a földig, hogy csupán telitalálat a résekbe és fedezékekbe tíz is volt naponta...

Elálldogált a gödrök előtt, majd továbbment, a növendék tölgyeshez, a bobrujszki út harmadik kilométerére, ahol annak idején először vette fel a harcot az ezredével. Reggel amonnan, a túlsó oldalról szemlélte meg ezt a csatateret, most pedig innen akarta megszemlélni. Onnan nézve más érzés, és innen is más!

Az úton hagyva a Willist, háromszáz lépést ment a kis vízmosásig, ahol akkor, az első napon, az első, később bombákkal felszántott parancsnoki pontja volt.

Most megnyomorított német ágyúk álltak itt, azok, amelyek ma reggel innen tartották tűz alatt az erdő szélét. Az út mentén szintén összetörve és felborulva légvédelmi ágyúk hevertek, a növendék tölgyek között pedig szanaszéjjel álltak a kiégett és otthagyott német harckocsik és rohamlövegek. Körülöttük és a szétlőtt ágyúk körül még össze nem szedett német holttestek hevertek.

Nézte, nézte, de mintha nem látta volna mindezeket, nem azt látta, amit most, hanem ami akkor régen volt itt. Sőt, mintha a saját akkori hangját hallotta volna, a sietős vezényszavakat és az örömteli jelentéseket a csata első óráiban, amikor először látta a saját szemével, hogyan állnak meg és égnek a német harckocsik.

Az, hogy már ideje volt visszatérniük a törzshöz és folytatni a háborút, és már nem maradt rá ideje, hogy itt álldogáljon tűnődve, csak fokozta ezt az érzését. Az emlékek elmélyülnek, ha kevés idő jut rájuk...

Megfordult, és látta, hogy egy csapat német hadifogoly vág keresztül az úton, partizánok fedezetével. Valahol itt, Mogiljov környékén, az erdőkben fogták össze őket, és kísérték valahová. Talán éjszakai szállásra: estére járt, s a foglyok is esznek majd valahol, és éjszakai pihenőre térnek. Az oszlop mögött, a németeket siettetve, szakállas férfi haladt kifakult határőrsapkában, német tiszti mundérban, karján vörös karszalaggal, a vállán zsákmányolt terepszínű sátorlap...

– Gyerünk – szólt Szerpilin a háta mögött álló Szincovnak.

És ez a „gyerünk" volt az egyetlen szó, amit egész idő alatt ejtett.

A hadsereg új parancsnoki pontján sebtiben harapott valamit Zaharovval és Bojkóval együtt. Az imént telefonáltak a fronttörzstől, hogy náluk már megjelent a hadműveleti vezetőség egy tisztje, a további műveletekről szóló paranccsal.

Rendszerint később vacsoráztak, amikor a fő gondokat már lerázták a vállukról. De most úgy határoztak, hogy megbontják a rendet, hogy aztán egyfolytában dolgozhassanak.

Hármuk közül csak Bojko nem járt ma Mogiljovban.

– Nohát, nagy önuralom van benned, Grigorij Geraszimovics! – mondta Szerpilin, csodálta törzsfőnökének következetességét,

ami még ebben is megnyilatkozott. – Mégis, hogy bírtad ki, hogy nem nézted meg Mogiljovot?

– Ha alkalom lesz rá, megnézem – felelte Bojko. – Nem merült fel a szükségessége, dolgom pedig egész nap annyi volt, hogy ki se látszottam belőle. Azonfelül a fronttörzs le nem szállt a telefonról, a legkülönbözőbb adatokat követelte tőlünk!

– És még tedd hozzá azt is, hogy hibát követtem el veled szemben...

– Aggódtam ma önért – felelte komolyan Bojko, nem ment bele a tréfába.

Szerpilin nem emlékezett rá, hogy valaha is hallotta volna Bojko szájából ezt a szót: „aggódtam". Először hallotta most tőle, és csodálkozva nézett rá.

Bojko némán állta a tekintetét; és mintegy emlékeztetésül arra, hogy innen a távolból is a látókörében tartotta mindazt, ami ott történt, ahol Szerpilin volt, közölte:

– Azt a századost, akit az ön jelenlétében fogtak el, a kikérdezése után magamhoz vezettettem, mielőtt a fronttörzshöz kísérik. Rajta akartam kitapasztalni a lelkiállapotukat, hogy mit várhatunk tőlük a jövőben.

„Tehát még erre is talált időt" – állapította meg magában Szerpilin.

– Bátran viselkedett, de a levertség érződött rajta. Válaszul a kérdésemre, hogyan történt, hogy meg kellett adnia magát, ideges lett, és a mi erőbeli fölényünkre hivatkozott; a maga igazolására azzal érvelt, hogy nekünk mindenből sokkal többünk van, mint nekik. Sőt kijelentette, hogy ötször annyi! Meg kellett kérdeznem, honnan tudja, hogy éppen ötször annyi? Talán a félelemtől túloznak?

– Van benne valami – mondta Szerpilin. – Különben is természetes, hogy mindenki igyekszik valamivel igazolni a vereségét. Most a németek igyekeznek azzal, hogy nekünk mindenből többünk van, mint nekik. Számbeli fölényben is vagyunk, és megteremtettük az anyagi fölényt! Így is van. De ez őket mint katonákat semmiképpen se menti. A támadónak tudnia kell, hogy kire rántott kardot. Hogy mekkora távolságok lesznek, milyen utak, milyen éghajlat, és milyen emberekkel lesz dolga. Általában és itt Belorussziában különösképpen.

Olyan téma volt ez, amiről szívesen elbeszélgetett volna, éppen ma, amikor a csak az imént felszabadított Mogiljovot maga

mögött hagyta. De megérkezett a fronttörzstől a hadműveleti osztály tisztje a paranccsal, és miután sebtiben megitták a teát, tüstént átmentek dolgozni, szokás szerint Bojkóhoz.

Noha a parancsnoki pont ezúttal faluban volt, Bojko itt is felállíttatta azt a nagy sátrat, amelyben az előző parancsnoki pontokon dolgozott. Nyáron jobban kedvelte a kunyhónál.

– Úgy gondolod, hogy őszig magaddal cipeled ezt a rezidenciát? – kérdezte Szerpilin.

Bojko bólintott.

– Használ a munkának, ha egyvalamihez hozzászokik az ember.

A parancs, amelynek megfelelően a hadseregnek a mogiljovit követő minszki hadműveletben kellett részt vennie, elég szűkszavú volt. Az, amire korábban is gondoltak már, de különösen tegnap és ma, egyenes követelményként szerepelt benne: lendületesen kövessék a németeket, minden meglevő erővel, megkerülve a támaszpontjaikat, sehol meg nem állva, időt és teret nyerve, vonuljanak előre a Berezinához, és miután átkeltek rajta, haladjanak tovább Minszk felé.

Ezzel a feladattal – hogy mielőbb elérjenek a Berezinához, és átkeljenek rajta – függött össze csaknem mindaz, amiről a törzsben késő éjszakáig tanácskoztak.

A hadműveleti osztály tisztjei a másnap megindítandó hadműveletek tervére vonatkozó parancsokkal elrobogtak a hadtestekhez. Zaharov is, miután a parancsokat aláírta, éjnek idején előrement a csapatokhoz.

Szerpilin Bojkóval és a tüzérség főparancsnokával pedig még mindig a továbbiakon dolgozott. Mielőbb be kellett táplálni a hatalmas hadigépezet valamennyi törzsébe és elágazásába mindent, amit az éjszaka hátralevő részében és másnap reggel meg kellett emészteni, szétbontani több tucat különféle okmányra, részletparancsra, intézkedésre, és eljuttatni a feladatok végrehajtóihoz – enélkül a legkitűnőbb parancs is csak puszta szó maradna. És noha Szerpilinnek és Bojkónak meg a késő éjjelig velük együtt dolgozó tiszteknek is idő kellett hozzá, hogy gondolkozzanak és határozzanak, mérsékelték magukat, mivel tudták, hogy ott lentebb is, a hadtest- és hadosztálytörzseknél és még tovább lefelé, annak, aki majd a parancsaik alapján kiadja a következő, saját parancsát, szintén gondolkodási időre van szüksége előbb. Ráadásul a hadművelet már megkezdődött, az este és éjszaka folyamán már átlendült egyikből a másikba...

Cseppet sem csodálatos, hogy ilyen munka után fáradtnak érzi magát az ember. Más a csodálatos: hogy a fáradtság ellenére, amikor már szétnyitották a tábori ágyát, még mindig ott ül, és nem alszik. Van úgy, hogy az emberben a lelki felajzottság állapota párosul a mélységes fáradtsággal, és az utolsó pillanatig nem hiszi, hogy elalszik...

Szerpilin, miközben visszaemlékezett, hogy Batyuk Mogiljovban hogyan beszélt neki a fiáról, aki a páncéltörő tüzérségnél szolgál és másodszor sebesült, egy másik főhadnagyra gondolt, aki szintén a páncéltörő tüzéreknél szolgál, csak nem a leningrádi, hanem a Harmadik Ukrán Fronton: Baranova fiára; csak egy kis fényképről ismerte, amelyet a frontról küldött az anyjának... A Harmadik Ukrán Fronton egyelőre csend van, de nincs messze az idő, amikor ők is elkezdik. És az anya szabad perceiben nyilván erre gondol. Ott, ahol most van, a szomszéd fronton, amely mindegyiknél mélyebben hasított bele Belorussziába, neki mint sebésznek most ugyanolyan sok dolga van, mint a hadseregparancsnoknak. Kinek-kinek a magáé...

Asztalán megszólalt a telefon, és Szerpilin felvette a kagylót:

– Ön meghagyta a hadműveleti ügyeletesnek, hogy ha Kirpicsnyikov három előtt telefonál, jelentsük önnek.

Szerpilin az órájára pillantott; egy perc múlva három.

– Mi újság ott?

– Jelenti, hogy két felderítő csoportja kiért a Drutyhoz, és átkelt. Egyikük rádiójelzést adott, aztán elhallgatott, többet nem jelentkezett a hívásra. A második ismételten megerősítette, hogy a Druty túlsó partján van, és ott egyesült a partizánokkal.

– Helyes, sőt nagyszerű! Most már alhatunk – mondta Szerpilin; hirtelen úgy érezte, azért nem tudott elaludni, mert még nem kapta meg Kirpicsnyikovnak ezeket a jelentéseit. – És te mit csinálsz?

– Margianyival kidolgoztuk a tüzérségi kérdéseket. Csak az imént végeztünk.

– Szóval én állítólag alszom, te meg dolgozol.

– Befejeztük – ismételte Bojko.

– Sétálni mentek?

Tudta: akármi legyen is, Bojko alvás előtt kisétálja a maga tizenöt percét. És Margianyi is gyakran vele tart.

– Ha sétálni fogtok, előttem menjetek el, én elalvás előtt a padon üldögélek...

Letette a telefonkagylót, és félig öltözve, a bricseszébe gyűrt alsó ingben lement a tornáclépcsőn, leült a padra, amely még egy kissé nyirkos volt az esti szemerkéléstől.

A tornác előtt őrködő géppisztolyos arrább ment, és némi távolságban járkált fel-alá.

Szerpilin egy csomag Kazbeket húzott elő a bricsesze zsebéből, és rágyújtott. Arhangelszkoje után kis ideig ígéretéhez híven türtőztette magát, de most már naponta elszívott egy fél csomaggal. Ahogy rágyújtott, megpillantotta az úton átvágó Bojkót.

– Ülj le kicsit, Grigorij Geraszimovics!

Bojko leült, kinyújtotta hosszú lábát, és Szerpilinnek a sötétben fehérlő ingére sandítva, megkérdezte:

– Nem hűvös így? Vigyázzon, meghűti a vállát!

– Dehogy, inkább melegem van. Elszívok egy cigarettát, és bemegyek. Hát Margianyi hol van? – érdeklődött a tüzérség főparancsnoka felől. – Azt hittem, ketten jöttök.

– Elvonult, restelkedik. Hiszen ismeri a természetét!

Szerpilin ismerte Margianyi természetét: a munkában kemény, de a személyes érintkezésben az emberkerülésig szégyenlős. Zajosan harcol, és hallgatagon él, mondhatni, szerzetes módra, semmiben se emlékeztet a grúzokra, amilyennek általában elképzelik őket. Valami bánat ül a szemében, mintha valamikor valahol olyasmi történt volna vele, amit semmiképpen sem tud elfelejteni.

– Nohát, ha elvonult, hát elvonult – mondta Szerpilin. – A tüzéreknek is aludniuk kell néha.

Bojko diszkréten ásított, és eltakarta kezével a száját.

– Elfáradtál? – kérdezte Szerpilin.

– Naponta pontosan egy óra hiányzik az időmből!

Szerpilin e Bojkóból kitörő dühös panasz hallatára hirtelen hálával gondolta: „Személyiségének súlyát nem azzal érezteti, hogy nyüzsög vagy előtérbe helyezi magát, hanem azzal, hogy akármilyen szigorú is másokhoz, önmagához a legszigorúbb! És szívós, mint egy ökör! És mindezek tetejébe fiatal!"

Olykor irigyen gondolt erre, most azonban hirtelen másféle érzéssel – megkönnyebbüléssel talán? –, hogy vannak ilyen harmincöt évesek, mint Bojko! Nem önmagára gondolt most, nem őrá, hanem valami sokkal fontosabbra, ami nem az öregséggel függött össze, sem a fiatalságával, sem vele, sem Bojkóval, hanem a háborúval, a hadsereggel, az idővel, amelyben élünk, és még élni fogunk. De fennhangon csak annyit mondott:

– Nos, megyünk aludni?

Nem azért, mert elálmosodott, hanem mert érezte: Bojko kényszerülten ül mellette, siet egyet járni elalvás előtt. Minek tartsa ott a padon maga mellett?

– Járok egyet – mondta Bojko. – Jó éjszakát.

Szerpilin magára maradván elnyomta cigarettáját, és a sötétségbe meredt.

Az ég felhős. Az éjszaka koromsötét. És valahol harminc kilométerre innen, a Druty folyó túlsó partján, azok, akik elsőnek keltek át rajta, ki amin tudott, vizesen fekszenek a földön. Vagy meglehet, hogy nemcsak fekszenek, de a németekkel hadakoznak most. Vagy elestek. Az egyik csoport másodszor is jelentette a rádión, hogy átkelt, és ott van, de a másik az először adott hírt később valami okból nem erősítette meg...

Annak a felderítő csoportnak a negyven tagja közül, amelyik a Drutyon átkelt, és egy ízben hírt adott magáról rádión, de aztán nem felelt a hívásra, az átkelést követő három óra múlva már csak valamivel több mint a fele volt harcképes. A többiek vagy elestek, vagy megsebesültek. A sebesülteket nem volt hová tenni, ők is ott feküdtek a többiekkel együtt egy tenyérnyi térségen, a német aknavetők tüze alatt. Némelyik már másodszor is megsebesült.

A veszteségek, a németek nem gyengülő tüze és a biztos tudat ellenére, hogy a németek, mihelyt kivilágosodik, ismét, harmadszor is rohamra indulnak, a katonák, akik a Druty nyugati partjára átkeltek, már a sajátjuknak tartották ezt a partot, és bíztak magukban, hogy nem hátrálnak meg. De ez nem gátolta őket abban, hogy sóváran és türelmetlenül várják a segítséget, és szitkozódjanak, amiért még mindig késik.

A zászlóaljrádiót, amellyel a csoportot felszerelték, egy akna telibe találta, nem sokkal az átkelés után, de a csoportot vezető hadnagy, aki akkor még élt, nyomban elküldte a két tétlenségre kényszerült rádióst, hogy térjenek vissza övéikhez, és jelentsék a helyzetet. Amikor ezek ismét beléptek a vízbe, így tréfált:

– Ha már egyszer Szarvas a hívójeletek, egyik lábatok itt legyen, a másik ott!

Az a törzsőrmester, aki a hadnagyot felváltotta, egy órával ezelőtt megsebesült, eszméletlenül feküdt, és utána Nyikulin őr-

mester vette át a parancsnokságot az emberek felett, aki három nap óta híradósként szolgált a csoport parancsnoka mellett. Már az ő vezetése alatt verték vissza a németek második támadását, amikor azok az aknatüzet abbahagyva, kétfelől leereszkedtek a folyópartra, és ott közeledtek.

Három golyószóróval tüzeltek rájuk – az állványos géppuskát, a rádiókészülékhez hasonlóan, egy akna szétverte –, géppisztolysorozataik felvillanó fényeire célozva, s a németek, mint az első rohamuk alatt is, nem jöttek közelebb. A sötétben a nyögésekből hallották, amint a sebesültjeiket hátravitték.

Kezdetben minden még könnyebben is ment, mint ahogyan Nyikulin várta. A folyó árterületét erdősáv határolta. A csoportot két teherautóra rakták fel. A teherautókat egy harckocsi fedezte. Az erdőig akadálytalanul eljutottak, csak egyszer vettek észre a páncélosok messze, egy kis vízmosásban, egy csomó németet, és tűz alá vették és szétkergették őket. Az erdőszélen a teherautók megfordultak, és visszamentek, a harckocsi szintén.

A felderítő csoport, az erdőt elhagyva, kiért a Drutyhoz, anélkül, hogy a túlsó oldalról lövés esett volna. Noha a folyó közepén úszniuk kellett, gyorsan átjutottak. Ezt megelőzően már négy folyón keltek át, és minden alkalommal elsőkként; különféle kézi eszközöket vittek magukkal ez alkalomra; még két üres hordót is cipeltek, hogy egy gyámfán vízre eresszék, és abba rakják a gránátokat, a tárokat, a patrontáskákat, a kis gyalogsági ásókat és egyebeket. Ott az erdőben, az árterület szélén, szerencséjükre még egy ócska fészer is állt; ezt szétszedték, és kis tutajokat készítettek, egy gombolyag zsákmányolt telefonhuzalt használva fel hozzá. Némelyek ebből a fészerből vett száraz tavalyi szénával tömték ki a gimnasztyorkájukat, a buggyos nadrágjukat, esőköpenyüket, begombolták, rákötözték, és ezekkel felszerelve, mint valami uszonyokkal, be a vízbe. A csoporttal tartó egészségügyi nővér nem sajnálta a kötszert, darabokra tépte, hogy a katonák a csizmáik fülébe fűzzék, és a nyakukba akasszák... Gyakorlatuk volt már ebben, feltalálták magukat...

A harc csak akkor kezdődött, amikor már a nyugati parton voltak. Szerencsésen átúsztak, s a kis tutajokon egy Makszimot és két 82 milliméteres aknavetőt is átszállítottak. Átkelés után a félhomályban hirtelen észrevették, hogy mögöttük, a folyással ellentétes irányban, özönlenek ki az erdőből a keleti partra a németek, közel egy zászlóaljnyian, tehát csaknem velük egy-

időben siettek ezen az erdőn át a Drutyhoz, de kissé elmaradtak...

A csoport parancsnoka, ahogy a németeket meglátta, nem számolva az erőbeli fölényükkel, mindkét aknavetőből tüzet nyittatott a keleti partra. Látszott, amint az első aknák becsapódnak, a parton is meg a vízben, az átkelő németek közt. A sötétben is tovább tüzeltek rájuk vaktában, amíg az utolsó aknát is ki nem lőtték, pedig nem sok aknát vittek magukkal.

A németek kezdetben megzavarodtak, de a túlsó partról hamarosan aknatűzzel feleltek, majd meg emerről is, messziről. Sűrűn eregették az aknákat innen is, onnan is, és miután átkeltek, nyilván parancsot kaptak, hogy semmisítsék meg az oroszokat, amíg nem késő, és nem várva meg a hajnalt, kétszer is rohamot indítottak ellenük.

Mindezek után két-három percenként csapott be egy akna, ha nem mellettük, akkor a közelben. Az aknáktól pedig elbúsul az ember, és a sebesültek nyögnek... A nővér, aki a kötszereket széttépte, hogy a csizmák fülét összefűzzék, már régen holtan feküdt a fövenyen...

Nyikulin valami okból úgy képzelte, hogy a hajnal meghozza a menekvést. Véget ér az éjszaka, megvirrad, és a mieink a segítségükre sietnek! Holott a hajnal, éppen megfordítva, pusztulást is hozhatott, mert a németek, több, mint valószínű, mihelyt megvirrad, újabb rohamra indulnak...

De az éjszakai élmények után Nyikulin valahogy rettenthetetlenül gondolt erre a rohamra: legalább szemtől szembe látja a németeket! Éjjel félelmesebb: az ember csak lő rájuk, és nem látja, megállította-e őket vagy sem. Hátha nem állította meg? Hátha egyikük a következő pillanatban ott terem mellette? Ha megvirrad, minden látható lesz!

Nyikulin már kétszer körülkúszta a körkörös védelemben fekvőket: ellenőrizte, hogyan ássák be magukat. Különösképpen nem kellett noszogatni őket, maguktól is belátták, hogy csak ez nyújt menekvést: minél mélyebbre bebújni a földbe. Akinek volt, gyalogsági ásóval ásott, mások tőrökkel, csajkákkal, övcsatokkal, a maguk sisakjával meg a sebesültekről levettekkel; szerencsére laza volt a talaj: homok.

Nyikulin a sebesülteknek is, akik nem bírtak magukról gondoskodni, kis fedezéket ásatott; a sebesült törzsőrmesternek pedig ő ásott ki egy kis árkot maga mellett. Most egy kissé megpihent,

a hátán fekve, kényelem céljából lecsatolva a derékszíját, és gimnasztyorkája szélével törölgette a géppisztolya závárzatát, amely behomokozódott. Ugyanazt tette, amit a többieknek is parancsolt: a fegyverzetét vizsgálta.

Ott feküdt, és sajnálta, hogy egyetlen tartalék aknájuk sem maradt. Az egyik aknavető ép, de akna egy sincs! Ha csak néhány is volna, és mihelyt a németek közelednek, rájuk lőhetnének, amikor pedig már azt hiszik, hogy semmijük sincs, de más lenne!...

Nyikulin a háború legnagyobb részét mint aknavetős harcolta végig, bízott a fegyverében, és sajnálta, hogy a hadnagy, a csoport parancsnoka, amíg életben volt, megengedte, hogy minden aknát elhasználjanak. Ha már akkor ő, Nyikulin intézkedett volna, mint ahogy most intézkedik, amióta a törzsőrmester helyébe lépett, legalább néhány aknát tartalékolt volna.

A törzsőrmestert, aki eszméletlenül feküdt és nyögött mellette, nem volt ideje kiismerni, hogy milyen ember, és nem sajnálta jobban, mint bármelyik mást – mindenkiért kár! De a nővért különösen sajnálta, mert már nem volt egészen fiatal nő, az ő feleségével egyidősnek látszott, kifogástalanul ment velük ezekben a napokban, mint egy katona, és kötözött, sínbe rakott, kivitte a sebesülteket, nem rosszabbul, mint egy szanitéc, és egész idő alatt sértetlen maradt... Aztán itt a parton egy német aknától egyszerre csak, mintha nem is lett volna!

Az elesett hadnagyot is különösen sajnálta Nyikulin; éveire nézve még fiatal volt, de a háborút jócskán megjárta, hátra is, meg előre is! Nyikulint, aki három nappal ezelőtt az utánpótlással jött hozzá, mindjárt jól megértette. Noha Nyikulin nem titkolta, hogy büntetőzászlóaljban volt, a hadnagy nem törődött ezzel, hanem mint tapasztalt katonát mindjárt maga mellé vette híradósnak. Nem azt nézte, hogy Nyikulin büntetőzászlóaljban volt, hanem azt, hogy a büntetőzászlóalj után a sebesüléséből lábadozva ismét harcba sietett.

A múltról folytatott beszélgetés a három sebesülési sávval kezdődött. A hadnagy, amikor megtudta, hogy Nyikulin a büntetőzászlóalj előtt őrmester volt, attól fogva nem a családi nevén szólította, hanem „őrmester"-nek, és nevetett: „Vedd úgy, hogy már visszakaptad a rangodat, még egy hetet harcolunk, és meglesz!" Általában tréfás kedvű, vidám ember volt. De közben eszében tartotta, hogy Nyikulin jóval idősebb nála. Ő maga fürge

volt, és megkövetelte, hogy minden gyorsan menjen! De szükségtelenül nem hajszolta. Nem is volt rá oka, Nyikulin tőle telhetően igyekezett – megszokta a háborúban!

„E miatt az igyekezetem miatt kerültem bajba" – gondolta most Nyikulin, aztán, hogy vére – szerencsére csak kevés –, amelyet az offenzíva legelső napján, roham közben ontott, és az a kívánsága, hogy mint lábadozó visszamehessen a csatasorba, lemosta vétkét, amely addig terhelte, és amelyet mindezek után ő maga már nem vételnek tekintett, hanem balszerencsének.

Ott feküdt a német aknák tüzében a többi katonával együtt a Druty folyó nyugati partján, legelöl az egész hadseregből, amit ő természetesen nem tudott; azt tudta csak, hogy zászlóaljbeliek között legelöl – és búsult, amiért ezt a tüzet semmivel sem tudja gyengíteni. Nem akart meghalni, csakúgy, mint a többiek, akik vele együtt feküdtek ott, de még türelmetlenebbül várta a segítséget, mint ők. Nem azért, mintha náluk jobban kívánna élni – mindegyik élni kívánt –, hanem mert miután átvette a parancsnokságot a két tucat ember felett, nemcsak felelősnek érezte magát az életükért, hanem részben szinte hibásnak is velük szemben, amiért még mindig nem jött segítség.

A háború, amelyben Nyikulin immár négyszer sebesült meg, és annyi mindennapos veszélyt látott, amely csak a katonának jut osztályrészül, senki másnak, hozzászoktatta a más emberek halálának látásához és a saját halálának gondolatához.

Ám ugyanez a háború, amely megkeményítette az érzéseit, megtanította rá, hogy ne csüggedjen, megtanította rá, hogy a katonák sokszor életben maradnak, még a kilátástalan helyzetekben is, és segítséget kapnak, amikor már nincs honnan remélniük.

Ott feküdt, és arra gondolt, hogy a két rádiósnak, akiket a mieinkhez küldött, már oda kellett érniük. Jól tudta, hogy a háborúban minden előfordul: be is csaphatják, és az oda-vissza történt kettős átkelés után esetleg nem bírják leküzdeni a fáradtságot meg az éjszakai félelmet, és hajnalig csak fekszenek valahol, amíg a helyzet tisztázódik. Tudta, hogy ilyesmi is előfordul. De bízott az emberekben, és mert maga sem szokta őket a hitükben megcsalatkoztatni, a szíve mélyén úgy gondolta, hogy a küldöncök, ha élnek, mind a ketten célhoz értek, s megvitték a hírt. Az, hogy a mieink még mindig nem jönnek, az sem azért van, mert nem akarnak, hanem mert mind ez ideig még nem tudnak: talán útközben németekkel akadtak össze – nemcsak itt lövöldöznek, ha-

nem ott a Druty keleti partján is. És még ha a küldöncök nem is értek oda, ha elpusztultak, abból, hogy a németek csak lőnek, egyre lőnek az aknavetőikkel, és már néhány ízben világítórakétákat eresztettek fel, tudniuk kell a mieinknek, hogy mi nem haltunk meg, harcolunk, üres partot a németek nem fognak megvilágítani. Meg az aknarobbanások is csak oda hallatszanak, a vízen messzire terjed a hang, különösen éjjel...

Tüstént az átkelés után, amikor rádión leadták a koordinátákat, a hadnagy örvendezve mondta Nyikulinnak: „Minden jól megy, már tudják, hol vagyunk!" Nyikulin együtt örült vele: milyen pompás dolog is ez a rádió! Csaknem mindent tudott a háborúban, és csaknem mindenhez értett, de a rádió-hírközléssel nem került érintkezésbe, így adódott. Más ez, mint a huzalos telefon!... Akkor, kezdetben, együtt örült a hadnaggyal, most pedig, amikor a rádió is megsemmisült, és a hadnagy nem élt, a német aknák robbanásai közben vágyakozva gondolt a telefon-hírközlésre. Emlékezett, hogy negyvenháromban, Ukrajnában, szintén átkelt a Pszjol folyón – a mellette úszó katona megsebesült, ők segíteni akartak ennek a katonának, hogy visszaússzon, az meg kérte, hogy megfordítva, előre segítsék, a nyugati partra. Akkor két üres lőszeresláda közt egy hordszíjon helyezték el, mint egy tömlőúszón, fogták és kihúzták, de közvetlenül a partnál még egy találat érte: ez halálra sebezte. És akkor, amikor kihúzták, akkor látták, hogy híradós: a huzal vége a derekára volt csavarva. „Ezzel akart átúszni, hogy az összeköttetést létrehozza, és létrehozta!" – gondolta Nyikulin elismeréssel a régen meghalt emberről és a telefonvezeték iránt, amely az ő szemében mind ez ideig a legmegbízhatóbb volt.

Azoknak, akik, mint Szerpilin és Bojko, hadsereget vezettek s az egész nagy gépezetet irányították, az a meggyőződésük, hogy fölényben vagyunk a németekkel szemben, a hadművelet általános sikeres menetén alapult, a foglyok és a zsákmány mennyiségén, meg azokon a számadatokon, amelyekben kifejezésre jutottak a németek számára egyre rosszabbodó erőviszonyok: öt az egyhez a repülőgépek, három az egyhez a tüzérség, kettő az egyhez a harckocsik tekintetében... Ezekben az általános méretekben az a hiányos létszámú német aknavetőosztály, amely egész éjjel tűz alatt tartotta a Druty túlsó partján azt a tenyérnyi kis területet, ahol Nyikulin és bajtársai lapultak, az egésznek csak jelentéktelen része volt – mindössze hét vagy nyolc ágyúcső abból a

néhány százból, ami a németeknek a hadsereg arcvonalával szemben még megmaradt.

Ám azon az alacsony, homokos folyóparton, ahol Nyikulin és a bajtársai feküdtek, nyolc aknavető volt eggyel szemben. És ez az egy is hallgatott, mert kifogytak az aknák, míg az a nyolc egész éjjel lőtt, megölte a sebesülteket, és földhöz lapította az épen maradtakat, a dolgok igazságtalan voltának érzését keltve; ilyen érzés a katonában a súlyos harc pillanatában támad, különösen ha a súlyossága váratlanul éri.

Ha Nyikulin és társai engedtek volna ennek a veszélyes érzésnek, amely – ha az ember enged neki – egyenesen a kétségbeeséshez vezet, s ezen az éjszakán nem tartották volna magukat ott, a Druty túlsó partján, hanem visszasiettek volna a folyón át, nem tudni, hogy elpusztultak vagy életben maradtak volna. Mert a kétségbeeséstől kiélesedett önvédelmi ösztön korántsem mindig menti meg az embert, ellenkezőleg, gyakran éppen abban a pillanatban veszejti el, amikor azt hiszi, hogy megmenekült.

De Nyikulin, bár érezte az igazságtalanságot, nem engedett ennek az érzésnek, és noha tudta, hogy a németek most itt, a Drutynak ezen a partján erősebbek nála, továbbra is úgy cselekedett, mintha ő volna az erősebb.

Az offenzíva hat napja alatt már száz kilométert ment. És ennek az útnak a legnagyobb részét azzal a tudattal tette meg, hogy óvják őt, noha napjában néhányszor hol ennek, hol amannak a veszélynek volt kitéve, amelyeket, akármilyen gyorsan támadtunk is, mégsem kerülhet el az ember, ha előremegy.

Noha Nyikulin az offenzíva legelső órájában maga is könnyen megsebesült, emlékezett rá, hogy milyen kevés sebesült volt a közelében, és egyáltalán milyen kevés veszteségünk volt azután, hogy a légierő és a tüzérség felszántotta a németek egész peremsávját. Emlékezett rá, hogyan előzték meg őt, aki már megsebesült, és mentek előre a harckocsik meg a rohamlövegek, és hogy lőttek a feje felett a Katyusák, és hogy elöl a németek második és harmadik árkában ismét repült a föld... Amikor az egészségügyi zászlóaljnál töltött két nap után visszatért a csatasorba, és ismét előrement a ma elesett hadnagy vezetése alatt, akkor megint érezte, hogy óvják, erős ágyútűzzel kiverik előbb a németeket az állásaikból, harckocsikkal megtörik az ellenállásukat, és a németek már nem lőnek rá azután, hogy a mi csatarepülőink feléjük indultak és megdolgozták őket.

Mindaz, ami olyan sokáig és fáradságosan készült a hadművelet megkezdése előtt, nem egészen hibák és mulasztások nélkül, de mégis működésbe lépett, és tovább működik, támogatva Nyikulint és segítve őt, hogy előremehessen.

De eljött az óra, amely a háborúban elkerülhetetlen, és a német, akiről Nyikulin a támadásnak ezekben a napjaiban már azt gondolta, hogy gyengébb, itt most váratlanul erősebbnek mutatkozott. Noha ez nem tartott sokáig, és Nyikulin azt hitte, hogy nem sokáig tart, mégis, amikor minden harmadik percben leesik egy akna, az ember az ellenség rohamát várja, és újra meg újra össze kell számolnia meg a többiekkel is összeszámoltatnia a maradék lőszert, ez a „nem sokáig" hosszúra nyúlik, és az embernek minden erejét össze kell szednie, hogy a német ne érezhesse erősebbnek magát, nem szabad megengedni, hogy ezt érezze!

Kora reggel az ezredagitátor eljött hozzájuk a zászlóaljba, röviden ismertette a tegnapi hadijelentést, és kijelentette, hogy Vityebszket elfoglaltuk, most pedig, úgymond, csapataink „már mindenütt" kiértek a Dnyeper keleti partjára, és Mogiljovért harcolnak.

Ezután egész nap mozgásban voltak, és hogy Mogiljovot bevettük-e vagy sem, azt Nyikulin nem tudta meg, bár Moszkvában már néhány órával ezelőtt ennek az eseménynek a tiszteletére kétszázhuszonnégy ágyúból húsz sortüzet adtak le. Igaz, hogy sok fontos eseményről, amelyek a fronton végbementek és továbbra is végbemennek, nem volt tudomása, Nyikulin mégis érezte ezeknek az eseményeknek a jelentőségét, olyan intenzitással, amilyet a személyes részvétel ad.

Amikor reggel az agitátor azt mondta, hogy az összegező jelentés szerint már mindenütt kiértünk a Dnyeper keleti partjához, akkor ez már a Dnyeperen túl hangzott el, a nyugati partján. És ez a „mindenütt" Nyikulinnak már valahol hátul volt, nem pedig elöl. Amikor ő két nappal ezelőtt étkelt a Dnyeperen, akkor ez nem „mindenütt" volt, hanem éppen ők keltek át elsőnek!

Még nem tudta, hogy Mogiljov felszabadult, de a saját lábával számolva meg mind a száz kilométert, amelyet hat nap alatt a hadsereg megtett, Nyikulin megértette, hogy felszabadította és a háta mögött hagyta ezt az egész nagy területet, amely három évig a németek alatt nyögött: tizenkét falut – „falvat", ahogy a hadnagyuk itteniesen nevezte, aki maga is idevalósi volt, Minszk környéki. Nyikulin csak azokat a falvakat számolta, amelyeken

maga is keresztülment e napokban, semmi mást nem számolt, csak ezeket a németek által felperzselteket, meg a félig felperzseltet és az egészen épeket – mindezekbe már visszatérnek és visszafognak térni a lakóik.

Ma reggel megkérdezte az ezredagitátort, nem hallani-e valamit Pszkov vidékéről, hogy mennek ott a dolgok. A válasz nem örvendeztette meg: az agitátor azt mondta, hogy Pszkov még nem szabadult fel, és hogy ott hogy halad a támadás, arról nem szólnak a jelentések. De ha az agitátor válasza elkeserítette is, azoknak a felszabadított falvaknak a látása, amelyeken a bajtársaival együtt áthaladt, a Pszkov vidékén maradt családjával kapcsolatos gondolatoktól, számára különösen mély, mondhatni személyes jelentőséget nyert.

A legfelső hadvezetésnek aznap kapott kiegészítő parancsában már pontosan előirányozták az itt visszavonuló valamennyi német haderő bekerítését és Minszk bevételének idejét is.

Az a maroknyi csapat, amely Nyikulinnal együtt a Druty folyón túli tenyérnyi kis területen harcolt, természetesen mit sem tudhatott arról a titkos okmányról, amely késő éjjel érkezett a fronttörzsekhez. De a közvetlen kapcsolat ezek és amazok közt abban állt, hogy a legfelső hadvezetésnek ez a kiegészítő parancsa is annak a következménye volt, ahogy Nyikulin és a hozzá hasonlóak itt és sok más helyen, a Belorussziában támadók, mind a négy fronton harcoltak.

Aki ezt nem értette vagy nem akarja megérteni, annak fogalma sem lehet arról, hogy a háborúban némelyik parancsot miért hajtják végre, a másikat pedig nem. És ezért azt sem értené meg, hogy mi az a háború, a maga végső katonai valóságában, amely magasabb és alacsonyabb szintű is egyben. Alacsonyabb, mert az utasításokat felülről küldik le, és amikor legalulra eljutnak, akkor ez azt jelenti, hogy elértek a katonához. És magasabb, mert az utasításoknak, akármilyen magasról jöjjenek is, nincs felsőbb végrehajtójuk, mint a katona. És valósággá csakis azután válnak, amikor ő hozzáfog a tervbe vettek végrehajtásához, és minden veszély és halálfélelem ellenére végre is hajtja. Ez a hivatalos, nehézkes szó: „végrehajtó", amelyet a hadseregben arra alkalmaznak, akire a fentről kapott parancs teljesítése vár, valójában szinte magasztos jelentőségű és tisztelettel telt az ember iránt, aki a háborúban megteszi a kötelességét. A „végrehajtó" az, akitől a

parancs teljesítése függ. Ha ő nem hajtja végre, akkor nem is teljesül semmi.

Ezeknek a végrehajtóknak egyike, Nyikulin Pjotr Fjodorovics, harminckilenc éves, sokgyerekes családapa, akit elítéltek, de aki vérével mosta le a vétkét, és ilyen módon már negyedszer sebesült meg, ott feküdt a Druty nyugati partján, dideregve a nyirkosságtól az átkelés után még meg nem száradt egyenruhájában, és huszonkét másik katona élén teljesítette a kötelességét, amely abból állt, hogy kitartson itt az elfoglalt kis partdarabkán, amíg segítséget kap, vagy pedig elesik a harcban.

Egy héttel ezelőtt Szerpilin a hadseregparancsnoki tisztségében, az ezzel a tisztséggel járó jogánál fogva, nem hagyta jóvá a Nyikulin ügyében hozott túlságosan szigorú ítéletet, és ezzel lényegében megmentette az életét. Ám ezek a szavak: „megmentette az életét", amelyek, ha elgondoljuk, de még inkább, amikor hangosan kimondjuk őket, holmi jótétemény képzetéhez kapcsolódnak, nem jutottak eszébe sem Szerpilinnek, amikor egyik csapatlátogatása alkalmával az egyik zászlóalj soraiban egy pillanatra Nyikulin őrmester ismerős arcát vélte látni, sem magának Nyikulinnak, amikor ott az úton a katonák hirtelen azt beszélték, hogy az imént a főparancsnok robogott el mellettük.

Akkor, az offenzíva megkezdése előtt, a hadbíróság elé állított őrmestert illetően csupán azt az igazságosságot valósította meg, amelynek szükségességét és célszerűségét Nyikulin a harcokban napról napra minden lépésével és tettével igazolta, nem gondolva közben a múltra, mert arra gondolnia azt jelentette volna, hogy önmagára gondol, márpedig ő mindezek alatt a napok alatt a legkevesebbet önmagára gondolt.

És csak most, amikor a derengő hajnalban onnan, a keleti partról megszólaltak a mi ágyúink, és Nyikulin meg a többiek feje felett, akik a folyón túl azon a kis tenyérnyi területen feküdtek, elrepültek az első lövedékek, tűzzel határolva el őket, és hátul, a németeknél robbantak szét – csak ebben a pillanatban emlékezett, napok óta most először világosan, arra a különös hullámlemez házikóra, amelyben derékszíj és őrmesteri váll-lapok nélkül állt a hadseregparancsnok előtt. Azért emlékezett talán rá, mert éppen ebben a pillanatban a két küldöncre gondolt – hogy nemhiába bízott bennük –, és önmagára: hogy most már talán életben marad...

Kirpicsnyikov tábornok hadtestparancsnoknak jelentették, hogy a Drutyon átkelt előretolt csoport, amellyel elvesztették a rádióösszeköttetést, folytatja a harcot a túlsó parton, már ágyútűzzel segítjük őket, és hamarosan átkel utána az élzászlóalj, amely az éjszaka folyamán kiért a folyóhoz.

De Kirpicsnyikov tábornok, aki maga sem aludt ezen az éjszakán, tovább siettette csapatait a Drutyhoz, és nem hagyta aludni a hadosztályparancsnokait, telefonon hajtotta őket, és kiabált rájuk, mégsem jelentette hajnali négy órakor a hadtörzsnek ezt az egy tényt. A reggeli jelentéshez tartogatta, annál is inkább, mert hadtestének övezetében még három csoport átkelt a Drutyon, a csapatok széles fronton közeledtek a folyóhoz, és hatásosabb volt reggel hatkor egyszerre jelenteni mindezt...

Negyedik fejezet

Tánya, még ugyanannak a napnak az estéjén, amikor Szincovtól elbúcsúzott, hosszú levelet írt neki, bocsánatot kért, amiért hallgatott és vele töltötte az éjszakát, s nem mondta meg mindazt, ami a további közös életüket lehetetlenné teszi.

De amikor már megírta, összeszidta magát a gyávaságáért, s a levelet nem küldte el, hanem bedugta a bőröndje fenekére a fehérneműje alá: megesküdött, hogy ha legközelebb találkoznak, személyesen mond el neki mindent. De reggel megkezdődött az offenzíva, és ez az újabb találkozás bizonytalan időre elhalasztódott.

A busa szemöldökű tábornok, a hadsereg egészségügyi szolgálatának főnöke, az offenzíva első reggelén magához hívatta, amikor még náluk is, tizenkét kilométerrel a peremsáv mögött, jól hallatszott a sűrű ágyúdörgés, megkérdezte, hogy érzi magát, teljesen rendbe jött-e a koraszülés után, és közölte, hogy egy időre elveszi őt Roszljavéktól. És hogy most már nem második vonalbeli kórházakat fog látogatni, mint az offenzíva előtt, hanem közelebb kerül a fronthoz: ellenőrizni fogja, hogy miként szállítják a sebesülteket az egészségügyi zászlóaljaktól az előretolt kórházakba. Általában az a vélemény, hogy ott lent minden zavartalanul megy, de zavarok mégis előfordulnak.

A kiürítési ponton őt tartják a legkatonásabbnak, azért is veszi őt maga mellé erre a feladatra.

– Mintha a személyi felügyelőm volnál, noha státushely szerint nekem ilyen nem jár. – A tábornok összevonta szemöldökét, de közben mosolygott. – Természetesen csak ha nem félsz.

Tánya nem félt. Sőt örült. Azután, hogy olyan elnézést tanúsított önmaga iránt és a frontról elutazott szülni, többé semmiféle elnézést nem kívánt.

Bizonyára ezért is érdemelte ki busa szemöldökű főnöke dicséretét. A tábornok egyébként nem szerette dicsérni az orvosokat. Azt mondta, az orvosoktól elvárják, hogy ne kíméljék magukat. „Aki nem így gondolja, az nem orvos, és rosszul tette, hogy olyan életpályát választott, amelytől más emberek élete függ."

A támadás megkezdődött, és megszakítás nélkül folyt, már tizenegy napja. Tánya naponta előre és hátra vándorolt, az útkereszteződéseknél feltartott kézzel autókat állított meg, alkalmi teherautókon utazott a sebesültekkel vagy egyedül, vezetőfülkében meg hátul a kocsiban, lőszeresládákon ülve, és járta a kórházakat, és eljutott az egészségügyi zászlóaljhoz meg a kötözőhelyekre, és elesetteket is látott, sőt néhány ízben maga is ágyútűzbe került.

Amikor a gyermekét elvesztette, lélekben megtört, és azt lehetett volna hinni, az újabb bánat – az elválás Szincovtól – teljesen lesújtja, de nem sújtotta le, hanem éppen megfordítva, felemelte elesettségéből, és talpra állította. Noha a támadás idején is állandóan Szincovra, önmagára és Másra, meg a saját kilátástalan helyzetére gondolt, azok, akikkel együtt dolgozott, jött-ment és beszélgetett, meg ágyútűzben hasalt, nem vettek észre rajta semmi különöset. Az önmagával kapcsolatos gondolatokat magába zárta a többi gonddal, szükségességgel és elintéznivalóval együtt, ám ebben az elfojtott, összesajtolt állapotban a gondolat veszélyesen tovább létezik, mint ahogy a víz, amely jéggé változik és kitágul, kőlapokat képes összetörni, ha más kiutat nem talál.

A harcok negyedik napján, éjjel, amikor visszatért az egészségügyi osztályra, vacsoránál tudta meg, hogy két órával ezelőtt meghalt Vera Petrovna, a gyógyszertár vezetője, akivel azelőtt még szorosabb barátságban volt, mint Zinaidával. És nem ott elöl érte utol a halál, hanem a hadtápnál, a gyógyszerraktárból jövet. Közvetlenül a besötétedés előtt egy Junkers szállt le az út felett, és ledobott egy bombát...

Mint ahogy az általában lenni szokott, amikor hirtelen meghal valaki, akiről az ember egyáltalán nem gondolta, hogy meghalhat, Tánya is saját magára gondolt.

Reggel, amikor Zinaidával felkeltek és elindultak, ki erre, ki amarra, elővette bőröndjéből az elküldetlen levelet, leragasztotta, megcímezte, és átadta barátnőjének:

– Legyen ez nálad. Ha engem ér valami, add oda neki.

– Téged ér? – fortyant fel Zinaida. – És ha engem ér, nem téged?

– Kérlek, tedd el.

– Mi történt köztetek?

– Semmi sem történt.

Így hát nem mondta meg, hogy mi is történt köztük, mégis rábírta Zinaidát, hogy a levelet magához vegye.

Éjjel, amikor újra találkoztak, Zinaida Tányát megpillantva először odafutott hozzá, aztán megölelte, mintha már nem hitte volna, hogy élve viszontlátja, majd kezébe nyomta a levelet.

– Egész nap aggódtam érted e miatt az ostoba levél miatt. Nem tartom magamnál. Rossz előjel. Mi jutott eszedbe, hogy el akarod temetni magad?

– Semmi.

– Nohát, ha semmi, akkor tépd össze. Vagy én tépem szét.

– Add ide.

Tánya belátta, hogy Zinaida megmakacsolja magát, és nem tartja magánál a levelet, ezért elvette tőle, és a gimnasztyorkája zsebébe dugta.

Most, miután megfordult fejében a gondolat, hogy meghalhat, és Szincov akkor nem tud meg mindent, amit meg kell tudnia, ezt a levelet már nem téphette össze.

„Ha valami ér, úgyis megtalálják nálam, és átadják neki. Csak nem fog valami darabokra tépni, ez nem fordul elő" – gondolta magáról, noha jól tudta másokról, hogy ez is előfordul.

Hol megfeledkezett a zsebében lapuló levélről, hol megint eszébe jutott. Egyszer meg egész nap nem tudott ezektől a gondolatoktól szabadulni, mert meglátta Artyemjevet. Sebesültekkel együtt egy üres teherautó kocsiszekrényében utazott a hadtáphoz, amaz meg egy szembejövő Willisen robogott el mellette.

Artyemjev láttán Tánya arra gondolt, hogy akaratlanul vétkezett nemcsak Szincov ellen, hanem ellene is. Visszaemlékezett rá, hogy az elmúlt télen Moszkvában, amikor a férfi eljött hozzá, ő

a nővére haláláról beszélt neki. És Artyemjev ökölbe szorított kézzel, sántítva rohangált fel-alá a konyhában, majd amikor Tánya elhallgatott, kihozta a pályaudvarra és odaadta neki Mása ruháit, hogy élelmiszerre cserélje el a taskenti zsibvásáron. Ezekre a ruhákra, amelyeket akkor a pályaudvarra kihozott neki, most valahogy elviselhetetlenül gyötrő volt emlékeznie.

Ezekben a napokban a kórházakban két sebesült nőt látott, egy rádiós t, akit partizánkórházból hoztak át a hadseregibe, hogy kivegyenek testéből egy életveszélyes szilánkot, amely az első műtétkor maradt benne, meg egy asszonyt, aki aknára lépett, amikor az erdőből hazafelé ment a faluba. Nem partizán, csak egyszerű lakos, ahogy magáról mondta, jóllehet később a beszélgetés során kiderült, hogy ételt is hordott a partizánoknak, meg összekötőjük is volt. Más az ő helyében partizánnak tekintené magát. De ő nem, nem tekintette magát annak, mert nem volt tagja a csapatnak, csak segített.

A rádióslány arról beszélt, hogy hány vasúti szerelvény haladt el mellettük a Németországba munkára hurcolt emberekkel telezsúfolva. A németek szándékosan ködösítettek, megváltoztatták a forgalom grafikonját, elhurcoltakkal megrakott szerelvényeket engedtek át a veszélyes útszakaszon, amikor katonainak kellett volna áthaladnia, és megfordítva. Egy ízben emiatt a partizánok tévedésből az elhurcoltakat vivő szerelvény előtt robbantották fel a síneket, s az első három kisiklott teherkocsiban több nő meghalt. Mégis ennyi baj közepett azok a nők, akik sértetlenül maradtak, vagy csak megsebesültek és a partizánokkal elvonultak az erdőbe, azt mondták: jobb, hogy így történt; a halottakat nem hozhatják vissza, de akik életben maradtak, elkerülték a rabságot. Mert hát miféle élet van ott Németországban? Hát élet az?

– Mi akkor sokkal jobban szenvedtünk náluk – mondta a rádióslány, visszaemlékezve erre, és könnyek csillogtak a szemében, részben az emlékektől, részben a sebésszel való újabb találkozás miatt; amikor már kikerült a Nagyföldre, iszonyú volt ismét kés alá kerülnie.

Tánya pedig, miközben hallgatta, gyötrődve gondolt arra az asszonyra, akit szintén elhurcoltak Németországba munkára, és aki talán annak idején egy szerelvényen ugyanezeken a helyeken robogott át, és akiről most már bizonyára a háború végéig senki sem mondja meg, hogy él-e vagy sem...

Kórházakban és egészségügyi zászlóaljaknál nap nap után egyikből a másikba vándorolva, mi mindent nem hall az ember!

Tegnap egyik kórházban Tányának sürgősen beszélnie kellett szolgálati ügyben a sebészfőorvos-asszonnyal, akit beszélgetés közben hirtelen elhívtak egy sürgős műtéthez, és Tánya követte őt a műtőbe. Súlyos haslövéssel feküdt ott a műtőasztalon egy tüzérosztályparancsnok, fiatal ember, és ahogy a műtősnővérek mondták, nőtlen. Mielőtt elaltatták, göndör hajú, verejtékes szép fejét ide-oda forgatva, a halál előérzetével arra kérte azt a hadnagyot, aki behozta a kórházba, hogy az ezredtársai ne felejtsék el: gondoskodjanak az anyjáról. Az utolsó pillanatig, amíg narkotikus álomba nem merült, ezt ismételgette: „Csak egyre kérlek, csak egyre kérlek..."

És mindebben volt valami olyan, hogy még a sebészorvosnő is, aki a csaknem reménytelen műtétet végezte, sírt, és a nővérek is sírtak... Ő pedig nem ébredt fel többé, meghalt.

És Tánya hirtelen valami kétségbeeséssel határos, heves irigységgel gondolta: „Bárcsak én is így az utolsó pillanatomban csak anyámra gondolnék, és senki másra! Hogy senkim se lenne anyámon kívül, akire gondoljak..."

Ma reggel – a háború tizenegyedik napján, ahogy a hosszú tűzszünet után félig komolyan, félig tréfásan mondogatták a fronton – Tánya tizenegyedszer ment előre, most már a Berezinán túlra, amelyen a mieink tegnap reggel keltek át. Csapataink egész nap és egész éjjel üldözték a németeket, és egyre jobban haladtak! Már néhány egészségügyi zászlóalj is volt a túlsó parton, reggel pedig két előretolt kórháznak kellett berendezkednie; Tánya busa szemöldökű főnöke meg Roszljakov, aki el nem mozdult az előretolt kórházakból, megkövetelte, hogy az ilyen heves támadás alatt felmerülő minden veszély és nehézség ellenére, az erdőkben kószáló német csoportok ellenére, az orvosok ne maradjanak le, szorosan a csapatok nyomában legyenek, hogy a sebesültek ne feküdjenek ott a sorukra várva, hanem idejében kerüljenek műtőasztalra. A tegnapi röpgyűlésen a tábornok, néhány napközben elkövetett hibán felmérgesedve, lelkükre beszélt az orvosoknak, azt kiabálta, hogy náluk az elvesztegetett idő: elveszett emberéletek... Pedig nemcsak az orvosok lelkiismeretén múlott, hanem a sebesültek szállításának azon a bonyolult menetén, amely, ha papírra rajzolnánk, egy sor összekapcsolt és egymást forgató kis és nagy fogaskerékből álló óraszerkezetre emlékeztetne. Csak-

hogy ez az egész gépezet nem egy kis szilárd tokban helyezkedett el, hanem éppen ellenkezőleg, a támadás idején több tízkilométerre húzódott szét: a peremsáv közelében levő kötözőhelyektől a sebesültszállító szerelvényekig, amelyek a hadseregellátó állomásról indultak még tovább, az ország belsejében közlekedő és még egy saját kört befutó kórházvonatokhoz. És Tányának szolgálati kötelessége volt, hogy e sok tízkilométerre széthúzódó gépezet legelső, a harchoz legközelebb eső kis kerekeinek mozgatását ellenőrizze.

Az emberi lelkiismeretre mindenütt szükség volt, ennek az egész láncnak az elejétől a végéig; a peremsávbeli szanitéctől a sebesülteket felvevő alkalmi gépkocsik sofőrjéig, az átkelőhely parancsnokától, akinek a „nem bírom" ellenére, bármekkora ellenáramlás ellenére, át kell dobnia a sebesülteket a mögöttes területre, az ellátó állomásokon dolgozó vasutas katonákig, akik kötelesek teljesen soronkívül előreirányítani a front felé a lőszert szállító szerelvényeket, és ugyanakkor ügyesen össze kell kapcsolniuk az üres sebesültszállító szerelvényeket is, mert ha azokat nem küldik gyorsan előre, akkor a következő sebesültcsoportot nem lesz min a mögöttes területre szállítani.

Ha nem volna az a közös emberi lelkiismeret, amelyet minden egyes emberben még fokoz az az érzés, hogy ő is megsebesülhet, a háborúban az orvosok magukban sohasem végeznék el mindazt, amit így sikerül elvégezniük.

Tánya ma Roszljakovval együtt egy Willisen csaknem egészen a Berezináig jutott el. Roszljakov az átkelésnél letette őt, és egy dűlőúton nekivágott az erdőnek.

A távolodó Willis úgy ugrált a kátyúkon, mint egy nyúl, és jobbra-balra kanyargott, amint a kilőtt és kiégett német járműveket kerülgette. Mi minden nem volt itt: hatalmas teherautók és törzsautóbuszok meg motorkerékpárok, és egyáltalán fel sem lehetett ismerni, hogy mi micsoda – úgy végigszántottak itt mindent ezen a dűlőúton tegnapelőtt a mi repülőgépeink.

Mind a dűlőúton, mind az erdőben, az új átkelőhelynél, amelyet az általunk szétlőtt német híd helyett építettünk, s az átkelőhelyekhez vezető út mindkét oldalán, mindenütt még annyi eltakarítatlan holttest hevert, hogy ma, a második nap reggelén, az átkelőhely körül meg a fel- és lejárókon, erős hullaszag terjengett. Olyan, hogy még az orvosok is nehezen bírták elviselni, pedig róluk azt tartják, hogy mindenhez hozzáedződtek.

Tegnap forró nap volt – árnyékban huszonhét fok –, és már estére világossá vált, hogy itt az átkelőhelynél tenni kell valamit: embereket kijelölni – éspedig sokat, ezreket – arra a célra, hogy mindezt szétválogassák, elhordják és elföldeljék, vagy pedig azt a fő átkelőhelyet, amelyen át szüntelenül árad a forgalom előrehátra, legalább két-három kilométerrel arrább vigyék.

Roszljakov éppen azért jött ide ma reggel, hogy, úgymond, „vasszilárdan" megalapozza a hadsereghaditanácsnak szóló jelentését arra nézve, hogy akármilyen bonyolult feladat is, feltétlenül arrább kell helyezni az átkelőhelyet, ha nem akarjuk megkockáztatni a veszélyt, amely az emberek ezreinek ezen a rémséges övezeten való állandó áthaladásával jár.

Tánya, a híd közelében megállva, két-három ízben eredménytelenül emelte fel a kezét. A hídon lőszeresládákkal színültig megrakott teherautók haladtak át. Egyikük megállt, de kiderült, hogy nyomban elkanyarodik jobbra, Tányának pedig egyenes irányba kellett mennie.

Majd a fékező teherautót előzve, egy Willis robogott el, és belőle valaki intett neki. Tánya a ponyvafedéltől nem látta, hogy ki, de amikor az első Willis után elrobogott egy második, rádióantennával, s mögötte egy páncélozott szállító jármű, akkor megértette, hogy nyilván Szincov ment el mellette a főparancsnokkal: intett, de nem állhatott meg, akárhogyan szerette volna is...

Amikor a Willis kikerülte az álló teherautót, és Szincov megpillantotta mögötte az út szélén álló Tányát, már késő volt. Tánya épp csak hogy előbukkant, és máris ismét eltakarta a teherautó. És Szincov, bár idejében intett neki, nem volt egészen biztos benne, hogy Tánya észrevette.

De az elöl ülő Szerpilin észrevette – talán a visszapillantó tükörben –, ahogy intett mögötte, és hátrafordult:

– Kinek intettél?

– A feleségemnek.

– Állj meg – szólt Szerpilin Gudkovnak –, engedd előre a második és harmadik gépkocsit. Így ni.

Megvárták, amíg a rádióval felszerelt Willis meg a páncélozott szállító jármű elhagyta őket, és akkor visszatolattak.

Nem fordultak meg, hanem tolattak, amíg Tányával egy vonalba értek, aki még mindig az út szélén állt.

A Willis úgy állt meg, hogy Tánya Szerpilinnel egy vonalba került, szorosan melléje, szinte összeért az arcuk, és közvetlenül maga előtt meglátta a tréfásan összehunyorított szemét. Jóságos hunyorgás volt ez. Barna, szélcserzett és napégette arc, és ebben a barna arcban a szeme olyan világoskék, mintha kifakult volna.

Tánya azelőtt nem vette észre, hogy Szerpilinnek milyen a szeme, mert az mindig a termetének magasságából nézett le rá, de most, amikor ő az úton állt, Szerpilin pedig a Willis első ülésén ült, mintha egyforma növésűek lettek volna, és szemtől szembe néztek egymásra. Kiderült, hogy világoskék szeme van.

– Üdvözöllek, doktornő – szólt Szerpilin. – Régen nem láttalak. – Kiszállt a Willisből az útra, és most már ismét felülről, termetének magasságából nyújtott kezet, és mosolygott: – Mit csinálsz itt?

– Valami alkalmi járművet próbálok szerezni – felelte Tánya. – Az egészségügyi zászlóaljhoz megyek.

Azt hitte, Szerpilin erre mindjárt azt mondja neki: „Ülj be hozzánk, elviszünk." De Szerpilin egészen mást mondott:

– Jártál Mogiljov környékén, felismerted az ismerős helyeket?

– Felismertem.

– Most már ismeretlen területen járunk. Egészen a háború végéig ez most már így lesz, ismeretleneken...

Ezt mondván, orrával szippantott, megérezte a nehéz hullaszagot.

– Ne hidd, hogy terád nem gondoltam. Csak egész évben nem jutott időm rá, hogy lássalak. Ilyen a mi szolgálatunk. Tőle érdeklődtem felőled – Szincov felé bólintott, aki nyomban utána kiugrott a Willisből, és ott állt Tánya mellett, a vállát érintve. – Nem panaszkodott neked, hogy segédtisztté tettem?

– Nem panaszkodott – felelte Tánya, és hirtelen, maga sem hitte volna, hogy erre rászánja magát, hozzátette: – Én szidtam érte.

Szerpilin, aki ezeken a szavakon elcsodálkozhatott, sőt megsértődhetett volna – hogyan, miért és mi okból szidtad? –, nem csodálkozott és nem sértődött meg, hanem mintha egyszerre mindent megértett volna, azt mondta:

– Többet ne szidd. Ha a hadműveletet befejezzük, elküldöm, ahogy kérte, önálló beosztásba... Már megígértem neki...

Szincovra pillantott, és észrevette, hogy az Tánya vállához simul.

– Öt percet kaptok „pihenj"-ben. Én előremegyek, a folyónál elálldogálok, ti gyalog jöjjetek utánam.

Egy szót sem szólt többet, beült a Willisbe, vagy kétszáz métert hajtatott a folyó felé, kiszállt, és megállt közvetlenül a víz partján, háttal feléjük, és kezét hátrakulcsolta.

Szerpilin ma reggel óta jó hangulatban volt, sőt, ahogy ő régimódiasan kifejezte, a legeslegeslegjobban. Örömmel töltötte el, sőt boldoggá tette az eseményeknek a legmerészebb várakozásunkat is felülmúlóan gyors kifejlődése, amely egykettőre Minszk felszabadításához vezet. Az utóbbi napokban itt, Belorussziában, mintha égett volna a föld a németek lába alatt. Ámbár a föld mindenütt föld, és nem a földről van szó, hanem az emberekről...

Mint csaknem minden vérbeli katonának, az volt a vágya, hogy a háborúban ott működjön, ahol a legfőbb történik: ez az a vágy, amely a korlátolt és a mások erőfeszítésének értékelésében igazságtalan embereknél némelykor az ügyre nézve veszedelmes meggyőződéssé alakul át, hogy a legfőbb ott van, ahol ők vannak.

Háborúban minden fáradságos, és ennek a fáradságnak a súlya önmagában is arra csábít, hogy az ember túlértékelje azt, amit ő és az alárendeltjei tesznek, és lebecsülje, amit mások és más helyeken hajtanak végre.

Szerpilin rendszerint talált magában erőt arra, hogy ellenálljon ennek a kísértésnek. Most is talált.

Akármennyire szerette volna is a legfőbbet cselekedni, a hadserege is meg az egész front a belorussziai offenzíva napról napra növekvő roppant méreteiben a többi fronthoz viszonyítva mégiscsak mellékes feladatot teljesített. Erőt és fáradságot nem kímélve segítették a legfőbbet. S a két szomszédos front, amely most ezt a legfőbbet véghezvitte, ma reggel összefogózott a bekerített német hadsereg mögött, elvágva északról és délről a minszk–vilniusi és a minszk–baranovicsi utat.

A pilóták első jelentéseiből, amelyek még nem kerülhettek be az összefoglaló jelentésbe, Szerpilin már tudta, hogy a bekerítés befejezett tény. Minszk körül bezárult a gyűrű, és a páncélosaink a város nyugati peremén vannak. Ma éjjelre várható a bevétel híre. És mindez teljes négy nappal korábban, mint ahogy a Mogiljov bevétele után kapott parancs előírta!

A Minszktől keletre levő erdőkben bekerített németeknek már nincs hova lenniük, és ez ma még fokozottabban érződik, mint

tegnap. És hogy a németeknek ezt az egyre elkeseredettebb ellenállását tapasztalhatjátok magatokon, ez lesz a hadsereg osztályrésze ma és a legközelebbi napokban.

És nem a hadtápodnál maradt zsákmány mennyisége, sőt nem is az a zsákmányosztagok által már összeszámolt háromezer német hadigép, amelyek minden ország- és dűlőutat eltömtek egészen a Berezináig, hanem éppen a németeknek ez az egyre fokozódó ellenállása az első előjele annak, hogy a hadsereged, amint azt elvárják is tőled, sikeresen teljesíti feladatát. Ha az egész hadművelet méreteihez képest másodrendű is ez a feladat, nektek a legfőbb!

És ha a többieknél később jutsz is el a Minszket megközelítő utakhoz, viszont érzed, hogy az ellenség nyomában haladsz, hogy szorongatod, hogy összetömörül előtted, és az ellenállása egyre elkeseredettebbé válik, mert éppen te püfölöd a legfájóbb pontján, csépeled azt a legsűrűbb, legtömörebb csoportosulását, amelyet különféle irányokból vont össze ezekben az erdőkben, és amelyet, úgy remélte, tőled elszakadva kiterjeszthet Minszk mögé, és sikerül bejutnia a még meglevő résen. Te pedig beleakaszkodtál, és nem hagytad. Nem engedted, és a jövőben sem engeded!

Szerpilin jókedvéhez még az is hozzájárult, hogy tegnap szép levelet kapott. Ezt senkinek sem jelentheti, és rajta kívül nem kell róla senkinek sem tudnia. De ez a csak neki szóló és egyéni örömet szerző levél is a háborúra vonatkozó gondolataihoz kapcsolódott, és ahhoz, hogy a háború hamarább véget érhet, mint ahogy a hadművelet megindításakor gondolták.

Szincovnak és a kis doktornőnek jutott valami abból a jóból, ami Szerpilin lelkét eltöltötte, amikor a Willisből kiszállt az útra, és felülről nézett le Tányára. Sőt kedve lett volna egyik kezével levenni fejéről a katonasapkát, és a másikkal megsimogatni a haját, mintha kislány volna, nem férjes asszony, érett nő, aki a háború három éve alatt annyi rosszat élt át, hogy öt hozzá hasonlónak is elég lenne. Akármilyen badarság is, de ez volt a vágya: levenni a katonasapkáját, és megsimogatni, mint egy kislányt.

És amikor ott az úton állva mosolyogva nézett Tányára, nem az ő látásán mosolygott, amint azt maga Tánya is hitte, hanem a saját, talán ostoba, de jóságos gondolatán.

Most a folyó partján állt, elnézte a széles mederben itt lassan hömpölygő habokat. És bár anélkül, hogy órájára nézett volna, a

megszokott pontos időérzékével tudta, hogy nem öt perc telt már el, hanem talán hat vagy hét – nem Szincovot sajnálta, akit mindennap látott, hanem Tányát, akivel régen nem találkozott, a viszontlátásukra engedélyezett idő rövidségéért –, mégse fordult hátra. Nézte a folyót, és arra gondolt: milyen érdekesen is alakultak a dolgok, hogy a hadserege éppen ezen az úton támad, itt halad előre Mogiljovtól a Berezinához. Nemcsak a németek keltek itt át tegnapelőtt, mielőtt mi szétlőttük a hidaikat – egyiket is, másikat is –, hanem annak idején a franciák is csaknem ugyanitt keltek át rajta, alig valamivel feljebb. Az ember, ha kedve tartaná, elképzelhetné azt az egész panorámát, amely akkor, ezernyolcszáztizenkettőben, tél elején, a franciák átkelésekor a szem elé tárult. Ámbár nehéz. Az idő is más volt, meg a háború is másféle, és jég, olvadás, most pedig nyár van, forróság, a parti erdő üde zöld, lombos, mint mindig, a csapadékdús, esős tavasz után.

Milyen szép – és hullaszag árad belőle!

Szerpilin elfordult a folyótól, és a Willise felé indult.

Amikor Szerpilin előrehajtott, és otthagyta Szincovot kettesben Tányával, Szincov néhány pillanatig mozdulatlanul állt, majd hirtelen magához vonta őt, megcsókolta az ajkát, és alig tudott elszakadni tőle, szinte hangtalanul mondta:

– Úgy vágyódtam utánad!

Az út szélén álltak, és mellettük, füsttel és forró levegővel árasztva el őket, egymás után robogtak el a gépkocsik, mégis úgy mondta ezt, mint ahogyan ágyban fekve szokás egymásnak mondani.

– Nem illik – hárította el Tánya, amikor ismét meg akarta ölelni. – Menjünk!

Bal kezével erélyesen megfogta a férfi egészséges jobbját, lehúzta, erősen megszorította az ujjait, és vállával szorosan hozzásimulva, megindult mellette az út padkáján.

– Telefonon érdeklődtem utánad – mondta Szincov.

Tánya bólintott; tudta, hogy Szincov egyszer felhívta közvetlenül Roszljakovot. Lehet, hogy máskor is érdeklődött, csak nem mondták meg neki. Most több lehetősége nyílt erre, mint azelőtt, mégiscsak a főparancsnok segédtisztje.

– Jobban aggódtam érted, mint valaha – mondta Szincov.

És ez igaz volt: sehogyan sem tudta kiverni a fejéből azt, amit Tánya a legutóbbi éjszakán olyan váratlanul mondott a meghalt férjéről: „Mindig így esnek el az orvosok, amikor a németek kitörnek a bekerítésből."

Tánya bizonyára régen elfelejtette ezeket a szavait, de ő emlékezett rájuk.

– Én pedig most egy cseppet sem aggódtam érted – felelte Tánya.

És ez is igaz volt. Tánya valahogy úgy érezte, hogy amióta Szincov Szerpilin segédtisztje lett, semmi baj sem érheti. Azelőtt, amikor a hadműveleti osztály tisztje volt, és egyedül járkált a frontra, érhette baj, de most, amikor Szerpilinnel együtt jár, nem érheti.

Mellette lépkedett, szorongatta a kezét, és a levélre gondolt, amely ott volt nála, a gimnasztyorkája zsebében lapult, meg arra, hogy ma másodszor találkoztak, és hogy el kell mondania neki mindazt, amit azon az éjszakán nem mondott el.

Még két vagy három perce volt hátra, hogy ezt elmondja neki, mielőtt Szerpilinhez érnek.

De ez után a „vágyódtam utánad" után még nehezebben tudta rászánni magát.

Mellette ment, a kezébe kapaszkodva, és már tudta, hogy semmit sem mond neki ezekben a hátralevő percekben, de ugyanakkor furcsa módon félt önmagától: „Hátha mégis megmondom?" És ebben a félelmében azt kívánta, bárcsak még hamarább elmúlnának ezek a percek.

Mentek, és hallgattak, és hogy ezek a percek még hamarabb elmúljanak, Tányának gyorsan mondania kellett valamit, ahelyett, amit közölnie kellett volna.

– Szerpilin ma jó hangulatban van – szólt hirtelen, mert ez jutott éppen eszébe, ez mentette meg amazoknak a szavaknak a kimondásától; ezekkel a Szerpilinről mondott, spontán szavakkal helyettesítve a feleségéről elmondandókat.

Szincov bólintott, és a kezénél fogva visszatartotta, hogy lassabban menjen.

– Ne siess. Nem kell. Mihelyt hátranéz, tüstént odamegyünk...

– És megismételte: – Ne siess...

És amikor megismételte: „ne siess", Tánya hirtelen megállt, felnézett rá, és elmondta, amit egy pillanattal előbb még úgy

érezte, már nem fog elmondani: Kasirinról és Másáról, meg azt, hogy ezek után ők nem maradhatnak együtt.

Szincov pedig, miközben egészséges jobbjával még mindig fogta a kezét, hevesen felemelte fekete kesztyűs balját, mintha el akarná takarni az arcát, védekezni a hallottak ellen. És amikor Tánya elhallgatott, hamarjában valahogy értelmetlennek tűnő szavakat mondott:

– Már beül, siessünk.

Tánya nem fogta fel mindjárt, hogy Szerpilinről beszél, aki elfordult a folyótól, és a Williséhez ment.

– Akár kibeszéltétek magatokat, akár nem, a szabadság lejárt, nem hosszabbíthatom meg. – Szerpilin Szincov felé bólintott, de Tányának mondta: – Most már Minszkig aligha találkoztok.

Tányára nézett, és észrevette, hogy valahogy megváltozott, más, mint amilyen az imént volt: hirtelen elsápadt, ahogyan az a sebesülés után előfordul olykor.

– Főparancsnok elvtárs, engedélyt kérek jelenteni – szólt Tánya, és Szerpilin homlokát ráncolva azt gondolta: „A férjével való beszélgetés után talán valami személyi kéréssel áll elő?"

– No, mit kívánsz?

De Tánya, a várakozása ellenére sietősen, sőt valahogy lázas sietséggel nem a saját dolgáról beszélt, hanem arról, ami miatt az egészségügyi osztályukon nyugtalankodtak: az átkelés ezen a helyen egészségügyi szempontból veszélyes, járvánnyal fenyeget; túlságosan sok oszlásnak indult német holttest hever körülötte, fertőzések történhetnek. Amíg az erdőt és a dűlőket meg nem tisztogatták a hulláktól, legalább ideiglenesen arrébb kell vinni az átkelőhelyet.

– Okosan beszélsz – helyeselt Szerpilin –, csak nagyon hadarsz, látszik, hogy még nem tudsz a feletteseidnek jelenteni. Kik a feletteseid? Miért vakaróznak, és nem jelentik a véleményüket?

Tánya azt felelte, hogy a főnökei az anyagot készítik össze, hogy még ma jelentést tegyenek.

– Szóval előkészíted a talajt a jelentésükhöz? – mosolygott Szerpilin. – Meg is tesszük. Magunk is gondolkoztunk már rajta. Köszönöm a szolgálatot. Minszkben majd találkozunk. – Ismét Tányára pillantott. – Csak óvatosan közlekedj az egészségügyi zászlóaljak közt. Ha ágyúzást hallasz, ne ugrálj, inkább egy árokban várd meg a végét, épebben maradsz. Sztálingrádban az utolsó napokban a németeknek technikai felszerelésük még sok volt, de lő-

szerük szinte semmi! Itt más a helyzet: éppen ebben a körzetben vannak a lőszerraktáraik. Nem takarékoskodnak vele, ellenkezőleg, sietnek minél többet elhasználni! Az erdőkből minden irányba lőnek. Mi meg ettől az összevissza lövöldözésüktől veszítjük el az embereket! – tette hozzá mérgesen; most már nem Tányára gondolt, hanem arra, hogy a helyzetnek ezt a sajátosságát figyelembe véve az előretolt kórházakat veszélyes egészen a csapatokhoz közelíteni, kissé vissza kell tartani az orvosokat!

Beült a kocsiba, visszanézett Szincovra, aki már beült mögéje, és intett a sofőrnek:

– Gyerünk!

Szincov a Willisből kihajolva a hátsó ülésről nézett Tányára, aki ott állt az út szélén; nézte az egyre kisebbedő alakját, amíg egy hirtelen fékező teherautó el nem takarta: biztosan ő állította meg, hogy szintén oda menjen, a Berezinán túlra, mögöttük.

– Mindent megbeszéltetek? – kérdezte Szerpilin, anélkül, hogy hátrafordult volna.

– Megbeszéltünk – felelte Szincov olyan különös hangon, hogy Szerpilin hátrafordult, és ránézett.

De Szincov, ha a hangján nem is tudott uralkodni, az arckifejezésén tudott. És Szerpilin, a megszokott arc láttán, azt gondolta: „képzelődtem" – elfordult, és az utat nézte.

Ötödik fejezet

Ugyanezen a napon Ovszjannyikova orvos százados szolgálati kötelességének teljesítése közben megsebesült.

Sebesülésének körülményei máskor rendkívülinek tűntek volna, de a támadás napjaiban már hozzászoktak az ilyesmihez az egészségügyi zászlóaljaknál is, meg a kórházakban is; minduntalan hoztak oda katonákat és tiszteket, akik az utakon közlekedve a bekerítésből kitörő német csoportokkal vívott csetepatékban sebesültek meg. Az ilyen sebesülések körülményei minduntalan feltünedeztek az orvosi jelentésekben, de amikor Tánya magán tapasztalta, amiről eddig csak hallott, mindez olyan váratlanul történt, hogy meglepődnie sem volt ideje, és mielőtt észbe kapott volna, már megsebesült.

Fényes nappal teherautón indult el egyik egészségügyi zászló-

aljtól. A sofőrfülkében ült, hátul pedig, a kocsiszekrényben nyolc sebesült helyezkedett el, meg egy szanitéc.

A karján és arcán megsebesült hadnagy, akit Tánya maga helyett be akart ültetni a sofőrfülkébe, tiltakozott, és a többi sebesülttel együtt a kocsiszekrényben utazott. Ha nem makacskodik, most talán Tánya volna halott helyette. És egyáltalán minden másként történhetett volna! Ki tudja, hogyan? Valójában minden igen egyszerűen és ostobán történt. Legalábbis Tánya az utánakövetkező első percekben így érezte.

A teherautónak leengedett az egyik kereke, és tartalék kerék nem volt. A sofőr már kétszer megtette az utat – lőszerrel oda, sebesültekkel vissza –, és nem volt ideje megjavítani. Most le kellett vennie a kereket, megragasztani a belsőgumit, és a szanitéccel együtt visszaszerelni. A karján és arcán sebesült hadnagy a teherautó hátsó szélén ült, és a ponyvatető alól kihajolva tanácsokat adott. A többi sebesült a kocsiszekrényben ült vagy feküdt, a ponyvatető alatt, nem bújtak ki alóla.

Tánya odament a vezetőhöz és a szanitéchez. Kiderült, hogy a vidám, kerek arcú szanitéc, aki a sofőrnek a kerék visszaszerelésénél segített, régi ismerőse. Még Sztálingrádnál, amikor a németektől egy hadifogolytábort elfoglaltunk, Tánya vele együtt nyújtott elsősegélyt az életben maradottaknak, és azóta is emlékezett a nevére: Hrisztoforov.

Tánya az úton állt, és nézte, amint a sofőr és Hrisztoforov a kereket szerelik, de aztán feleslegesnek érezte magát – a sofőr úgyis unta már a hadnagy tanácsait, és dühös volt rá –, leült a gépkocsi hágcsójára a sofőrfülke nyitott ajtajánál. Forróság volt, a kocsiajtó a napon átmelegedett, és ahogy a vállával hozzátámaszkodott, érezte a melegét.

Ültében arra gondolt, hogy most össze kell tépnie a zsebében őrzött levelet. Mire való most már, miután mindent megmondott? Maga előtt látta Szincov arcát, és hogy miként védekezett a szavai ellen a megnyomorodott, fekete kesztyűs kezével; és noha éppen az imént dobta el a cigarettát, Tánya megint sodort egyet. Alighogy elkészült vele, egyszerre több, összefolyó, hangos lövés dörrent.

A sofőr elnyúlva hevert az úton a hátsó kerék mellett, csavarkulccsal a kezében, s az erdőből németek jöttek elő puskával.

Tánya, talán mert a sofőr éppen a szeme előtt hevert, ahogy az erdőből kijövő németeket meglátta, nem az övén lógó kis zsák-

mányolt pisztolyra gondolt, hanem arra a német géppisztolyra, amely mögötte a vezetőfülkében volt. A sofőr puskája ügyesen be volt erősítve, maga készítette kis rugókkal, úgyhogy a szélvédő üveglap mellett egy mozdulattal ki lehetett rántani onnan. Ez a fülke alján heverő zsákmányolt géppisztoly pedig menet közben néhányszor Tánya lába alá került, és a sofőr elmagyarázta neki, hogy ennek is megfelelő fészket csinál, csakhogy nem elöl, mint a puskának, hanem jobbra, az ajtó felett.

Tánya most erre a háta mögött heverő géppisztolyra emlékezett, szíjánál fogva kirántotta, de nem állt fel, hanem valami okból ülve maradt a gépkocsi hágcsóján, hasához szorította a fegyvert, és leadott egy sorozatot a németekre. Előbb egy hosszút, teljeset, aztán még egy rövidet sikerült leadnia egy németre, aki egészen közel szaladt a gépkocsihoz, s egy gránátot lendített feléje. Nem az ő hosszú gránátjuk volt, hanem valami más, talán a miénk. Amikor Tánya leadta a németre a második rövid sorozatot, az már eldobta a gránátot. Tánya úgy látta, hogy először eldobta, és aztán esett el. Vagy talán nem így volt, lehet, hogy előbb találta el az ő sorozata, aztán már nem dobta, hanem leejtette a gránátot a kerekek alá.

Hangos robbanás hallatszott a teherautó alatt. Ereje megrázta Tányát, és ledobta a hágcsóról. Fájón beleütötte a fejét valamibe, és amikor a földről felállt, még nem tudta, hol is sebesült meg, azt hitte, hogy a fején. De valójában a fejét csak beütötte, a homlokát és arcát pedig összekarcolta a teherautó szélén, a sebesülést viszont egy gránátszilánk okozta. Ez lentről repült fel, a gépkocsi széle alól, átütötte a hágcsót, és befúródott Tánya bordája alá, a máj és a tüdő között.

Mindezt később mondták el neki, a kórházban, a műtét után, hozzáfűzve, hogy burokban született! És talán igazuk is volt, ha nem számítja azt a sok egyebet, ami az életében volt, és amiről csak ő tudott, azok nem.

Amikor már a földről felkelt, eszébe jutott a géppisztoly, és lehajolt érte, ekkor fájdalmat érzett a hátában, de azért felemelte. Egy német közvetlen közelben feküdt, fejjel feléje, az, amelyik a gránátot dobta, két másik, akikre az első hosszú sorozatot leadta, egy fatuskó mellett nyúlt el az út szélén. És még egy másik valamivel arrább, és még messzebb az erdőben valaki félig ült, félig arcra borulva hevert.

A sofőr még mindig ott feküdt, kezében a csavarkulccsal, csak

most a feje alatt vértócsa terjengett. Ez az előbb még nem volt, azóta támadt.' S a teherautóról az oldala tövéből is vér csepegett. A kocsiszekrény fala szétforgácsolódott, letört fehér szilánkok ágaskodtak.

Hátulról, a teherautó mögül, lövés dördült. Tánya, még mindig a gyomrához szorítva a géppisztolyt, amelyről nem tudta, hogy már üres, egy lépést tett előre, és jobbra nézett: látta, hogy vállával a teherautó hátsó széléhez támaszkodva, Hrisztoforov lövöldöz puskájából az erdőbe. „Biztosan a németek után lő" – gondolta. És odament hozzá.

Ahogy az meglátta őt, leeresztette a puskát, és azt mondta:

– Elmentek!

Tánya arca véres volt; Hrisztoforov azt hitte, hogy a fején sebesült meg, és a puskát a teherautó széléhez támasztva, sietve bemászott az egyéni sebcsomagért. De Tánya ismét erős fájdalmat érzett a hátában; leguggolt a gépkocsi mellett fekvő sofőr mellé, és felemelve a fejét, látta, hogy halott; a golyó hátulról egyenest a kisagyba fúródott. Tánya leengedte a fejét, és még mindig guggolva, Hrisztoforovhoz fordult, aki fogával tépte szét a sebcsomag burkolatát.

– Nézze meg, mi van ott a kocsiszekrényben!

Ebben a pillanatban fékezve megállt mögöttük egy Studebaker: páncéltörő ágyú volt hozzákapcsolva.

Majd ugyanezen a Studebakeren, amely az ágyút vontatta a javítóhelyre, eljutottak a kórházba. Az ő teherautójuknak, mint kiderült, a karterét vitte szét a gránátrobbanás. Ha a gránát nem oda esik, a karter alá, akkor ki tudja, mi történt volna egyáltalán? Így csak egy szilánk sebezte meg Tányát, és egy másik alulról ütve át a kocsiszekrényt, megölt egy súlyos sebesültet, aki eszméletlenül feküdt a tövében. Így, eszméletlenségében ölte meg!

A többi sebesült a kocsiszekrényben életben maradt. Kivéve azt a karján és az arcán megsebesült hadnagyot, aki a hátsó szélén ült, és nézte, hogyan szerelik a kereket. Őt a németek lőtték le.

Hrisztoforovot nem találták el. Ő pedig felkapva a puskát, amely a keze ügyében volt, a kocsiszekrényhez támaszkodva tüzet nyitott a németekre, és az első lövésével, amint az később kiderült, megölt egy tisztet: századost. Tánya hármat ölt meg. És Hrisztoforov még egyet hátba talált, amikor már a németek visszafelé szaladtak.

Az előretolt kórházban, ahová Tánya szolgálati ügyben igye-

kezett, most pedig sebesülten került, mindkettőjüket dicsérték: őt is meg Hrisztoforovot is. Azonfelül, hogy csakugyan nem vesztették el a fejüket, ráadásul még az ő embereik voltak, egészségügyiek. A maguk fajtáját pedig ilyen esetekben különösen dicsérik. Mintha nekik státus szerint nem kellene harcolniuk, most azonban kellett, és megállták a helyüket!

Amíg Tányát a műtétre előkészítették, bejött a kórházparancsnok, egy öreg katonaorvos, aki még az első német háborúban is szolgált. Tánya régen ismerte, de félt tőle, és csak nehezen szedte össze magát, ha a szolgálata során a sebesültek evakuálását illetően vitába kellett szállnia vele.

Rendszerint zsémbes volt, de most olyan jóságosan közeledett, akár egy Télapó, csak éppen a szakálla hiányzott. Megkérdezte, hogy Tánya a műtét előtt nem inna-e egy korty konyakot, adhat. De Tánya nem kért.

Aztán arról beszélt, hogy még ma megírja a jelentést: kitüntetésre terjeszti fel őt is, meg Hrisztoforovot is.

– Egy Vörös Zászlód már van, lesz második is! A sebesülteket is megvédted, és géppisztollyal egymagad három németet terítettél le! Még a zsákmányolt fegyvert is jól kezelted, nem vesztetted el a fejed, rájuk fogtad!

Tánya azt felelte, hogy ő ismeri ezt a géppisztolyt, csak erősen visszarúg, különben jó fegyver. Hozzá akarta tenni, hogy életében sokszor szétszedte és összerakta ezt a fajta fegyvert, és lőtt is belőle, amikor partizándandárban volt. De aztán mégsem beszélt erről, nehogy az a látszata legyen, hogy nemcsak a géppisztollyal kapcsolatban magyaráz, hanem még kérkedni is akar a múltjával, azon felül, amiért már úgyis mindannyian dicsérik.

Amikor meghallotta a kórházparancsnoktól, hogy kitüntetésre terjeszti fel őket, örömmel gondolt rá, hogy ha csakugyan kitüntetik, akkor két Vörös Zászló-rendjele lesz. Hogy egy nő két Vörös Zászló-rendet viseljen, olyat ő még nem látott. A pilótáknak bizonyára van, de ő még nem találkozott ilyennel.

A sebészorvosnő, amikor a műtét után megmutatta neki a kivett szilánkot, azt mondta, hogy igen szerencsésen sebesült meg: a kis szilánk, ha csak valamivel feljebb ment volna, a tüdejét tépte volna fel, ha valamivel lejjebb, akkor a máját. De mintha csak szántszándékkal fúródott volna úgy be, hogy semmit meg ne sértsen. A sebesülés közepesen súlyosnak minősül, de lehetett volna...

– Hiszen érted, minek magyarázzam – mondta az orvosnő, és csipeszével tartva a szilánkot, megkérdezte: – Akarod emlékül?

– Dobd csak el – felelte Tánya.

Ugyanaz az orvosnő volt, akinek jelen volt a műtétjénél három nappal azelőtt, amikor a műtőasztalon meghalt a tüzér százados, aki az anyját emlegette.

Akkor megsiratta azt a századost, most pedig örült, hogy Tánya ilyen szerencsésen megúszta.

Tánya pedig, még nem tudva, hogy milyen szerencsésen sebesült meg, amikor a műtéthez készülődtek, arra a századosra emlékezett, és az utóbbi napokban először az anyjára gondolt.

Megoperálták, de a fejét nem kötözték be. Csak egy kis bőr horzsolódott le a halántéka táján, amikor fejével a gépkocsi széléhez ütődött. Kimosták, kenőcsöt raktak rá, és tapasszal leragasztották.

A műtét után egy kis pihenőt hagytak neki, aztán a többi sebesülttel együtt sebesültszállító gépkocsin hátravitték a mögöttes területre.

A nap második felében tehát a többi sebesülttel együtt tette meg azt az utat, amelyet olyan jól ismert a Roszljakovnál végzett munkája folytán, ugyanazt az utat, amelyen mindig ő ügyelt rá, hogy a sebesültek ne késlekedjenek.

Hogy ezen az úton semmiféle késedelem ne legyen – csaknem az egész katonai szolgálata Sztálingrád óta ebben állt, most azonban, amikor sebesülten tette meg ezt az utat, hosszabbnak tűnt, mint amikor orvosként járta.

Este volt már, amire bekerült a hadsereg második lépcsőbeli kórházába; az osztályvezető orvos, akit jól ismert, miután a kísérő kórlapját elolvasta, közölte vele, hogy a sebesülés természeténél fogva egy kis ügyeskedéssel megcsinálhatja, hogy ott maradjon náluk, ne vigyék ki a hadsereg keretei közül.

– Felesleges – felelte meglepetésére Tánya. – Ahogy lesz, úgy lesz.

– Gondold meg, félóra múlva elvisszük és felrakjuk a sebesülteket a vonatra, és akkor már... – Nem fejezte be, úgyis világos volt, hogy ha onnan továbbviszik, ahogy az orvosok mondják: a belső körzetek kórházbázisaira, akkor ide nem egyhamar jöhet vissza, csakis a teljes felgyógyulása után.

Az osztályos orvos tudta, hogy Tányának a férje itt van a hadseregben. Azért, hogy kedvezzen neki, kész volt áthágni a sza-

bályzatot. És meglepődött, amikor ezt Tánya olyan határozottan visszautasította. Nem sejtette, hogy éppen azért utasította vissza, mert itt van a férje a hadseregben.

Kezdetben, a sebesülése után, Tánya másként gondolkozott, örült, hogy él, bánkódott a többiek, különösen a sofőr halála miatt, akivel olyan jól elbeszélgettek útközben, önmagára gondolt, és arra, ami az imént történt vele. Csak később, a műtét után, amikor már útban volt ide, akkor kezdett el azon töprengeni, ami nem az imént, hanem azt megelőzően történt.

Ezért mondta, hogy „ahogy lesz, úgy lesz". Csak aztán úgy is kell tennie, ahogy mondta, nehogy meggondolja magát az alatt az idő alatt, ami a sebesültszállító vonat elindulásáig még hátra van. A fő, hogy elég erőt találjon ahhoz, hogy most meg ne gondolja magát, később, amikor már elindult a hátország felé, késő lesz a meggondolásra.

Uramisten, dehogyis kívánta, hogy mindez éppen ma történjék vele! Eszébe sem jutott. Nem akarta. És mégis így történt, mintha magától a sorstól kérvényezte volna meg! Hogy a tábornoknak szóljon, arra nem szánta rá magát, nem adott be kérvényt hozzá, hogy helyezzék át valamelyik másik hadsereghez, de a sorstól kérte. S a sors helyesen intézkedett, nem vette el az életét, csak megsebesítette. „Közepesen súlyos sebesülés..."

Bánatosan gondolt Szincovra és a hat sebesülési sávra, amelyeket a gimnasztyorkáján viselt: három piros, három pedig arany. Csak egy fél nappal azelőtt, ott, a berezinai átkelőhelynél, amikor Szincov magához vonta, megcsókolta és megint meg akarta csókolni, de ő elhúzódott, és azt mondta: „nem illik", megpillantotta a gimnasztyorkája jobb oldali zsebe felett, éppen a szemével egy vonalban, ezeket a sávokat, és valami okból megszámolta őket abban a pillanatban, noha jól tudta, hogy hat van, és nem öt, sem pedig hét, és tudott mindegyik sebesüléséről, amelyekért ezeket a sávokat kapta. Nemcsak tőle hallott róluk, hanem ismerte is a sebeket. Tapintásból ismerte az oldalán levő forradást a harmadik borda felett, amelyik az első sebesülésből eredt, meg a fején levőt, a haja alattit, a második utánit, meg a harmadik, a legsúlyosabb sebesülés nyomát, amelybe csaknem belehalt, a hátán levő nagy forradást, a csigolyától a csípőjéig; mindez még őelőtte történt, helyesebben azelőtt, hogy összekerültek. A keze ellenben, ez már későbbi keletű, akkor már együtt voltak.

„Vele voltam, vele voltam" – ismételgette bánatosan, hangtalanul.

Tudta, hogy ott az állomáson, ahol a sebesültszállító vonatokat összeállítják és elindítják, tizenegy nap óta, a támadás egész ideje alatt, ott dolgozik Zinaida. Azért is tették őt oda, mert alkalmas volt erre a beosztásra a férfiasan hangos beszédével és a sebesültek iránt tanúsított szakadatlan női gondoskodásával. Ott az állomáson sebtiben összekapcsolták az üres vagonokat, amelyekből csak az imént rakták ki a frontra érkezett rakományt, berakták ebbe az üres szerelvénybe a már előre elkészített priccseket, matracokat, takarókat, kötözővagont meg konyhát kapcsoltak hozzá, egy kocsit az egészségügyi személyzet számára, és sürgősen útnak indították minél messzebbre a frontról, hogy aztán átrakva még tovább irányítsák az osztályozó kiürítési kórházakba.

A sebesültek bevagonírozásával Zinaida foglalkozott, az a híre járt, hogy bárki másnál jobban megtalálja a közös nyelvet a vasutas katonákkal.

Tánya tudta, hogy Zinaidának ma is ott kell lennie az ellátó állomáson, mégis megkérdezte az osztályvezető orvostól, hogy Nariseva doktor ott van-e.

– Ott van, mint mindig. Meg fogod látni.

Az állomáson tüstént meg is látta. Már messziről szólította, de túl halkan, és Zinaida nem hallotta meg, elsietett mellette, mentében szidva valami századost.

Másodszor csak az utolsó percben pillantotta meg őt, amikor már bent feküdt a vagonban az ajtónál, a szénára helyezett matracon: kérte, hogy az ajtó közelébe fektessék, hogy amikor megy a vonat, lássa az utat, még ha behúzzák is az ajtót, a résen keresztül kinézhessen.

Félt, hogy nem találkozik Zinaidával, de ez nem történhetett meg, és nem is történt, mert Zinaida végigjárta a vonatokat, hátulról kezdve, ellenőrizte, hogy jól helyezték-e el a sebesülteket.

Az imént külön gépkocsin hoztak valami pilótát, és a többi sebesültet összetolva, betették a vagonba. Tánya hallotta, ahogy Zinaida már messziről megkérdezte, még mielőtt odaért volna:

– A pilótát lefektették, ahogy mondtam?

– Minden rendben, lefektettük – felelte valaki.

– Nos, hogy van? – kérdezte Zinaida, a vagonhoz lépve, a Tánya mellett fekvő pilótától.

– Köszönöm – felelte az.

– Gyógyuljon meg – szólt Zinaida: ekkor megpillantotta Tányát, és olyan arcot vágott, mintha mindjárt megkérdezné: „Hát te mit csinálsz itt?"

Zinaida nem azon csodálkozott, hogy Tánya megsebesült, hanem hogy ebben a teherkocsiban fekszik. Már mindent tudott róla, és intézkedett, hogy az első kocsiba fektessék be, az orvosi személyzethez, de valaki összekeverte a dolgokat. Zinaida elkáromkodta magát, csak ezután csókolta meg Tányát, és bűntudatosan mondta, hogy most már késő.

– Nekem így is jó – felelte Tánya.

– Itt szűken vagytok, de reggelre már helyben lesztek – ígérte Zinaida. És hirtelen megkérdezte: – Miért nem maradtál nálunk a kórházban? Neked megengedték volna.

– Nem akarok.

Amikor a műtét után bekötözték, ismét ráhúzták a gimnasztyorkáját, mert a sebesülése megengedte, és a Szincovnak írt levele most is ott lapult a zsebében.

De most már, a sebesülése után, nem akarta összetépni! Úgy érezte, hogy ott az átkelőhelynél minden olyan sebtében folyt le, hogy Szincov talán meg sem értette egészen. Márpedig teljesen meg kell értenie, különben még nehezebb lesz elviselnie. Inkább olvassa csak el még ezt a levelet is, ha már egyszer megírta...

– Már idetelefonáltak nekem a kórházból veled kapcsolatban, telefon-összeköttetésben vagyok velük – mondta Zinaida, mintegy annak magyarázatául, hogy miért nem érdeklődik a sebesüléséről. – Kár, hogy nem maradtál náluk. Mindjárt írd meg nekem, hogy hova kerültél.

– jó – mondta Tánya.

Kigombolta a gimnasztyorkája zsebét, kivette a levelet, és abból, hogy ez olyan nehezére esett, érezte, mennyire elgyengült.

– Add át Szincovnak!

– Ugyanaz? – kérdezte Zinaida, noha megismerte, hogy ugyanaz a levél. Csodálkozott, hogy Tánya most akarja elküldeni Szincovnak ezt a levelet, amelyet réges-régen írt, amikor még minden másként volt, amikor még nem sebesült meg.

– Add át Szincovnak – ismételte Tánya.

– És még mit? Talán hozzáírsz legalább valamit a borítékra? Adok ceruzát. – Oldaltáskájában kotorászott.

– Nem kell – mondta Tánya. – Te mondd meg neki, hogy nincs semmi komoly bajom, neked elhiszi.

Zinaida, bár nagyon nem tetszett neki, hogy ezt a régen írt levelet kell átadnia Szincovnak, többet egy szót sem szólva, átvette. Csak sóhajtott, és ismét megcsókolta Tányát. Már indították a vonatot, és a kocsikísérő szanitécek kezdték belülről becsukni az ajtókat.

– Hé, öreg, ne egészen! – szólt a pilóta.

– Úgy kell.

– Akkor se. Megfulladunk.

S a bajuszos szanitéc engedelmeskedett a fiatal pilótának, azért, mert pilóta, és nem egészen húzta be az ajtót; így amikor a kocsi elindult, Tánya még egyszer megpillantotta Zinaidát.

Zinaida úgy beszélt vele, mintha mi sem történt volna, de most, nem sejtve, hogy Tánya látja, ott állt és sírt.

A félig nyitott vagonajtó elsiklott Zinaida mellett, a szanitécek és a vasutasok mellett, a csomókba rakott lőszeresládák, amelyeket csak az imént raktak ki a vagonokból, a szétlőtt szivattyúház és a szintén szétlőtt téglabódé mellett, amelyen félig elmosódott a felirat: „Forró víz".

Vitte a vonat Tányát a mögöttes területre, miután elvégezték rajta azt, amit az orvosi iratokban „első kezelés"-nek neveznek. Vitte a többi, hozzá hasonló sebesülttel együtt, akik tőle jobbra és balra feküdtek.

Így még sohasem utazott. Annak idején, az első sebesülése után, amikor a Nagyföldre kiszállították, repülőgépen vitték. És nem sebesültszállító U-2-n, hanem közönséges gépen, ott kucorgott a fülkében a pilóta mögött. Életében most először utazott sebesültszállító vonaton, és most is egy pilótával, ha sebesülttel is.

Hason feküdt, így kényelmesebb volt, kevésbé érezte hátában a fájdalmat – és a vagon félig nyitott ajtaján kinézett a mellette lassan elúszó földre.

Ez a föld hol élő volt, hol élettelen, hol megint élő. Hol aknatölcsérek látszottak, meg rozsdás drótot tartó karók, hol zöld mezők és távoli erdők, s az erdő felett, a vagon tetejéig, az egész nyílásban a lassan feketébe hajló sötétkék ég. Emitt a sínekről félrelökött, kiégett, összeroncsolódott vasúti kocsik, szétlőtt bakterházak, leszakított tetők, leégett lakhelyek kéményei, amott a pályatestet szegélyező lombos nyírfaligetek, olyanok, mintha soha nem lett volna és nem is lenne a világon semmiféle háború.

Mindez kissé az ő életéhez hasonlított, helyesebben ahhoz, amilyennek ő érezte a saját életét. Visszagondolt rá, hogy Zinaida

milyen gyanakodva vette el tőle ezt a régen megírt és leragasztott levelet, és azt gondolta: Zinaidától kitelik, hogy felbontja és elolvassa, nem kíváncsiságból, nem, ő nem kíváncsi, hanem mert úgy véli, hogy ő mindig mindent a legjobban cselekszik. És ha elolvassa, esetleg úgy dönt, hogy inkább nem adja oda a levelet, és nem is adja oda, mivel nem tudja, hogy Szincov már úgyis mindenről értesült.

Hirtelen elképzelte magának, hogy megint Szincov mellett van, nem sebesült meg, és ismét találkoztak. És Szincov azon a jól ismert, különösen nyugodt hangon beszél hozzá, ahogy akkor beszél, amikor csak nehezen tud magán uralkodni: „Miért mondtad meg nekem mindezt? Nem várhattál volna legalább addig, amíg az offenzívát befejezzük? Hiszen nem tart örökké ez az offenzíva..." „De hát hogyan tehettem volna, hogy ne mondjam meg? Meg kellett mondanom!" „Miért?" „Miért csak én tudjam? Miért kelljen nekem tudnom, neked pedig nem?" – felelte gondolatban az elképzelt kérdésre, de már nem a beszélgetésük során, hanem önmagában, mert még az elképzelt beszélgetésükben sem tudott így válaszolni neki. Ezt csak elgondolni tudta...

„Szóval elhagysz engem? És mit szándékozol tenni?" – kérdezte Szincov. Megint hangosan kérdezte, abban az elképzelt beszélgetésükben.

És ő is hangosan válaszolt, hetykén, sőt gorombán: „Mit csinálok? Férjhez megyek. A törvényes férjem elesett, te pedig már mintha nem is volnál." És megismételte: „Férjhez megyek."

És ami a legkülönösebb, hogy nemcsak kihívóan mondta ezt abban az elképzelt beszélgetésükben, hanem valójában erre gondolt most. Elszántan és kétségbeesetten gondolt rá, mint valami hirtelenében emelt leküzdhetetlen akadályra közte és Szincov között, amely nemcsak őt menti meg a férfitól, hanem azt is őtőle. Ezután néhány percig lehunyt szemmel feküdt, már nem nézett ki a vagon ajtaján.

Amikor ismét felnyitotta a szemét, és megint meglátta a zöld erdőszegélyt közvetlenül a pályatest mellett, ráébredt, hogy mindaz nem igaz, amiről az imént azt képzelte, menekvést jelent. Semmi ilyesmit nem tesz, és szó sem lehet ilyen szabadulásról.

„A szívem mélyén úgyis azt fogom remélni, hogy a felesége nem kerül meg, és mi együtt élhetünk. Igen, reménykedni fogok. No és? Kinek mi köze hozzá? Mihelyt kiírnak innen, rögtön más hadsereghez kéredzkedem, más fontra, és külön leszek tőle a

háború végéig, egészen másutt, senkinek sem lesz többé joga még valamit követelni tőlem. Igenis, a szívem mélyén reménykedhetek... Ha egyszer nem leszek vele, ha én magam mondok le róla, hogy vele legyek, ez már az én dolgom lesz!"

Elgondolta, hogy ma meghalhatott volna, de életben maradt, és nemcsak hogy életben maradt, de Hrisztoforovval kettesben másokat is megmentett a haláltól. Elérzékenyülten gondolt önmagára, mint aki az imént valami nagy jót tett, és akinek ezért boldognak kell lennie. Másként nem lenne igazságos.

És teljes ellentétben a nyomasztó gondolatokkal, amelyek az imént hatalmukba kerítették, minden ok nélkül elképzelte, hogy az életük Szincovval végül is jóra fordul. Hogy hogyan és miért fordul jóra, és minek kell történnie ahhoz, hogy ismét jóra forduljon, arra most nem is gondolt. Elvetette a gondolatot, mintha valami hirtelen feljogosította volna erre.

Fáradtan és elcsendesedve feküdt, a vérveszteségtől elgyengülten, közel az elalváshoz. A vagon nyílása elsötétedett, a szanitéc becsukta az ajtót, egy sarokba húzódva leült és rágyújtott.

A pilóta pedig, aki Tánya mellett feküdt, miután a szanitéc elment tőlük, halkan megjegyezte:

– Emlékszem magára. Vittem egyszer a gépemen.

És Tánya is emlékezett, hogy ezzel a pilótával repült a múlt télen egy U–2-es gépen, amikor sürgősen vért, gyógyszereket és kötszert kellett szállítani az egyik egészségügyi zászlóaljhoz, amely akkor már néhány napja el volt vágva a hadosztályával együtt. Nem lehetett másként odajutni, csak repülőgépen. Ő vállalkozott, és odarepült ezzel a pilótával.

De akkor a pilóta téli öltözékben volt, azért nem ismerte meg mindjárt.

– Mi baja, doktor? – kérdezte a pilóta.

– Útközben németek támadtak a sebesültszállító autóra – felelte Tánya. Semmi mást nem tett hozzá, álom kerülgette.

– Nekem meg a földről átlőtték a lábamat – magyarázta a pilóta. – Egy híradós tiszttel tértem vissza. Alig bírtam hazavinni a gépet. Ahogy földet értem, odafutnak, azt mondják: „Ne kapcsold ki a motort, a haditanácstagot viszed." Úgy szemre mintha semmi bajom sem volna, csak ülök, de a csizmám tele van vérrel!

Közelebb húzódott Tányához a matracon, és halkan folytatta:

– A főparancsnok elesett. A haditanácstag odarepült a helyszínre. Velem akart repülni, de én nem bírtam fölszállni.

– Hogyhogy a főparancsnok? – Tánya nem is fogta fel mindjárt. – Melyik főparancsnok? – ismételte, azt gondolta, hogy talán a légi haderő főparancsnoka esett el, akiről – nem tudni, igaz-e vagy sem – azt beszélik, hogy maga is részt szokott venni bevetésekben. „Talán ő halt meg? – gondolta. – Melyik főparancsnok?"

– Melyik? Szerpilin. Ki más?! Gépkocsin ment, és a németek lesből eltalálták – mondta ugyanolyan halkan a pilóta.

Hatodik fejezet

Amit Tánya a pilótától hallott, és amit az első pillanatban el sem hitt, az valóban megtörtént, de nem úgy, ahogy a pilóta elmondta, hanem másként.

Szerpilint nem lesből lőtték le, hanem gránátszilánk sebezte halálra július harmadikán, délután három órakor, a Berezinán túli cservenyi járásban, viszonylag távol a peremsávtól, egy mezei frontúton, csaknem a mogiljov–minszki úttal való kereszteződésnél – és tizenöt vagy húsz perccel ezután meghalt, nem tért eszméletre többé. Orvos nem volt a közelben, aki a halál pillanatát pontosan megállapíthatta volna. Amikor húsz perc múlva megérkeztek vele az egészségügyi zászlóaljhoz, és feltették a műtőasztalra, már nem élt.

A nagy kaliberű német lövedék az úton robbant, körülbelül egyenlő távolságra a főparancsnok autója és a mögötte haladó páncélozott szállító jármű között. A teherautót egyetlen repesz sem érte, a Willist is csak egy. De ez az egyetlen szilánk átütötte a kocsi hátsó falát meg a térképtáskát, amelyet Szincov – aki Szerpilin mögött ült Prokugyinnal, a hadműveleti osztály főnökével együtt – ebben a pillanatban éppen maga előtt tartott; átrepült köztük, egyiküket sem találva, átütötte az első ülés támláját, Szerpilin hátába fúródott, elöl a hatodik és hetedik borda között kijött, a műszerfalnak ütődött, és visszapattanva átfúrta a sofőr, Gudkov keze fejét.

Magányos lövés volt. A németek zavarótűz alatt tartották az utakat, de ezen, amíg rajta robogtak, csend volt. A gépkocsi nem azért állt meg, mert a főparancsnok halálosan megsebesült ezt az első pillanatban észre sem vették –, hanem mert Gudkov, fél

kezével fogva a volánt, felkiáltot, felemelte a másik, véres kezét, és hirtelen fékezett, nem bírta továbbvezetni a kocsit.

Amikor a Willis fékezve megállt, Szerpilin előrelódult, és oldalt kifelé csúszott a kocsiból. Szincov alig tudta idejében elkapni; a vállánál ragadta meg, és az első ülés támlájához szorította. Első pillanatban, amikor Szerpilin előrebukott és csaknem kiesett, Szincov még mindig nem fogta fel, hogy mi történt. Azt hitte, a főparancsnok a túl hirtelen fékezéstől vesztette egyensúlyát. És csak amikor már erősen átfogta két karjával, és erőtlenül eldőlő testét az ülés támlájához szorította, akkor döbbent rá, hogy Szerpilin vagy meghalt, vagy súlyosan megsebesült.

A másik Willis, amely a rádiósokat vitte, és czúttal előttük haladt, észrevette a becsapódást, és azt is, hogy a kocsi megállt, és visszahátrált. A páncélozott teherautó mellettük állt meg.

– Gudkov, a másik kocsiba!... Szállj ki! Te meg a volánhoz! – kiáltott Szincov, amikor a híradósok kocsija velük egy vonalba ért.

Miközben kiáltott, két karjával erősen fogta Szerpilin elernyedt testét.

Gudkov kiszállt, jobb kezével fogta véres balját, és úgy nézett Szerpilinre, mint aki még mindig nem érti, mi történt. A másik kocsi vezetője pedig gyorsan beült a helyére, és Szincov rákiáltott: „Hajts! Előre!", olyan hangon, hogy világos volt: teljes sebességgel kell hajtani.

Így, teljes sebességgel robogtak vagy ötszáz métert, akkor Szincov megálljt parancsolt. Amíg ezt az ötszáz métert megtették, csak egyre gondolt: hogy Szerpilint, ha még él, egy másik találat megölheti. Ha ez nem magányos lövés, hanem tűzcsapás, akkor minél előbb ki kell jutniuk a tűz övezetéből, és minden egyéb azután jön csak!

A páncélozott teherautó közvetlenül mögöttük jött, ezt látta, amikor hátranézett. A másik Willis kissé elmaradt, a rádiós tiszt vezette.

Amikor megálltak, Szincov még mindig átölelve tartva Szerpilin testét, Prokugyinhoz fordult, aki úgy ült mellette, mintha dermedt volna.

– Menj a rádióhoz, közöld a törzzsel, hogy súlyosan megsebesült. Mi egyenest az egészségügyi zászlóaljhoz megyünk. Csak négy kilométerre van innen, Pleszenykiben, ahol reggel voltunk.

Add le rádión, hogy a hadsereg fősebészét repülőgépen küldjék oda. Van ott egy kis terük, leszállhat.

Prokugyin egy szót sem szólt, kiszállt, és a rádióhoz indult. Ilyen pillanatokban nem játszik szerepet, hogy ki magasabb és ki alacsonyabb rangú. Aki elsőnek érez magában erőt, hogy intézkedjék, kikerülve a sokkállapotból, az intézkedik.

Szincovban felvillant a gondolat, hogy nem mozdítja meg Szerpilint, úgy teszi meg vele azt a négy kilométert. Lábához ültet egy géppisztolyost, és ő fogja, vigyáz, hogy ne mozogjon. De aztán megijedt, hogy ezzel árthat, Szerpilin elvérezhetik, és amikor Prokugyin átment a rádióhoz, megparancsolta az odafutó géppisztolyosoknak, hogy fektessék a sátorlapjára, kiráncigálta maga alól az ülést, és a fűre dobta.

Szerpilint kiemelték, és ráfektették. Gyengén lélegzett. Nagyon gyengén, de mégiscsak lélegzett. Fogukkal tépték fel az egyéni sebcsomagokat, és odakészítették, amennyit csak találtak, kikapcsolták a sebesült derékszíját, majd a lapockája alá nyúlva, a vállánál kissé felemelték, a seb mindkét oldalára gézpárnákat raktak, és bekötözték. A seb vérzett. Ahogy bekötözték, a mullpólya tüstént megduzzadt.

Szincov megparancsolta, hogy a köpenyeket és minden puha holmit, amit össze tudnak szedni, rakják le a teherautó aljára, aztán hatan, a sátorlap széleit fogva, felrakták a sebesültet. Lefektették, és azon nyomban, nem várva meg, hogy a rádió, amelyen a törzzsel kapcsolatba léptek, megszólaljon, elrobogtak az egészségügyi zászlóaljhoz.

Az utat ismerték, jártak már rajta, és tudták, hol van az egészségügyi zászlóalj. Szincov azért mégsem maradt ott a teherautón Szerpilin mellett, hanem visszament a Willisbe, és beült az első ülésre, mutatni a sofőrnek az utat, nehogy a történtek után hirtelenében eltájolódjon, és időt veszítsenek.

Ma már jártak ennél az egészségügyi zászlóaljnál. Tegnap Sevcsuk alezredes, tüzérezredparancsnok, egy német tábornokot ejtett fogságba, elsőként a hadseregben. Közben könnyű sebet kapott, és az egészségügyi zászlóaljhoz került, de engedélyt kért, hogy visszatérhessen a csatasorba. Szerpilin, amikor erről értesült, úgy rendelkezett, hogy tartsák ott a teljes gyógyulásáig, de megígérte, hogy maga megy el átadni neki a Vörös Zászló érdemrendet. „Csak feküdjön, és várjon ott az egészségügyi zászlóaljnál."

Így is történt. Szerpilin felkereste őt az egészségügyi zászlóalj-

nál, és átadta a kitüntetést; egyúttal felhasználva az alkalmat, elbeszélgetett az orvosokkal; még megjegyezte, hogy szerencsésen választották meg a helyet, ahol megtelepedtek. Az egészségügyi zászlóaljakat és az első vonalbeli kórházakat is lehetőleg úgy kell elhelyezni, hogy valahol a közelben rét vagy tisztás legyen, vagy akárcsak egy kis nyiladék az erdőben, hogy egy U–2 leszállhasson, ha valakit sürgősen oda- vagy onnan kell elszállítani. Minden megtörténhetik!

Szincov akkor figyelte meg, amit most Prokugyinnak mondott, hogy ott van hely egy U–2 leszállásához. És most ők maguk igyekeztek ehhez az egészségügyi zászlóaljhoz!

Szincov két kívánság közt ingadozott: hogy minél gyorsabban odaérjenek, és minél simábban vigyék Szerpilint. Ha összerázzák, több vért veszít. Ha még öt perccel később érnek oda, esetleg elkésnek a műtéttel, és emiatt hal meg. Ilyen esetekben nem tudja az ember, hogy mi jobb és mi rosszabb. Mégis a gyorsaság mellett döntött, noha valahányszor az erdei úton valami gyökér került a kerekek alá, úgy rángatózott, mintha őt csapkodnák földhöz. És nem fogva fel, milyen badarságot beszél, minduntalan rászólt a sofőrre:

– Kapcsolj, kapcsolj... Mit rángatod? – mintha Szerpilint ezen a kocsin vinnék. Pedig a teherautón vitték, és ott más sofőr volt, aki másként kapcsolt a hepehupákon.

Amíg valaki él, sohasem mondják róla, hogy „halálos sebet kapott". Csak a halála után. Addig, akármilyen reménytelen is az állapota, csak azt mondják: súlyosan megsebesült.

Bojko is így mondta Zaharovnak, amikor telefonon elérte őt a hadtest parancsnoki pontján, ahonnan Szerpilin nem egészen egy órával ezelőtt távozott.

Tíz perccel azelőtt is odatelefonált Mironovhoz, és Zaharovval beszélgetve megkérdezte, hogy a főparancsnok hol van. Zaharov azt felelte, hogy amikor ő egy U–2-n a hadosztálytól odarepült, Szerpilint már nem találta ott: nem várta meg őt, hanem egyedül elindult Kirpicsnyikovhoz. Bojko, amikor megtudta, hogy a főparancsnok úton van, azt mondta, hogy semmi különösebben sürgős dolga nincs, majd a szomszédhoz telefonál, ha Szerpilin odaért.

És hirtelen megint telefonált. Nem elegyedett szóba Mironov-

val, kérte, hogy adja át a kagylót a haditanácstagnak, ha még ott van, és minden bevezetés nélkül telefonon közölte vele azt, amiről ő Prokugyintól rádión értesült: „Első súlyosan megsebesült, eszméletlen, és a sebesülés színhelyéről a Pleszenyki tanyára viszszük." A maga részéről kiegészítette azzal, hogy a tanya a mogiljov-minszki út és a Bujnyicsiba vivő erdei út, valamint a Verbovo erdő széle által bezárt háromszögben fekszik. Prokugyin közölte, hogy ott van alkalmas hely egy U-2 leszállásához. A hadsereg főseb̈észe már parancsot kapott, hogy odarepüljön. Egy másik vonalon ugyanakkor értesítik a front egészségügyi vezetőségét.

Zaharov néhány pillanatig hallgatva tartotta a kagylót. Bojko is hallgatott a vonal túlsó végén.

– A frontparancsnoknak jelentették? – kérdezte végül Zaharov.

– Mihelyt önnel befejeztem a beszélgetést, jelentem neki. Részemről befejeztem.

– Azonnal odarepülök, ha van ott leszállóhely – mondta Zaharov. – Repülőgépem van.

– Értem – mondta Bojko. És megismételte: – Részemről befejeztem.

Nyilván sietett a frontnak jelenteni. Hát persze, a hadseregparancsnok harcképtelenné vált, tüstént át kellett vennie a parancsnokságot!

Zaharov letette a kagylót, és Mironov hadtestparancsnokra nézett, aki már sejtette, hogy valami rendkívüli történt.

– Hol a pilóta? Hívassa, repülök – mondta.

– Ön elengedte, hogy egyen valamit – figyelmeztette a hadsegéde.

– Azonnal fuss érte! – kiáltotta Zaharov. – Hagyja abba, és siessen a repülőgéphez! Indulunk!

Körülnézett. Rajtuk kívül a hadműveleti osztály egyik tisztje volt a sátorban, aki a legutóbbi helyzetet jegyezte fel a térképre. Zaharov karon fogta Mironovot, kiment vele a sátorból a szabad levegőre. És csak amikor már néhány lépést eltávolodtak, akkor mondta:

– A hadseregparancsnok súlyosan megsebesült. Most viszik az egészségügyi zászlóaljhoz, Pleszenykibe. Odarepülök.

Az utóbbi napokban az aránylag csekély veszteséggel járó harcok mellett különösen sok véletlen szerencsétlenség történt ami-

att, hogy egyre szorosabban fogtuk körül a németeket, és azok kisebb-nagyobb csoportokban egyre elkeseredettebben próbáltak kitörni. Pilóták haltak meg és híradós tisztek, és a legváratlanabbul és a legváratlanabb helyeken estek el vagy sebesültek meg emberek. De akárhogyan hozzászoktak is már, Szerpilin esete mintha letaglózta volna őket.

– Hogyan, hol? – ismételte fejvesztetten Zaharov, miközben Mironovval a tisztás szélén álló U–2-es repülőgép felé tartott. – Csak az imént volt nálad! Milyen úton indítottátok el? Nem tudjátok, hogy a saját területeteken mi folyik! – kiáltotta, képtelen volt türtőztetni magát. – Golyónak tettétek ki a főparancsnokot...

Bojko nem közölte vele, hogy Szerpilin milyen módon sebesült meg, de Zaharov, miért, miért nem, úgy képzelte, hogy puskagolyó találta.

Mironov magyarázni kezdte, hogy éppen ellenkezőleg, a főparancsnok a szomszédtól egyenesen őhozzá jött, azon az úton, amelyet a németek reggel óta tűz alatt tartottak. Ő pedig lebeszélte róla, hogy ugyanazon az úton térjen vissza, kérte, hogy ne egyenesen menjen, és megmutatta a térképen a kerülő utat. A főparancsnok úgy távozott, hogy elfogadta a javaslatát: „Helyes, vigyázunk magunkra. Kerülünk!"

– Hát kerültek! – mondta keserűen Zaharov, és arra gondolt: vajon hol sebesült meg Szerpilin, milyen sebet kapott, hogy egyszerre elvesztette az eszméletét? És megremegve először gondolt arra, hogy talán meg is halt, csak nem akarták nyílt szövegben közölni.

Karonfogva ment tovább Mironovval – ahogy első zavarában belekarolt, azóta sem engedte el a könyökét, egyre szorította –, és feje fölött hirtelen repülőgépberregést hallott: még egy U–2 szállt le a kis tisztáson.

A pilótát, aki őt idehozta, még nem találták meg. Zaharov emlékezett rá, hogy amikor elengedte, egyórai pihenőt engedélyezett neki. Lehet, hogy nem is ment el enni, hanem valahol egy fa alatt fekve alszik. Most kereshetik!

– Vajon ki jöhetett, mit gondolsz? – kérdezte Mironovtól, a repülőgépre mutatva, amely leszálláskor csaknem súrolta a fákat. – Vele repülök.

– Biztosan a hadműveleti tisztem, a hadosztálynál járt. Igen, „Nyolcas", a miénk... – mondta Mironov, és a repülőgép felé sietett. – Talán tankolni sem kell... Alig tizenkét perces út...

De amikor odaértek a repülőgéphez, kiderült, hogy azon nem repülhet. A pilóta jelentette, hogy a németek a földről rálőttek, és megsebesítették a lábán, a csizmája tele van vérrel. Zavartan jelentette, mintha hibázott volna.

Az a pilóta volt, aki később Tányának elmondta, hogy Szerpilint lesből megölték. És ki tudja, a félreértés talán onnan eredt, hogy valaki meghallotta Zaharov szavait: „Golyónak tettétek ki!"

Zaharov már elhatározta, hogy autón megy, oda is kiáltott a sofőrnek, hogy álljon elő a Willis, de ekkor futva megérkezett a másik U–2 pilótája. Egy perc alatt tisztázták a térképen az egészségügyi zászlóalj tartózkodási helyét – a pilóta kijelentette, hogy minden nehézség nélkül megtalálja, és feltétlenül leszáll. Zaharov beült a vezetőfülkébe, a gép felemelkedett, megfordult és északkelet felé tartott, a mogiljov–minszki út irányába.

Erdők felett repültek, kétszáz méter magasságban. Ugyanaz látszott fentről, aminek Zaharov ma már betelt a látásával, amíg a hadosztályhoz repült és onnan vissza. A fenyő- és nyírfák koronái közt itt-ott feltünedeztek a németek visszavonulásának és vereségének nyomai: összeroncsolt és alakjukat vesztett gépkocsik, elhagyott ágyúk, aknavetők, hadfelszerelés, lőszeresládák, szétszedetlenül az erdőben hagyott sátrak – a sebtiben otthagyott éjszakai szállás nyomai... Mindez foltokban látszott erdőszerte, amíg felette elszálltak. Reggel is látta, amikor erre repült, és most is. Ugyanaz volt mindez, csakhogy most egészen más szemmel nézte, mint reggel, örömtelenül, mintha mindez már hiábavaló volna...

Ez persze ostobaság. Hogyhogy hiábavaló? Senkinek a sebesülése, de még a halála sem változtathatja meg sem azt, ami történik, sem azt a hangulatot, amely a történések következményeképpen a hadseregben uralkodik és uralkodni fog. De akár ostobaság, akár nem, most, amikor Zaharov ott repült, látni se kívánta mindezt!

A repülőgép erősen billegett az erdő felett, egy ízben úgy tűnt, egészen ráesik a nyírfák csúcsára. És Zaharov valami okból önmagára, Szerpilinre és Lvovra gondolt, meg arra, hogy Lvov az offenzíva megkezdése előtt voltaképpen szét akarta választani őket. Akarta, de nem sikerült. És most a háború szétválasztja... Szerpilin, ha súlyosan sebesült, akkor hadsereget már nem vezet többé. És hirtelen a legrosszabbra gondolt: „Hátha nem is találom már életben?"

De elvetette ezt a gondolatot, kiverte az agyából, mintha már a puszta gondolat is veszélyeztethetné Szerpilin életét – kényszerítette magát, hogy másra gondoljon.

Ma egész nap a lehető legjobban mentek a dolgok, és éppen egy ilyen napon hirtelen ez a szerencsétlenség!

No és más napon talán nem lenne ugyanilyen nagy baj? A baj nem válogatja meg a napot – jön, amikor jön. A mai nap nem azért jó, mert könnyű. Éppen ellenkezőleg, nehéz. Már reggel megérezték a németek elkeseredettségéből, hogy erősen megszorongatták őket, sokat bekerítettek.

„A bal oldali szomszédunk éppen ma könnyebben megy előre. Mi pedig csak húzzuk, húzzuk a hálót, egyre mélyebbre merítjük, és már érezni, hogy minden hal benne van az öblében."

Erről beszélgettek Szerpilinnel Mironov hadtesténél, mielőtt Zaharov elrepült a hadosztályhoz. Szerpilin feltételezte, hogy ebben a hálóban, az öblös részében, vagy két hadtesttörzs vagy éppenséggel hadseregtörzs van. Érződik a németek ellenállásának jellegéből – amikor némelyek hirtelen megadják magukat, mások a végsőkig harcolnak –, hogy valami központ van ott bent, némelyek feléje igyekeznek, mások viszont, miután elszakadtak tőle, már nem látnak reményt, és feltartják a karjukat. „Valamit összegereblyéztünk ott bent" – mondta Szerpilin csak néhány órával ezelőtt.

A legfrissebb hadműveleti jelentésből már kiderült, hogy a szomszéd frontok nemcsak bezárták a gyűrűt, de magában Minszkben harcolnak. Erről is beszélgettek Szerpilinnel, és örültek neki. Sőt megegyeztek: az éjszaka leszálltával koccintanak rá... Szerpilin az utóbbi napokban, a szokástól eltérően, még este sem ivott egy cseppet sem. Amikor Mogiljov felszabadult, kijelentette: „Most Minszkig elég. Amíg Minszk bevételének örömére a sortűz el nem dördül." És elmagyarázta: ha úgy érzi is az ember, hogy jobban alszik, ha egy fél pohárral megivott, nagy fáradtságnál ez csak önámítás.

Zaharovnak hirtelen eszébe jutott, hogy műtét előtt a sebesülteknek olykor pálinkát vagy vodkát adnak. Vannak sebészek, akik azt mondják, hogy ebben semmi rossz sincs. Sőt! Köztük a hadsereg főseb észe is.

Amint a műtétre gondolt, amelyet talán éppen most végeznek, vagy készülnek elvégezni Szerpilinen, Zaharov reménykedve gondolt erre a hadsereg-fősebészre, akit minden jó tulajdonsága elle-

nére némelykor úgy össze kell szidnia, mint egy kisfiút, a szabálysértésekért. Most vakhittel gondolt rá. Ő maga mindenre kész lett volna, hogy Szerpilint megmentse, de semmit sem tehetett, csak abban bízhatott, hogy másvalaki megmenti. És minden erkölcsi ereje most ebbe a másik emberbe vetett rendíthetetlen hitté változott, aki megteszi azt, amire ő képtelen. „Csak mielőbb odaérne!" – gondolta, mintha Szerpilin élete attól függne, hogy mikor ér oda a hadsereg fősebésze.

A repülőgép kört írt le a levegőben. Egy kis tisztás felett voltak. Semmiféle más repülőgép nem volt ott, tehát a fősebész még nem érkezett meg... A pilóta siklórepülésbe kezdett, közvetlenül a fák csúcsa felett, szinte úgy rémlett, hogy az ágak nekicsapódtak a gép kerekeinek. A következő pillanatban a gép már a füvön gurult, és megállt, mielőtt elért volna az erdő széléhez. Nem is volt olyan kicsi ez a kis tisztás, mint amilyennek felülről látszott.

Alighogy Zaharov kiszállt, az erdő széle felől egy kis teherautó indult el feléje. Hágcsóján, a nyitott ajtóba kapaszkodva, egy orvos százados állt.

– Mi... hogy van? – kiáltotta Zaharov, a még ki nem kapcsolt motor zúgása közben.

– Nem tudom, hogy, haditanácstag elvtárs... – mondta a katonaorvos, és leugrott a hágcsóról. – Engem tüstént elküldtek, hogy itt várjam a teherautóval, és a műtőbe vigyem...

Zaharov beült a vezetőfülkébe, a sofőr mellé, fél lábbal a hágcsón, csak kezével tartotta az ajtót. És megindultak az erdőn át.

Az egészségügyi zászlóalj egy erdei tanyán rendezkedett be. A kunyhók mellett két nagy sátor volt felütve.

Zaharov elsőnek Gudkovot pillantotta meg. Egy fatuskón ült a műtősátor bejáratánál. Amikor Zaharov kiszállt a teherautóból, felállt és elébe indult, bepólyált és felkötött bal kezét a melléhez szorítva. A szeme teljesen élettelen volt. Amikor Zaharov ezt a szemet meglátta, megértette, hogy Szerpilin már nincs; még mielőtt Gudkov, nehezen mozgatva ajkát, alig hallhatóan kimondta:

– Meghalt.

Gudkovon kívül senki sem volt a sátor előtt. Távolabb egy páncélozott tehergépkocsi állt, és mellette Szerpilin géppisztolyosai. Nem várták Zaharovot, senki sem jött oda a fogadására. A főseb észt várták, akit már szintén nem volt miért várni. Zaha-

rov belépett a sátorba, keresztülment a műtőelőkészítő részen, amelyben valaki nyögött, és csak a műtő bejáratánál találkozott az egészségügyi zászlóalj parancsnokával.

Két asztal állt a műtőben: balra egy üres, jobbra: lepedővel leterített. Az üres asztalnál, alacsony zsámolyon, oldalával nekitámaszkodva, egy katonaorvos ült, fehér sapkával a fején, és tollát iskolai tintatartóba mártogatva, egy papírlapra írt valamit. Szincov, aki a másik, fehér lepedővel leterített asztalnál ült, meglátta Zaharovot, és felállt.

– Haditanácstag elvtárs... – kezdte jelentését az egészségügyi zászlóalj parancsnoka, de Zaharov félbeszakította:

– Mikor?

Az egészségügyi zászlóalj parancsnoka nem jutott felelethez. A sebész, aki a zsámolyon ült és írt, felkelt, odament Zaharovhoz, és közölte, hogy a főparancsnokot tizenöt óra huszonnégy perckor fektették a műtőasztalra, akkor már a klinikai halál jelei mutatkoztak rajta, és a vizsgálat alapján tizenöt óra harmincegy perckor megállapították, hogy a gránátszilánk átszakította a főütőeret, s a halál ennek következtében állt be körülbelül tizenöt perccel előbb, a sebesülés színhelye és az egészségügyi zászlóalj közötti úton.

A sebész fáradtan és valahogy idegenül hozzátette, hogy a sebesülés kezdettől fogva reménytelen volt, és az, hogy a klinikai halál pillanata hány perccel később következik be, nem függ attól, hogy mit tesznek vele. A sebészi beavatkozás, amikor a főparancsnokot a műtőasztalra tették, már hiábavaló lett volna. Csak a boncolást kell elvégezni, itt, az egészségügyi zászlóaljnál, vagy másutt. A seb természeténél fogva a halál azonnali is lehetett. De a kísérő személyek szavaiból ítélve, már az úton bekövetkezett.

– Mindent kifejtettem a szakvéleményemben. Éppen most fejeztem be – mondta az orvos.

– A fene a tudományukat! – fakadt ki keserűen Zaharov. – Azt mondják önökről, hogy a halottakat is feltámasztják, őt meg húsz perc alatt idefektették a műtőasztalukra, és semmit sem tehettek!

– Tábornok elvtárs – mondta az orvos, ugyanazon a fáradt hangon; vagy nem ismerte meg Zaharovot, vagy nem tulajdonított neki fontosságot, hogy kit hogyan titulál –, a hadsereg főssebésze idejön, és majd jelenti önnek a megállapításait. De a háborúban

az én kezemen sem ment át kevesebb ember, mint az övén. Akit magához tudunk téríteni, magához térítettük, de halottat élővé nem varázsolhatunk, akárhogyan is szeretnénk. Talán nem tettünk volna meg mindent, amit lehet? Ön ezt nem látja be? Minek játsszuk meg, hogy életre keltjük, infúziót adjunk, masszírozzuk a halottat? Miért, miféle jelentés céljából? Kinek és miért?

Olyan meggyőződéssel mondta ez a rekedtes hangú, jelentéktelen külsejű, idős, fáradt orvos, a kis fehér doktori sapkában és kis vércseppekkel pettyezett köpenyben, hogy Zaharov semmit sem válaszolt. Az orvos számára csak kétféle ember van: akit meg lehet menteni, és akit nem. Van élő és van halott, és ez utóbbival már semmit sem csinálhat.

– Megmutassam a sebet? – kérdezte a sebész, a szótlan Zaharovra pillantva.

– Mutassa.

– Azonnal... Klimova – fordult a nővérhez –, tegyék fel az asztalra, és készítsék elő műtétre azt az utászt, akinek a lábfeje szakadt le. Kikerül a sokkból?

– Igen, nyög.

– Készítsék elő!

És csak ezután lépett oda Zaharovval a lepedővel letakart asztalhoz.

Felemelte a lepedőt, és megmutatta Zaharovnak, hol ment be és hol jött ki az a gránátszilánk, amelyik Szerpilint megölte – és megint be akarta takarni a holttestet, de amikor már a válláig húzta a lepedőt, Zaharov egy kézmozdulattal visszatartotta. Amaz megérezte, és elengedte a lepedőt.

Szerpilin most úgy feküdt a műtőasztalon, ahogyan az ágyon fekszenek a betegek, eszméletlenül, lázasan, egy szál lepedővel letakarva. Egyik válla teljesen be volt takarva, a másik fedetlenül, kissé kibújt a lepedő alól, mint egy hanyagul betakarózott, élő ember eleven válla. A feje nem volt hátraszegve, mint a legtöbb halotté, vagy, helyesebben, ahogy a legtöbbször látszik. Sőt, kissé előrehajolt, és arrafelé fordult, ahol Zaharov állt. Mi okozta ezt? Ki tudja! Talán így emelték ki a kocsiból, így tették le az asztalra, vagy akkor fordították így a fejét, amikor már holtában megvizsgálták...

A főseb észre várva Szerpilin holttestén még nem végezték el mindazt, amit végezni szokás a ravatalozás előtt. Nem kötötték fel az állát, és nem fogták le a szemét. Ezért úgy feküdt ott, mint-

ha élne, kissé feléje fordított arccal, mintha azt figyelné, amit Zaharov mondhatna neki. Beszélgetés közben gyakran fordította így a fejét. Csakhogy most nem ült és nem állt, hanem feküdt, félrefordított fejjel, és felfelé nézett, Zaharovon túl, a sátor távoli sarkába. Az arca még élő volt, de a két szeme már halott, már nem látott – vagy talán azt látta, amit Zaharov nem látott, és nem láthatott.

Zaharov néhány percig mozdulatlanul állt az üveges szemű, élőnek tetsző fej mellett. Ezekben a percekben nem arra gondolt, hogy mi történt és miért történt, hanem szoktatta magát a gondolathoz, hogy ez az ember már nincs, és nem lesz többé.

Ettől a gondolattól, amelyhez igyekezett hozzászokni, könnyek szöktek a szemébe, és talán elsírja magát, ha a háta mögötti suttogás el nem tereli a gondolatát. A sebész hangja, azé, akivel együtt léptek oda Szerpilin holttestéhez, és még valaki másé:

– a Nyikolaj Ivanovics, talán elvégezném én a műtétet – mondta ez a másik hang.

– Nem, majd én magam – felelte a sebész.

– Engedjen, jobb lesz.

– Nem, magam.

Zaharov hátrafordult, és megértette, hogy arról a műtétről beszélnek, amelyet a már a szomszéd asztalon fekvő sebesültön kell elvégezni. A sebészre nézett és bólintott – részben helyeslően, hogy úgy cselekszik, ahogyan kell, másrészt elbocsátva, hogy csak végezze a dolgát. Majd még egy pillantást vetett Szerpilin feléje fordított arcára, és ekkor észrevette Szincovot, akiről tudta, hogy ott áll a túloldalon, de ezekben a percekben nem látta. Most meglátta, és intett neki, ami azt jelentette: „Kész. Menjünk ki!"

Kimentek a sátorból, és az utolsó, amit Zaharov elmentében még a háta mögött hallott, a sebész hangja volt. Nem az a fáradt hang, amelyen Szerpilinről beszélt, hanem egy másik, amelyen azt mondta valakinek: „Kesztyűt!" Másik, parancsoló hang – ez már más munkára vonatkozott, amit el kellett végeznie.

– Hát igen, Szincov... – szólt Zaharov odakint megállva. Úgy mondta ezt, mintha még pontot kellene tennie minderre, mintha a halál nem tette volna rá ezt a pontot.

Szincov nem válaszolt. Visszaemlékezett, hogy negyvenegy őszén, azután, hogy kijöttek a bekerítésből, Jelnya alatt, ugyanezt a Szerpilint bevitte az egészségügyi zászlóaljhoz, és ott megállt és várt, amíg megoperálták. Tartotta magát, tartotta, de hir-

telen megrázkódott ettől az emléktől, mintha bűnös volna: akkor mindent megtett, amit tudott, most pedig nem tette meg!

– Prokugyin hol van? – kérdezte Zaharov; még nem nézett Szincov arcába. Felnézett, és akkor meglátta. De ahelyett, hogy elhallgatna, mint ahogyan más tette volna, hangosan és szigorúan megismételte a kérdést: – Prokugyin hol van, azt kérdezem? – Nem mintha nem vette volna észre, mi megy végbe Szincovban, hanem éppen mert észrevette és tudta: csakis így térítheti magához a zokogáshoz közel álló embert.

– A rádiókészüléknél – felelte Szincov, erőt véve magán. – Elment leadni az orvosi szakvéleményt.

– Már leadta, most telefonálni ment az egészségügyi zászlóalj parancsnokához – lépett elő a közelükben álló csoportból egy fiatal kis alhadnagy, a tolmács, akit Szerpilin az utóbbi napokban állandóan magával vitt a gépkocsiján, hogy lefordítsa a lehallgatott német beszélgetéseket. Az utóbbi napokban a németek sokat forgalmaztak nyílt szöveggel: egymást keresték, utasításokat adtak, ki hova menjen, hol gyülekezzenek. Mindenre fittyet hánytak, mindenféle számra és rejtjelre, csak hogy megtalálják egymást...

– Mihelyt visszatér, jöjjön hozzám – mondta Zaharov Prokugyinra vonatkozóan. – Ha ő nincs itt, te jelents – fordult Szincovhoz, és néhány lépést tett a sátor felé, úgy, hogy kettesben maradtak.

Hallgatta, Szincov pedig jelentette, hogy miként történt. Jól emlékezett mindenre, ami előtte és utána történt, de „arra" nem emlékezett. Nem emlékezett arra a pillanatra, amikor történt. Hallotta-e a robbanást, mielőtt kirepült kezéből a térképtáska, vagy később hallotta meg?... A történés pillanatáról jelentve összekavarta a dolgokat...

De Zaharov nem szólt közbe. Talán saját tapasztalatából tudta, miként van ez, hogy éppen arra a pillanatra nem emlékezik az ember, amikor minden történt.

Mindazt, ami „előtte" és „utána" volt, Szincov sorjában jelentette. Először azt, hogy „utána" hogyan rendelkezett, hogyan kötözték be és helyezték el a teherautón és hozták ide... Majd azt, ami „előtte" volt. Erről voltaképpen nem volt mit mondania – mindössze félórával előbb jöttek el a hadtesttől –, de Zaharov mégis lépésről lépésre elmondatott vele mindent. Azzal a

kérdéssel kezdte, hogy merre mentek: azon az útvonalon-e, amelyen a hadtestparancsnoknak megígérték, vagy másikon?

– Ahogy megígértük, úgy mentünk. – Szincov visszaemlékezett Szerpilin szavaira: „Helyes, vigyázunk magunkra, kerülünk." Ezek a szavak, ahogy most fennhangon elismételte őket, egészen mássá lettek, mint amikor Szerpilin mosolyogva mondta a hadtestparancsnoknak. Másként hangzott akkor, mint most, jóllehet ugyanazok voltak.

Azért lettek mássá, mert ha Szerpilin nem mondja ezeket a szavakat és nem mosolyog és nem hallgat a hadtestparancsnokra, hanem arra tér vissza, amerre jött, mindez nem történt volna. És most a halála után mindez éppolyan világos volt, mint amennyire akkor, életében, senki sem tudta.

Szincov elmondta, miként álltak meg nyílt terepen a kopár magaslaton, és Szerpilin kiszállt, hogy elszívjon egy cigarettát, aztán szólt a rádiósoknak, hogy próbálják megint a németeket fogni. Fogták is: a németek nyílt szöveggel közölték az irányt, amelyben a katlanból ki kell jutni.

Csak három percig időztek ezen a magaslaton. És most az is világossá vált, hogy éppen e miatt a késedelem miatt történt mindez: ha nem időznek el ott, akkor átjutottak volna azon a helyen, ahol a lövedék becsapódott.

Szincov beszélt, és egymás után eszébe jutott mindaz, amire általában nem gondol a háborúhoz valamennyire is hozzászokott ember. Mert ha állandóan arra gondolna, akkor képtelenség volna harcolni. Mindez csak valakinek a váratlan halála után jut az ember eszébe, amikor a háború minden eshetőségét egybeveti az illető halálával, aki a megelőző körülmények találkozása folytán lelte halálát éppen azon a helyen és abban a pillanatban.

Jóllehet mindezekben a körülményekben, egyenként véve, nem volt semmi rendkívüli, semmi olyan, ami előre jelezte volna Szerpilin halálát, vagy arra utalt volna. Éppen ellenkezőleg. Ma éppen nagyon is óvatosan hajtottak, és semmi ilyesmi nem járt az eszükben.

Zaharov, aki még egyszer sem szakította félbe Szincovot, most hirtelen megkérdezte:

– No és a közvetlenül megelőző pillanatban mi volt?

Szincov nem értette meg mindjárt a kérdést; úgy érezte, hogy már mindent elmagyarázott. Aztán hirtelen eszébe jutott, amit eddig elmulasztott: hogy az utolsó pillanatban Szerpilin hátrafor-

dult az első ülésről feléje és Prokugyin felé, s azt mondta: „Prokugyin, azért mégis emlékezz a szavamra, mind a rádióhallgatásokból, mind a foglyokon látszik, hogy ebben a zsákban, amelyet most bekötünk, mégis két mag rejlik, két nagy törzs vonul. És sehogyan sem tudnak egyesülni, zavarjuk őket, nem hagyjuk..." És vele, Szincovval, megnézette a térképen: ha azt az irányt vesszük, amelyet a németek a rádión közölnek, Budától Matvejka felé, az merre visz tovább irányszög szerint, milyen lakott helyeket érint.

Szincov kinyitotta a térképtáskáját, hogy megnézze, és ebben a pillanatban történt: kezéből kirepült a térképtáska.

– Haditanácstag elvtárs... – Kirpicsnyikov jött meg, és a Willisből kiugorva, vigyázzba vágta magát Zaharov előtt.

De Zaharov csak ennyit mondott:

– Menj, búcsúzz el ott... – és kezével a sátor felé intett.

Kirpicsnyikov bement a műtőbe, és nyomban azután egy kis teherautó fékje csikordult, végre megérkezett a hadsereg főseb-észe, és ő is sapkája ellenzőjéhez emelte a kezét, hogy jelentkezzen. De Zaharov őt sem hagyta.

– Mégiscsak megjött. Menjen, tegye, amit tennie kell.

A főseb-ész, aki nem tudta, hogy Szerpilin már halott, és ezeket a szavakat: „Tegye, amit tennie kell", nyilván úgy értelmezte, hogy hajtsa végre a műtétet, nem ment, hanem futott a sátor felé.

Zaharov előhúzta zsebkendőjét, erősen megtörölte vele az arcát, a kerek ősz fejét, mintha valamit le akarna hántani magáról, és a zsebkendőt még mindig a kezében tartva, elgondolkozott. Ráeszmélt, hogy nincs rajta a sapkája – ahogy levette, otthagyta a műtőben –, és Szincovhoz fordult:

– Bent maradt a sapkám.

Szincov bement a sátorba, és ismét megpillantva az asztalon Szerpilin derékig fedetlen testét, amint a hadsereg főseb-észe fölébe hajolva valamit mondott a kollégájának, nézte, hogy hol a sapka. Az asztal alatt hevert, senki sem vette észre, hogy Zaharov, amikor levette, leejtette.

– Köszönöm – mondta Zaharov, amikor Szincov kivitte neki a sapkát, de nem tette a fejére, a kezében tartotta.

Amíg Szincov a sátorba ment, visszajött Prokugyin, és Zaharov kikérdezte, hogy mit intézett a rádión.

– Nem mondtam nevet, kérem, adják át a Harmadiknak: az orvosok megállapították a halál beálltát.

– És akkor, amikor azt jelentetted, hogy súlyosan megsebesült, jelezted, hogy az Első? – kérdezte Zaharov.

– Igen.

– Ha a németek lehallgatták és egybevetik, megérthetik, hogy a hadseregparancsnokunk elesett – mondta Zaharov. És legyintett. – Habár ez most nem érdekli őket.

– Elnézést, haditanácstag elvtárs! – mondta Prokugyin. – Belátom. De... elvesztettük a fejünket!

Zaharov ismét legyintett, és a sátorból kilépő hadosztályparancsnokhoz fordult:

– Elbúcsúztál?

– Elbúcsúztam.

Kirpicsnyikov arcán látszott, hogy a szerencsétlenség mélyen megrendítette. Talán még fokozta a megrendülését, hogy mindez az ő hadtestének övezetében történt.

– Honnan jöttél most? – kérdezte Zaharov.

– A kétszázkettesből, a parancsnoki pontjukról.

– Mi a legújabb helyzet?

– A legújabb helyzet: a hadosztály bekanyarodó szárnya a szomszédhoz csatlakozott. Megint bekötöttünk egy zsákot, négy kilométeres szakaszon a negyediket. De a német nem nyugszik bele, ki akar törni. Igen kiélezett a helyzet.

– Világos – felelte Zaharov. – Én itt most meghallgatom, hogy a főseb̈ész mit mond. Te pedig eredj, ne várj, ha egyszer a helyzet kiélezett. Visszatérünk a kötelezettségeink teljesítéséhez.

Nem lehetett tudni, hogy ezt kinek mondja, Kirpicsnyikovnak-e vagy önmagának.

Amikor Kirpicsnyikov elrobogott, Zaharov Prokugyinhoz fordult:

– A teherautót itthagyjuk, mi pedig a két Willisen visszatérünk a törzshöz. Rendeld ide őket!

A sátorból kilépett a hadsereg-főseb̈ész, egyenruhájára húzott köpenyben és kis fehér sapkával a fején. Zaharov úgy nézett rá, mintha nem értené, miért öltözött így neki, mire kell ez, amikor már halottról van szó.

– A megállapítás helyes, haditanácstag elvtárs – mondta a főseb̈ész. – A sebesülés minden körülmények között halálos. Nem lehetett megmenteni. Ezt tiszta lelkiismerettel megerősíthetjük.

– Hát erősítsék meg. Írjanak meg mindent, ami kell, nehogy bárki bűnös legyen, ha egyszer senki sem bűnös – mondta komo-

ran Zaharov. - Mindent írjanak le, önöktől is, tőlünk is kérdezni fogják. Már biztosan telefonáltak a fronttól és Moszkvából... Menjen, írja meg.

Megint kettesben maradt Szincovval.

A Willisek, a fák közt kanyarogva, kiértek a tisztásra, a kórházsátrakhoz.

- Mi elmegyünk - mondta Zavarov -, te pedig maradj itt. Majd elküldünk a holttestért, még nem tudom, mit, talán autóbuszt. A páncélozott teherautót itthagyjuk neked, azon elkíséred. Hogy hová, megtelefonáljuk; amíg itt mindent megírnak, eldöntjük. Valószínűleg mindjárt a második lépcsőbe. Minek vinnénk a parancsnoki pontra, az mozgásban van... Kísérd el, ahová majd meghagyjuk, ez a te dolgod.

Zaharov a Willis felé indult, de Szincov visszatartotta.

- Haditanácstag elvtárs, Gudkov engedélyt kér, hogy elkísérhesse a holttestet.

- Hiszen megsebesült! Neki itt a helye az egészségügyi zászlóaljnál.

- Kéri - ismételte Szincov, beleadva ebbe az egy szóba Gudkov kérésének minden hevét.

Zaharov megfordult, meglátta Gudkovot, fehér, felkötött kezét, és odaszólította:

- Gudkov!

Az, a sebesült keze ellenére, mint mindig, futva közeledett, és két lépésre tőle megállt.

Zaharov maga akarta megkérdezni, hogy érzi magát, és hogy bírja-e az autózást, de ahogy ránézett, egyszerre minden eszébe jutott, ami ezekben az években Gudkovhoz kapcsolódott, és Szerpilinhez meg ahhoz, hogy miként jöttek-mentek egyazon gépkocsin, mit beszéltek, miképpen volt mindez, ami többé már nem lesz, egy lépést tett feléje, és ahelyett, amit mondani akart, azt mondta:

- No, mi az, Gudkov? - hangja elcsuklott, legyintett, elfordult, a Willishez ment, beült és elhajtatott, félrefordulva, úgy, hogy csak a sírástól rázkódó tarkója látszott.

Szincov pedig zavartan nézett az elrobogó Willisek után, s arra gondolt, hogy ha a főparancsnok egész nap még vidámabbnak is látszott, mint rendesen, ma volt egy olyan pillanat, amikor megérintette a halál előérzete.

Kora reggel történt ez, amikor éppen csak hogy elhagyták a

parancsnoki pontot, még mielőtt Tányával találkoztak az átkelőhelynél – mindezt megelőzően. Elindultak, és vagy tizenöt percig robogtak az erdő csendjében, és Szerpilin, aki Szincov emlékezete szerint nemigen szerette az énekszót, ő maga sohasem énekelt, ott, az első ülésen hirtelen dudorászni kezdett magában valami különös, elnyújtott dallamot: a szövege idegenül hangzott. Kezdetben halkan dünnyögte, majd hátrafordult, és nála egészen szokatlan, bűntudatos mosollyal mondta:

– Alighanem a csend miatt eszembe jutott egy régi tatár bölcsődalunk, amit anyám énekelt kiskoromban. Nem tudom az egészet, de két strófája eszembe jutott.

Aztán megint előrefordulva, vállat vont. Mintha saját magán csodálkoznék, hogy erre a dalra emlékezik, és nemcsak emlékezik, de még el is énekli mások előtt.

„Ez a halál előérzete volt" – gondolta Szincov.

Hetedik fejezet

Úgy alakult, hogy ezen a napon elejétől végéig Zaharovnak kellett mindent megtennie, ami ilyen esetekben a temetésrendező feladata.

Ennek így is kellett történnie. Mindezek a halál utáni teendők Zaharov számára csak a természetes folytatását jelentették annak a gondoskodásnak, amellyel Szerpilint életében körülvette, és amit a szolgálati feladata elidegeníthetetlen részének tekintett.

A hadseregparancsnok és a haditanácstag kölcsönös kapcsolata, amellett, hogy mindegyikük jogai és kötelességei félreérthetetlenül le vannak írva a legfelső helyen jóváhagyott szabályzatban, mégis emberség kérdése, és nem pusztán szolgálati viszony. Leginkább csak akkor kerül sor magyarázkodásra, ha ez a kapcsolat rossz, vagy tévesen alakul. Ha jó a viszony, akkor nem magyarázzák. Szerpilin és Zaharov közt ez a téma: ki vagy te nekem, és ki vagyok én neked? – a háború alatt talán egyetlenegyszer sem merült fel. De ha megkérdezték volna magát Szerpilint: ha valami történnék veled, kit kívánnál végrendeleted végrehajtójának? – biztosan Zaharovot választotta volna, noha ilyen kérdéseket az életben ritkán adnak fel valakinek, a halála után feladni pedig már késő. És nem a beosztásánál fogva választotta volna őt, hanem

mert közel érezte magához; ámbár a beosztás és a közelség közt ebben az esetben nem volt ellentmondás, ellenkezőleg, a kettő összefüggött.

Szerpilin a polgárháború óta hozzászokott, hogy szolgálatánál fogva az áll hozzá a legközelebb, akit gondolatban a komisszárjának nevez. Így volt ez a polgárháborúban Vaszilij Jakovlevics Tolsztyikovval, aki Caricinnál esett el, így alakult ennek a háborúnak az elején Smakovval. Így volt az utóbbi másfél évben Zaharovval is.

Amikor a hosszú katonai szolgálat során megesett, hogy az, aki ezt a tisztséget betöltötte mellette, nem felelt meg a „komisszár" szóhoz kapcsolódó elképzelésének, akkor ez a közelség természetesen nem jött létre, és nem is jöhetett, már csak azért sem, mert az az ember, akire a „komisszár" szó úgy illik, mint tehénre a gatya, nem politikai munkás, hanem csapás az ügyre nézve.

Valamikor kezdetben, még a polgárháború elején, Szerpilin sorsa is másként alakult volna. Ott volt valahol a harci útján az az észrevétlen elágazás, ahol a kezdeti, katonafelcseri képesítésével és párttagságával – tizenhét tavasza óta volt tagja a pártnak – a sors, helyesebben a párt akaratából azokban az években mehetett volna tovább nem a katonai, hanem a komisszári pályán.

Miután negyed évszázadot töltött csapatszolgálatban, már nehezen képzelte el magát valamilyen más szerepben, de a lelke mélyén úgy érezte, hogy jól ismeri a komisszári munkát, és megérti, mint az olyan ember, akinek ha másként alakul is a sorsa, megbirkózott volna vele. És bizonyára ez is szerepet játszott kölcsönös vonzalmukban Zaharovval.

Hogy ezt valaha ilyen nyíltan kimondták volna, arra Zaharov nem emlékezett; de egész idő alatt, amíg együtt szolgáltak, határozottan tudta önmagáról és Szerpilinről; nemcsak te érted meg az ő munkáját, ő is megérti a tiedet, nemcsak te bízol benne, mint önmagadban, ő is ugyanúgy bízik benned.

Mindenki, aki elviselt már számára súlyos veszteséget halasszthatatlan szolgálati teendők közepett, tudja, hogy a tétlenség még nehezebb.

Kezdetben, az első órákban az ember úgy érzi, hogy képtelen elviselni, amikor hol ez, hol amaz vonja el gondolatait a csak az imént elköltözöttől. Úgy érzi, szétpattan a feje, és a szíve meghasad a kivételesnek és mindennapinak ettől az összeegyeztethetetlenségétől; ami történt, nem fér össze azzal, amit mégis, tekin-

tet nélkül a történtekre, meg kell tennie. És csak később, ahogy múlik az idő, akkor érti meg, hogy fordítva áll a dolog: éppen azok a gondok és az általa tett intézkedések, az aláírt iratok, az egészen más dolgokról folytatott beszélgetések segítettek elviselni a rátörő bánatot.

Zaharovnak pedig temérdek dolga volt, mert a hadművelet ment a maga útján, és a hadseregnek be kellett fejeznie, amit elkezdett: minél szorosabban körülfogni a Minszktől keletre csoportosult nagyszámú német sereget, nem engedni, hogy nekiiramodjék, fokozza sebességét, és kitörjön a gyűrűből.

A nap végén, késő éjszakáig, ez egyre újabb erőfeszítéseket, intézkedéseket, parancsokat tett szükségessé, embereket kellett odahívni, telefonálgatni, rejtjeles táviratokat fogalmazni, jelentéseket küldeni, válaszokat a fentről kapott kérdésekre és a lentről jövőkre, elbeszélgetni a hadtestek és a hadosztályok parancsnokainak politikai helyetteseivel meg a hetedik ügyosztály munkatársaival, akik egyre újabb német iratokat hoznak.

Zaharov mindezekkel más napokon is foglalkozott. De ma nehezebben ment, mint máskor, mert mindazokon az ügyeken kívül, amelyek úgyis folytatódtak – akár él Szerpilin, akár halott –, egyéb intéznivalók merültek fel, éppen azzal kapcsolatban, hogy Szerpilin már nincs.

Nemcsak szóban, de írásban is jelentenie kellett a történteket a frontnak, amely ezt megkövetelte, és amelytől viszont a legfelső hadvezetés követelte meg, mert a hadtestparancsnok halála egy győzelmes hadművelet tetőfokán rendkívüli esemény.

El kellett olvasnia a főseb̈ész szakvéleményét, mielőtt továbbítja, és odahívatni őt személyesen, meg a hadsereg orvosfőnökét, és intézkedni, hogy Szerpilin holttestét hogyan és hova szállítsák. És megbeszélni, milyen legyen a koporsó, amelyet már ácsolnak ott, a mögöttes területen, és az ideiglenes síremlék, amelyet, akárhol temessék is el Szerpilint, azonnal fel kell állítani, valamint a temetés rendje, attól függően, hogy hol lesz.

A hadsereg – akárcsak az ember – nem élhet fej nélkül. Az orvosok, akik Szerpilin halálát megállapították, ott, az egészségügyi zászlóaljban még el sem távoztak a műtőasztaltól, Bojko, aki ideiglenesen átvette a hadsereg vezetését, a parancsokat és rendelkezéseket már nem az ő nevében írta alá mint törzsfőnök, hanem a maga nevében, mint aki a hadseregparancsnok feladatkörét tölti be. Ma még nem, de holnap már az egész hadseregben úgyis

mindenki értesül a főparancsnok haláláról, és gondolkodni kell rajta, hogy miként és milyen formában közöljék ezt.

A temetésről, bár már késő este volt, még nem döntöttek. És noha ezzel a harcok idején késlekedni nem lehet – ma elesett, holnap elbúcsúztatják, és tovább kell harcolni, ezt mind belátták, Zaharov csakúgy, mint a többiek –, de az ő hadseregük először vesztette el a parancsnokát, és különböző vélemények merültek fel azt illetően: hogyan és hol temessék el?

Maga Zaharov, aki Szerpilintől tudott a mogiljovi első harcáról, úgy vélekedett, hogy Mogiljovban kell őt eltemetni. Vagy a város peremén, ahol annak idején mint ezredparancsnok tartotta a védelmet, vagy a város központjában, a Dnyeper meredek partján – az is megfelelő hely.

Mindezt még nappal kifejtette, amikor Lvovnak megtelefonálták a történteket. Lvov nem tett ellenvetést, de azt kívánta, hogy írásban terjesszék elő.

Batyuk, aki hamarosan személyesen telefonált, és apróra elkérdezte Zaharovtól a halál részleteit, más véleményen volt. Szerinte azt kell javasolni, hogy Szerpilint Minszkben temessék el, amennyiben a hadsereg az ő vezetése alatt nemcsak Mogiljovban játszott nagy szerepet, hanem az egész belorussziai hadműveletben is. A hadműveleti jelentésekben már az áll, hogy Minszk felszabadult, tehát Minszkben nyugodjék! Ha rosszabbul harcolt volna, megengedte volna a németeknek, hogy elszakadjanak tőle, akkor ezt az egész csoportosulást most Minszkben kellene felszámolni!

Batyuk szavaiból kiérződött, hogy hangsúlyozni akarja: ha Minszk elfoglalása végeredményben másoknak jutott is osztályrészül, az ő frontjuk olyan szerepet játszott, hogy az ebben a hadműveletben elesett hadseregparancsnokot joggal temethetik el teljes tiszteletadással Belorusszia fővárosában.

Noha Zaharovnak addig nem jutott eszébe ez a gondolat, hogy Szerpilint Minszkben temessék el, most helyesnek látta, mind Szerpilin, mind a hadsereg, mind a front szempontjából.

– Jelenteni fogom a legfelső hadvezetésnek – mondta Batyuk –, és a K-vonalon összeköttetésbe lépek a beloruszokkal. Több, mint biztos, hogy támogatni fognak.

Bojko különvéleményt jelentett be. Amint ez gyakorta előfordult nála, nemcsak hogy különvéleményen volt, de teljesen meglepte a többieket.

– Moszkván, a hadtáptörzsön keresztül értesíteni kell a roko-

nait. Megtudni az elképzeléseiket. Mégiscsak él az apja, és a kis unokájáról gondoskodott. Akárhol temessék is el, repülőgépet kell küldeni a hozzátartozóiért, de legalább az apjáért.

Zaharov egyetértett Bojkóval, és vállalta az elintézést: felhívta a légi haderő parancsnokát, és megkérdezte, adhat-e másnap reggelre egy Douglast, hogy Szerpilin apját Rjazanyból elhozza oda, ahol a fiát eltemetik, mondjuk Mogiljovba? A légi haderő parancsnoka megígérte a repülőgépet, és érdeklődött a részletek iránt, hogyan esett el Szerpilin. Neki is el kellett még mondani.

Hogy mégis hol temessék el Szerpilint, éjszakáig sem tudták. Már tizenegyre járt, amikor Lvov telefonált, és hirtelen az iránt érdeklődött, hogy Zaharov mit szándékozik tenni Szerpilin személyes tulajdonával, okmányaival és esetleges levelezésével, mindezt hogyan rendezi el? Zaharov azt felelte, hogy majd később személyesen foglalkozik ezzel, és holnap reggel jelenteni fogja. Várta, hogy ellenvetés következik, de Lvov nem tett ellenvetést, annyit mondott: „Várom."

Akkor Zaharov megkérdezte, hogy nincs-e valami hír a temetést illetően.

– Rejtjeles táviratot küldtem Sztálin elvtársnak. Közöltem mindkét nálunk felmerült javaslatot: Minszket és Mogiljovot. Egyelőre nem kaptam választ. Ha úgy gondolja, hogy önnek mint hadsereghaditanács-tagnak, hamarább válaszolnak, érdeklődjön a hadseregparancsnokuk temetését illetően személyesen.

Ezt a megjegyzést, hogy kinek válaszolnak hamarább, Zaharov első pillanatban gúnynak vette, de aztán Lvov hangjának árnyalatából világossá vált, hogy valami okból komolyan feltételezi ezt a lehetőséget.

Miután a beszélgetést Lvovval befejezte, elgondolkozott, majd felvette a kagylót, és megtette azt, amit még sohasem tett: K-vonalon felhívta Moszkvát, és megnevezvén a beosztását, kérte, jelentsék Szemjonov elvtársnak – abban az időben ez volt Sztálin rejtjeles neve –, hogy szeretne beszélni vele.

A kagylót nem Sztálin vette fel, hanem a helyettese, és közölte, hogy Sztálin el van foglalva, de mihelyt szabad lesz, jelentik neki a telefonhívást.

Zaharov közölte, hogy hadsereghaditanács-tagi minőségben fordul Sztálin elvtárshoz a kéréssel, engedje meg, hogy a ma, Minszk felszabadításának napján elesett hadseregparancsnokot Belorusszia fővárosában, Minszkben temessék el.

És csak amikor a kagylót letette, akkor eszmélt rá, hogy Lvov miért mondta neki: „Érdeklődjön személyesen..." Nyilván nem egyeztek meg Batyukkal, ezért a rejtjeles táviratban mindkét véleményt elő kellett terjesztenie. Méltóságán alulinak tartotta, hogy előbb megkérdezze Zaharovot, hogy ő mi mellett fog szót emelni: Minszk vagy Mogiljov mellett, de bizonyára úgy vélte, hogy mint előbb, most is Mogiljov mellett.

Zaharov nem tudhatta, válaszolnak-e neki, és mit válaszolnak, de nyomban azután, amikor bement Bojkóhoz, hogy az összegező jelentést aláírja, megemlítette neki a telefonhívását, hogy Bojko tudjon a dologról, ne kerüljön kínos helyzetbe, ha megkérdezik.

Bojko semmit sem felelt, csak rosszallóan csóválta a fejét, nem titkolta, hogy nem szereti, ha az előírt út megkerülésével telefonálnak.

Az összegező jelentést aláírták – egy nap alatt még negyven zsákmányolt ágyú, tizenkilenc harckocsi, kétezerhétszáz fogoly. –, de aláírás nem három, hanem csak kettő volt.

Zaharov ezután visszatért a tanyájára, és éppen idejében, mert Moszkva jelentkezett telefonon. Sztálin helyettese azt mondta, hogy Szemjonov elvtárs kéri, tolmácsolja részvétét Szerpilin vezérezredes, a hazát önfeláldozóan szolgáló hadvezér halála alkalmából a haditanácsnak és a hadseregtörzsnek, és rajtuk keresztül minden katonának, őrmesternek, tisztnek és tábornoknak, és közölte a döntést: teljes katonai pompával Moszkvában temetik el a novogyevicsjei temetőben, a felesége mellé, az intézkedésre Moszkva városparancsnoka már megkapta az utasítást.

Sztálin helyettese mindezt egy szuszra mondta el, mintha papírról olvasná. Valószínűleg így is volt. És Zaharov, bal kezével fogva a kagylót, a jobbjával feljegyezte mindazt, amit hallott.

– Mindent megértett? Vagy ismételjem?

– Mindent megértettem – felelte Zaharov –, csak a rangját ismételje meg!

– Vezérezredes – ismételte a helyettes. És most már más hangon, a saját szavaival megmagyarázta, hogy Szerpilint más tábornokokkal együtt ma reggel előléptették. – Ön még nem tudja, de a frontnak már meg kellett kapnia a parancsot.

Zaharov letette a kagylót. Mégiscsak megtörtént ez az előléptetés! Néhány nappal ezelőtt, rögtön Mogiljov felszabadítása után a politikai vezetőségen keresztül híre járt, hogy a frontjuk néhány

tábornokát előléptetik. De aztán elhallgatott a hír, nem nyert megerősítést, és Zaharov úgy gondolta, hogy későbbre halasztották, egész Belorusszia felszabadítása utánra. Tehát mégsem halasztották el!

Magára nem gondolt, sem akkor, sem most. Mint politikai munkás gyors előmenetelre nem számíthatott, de Bojkóra gondolt: vajon megadták-e neki az altábornagyi rangot, vagy sem? Megmarad-e csak a hadseregparancsnoki feladatok teljesítésénél, vagy pedig ezúttal hadseregparancsnokká lép elő? A tábornagyi rang adományozása lendíthet a kérdés eldöntésén. Ez pedig Zaharov véleménye szerint a hadseregnek javára válna.

Az, hogy Szerpilin már nem szerzett tudomást a vezérezredesi kinevezéséről, valami okból most nem jutott eszébe. Másra gondolt, a közvetlen teendőkre, a temetéssel kapcsolatos dolgokra. Ha egyszer maga Sztálin ilyen parancsot adott, a holttestet már holnap reggel el kell szállítani repülőgépen Moszkvába. És Szerpilinnek az új rangjának megfelelő egyenruhában kell a koporsóban feküdnie. De hol és kitől szerezzen erre a célra váll-lapokat? Az egész fronton csak egy vezérezredes van: Batyuk! Csak nem tőle fog kérni?

„Ámbár miért ne tőle? – gondolta hirtelen. – Éppen tőle kell megkérdezni, van-e váll-lapokkal ellátott tartalék zubbonya. Ő ebben semmi különöset nem fog találni. Ő ilyen tekintetben nagyon emberi. Barabanovot, a segédtisztjét a vállán hozta ki a bekerítésből, ahol mások a tulajdon apjukat otthagyták volna. Szerpilinnek ne adná oda a váll-lapjait, hogy az utolsó útjára méltóan felöltöztessék? Még ha rossz előjelnek tartaná is, akkor is odaadná..."

Ezt gondolván, nem halogatta a dolgot, hanem áttelefonált a fronttörzsbe. Van úgy, hogy valami az adott pillanatban csekélységnek látszik, pedig mindennél fontosabb.

Batyuk nem volt ott.

– Hozzátok indult – mondta a telefonügyeletes Barabanov.

„Tehát mégiscsak szakított időt. Azt mondta, a helyzet nem engedi meg. Szóval most megengedte!" – gondolta Zaharov, tudta, hogy néhány órával azelőtt a szomszéd hadsereg mögöttes területén még vagy háromezer főnyi német csoport előjött az erdőből, és a fronttörzs sürgős intézkedéseket tett, nehogy bajt csináljanak.

– Ide figyelj, Barabanov – mondta. – A főparancsnoknak vannak tartalék váll-lapjai?

– Vannak – felelte Barabanov kis szünet után, amelynek jelentését Zaharov akkor nem értette meg.

Zaharov magyarázni kezdett, de úgy látszik, Barabanov már tudott a parancsról.

– Tudom, mire kell – mondta.

– Vállald magadra – kérte Zaharov –, küldd el azokat a váll-lapokat valakivel a hadtáptörzshöz, hogy még éjjel felvarrják a zubbonyára. A főparancsnok előtt énrám hivatkozz.

– Miért hivatkozzam, tábornok elvtárs? Mi van ebben? Éppen ellenkezőleg, leszamarazna, ha nem ezt tenném.

– Akkor tedd. – Zaharov letette a kagylót, de tüstént felvette, és megtelefonálta Bojkónak a döntést, hogy Szerpilint Moszkvában, a novogyevicsjei temetőben temessék el.

– Kit küldünk el a hadsereghaditanács nevében? – kérdezte Bojko. – A jelen körülmények között sem ön, sem én nem utazhatunk holnap el.

– Döntse el a front. Szerintem, ha mi nem mehetünk, Kuzmicsot kell elküldeni. Főparancsnokhelyettes, altábornagy...

– Én is így gondoltam – helyeselt Bojko. – De egyelőre ne kérdezősködjünk. Ha a frontparancsnok itt lesz, majd eldöntjük a kérdést.

Bojko tehát már tudott róla, hogy Batyuk útban van hozzájuk.

Alighogy Zaharov Bojkóval befejezte a beszélgetést, Lvov telefonált. Minden bevezetés nélkül megkérdezte:

– Közölték önnel a döntést?

– Közölték.

– Továbbítottam a parancsot a légi haderőnek – mondta Lvov. – Pontosan tízre álljon készen egy gép a mogiljovi repülőtéren.

– Értem. – Zaharov várt, hátha Lvov még mond valamit.

De nem mondott mást.

És Zaharovnak eszébe jutott, amit Szerpilinnel beszéltek egyszer Lvovról, aki csak az imént tette le a kagylót.

Háborúban sok mindent nem mondanak el egymásnak az emberek. Az idő sem engedi, meg a helyzet sem megfelelő, aztán egyszer alkalomadtán olyasmit közölnek, hogy azt se tudod, hová legyél a csodálkozástól.

Akkor, azon az estén, nem sokkal az offenzíva megindítása előtt, a peremsávból tértek vissza, és a tüzérség ellátásáról beszél-

tek, arról, hogy mennyi lövedéket kell egyenest a földre kirakni, a tüzérségi állások körzetében, mert ha messze a mögöttes területen raktározzák el, akkor gyors előrenyomulás esetében nem győzik előreadni. És Szerpilin hirtelen megjegyezte:

– Ha előbbre megyünk, könnyen meglehet, hogy Mogiljov vidékén is meg távolabb is meglátjuk a háború előtti raktárainkat...

Ezután elmondta, hogy Arhangelszkoje fasoraiban együtt sétálgatott egy másik lábadozóval, egy hadbiztos-tábornokkal, és az emlegette Lvovot, hogy amikor a háború elején visszavonulva, a nyugati körletekben sok fegyverraktárt, különösen puskákat és géppuskákat elvesztettünk, ez részben Lvov hibájából történt. Lvov negyvenben írásbeli jelentésben ellenezte némelyeknek azt a javaslatát, hogy a lőszert és a fegyvereket mélyen a hátországban raktározzák el, és ebben a jelentésében a kérdést politikai síkra terelte: azt bizonygatta, hogy ez a törekvés, hogy a hátország mélyén raktározzanak, defetista hangulattal kapcsolatos, és azt javasolta, hogy mindent a határok közelében raktározzanak el, hogy háború esetén a pótszállítások ne okozzanak a támadásban fennakadást. Zaharov, amikor ezt meghallotta, csak krákogott dühében. Szerpilin azonban, meglepetésére, így nyilatkozott Lvovról:

– El kell ismerni, hogy megvolt a maga logikája: ha egyszer tökéletesen biztosra vette, hogy az első naptól kezdve idegen területen fogunk támadni, akkor a raktárakat is minél közelebb kell helyezni, különben szállíthatunk mindent az Urálból! Ha a saját logikáját vesszük alapul, a maga módján igaza volt.

– Neki igaza volt, és kinek nem volt igaza? – kérdezte Zaharov.

– Hogy kinek nem volt igaza, ez már bonyolultabb kérdés – mondta akkor Szerpilin. – Amint később a háború megmutatta, így vagy amúgy, mindannyian tévedtünk. Ha emlékszel, sok mindent másként kellett volna csinálni!

– Mit jelent az, hogy mindannyian? – kérdezte Zaharov. – Te például, ha a jelenlétedben vitatták volna meg, mire szavaztál volna?

– Az attól függ, hogy mikor – felelte Szerpilin. – Most már, a háború menetének ismeretében, természetesen hibátlanul szavaznék. De akkor, amikor még nem ismertük a háború menetét, nem tudom. Könnyen meglehet, hogy a saját elképzeléseimből kiindulva az ellenség erőire vonatkozóan, a raktárak elhelyezése

tekintetében az arany középutat választottam volna. Különben, ki tudja?... Ha utólag, a mai eszeddel gondolsz vissza, igyekezned kell nemcsak magaddal szemben igazságosnak lenni, hanem másokkal szemben is.

„Ez igaz – gondolta Zaharov elismeréssel Szerpilinről. – Te mindig igazságos igyekeztél lenni másokkal szemben is, és nemcsak önmagaddal szemben."

Gondolatban ott látta a telefonvezeték másik végén Lvovot, akivel az imént beszélt, a háromszögletű arcát. És magával kapcsolatban arra gondolt, hogy most, Szerpilin halálával elesik Lvovnak az a kívánsága, hogy őt ebből a hadseregből egy másikba helyezze át. Most már nincs miért! Az, akivel, Lvov véleménye szerint, túlságosan összehangolódott, nincsen többé. Vége...

Lvov közlése a repülőgéppel kapcsolatban azonnali cselekvést igényelt, és Zaharov cselekvéshez látott. Megtelefonálta mindazoknak, akiknek kellett, hogy holnap pontosan tízkor a koporsó Szerpilin holttestével legyen ott a Moszkvába induló repülőgépnél. Értesítette a hadtáptörzsfőnököt, aki közvetlenül foglalkozott mindezekkel, hogy odaviszik a vezérezredesi váll-lapokat, és hogy varrassa fel azokat a megboldogult zubbonyára. Meghagyta, hogy Szincovot küldjék oda a parancsnoki pontra, és megtudakolta, hogy Kuzmics visszatért-e a peremsávból. Még nem tért vissza. Utasítást adott, hogy minél előbb kerítsék elő, hogy elutazhasson, mert Kuzmicsnak megvolt az a szokása, hogy a csapatoknál maradt éjszakára, szeretett ott lenni.

Miután minden szükségeset elintézett, visszatért a félbehagyott gondolathoz, hogy Szerpilin igazságos ember. Még nem szokta meg, hogy úgy gondoljon rá: „volt" – még mindig jelen időben gondolt rá. Természetesen, mint minden hatalomhoz szokott ember, Szerpilin sem szerette, ha valami hirtelen az ő szándékai ellenére történt. És ha hatalmában állt, hogy a maga elgondolásai szerint formálja át, akkor átformálta, és habozás nélkül képes volt átgázolni mások önérzetén. De a hatalomhoz szokottság nem ölte ki belőle az igazságérzetet. Nem tartotta magáról, hogy mindig igaza van, amiért a kezében a hatalom. Alantasai ellenkezését csak akkor törte meg és hajlította a maga akarata szerint, ha valóban meg volt győződve róla, hogy igaza van. Másrészt viszont, ha biztos volt a maga igazában, akkor maradéktalanul felhasznált minden megengedhető lehetőséget, hogy bebizonyítsa ezt az igazát azoknak, akik felette álltak. Ebben rejlett az ereje.

„Igen, ebben van az erő" – ismételte még egyszer gondolatban, mintha valakinek bizonygatná. Az, aki csak azért hajlít, mert övé a hatalom, az maga is könnyen meghajlik, mihelyt felülről nyomják. Az ilyen embernek nincs ereje, csak nyomatéka: amennyit fentről ráraknak, annyit ad tovább lefelé, az alatta levőknek.

Szerpilin viszont erős, de nem nyomasztó.

Zaharov megszokásból megint jelen időben gondolt Szerpilinre, mintha élne.

A főseb̈ész, amikor eljött, megmutatta a szilánkot, amely Szerpilint megölte, ahogy mondják, az aktához csatolta, de előbb megmutatta. Ez a szilánk, miután Szerpilint halálra sebezte és Gudkov ujjait megnyomorította, a Willis aljára hullott; mindent megtett, ami erejéből tellett, aztán leesett. Vagy tíz gramm súlyú, hossza egy centiméter - ennyi elég volt hozzá, hogy a hadsereget megfossza a parancsnokától.

Zaharov ismét maga előtt látta Szerpilin arcát, amint valahogy kényelmetlenül fordult feléje ott a műtőasztalon, és arra gondolt, hogy olyan kifejezés volt ezen az arcon, mintha Szerpilin észre se vette volna, hogy mi történt vele.

Mások számára a halála: olyan ember elmúlása, aki meghalt, mielőtt életének legfőbb feladatát teljesen véghezvitte volna. De ha ő maga ezt nem ismerhette fel, nem volt ideje rádöbbennie, hogy meghal, akkor ez az ő számára a legszerencsésebb halál. Ha a halál egyáltalán szerencsésnek mondható. Akármilyen halál.

Eszébe jutott, hogy Szerpilin még ma reggel, nem sokkal a halála előtt, nevetve mondta neki: „Vigyázz, Konsztantyin Prokofjevics, az U–2-n, óvd a becses feledet, mert a németek lentről a parancsnokok legvédtelenebb részét veszik célba, amikor orosz felségjelű gépeken repülnek. Ilyen az utasításuk!" A veszélyre nem gondolt, és még utoljára is tréfát űzött belőle.

A legutolsó, aminek örült, a hír, hogy Minszknek már a külvárosaiban folyik a harc. Többé már semmit meg nem hall, semminek nem örül, semmit sem tud meg abból, amit mi tudni fogunk. Habár, mint mindenki más, nemcsak arra gondolt, hogy a háborúban mi lesz, hanem arra is, hogy utána...

Sőt, már nem emlékszik, mivel kapcsolatban, nemrégiben ezt mondta:

– A háború után is becsülettel kell élni. A háborúban minden hibánk mellett is becsületesen élünk. A háború után sem élhetünk másként.

Természetesen nem úgy értette, hogy a háború után ne éljünk másként, mint a háború alatt. Háború után sokkal könnyebben fogunk élni. Ez nem vitás! Önmagáról mondta, hogy a háború után hogyan éljen, ne veszítse el azt, aminek a háborúban az életét szentelte: „Hogy akármikor, bármelyik pillanatban tisztán állhasson oda a maga kommunista istene elé" – emlékezett Zaharov hirtelen nem Szerpilin, hanem Kuzmics szavaira, amelyek máskor és más emberrel kapcsolatban hangzottak el. De most úgy tűnt, mintha Szerpilinre vonatkoznának.

Mégis, miért határoztak úgy, hogy Moszkvában temetik el?

Zaharov eddig nem gondolkozott rajta. Azzal volt elfoglalva, hogy megtegyen minden szükségeset a parancs teljesítéséhez. De most elgondolkozott. És eszébe idézte, hogyan mondták: „A novogyevicsjeiben, a felesége mellé." Nemcsak hogy Sztálin döntését közölték vele, hanem az ő szavait, úgy, ahogy ő mondta. Rajta kívül senki más ezeket a szavakat nem mondta volna. Sem Mogiljovban, sem Minszkben, hanem Moszkvában, a novogyevicsjei temetőben, a felesége mellé. Talán éppen ezért. Sztálin valahonnan tudta, hogy Szerpilin másfél évvel ezelőtt ott temette el a feleségét, vagy valaki megmondta neki, amikor Szerpilin halálát jelentették, vagy talán ő érdeklődött a rokonok felől, a nyugdíjról akart intézkedni vagy még valami másról. Ki mondhatta meg ott Moszkvában Sztálinnak, hogy Szerpilin másfél évvel ezelőtt odautazott eltemetni a feleségét? Azok közül, akik régtől fogva és jól ismerték Szerpilint Moszkvában, a vezérkarnál jelenleg senki sincs. Ivan Alekszejevics, aki még a polgárháborúból jó barátja, már régen nincs Moszkvában, stratégából gyakorlati emberré lett, negyvenháromban páncéloshadsereget szervezett, és azt vezeti. Rajta kívül pedig közeli jó barátja mintha nem volna Szerpilinnek. No igen, Sztálinnak, ha akarja, megvan a lehetősége, hogy mindent megtudjon, amire szüksége van. A felesége haláláról is említést tehettek a jelentésben, meg arról az orvosnőről is, akiről Szerpilin nemrégen beszélt, bizalmasan.

„Róla is szólhattak, de a parancs úgy hangzik, hogy a novogyevicsjeiben temessék el, a felesége mellé." Zaharov gondolatban összekapcsolta a kettőt, és úgy vélte, hogy minden közrejátszhatott, ez is.

Az utóbbi időben számos jel arra mutat, hogy Sztálin már kezd gondolkodni rajta, hogyan is lesz a háború után azokkal, akik a régi családjuktól elszakadtak, és a fronton újat szereztek. A há-

ború nemcsak a halálozások, hanem az elválások révén is sok családot szétszakított. Hogyan lesz a háború után: végleg szétszakítják vagy összetoldozzák? És a házassági törvénytervezetből ítélve, mely nemrégen jelent meg az újságokban, úgy látszik, hogy odafent az összetoldozásra hajlanak, nem pedig a teljes felbontásra, tekintet nélkül az egyéni kívánságokra.

Szerpilinre ez nem vonatkozik, neki régen nincs mit összetoldoznia. Zaharov mégis úgy érezte, hogy ennek a fenti hangulatnak is köze van Sztálin szavaihoz, amelyeket telefonon tolmácsoltak neki: „A novogyevicsjeiben, a felesége mellé."

Zaharov ismét arra az asszonyra gondolt, akiről Szerpilin elmondta, hogy leveleket kap tőle egy másik frontról. Össze kell szedni ezeket a leveleket, és visszaküldeni neki: ne hányódjanak idegen kézen. Szerpilin szavaiból ítélve, ez az asszony tiszteletet érdemel. És már nem olyan fiatal – a nagyobbik fia a fronton van. Akármilyen nehéz is, de írnia kell neki.

Mind a Szerpilin iránti barátságánál, mind a haditanácstagi minőségénél fogva, Zaharov akárki másnál jobban tudta, hogy Sztálin néhány ízben személyesen vette kézbe Szerpilin sorsát. Közvetlenül a háború előtt, Szerpilin barátainak közbenjárására, elrendelte, hogy keressék meg ott, ahol van, és helyezzék vissza a hadseregbe. Sztálin volt az, aki negyvenegy őszén, amikor Szerpilin kórházból írt levelét megkapta, intézkedett, hogy a sebesülése után ne küldjék tartalék képzésre, hanem adjanak neki hadosztályt, és irányítsák a frontra. Sztálin magához hívatta őt Sztálingrád után, a Grinykóról írt levele folytán, és hadsereg élére állította, később pedig, amikor a Pikin-eset történt, nem engedte leváltani. Ezt az offenzívát megelőzően is a hadseregnél tartotta, másként határozott, mint ahogy Lvov javasolta, mert hogy Lvov írt Sztálinnak, abban Zaharov egy pillanatig sem kételkedett.

Így alakult Szerpilin életében, hogy azok közé tartozott, akikre a körülmények alakulásánál fogva Sztálin személyesen emlékezett, és akit számon tartott. Sztálin maga intézte a sorsát, maga rendelkezett felette. Ma reggel, amikor az előléptetési parancsot aláírta, Szerpilin életében még utoljára intézkedett. És intézkedett most is, a halála után, amikor megparancsolta, hogy Moszkvában temessék el, a törvényes felesége mellé. Ezt nem mondta a helyettese, amikor telefonon tolmácsolta a szavait. A „törvényes"-t csak Zaharov gondolta most hozzá.

De az, hogy a helyettese olyan gyorsan visszahívta Zaharovot,

bizonyítja, hogy maga Sztálin milyen nagy figyelmet fordított a történtekre, annál is inkább, mert azelőtt is jóindulattal volt Szerpilin iránt, és életében csak jót tett vele.

„Csak jót..." – ahogy ezt elgondolta, Zaharov úgy érezte, hogy valami megakasztja ezt a gondolatot, nem engedi, hogy simán kövesse a többit. És ez a „valami" annak az emléke volt, ami Szerpilinnel történt négy évvel annak előtte, hogy Sztálin megkerestette és visszahelyezte a hadseregbe. Ez a „valami" is Sztálinhoz kapcsolódott, és megakadályozta, hogy csupán a jóra gondoljon. És ha Zaharov többet tudott volna, mint amennyit tudott, és mélyebben elgondolkozhatott volna ezen a „valamin", akkor a véleménye bizonyára nem lett volna ilyen egyértelmű és megnyugtatóan világos. De nem gondolkozott el rajta, csak egy pillanatig torpant meg valami láthatatlan és érthetetlen előtt. És a gondolata ugyanaz maradt, amilyen eredetileg volt, hogy Sztálin Szerpilinnel az életben csupán jót tett.

Belépett a segédtisztje, és közölte, hogy a frontparancsnok megérkezett a hadsereghez, és Bojkónál van.

„Nem hívott, tehát először négyszemközt akar Bojkóval beszélni" – gondolta kissé megbántva Zaharov.

Nyomban a segédtiszt után Basztrjukov állított be, lényegében minden ok nélkül, kigondolt valamit, hogy elmondhassa: a peremsávból jön, ahol ágyútűzbe került. Lehet, hogy így is volt, minden előfordul! De a legfrissebb hírekként csak azt közölte, amit Zaharov már amúgy is tudott, még nappal. Nem tévesztette meg, de az idejét elrabolta.

Majd a hadseregújság szerkesztője jött. Zaharov nemigen avatkozott a dolgába, hagyta, hogy a maga esze szerint csinálja, de ma meg akarta nézni a cikket, amelynek megírására kérte. Anélkül, hogy az ellenség iránti gyűlöletet csillapítanánk, ki kell hangsúlyozni, hogy célszerű közülük minél több foglyot ejteni, és ráadásul még a kitüntetés sem marad el. Tegnapelőtt Szerpilinnel együtt hallgatták meg az ellenséges csapatok közti munkával foglalkozó ügyosztály főnökének erre vonatkozó elképzeléseit.

A cikkben a különösen sikeres fogolyejtésekről volt szó, és az ezekben jeleskedett katonák, őrmesterek és tisztek kitüntetéséről. Zaharov, ahogy most átnézte, ismét Szerpilinre emlékezett – amikor egyszer együtt ültek, akkor merült fel egy ilyen cikk közlésének ötlete –, és visszaadva a hasáblevonatokat a szerkesztőnek, szótlanul bólintott, hogy rendben van.

A szerkesztő még maradt; belátta, hogy a hadseregújságban nem írhatnak és nem is írnak tudósítást a hadseregparancsnok haláláról, de azért kérdően nézett Zaharovra: hát semmit sem közlünk? A szerkesztő a háború előtt nem a hadseregben szolgált, és a logikája némely esetben még polgári volt.

Zaharov megértette a néma kérdését, és szótlanul megrázta a fejét: menj, és ne érintsd ezt a témát, úgyis elég volt már.

A szerkesztő elment, és Bojko telefonált. Zaharov azt hitte, hogy Batyukhoz kell mennie, de kiderült, hogy megfordítva.

– Konsztantyin Prokofjevics, a főparancsnok gyalog indult el önhöz.

„Úgy! Szóval velem is négyszemközt óhajt beszélni. Vele, velem, és aztán együtt, ugye?" – gondolta Zaharov, és Batyuk elé ment.

Bojkótól átjönni semmiség! Tovább tart, amíg a Willisbe beül és kiszáll. Sötét éjszaka volt, a segédtisztje – nem Barabanov, a másik – kezében lámpással lépegetett Batyuk mellett.

– Zaharov! – szólította meg Batyuk, közelebb érve.

– Én vagyok, főparancsnok elvtárs.

Batyuk a sötétben feléje nyújtotta súlyos kezét.

– Menjünk be a kunyhóba – mondta. – Te pedig maradj itt, friss levegőt szívni – fordult a segédtisztjéhez.

A kis áramfejlesztő jól dolgozott, és amikor Batyuk azt mondta: – Üljünk le –, és elsőnek telepedett le vele szemben, Zaharov a világosságnál jól láthatta az arcát. Fáradt volt ez az arc, olyan ember arca, aki nehéz munka után először ült le. „Igen, nehéz munkája volt. Az volt, és lesz is" – gondolta Zaharov Batyukra nézve, nemcsak vele kapcsolatban.

Batyuk ültében öklére támasztotta gondterhelt, fáradt arcát. Ahogy leült, s az asztalra könyökölve állát az ökle közé fogta, úgy is maradt, szótlanul ült, mintha erőt gyűjtene.

– Úgy fekszik, mintha élne – szólalt meg hosszú hallgatás után, és vállat vont, mintha a saját szavain csodálkoznék. Zaharov is csodálkozott, de nem azon, amit mondott, hanem hogy Batyuk még idejövet, senkinek sem szólva, elment Tyerebenykibe, a hadtáptörzshöz, hogy elbúcsúzzon Szerpilintől.

– Te már elbúcsúztál, de én még nem. És holnap nem lesz rá idő... Túl sokat hagytátok jönni-menni, jól mondta nekem Bojko!

„Hát megmondta. Ez várható is volt tőle! Mondogatta ma-

gának Szerpilinnek, mondta életében, és a halála után is megmondta. Ebben benne van egész hajthatatlan természete! Összeszokunk, de nem lesz könnyű!" – gondolta Zaharov kettejükről, mintha Bojkót máris kinevezték volna hadseregparancsnoknak Szerpilin helyébe.

És fennhangon kijelentette, hogy maga hallgatta ki azokat, akik jelen voltak a szerencsétlenségnél. Egyhangúlag azt állítják: véletlen! Éppen ezen az úton semmit sem kockáztattak. Egyik hadtesttől a másikhoz mentek, kerülővel, ahol célzott tüzelés egyik szakaszon sem folyt.

– Ezt már hallottam – vágott közbe Batyuk. – Így szokott ez lenni a háborúban. Valaki kockáztat egy évig, kettőig, háromig – és megússza. Aztán egyszer csak mindenért megfizet. Nem tudok belenyugodni, hogy elvesztettem egy ilyen hadseregparancsnokot! Ennek a hadműveletnek a sikeréért minden másnál többet tett, és még Minszkig sem jutott el, nem láthatta a fáradozása gyümölcseit! Felvetettem a kérdést, hogy Minszkben temessük el, megérdemli. Talán el is fogadták volna, de – Batyuk bosszúsan a homlokát ráncolta – ahol egyszerre két vélemény van, egyik sem megy keresztül. Én azt akartam, hogy Minszkben, Lvov pedig kitartott amellett, hogy Mogiljovban temessük el. Minszkben, ez szerinte „túlzás" – tudod. Meghal egy ember, és ő még mindig a maga mértékével méri, fél, hogy túl sokat ad neki. Már nem álltam meg, megkérdeztem: „Mi az, ön koporsókészítő, hogy a koporsóját méregeti?" Eleresztette a füle mellett, és tovább nyakaskodott.

Batyuk nem úgy beszélt Lvovról, ahogy alantas előtt illik, de úgy látszik, mivel nem hívatta magához Zaharovot, hanem, ellenkezőleg, ő jött el hozzá, most mintegy szolgálaton kívül érezte magát, és barátian viselkedett.

– No és ahol két véleményt terjesztenek fel, odafentről jön a harmadik... Bojko azt ajánlja, hogy Kuzmicsot küldjük el kísérőnek a hadsereg nevében. Te hogy vélekedsz?

– Ugyanúgy, mint ő.

– Akkor úgy lesz – mondta Batyuk. – Megbízzuk, hogy a frontot is képviselje a politikai vezetőség helyettes főnökével! Más ilyen rangút most nem nélkülözhetünk. Kísérje el a hadseregparancsnokát. Az Moszkvából hozta ide, mihozzánk, most pedig ő kísérje el Moszkvába. Ha visszajön, majd eldöntjük, hogy mi le-

gyen tovább. Ha Bojko kinevezését jóváhagyják, kicsit öreg mellé helyettesnek, apja lehetne.

Batyuk ezt mondván Zaharovra pillantott. Az, amit Bojkóról mondott, arra vallott, hogy ő már eldöntötte: Bojko hadseregparancsnoki kinevezésének megerősítését kéri Moszkvától. De ha elhatározta is, a kérdő tekintet azt jelenti, hogy a lelkiismerete megnyugtatására tudni kívánja Zaharov véleményét.

– Altábornagyi rangot kapott – tette hozzá még, mintha ezzel is alátámasztaná döntésének helyességét.

Zaharov kimondta, amit gondolt: Bojkót lehet és kell hadseregparancsnokká kinevezni. Ámbár nemcsak mellette, de ellene is szólnak érvek. Mellette szól az, hogy elsőrangú hadseregtörzsfőnök, a törzsmunkában cseppet sem gyengébb, sőt talán még erősebbnek mutatkozott, mint Szerpilin Sztálingrádnál annak idején, amikor ugyanezt a tisztséget töltötte be.

– Összehasonlítani felesleges – vágott a szavába Batyuk. – Azóta mind megokosodtunk! Sokakra rá sem lehet ismerni!

Zaharov még egy körülményt megemlített „mellette": Bojko az offenzíva előtt a hadseregparancsnok feladatkörében jól megállta a helyét; mindenki – fentről leig – érezte, hogy tőle ne várjon engedékenységet, ő kitart a maga akarata mellett.

„Ellene", Zaharov véleménye szerint, az szólt, hogy Bojko keveset mozog, nem iparkodik a csapatokhoz kijárni. Elve, hogy a csapatok látogatását a minimumra kell csökkenteni, mert a modern harc irányítása azt kívánja, hogy a hadseregparancsnok csaknem állandóan a parancsnoki ponton legyen. Ezért, noha a hadseregben tisztelik őt, és tudják, hogy erélyes kezű, de inkább csak a hangjáról ismerik, telefonból, mint látásból.

– Ezen segítünk – mondta Batyuk. – Megköveteljük, hogy kijárjon a csapatokhoz. Az elméleteiről majd háború után az akadémiákon írjon könyveket. Az ilyesmi korrigálható, ha nem gyáva.

– Arról szó sincs – mondta Zaharov. – Csak elvből nem mozog.

– Fel fogjuk terjeszteni – mondta Batyuk. – Téged pedig gyávasággal kapcsolatban panaszoltak be nálam. Lvov panaszkodott.

Zaharov meglepődött. Akármit, de ilyen panaszt nem várt Lvovtól.

Batyuk könnyedén elnevette magát, tetszett neki a megrökönyödése.

– Nem a te gyávaságodról van szó, téged jól ismerünk, hanem Basztrjukovról. Azt mondja: „Zaharov elvtelenül viselkedett, ő tudta Basztrjukovról, hogy gyáva, és velem nem közölte." Én meg erre azt mondom neki: „E tekintetben, Ilja Boriszovics, Zaharovval egy véleményen vagyunk. Basztrjukov már alattam is szolgált a hadseregben, mindketten tudtuk, hogy nem sok bátorság szorult belé. Másrészt viszont hova tegyük az ilyeneket? A bátrakat golyótűzbe küldjük, azokat meg, akiknek remeg a térdük, a hadtápba, leírjuk őket? Akarjuk vagy nem akarjuk, bizonyos százalék remegős térdű minden beosztásban van. Ezen nem segíthetsz. Csak tudni kell, hogy kitől mit várhatsz. Mi tudtuk Basztrjukovról, hogy gyáva, és nem ért meglepetés, ön pedig nem tudta. De az, hogy maga jött rá, és nem Zaharovtól tudta meg, úgy vélem, az ő részéről szintén helyes!" Így elütöttem a kérdést. Nem hagytalak bántani, de Basztrjukovtól, úgy gondolom, a napokban elbúcsúzhatsz.

– Köszönöm, Ivan Kapitonics.

– Mit? Azt, hogy Basztrjukovtól megszabadulsz? – mosolygott Batyuk. – Ezt ne nekem köszönd, hanem Lvovnak. Nekem pedig gratulálhatsz. Hadseregtábornok lettem.

– Gratulálok.

– Köszönöm. Mindhármunkat egyazon parancsban. Engem és Bojkót meg az elhunytat. A fene tudja, miért van ez így? Elesik valaki, s te elgondolkozol rajta meg önmagadon, és a jóra szeretnél emlékezni, amit tettél neki, hiszen van min. De nem! Ott álltam mellette, néztem, és eszembe jutott, ahogy annak idején Sztálingrádnál északra elmentem hozzá a hadosztályhoz, amikor nem tudott a németeken áttörni, és úgy leszidtam, hogy úgy látszott, mindjárt lelövöm vagy arcul ütöm. Ő pedig ott állt és hallgatott, egy szót sem szólt. Sápadtabban, mint most a koporsóban... Eszembe jutott. És mintha védekeztem volna ellene. Miért van az, hogy a halottakkal szemben mindig bűnösnek érezzük magunkat, mondd, Zaharov?

– Talán azért, mert már semmit sem tehetünk értük.

– Lehet, hogy így van. Vagy talán csak azért, mert ők halottak, mi pedig élünk, és nem megfordítva. – Batyuk felállt. – Menjünk át Bojkóhoz. Már értesítettem, hogy egy gyors vacsorára lásson vendégül. Megemlékezünk arról, aki már nincs, és egyúttal iszunk az új váll-lapokra. Reggel óta nem ettem. Akármi történt is, éhes vagyok.

A gyors vacsora után, amikor Batyukot kikísérték, és Bojko visszatért a törzshöz, hogy úgymond még valami befejezetlent befejezzen, Zaharov bement Szerpilin elárvult kunyhójába.

„Csak tegnap költöztünk át ide, és már gazdátlan a ház" – gondolta belépve. Szincov, aki nem győzte várni őt, egy széken ült, és fejével az asztalra borulva aludt.

Zaharov leült az asztalhoz, Szerpilin helyére, és miután Szincovnak szemben kínált helyet, közölte vele, hogy a temetés Moszkvában lesz, a novogyevicsjei temetőben; a hadseregüket Kuzmics tábornok fogja képviselni, és ő is készüljön fel, hogy vele repül, reggel tíz órakor indulnak. Hajnali hatkor eljön egy százados a személyügyiről; Szincov vele együtt vegye lajstromba a személyi holmikat, amelyeket a hozzátartozóknak kell elküldeni, úgyszintén készítsenek listát a kitüntetésekről és érmekről, hogy azokat átvételi elismervény ellenében elvigyék Moszkvába a temetéshez.

– Végig mellette leszel – mondta Zaharov, mintha mindaz, ami történt, még nem volna a vég, hanem még valamiféle vég következnék, aminél ott kell lennie.

– Értem! – Szincov megértette, hogy minden reménye összeomlott arra vonatkozóan, hogy holnap a temetési teendők közepette – úgy gondolta, Mogiljovban lesz – mégiscsak eljuthat Tányához, és megmondhatja neki, hogy gondolkodik a további életükön. De jóllehet ez semmiképpen nem tűrt halasztást, most mégis elhalasztódott a Moszkvából való visszatértéig.

– Most pedig add ide nekem azokat a leveleket, amiket kapott. Tudod, miről beszélek? – kérdezte Zaharov.

Szincov bólintott. Tudott a levelekről, amelyek először Arhangelszkojéből jöttek, aztán a szomszéd frontról, és amikor ő adta fel a tábori postán Szerpilin válaszleveleit, látta a borítékon a családi és utónevét annak az asszonynak – a kezelőorvosának –, akit Arhangelszkojéban Szerpilinnél látott.

Már félrerakta mind a négy levelet, amelyek Szerpilin tartalék zubbonyának zsebében voltak. Meg akarta kérdezni Zaharovot, hogy mit csináljon velük, és most előszedte őket, újságpapírba csomagolva és zsineggel átkötve. Szerpilin zsebében csak úgy szabadon voltak: Szincov csomagolta be őket így, amikor kivette.

– Értesítem az asszonyt – mondta Zaharov, a leveleket átvéve. – Meg kell magyarázni, hogyan történt. A tábori postaszáma megvan?

– Rajta van a borítékokon... – Szincov tétovázott, de aztán mégis rátért arra a kényes ügyre, ami foglalkoztatta. Szerpilin tegnap este belekezdett egy levélbe, de nem fejezte be, és a zubbonya zsebébe dugta az asszony leveleivel együtt. Ő pedig, amikor azokat kivette, ezt a befejezetlen levelet is megtalálta, és először maga akarta elküldeni az asszonynak, megírva neki, hogy mi történt... A falhoz lépett, ahol egy szögön lógott Szerpilin tartalék zubbonya, kivette a levelet – féloldalnyi volt csak –, és letette Zaharov elé.

– Tegnap éjjel kezdte el írni...

Zaharov lassan elolvasta a levelet, mélyen lehajtva fölébe kerek, ősz fejét. Majd felébe hajtotta a papírlapot, és még egyszer felébe, mintha lezárná.

– Elküldöm az asszony leveleivel együtt. Legyen mind nála... – Szincovra sandítva hozzátette: – Te pedig a temetés után írd meg neki, hogyan temették el.

– Megírom. – Szincov magában azt gondolta, hogy az asszonynak mindenkinél inkább ott kellene lennie Szerpilin temetésén. Hogy meglássa őt a koporsóban: végső búcsút vehessen tőle. És Zaharov nem olyan ember, hogy ne gondoljon erre. De nyilván nem teheti meg, azért hallgat.

– Ha visszajöttél, majd elmondod, hogyan folyt le – mondta Zaharov. – Derítsd ki, mi van a hozzátartozóival, mire van szükségük, mit tegyünk értük, mit küldjünk el nekik innen a hadseregből. Reggel hétkor nézz be hozzám. Talán még eszembe jut valami, ami most kirepült a fejemből. Hol alszol?

– A szomszéd kunyhóban.

– Menj aludni. – Zaharov tekintetével keresgélt az asztalon: van-e ott tinta és toll, és amikor látta, hogy van, még hozzátette: – Én még elüldögélek itt, írok az asszonynak. Holnapra nem halaszthatom, ki tudja, melyik holnap lenne az.

Szincov furcsa szorongással távozott, mintha nem jól tenné, hogy elmegy, és itthagy egy másik embert ebben a szobában, a mellett az asztal mellett, ahol Szerpilin ült...

De így parancsolták, hát kiment.

Zaharov magára maradt, és néhány percig, fejét két keze közé szorítva, mozdulatlanul ült az asztal mellett, erőt gyűjtött, hogy még egyszer elolvassa Szerpilin befejezetlen levelét, és aztán írjon az asszonynak.

– Hogy befejezzem helyette – mondta fennhangon a csendben.

Szerpilin mindössze tíz sort írt. Semmi különös nem volt bennük: hogy él, egészséges, és minden a legeslegjobban megy – így írta: „legeslegjobban" –, hogy jó idő van, és a válla nem sajog. Azelőtt, amikor esős idő volt, fájogatott, de most igazán nem fáj, minden rendben. „Kedves Olja" – így szólította az asszonyt.

„Mintha nem is lett volna" – gondolta Zaharov nem Szerpilinről, aki meghalt, hanem az asszonyról, aki él, de aki most szintén nem létezik. Nincs többé „kedves Olja", akinek ezeket a leveleket írták. Nincs, aki írja őket. Szerpilintől tudta, hogy már negyvenéves, ezért különösen sajnálta. Minél idősebb egy asszony, annál kevesebb ideje van hátra, hogy „kedves Oljának" nevezzék.

Szerpilin jegyzettömbje ott volt az asztalon. Ugyanaz, amelynek kitépett lapjára tegnap este írt. Sőt ott maradtak a betűk lenyomatai, átnyomódtak a papíron, mert nem tollal írt, hanem sokéves háborús megszokásból ceruzával, és erősen nyomta a ceruzát. Zaharov két lapot kitépett, hogy a betűknek nyoma ne maradjon, és nekifogott a levélírásnak, jól megfontolva minden egyes szót, hogy minél rövidebb legyen; úgy gondolta, talán tévesen, hogy a gyásznak nincs szüksége részletekre.

Miután befejezte a levelet, és az asszony négy levelével meg Szerpilin elküldetlen levelével együtt betette a térképtáskájába, arra gondolt, hogy mindezt nem tábori postán kell elküldeni, hanem valami küldönccel. De hogy ezt hogyan lenne jobb elintézni, az most nem jutott eszébe, kifáradt az agya.

Felvette a kagylót, és Bojkót kérte, ha még nem alszik. Az ügyeletes hadműveleti tiszt jelentette, hogy Bojko altábornagy a tüzérség főparancsnokával együtt elment Tyerebenyikbe, a hadtáptörzshöz, elbúcsúzni.

Zaharov azért hívta fel Bojkót, hogy megkérdezze tőle, járt-e nála Kuzmics. Az ügyeletes közölte, hogy Kuzmics tábornok még úton van. A harminchetedik hadosztálynál volt, és nemrégen robogott el a hadtesttörzstől.

– Hát így. – Zaharov a kagylót letéve arra gondolt, hogy Kuzmics ma mindüknél messzebbre jutott. A harminchetedik hadosztály húzta össze a zsák száját, és a híradós tisztek is csak repülőgépen mentek oda. És Kuzmics, lám csak, oda és vissza gépkocsin tette meg az utat...

Zaharov felállt az asztal mellől, távozni készült; ekkor egy piros dossziét pillantott meg, amely üresen, iratok nélkül hevert az

asztal szélén. Visszaemlékezett, hogy még az előző kunyhóban Szerpilinnel együtt ültek és nézegették – ebben a most üres, piros dossziéban a különféle politikai jelentésekből vett szemelvényeket, amelyeket az offenzíva megindítása előtt készítettek a hadsereg haditanácsának tájékoztatására. Azokban a szemelvényekben, amelyeket akkor Szerpilinnel együtt nézegettek, foglalták össze az utóbbi hetek hangulatát, kiemelve azok közös egészséges jellegét, ami arról tanúskodott, hogy a katonák hisznek a győzelemben, és készek a fasiszták megsemmisítésére. De – ahogy a jelentések szerzői kifejezték – a káros hangulatokra is akadtak példák. A három éve harcoló katonák némelykor nem mertek hinni benne, hogy a következő támadáskor is életben maradnak. És a beszélgetéseikben meg abban, amit haza írtak, valamiféle titkos reménység érződött, hogy harcba indulás előtt elbúcsúznak a hozzátartozóiktól, aztán mégis becsapják a halált: életben maradnak.

– No lám – mondta akkor Zaharov elégedetten, mivel a szemelvények ismételten azt bizonyították, hogy a háború okozta fáradtság ellenére, az offenzíva megindítása előtt a hadsereg hangulata jó. – Általában úgy vehetjük, nem rossz dokumentum!

Szerpilin arcán ekkor hirtelen valami furcsa-bánatos kifejezés suhant át.

– Általában nem rossz – mondta Szerpilin. – De még jobb, ha beváltjuk a belénk vetett reményeket, és ebben az offenzívában kevesebb veszteségünk lesz, mint bármikor. Annyi mindent kaptunk, olyan erővel rendelkezünk, hogy vétek lenne nem igyekezni! „Túl nagy veszteségek" – ezt mondjuk, de azt, hogy „túl csekélyek", mondod-e? Melyik emberi életről volna szíved azt mondani, hogy túlságosan csekély veszteség? Akármilyen kevés embert veszítünk is, valaki mindig meghal... Amikor a veszteséget pótoljuk, kicserélünk, áthelyezünk, azt mondjuk magunknak és másoknak is, hogy pótolhatatlan ember nincs. Igaz, nincs – ez így van. De hát pótolható sincs. Nincs a világon egyetlenegy pótolható ember. Mert hogyan pótolod? Ha mással pótolod, az már más ember lesz és nem ő.

„Igen, az már más ember lesz és nem ő." Zaharov gondolatban elismételte Szerpilin szavait, amelyek akkor kissé meglepték, most pedig olyan érthetőnek tűntek, és erre az üres asztalon heverő, most üres piros dossziéra meredve elgondolkozott.

Nyolcadik fejezet

Szincov nem repült Moszkvába. Bojko az éjszaka folyamán mást határozott. Eszébe jutott, hogy Szerpilin miért vált meg Jevsztyignyejevtől – mert rokon –, és úgy döntött, ha rokon, hát őt kell Moszkvába küldeni a temetésre; segédtisztje is hosszabb ideig volt, mint Szincov, és jobban ismeri a megboldogult családi ügyeit.

Szincov reggel, amikor Zaharovhoz ment, és a kunyhó előtti kis padon meglátta a csüggedten ott ülő Jevsztyignyejevet, azt hitte, együtt repülnek. De Zaharov megmagyarázta neki, hogy miért küldik Moszkvába Jevsztyignyejevet, nem pedig őt.

– Adj át neki mindent, amit neked kellett volna elvinned, és kísérd el a repülőgépig. Várd meg, amíg felszállnak... Ha visszajöttél, tüstént jelentkezz a főparancsnoknál. Azt mondta nekem, hogy személyesen fog dönteni a további sorsodról.

„Személyesen! Miért személyesen?" – tűnődött Szincov.

– Maradj ott, amíg felszállnak – ismételte Zaharov. – Mi pedig a főparancsnokkal a csapatokhoz megyünk. Ilyen a munkánk – mondta olyan hangon, mintha a munka szükségessége ellenére is restellné az elhunyt előtt, hogy nem kísérheti el a repülőgépig.

Zaharov olyan alig érzékelhető, de mégis kifejező árnyalattal a hangjában nevezte Bojkót főparancsnoknak, amiből Szincov megértette, hogy Bojko kinevezése eldöntött dolog.

Így is volt. Még az éjszaka folyamán mind Batyuk, mind a fronttörzsben tartózkodó altábornagy – a legfelső hadvezetés képviselője – telefonált Moszkvába, és kimondták a közös véleményüket: hogy Bojko altábornagyot nevezzék ki hadseregparancsnoknak, éspedig minél előbb, annál jobb, tekintettel arra, hogy a főparancsnokcsere a hadművelet tetőfokán megy végbe.

Ezt még az éjjel jelentették Sztálinnak, és ő jóváhagyta.

– Gyerünk, átadok neked mindent... amit Moszkvába kell vinni – szólt Szincov a kunyhóból kilépve a láttára felálló Jevsztyignyejevhez.

Zaharov lement mellettük a lépcsőn, beült a Willisébe, és Bojko kunyhójához hajtatott. Ugyanabban a pillanatban megjelent Bojko magas alakja. Az új hadseregparancsnok nem köszöntötte Zaharovot – nyilván találkoztak már aznap –, a Williséhez lépett, amely elsőnek állt. Beült, és mindkét gépkocsi elindult.

Szincov és Jevsztyignyejev szótlanul néztek a falusi utcán elrobogó gépkocsik után. Szincov egy hónappal azelőtt, amikor Jevsztyignyejevtől az egyszerű segédtiszti szolgálatot átvette, bár semmiről sem tehetett, mégis zavart érzett, amiért a helyét elfoglalta. De ez a hely most már nem létezett. És az az ember sincs, aki mellett szolgáltak, és nincs szüksége többé sem helyettesre, sem segédtisztre, sem küldöncre, egyáltalán senkire sincs szüksége.

Jevsztyignyejev arca könnyektől duzzadt, de az agya megszokottan dolgozott, úgyszintén a keze is: kipipálta a listán a szükségeseket, átvette Szincovtól a bőröndöt, amelyet Moszkvába kellett vinnie, meg az aktatáskát a rendjelekkel, amelyeket majd párnán visznek a koporsó előtt. A bőröndöt lábhoz rakta, és nem engedte ki kezéből az aktatáskát, beült a Willis hátsó ülésére Gudkovval együtt, aki kérésére engedélyt kapott, hogy a főparancsnok holttestét a repülőgépig elkísérhesse. Szincov a sofőr mellé ült. De amikor a kunyhó elé értek, ahol Kuzmics szállt meg éjszakára, a kilépő tábornok odaszólt, hogy üljön át az ő kocsijába. Ki akarta kérdezni.

Kuzmics útközben Szincov felé fordult, és kezét hallócsőként a füléhez illesztve, minduntalan csodálkozva csóválta a fejét, mintha sehogyan sem tudna megbékélni azzal, ahogy mindez történt. Végül dühösen kifakadt:

– A háború, a háború, az anyja!... Mi mindent ki nem talál, hogy az ember sorsát eldöntse, megáll az ész! Más ember, mint én, már kifelé megy az életből, és kutya baja, semmiféle ördög el nem viszi. A minap az egyik hadosztálynál jártam, másodszor a héten, útközben megint vedd úgy, hogy egy egész szakasz foglyot ejtettem. Amíg felsorakoztattam őket, valamelyik gazember egy bokor mögül géppisztolyt fogott rám, a tábornokra. Három méterről lőtt – szitává lyuggathatott volna! De tessék, a fegyvere kicsit elakadt, egy patron ferdére csúszott. Aztán, amikor lelőtték, megnézettem. Úgy is volt, a töltény elferdült! És e miatt az elferdülés miatt élek. Itt meg egy ember az ereje teljében, és egy szilánkkal öt versztáról eltalálják! Hát igazság ez? – kérdezte Kuzmics olyan nagy részvéttel Szerpilin iránt, mintha valahol a lelkében mérlegelné, hogy kettejük közül melyiküknek kellett volna igazság szerint elesnie.

Amikor megérkeztek a hadtáptörzshöz, és a koporsót felrakták az autóbuszra, Kuzmics oda szállt be, és intett Szincovnak

meg Jevsztyignyejevnek, hogy kövessék. Oldalra ült, egy lehajtható padra, amely rendes körülmények között ebben a törzsautóbuszban priccs céljára szolgált. Lekapta fejéről a sapkáját, és kezében tartva, két kezét a térde közé lógatta; így ült mélyen lecsüggesztett fejjel, egészen Mogiljovig.

Szincov mellette ült. Ha lesüti szemét, ott van előtte a vörös posztóval bevont koporsó. A hadtáptörzsnél, a kunyhóban nyitottan állt, de mielőtt kihozták volna, rácsukták a fedelét, és a két végét néhány szeggel odaerősítették. Nem egészen szögezték le, ott Moszkvában még ki fogják nyitni.

Ha az utat nézi, emlékezetébe idézheti, hogy hol és mi történt rajta ezekben a napokban. Hol tüzeltek az erdőből a németek, hol találkoztak a foglyok menetoszlopával, hol akadtak el a kerülő útnál, és hol álltak meg és beszélgettek a közlekedésirányítóval, hol és ki kapott szidást, ki köszönetet, és Szerpilin parancsára hol jegyezte fel a segédtiszti jegyzettömbre a kitüntetésekre vonatkozó emlékeztetést. Hol mondta Szerpilin valakiről, akit nem kedvelt, hogy az ilyenekből lesznek a legjobb revizorok, de tegyék meg a vontatószolgálat főnökévé, fenét sem ér! Mogiljov bevétele után mindennap beültek a Willisbe, és ezen az úton egyre nyugatabbra és nyugatabbra robogtak...

„Most pedig lábbal előre térünk vissza" – gondolta keserűen Szincov, és fejét felemelve, kinézett az autóbusz ablakán.

Az ablak magasan van, és ha ülve néz ki az ember, akkor nem az utat látja, hanem erdőt meg az eget...

Mindegy, úgyse menekülhet önmagától, és nem verheti ki fejéből azt, amit Tánya mondott. Ha Szerpilin elesett is, neki minduntalan a saját élete jut eszébe, amelyben valami feltámadt, másvalami meg nem akar meghalni, és nem tudja, hogyan éljen tovább...

A mogiljovi repülőteret már rendbe hozták a minapi bombázásaink után. A bombatölcséreket ledöngölték, és elvontatták az elégett német repülőgépek roncsait. Szárnyaik és törzseik a kifutópálya szélén túl meredeztek.

Mogiljovban volt az IL-ek támaszpontja; az autóbusz a felszálló csatarepülőgépek dübörgése közben a mező szélén álló Douglas felé tartott.

Szincov arra gondolt, hogy maholnap a támadás menete megkívánja, hogy a csatarepülőgépeket valahová nyugatabbra telepítsék át. Egyre távolodik a cél...

A Douglas körül nagy sürgés-forgás kezdődött, az előre nem ismert méretű tárgy felrakásának elkerülhetetlen velejárója. Először úgy gondolták, simán befér, aztán kiderül, hogy másként kell berakni. Majd kiszedték az autóbuszból az ideiglenes támfákat, amelyek az úton a koporsót tartották. Úgy határoztak, hogy a repülőgépen is ezekhez erősítik. Annál is inkább, mert a pilóták szerint erős dobálásra volt kilátás: az időjárásjelzők Szmolenszk és Moszkva között zivatarfrontot jelentettek.

A sürgés-forgás sem a múlthoz, sem a jövőhöz nem kapcsolódott. A múltban élet volt, a jövőben temetés lesz. Ez csak olyan átrakodás egyikből a másikba.

Kuzmics, hogy ne kérdezzék minduntalan: „Megengedi, hogy itt átmenjünk, tábornok elvtárs?", arrább ment, és fel-alá járkált, ugyanolyan lecsüggesztett fejjel és sapkáját a kezében tartva, mint ahogyan az autóbuszon ült.

A halált – a másét is meg a sajátját is – eléggé egyszerűen fogta fel, úgy vélte, hogy nem is lehet másképpen. Tréfásan mondogatta, hogy a halál hozzátartozik a háborúhoz, szabályszerű, az ember egy darabig él, aztán, ha eljön az ideje, meghal. De akárhogyan tréfálkozzék is a halál felett, a lelke mélyén mégsem barátkozhatik meg vele az ember.

Szerpilin azért is volt kedves a szívének, mert akkor, Sztálingrádban, pártját fogta, lebeszélte az illetékeseket, hogy az ütközet befejezése előtt vigyék kórházba, és mert később ellenkezés nélkül maga mellé vette helyettesnek, nem félt a hajlott korától. Nem az olyan emberek szánalmas hálájával ragaszkodott Szerpilinhez, akik tudják magukról, hogy nem állják meg a helyüket, de gyengeségükben készek szeretni azt, aki megtűri őket. Saját felfogása szerint a helyettes olyan ember legyen, aki mindig kész oda menni, ahová kell, és megtenni mindent, amit kell, erre megfelelőnek érezte magát, és örült, hogy nem élt vissza Szerpilin bizalmával – az öreg ló nem rontja el a barázdát.

De most ez a benne bízó ember nincs többé. És újra bebizonyítani valakinek, ráadásul Bojkónak, azt, amit már egy ízben bebizonyított, nehéz. És ez a lelkére nehezedő nyomás eszébe juttatta korát és a régi sebeit. Most, amikor Moszkvába repült, megértette, hogy a hadművelet tetőfokán mégis azt vonják el a háborútól, aki, úgy gondolják, a legkevésbé használható – ezt nem titkolhatta maga előtt. Pedig, hogy valaki mennyire használható, az nem egészen az ő készségétől függ, hanem azoktól is, akik el-

döntik, hogy milyen dolgot bíznak rá és milyet nem, hogy mire tartják képesnek és mire nem.

Miután a koporsót jól rögzítették a repülőgép belsejében, Jevsztyignyejev bent maradt, Szincov pedig leugrott a földre. A repülőszemélyzet parancsnoka odalépett Kuzmicshoz jelenteni:

– Altábornagy elvtárs, felszállásra készen állunk.

Kuzmics megfordult, és kutatóan nézett az arcába.

– Nem tetszik, hogy velünk repülsz?

– Miért ne tetszenék, altábornagy elvtárs? Teljesítjük, amit parancsoltak.

– Sok mindent parancsolnak. Tudom, hogy ti ezt nem szeretitek. Ne félj, baj nélkül odaérünk.

Ahogy ezt mondta, eszébe jutott, miként ismerkedett meg Szerpilinnel, amikor negyvenhárom januárjában Moszkvából Sztálingrádba repültek. Szintén Douglason mentek, csakhogy akkor mind a ketten éltek.

Szincov ott állt a lépcső aljában.

– Ég veled – mondta Kuzmics, és már fellépett az első lépcsőfokra, de visszafordult: – Te mihez kezdesz?

– Ha megengedik, csatasorba állok.

Kuzmics ránézett, és félig rágondolva, félig önmagára, bólintott, majd beszállt a repülőgépbe.

A fedélzeti szerelő behúzta maga mögött a kis alumínium létrát, és bezárta a raktárrészbe. A légcsavarok szele lelapította a füvet, és úgy cibálta, mintha mindjárt kitépné a földből.

A Douglas a repülőmező szélén gurult, felszállt, és megindult a Dnyeper vonalában észak felé.

Szincov előhúzta az óráját, és azt számítgatta: ha Bojko és Zaharov nyolc óra tájban indultak a csapatokhoz, tizenöt óra előtt aligha érnek vissza, most pedig fél tizenegy van. Az időből kifutja, hogy benézzen az egészségügyi zászlóaljhoz, és legalább egy kis levélkét hagyjon ott Tányának. Mert hogy Tányát napközben otthon találja, arra kevés a remény.

– Mehetünk?

– Menjünk.

Gudkov a repülőgép után nézett, és kelletlenül elfordult, mintha még látna valamit ott az égen, de nem hagyják.

– Hogy van a kezed? Nem rázkódott nagyon össze?

– Az autóbuszban kicsit beleütöttem a padba, különben semmi baj. Az orvos, amikor a sebet ellátta, azt mondta: „Az idegek

nincsenek átlőve, az apró csontok pedig összeformak. Tudod majd fogni a volánt."

Szincov már a kocsi felé indult, de Gudkov visszatartotta, kéréssel akart hozzá fordulni, amíg kettesben vannak.

– A gépkocsizászlóalj parancsnoka velem érez, megígérte, hogy magánál tart. „Ha csak – mondta – az orvosok el nem küldenek valahová. Úgy igyekezz!" De hát hogyan igyekezhetek én? Talán ön szólna az érdekemben a törzs egészségügyi részlegének, engedjék meg, hogy hozzájuk járjak kötözésre. Arra az időre nálunk a gépkocsitelepen a javításnál helyezkedek el. Ha fél kézzel is, de találok magamnak munkát.

Nem volt kétséges, hogy talál magának munkát. Nem tud munka nélkül meglenni. De hogy a törzs egészségügyi részlegénél mit felelnek, azt Szincov sem tudhatta. Gudkov még mindig úgy tekinti, mintha a főparancsnok segédtisztje volna. Pedig már nem az!

– Beszélek velük – ígérte. – Talán sikerül.

Az autóbusz és Kuzmics Willise már elment, a másik Willis ott várakozott.

Szincov indulás előtt egy csomag Belomort húzott elő, és megkínálta Gudkovot meg Szergejt, a híradósok sofőrjét, aki tegnap, Szerpilin elestének pillanatában, felváltotta Gudkovot, és azóta is ezt a Willist vezette.

– Visszafelé kanyarodjunk be az egészségügyi részleghez! A feleségemnek akarok egy levélkét otthagyni – mondta, amikor rágyújtott.

– Persze, aggódik magáért – jegyezte meg részvéttel Gudkov, noha Szincov éppen erre gondolt a legkevésbé. Az egészségügyi részlegnél ismerik a főparancsnok halálának részleteit, tudják, hogy csak ő halt meg, és mindenki más sértetlen maradt.

– Mégiscsak ügyefogyott vagyok. Egyik eset a másik után... – jegyezte meg keserűen Gudkov, és nagyokat szippantott a cigarettából.

– Mit tehetett volna?

– Nem tehettem, de mégis azt gondolom: nem tudtam jobban hajtani?! Ha csak egy kicsit megnyomom, nem érte volna el a szilánk. Úgy járok, mint aki vétkes...

Szincov a sofőr bánatos arcára pillantva azt gondolta: „Ha nem is vétkes, kérdés, hogy ezek után akar-e a törzsnél valaki vele

járni. Nyíltan nem ismerik be az ilyen babonát, de nagyon meglehet, hogy vele nem kívánnak közlekedni."

– No, megyünk?

Gudkov ügyetlenül beszállt a hátsó ülésre – nem szokta meg, hogy utas legyen. Szincov előre ült. Egy pillanatig még álltak, nézték az előttük felszálló IL-eket, majd megindultak.

Azon a reggelen, amikor Szincov a repülőtérre ment, Zinaida nem a sebesültek elindításával foglalkozott, mint előző nap, hanem az egészségügyi részlegnél ült, és a főnöke, Roszljakov parancsára adatokat szedett össze a hadsereg haditanácsa számára.

A hadsereg egyre előbbre nyomult, és távolodott az ellátó állomástól, és noha nem volt olyan sok sebesült, a sebesültszállító vonatok körül nehézségek merültek fel az egyre bővebben áradó teherrakományok miatt. Határozni kellett, mi legyen tovább: esetleg kiegészítésképpen zsákmányolt német teherautókból saját sebesültszállító oszlopot alakítsanak, és azon a sebesültek egy részét ne az ellátó állomásra szállítsák, hanem mélyebben a hátországba, esetleg egyenesen az osztályozó kórházakba?

Roszljakov reggel elindult, hogy tényekkel bizonyítsa: össze lehet állítani ilyen oszlopot. Zinaida helyett más orvost küldött az állomásra, őt pedig leültette, hogy összegezze a röpvonatok késésének tényeit.

Mielőtt Roszljakov elindult volna, Zinaida megkérte, hogy segítsen felhívni Szincovot; Tánya sebesüléséről akarta értesíteni. Roszljakov felhívta neki a hadműveleti ügyeletest, aztán beugrott az autóba, és elrobogott. Már messze járt, amikor Zinaida megtudta az ügyeletestől, hogy Szincov nincs ott, elkísérte a főparancsnok holttestét; kérte, ha visszajött, mondják meg neki: a felesége megsebesült, elszállították, és hogy levelet hagyott számára.

– Megmondjuk – felelte a hadműveleti ügyeletes, és letette a kagylót.

Zinaida nemcsak azért mondta el a hadműveleti ügyeletesnek, hogy Tánya megsebesült, hogy azt Szincov megtudja, hanem azért is, hogy ott a törzsnél is értesüljenek róla. Ez a hír megkönnyíti számára a lehetőséget, hogy szabaduljon és eljöjjön. Márpedig feltétlenül el kell jönnie! Zinaida az állomásról visszatérve mégiscsak elolvasta Tánya levelét.

Első ízben, amikor Tánya rábízta ezt a levelet, Zinaida huszonnégy óráig magánál tartotta, aztán visszaadta. Most azonban elolvasta. És nem bánta meg.

„Ha ököllel támad is rám – gondolta Szincovról –, de megmondom neki, hogy elolvastam! Újra leragasztottam, úgy, hogy nem veszi észre, de azért megmondom! Mert enélkül nem magyarázhatom meg neki, hogy vissza kell tartania Tányát, még ha elutazott is!"

Úgy érezte, kioktathatja rá, hogy mit tegyen. Valójában pedig egyáltalában nem tudta, hogy mit mondjon Szincovnak, mert nem tudta azt, ami a legfontosabb: hogyan fogadja ő ezt a dolgot, hogy a felesége, akit halottnak vélt, esetleg él; hátha jobban szereti, mint Tányát?

Zinaida – mint olyan asszony, akinek a házassága nem sikerült – Tányát minden baja ellenére boldognak vélte. Most kiderült, hogy Tánya is boldogtalan, és ezért még jobban szerette, és segíteni akart neki. Hogy miként is segítsen, azt maga sem tudta, de mint az erős jellemű emberek általában, úgy vélte, a problémának meg kell oldódnia anélkül, hogy bárki is beleavatkozna, mert így helyes.

Amikor Szincov belépett a kunyhóba, ahol Zinaida az asztal mellett ült és valamit írt, felnézett rá és csodálkozott, hogy olyan hamar odaért.

– Szervusz. Már átadták az üzenetet? – kérdezte felállva.

– Mit adtak át? Semmit sem adtak át. A repülőtéren voltam, kikísértem, Moszkvában fogják eltemetni. Visszafelé bekanyarodtam. Természetesen tudod, hogy mi történt nálunk?

– Tudom – felelte Zinaida, és magában azt gondolta: „Én csak tudom, de te nem tudod." – Ülj le. – Mivel még mindig nem tudta, hogy mivel is kezdje a mondanivalóját, hogy az időt húzza, megkérdezte: – Vele voltál, amikor történt?

– Vele.

– És neked semmi bajod?

– Semmi. Csak őt találta... Meg a sofőr kezét.

– Így mondták nekünk is.

– Így is volt.

Zinaida nem kérdezősködött tovább, hallgatott, és Szincov örült ennek.

– Tánya nincs itt?

Szincov tudta, hogy Tánya fényes nappal csak véletlenül lehetne ott, mégis megkérdezte.

– Nincs.

– Írok neki egy levélkét, és nálad hagyom.

Szincov az oldaltáskájáért nyúlt.

– Megállj – állította meg Zinaida. – Tánya tegnap megsebesült. Semmi veszély. Nem súlyos a seb, sőt azt lehet mondani, könnyű.

Szincov bambán meredt rá, mintha nem fogná fel, hogy mit mondott. Majd megkérdezte:

– Hol van?

– A hátországba vitték. Tegnap este magam tettem föl a vonatra. Reggel kerestelek, beszéltem az ügyeletessel. Amikor beléptél, azt hittem, már átadta...

– Hol? – kérdezte Szincov; a lényegtelen részletekre nem válaszolt.

– A hátán – felelte Zinaida. – Gránátszilánk, kicsi. Belül semmit sem sértett meg, sem a vesét, sem a mellhártyát. Hátul ment be, és a borda alatt megakadt. Amikor bevagonírozta, jól érezte magát, csak hőemelkedése volt. Nagyon szerencsés, mondhatni, könnyű sebesülés – ismételte.

– Ha könnyű, akkor miért nem tartották itt gyógyulásáig a hadseregnél? Miért vitték a hátországba?

Zinaida vállat vont.

– Azt hiszed, hazudok neked? Csakugyan könnyű sebesülés. Csak azért minősül közepesnek, mert olyan veszélyes helyen történt. Valójában könnyű.

– De miért nem hagyták itt? – kérdezte ismét Szincov.

– Így alakult. – Zinaida hallgatott egy sort, majd hozzátette: – Ő maga nem akarta.

Azt volt a legnehezebb kimondania, e válasza mögött ott volt minden, amit neki közölnie, a férfinak pedig megtudnia kellett.

De Szincov arca nyugodt maradt. Azt hallotta éppen, amit várt.

– Mikor sebesült meg tegnap?

– Két óra körül. – Zinaida elmondta mindazt, amit tudott. – A tábornokunk megíratta a felterjesztést a Vörös Zászló-rendre!

Szincov azonban – az arcán látszott – ezt a kitüntetésre vonatkozó hírt eleresztette a füle mellett. Másra gondolt: szóval még hat óra sem telt el a sebesüléséig attól a perctől fogva, amikor a Berezinánál megmondta neki, hogy tovább nem maradhatnak együtt. Minden egyetlen napon!

– Nem fér a fejembe! – mondta fennhangon.

És csakugyan nem fért. Az életben már sokszor aggódott érte, de sem ma, sem tegnap, Szerpilin halála után, még csak eszébe sem jutott, hogy őt is érheti valami.

– Levelet hagyott a számodra. – Zinaida végre elhatározta magát. – Már régebben, az offenzíva előtt megírta, de egyre magánál hordta. És amikor most elbúcsúzott, ideadta, hogy adjam át neked... Ülj csak le, olvasd el, mindjárt visszajövök. El kell mennem.

Semmi dolga sem volt, csak kiment, mert nem akarta látni a férfi arcát. félt megpillantani, amikor majd a levelet olvassa.

Szincov kezében tartotta a levelet, és szinte tudta, hogy mi van benne. Csak Tánya korábban írta meg, mint ahogy közölte vele. „Magánál hordta..." Attól félt talán, hogy elesik?...

Nézte a saját készítményű, gyűrött, enyvtől megsárgult kis borítékot, amelyben Tánya levele rejlett, és már fel akarta bontani, hogy kivegye a levelet, de megállt, megdöbbentette a gondolat, hogy Tánya eleshetett volna. Mostanáig, miközben Zinaidával beszélt, egyre Tányára gondolt, a sebesülésére: „nem súlyos, könnyű, egy kis szilánk bement, megakadt..." – de most elképzelte, hogy meghalhatott volna! És amikor a levelet átadják neki, már nem élne!

Hogy itt maradt-e vagy sem, és melyik kórházba került, és mikor írja meg onnan a tábori postaszámát, meg ebben a levélben is akármit írt még, azonfelül, amit már megmondott – mindez semmi ahhoz mérten, hogy meghalhatott volna!

Úgy érezte, bármivel hajlandó kiegyezni, ha Tánya él; feltépte a tömött kis borítékot, miközben a levél egyik csücskét, amely a borítékhoz ragadt, leszakította, és olvasni kezdte.

„Ványa, én vétkeztem teellened: lehet, hogy a feleséged él, és én tegnap egész éjjel nem tudtam rászánni magam, hogy ezt megmondjam neked..." – ilyen nyíltan kezdődött a levele. Aztán megírta a részleteket: hogyan tudta meg mindezt Kasirintól, elmagyarázta, hogy Kasirin a frontjuk partizántörzsénél dolgozik, és Szincov, ha kedve tartja, odatelefonálhat neki, beszélhet vele... Mintha ő nem hinne Tánya szavainak, és Kasirinnál ellenőrizné, vagy valaki másnál!

Mindez ott volt az első, mindkét oldalán teleírt lapon, a másodikon pedig a magyarázkodás következett, hogy ezután miért nem lehetnek együtt.

„Be kell látnod – írta Tánya –, hogy nem maradhatok többé veled, miután azt mondtam neked, hogy a feleséged meghalt, és te úgy vettél el, mint szabad ember. Most pedig kiderül, hogy hazudtam neked. Ezt természetesen nem akartam, de mégis, ha már így történt, ezentúl már nem lehetek együtt veled, nincs hozzá jogom. Mihelyt a harcok elcsendesednek, megkérem, hogy helyezzenek át más fontra, megmagyarázom, hogy a feleséged él, akkor megteszik nekem."

Sehol a levélben nem nevezte meg Mását, mindig így írta csak: „a feleséged", mintha ezzel is hangsúlyozni akarná, hogy ő már feladta a jogát ahhoz, hogy a feleségének nevezze magát.

Úgy írta, mintha mindez már befejezett tény volna. Teljesen kivetette magát az életéből, mintha már előre kizárná azt a lehetőséget, hogy másként is történhetik: hogy Szincov nem akarja elhagyni őt, és nem tér vissza a feleségéhez, még akkor sem, ha az csakugyan megkerül.

Mindent egymaga döntött el. Szincovnak már csak az jutott, hogy elfogadja, és többé ne térjen vissza rá.

A levél végén ezt írja:

„Nagyot vétkeztem ellened, és nincs jogom bármit is kérni tőled. Mégis kérlek, mondj le rólam, és felejts el engem. Máskülönben csak gyötörni fogjuk egymást..."

Ezután még valami szó következett, talán „hiába", és nyilván az aláírás.

Ez a csücsök hozzáragadt a borítékhoz, és leszakadt.

De hát mit csináljon az ember, amikor ezt az asszonyt – ezt a kétségbeesett, önzetlen, iszonyú elszántsággal telt és mindent magára vállalni kész asszonyt, éppen őt, aki mindenre képes, nem pedig mást, aki valami másra képes – szereti?

Ebből nincs kiút. Tánya azért hagyja el őt, mert képtelen másként cselekedni. Ő meg éppen őt, ezt az asszonyt, aki nem tud másként cselekedni, képtelen elengedni magától!

„Tehát a feltámadás a halálból nem mindig hoz szerencsét – még rágondolni is iszonyú, de így van. Adja isten, hogy Mása valóban éljen! Képtelenség és aljasság lenne másként gondolni! De mit tegyél? Miért veszítsd el azt, aki nélkül már nem élhetsz? És ő miért veszítsen el téged? Miért kell a hírnek, hogy valaki még él, egyszerre mindkettőtöket megölnie? Miért határozott így Tánya? Miért vállalt mindent magára, és még meg sem kérdezett engem?" – gondolta mérgesen.

– Elolvastad? Látod, mit talált ki? – Zinaida egészen mást akart mondani, de amikor belépett, és meglátta Szincov arcát, zavarában ez jött a nyelvére.

– Mit talált ki? – ismételte Szincov ugyanazzal az ijesztően merev arckifejezéssel.

– Azt, hogy elmegy tőled! – mondta Zinaida. – Elolvastam! Felnyitottam, és újra leragasztottam! Hát megőrült? Olyan szerelem, mint a tiétek, nem minden útfélen terem! Sajnálom, hogy ezelőtt semmit sem tudtam tőle. Nem engedtem volna, hogy itthagyja ezt a levelet.

Szincov hallgatott. Nem kívánta megmagyarázni Zinaidának, hogy ő már előbb tudta Tányától a legfontosabbat, amiért a levelet írta.

– Kiráncigáltam volna a vonatból, itt tartottam volna, nem eresztettem volna el! – heveskedett Zinaida. – Majd megírok én neki mindent, mihelyt a tábori postaszámot megkapom tőle. Te pedig ostoba lennél, ha elengednéd! Akármit beszélt is, akármit írt is, mindegy...

– Hagyjuk ezt – mondta Szincov, és felállt.

– Állj a sarkadra, amíg a kórházban van, amíg még nem helyeztette át magát! Az orvosfőnökhöz menj, én is elmegyek hozzá! Figyelmeztetem, nehogy elengedjék... Ne haragudj rám, amiért elolvastam! – kérte hirtelen elpirulva.

– Ha elolvastad, hát elolvastad – felelte közönyösen Szincov.

És Zinaida megértette: nem haragszik rá, csak most képtelen beszélni vele. Ő beszél, Szincov meg nem is hallja, vagy annyi, mintha nem hallaná. Mert most olyasmi megy végbe benne, amibe senkinek nincs beleszólása. Egy pillanattal előbb még meg volt győződve róla, hogy segít rajtuk, megmagyarázza mindkettőjüknek, hogy mit tegyenek, de most belátta: senki már semmit meg nem magyaráz nekik, és csakis ők segíthetnek magukon, vagy tehetik tönkre egymást.

– Megyek – szólt Szincov.

– Mihelyt nekem megírja a címét, közlöm veled. Ha megtiltja, akkor is megírom.

– Ezt tedd. Éppen erre akartalak kérni.

Szincov kigombolta a gimnasztyorkája zsebét, beletette a levelet, majd megszorította Zinaida kezét – nem erősen, se nem gyengén, úgy, mint máskor –, szemébe nézett, szintén úgy, mint más-

kor, mintha semmi sem történt vola. Kilépett a kunyhóból, és elhajtatott.

Zinaida még hallotta a tornácról, amint a szokott nyugodt hangon mondta a sofőrnek:

– Most haza...

– Hogy van a felesége, őrnagy elvtárs, minden rendben? – kérdezte Gudkov, amikor a kocsi elindult.

– Nem egészen – felelte Szincov. – Tegnap megsebesült. – És elmagyarázta, hogy könnyebb sebesülés, rosszabb is lehetett volna. – Igen, azt lehet mondani, szerencséje volt.

Szincov belekapaszkodott a Willis szélébe, és hátradőlt az ülésen; lehunyta szemét. Úgy tett, mintha aludnék. Nem kívánt semmiről sem beszélni.

Vannak gondolatok, amelyeket, mint valami titkos okmányt, szeretne az ember minél előbb elégetni. Hogy nyomuk se maradjon. Ilyenek voltak most Szincov gondolatai is arról, ami vele és Tányával történt, mert ezek a gondolatok egy harmadik ember életével függtek össze, az első feleségével, és nem lehetett különkülön gondolni erre vagy arra. Csakis együtt kellett gondolnia mindenre. Ha a felesége él, akkor Tánya ne legyen. Belátta: a logika szerint, ha Mása él, ez a körülmény egymagában mintegy meg nem történtté tesz mindent, ami őutána volt az életében. De hát mindez mégiscsak volt! Volt, és most már ki nem törülheti az életéből!

Hogy az első felesége él, azt el tudta képzelni. De azt, hogy Tánya ezért ne legyen a felesége, azt már nem.

„No de mi lesz, ha csakugyan meglátom?" – gondolta. És megpróbálta elképzelni, hogy a háború befejezésével találkozik a volt feleségével. Ott állnak egymással szemtől szembe – mindketten élnek –, látják egymást...

Nem, most nem tud úgy gondolni rá, mint asszonyára, akit látni kíván, hogy aztán ismét együtt éljenek. Most semmi esetre sem tudta elképzelni ezt.

„De hátha megváltozik bennem valami, amikor meglátom, megint úgy lesz, mint régen?" – gondolta, nem reménykedve, hanem rettegéssel, mert a jelen erősebb volt lelkében a múltnál. És amire Tánya elhatározta magát: ezt az erőszakos megoldást önmagával szemben Szincov ugyanígy, maga ellen irányulónak is érezte.

Már régen felnyitotta szemét, és vakon meredt maga elé a szélvédő üvegre. Összetörten hallgatott.

A kunyhóhoz értek, amelyben azelőtt Szerpilin lakott; most pedig senki sem lakott benne. Csak egy géppisztolyos járt még mindig fel-alá előtte. A törzsfőnök valami okból nem váltotta le.

Egy Willis verte fel a falusi utca porát, és fékezve megállt Bojko kunyhója előtt. Bojko bement, miután a tornácon kirázta a poros sátorlap-köpenyét.

Szincovnak eszébe jutott, hogy Bojko meghagyta, ha visszatér, tüstént jelentkezzék, és jelentkezett a segédtisztnél.

– Nem tudom, csak az imént jött meg.

A segédtiszt vállat vont. Szerinte a jelentés nem időszerű, de ha Bojko így rendelkezett, hát okoskodni veszélyes.

Bement, és a következő pillanatban szólította Szincovot. Bojko egész magasságában ott állt az asztalon kiterített térkép mellett. Csak az imént jött meg, de már kiterítette a térképet, erre volt ideje.

Szincov jelentette, hogy hány órakor és perckor szállt fel a repülőgép. Bojko bólintott, és azt mondta, hogy a repülőgép már leszállt Moszkvában, közölték. Majd megkérdezte Szincovtól, hogy elintézte-e mindazokat az ügyeket, amelyek mint segédtisztnél nála maradtak, a főparancsnok minden tulajdonát átadta-e annak, akit illet.

Szincov azt felelte, hogy mindent átadott. A hadműveleti okmányokat a hadműveleti osztálynak, minden egyebet Zaharov parancsa szerint. De a jegyzettömbjén van néhány feljegyzés, amelyeket tegnap készített Szerpilin parancsára. Kettő az észlelt hibákról szól és kettő kitüntetésekről.

– Önnél van? Mutassa!

Szincov elővette a jegyzettömbjét, és letette Bojko elé.

Bojko megnézte, egyik feljegyzést piros ceruzával kihúzta: vagy nem értett egyet vele, vagy mert a mai útja után már tárgytalanná vált. A második feljegyzés mellé kis keresztet rajzolt, és másik hármat a kitüntetésekre vonatkozó feljegyzések után. Mindezt anélkül, hogy leült volna. Egyáltalában az volt a szokása, hogy rövid időre állva fogadta az alantasait.

Talán úgy gondolta, hogy így hamarább elintézi. Álltukban kevesebb feleslegeset beszélnek az emberek.

Miután a kereszteket berajzolta, kitépte a lapot, és magánál tartotta. Majd felegyenesedett, és Szincovra nézett.

– Most önről. A főparancsnoknak az volt a szándéka, hogy csapatszolgálatra irányítja. Három napja közölte velem. Kötelessé-

gemnek tartom, hogy teljesítsem a kívánságát, hacsak ön közben meg nem gondolta magát.

– Nem, nem gondoltam meg – felelte Szincov, és tiszteletet érzett Bojko iránt, amiért továbbra is főparancsnoknak nevezte Szerpilint, meg azért is, amit Szerpilin akaratáról és a maga kötelességéről mondott.

– Az első üresedésnél megtesszük egy lövészezred parancsnokhelyettesének vagy törzsfőnöknek – mondta Bojko. Addig a hadműveleti osztályon lesz.

Szincov, ahogy az ajtót betette maga mögött, még hallotta, hogy Bojko telefonon kapcsoltatja a hadműveleti osztályt.

„Biztosan rám vonatkozóan intézkedik" – gondolta.

De kiderült, hogy őrá vonatkozóan Bojko már régebben intézkedett. Öt perc múlva Prokugyin, a hadműveleti osztály helyettes parancsnoka ezzel a kérdéssel fogadta:

– Voltál az új főparancsnoknál?

– Voltam. Ő küldött ide.

– Már reggel, mielőtt a csapatokhoz indult, Perevozcsikov kérésére megígérte, hogy visszahelyez téged. Igaz, hozzátette, hogy ideiglenesen... – Prokugyin kérdően nézett Szincovra.

De Szincov nem magyarázta meg, hogy miért ideiglenesen. Ilyesmit nem szokás előre magyarázgatni. Ideiglenesen vagy nem ideiglenesen, egyelőre itt dolgozik.

A térképhez lépett, amelyre Prokugyin az imént jegyezte fel a legújabb helyzetet.

A hadsereg csaknem az egész arcvonalon jó nagyot előrehaladt, nem kevesebbet, mint tegnap. De a szomszéddal közös sávhatár mögül kék nyíl indult ki, és szelte keresztül – pontozottan – Kirpicsnyikov hadtápját.

– Hát ez meg mi? – kérdezte Szincov.

– Annak a csoportnak a maradványai, amelyek az éjjel olyan nagy zajt csaptak. Az éjszaka folyamán és reggel a szomszéd a fronttartalékok segítségével a saját mögöttes területén megverte, de nem egészen verte szét. Mihozzánk terelte. Több mint háromezren voltak, most, úgy számítják, másfél-kétezren lehetnek... Ebédelsz?

– Egyelőre nem kívánok.

– Én tegnap éjjel, a történtek után, egy pohár vodkát hajtottam fel, hogy elaludjak... – mondta Prokugyin. – Szóval nem ebédelsz?

– Mit izgat ez téged? – kérdezte Szincov.

A közös jövés-menések már régen meghonosították köztük ezt a csipkelődő hangot.

– Az a parancs, hogy Szavatyejevet küldjük el a helyzet felderítésére – Prokugyin fejével a pontozott nyíl felé intett. – Valahol úton van, még nem jött vissza. Azért kérdezem. Úgy gondoltam, eszel valamit, aztán elindulsz. Persze ha magadhoz tértél... Különben ma nem szándékozunk téged mozgatni, úgy gondoltuk, holnap reggel kapcsolunk be a munkába.

– Miért holnap? Ha kell, mindjárt elindulok – mondta Szincov, azt gondolva magában, hogy nem marad sokáig itt a hadműveletin. Amíg a harc folyik, csaknem mindennap van üresedés, Bojko pedig nem beszél a levegőbe. Mindazok után, amik vele történtek, legalább ez az egy kívánsága teljesüljön: hogy csapathoz tegyék...

Kilencedik fejezet

Július ötödikén, amikor a peremvonalig eljutott a hadseregparancsnok elestének híre, meg néhány nappal azt követően, Iljin ezredes Minszktől keletre az erdőkben folytatta a harcot. Belorusszia fővárosa már felszabadult, de itt az erdőkben még egyre csépelték a nyugat felé kitörni nem tudó német hadseregek maradványait.

A hadműveleti jelentések sikeres harcokról szóltak, és mindennap közölték a fogságba ejtett német tábornokok vezetéknevét. De nagyjában és egészében akármilyen jól ment is minden – egy ezred csak egy ezred –, éjjel-nappal harcban álltak, és veszteségeket szenvedtek az emberállományban. És nemcsak támadtak, de ellentámadásokat is visszavertek. Egy ízben igen válságos helyzetbe kerültek, de végig kitartottak, és nem engedték, hogy a németek az ezred peremvonalán keresztültörjenek. Néhány páncéltörő lövedékünket az ellenség az állásokban lapította szét, és Vaszilij Alekszejevics Csugunov ezredparancsnok-helyettest harckocsi gázolta halálra a zászlóalj parancsnoki pontján. Egyetlen hajszálon függött minden nálunk is, meg a németeknél is. De a mi hajszálunk erősebbnek bizonyult.

Ezekben a napokban, amíg az erdei harcok folytak, Iljinék

nyugta ellenében több foglyot küldtek hátra, mint ahány fő az ezred személyi állománya. A személyi állomány igen megfogyatkozott, különösen a századoknál. A támadás első napjaiban második lépcsőben vonultak, mások háta mögött, a készre mentek, az utóbbi tizenöt nap alatt ellenben egymaguk állták a sarat, vitézül.

Iljin jó hangulatban volt, de irtózatosan kifáradt; volt mitől. Ha leültetnék egy asztal mellé azzal, hogy mielőtt elfelejtené, írjon le sorjában mindent, amit csinált, a legvastagabb mindenesfüzet sem lenne elég.

Iljin szerette a munkát, és megállás nélkül tudott dolgozni - ezt rendjén levőnek találta: olyan embernek, aki a munkát nem szereti, ezredparancsnoki tisztségben nincs keresnivalója! De még az ilyen háborúban kipróbált, kifogástalan gépezet is, mint az övé, néha leállt. Egy ízben, amikor az egyik zászlóaljparancsnokkal beszélt telefonon, kiesett kezéből a kagyló. Elaludt a beszélgetés közben, vagy eszméletét vesztette. Két óra alatt kipihente magát, akkor felkelt, de képtelen volt visszaemlékezni, mi történt.

A német olyan ellenfél, hogy utolsó leheletéig nem hagyja magát.

A támadás idején lényegében nem volt éjszakai pihenőjük: minden éjjel csak előre, előre. Már idejét se tudták, mikor aludtak. Azért aludtak, természetesen. Egy ízben hajnaltájban a rozs között nyomta el őket az álom; máskor fényes nappal, ahogy mondják: harcszünetben. Forró nap volt, és nyílt terep: rozsföld – Belorussziában általában kevés a rozs. Iljin egy régi lövészárokba feküdt, amely még negyvenegyből maradt. A küldönce megfeketült szalmát hozgált ki egy tavalyi kazalból, azt az árok aljára terítette, és keresztbe is rakott az árok fölé, befedte, hogy ne süsse a nap. De mi történt? Alighogy Iljin így álcázva elaludt, miután meghagyta, hogy egy óra múlva ébresszék fel, megjelent egy őrnagy a hadtesttörzsből, hogy az ezred helyzetét tisztázza. Egy óra helyett öt perc alvás – nem mondhatni, hogy túl értelmes arcot vágott, amikor a szalma alól előbújt.

Egyáltalán, mi az a harcszünet egy ezrednél támadás idején? Egyik harc véget ért, és mindjárt kezdődik a másik. Ebből a szünetből alvásra nem sokat lehet kiszakítani. És éjszaka is; az éjszaka az ellenőrzés ideje: mit szállítottak oda és mit nem? Reggel késő kapkodni.

Az ezredparancsnok, akár egy gazdasszony, mindig tele van gonddal. Akiknek a lőszerük kifogyott, tüstént jajgatnak. És hogy

élelemmel hogy állnak, az sem derül ki olyan egyszerűen. A lázas tevékenységben olykor elhallgatják, hogy nem kaptak eleget. Iljin azt vette szokásba, hogy ott evett, ahol éppen adódott. Egy alkalommal ilyen módon csaknem ebéd nélkül maradt, sőt kevés híján fej nélkül is. Egy kis lóval tábori konyhát húzattak oda, és ment, hogy megnézze, mi van a kondérban, a németek meg hatcsövűből tüzet nyitottak rá. A légnyomás a földhöz vágta, feltápászkodott, és sehogyan sem értette, mi történt: nem halt meg, de valahogy tele van belekkel. Felállt, és talált magában annyi erőt, hogy tréfásan odakiáltson a századparancsnoknak:

– Hadnagy, nézd meg, élek-e vagy meghaltam?

– Él, alezredes elvtárs.

A lovat telitalálat érte, és minden őrá... Közkatonamundérba kellett átöltöznie, amíg az egyenruháját kimosták. De egy karcolás sem esett rajta, pedig magában azt gondolta: „Inkább egy karcolás esett volna!" – félt, hogy nevetségesnek látszik.

Veszteség az ezrednél – a halottakat és sebesülteket együttvéve – naponta negyven-ötven ember volt. De ha ez tizenöt napja folyton így megy, akkor már érzékeny veszteség! És támadni kell. Szóval újabb gond: embereket összegyűjteni a századokba a mögöttes területről. Hadra fogható emberek nélkül nem lehetnek meg! És ezt mindenkinek meg kell értenie. Aki pedig nem értette meg, annak meg kellett magyarázni.

Még a temetőosztag állományából is elvontak néhány embert. Batyunya őrnagy, a hadtáp helyettes főnöke, egy negyvennyolc éves kis öreg tiltakozott: éppen Iljin az, aki megköveteli, hogy az ezredben egyetlen halott se maradjon temetetlenül, és most a temetőosztagból viszi el az embereket!

De el kellett keserítenie Batyunyát, ezt a minden elesettek főnökét, ahogy Iljin nevezte, akihez a temetőosztag tartozott – mégis el kellett vennie tőle néhány embert. A temetőosztag létszáma nem állandó. Hála istennek, most olyan a helyzet, hogy csökkenteni is lehet.

Ezekben a napokban minden előfordult, mi minden nem történt! A csapatrepülőezred parancsnoka napokon át egy kis gödörben ült Iljinnel; ahová Iljin ment, oda ő is; együtt irányították célra a csatarepülőgépeket. Aztán önjáró lövegeket adtak az ezrednek, majd visszavették, másoknak dobták át segítségül. A tüzérség viszont egész idő alatt szünet nélkül dolgozott. Az ezredtüzérség is, meg az őket támogató is.

Egy ízben a mellérendelt ezred tüzérei, akiknek Iljin nem győzött örülni, váratlanul munkát adtak a temetőosztagnak: amikor egy német zászlóaljat bekerítettek, túllőttek rajtuk, és a mieinket találták el. Lehajtott fejjel álltak később Iljin előtt, hervadtan, mint az őszi lomb: nekik is fájt, és szidták magukat.

Máskor meg egy mocsaras partú, mély folyócska késlelteti őket. A felderítők alámerültek, a meder feneke iszapos volt. Már hozzáfogtak az átkelés előkészítéséhez. Aztán a bozótban felfedeztek egy partizánhidat, amely a folyó mentén volt a parthoz kikötve. Egyik megerősítve, a másik szabadon. Kihúzták a folyó közepére, ott a víz sodrása keresztbe fordította, és kész az átkelőhely! Szerencséjük volt!

Néhány alkalommal partizánokkal is találkoztak. A sűrűségből, ahová a csordát elhajtották, tejet hoztak az ezrednek. És megajándékozták a partizánpékségben sütött kenyérrel. Valamikor negyvenháromban, a brjanszki erdők határán olyan partizánkörzethez értek, ahol a németek a partizánokat minden bázisuktól elvágták, úgy, hogy lisztté zúzott gyökerekből sütöttek kenyeret. Akkor ők osztották meg kenyerüket a partizánokkal, itt pedig megfordítva volt. Még a savanyú káposztát is megkóstolták a partizánkunyhókban. Földesen, marhasóval sózva – rendes sójuk nem volt a partizánoknak –, de szívélyesen kínálgatták őket ezzel a káposztával.

Egyik nap a térkép szerint faluhoz kellett érniük, és azt tervezték, hogy ott töltik az éjszakát; Berezinka volt a falu neve, mindjárt a Berezinán túl következett. A térkép mutatta, de a terepen nem találták. Néhány pincét leltek csupán, az egyik agyonlőtt emberek csontvázával zsúfolva!

De volt így is: a lakott hely ott van, ahol a térkép jelzi, és a szomszéd jelentése szerint már tegnap elfoglaltuk. Reggel pedig, mire odaérnek, ismét a németeké.

Iljin a szidást sem kerülhette el. Tumanjan egy alkalommal belekiabált a telefonba:

– Ha este húsz óráig a parancsot nem teljesíted, már nem vagy Iljin!

– Hát ki vagyok? – vicsorgott Iljin; úgy érezte, hogy igazságtalanul bánnak vele. Ők maguk késlekedtek ott a hadtestnél a döntéssel, most pedig nem hagynak nekik időt a felkészülésre...

– Arról nem beszélek, hogy ki vagy, de ha vonakodsz támadni,

akkor már nem vagy Iljin! – kiabált a telefonba Tumanjan, aki pedig általában ritkán kiabált.

Némelykor meg olyan gyorsan törtek előre, hogy a hadosztálynál meg a hadtestnél a térképre nézve nem hittek a szemüknek. Telefonon ellenőrizték:

– Terítsd ki a térképet!

– Kiterítettem.

– Hol vagy?

– Itt vagyok.

– Nem lehet!

Az ilyen bizalmatlansággal ki lehet békülni!

Minden volt ezekben a napokban, csak egyvalami nem: egy picinyke pihenő, aminek Iljin, fiatalsága és megszokása ellenére, mégis szükségét érezte.

A hadművelet megkezdése óta tegnap este történt először, hogy nem tűztek ki az ezred elé aktív támadó feladatot. Tisztázták az elért határokat, és azt az utasítást adták, hogy az éjszakát pihenésre használják fel, és hozzák rendbe magukat. Hogy csak úgy egyszerűen pihenőt szánnak nekik, azt Iljin nem tételezte fel. Mással magyarázta a dolgot: a német katlant annyira összeszűkítették, hogy ha tovább támadnak, különösen éjjel, egymáshoz közeledő csapataink önmaguknak okozhatnak veszteségeket.

Miután megkapta a parancsot, hogy a helyzetet pihenésre használják fel, Iljin egész este és fél éjszaka verejtékezve dolgozott, nehogy a pihenés bajt hozzon rájuk. Mindenki vágyott rá, hogy aludjon és kipihenje magát, de mindenki mindenkire nem hagyatkozhatott, tudni kell: mikor, ki és kire! Csak éjféltájban tért vissza a parancsnoki pontjára, ahol egy sátorban friss szénával tömött szalmazsák várta; nem is evett, csak ledőlt és elaludt, miután meghagyta, hogy pont hétkor ébresszék fel. Ha korábban telefonálnának, jelentsék, hogy az ezredparancsnok alszik, és felkelteni csak végszükség esetén szabad.

Magától ébredt fel, félórával a megszabott idő előtt. Ha túlságosan kimerült az ember, úgy érzi, hogy ki tudja, mennyit fog aludni, és semmiféle hatalom nem ébreszti fel. És nem így történik. Iljin felhúzta az óráját, és csodálkozva nézett a mezítelen lábára.

Jól emlékezett rá, hogy le akarta húzni a csizmáját és a gimnasztyorkáját, de eldőlt az álmosságtól, és nem volt ereje hozzá. És lám, kiderült, hogy alsónadrágban és alsóingben aludt.

Szóval valaki megszánta és levetkőztette. Ő pedig meg sem érezte.

Ott ült a szalmazsákon, és élvezettel mozgatta a lábujjait; megunta az életet örökösen csizmában. Mezítelen lábára pillantva azt gondolta, jó lenne megfürödni, ha a németekkel végzünk. Néhány nappal ezelőtt gyerekes dolgot művelt: éppen akkor jelent meg a régi zászlóaljnál, amikor a folyóhoz értek. A felderítők már átkeltek, de a többiek még húzták az időt, segédeszközöket keresgéltek. Iljin a katonák szeme láttára levetkőzött, egy szál alsónadrágban állt ott, szíjjal átkötötte a csizmáját meg az egyenruháját, bedugta közéje a pisztolytáskáját pisztolyostul, még egy géppisztolyt is fogott, belépett a vízbe, és fél kézzel csapkodva átúszott a kis folyón, anélkül, hogy a fegyvert bevizezte volna. Igaz, nem olyan folyó volt, amely előtt megállnak, húsz karcsapással átúszható, de mégis a zászlóalj szeme láttára tette ezt, majd a túlsó parton kimászott és felöltözött. És amíg az ezredparancsnok öltözködött, már a fél zászlóalj átért a túlsó partra.

Különösebb oka nem volt erre a személyes példaadásra, csak hetykeségből tette, örült az erejének és ügyességének. De az ilyen úszás a zászlóalj szeme láttára természetesen nem fürdés. Fürödni majd a szabad időben kell, és utána jót napozni, levetkőzve.

Amint ezeken tűnődött, hallotta, hogy Dudkin ezredtörzsfőnök-helyettes felveszi a kagylót, és telefonon azt mondja valakinek, hogy az ezredparancsnok alszik.

A vonal túlsó végén nyilván azt mondták, hogy ne keltse fel, mert Dudkin azt felelte: „Igenis, nem ébresztem fel. Értem, nem ébresztem." Majd még egyszer megismételte: „Igenis, nem ébresztem fel!", mint egy szajkó. Szereti ugyanazt háromszor elismételni. Megvan ez a rossz szokása, hogy így vesztegeti az időt.

„No, hétig fekszem – gondolta Iljin. – Ha fent nem kívánják, hogy felébresszenek, akkor nem ég a ház. Ha pedig lent volna baj, már régen felzavartak volna."

Oldaláról a hátára fordult, és bosszúsan emlékezett, hogyan is történt: hogy a német gyalogsági tábornok – a mi elnevezésünk szerint vezérőrnagy, a német hadsereg parancsnoka – nem az ő fogságába került. Először egyenest feléjük tartott, de amikor nem hagyták kitörni, átvágott a rengetegen, és egy másik hadosztály harcszakaszán jött ki – a parazita! – fehér zászlóval.

Természetesen a tábornokot nem vonhatják kérdőre: miért nem akarta Iljinnek megadni magát, hanem másvalakinek? Még-

is igazságtalanságnak érezte magával szemben, meg az ezreddel és a harcban elesett Vaszilij Alekszejevics Csugunovval szemben is, akit becsült, és akinek az elvesztését igen fájlalta.

Márpedig ugyanaz a tábornok volt, aki nála akart áttörni, az nem kétséges. A csatatéren elfogták a segédtisztjét, aki a lábán sebesült meg. Az elmondta, hogy ki ez a tábornok, és hogy az utóbbi időben a hadseregparancsnoki tisztet töltötte be.

Iljin visszaemlékezett, miként vitték el előtte egy sátorlapon Csugunov megcsonkított testét; akkor még öt lépést is képtelen volt menni utána, hogy elbúcsúzzon tőle: állt a harc! De még mindig nehezen tudta elképzelni, hogy Csugunov nincs többé! Amíg ő zászlóaljat vezetett, megszokta, hogy a harmadik század élén ott van Csugunov! Amikor ezredparancsnok-helyettes lett, Csugunovot a zászlóalja élére nevezték ki. Majd ezredparancsnok lett, Csugunov pedig a helyettese. Hogyan lesz meg ezután Csugunov nélkül?

Azt mondják, ha helyi érzéstelenítéssel vágnak bele egy sebbe, nem fáj, csak hallani, ahogy reped a hús a kés alatt. Majd amikor az érzéstelenítés hatása elmúlt, a seb húzódni kezd. Iljin még sohasem sebesült meg, de másoktól hallotta, hogy így van. Akkor a harc hevében, mintha narkózisban lett volna: elesett, hát elesett, mit csinálhat! De most, hogy múlttá lett, fáj.

Csugunovnak ez a közvetlen közelében történt halála elhomályosította számára a szolgálatilag tőle jóval távolabb álló Szerpilin halálát. A személyes veszteség mindig jobban fáj.

A főparancsnok haláláról nem sietnek hírt adni. Különösen a harcok hevében nem. Iljin csak második nap tudta meg, amikor a hadosztály és az ezred is még a Szerpilin által kitűzött feladatot teljesítette, noha a parancsok már az új hadseregparancsnok, Bojko altábornagy aláírásával érkeztek.

A hadseregparancsnok halála, nem mintha máris feledésbe ment volna, veszteségből mintegy cserévé alakult át, mintha csak az egyik elment, a másik jött volna, és folytatná ugyanazt, amit az elődje csinált. Amit Szerpilin életében tett, annak jelentősége nem abban mutatkozott meg, hogy milyen gyakran emlékeztek meg a haláláról, hanem azokban a rendszabályokban, amelyeket maga után hagyott a hadseregben, ahol sok és különféle beosztásban továbbra is azok az emberek működtek, akik vele együtt járták a háború iskoláját, és katonai nevelésüknek ezt vagy amazt a részét neki köszönhették, attól függetlenül, hogy

gyakran emlegették-e a halála után, mint Bojko, vagy ritkán, mint Iljin.

Iljin hanyatt fekve a sátor ponyváján is érezte a sárgálló nap melegét – hirtelen eszébe jutott, hogy Csugunov a halála előtti napon, amikor az egyik zászlóaljnál mindkettőjüknek sebtiben vacsorát tálaltak, hirtelen vodkát kért a zászlóaljparancsnoktól: „Innom kell egy keveset, hogy addig nyomjam le az ételt, amíg a torkom a vodkától ég, különben egyáltalán nincs étvágyam."

Az utolsó beszélgetésük vodkáról és étvágyról folyt! Reggel pedig hősi halált halt, és halála után a hadosztály a hősi címre terjesztette fel. Még Artyemjev volt a hadosztályparancsnok. Ma pedig már harmadik napja Tumanjan.

Artyemjevet Mogiljov elfoglalása után vezérőrnaggyá léptették elő; Bojko, amikor a hadosztályhoz látogatott, gratulált neki, és sokáig beszélt vele négyszemközt. Ezután az ezredig eljutott a hír, hogy a hadosztályparancsnok elmegy: hadseregtörzsfőnök lesz.

Naszonov ezredtörzsfőnök, aki már harmadik éve ezredes, azt mondta, hogy Artyemjev még fiatal az ilyen beosztásra. Iljin ellenben úgy vélte, hogy egyáltalán nem túl fiatal. Ha méltó az előléptetésre, akkor mire várjanak? Amíg besavanyodik?

Így vélekedett Iljin, s örült a saját fiatalságának, amely mind ez ideig nem gátolta az előmenetelben.

A hír igaznak bizonyult, és Artyemjev elment. Távozása előtt két ezredtől elbúcsúzott, de Iljinhez már nem jutott el. Aznap reggel a helyzet elég zavaros volt, csak rádió-összeköttetés állt fenn, de Iljin azt gondolta magában, hogy Artyemjev helyében ő eljött volna elbúcsúzni...

Tumanjan, ahogy hadosztályparancsnok lett, eljött az ezredhez, és közölte, hogy Naszonovot maga mellé akarja venni törzsfőnöknek. Mit szól hozzá az ezredparancsnok?

Iljin hozzájárult, nem mintha annyira sietett volna megválni Naszonovtól; éppen a harcok idején, amikor mindannyian közösen húzták az igát, jobban megférték egymással, mint a csend napjaiban; a személyes ellentéteket félretették. Azért egyezett bele, mert bízott magában, és azt, hogy két-három napig törzsfőnök nélkül legyen, olyan próbatételnek vette, amelyet eredményesen kiáll. Ismételten megmutatja másoknak és önmagának is, hogy mire képes. De persze nem felejtette el kihasználni a helyzetet: kérte, hogy mielőbb adjanak új törzsfőnököt, és minél erősebbkezűt.

Gondolt Szincovra, de nem említette meg. Nem tetszett neki, hogy Szincov hirtelen Szerpilin segédtisztje lett. Adjanak, akit akarnak. Ha lelkiismeretes lesz az illető és nem gyáva, akkor megértik egymást. Amíg a harcban ki nem tapogatja, úgysem tudja, hogy milyen. Leányt sem kérnek látatlanul, előbb meg kell nézni.

Nőkre gondolt. Két év alatt, amíg a harcok folytak, egyszer sem jutottak eszébe, de most rájuk gondolt. Kinyújtózkodott a szalmazsákon, majd felugrott.

A szomszéd sátorban ismét szólt a telefon. „Örülnek, hogy jól működik a vonal" – mosolyodott el Iljin.

Dudkin megint azt felelte: „Alszik." Háromszor ismételte: „Igen, mindent értek!" – és letette a kagylót.

Iljin kelletlenül nézett az átizzadt, piszkos ingre, amelyben aludt. Lehúzta a fején keresztül, és egy szál alsónadrágban néhány karkörzést végzett, hogy a vállízületei beleropogtak.

Ismét Dudkin hangja hallatszott. Most a harmadik zászlóalj parancsnoka telefonált. Mi lehet ott nála? Ha semmi sem volna, nem telefonálna.

– Azonnal! – kiáltott Iljin. Ki akart szaladni a sátorból, úgy, ahogy volt, alsónadrágban, de megállt, leült a szalmazsákra, és csavargatni kezdte a kapcáját; ott hevertek mellette egy sátorlapon a tiszta kapcák meg a mosott ing is.

Iljin szégyellte az emberek előtt a sovány, csupasz lábát, és egyáltalán a csupasz testét, amely ugyan erős, izmos volt, de mégis ifjúian sovány. Amikor ott a folyónál levetkőzött és átúszta a folyót, megfeledkezett erről, mert tudta magáról, hogy jó úszó. És ha valamit jól tud az ember, akkor nem nézik, hogy egyébként milyen, jól megtermett-e vagy sovány. De most eszébe jutott, hogy sovány, és csak azután lépett ki a sátorból, hogy belebújt a csizmájába, és a piszkos alsóingét a bricseszébe gyűrte. Nem vette fel a tisztát, majd később, ha megmosakodott.

A harmadik zászlóalj parancsnoka jelentette az eseményeket. A „Szabad Németország" bizottságbeli német, aki már néhány napja az ezredünknél tartózkodott, és az elmúlt éjjel a harmadik zászlóaljnál maradt, hajnalban bement az erdőbe a hangszórójával és a hetedik ügyosztály egy hadnagyával, ahogy már azelőtt is szokták, hogy megadásra szólítsa fel az ottlevőket. Két tiszt jött velük szembe: egy Hauptmann meg egy Oberleutnant. A Hauptmann közeledett, az Oberleutnant hátramaradt. Amikor a Haupt-

mann egészen közel ért, amaz a pisztolyával hátba lőtte, a „Szabad Németország" hírnökét pedig megsebesítette.

– Ezt ti mafláskodtátok el, nem fedeztétek! – szidta dühösen Iljin.

A zászlóaljparancsnok köntörfalazni kezdett, márpedig ha köntörfalaznak, akkor baj van! Azzal kezdik, hogy megsebesült, s a végén kiderült, hogy meghalt. Ezt a németet pedig óvni kellett, úgy szólt a parancs.

– Fedeztük – mentegetőzött a zászlóaljparancsnok. – Három géppisztolyos ment velük. De nagyon messzire behatoltak...

– Ne köntörfalazzon! Milyen állapotban van a sebesült?

Várakozása ellenére kiderült, hogy a sebesült jó állapotban van. A fején sebesült meg, de csak horzsolta a golyó, már bekötözték. Arról van szó, hogy a német vonakodik az egészségügyi zászlóaljhoz menni, folytatni akarja a munkáját.

– Hát folytassa – engedélyezte Iljin, és letéve a kagylót, a németre gondolt, meg a munkájára, ami nem túl irigylésre méltó. Csak azt várhatja, hogy mikor lövik le. Most horzsolta a golyó, de ha kicsit elfordítja a fejét, a homlokába fúródik!

Az a düh, amelyet a háború elején általában minden német iránt érzett, ellentétbe került a gyermek- és ifjúkori nevelésével. Ebből a nevelésből az következett, hogy nincsenek jó és rossz népek, minden nép egyformán jó. De a háború logikája mást mondott: minden német rossz, és mindegyikük, ha te meg nem ölöd, megöl téged. A háború kivétel nélkül minden német ellen dühre ingerelte.

De minden dühe ellenére, amit régen és megszokottan a németekkel szemben táplált, a lelke mélyén valami ellenszegült ennek az érzésnek, kiutat keresett. És a csodálkozása ennek a németnek, a „Szabad Németország" tagjának bátorsága iránt, mintegy hirtelen megnyitotta előtte a lehetőséget, hogy a zsákutcából kiutat találjon. Örült neki, hogy lám, van ilyen derék német – a tulajdon szemével látja –, aki valami fontos tételt bizonyít előtte, amit a háborúban félig elfelejtett, de ami mégis létezik.

Miután a harmadik zászlóalj parancsnokával beszélt, megkérdezte Dudkint, hogy ki telefonált, amíg aludt.

– Az első csöngetés a hadseregtörzstől jött. A törzsfőnök kereste.

– Telefonáltatott, vagy személyesen?

– Személyesen.

Iljinnek kedve lett volna megszidni Dudkint, amiért nem keltette fel, de tartózkodott ettől az igazságtalanságtól. Dudkin a parancs szerint cselekedett: jelentette, hogy alszik, és megkérdezte, hogy felkeltse-e vagy sem? Mit tegyen, ha a hadseregtörzsfőnök telefonált, ezt nem láthatta előre. Tehát nincs miért megszidnia!

– Nem hagyta meg, hogy felhívjam? – tudakolta.

– Semmit sem hagyott meg. Azt mondta: csak aludjék. De a hadosztályparancsnok meghagyta, hogy hét óra tizenötkor hívja fel.

„Ma valahogy bőkezű ez a mi Tumanjanunk – csodálkozott Iljin. – Mégiscsak adott tizenöt percet az ébresztésre és a felöltözésre!"

Megmosdott, sőt egy pohár teát is megivott egy darabka porcukorral megszórt kenyérrel – gyerekkora óta kedvenc csemegéje volt ez –, aztán felhívta Tumanjant.

Tumanjan azzal kezdte, hogy a feladat egyelőre marad: szedjék rendbe magukat, és tartsák az elfoglalt terepszakaszt.

– Még egyszer ellenőrizze az egész tűzrendszert! Állapítsa meg, milyen lehetőségek vannak rá, hogy gyorsan áthelyezhessék különböző irányokba a peremsávjuk előtt. Minden világos?

– Világos. – Iljin tisztában volt vele, hogy mi rejlik a nyomatékos „Minden világos?" mögött.

– Tegnap este emlékeztettem a személyzeti osztályt – mondta Tumanjan –, megígérték, hogy ma küldenek valakit Naszonov helyett. Biztosan útban van már.

„Szóval megint lesz törzsfőnökünk" – gondolta Iljin, amikor a kagylót letette. De az eszc máson járt, azon, hogy mi lehet Tumanjannak a tűzrendszerről mondott szavai mögött.

Eddig néhány napon át a hadosztály egész arcvonalán szorongatták a bekerített németeket, bekergették őket az erdő mélyébe, az ott egyre jobban összeszűkülő katlanba. De most alighanem úgy határoztak, hogy amarról szorítják meg őket, az erdőség túlsó oldaláról. És így várható, hogy estére a németek mifelénk kezdenek kijönni – hová legyenek? És vajon hogyan látjuk meg őket – fehér zászlókkal vagy Ferdinandokkal –, ezt a németeknél sohasem tudni előre. Ezért állandóan résen kell lenni.

Iljin a következő órákban állandóan telefonált, a zászlóaljparancsnokokkal beszélt, aztán a mellékük rendelt tüzérezred parancsnokával és a saját tüzérfőnökével tisztázták a tűzszervezés

különféle változatait azokon a harcszakaszokon, ahol legvalószínűbben várható, hogy a németek kitörnek az erdő sűrűjéből.

A tüzérezred parancsnoka ezután kiment a tüzelőállásokhoz: a lőszerkészlet miatt nyugtalankodott; reggelre ígérték, hogy meghozzák, és még semmit sem hoztak. Az ezredtüzérség főnöke pedig, Veszelov őrnagy, aki csaknem mindig kéznél volt Iljin mellett, most is vele maradt. Az elsőrendű fontosságú dolgokat elintézték, és Iljin tétovázott, ami egyébként nem látszott meg az arcán. Kedve lett volna bejárni a zászlóaljakat, hogy náluk mi a helyzet. Szép, szép a telefon-összeköttetés, de a személyes kapcsolat a beosztottakkal szintén olyan módja az érintkezésnek, ami semmivel sem pótolható. Ámde nyomban a telefonbeszélgetést követően minden zászlóaljparancsnokhoz beállítani ellenőrzés végett korai lett volna. Iljin maga sem szerette, ha a felettese, alighogy telefonon megadta a parancsokat, azon nyomban ott volt a nyakán: nos, hogy állsz? Megtettél mindent, amit parancsoltunk? „Nahogyozásnak" nevezte az ilyesmit.

Két vadászgép szállt el magasan a feje felett. Elhúztak, és távolodó zümmögéssel eltűntek az erdő mögött. Különben a mi légierőnk az utóbbi három nap alatt alig tevékenykedett a katlan felett. Mindent elöl, nyugatabbra szórtak le. A jelentés szerint már Baranovicsit is elfoglaltuk, meg Novogrudokot, és Vilniusban második napja utcai harcok folynak.

Ha szigorúan nyugatnak tartunk, akkor ilyen iram mellett két-három nap alatt Lengyelországban leszünk! Ott aztán van légierő! Itt, úgy vélik, nélküle is végzünk...

A vadászgépek eltűntek, és megint csend lett, csak a katlan túlsó oldaláról hallatszott ágyúmoraj, de ezt sem Iljin, sem Veszelov szinte észre sem vette, annyira megszokta már.

– Hej, de jó idő van! – mondta Veszelov, tenyere alól nézegetve a napba. – Tüzelésre és megfigyelésre is alkalmas. Emlékszik, Nyikolaj Ivanovics, amikor télen abban a hóviharban támadtunk, tizenhetedikén-tizennyolcadikán...

Iljin emlékezett arra a tizenhetediki-tizennyolcadiki hóviharra. Valóban rendkívüli volt. Öt perc alatt minden katona körül hóbucka keletkezett.

– Ön parancsot adott, hogy fokozzuk a tüzet, szidott a pontatlan belövésért, mi meg ott kínlódunk a tüzelőállásokban, s a havat mintha lapáttal hányták volna az aknavetők csövébe! Úgy oldottuk meg, hogy négyen tartottuk a sátorlapot, mialatt egy az

aknát odahozta. A sátorlapot elhúztuk, az aknát be a csőbe – és tűz! És megint sátorlapot a cső fölé... Ilyen időben, mint a mai, miért ne tüzeljünk? – mondta Veszelov, és hozzátette, hogy tegnap összesítették a kétheti harcok jelentéseit, kiderült, hogy csak a saját ezredtüzérségük, a melléjük rendelt ezredet nem is számítva, érzékeny veszteségeket okozott a németeknek: vagy ezer halottjuk és sebesültjük van!

Iljin kelletlenül legyintett. Nem szerette az ilyen összeszámolásokat.

– Ha az önök jelentéseit – hogy hány embert öltek meg és mennyi a sebesült – összeadnánk, egész Németország kevés lenne! Ha pedig az ő hadijelentéseiket vesszük, egész Oroszország! Papíron mégiscsak könnyebb megölni valakit, mint a valóságban. Különösen önöknek, tüzéreknek. Önöknél, aki földhöz vágódott, az meghalt. Pedig utána felkel és harcol. Vegyünk csak engem: három év alatt a németek az ő hadijelentéseik szerint hányszor megöltek, és még többször megsebesítettek! És azóta is harcolok. Még meg sem sebesültem.

– Köpjön – mondta Veszelov.

– Nem vagyok babonás.

– Cseppet sem?

– Cseppet sem. A babona a gyávaság leplezése. Félsz, hogy elesel, valld be! Mi köze ehhez annak, hogy melyik lábbal keltél fel, jobbal-e vagy ballal? A német ezt úgysem tudja, amikor tüzet nyit rád.

Ezzel befejezte a babonáról folytatott beszélgetést. Ha valamilyen téma nem tetszett neki, akkor nyomban pontot tett a végére, és másra tért át. Így most is átváltott a babonaságról az anyagkönyvelésre, s kijelentette, hogy a háború az anyagkönyveléssel ugyanazt teszi, mint az emberekkel. Az, ami alkalmasnak számított, de valójában nem vált be, háttérbe szorul, és az igazán jó kerül előtérbe. Vegyük például a századaknavetőket: azelőtt azt tartották, egy lépést sem tehetünk nélkülük, most pedig felhagytunk velük, nem váltak be. Egy gránát többet ér, mint ez az akna! A zászlóaljaknavetők pedig, az ezredaknavetőkről nem is beszélve, valóban olyan fegyvereknek bizonyultak, amelyekkel bátran mehetsz akármerre...

Sok-sok napon át dolgoztak pihenés nélkül, és most itt ültek és pihentek, de mégis a munkájukról beszéltek, mert a fegyver elidegeníthetetlen része volt a munkájuknak, a szerszámuk. Szer-

szám nélkül is lehet némely dolgot csinálni, de szerszámmal egészen más! Annak a szerszámnak, amelyet ők használnak, külön sajátossága van: attól, hogy milyen és mennyi van belőle, nemcsak a munkájuk eredménye függ, hanem az életük is!

– Önöknél, tűzmestereknél, azért a személyi állomány tovább megmarad – mondta Iljin; emlékezett, hogy Veszelovval már második éve harcol együtt, a lövészzászlóaljak parancsnokai pedig az ezredénél ez alatt az idő alatt az utolsó emberig kicserélődtek.

Így került felszínre a gondolat az emberi élet értékéről, amely kezdettől fogva láthatatlanul jelen volt a fegyverekről folytatott beszélgetésükben.

Csengetés szakította félbe szavaikat.

– Tartsa a vonalat: beszélni fog – mondta a telefonos a közbenső állomáson, és Iljin már messziről hallotta Artyemjev hangját.

– Jó reggelt, Iljin! Hogy vannak?

– Jó egészséget kívánok! Teljesítjük a parancsot.

– Elnézést kérek öntől és a gazdaságától, hogy nem tudtam elbúcsúzni, mielőtt az új szolgálati helyemre mentem. Hadiszerencsét kívánok.

Szünetet tartott, mintha várná, hogy Iljin mit válaszol.

– Hasonló jókat kívánok én is – felelte Iljin.

– Részemről befejeztem – mondta Artyemjev. – Üdvözlöm Zavalisint.

– A hadseregtörzsfőnök telefonált – magyarázta Iljin Veszelovnak. – Elnézést kért, hogy nem búcsúzott el az ezredtől.

Jólesett neki, hogy a volt hadosztályparancsnokuk mégiscsak felhívta, és ezzel a telefonhívással elbúcsúzott az ezredétől. A sértést felejteni nem tudta, de elraktározni sem szerette.

Ott ültek Veszelovval a napon, pihentek a soknapos munka után, és hirtelen, ahogy ez a peremvonalban lenni szokott, egy pillanat alatt minden megváltozott. Először messziről géppuska- és géppisztolysorozatok hallatszottak, majd ágyúlövés dördült, és nyomban megszólalt a telefon: a második zászlóalj parancsnoka telefonált, aki a zászlóaljával éppen a parancsnoki pont előtt állt. Jelentette, hogy az erdőbe küldött felderítő egysége visszavonul, a felderítők jelentik, hogy a sűrűben németek mozognak, vagy ezer ember, harckocsikkal és rohamlövegekkel.

– Fogadják őket az első variáns szerint – mondta Iljin. – A tüzér ott van?

– Nálam van. Az imént érkezett.

Ott, ahol a második zászlóalj parancsnoka ült, volt az ezred figyelőpontja meg a tüzéreké is – minden együtt. Iljin amúgy is oda készült, de most már az események is sürgették. Jó, hogy a tüzérezred parancsnoka már a helyén van...

– Mindjárt ott leszek – mondta Iljin, és miután meghagyta, Dudkinnak, hogy jelentse a hadosztálynak a németek megjelenését, azon nyomban elindult.

Noha az utóbbi másfél órában a pihenést élvezte, tudat alatt nyomasztotta valami. Olyan érzés volt, hogy valami befejezetlen maradt: amit most e telefonhívás után be kell fejeznie.

Amikor néhány perccel később Veszelovval együtt a zsákmányolt terepszínű oldalkocsis motorkerékpárján az erdőn át kiért a zászlóalj parancsnoki pontjára, elöl semmi különöset nem észlelt. Csak géppisztolysorozatok hallatszottak. A zászlóaljparancsnok jelentette, hogy a harcelőőrs visszavonul, s a németek még nem jöttek ki: az erdőben mozognak.

– Készen állunk a tűzmegnyitásra – jelentette a tüzérezred parancsnoka.

– Minek tüzet nyitni, amíg nem látjuk őket? – mondta Iljin. – Még megijednek, és visszafordulnak. Csak jöjjenek elő...

A terep itt kissé ereszkedett, s az ezred figyelőpontja és a zászlóalj parancsnoki pontja enyhe lejtőn volt kiásva, az ott magasló, öreg fenyőfák között. A fenyők előtt lentebb irtás húzódott, fatönkök; távolabb pedig vagy egy kilométer hosszú és hétszáz méter széles tisztás – ezt valaki rozzsal bevetette. Talán a partizánok: errefelé általában sok a partizán. A tisztástól balra és jobbra meg a túlsó oldalán tömör falként emelkedett az erdő.

Arról, hogy egy nagy csoport német egyenest felénk tart, erre a tisztásra, a felderítők először rádión adtak hírt, majd egy őrmester vágtatott oda lovon, és jelentette, hogy a németek sokan vannak, Ferdinandokkal jönnek – egyet a saját szemével látott – és harckocsikkal – azt is látott kettőt, igaz, hogy messziről. Egyenest felénk tartanak.

Iljin újra megkérdezte, kétsége támadt, hogy a németek miért ezen a tisztáson át jönnek? Ha ki akarnak törni, azt az erdőn keresztül is megtehetik...

De a felderítő erősködött: ide jönnek!

Iljin mégis szólt a tüzérezred parancsnokának, hogy a szárnyakról ne feledkezzék meg. Ugyanezt elismételte Veszelovnak is.

- Lehetséges, hogy a németeknek nincs térképük, bekerítésben minden előfordul! Ha ezt a kopár területet meglátják, jobbra vagy balra térnek!

Nem bújt be az árokba, hanem a földre ült, csak a lábát lógatta le. És egyszerre meglátta azt, amit eddig nehezen hitt el.

Az erdőszélen, minden biztosítás nélkül, megjelentek a németek. Kezükben géppisztollyal közeledtek, és mihelyt néhány lépésre távolodtak az erdő szélétől, mindjárt jól látszottak.

Alighogy az első csatárlánc kiért a nyílt terepre, máris, szinte távköz nélkül, megjelent mögötte a másik. Iljin megértette: valóban erre jönnek, ezen a tisztáson át, mint az öngyilkosok. Miért határozták úgy, hogy ezen a nyílt terepen törnek át? Vagy azt hiszik, hogy senki sincs ott, vagy meg akarnak ijeszteni valakit, és talán azért tömörítették így össze őket, hogy szét ne széledjenek az erdőkben, és könnyebben harcba vethetők legyenek.

De ezen töprengeni már nem volt idő. A németek három csatárláncban kiértek a nyílt terepre. A szárnyakon három Ferdinand bukkant elő a sűrűből, egy balra és kettő jobbra. Középen, a szétváló csatárláncokat megelőzve, két harckocsi haladt. Egy öreg T–3 meg egy Tigris. Az erdőből még egy negyedik csatárlánc bukkant elő... Mielőtt Iljin kiadta volna a parancsot a tűz megnyitására, helyesebben: engedélyt adott volna arra, amit valamennyien feszülten vártak tőle, a németek már lőttek. A Ferdinandok repeszgránátokkal támadtak. Egy lövedék levágta az egyik fenyő csúcsát, és az ágastul a földre zuhant, Iljin közelében.

„Agyonüthetett volna" – gondolta Iljin, és miután tüzet vezényelt, beugrott az árokba.

A Ferdinandok után az egyik német harckocsi is tüzet nyitott; ez a mező közepén haladt, és innen úgy látszott, hogy egyenesen feléje tart.

Az első német csatárlánc sűrű géppisztolytüzet nyitott, de ebben a pillanatban megszólaltak a mi ágyúink. Néhány rövid lövés után a lövedékek az egyre közeledő német csatárláncok között robbantak.

Kétoldalról a mi géppuskáink tüzeltek. A németek továbbra is előreszaladtak, kerülgetve a gránáttölcséreket és az elesetteket. Majd az egyik Ferdinand kigyulladt, a Tigrisnek pedig eltört a lánctalpa, és a páncélosok egymás után kiugráltak belőle.

A német gyalogság még egyre támadott. Némelyek a földre vágódtak az ágyútűzben, de a többiek előrefutottak. A régi T–3

harckocsi, az első német csatárláncot megelőzve, már egészen közel volt. Az a két Ferdinand, amelyik a németek jobbszárnyán helyezkedett el, hátrált, majd az erdő szélén megállt, és onnan állóhelyből tüzelt. Egyelőre nem sikerült eltalálni őket.

A német csatárláncok szétszakadtak, már csak kis szigetek és mozdulatlan foltok látszottak: a futva közeledő emberek meg az elesettek, és akik a földre vágódtak. A szigetek egyre fogytak, a foltok szaporodtak, de a német harckocsi még egyre csak közeledett...

„Mi lesz már?!" – Iljin csaknem odakiáltott a tüzéreknek. De csak amikor a harckocsi már mindössze száz méterre volt tőle, akkor találta el egy lövedékük szembe az ágyútorony tövénél: a harckocsi éppen Iljin előtt gyulladt ki, és akadályozta a csatatér áttekintésében.

De jobbra és balra jól látszott minden. A németek a földön feküdtek, vagy visszafutottak az erdő felé. A mi lövedékeink egyre sűrűbben és sűrűbben robbantak; a németek futottak, elvágódtak, és megint futottak, és már egyikük sem lőtt, csak a két Ferdinandjuk tüzelt. Néhány lövedéket még kilőttek az erdőszélről, és visszatértek az erdőbe, sértetlenül vagy legfeljebb jelentéktelen sérüléssel.

Füstszag terjengett. A mezőn égett a lövedékektől meggyulladt rozs, és holttestek hevertek szanaszéjjel.

Iljin kibújt az árokból, és megint a földre ült, lábát lelógatva, mint a csata előtt. Zsebkendőjével megtörölte verejtékes arcát meg a nyakát, és kezével megtapogatva a hátát, érezte, hogy azt is verejték lepi. „Mégiscsak megijedtem ettől a harckocsitól" – mosolygott gúnyosan saját magán; felállt, és odahívta a zászlóaljparancsnokot: utasította, hogy vegye üldözőbe a németeket, de ne ezen a kopár helyen vágjanak át, nehogy az erdőből tűz alá vegyék őket, hanem attól jobbra és balra haladjanak, húzódjanak be az erdőbe, az ágyúkat tartsák tűzkészen, s állítsák közvetlen irányzásra. Csak ezután – megigazítva magán a gimnasztyorkáját, és egy lyukkal összébb húzva a derékszíját – telefonált a hadosztálytörzshöz.

Tumanjan meghallgatta, helyeselte a műveleteket, és rögtön letette a kagylót: sietett felfelé jelenteni a hadseregbe, Iljin pedig, amikor a telefontól eltávozott, hirtelen megpillantotta azt a németet, a „Szabad Németország" bizottságtól, aki, úgy látszik,

egész idő alatt ott hasalt húsz méterre tőle, a hetedik ügyosztálybeli hadnaggyal együtt.

– Hadnagy, jöjjön ide!

A német is odament a hadnaggyal együtt. A hadnagy tisztelgett, a német nem. Sapka nélkül volt, a feje bepólyálva. Odaérve összecsapta a bokáját, kezét a nadrágja varrásához szorította, ahogyan ez a német hadseregben szokás.

A mi csizmánkat és egyenruhánkat viselte, csak fegyver és váll-lapok nélkül. Hogy is lehetne másként a peremsávban, ha nem a mi egyenruhánkban?

A német arca falfehér volt, talán a sebesülés következtében, vagy mindattól, amit az imént látott.

– Ennek a csoportnak a viselkedéséből úgy vélem, hogy valami nagy fejes lökte őket ide – mondta Iljin, nem válogatva meg a szavakat, tudta, hogy a német jól megtanult oroszul a fogságban és az antifasiszta iskolában, Vlagyimirban.

– *Idioten!* – mondta dühösen a német. És sápadt arcán a vértelen ajka úgy megremegett, hogy Iljin azt hitte, mindjárt elsírja magát!

– Rá kell venni őket, hogy megadják magukat, nehogy ez megismétlődjék – Iljin fejével a halottakkal elborított mező felé intett.

A német kissé lehajtotta fejét, ezzel jelezte a készségét, majd ismét felegyenesedett.

– Menjen az erdőbe, próbálja meg hangszórón keresztül felhívni a parancsnokságukat, és rábeszélni... Biztos fedezetet adok önnek, ha kész rá.

A német összecsapta a bokáját, ismét lehajtotta a fejét, és kiegyenesedett. Szótlanul ismételte: kész megtenni azt, amit tőle kívánnak, és aminek a kedvéért a sebesülése ellenére sem ment el az egészségügyi zászlóaljhoz, de közben érződött, hogy Iljinnel beszélni most, ezen a mezőn, vagy nem tud, vagy nem akar, vagy a kettőt együtt.

– Hat géppisztolyost adjon mellé jük, meg egy hordozható géppuskát kezelőlegénységgel – mondta Iljin az odalépő zászlóaljparancsnoknak, a németre és a hadnagyra mutatva.

A zászlóaljparancsnok ellenvetésül azt akarta mondani, hogy kevés az embere, de ahogy Iljin arcára pillantott, nem tett ellenvetést.

A zászlóalj, két oldalról megkerülve a tisztást, behúzódott az

erdőbe. Néhány perc múlva a német is megindult az erdő szélén, a hadnagy és a géppisztolyosok kíséretében.

„Csak meg ne öljék őket!" – gondolta Iljin, ahogy utánuk nézett.

Tizedik fejezet

Szincov alkalmi gépkocsikon igyekezett a rendeltetési helyére. Először a hadtesttörzsig az egyik hadműveleti-osztálybeli bajtársához csatlakozott. A hadosztályig pedig néhányszor az út szélén „stoppolt".

Tumanjan az ezredeknél járt, Naszonov pedig, a hadosztálytörzsfőnök, megvárakoztatta. Sokáig várt rá, de a beszélgetésük rövid volt.

– Amidőn mint ezredtörzsfőnök megkezdi a szolgálatot Iljin alezredes mellett, tanácsolom, hogy ne csak a kötelességeit tartsa észben, hanem a jogait is.

– Ismerem Iljint – mondta Szincov.

– Abból az időből ismeri, amikor az ön beosztottja volt! De most ön lesz az alárendeltje.

Naszonov beérte ennyivel. Türtőztette magát, nem fejtette ki a véleményét Iljinről.

– Az esti jelentést tizenhat órakor adja le. Hiszen úgyis tudja, mindenütt ez a rend.

Naszonov talán azt gondolta, hogy Szincov kinevezését Iljin mellé Artyemjev intézte el. Pedig Artyemjevnek ehhez semmi köze sem volt. Minden magától ment. Bojko kiadta az utasítást, hogy az első üresedésnél megy – az első üresedés Iljin ezredénél történt, Bojko tábornok utasításairól pedig a hadseregben nem volt tanácsos megfeledkezni.

Artyemjevvel egészen másról beszéltek. Amikor tegnap eljött a hadműveleti osztályhoz, hogy az új beosztottjával megismerkedjék, Szincov hivatalosan fordult hozzá:

– Tábornok elvtárs, kérem, személyes kérdésben fogadjon.

Artyemjev szemrehányóan nézett rá:

– Ha időm lesz, hívatom.

Még aznap éjjel hívatta, és szemrehányással kezdte:

– Tudhattad volna, hogy nem engedlek el az ezredbe, amíg

nem beszélgetünk. Minek ez a nagy cécó, mindenki előtt? Magadat is meg engem is kínos helyzetbe hoztál.

Szincov megmagyarázta, hogy miért ez a cécó: elmondta a hírt Másáról.

Artyemjev először elképedve hallgatott, szoktatta magát a gondolathoz, hogy a húga, akit gondolatban már régen eltemetett, esetleg él, majd felocsúdva, Tányáról érdeklődött, a sebesülést kérdezte – már hallott róla másoktól –, igaz-e, hogy nem veszélyes. Amikor hallotta, hogy csakugyan nem veszélyes, hirtelen eszébe jutott az imént kapott jelentés, amely szerint a szomszéd csapatai már Grodnóhoz közelednek, ahol annak idején, negyvenegyben, Mása és Szincov kislányával együtt az ő édesanyja is ottrekedt.

– Ha élnek, akkor megint mind együtt leszünk!

És csak amikor ez már kiszaladt a száján, akkor látta meg Szincov arcát, aki arra a másikra gondolt, akinek nincs helye ebben a „mind együtt"-ben. Látta, de semmit sem szólt, megértette, hogy itt olyasmiről van szó, amiben az embernek magának kell eligazodnia.

És helyesen értette. Szincov hálás volt neki, amiért nem bocsátkozik részletekre Tányáról. Vannak az életben olyan pillanatok, amikor a legnagyobb tapintat éppen a látszólagos közönyben rejlik.

Ha úgy vesszük, hogy a legrosszabb a halál – márpedig az emberek rendszerint így vélekednek –, akkor mindez nem is olyan rettenetes! Sőt, jó! Az első feleséged is él talán, és Tánya csak megsebesült, noha meg is halhatott volna. És te magad is a háború negyedik évében, hat sebesülés után életben vagy, és ahogy az orvosok mondják, gyakorlatilag egészséges. Mégis, Szincov agyában néhányszor megfordult az a gondolat, hogy nem a halál a legrosszabb! Ez megint eszébe jutott, útban a peremvonal felé, amikor elhaladtak ama hely mellett, ahol Szerpilin meghalt. Akarva, nem akarva ott kellett elhaladnia, a hadosztályhoz ezen az erdőn át vitt az út!

Szerpilin temetésének lefolyását Kuzmics tábornok beszélte el neki. Ahogy Moszkvából megjött, reggel bement a hadműveleti osztályra, hogy a helyzettel megismerkedjék, meglátta Szincovot, és azt mondta:

– Gyere be hozzám a kunyhóba, ha majd befejezted a munkát.

Szincov éjfél után ment.be hozzá. Kuzmics kettesben ült a segédtisztjével, Viktorral, a harmonikással.

– Most jöttünk meg a csapatoktól... Teázunk. Ülj le hozzánk!

Teázás közben a csapatokhoz tett útjáról beszélt.

– Ha állandóan ott van az ember a közelben, nem látja olyan tisztán! De ha egy kicsit eltávolodik, akkor nem hisz a szemének, hogy a németekkel mit csináltunk!

Szerpilinről akkor ejtett szót, amikor megitták a teát, és aludni küldte a segédtisztjét.

Megfogta a padon hagyott harmonikát, széthúzta, összenyomta, retesszel lezárta. És megint félretolta. A harmonika elnyújtott, bánatos hangot hallatott és elnémult.

– Így vagyunk mi is – jegyezte meg a harmonikával kapcsolatban, mintha az nem élettelen tárgy, hanem bezárt és félretolt ember volna; és ezután rátért a temetésre, elmondta, hogy ott Moszkvában minden annak rendje és módja szerint folyt le: a koporsót ágyútalpra helyezték, és búcsúbeszédet mondtak, koszorúkat helyeztek el, meg díszsortűz volt – csak a búcsúztatók voltak kevesen. A bajtársai a fronton vannak, az övéi közül pedig kit az isten vett el, kit a háború.

– A menye ott volt, az, aki most Jevsztyignyejev felesége. A temetésre elengedték a munkából. És elhozták az apját Rjazany környékéről. Feleségestül. Először azt hittem: talán az anyja. De aztán, amikor olyan hangosan felüvöltött, hogy az egész temető visszhangzott tőle, megértettem: mostoha. Egy anya nem üvölt így. Ahogy az öreg megszorította a karját, mindjárt elhallgatott. Nem gondoltam, hogy Fjodor Fjodorovicsnak még él az apja, sohasem említette. Amikor a temetőből kifelé mentünk, karon fogtam, de kihúzta a kezét, és azt mondta: „Hagyja, én már három vőmet és a fiamat eltemettem, ami még nekem hátra van, azt az utat megteszem magam!"

Kuzmics elhallgatott. Biztosan saját magára gondolt.

Ez óta az éjszakai beszélgetés óta Szincov nem látta, csak tudta róla, hogy minden feltevés ellenére ott marad Bojko mellett helyettesnek.

A támadás útvonaláról már napok óta hordták a zsákmányolt hadigépeket, a kijavítottakat pedig elindították, mégis körös-körül a német hadsereget ért katasztrófának annyi nyoma maradt, hogy az arra haladó emberek mind – akarva, akaratlanul – erre gondoltak. Szincov is.

Háborúban a normális érzékenység eltompul. Nem is lehet másként: abnormális lenne, ha ugyanolyan maradna, mint rendes körülmények között. Az út szélén heverő idegen egyenruhás halott már nem tekinthető egyszerűen halottnak, akinek erőszakos és váratlan halála a közönséges emberi fogalmak szerint szerencsétlenség. Az idegen egyenruhába bújt ember halála a háborúban nem tekinthető szerencsétlenségnek. És az idegen jelzésű, robbanások vagy tűz által elpusztított, összevissza görbült, egymásba fúródott hadigépek sem tekinthetők olyan katasztrófa eredményének, amelyre máskülönben iszonyattal szokás gondolni. Ezek a halott idegen gépek, csakúgy, mint az idegen halottak, a háborúban nem tekinthetők szerencsétlenségnek, már csak azért sem, mert közvetlen vagy közvetett következményei a te erőfeszítéseidnek, amelyek közben te is meghalhattál volna.

És mégis, ha győztes vagy is, a nehéz hullaszag, amely az utak mentén, az erdőkben heverő megszámlálhatatlan, idegen egyenruhás holttestből árad, a szerencsétlenség szaga. És ez a háborút nyomon kísérő szerencsétlenség-szag nem idegen azoknak az embereknek a tudatától, akik az idegen háborús katasztrófa látványát szemlélik. Nem idegen, akármennyire hisznek is a bosszúállásuk jogosságában.

Szincov a hadosztálytól az ezredhez szintén alkalmi gépkocsin ment, amely lövedékeket szállított oda, a tüzelőállásokhoz.

Alighogy felült és megindultak, elöl ismét harci zajok hallatszottak. Aknavetők dolgoztak meg tüzérség, és alighanem harckocsiágyúk is. Az út eleinte erdőben kanyargott, majd egy tágas irtásra ért. A nyiladékban vagy tizenöt szétlőtt német harckocsi, ostromágyú és páncélozott csapatszállító autó volt szanaszéjjel, arrább pedig a nyiladék mélyében egész oszlop kiégett gépkocsi állt.

Közvetlenül az út mentén látszottak a harckocsikkal végigszántott tüzérségi állások, és egy betemetett ágyúnk csöve egyenest a földből meredt az égnek.

– Tegnapelőtt heves harc volt itt – mondta a sofőr, és káromkodva megállította a kocsit. – Már megint egy szög, megérkeztünk!

De nem szög volt, hanem gránátszilánk. Háromszögű és éles hegyei mindhárom irányba úgy nyúltak ki, mintha azért készült volna, hogy autó alá dobják.

Amíg a sofőr kereket cserélt, Szincov a gépkocsi körül járkált,

hallgatózott, a távoli harci zajokat figyelte. A gyorsaság kedvéért segíteni kellene a sofőrnek, de a kerék levétele és visszaszerelése olyan munka, amelynél neki, a csonka kezével, kevés hasznát vehetik.

Egy kis teherautó állt az út padkáján, és néhány ember járkált a mezőn, a német gépkocsik közt.

„Zsákmányosztag" – gondolta Szincov, és ahogy megfordult, ismét megpillantotta az ágyúcsövet, amely furcsán meredt ki a földből, mint egy ujj. Nem sejtette, hogy két-három lépésre áll attól a helytől, ahol a volt harmadik századának parancsnoka, Vaszilij Alekszejevics Csugunov – akivel ma, úgy gondolta, találkozik – elesett.

Amikor ismét beültek a gépkocsiba, a távoli csatazaj ugyanolyan hirtelenül abbamaradt, mint ahogyan elkezdődött.

„Igen, így volt ez Tányával is – emlékezett Szincov már a kocsiban ülve Zinaida elbeszélésére, hogy Tánya hogyan sebesült meg. – A kereket valami szög vagy repeszdarab kilyukasztotta, és amíg felpumpálták, váratlanul megjelentek a németek..."

De most nem voltak németek a közelben, a halottakon kívül, akik, ameddig a szem ellátott, sűrűn hevertek a nyiladék mélyében.

Megint Tánya jutott az eszébe, amikor az egyik erdei útról a másikra letérve megpillantott egy fára felszögezett deszkalapot, rajta tintaceruzával írt felírást: „Iljin gazdasága", és néhány, a fűben fekvő sebesültet, mellettük meg egy ápolónővért. A nővér integetett, a sofőr pedig kört írt le a karjával feleletül: jelezte, hogy majd visszafelé felszedi őket.

„Valamikor Tánya is így akart dolgozni az egészségügyi századnál – gondolta Szincov –, de nem engedték. Ha megengedik, talán minden másként történt volna."

A sofőr a tüzérek állásai felé kanyarodott, Szincov leszállt, és tízpercnyi gyaloglás után már ott is volt a parancsnoki ponton: megállt a telefonáló Dudkin százados, a háromszázharminckettes számú ezred törzsfőnökhelyettese előtt.

Dudkin, miután a telefonálást befejezte, megkérdezte udvariasan, házigazda módjára:

– Hallgatom, őrnagy elvtárs...

Ez azt jelentette: hogy őrnagy vagy, azt látom, de hogy miért jöttél az ezredhez, azt egyelőre nem tudom.

Miután az okmányokat elolvasta és visszaadta, jelentette, hogy

az ezredparancsnok másfél kilométerre onnan, a figyelőpontján tartózkodik, ott fogadja a csata után egy csoport német kapitulációját, akik kifejezték a szándékukat, hogy megadják magukat. „Kifejezték a szándékukat" – így mondta.

Szincov magában mosolyogva nézett a törekvő fiatal századosra, aki itt az ezredtörzsnél a jobbkeze lesz. „Lehet, hogy derék legény vagy, de nagyon tudományosan fejezed ki magad."

– És a csata eredményei?

– Megsemmisítettünk két harckocsit, egy önjáró löveget, egy zászlóaljnyi gyalogságot – jelentette folyékonyan Dudkin. - A mi veszteségeinket most számolják össze...

Úgy mondta ezt, mintha írógépen kopogtatná.

„Igen, most minden a miénk – gondolta Szincov. - A mi gazdaságunk, a mi sebesültösszpontosító helyünk, a mi veszteségeink, a mi sikereink, a mi ezredtörzsünk..."

És ebben az egyszerű gondolatban volt valami nagyon fontos a számára. Annyira fontos, hogy az utóbbi napokban először úgy érezte: nemcsak harcolni kíván, de élni is. Élni, és megérni a háború végét, ebben „a mi ezredünkben", már sehová el nem menni onnan.

A németek kapitulációja nem úgy történt, ahogy Iljin elképzelte, aki pedig meg volt győződve róla, hogy ezt a csoportot, amely annyira elkeseredetten akart áttörni, feltétlenül tábornok vezeti.

Tegnap elmondták neki, miként adta meg magát az a német tábornok, aki nem akart neki kapitulálni, hanem a szomszédokhoz ment ki: először egy parlamenter tisztet küldött fehér zászlóval és trombitással, majd amikor megkapta az utasítást, hogy hová jöjjön ki, az erdőszélen kettős rendekbe sorakoztatta a katonáit a zenekarral; a zenekar rázendített, és mindkét sor lábhoz rakta a fegyvert.

Iljin azt szerette volna, ha ma neki is így adja meg magát egy másik német tábornok. Ez a kisfiús kívánság élt benne. De semmi hasonló nem történt. Csak a „Szabad Németország" bizottságból való német meg a hetedik ügyosztálybeli hadnagy tért vissza az erdőből egy idős, ősz szakállú német őrnaggyal. Ez az őrnagy azt mondta, hogy tudni kívánja a kapituláció feltételeit a parancsnoksága alatt álló valamennyi katona és tiszt számára.

Iljin közölte a kapituláció feltételeit: az életük megkímélése, a sebesültek gondozása, élelmezés – és megkérdezte, hány főből áll a kapitulálni kész csoport?

Az őrnagy azt felelte, hogy pontos számot a csata után nem mondhat, de körülbelül hatszáz fő. Olyan lassan beszélt, mintha úgy kényszerítene ki magából minden egyes szót, hogy Iljin maga is csaknem mindent megértett, mielőtt a hetedik ügyosztálybeli hadnagy lefordította.

Iljin megkérdezte, ki a rangidős náluk. Még mindig nem adta fel a reményt, hogy tábornokot ejt fogságba. Az őrnagy azt felelte, hogy a harci csoportot ő vezeti, Friedrich Hammerstein, a kétszáztizennegyedik gyalogezred törzsfőnöke. És mindazok a tisztek és katonák, akik más alakulatokból kerültek a csoportjába, őalá tartoznak.

Iljinnek eközben állandóan az a két Ferdinand járt az eszében, amelyeknek sikerült az erdő mélyébe elmenniük, megkérdezte, hogy ezek hol vannak most, és hogy az ő vezérlete alá tartoznak-e. Az őrnagy azt felelte, hogy igen, a rohamlövegek őalája tartoznak, de kifogyott az üzemanyaguk, és az erdőben állnak.

Iljin nem feszegette tovább a kérdést, azt gondolta: „Adja csak meg magát a személyi állomány, majd utána átvesszük a Ferdinandokat is."

Kijelölte a terepet, ahová a németeknek ki kell jönniük – az erdő szélén sorakozzanak fel két fehér zászlóval, és lábhoz tett fegyverrel várják a további parancsokat. Majd órájára pillantva megkérdezte, elég-e minderre egy óra idő.

A német őrnagy azt felelte, hogy elég, és megindult visszafelé.

A „Szabad Németország" képviselőjét Iljin nem engedte vissza az erdőbe, ottmarasztotta: „Megint rád lő valamelyik bolond, aztán felelhetek érted" – mondta. A német vállat vont és maradt.

Iljin utasította a zászlóaljparancsnokot, hogy állványos géppuskákat vontasson oda, és tartsa tűzmegnyitásra készen, mindenesetre vegye célba az egész területet, ahová a fegyveres németek kijönnek.

Ezután vártak.

Zavalisin, aki reggel óta másik zászlóaljnál volt, csak most jelent meg, amikor a kapitulációval kapcsolatos huzavona megkezdődött; félrevonta a „Szabad Németország" képviselőjét, németül beszélt vele valamit. A hangjuk eljutott Iljinhez.

Iljin, miután elküldte a zászlóaljparancsnokot, hogy a géppus-

kákra vonatkozóan intézkedjék, egymagában állt ott, és tétovázott, hogy most mitévő legyen: maga menjen oda, és fogadja a németek kapitulációját, vagy elég az is, hogy az őrnaggyal beszélt, menjen most és fogadja a kapitulációjukat a zászlóaljparancsnok – ő is őrnagy, mint a német.

Amikor a zászlóaljparancsnok visszatért s jelentette, hogy intézkedett, Iljin úgy határozott, hogy rábízza a foglyok átvételét. Az ő zászlóalja harcolt, a foglyokat is ő vegye át.

– És ön? – kérdezte a zászlóaljparancsnok.

– Innen nézem, nincs több beszélnivalónk. Tegyék le a fegyvert, és kész!

A zászlóaljparancsnok maga mellé vette a géppisztolyosokat és elindult, Iljin pedig, utólag megparancsolva, hogy a hetedik ügyosztálybeli hadnagy is kísérje el, odament Zavalisinhoz és a „Szabad Németország" megbízottjához. A megbízott pihenjben állva beszélgetett Zavalisinnal, de amikor Iljin odaért, németesen összecsapta a bokáját, és könyökét az oldalához szorította.

– Milyen rangja volt önnek a német hadseregben? – kérdezte Iljin németül. Eddig, az előző napokban és ma is, oroszul beszélt vele, nem tért át a német nyelvre, de most áttért.

A megbízott oroszul felelte, hogy a német hadseregben legutóbb főhadnagyi rangot viselt.

– Mikor és hol esett a fogságunkba? – kérdezte ismét németül Iljin.

Amaz pedig oroszul felelte, hogy negyvenegy szeptemberében esett fogságba, Priluki városnál.

– Önnel nem lehet gyakorolni – jegyezte meg bosszúsan Iljin.

A német figyelmesen ránézett, és mintegy elfogadva a kihívást, vagy talán csak azért, mert ezt könnyebb és kényelmesebb volt németül elmondania, röviden elmagyarázta, hogy miként esett fogságba. Egyik mozzanatnál Iljin meg akarta kérdezni Zavalisintól, hogy helyesen értette-e a németet, de hiúságból nem tette. Ő maga kérte, hogy németül beszéljenek! A német felderítő századot vezetett a harckocsizóknál, és amikor Prilukinál, Kijev körül bezárták a gyűrűt, a százada, vagy talán az egész alakulat – ezt nem értette jól Iljin – Prilukitól keletre felderítésre indult, és ott orosz tüzérségi tűzbe került, ő súlyosan megsebesült, és fogságba esett.

Amikor ez a német, aki iránt Iljin eddig olyan rokonszenvet érzett, hirtelen németül szólalt meg, és ebben a német beszédben

orosz szavak jelentek meg német kiejtéssel: *Rings um Kieff, neben dem Priljucki*, Iljin, jóllehet ő maga szólította fel a németet, hogy németül beszéljen, dühre gerjedt. Volt ezekben a németül kiejtett szavakban valami olyan, ami hirtelen arra emlékeztette, hogy milyen volt ez a német akkor negyvenegyben. Mintha akkor, amikor németül kezdte elmondani, hogy miként harcolt Priluki alatt, lemállott volna róla valami ittenies, és valami akkori visszatért volna. Az akkori, az ő számára örömteli és győzedelmes, Iljinnek pedig keserves és iszonyatos, mert akkor ott Prilukinál körülötte, Iljin körül zárta be a gyűrűt ez a német! És noha Iljin akkor kitört a gyűrűből e mellett a német mellett és kijött, de mások nem jöttek ki, és ott maradtak holtan fekve abban a gyűrűben, amit ez a német zárt be ott Prilukinál.

Iljin tudta, hogy a német mindezek után antifasiszta iskolába járt, és az életét kockáztatva mentett meg a hiábavaló pusztulástól más németeket, és ott maradt a csatasorban a sebesülése ellenére, de hogy hirtelen német nyelven hallotta meg a visszaemlékezéseit negyvenegyről, mégis elfutotta a düh, nem tehetett ellene! Egy hosszú pillanatig a földet nézte, amíg legyűrte ezt a fellobbanást. Nem gondolkozott rajta, hogy igazságos-e vagy igazságtalan, csak egyet tudott: hogy ennek most nincs itt az ideje, nem helyénvaló, és hogy neki, az ezredparancsnoknak, akihez ezt a németet küldték, nincs joga hozzá.

A német megérzett valamit. Ő is csak állt, a földre bámult és hallgatott.

– Vannak rokonai Németországban? – kérdezte, erőt véve magán Iljin, németül.

– Vannak – felelte a német, szintén németül. – De azután, hogy aláírtam a „Szabad Németország" bizottság okmányait, nem tudom, hogy mi van a rokonaimmal. Ugyanúgy, mint a bajtársaim – tette hozzá.

Igen, ezt meg lehet hallgatni németül: *meine Kameraden*. De azt, hogy *Rings um Kieff*, és *neben dem Priljucki*, valamiért nem lehet kibírni. Az egyiket lehet, a másikat nem.

– Mégiscsak el kellett volna küldeni Schell elvtársat az egészségügyi zászlóaljhoz – mondta Zavalisin. – Rosszul érzi magát, és különösebb szükség, úgy gondolom, többé nem lesz rá.

Iljin kényszerítette magát, hogy a németre nézzen. Valóban alig állt a lábán. De ezt csak most vette észre, Zavalisin szavai

után. Egyáltalán nem szokott ilyesmit észrevenni: ha egyszer a csatasorban maradt, hát ott maradt!

Az erdő mélyén erős robbanás hallatszott, és néhány pillanattal később egy második, ugyanolyan.

– Felrobbantotta, az aljas! – kiáltott Iljin; tüstént tudta, hogy hibát követett el, nem beszélte meg a német őrnaggyal, hogy kötelesek épségben átadni a megmaradt két Ferdinandjukat. És most a németek felrobbantották őket, ezek a robbanások semmi mást nem jelenthetnek.

Dühös volt a német őrnagyra, aki az utolsó pillanatban mégis megrabolta. Dühös volt, noha tudta, hogy az ő helyében maga is ugyanígy cselekedett volna.

„Na jó, még beszélünk egymással" – gondolta nem csillapodó ingerültséggel, amint a fehér zászlóval az erdő szélére kilépő németeket megpillantotta.

De már nem beszélhetett vele. A zászlóaljparancsnok jelentette, hogy a németeket nem az az őrnagy vezette ki megadásra és sorakoztatta fel az erdő szélén, hanem egy ezredes, aki a parancsnoklást átvette tőle. Az őrnagy pedig, aki vele tárgyalt, miután megállapodtak az alárendeltjei kapitulációjában, felrobbantotta a rohamlövegeket, és az erdőben, ott mellettük, agyonlőtte magát.

„Hát így van ez – gondolta Iljin az őrnaggyal kapcsolatban, és visszaemlékezett a két bekerítésben szerzett tapasztalataira. – Az erősebb jellem mindvégig hű marad önmagához..."

Amikor Szincov meglátta Iljint, a kapitulációval már végeztek. A fegyverek hosszú sorban hevertek az erdőszélen, a németek pedig oszlopba sorakozva, néhány géppisztolyos kíséretében vonultak a tisztáson át, a rozsban, a holttestek között.

A „Szabad Németország" megbízottját az imént vitték el egy kis teherautón az egészségügyi zászlóaljhoz. Zavalisin visszatért az első zászlóaljhoz, ahol reggel is járt, de egy kényes ügyet nem fejezett még be.

– Elkéstél! – mondta Iljin, és felült zsákmányolt motorkerékpárjára, amikor Szincovot meglátta; abban a hiszemben volt, hogy az még az előbbi szerepében, a hadműveleti osztály tisztjeként jött az ezredhez: megtudták, hogy a németek ismét megpróbálnak kitörni, és sürgősen ideküldték, talán éppenséggel repülőgépen...

– Alezredes elvtárs, engedje meg, hogy jelentsek: Szincov őrnagy, a háromszázharminckettes lövészezred törzsfőnöke, a szolgálati helyére megérkezett!

– Ha egy kicsit korábban jössz, szép csatát láthattál volna – mondta Iljin, miután a jelentését meghallgatta. – Szóban már jelentettem a hadosztálynak, de írásban még nem. – És mosolyogva hozzátette: – Megbocsátható, ha a törzsfőnök íróember, az megörökíti az ezred történetét...

Ugyanoda ültek, ahol Iljin a csata előtt ült, és ugyanabba a lövészárokba lógatták le a lábukat; Iljin a helyszínen mutatta meg, mi és hogy történt, Szincov pedig a pontokat kitéve és megfogalmazva, kész jelentés formájában írta meg.

Így ismét elkezdődött a közös szolgálatuk.

Szincov, miután a jelentést megírta, elmondta, hogy csak itt az ezredben tudta meg Dudkintól, hogy Vaszilij Alekszejevics Csugunov már nincs az élők sorában.

- Még Naszonov sem szólt róla a hadosztálynál.

- Biztosan eszébe sem jutott, hogy te nem tudod. Az élet gyorsan pereg! Ma él valaki, holnap halott, holnapután meg már úgy gondolják: ideje hozzászokni, hogy nem él! Tegnap, amikor temették, néztem: a katonaköpenyében fekszik. Derékon alul ment keresztül rajta a lánctalp, a feje ép, s a köpeny, ahogy a két felső kapoccsal be volt kapcsolva rajta, úgy is maradt. Ha emlékszel, némelykor malária kínozta, mint éppen aznap is. Ahogy reggel bekapcsolta a köpenyét, úgy halt meg benne. Nem akart kihajtós tiszti köpenyt viselni. És a váll-lapokat mindig ugyanarra a közkatonaköpenyre erősítette fel, és azon cserélgette... A századosiakat is meg az őrnagyiakat is. Azt mondogatta: a kapcsok kényelmesebbek! A háború végéig azt akarta viselni...

Iljin megköszörülte a torkát, és ismét rátért az ezred ügyeire; odahívatta a zászlóaljparancsnokot, hogy összeismertesse az új törzsfőnökkel.

Miután összeismertette őket, megkérdezte:

- Ki vezette el a foglyokat?

– Gurejev.

– A jegyzékre vonatkozóan, remélem, szigorú utasítást adtál neki, nem úgy, mint a múltkor?

– Nem ismételjük meg a hibákat, alezredes elvtárs.

– Mert a siker a fejünkbe szállt, és az egyik csoport foglyot jegyzékbe vették, a másikat meg nem, aztán kiderült, hogy száz

fő hiányzik az ezred számlájáról. Mint törzsfőnök, ezt jegyezd meg a jövőre! A fogolyállomány, akár a pénz, olvasva jó!

A reggeli csata után az ezrednek kiadott napiparancs ugyanaz maradt: készenlétben állni az elfoglalt határvonalon. Iljin megismertette Szincovot az ezred gazdaságával, és közben éberen figyelte. Az, hogy Szincov Szerpilin segédtisztje lett, egy árnyalatnyi bizalmatlanságot ébresztett benne a volt zászlóaljparancsnokával szemben: vajon nem szokott-e rá túlságosan a könnyű életre, és nemcsak azért jelent-e meg most a csatasorban, mert ez a könnyű élet a körülmények szerencsétlen alakulása folytán megszakadt? Megesik ez olykor az emberekkel: akarnak valamit, és aztán másban állapodnak meg. Iljin nem bízott az ilyenekben.

Szincov megérezte ezt az árnyalatnyi bizalmatlanságot, de nem kívánt magyarázkodni. Az ilyen emberrel, mint Iljin, a személyes viszony a szolgálati viszonytól függ. Ha a feladatával megbirkózik, akkor elolvad a jég. Ha nem birkózik meg vele, szavakkal nem olvasztja meg.

Jártak két zászlóaljnál és az aknavetőknél. A többit másnapra halasztották. Mentek a német motorkerékpáron, amelyet Iljin dicsért a terepjáró képességéért, meg lóháton is. Iljin lova ugyanaz volt, mint tavasszal, ugyanolyan jól táplált és sima szőrű, a támadás nehézségei ellenére.

Az olyan ember, aki, mint Szincov, a háborúban volt századparancsnok és zászlóaljparancsnok is, nagyjából tudja, hogy mi az az ezredgazdaság, és ráadásul lentről tudja. Lentről pedig jobban látszik. Ismerte az ezredgazdaságot felülről is: mint hadműveleti tiszt járta az ezredeket. De a „lentről" és a „fentről" még együttvéve sem minden. Ezredtörzsfőnök mégsem volt még. Nem akart a számára új helyzetben hibákat elkövetni, és az ezredgazdasággal ismerkedve a füzetébe jegyezgetett, hogy semmit el ne mulasszon.

Amikor érezte, hogy Iljinnek a késedelmek nincsenek ínyére, a szemébe nézett.

– Jobb feljegyezni, mint újra kérdezgetni. Első nap vagyok törzsfőnök, és nem akarok úgy tenni előtted, mintha mindent tudnék.

Iljin csak ezek után a szavak után pendítette meg azt, amin fél napja gondolkozott:

– Magad kéredzkedtél hozzánk?

– Hozzátok nem. Véletlenül alakult így, hogy éppen ide kerültem. Általában kéredzkedtem.

– Mikor? Az eleste után?

– Még előtte.

Iljin meg akarta kérdezni: hogyhogy még előtte? De türtőztette magát.

Amikor a parancsnoki pontra visszatértek, Dudkin jelentette, hogy a helyzet változatlan, még három kis csoport megadta magát, mindössze huszonkét ember.

– Finnyásak lettünk – mondta Iljin. – Mindössze... Volt úgy, hogy egyetlen fogolyért egymás után öt éjjel is kimentünk... – Nehezen ejtette ki az utóbbi szavakat, ásítást fojtott el. – Elalszom. Reggel azt hittem, hogy örökre kialudtam magam, és megint álmos vagyok. Egy órára lefekszem. Ha szükséges, keltsenek fel!

Azzal bement a sátrába.

– Így van ez mindig – mondta Dudkin, tekintetével kísérve Iljint. – A végkimerülésig járkál!

Beírták a Szincov által már elkészített esti jelentésbe az aznap ejtett foglyok összesített számát: hétszázhét ember. Feltüntették a saját veszteségeket: tizenkét halott és harminchét sebesült. Szincov aláírta, és Dudkin elküldte, szándékosan ugyanolyan zsákmányolt oldalkocsis motorkerékpáron, mint amilyen Iljiné.

Amíg Iljin aludt, Szincov felhívta a szomszéd ezredtörzsfőnököket, telefonon bemutatkozott, és kicserélték a helyzetre vonatkozó értesüléseiket. Azután Zavalisin telefonált. Amikor megtudta, hogy Iljin alszik, és Szincov van a készüléknél, üdvözölte:

– Szervusz, Ványa! Már hallottam, hogy itt vagy, örülök! Ne keltsd fel az ezredparancsnokot, de ha felébredt, add át neki: még másfél óráig itt maradok. Az okot tudja.

Azt mondta: örülök, de a hangja gondterhelt volt.

Szünet következett, más nem telefonált, nekik pedig senkit sem kellett felhívniuk. Dudkin közölte, hogy Szincovnak vele egy sátorban készítettek hálóhelyet. A bőröndjét már odavitték.

– Talán ön is lepihenne?

De Szincov nem volt álmos, meg nem is illett, amíg az ezredparancsnok fel nem ébred.

Iljin pontosan egy óra múlva lépett ki a sátrából. Magától ébredt fel, de úgy festett, mintha nem is aludt volna.

Amikor meghallotta, hogy Zavalisin telefonált, bólintott, és

odahívta Ivan Avgyejicset, hogy ennivalót készítsen, aztán leült a telefonhoz. Egymás után három zászlóaljparancsnokot felhívott, és mindegyiknek ugyanazt ismételte: a parancs egyelőre marad – az erdő mélyére ne hatoljanak be, de a parancsnak megfelelően mégis erősebb felderítő egységeket küldjenek előre, és azok a besötétedésig térjenek vissza és jelentsenek. Elrendelte, hogy a felderítő csoportokba minél több embert osszanak be a partizán utánpótlásból: „Új váll-lapok, de régi harcosok, minden bokrot ismernek ebben az erdőben!"

Gyötörte a tétlenség. És anélkül, hogy túllépné azt a határt, amelyen túl már a parancs nyílt megszegése kezdődik, a maga módján helyesbítette.

A fák alatt, a sátor mögött, amelyben Iljin aludt, egy kis földbe ásott asztalka állt két paddal, munka meg evés céljára. Ennél az asztalnál vacsoráztak kettesben Szincovval. Meleg kását ettek húsos mártással, és forró teát ittak hozzá. A vodkára vonatkozóan Iljin megkérdezte a vacsora elején:

– Népbiztosi normát kívánsz?

Szincov azt felelte, hogy magában nincs kedve inni.

– Annál jobb. Tavasszal, amikor nálunk jártál, azt mondtam neked: megdolgozzuk az ezredet, legjobb lesz a hadseregben. Emlékszel?

– Emlékszem.

– Mitőlünk függ. Mások szeretnek siránkozni, hol nem jó helyre állították, hol meg rossz utánpótlást küldtek neki... Én nem szeretem az ilyesmit, ahová tettek, oda tettek, amit adtak, azt adtak; tegyél meg minden tőled telhetőt! Mint a régi katonanótában: „Feladatod a csatában mindig híven teljesítsd, kapcsolatot tartsál bátran, hallj és láss előre is!"

Iljin egész idő alatt most mosolyodott el először.

– Nem hallottam ezt a nótát – mondta Szincov.

– Nekem egy ezernyolcszázkilencvenes születésű hajtó mondta el. Vannak benne egyéb jó tanácsok is: „Ha a harcban sebet kaptál, rajvezetőddel közöld, kússzál hátra egy darabkát, s a sebedet bekötözd. Ha van tartalék patronod, bajtársadnak odaadd, de hű társadat, a puskát, azt senkinek ott ne hagyd"... Egyéni sebcsomagok akkor még nem voltak, megpróbáltam beleilleszteni az egyéni sebcsomagot, de nem ment. Ha itt volna most nálunk Ribocskin, mint Sztálingrádnál, az mindjárt beleköltené... – mondta Iljin. És visszaemlékezve Ribocskinra, aki Belgorodnál ott-

hagyta a fél lábát, hirtelen megkérdezte: – Mondd meg őszintén, a kezeddel nem lesz neked nehéz?

– Ha nehéz lesz, őszintén megmondom.

– A feleséged hogy van?

Szincov ránézett. Az óta a tavaszi beszélgetésük óta, amikor Tányáról szó esett, annyi minden történt, hogy nem tudta, hol is kezdje, és mivel fejezze be. Legjobb bele se kezdeni.

Hallgatott egy sort, majd azt felelte, hogy Tánya hat napja megsebesült, kézigránátszilánk sebezte meg, és most egy hátországi kórházban van. Hogy hol, azt még nem tudja.

– Súlyos a seb?

– Nem, nem súlyos.

– Akkor még elviselhető. Először?

– Nem, másodszor.

Iljin megcsóválta a fejét, és kifakadt a németek ellen.

– Mi foglyul ejtjük őket, ők meg kézigránátot dobnak egy nőre!

Ezekben a csaknem kiáltva mondott szavakban benne volt minden keserűség, ami a lelkében felgyülemlett, amíg visszafelé haladt, nyugatnak, a mindenütt szembetűnő pusztulás és a mérhetetlen emberi bánat közepette, mert a bánat mégiscsak bánat maradt, minden győzelmünk és a németek minden veresége ellenére.

Zavalisin nesztelenül jelent meg. Jött, és szótlanul megállt.

– Olykor nem tudok nyugodtan beszélni róluk – mondta Iljin, amikor felnézett és megpillantotta őt, olyan hangon, mintha ellenvetést várna.

De Zavalisin nem tett ellenvetést. Sóhajtva mondta:

– Olykor én sem tudok... – Majd összeölelkezett Szincovval, és leült az asztalhoz.

– Vacsorázz – kínálta Iljin.

– Nem kívánom. Nincs kedvem.

– Akkor igyál teát. Befejeztétek?

– Befejeztük.

– Beigazolódott, amit az öreg mondott?

– Tökéletesen.

– És miért maradtál ilyen sokáig? – kérdezte Iljin.

– Akkor negyvenegyben, amikor eltemették, a halottól elvették az okmányait. Először maguknál akarták tartani, de aztán megijedtek, és elásták ugyanott, a közelben, egy csajkában. De más az, egy holttestet megtalálni, és más a csajkát.

– És a holttest milyen állapotban van?

– Nohát, milyenben lehet három év múltán? – Zavalisin sóhajtott. – De a ruha helyenként ép, a zubbony, a sapka, a szegély egy darabkája. A két keze, ahogy az öreg akkor pravoszláv módra a mellén keresztbe tette, most is úgy pihen a zubbony felett. A csontok, természetesen.

Iljin Szincovhoz fordult, aki nem sokat értett a beszélgetésükből:

– Még nem mondtam el neked, gondoltam, minek, amíg be nem bizonyosodik. Ő – Zavalisin felé bólintott – Jevgrafovval együtt fél napig különös dologgal foglalkozott. Tegnap, késő este eljött hozzánk egy öregember, erdőőr, vagyis nem ő az erdőőr, azt a németek felakasztották, hanem az apja, aki még háború előtt nyugdíjba ment, egészen öreg már. Elmondta, hogy a háború elején, amikor itt folytak a harcok, egy elesett tábornokot talált az erdőben. Háromszáz lépésre egy KV harckocsitól, amely az erdő szélén kiégett. A két lába térdig megégett, attól feljebb ép volt. Lehet, hogy a katonái vitték be a sűrűbe, és még élve elrejtették, vagy mind elpusztultak, és ő maga kúszott el, tény, hogy a németek nem találták meg. Az öreg eltemette, és ajánlkozott, hogy megmutatja a sírját... Jól mondom? – kérdezte Zavalisintól. – Te többet beszéltél vele, mint én, jobban tudod nálam.

– Így volt – erősítette meg Zavalisin.

– Hát ezzel foglalkozott most a megbízottal együtt – bólintott feléje Iljin. – Senki sem tudott róla, de az öreg kijött az erdőből, és elmondta. Nekünk először.

– Megkérdeztem, amikor ástunk – mondta Zavalisin –, hogy a partizánoknak miért nem mondta meg, Antosz apó?

– És mit felelt rá? – kérdezte Iljin.

– Azt mondta: a megboldogult fiam maga is partizánnak ment, meghagyta nekem: senkinek se szólj, amíg a csapataink vissza nem jönnek. Majd ha az egész hadseregünk visszajött, akkor beszélhetsz.

– Sokáig kellett várnia – mondta Iljin. – Vezérőrnagy?

– Igen. Egyik parolija elmállott, de a másikon megmaradtak a csillagok, csak megrozsdásodtak. A Vörös Zászló-rendről még a zománc sem pattogzott le.

– És az okmányokat megtaláltátok? – kérdezte Iljin.

– Ez az éppen, hogy megtaláltuk – mondta Zavalisin. Valahogy érthetetlen hangsúllyal mondta ezt, mintha jobb lett volna

meg sem találni ezeket az okmányokat. És hangját lehalkítva megnevezte a tábornokot, akire negyvenegyből Iljin és Szincov is jól emlékezett. Ez a név akkor egy mindenki számára emlékezetes parancsban szerepelt, s ebből az derült ki, hogy az illető otthagyta a csapatait, és átment a németekhez. A szóbeszéd szerint pedig nemcsak hogy átment, hanem harckocsin ment el velük együtt.

A harckocsiról szóló hírekben ezek szerint volt némi igazság. De minden egyéb kitalálás, talán valami megfutamodott, esetleg másokat cserbenhagyva megmenekült ember koholmánya, amely aztán a tájékozatlanság folytán paranccsá formálódott, és megvetetté tette az elesett ember nevét.

– Valószínűleg a mellsebébe halt bele. A két lába megégett, és a mellén is volt egy seb – mondta Zavalisin. – Az öreg azt mondja, mindezt látta, amikor eltemette őt. Majd az orvosok tisztázzák. Az egészségügyi zászlóaljtól meg a kórházból egy orvosbizottságot küldtek ki. A hadtesttől Jevgrafov főnöke jött ki. Berezsnoj is megjelent. Öt gépkocsi: egész lakodalom!

– És Jevgrafov hol van? – kérdezte Iljin.

– Elkísérte – felelte komoran Zavalisin. – Mindent felraktak egy autóra, és az öreget is elhívták magukkal. Azt hittem, engem is elvisznek, de elmúlt ez a keserű pohár. Beérték Jevgrafovval.

– Miért teszel úgy – nézett fel rá Iljin –, mintha valami rossz derült volna ki? Énszerintem például itt semmi rossz sincs, csak jó. Úgy hírlett róla, hogy átment a németekhez, és kiderül, hogy harcban esett el. Becsülettel.

– Ez igaz – mondta Zavalisin –, csak nem tudom, hogy azzal a paranccsal mi lesz. Lehetséges, hogy nem akarják majd felülvizsgálni, nem hajlandók visszatérni rá. Ez nem fordult meg a fejedben?

Ilyet sem Iljin, sem Szincov nem akart feltételezni, a kérdésre mégis mindketten hallgattak, mert azt, hogy nem fordult meg a fejükben, nem állíthatták.

– A mi szerepünk ebben az ügyben lezárult – mondta Zavalisin. – Én a magam részéről arról, hogy ki mit, milyen okmányokat és kinek a nevére szólókat találtak, senkivel sem szándékozok beszélni. Csak nektek kettőtöknek mondtam el. Megtaláltuk, hát megtaláltuk, leadtuk, hát leadtuk, a többire nincs gondom.

– Furcsa tőled ilyet hallani. Rendszerint akármiről beszélsz is, a magad ügyének tartod.

– Furcsa vagy nem furcsa, de így van. Rendszerint, az más, de az adott esetben...

Hosszú hallgatás következett.

– Én, ha tőlem függne, a parancsnak ezt a részét gondolkodás nélkül megváltoztatnám – mondta Iljin. – Kinek mi baja származna belőle?

Zavalisin erre nem válaszolt, Szincov pedig azt gondolta, hogy Iljinnek igaza van. Úgy kellene történnie, ahogy ő mondta. És hirtelen Szerpilin jutott eszébe, amint akkor negyvenegyben kijöttek a bekerítésből, és őt súlyos sebesülten mégis kihozták a katonák a csatából. Ott feküdt a köpenyén, paroliján a rombuszokkal, az egyik kissé megkopott, a másikat egy sapkaszegélyből vágták ki, és mellén ott volt a Vörös Zászló-rend, mint ennek a tábornoknak, akit ma megtaláltak... Miért van az, hogy a háborúban egyik dolog sikerül, a másik nem, holott az emberek csaknem egyformán iparkodnak, hogy minden sikerüljön? Talány a háborúban sok van, némelyikről fogalmunk sincs, mint ennek a tábornoknak az esete, akinek a holttestét most kiásták. Olyan talányok, mint a késleltetett aknák, amelyeket mélyen elástak, és nem tudni, mikor robbannak fel...

„És hogy aztán mindent helyesen fejtenek-e meg, az is kérdés" – gondolta Szincov; maga sem vette észre, hogy a jelen gondolatairól áttért a jövőre vonatkozó gondolatokra. Ebben a jövőben olyan emberek is szerepeltek, akik már nincsenek. De ha nincsenek is már, valami megmaradt belőlük, és átmegy a jövőbe. A hajdani erejüknek és erkölcsi súlyuknak valamiféle része nem halt meg velük együtt, hanem tovább él, és most befolyásolja Szincov gondolatait, amint a saját jövőjéről elmélkedik, meg a jövőről általában, arról, hogy a háború után mindennek jónak és igazságosnak kell lennie. És viszont, hogy mindaz, ami a háború elején a lelkét háborgatta, a háború után ne legyen, és nem is lesz.

Szilárdul hitte ezt. És ennek a jövőbe vetett hitének egy része a halott emberbe, Szerpilinbe vetett halhatatlan hite volt.

Még mindig hallgattak mind a hárman. Iljin még egy fél bögre teát töltött magának.

– Áttért a teára – bólintott feléje Zavalisin. – Egy héttel ezelőtt az egész kompótját megitta.

Iljin semmit sem válaszolt. Nem volt kedve tréfálni.

– Alezredes elvtárs – kiáltott messziről Dudkin – a második zászlóalj parancsnoka van a telefonnál, személyesen önt kéri!

Iljin a telefonhoz ment. Hallották, ahogy beszél.

– Értem. Mindent értek.

Halk hangja olyan tisztán odahallatszott, hogy ettől hirtelen különös intenzitással érződött a csend. Sehol, még a távolban sem lőttek.

Szincov sok idő múltán, most először úgy érezte, hogy valamikor még ír erről a háborúról. Ő maga írja meg. Nem tudta, mi vezette erre a gondolatra, talán az, hogy ma az ezrednél találkozott a hadseregújság tudósítójával, aki nem sokkal a csata után jött oda, és talán még most is ott jár valahol a sötétben, és kérdezgeti az embereket, hogyan harcoltak...

Az éjszaka sötétjében, az erdő felett, ott, ahol nappal az égig csapott fel a harc, egy távoli, vakító fehér világítórakéta gyúlt ki. Felgyúlt, mint a háború első éjszakáján, a minszki út táján. Akkor éppen Szincov felett lógott, gyötrő fehér fényével a földre lapítva őt. Most a távolban égett, az erdő felett, az elpusztult németek felett. Mégis, ebben a távoli égésben most is volt valami gyötrő, ami a negyvenegytől idáig, negyvennégyig megtett hosszú útra emlékeztetett...

Szincov mindaddig nézte ezt a távoli rakétát, amíg ki nem lobbant, miután gyötrően hosszú ideig égett.

– Ha a németek engedték fel, érthetetlen, hogy mi célból – jegyezte meg Zavalisin. – Valószínűbb, hogy a mieink egy zsákmányolt rakétát lőttek fel...

Iljin visszatért, de nem ült le az asztalhoz, az izgalomtól olyan volt, mintha felhúzták volna.

– Kurnakov jelenti, hogy a megerősített felderítő egysége másfél kilométer után összetalálkozott a hatvanhetes hadosztály előrevetett alakulatával. Átfésülték az erdőt, és pontosan összetalálkoztak. Tehát kész! Nincs több német a katlanban. Kiderül, hogy mi a fronton sereghajtók voltunk. Az utolsó napokban az utolsó katlannal végeztünk. Megint, mint Sztálingrádban! Nem hallottad az elindulásod előtt ott nálatok, a hadműveleti osztályban, még félfüllel sem, hogy ezután mit terveznek velünk?

– Nem hallottam – felelte Szincov. – Az ilyen dolgokról a hadműveleti osztályon nem hangosan gondolkodnak...

Sokan tették fel maguknak ugyanezt a kérdést, amit Iljin tett fel Szincovnak. Fel-feltették, de egyelőre nem tudtak rá válaszolni. Az egész hadseregben csak két ember – Bojko és Zaharov – tudta a választ, amikor ezen az éjjelen visszatért a fronttörzstől...

Batyuk hívatta őket, hogy közölje: a katlan likvidálása után a hadsereget a szomszéd arcvonalra dobják át. Az átdobásra nagyon kevés időt hagynak, minden óra drága, azért is hívatta őket éjjel, nem pedig reggel. Sajnálta, hogy a hadseregét, ráadásul azt, amelyiket ezelőtt maga vezetett, másik frontnak kell átadnia, és ezt nyíltan meg is mondta, sőt így fejezte ki: „idegen frontnak".

A frontok közti új sávhatár meghúzásával egyidőben az elvett hadserege helyett másikat kapott. De természetesen jobban szerette volna, ha nem kap másikat, és ezt nem kell átadnia.

Búcsúzáskor ezt mondta:

– Itt nálam jól megállták a helyüket. Meglátom, hogy ott, a szomszédnál, hogyan állják meg...

Ezt nem tudta magába fojtani: féltékenykedett!

Batyuktól hazáig hosszú volt az út; a két másik fronthoz tartozó hadsereg már Minszken túl folytatta a támadást, és a fronttörzsön hetven kilométerrel nyugatabbra helyezkedett el, mint az ő hadseregtörzsük: megelőzte őket, amíg a hadseregük a katlanban bekerített németekkel harcolt. Ennek a hadműveletnek a befejezése az utóbbi időben napok és órák kérdésének számított, és Batyuk, habár búcsúzáskor gratulált nekik a befejezéshez, ennél nem időzött különösebben. Gondolatai most nem ott jártak, ahol a katlant felszámolták, hanem minden figyelme arra fordult, ahol a két másik hadserege folytatta az előrenyomulást nyugat felé.

– Befejezni befejeztük, de különösebb szerencsekívánatokat nem kaptunk – húzta el a száját Zaharov, amikor Bojkóval a gépkocsihoz indultak.

Mindegyikük a saját kocsiján ment.

Zaharov utasította a sofőrjét, hogy háromszáz méteres távközzel kövesse a főparancsnok kocsiját, ne kelljen a port nyelnie. Ugyanarra gondolt, amin Iljin elmélkedett ma ebben a hirtelen támadt csöndben. Sztálingrádra emlékezett, a volt doni frontra, mindazokra a sztálingrádi hadseregekre, amelyek azon a télen Paulust megadásra kényszerítették. Hol vannak most, miután másfél-kétezer kilométert megtettek, Sztálingrádtól eltávolodva? Az egyikről már régen nem hallani, valahol tartalékban húzódik meg, a többiek legyező alakban valamennyi fronton: egy hadsereg a balti támadási frontszakaszon, kettő Lengyelország határai felé közeledik, kettő délen harcol, előttük a Balkán... A miénk pedig innen, Belorussziából most Litvániába megy, és Litvánián túl Kelet-Oroszországba...

Az átdobás az új frontszakaszra munkaigényes feladat, sok dolguk lesz vele. Reggel Bojko majd megizzasztja a hadseregtörzset meg a hadtáptörzset! Még mielőtt visszafordult, telefonált Artyemjevnek, hogy másnap reggel hétre hívja össze mindazokat, akiket kell.

Zaharov tartózkodott a felesleges összehasonlításoktól. Bojko kemény jelleme mellett amúgy is elegen vannak, akik Szerpilinnel szeretik összehasonlítani. De az ügynek az ilyen összehasonlítások nem sokat használnak.

Politikai munkásnak más a fontos: igyekeznie kell megérteni az embert, és ha megértette, a jót támogatni, a rosszal pedig szembehelyezkedni. Különösebben rossz, amivel szembe kellene helyezkednie, az új főparancsnokban nincs. De túlságosan hivatalos, túlságosan száraz az emberekkel. És amikor valakinek hatalom van a kezében, akkor a nyersesége nyomban szembetűnik, az igazságossága pedig háttérben marad. Bojkóban jó az, hogy csak a munkának él, és senki semmi mással nem tud a kedvében járni, csak a jól végzett munkával, és semmiféle mellékkörülmény nem hangolhatja rokonszenvre valaki iránt vagy távolíthatja el tőle, csak a munka! Akiknek a munka ugyanolyan helyet foglal el az életükben, mint Bojkónak, azok együtt tudnak dolgozni vele. Akiknek nem, azoknak nehéz.

Bojkónál jól mennek a dolgok, nem rosszabbul, mint Szerpilinnél. És ez nemcsak Bojko mellett szól, hanem Szerpilin mellett is. Nem az irányítja jól az embereket és az ügyet, akinek a távozása után minden egyszerre összeomlik, hanem akinek a távozása után minden úgy marad, ahogy volt. Csak az ostobák gondolják másként!

A falu bejáratánál, ahol most a hadsereg parancsnoki pontja elhelyezkedett, utolérték a főparancsnok Willisét. Bojko türelmetlenül járt fel és alá mellette.

– Önt várom. Teljes öt perccel elmaradt – mondta Zaharovnak. – Meg akartam kérdezni: teázunk? Nálam.

A meghívás szokatlan volt. Együtt vacsoráztak a haditanács éttermében, de hogy Bojko szokott-e éjjelente teázni vagy sem, Zaharov nem is tudta. De ha már hívja, hát elfogadja.

De amikor bementek a kunyhóba, nem került sor teázásra. Bojko egy üveg konyakot vett elő, két pohárral, szótlanul kihúzta a dugót, töltött Zaharovnak meg magának, és teljes magasságában felegyenesedett az asztal mellett.

– Emlékezzünk Fjodor Fjodorovicsra! Ma az utolsó lövéssel befejeztük az ő hadműveletét.

Egy hajtásra kiitta a konyakot, leült, hátradőlt a széken, és a szokatlanul izgatott arckifejezéséből Zaharov megértette, nemcsak arról van szó, hogy megadja Szerpilinnek, ami megilleti, hanem arról is, hogy ma befejezte, amit más kezdett el, és ettől a naptól fogva már minden az övé lesz. Azért a hadműveletért, amely ezután következik, csakis ő felel, elejétől végéig. Amikor Szerpilinről emlékezett, megnyomta ezt az „ő"-t: „az ő hadműveletét". A következőről pedig már így gondolta: „enyém"!

Megvárta, amíg Zaharov kiüríti a poharát, majd hosszú karjával hátranyúlt a fal mellett a földön álló aktatáskáért, kivett egy borítékot, a borítékból pedig egy ötszázas léptékű térképlapot, amilyen szerint az ezred- és zászlóaljparancsnokok harcolnak – hadseregparancsnoknál az ilyen ritka vendég. A térkép szélét lebélyegezték: „29/31. lap. Domacsevo. Államhatár".

Zaharov ránézett erre a „Domacsevo" bélyegzős ötszázas térképre, és magyarázat nélkül is megértette, hogy Bojko e szerint a térképlap szerint kezdett el harcolni. Hogy mint ezredparancsnok hol kezdte a harcot, azt eddig is tudta, csak azt nem tudta, hogy az egész háborúban magánál hordja ezt az ötszázast.

Bojko, miután megmutatta a térképet, ismét visszatette az aktatáskába. És csak ezután mondta:

– Amíg itt harcoltunk, a minszki támadási arcvonalon, azt hittem, hogy ismét ebbe a négyszögbe kerülök. De most már nem! Ha egyszer a jobb oldali szomszéd rendelkezésére állunk, akkor az irány Kelet-Poroszország, mást nem képzelek. A tegnapi jelentés szerint már csak száznegyven kilométer van hátra odáig, ha légvonalban vesszük.

– Úgy érzem, délen is hamarosan elkezdjük – mondta Zaharov.

– A logika azt súgja, hogy igen. Oroszország felszabadítását befejeztük. Aztán jön Európa – mondta Bojko, és becsukta az aktatáskát, bekattantotta a csatokat.

Noha ukrán volt, és Belorussziát szabadította fel, mindez együttvéve Oroszországnak nevezte, e szónak ugyanolyan értelmet adva, mint ahogy akkoriban mások is, az összes frontokon harcoló oroszok és nem oroszok tették.

Az „Európa" szó, amely Bojko szájából mindjárt az „Oroszország" után hangzott el, szintén meglepte kissé Zaharovot, szo-

katlanul hangzott. Azt mondogatták, „Európa népei", vagy: „ott Európában". A közelmúltban ez még túlságosan messze volt ahhoz, hogy így mondják, ahogy most Bojko mondta – amit magunk teszünk, nem minden jut el a saját tudatunkig. De valójában így van ez: felszabadítjuk magunkat, és megkezdjük Európa többi részének megszabadítását is a fasisztáktól. Hogyan is mondhatnánk még másként? Miféle más szavakat használhatnánk?

– Egyre gyakrabban gondolok arra, hogy milyen is lesz az élet a háború után – mondta Zaharov.

– Én egyelőre nem gondolok rá – mondta Bojko. – Nincs időm.

– Én gondolok – ismételte Zaharov. – Ha majd az egész világon sehol sem lövöldöznek, olyan szokatlan lesz, talán úgy tűnik majd, hogy az örök élet következett el. Különösen az első napokban...

Moszkva–Gulrips, 1965–1970

Константин Симонов

Последнее Лето

Роман-Газета 1971 № 17—18

A kiadásért felel az Európa Könyvkiadó igazgatója — Felelős szerkesztő: Árvay János — A fordítást az eredetivel egybevetette: Palotás Magda — A védőborító és a kötésterv Lengyel Lajos munkája — Műszaki szerkesztő: Szegedi Lászlóné Műszaki vezető: Siklós Béla — Készült: 21 400 példányban, 34,04 (A/5) ív terjedelemben, tekercsnyomó ofszetgépen, Bembó betűvel — EU4 —i—7374

73.9711.66-14-1 Alföldi Nyomda, Debrecen